MIHAIL SADOVEANU

OPERE

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

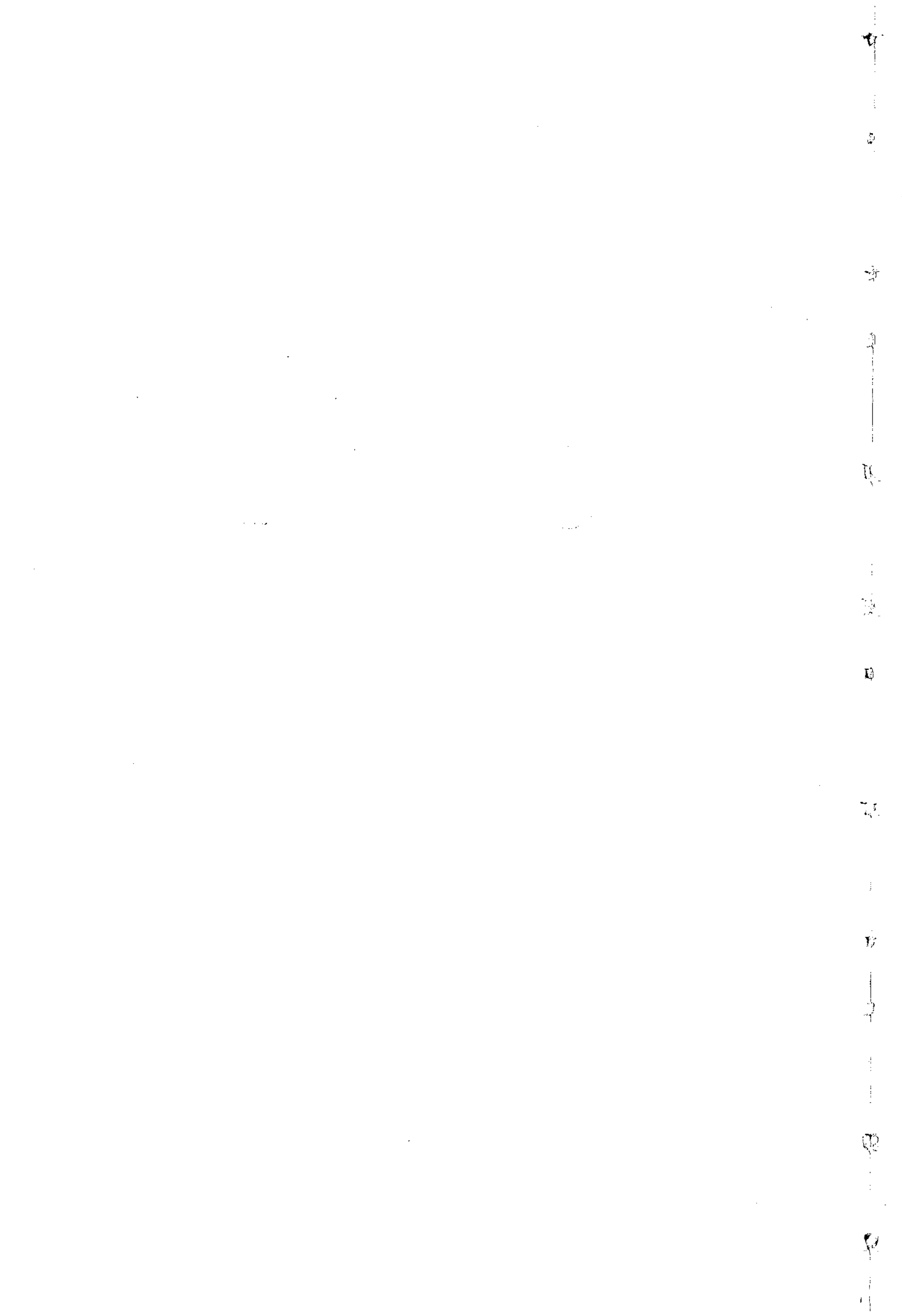
MIHAIL SADOVEANU

OPERE

20

PUBLICISTICA
1936—1955

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

COTNARI

De la Cantemir cetire (traducerea lui Gherontie Ieromonahul) :

«Viile cele de frunte, ce sînt o bucată bună de loc între Cotnari şi între Dunăre, întrec pe toate celelalte bunătăţi ale ţărei ; căci ele atîta sînt de bogate, încît numai un pogon dă cîte patru şi cinci sute vedre de vin. Şi vinul cel mai bun se face la Cotnar, un tîrg în ţinutul Hîrlăului ; iar afară din ţară nu este cunoscut, căci dacă îl scot din ţară şi-l duc pe apă sau pe uscat şi nu au vasele purtare bună de grijă, apoi îşi pierde puterea sa. Iar eu fără de aceea îndrăznesc a-l socoti a fi cel mai bun decît toate celelalte vinaţuri ale Europei, încă şi însuşi decît cel de Tocaia ; că, ţinîndu-l cineva trei ani în pivniţă adîncă şi boltită, după cum este obiceiul la noi în ţară, apoi, întru al patrulea an, dobîndeşte acel fel de putere încît arde ca rachiul, şi cel mai mare beţiv abea este vrednic să beie trei pahare să nu se îmbete ; însă nu aduce durere de cap ; şi floarea lui este osebită de a altor vinaţuri, căci este verde şi de ce se învecheşte de ce se mai înverzeşte.»

Binecuvîntată în veac a fost fapta lui Ştefan-Vodă ; căci, după cum toate cele bune şi mari din această ţară

a Moldovii au fost atribuite lui, tot astfel de numele lui se leagă şi aceste vestite podgorii de la Cotnar. Odată cu viţa străină se zice că ar fi adus măria sa şi un vrednic pivnicer cu numele Feltin Sasul ; şi toate fiind făcute de la început cu osebită grijă şi rînduială, le-a fost dat părinţilor noştri de demult să aibă această mîngîiere şi desfătare în trudnicele frămîntări ale vremurilor.

Bună potrivire de la oameni înţelepţi şi de la Dumnezeu. Anume înălţime a locului ; anume adăpost de vînturi şi anume cumpănă a uscăciunii şi umezelii ; anume soi de viţă şi anume alcătuire a ţărînii. Soarele aureşte cît mai curînd acea boabă care se chiamă «grasă de Cotnar», şi lumina lui de foc, ocrotită cu pietate de către învăţăceii lui Feltin, licăreşte din cînd în cînd sub bolţi pietruite ca un aur misterios. Acest vin armaş e băutura măriei sale Domnul Moldovii. Ca orice lucru scump nu se potriveşte destrăbălării ; dramul lui trebuie să împlinească puterile minţii şi virtutea trupului. De o mie de ani năcăjiţii aceştia pămînteni au nevoie de o asemenea doftorie dumnezeiască, şi iată, Domnul-Dumnezeu le-a dat-o ca să biruiască această amară viaţă, înflorind-o o clipă cu un vis şi cu o nădejde.

Cînd visul şi nădejdile au început a se plini, s-a întîmplat să vie peste acest pămînt molima filoxerei. Rînduitorii gospodăriei noastre naţionale s-au grăbit să trimeată întăi şi întăi la Cotnari echipele de distrugere a viţei infestate. Podgoria a rămas pustie. Aceiaşi gospodari ministeriali au hotărît să replanteze, pe costişele celebre, viţă altoită cu cele mai cunoscute şi mai preţuite în Apus soiuri de struguri şi azi avem Burgund şi Şampanie, Grave şi Pinot, cu asupra de măsură mai bune decît vechiul vin pămîntean.

Cotnarii a dat învăţătură politică. Lucrul străin, plantat arbitrar, fără cercetări şi experienţe serioase, a

făcut fiasco în podgoria lui Ştefan-Vodă. Ca să iasă lucru bun trebuiau tainice condiţii de armonizare. După dezamăgiri şi pagube, localnicii singuri au ajuns să găsească o soluţie înţeleaptă, altoind grasă de Cotnari pe viţă nouă, şi astfel Dumnezeu a binecuvîntat iarăşi roada podgoriei lor.

Şi la Iaşi Domnul-Dumnezeu a binevoit a pune în sufletele oamenilor o esenţă spirituală, vin al vieţii fără moarte ; nu s-a făcut asta nici întîmplător, nici arbitrar ; ci a fost o potrivire ordonată de împrejurările istorice şi geografice, de amestecul raselor, de alternaţiunile catastrofale ale vieţii, de ascunse chimii şi mutaţii care nu se vădesc omului trecător. Ştefan-Vodă, marii scriitori ai veacului al XVII-lea, generaţia aşa-zişilor bonjurişti, fac parte integrantă dintr-un tot : pivnicerul acestui Cotnari stă în afară de timp, deasupra vieţii şi morţii. Acest pivnicer a servit neamului băutura divină ; din ea s-a creat Valea Albă şi cronicile lui Miron Costin, din ea fapta tinerei boierimi de la 48 şi 59, care s-a pus jertfă pe rugul ce şi-a aprins ea singură.

Sămînţa e în floare, învăţămintele sînt în lucruri. Nu stricaţi această bună podgorie, în care Domnul şi-a trimes lucrătorii săi întru spirit. Readuceţi în ea duhul cel bun de altădată, dragostea de cultură şi libertate, rezistenţa contra obscurantismului, înfrăţirea pentru ridicarea poporului.

RĂZBOI ÎN AFRICA

Nu vreau şi nu doresc nicăieri război, pentru o pricină pe care o voi arăta la urmă ; nu vreau şi nu doresc înfrîngerea şi scăderea Italiei în actualul conflict, pentru motive pe care toţi cărturarii şi artiştii le pot mărturisi odată cu mine. De la Dante şi Machiavel, de la Leonardo da Vinci şi Michelangelo pînă la Carducci şi d'Annunzio, italienii au stat înaintea tuturor prin strălucirea artelor frumoase, iar pămîntul Italiei rămîne incomparabil sacru pentru umanitate prin frumuseţile ce cuprinde.

Însă Italia eternă nu e guvernul trecător care o călăuzeşte astăzi... Admitem că stările de lucruri de acolo privesc pe italieni şi n-avem să le dăm noi lecţii politice ; însă am dreptul să nu mă împac cu principiul forţei în călăuzirea destinelor omenirii, cînd însăşi generoasa şi civilizata Italie de mult a pus în faţa lumii frumosul şi justiţia. Şi mai ales în criza actuală a Europei şi încă a unei Europe ameninţată de distrugere totală, a unei Europe care nu-şi poate găsi salvarea decît într-o reculegere în bunurile spirituale create de ea, apreciind

interesele ţării mele, am dreptul să nu accept la mine importul fascismului...

Făcînd distincţiile cuvenite deci, nu găsesc nici bun, nici nobil, nici just războiul Italiei actuale în Abisinia.

Tipuri ciudate mi se par românii care dau strigăte de entuziasm pentru această acţiune. Probabil confundă Italia cu dictatura de azi. Ori, pentru că doresc şi la noi o dictatură (aşa, ca să nu rămînem noi mai prejos), îşi însuşesc scopuri şi justificări străine de interesele noastre, uitînd puţin că România e altceva şi că interesele României sînt anumite. Sentimentele noastre personale sînt una şi interesele statului sînt alta. Cu toată dragostea pe care o au în chip firesc pentru noi fraţii noştri italieni, statul italian a luat atitudine revizionistă, alăturea cu inamicii noştri. Cu toate că şi noi ne tragem întrucîtva din lupoaică, să nu uităm că strămoşul nostru Boerebista ne-a lăsat moştenire un stat şi un anumit destin în această parte de lume. (În orice caz nu ne-a lăsat destinul să fim veşnic imitatori.) După ce s-a închegat neamul, avem datoria să închegăm definitiv statul. Întru aceasta, pildele să nu le luăm de la dictatori, ci de la statele cu regim de libertăţi, care merg cel mai bine azi şi sînt cele mai puternice.

Cărturarii noştri au meteahna asta : să fie cînd cu unii străini, cînd cu alţii. Mai potrivit ar fi să fie cu România şi numai cu România. Dar iată, de data asta, avem campioni ai războiului Italiei.

Italia are nevoie de expansiune. Ştiu. Însă etiopienii sînt un popor liber încă din vremea faraonilor şi au dreptul natural să-şi păstreze această libertate.

Abisinienii ar fi nişte necivilizaţi care nu ştiu să puie în valoare bogăţiile teritoriului lor ? Asta se spune şi

despre un popor care se chiamă români. Am putea oare noi recunoaşte vreunui stat european arhicivilizat şi arhipopulat dreptul să ne cucerească, pentru a exploata marile noastre bogăţii ? Dumnezeu va poronci înflorirea noastră la timp. Ceea ce pentru mine e drept, nu poate fi strîmbătate pentru alţii. Liga Naţiunilor e creată ca să apere dreptul şi hotarele mele...

Liga e o gogoriţă ? Nu există decît dreptul forţei ? Dreptul forţei pentru cine ? Pentru Italia ?...

Să nădăjduim că presiunea sancţiunilor va duce la un rezultat pacific...

Fiindu-mi deci dragi italienii, iar etiopienii indiferenţi, sînt contra războiului italian în Africa. La argumentele necesare de mai sus, care sînt şi în aer, eu adaog însfîrşit, în ceea ce mă priveşte, şi o dorinţă fierbinte de pace şi bună-învoire între oameni.

Creştinismul meu nu e de vorbe şi de forme. Cred profund în Iisus şi nu pot uita o clipă că el a propovăduit iubirea şi a prorocit pacea. Ştiu că ceea ce a cerut el rămîne încă o viziune a viitorimii ; cei care susţin însă că războiul e necesar şi va rămînea în veci în omenire — dacă-s creştini — rostesc o blasfemie. În războiul de azi, ca şi în cel de ieri, preoţii binecuvintează măcelurile ; deci principiul divin pe care l-a adus în lume izbăvitorul e mitraliat şi detunat ; însuşi Hristos e mitraliat şi detunat şi jertfit din nou în sînge de către cei care îl invocă.

Progresul umanităţii nu se poate întemeia pe minciună, ci numai pe sinceritate şi adevăr. Floarea aceasta înfloreşte penibil dintr-o mie într-o mie de ani ; parfumul ei rămîne în inimi, amintirea ei nu se stinge, cu toată repetata acţiune de fiece zi şi fiece clipă a demonului adică a animalităţii. Trebuie să vie un timp cînd omul va ridica definitiv fruntea în lumină. Ca să nu luăm

în deşert numele lui Dumnezeu, acele timpuri trebuie să le simţim în noi prin dorinţă şi voinţă de iubire şi pace. Celui care zîmbeşte de aceste vorbe — pe care mi le spun mai mult mie-însumi — îi aduc aminte că după ce, mîni, va muri, zîmbetul lui otrăvit şi privirea lui îndoielnică vor apărea peste timpuri ca nişte stigmate pe faţa unui copil din neamul lui, în a zecea generaţie.

GREŞELI DE TIPAR

Onorabile cetitor, ştii domnia ta cît de fericită şi de îmbielşugată este această ţară ? Cînd dă Dumnezeu să fie, apoi ţarinile, livezile şi viile dau atît, încît nu li se mai cunoaşte măsura. Această dărnicie, pentru care n-avem cuvinte potrivite ca să mulţămim Domnului-Dumnezeu, sporeşte întrucîtva şi starea noastră de inferioritate. Aşteptînd în fiece an minune de la Dumnezeu şi stihii, omul pune prea puţină silinţă proprie. Rezervele de bogăţii şi civilizaţia ies din suferinţi şi din lupta necontenită a omului cu elementele. Mai adăogindu-se în ţara noastră şi nestatornicia vremurilor, omul s-a lăsat plutind printre năcazuri, valuri şi furtuni. Aşa că sîntem aşa cum sîntem, din mila Celui-preaînalt : lesne crezători, nedisciplinaţi, uşuratici, iubitori de sfat şi petrecere.

A dat Dumnezeu, în toamna trecută, atîta bielşug în podgorii, încît n-a mai fost unde să se puie vinul. În podgoriile din Ţara-de-Jos, la Odobeşti, a fost o recoltă întreită : pînă la 2000 şi 2400 de decalitri la hectar. Aşa că vinul a curs cu prisosinţă pretutindeni. Bun vin şi ieftin...

În podgoriile de vin bun nu s-a suit preţul peste 5 lei litrul. A fost atîta umblet cu butoaiele şi cu damigenele în preajma sfintelor sărbători, încît era minune. Veselă lume

pretutindeni, înfrăţită întru uitarea năcazurilor. Căci să nu se uite că trăim amare zile, şi băutura de vin e statornicită ca să îndulcească zilele amare ale bietului muritor.

Deci, zic cei care au de împlinit o muncă ori o datorie (şi eu cred că au dreptate) : Ce să ne mai batem capul pînă într-atîta ? Am o treabă azi, o las pe mîni. Am o datorie, n-o mai plătesc. Trebuie să încep şi să sfîrşesc o muncă între ceasuri fixe : doar nu-i robie ! Nu piere lumea dac-oi petrece şi eu mai mult ş-oi lăsa toate să meargă la întîmplare : Dumnezeu are grijă de toate, ca şi de mine, păcătosul ; şi nu s-a prăbuşi ţara din pricina mea.

Deci, preacinstite zeţar şi preacinstite corector, aţi lăsat în no. 1 al acestor «Însemnări» un număr de erori care v-au fost însemnate să le scoateţi şi le-aţi lăsat, dintr-o inimă uşoară şi veselă, dintr-o nepăsare care vine de la toate cele bune şi rele ale noastre, dintr-o uşurinţă pentru care nu vă cert prea mult.

Trăind după război zile grele în care am văzut tipărindu-se *Î-mi trebuie, calul s'ău, Bine a-ţi venit !* (placardă studenţească), *Ţine-ţi dreapta* (inscripţie municipală), *ş'arpe* etc., am ajuns să mă resemnez.

Să trăiţi ! Vă doresc tuturor un an nou mai gramatical !

EUGEN LOVINESCU : «BĂLĂUCA»,

roman, «Adevărul», 1935

D-l Eugen Lovinescu e un cărturar de vîrsta noastră ; e moldovan ; şi-a făcut studiile de liceu în Iaşi — studii frumoase ; s-a aşezat apoi definitiv la Bucureşti. Manifestările sale critice ne-au îndepărtat puţintel unul de altul într-o vreme, fără ca să fi săpat între noi o prăpastie. Vîrsta şi toleranţa cuviincioasă care trebuie să domnească între intelectuali a redus asprimile ; în atmosfera de obscurantism ce s-a întins după război, în scăderea sufletească a tineretului, între ameninţările anarhice, în confuziunea care amestecă fără discernămînt valorile literare, trebuie să ne regăsim alături ; cu tot ce ne-a putut despărţi o clipă, sîntem din generaţia altei discipline. Lumea nu porneşte de la noi ; marile adevăruri au fost spuse demult ; înţelegem să transmitem o făclie de lumină, nu s-o lepădăm, ca să apucăm în mînă o necioplită ghioagă preistorică ; n-am înţeles niciodată să ne îmbulzim înainte de vreme şi fără drept la bunurile vieţii, cum se face astăzi cînd tineretul, măcinînd vorbe, se amestecă între cei care vor să surpe Cetatea. Ţara aceasta[...] are nevoie de rînduială, muncă şi lumină. La aceste consideraţii se mai adaogă

ceva : Eugen Lovinescu se întoarce cu pietate către acest Iaşi, evocînd, în «Bălăuca», nu numai un episod din amara şi zbuciumata viaţă a marelui nostru Eminescu, ci şi un trecut mai îndepărtat şi o atmosferă care continuă să plutească peste morminte şi ctitorii de odinioară.

OFICIU DE TURISM

Fiind partizan al rînduielii şi organizării, felicitez pe cei care au avut gînd bun să înlesnească în ţara noastră accesul la munte şi la mare. Însfîrşit, vor începe şi românii să-şi cunoască ţara ; ajungînd modă năravul, pentru cei cu valută forte din Apus şi America, să cerceteze regiunile necunoscute ale Europei, nu se poate să nu se conformeze şi acei de la noi care pînă acum călătoreau în afară : deci se vor alătura străinilor şi vor admira şi ei muntele şi marea noastră, potrivit unor cărţulii ce se vor întocmi în acest scop.

Îmi închipui că se vor face şosele bune şi ospătării nu prea scumpe ; că se vor dizolva la timp asociaţiile de jaf la drumul mare ; că fiscul nu se va amesteca prea mult, că poliţiştii şi vameşii vor deveni politicoşi, că, însfîrşit, oamenii de afaceri se vor amesteca în aceste treburi nu cu intenţia de a realiza cît mai multe milioane în cît mai puţine zile.

Mulţămesc lui Dumnezeu că m-am suit pe Ceahlău înainte de a fi tren electric pînă la Panaghia. Am văzut muntele şi marea în toată splendoarea lor primitivă. La Peştera Ialomicioarei m-au atacat nişte purici care, desigur, sînt elefanţii speciei. În plăviile Deltei ori în co-

drii din munte am cunoscut cele mai autentice singurătăţi. Acuma toate vor fi scrise, tarifate şi zîmbite. Poate-i mai bine ; mai rămîne destul şi pentru cei care caută peisagiul inedit şi neviolat.

Anul trecut am cercetat iarăşi Vîlcovul. Unul din tovarăşii cu care eram a propus să înaintăm pînă la gura Dunării în mare. Mai făcusem o dată excursia aceasta, cîndva, acum douăzeci şi opt de ani. Am revăzut cu plăcere grinduri şi plăvii vechi, apoi vasul pe care ne aflam a plutit între lunci tinere, între ostroave nouă de plaur. Se ştie că Dunărea aduce la ţărmul Pontului Euxin imense aluviuni. Şi braţul Chilia, ca şi celelalte guri de revărsare, e un ţinut inextricabil de gîrle, de păpurişuri şi trestii, lunci de salcie, păduri de stejari. Toate paserile pămîntului îşi găsesc sălaş aici, sporindu-şi an cu an cuibarele. Pe măsură ce li se întinde teritoriul, lupii şi mistreţii îl recunosc şi îl iau în stăpînire. În domnia lui Ştefan-Vodă Muşat, Chilia era cetate la mare ; acum a rămas la patruzeci şi ceva de km înlăuntru. Plaurul şi grindurile înaintează astfel asupra ariei Pontului cam o sută de metri pe an. Deci după douăzeci şi opt de ani aveam şi eu o privelişte nouă. Sentimentul minunii lui Dumnezeu mă făcea să uit că am îmbătrînit. Dunărea îmi prezinta cotloane poetice, ostroave şi grădini improvizate proaspăt, în care înfloreau florile primăverii şi cîntau slavă divinităţii privighetorile acelui an.

Ţara aceasta, excepţional înzestrată, are astfel privilegiul înoirii în toate părţile ei : aş dori ca organizarea să nu-l distrugă, ci să-l proteguiască şi să-l păstreze.

FILOLOGIE

Românu-i născut poet.

Nu numai poet, ci şi bărbat politic.

Nu numai atît. Românul e născut filolog.

După război, aud pretutindeni: *Dă-mi un pahar cu apă.*

Aţi observat şi dumneavoastră, în sumarul gazetelor, afişat pe ziduri : Furtuna de *azi*-dimineaţă ; crima de *azi*-noapte. Totuşi toată lumea zice *astăzi* şi *astă-noapte.* Deci din *astă-dimineaţă,* poate ieşi cel mult *as' dimineaţă.*

Era odată, aici la noi, în Iaşi, un profesor de chimie respectabil, d. Cocuz. Acuma-i undeva, pe la Turnu-Măgurele. Îi trimet salutări cordiale. Acest domn profesor de chimie, cu numele Cocuz, şi-a descoperit, ca orice bun român, talentul de filolog şi a imaginat să stabilească origina numelui propriu *Iaşi.* A mers după aceea mai departe, stabilind origina multor nume proprii.

Iaşi, zicea d-sa într-o broşură, vine de la *iaz.* A fost aici, în valea Bahluiului, un iaz. Lîngă iaz, o cetate. Deci localitatea s-a numit Cetatea-de-Iaz. De la Ceta-

tea-de-Iaz pînă la Iaşi, cu puţină bunăvoinţă, nu-i decît un pas.

Mergem mai departe. În zarea Iaşilor se găseşte o localitate care se chiamă *Bîrnova*. Privind cu luare-aminte această localitate, observăm că ea e o înălţime în formă de ou. Observînd atent vocabulul, descoperim în compoziţia lui pe *ova*, ceea ce ar fi *ou* — iarăşi cu oarecare bunăvoinţă. Ce fel de ou ? Pe lîngă *ova*, avem pe *Barn*. Ce-i aceea *Barn ? Barn* este întrucîtva *Barnum*, adică numele unui vestit proprietar de menajerie. Care-i cel mai important animal ce se poate vedea într-o menajerie ? Uşor de răspuns : Cel mai important animal ce se poate vedea într-o menajerie — la un Barnum — este elefantul. Deci substituind totul pentru parte, aflăm că *Bîrnova* înseamnă ou... de elefant. Un ou uriaş adică. Un adevărat ou de Barnum.

— Însă Barnum, obiectez eu d-lui profesor, e un american din vremurile nouă. Iar Bîrnova e ceva mai veche decît descoperirea Americii. Ţinînd samă de *ova* şi de naţie, chestia trebuie cufundată în trecut pînă pe vremea strămoşilor noştri romani. De unde scoţi domnia ta pe Barnum — recte elefant — în preistoria noastră ? Las la o parte cealaltă chestie că un *ou de elefant* e un fel de scripcă cu iepure.

— Ce are a face asta ? răspunde serios d. Cocuz. Dovada e făcută : asta mi-e de ajuns. Posteritatea îmi va fi recunoscătoare.

Acum patru ori cinci ani, am avut plăcerea să cunosc la Turnu-Severin pe un simpatic profesor de desen şi caligrafie, moldovan de baştină, cu numele Răzmiriţă. D-l Răzmiriţă publicase o lucrare interesantă de filologie, un dicţionar, în care dovedea că *toate* cuvintele din limba română sînt de origină latină. Absolut toate !

Slatina vine de la *Stella-latina ;* Mehedinţi de la *Medium-dentem.*

Am vrut să fiu maliţios, punîndu-i o întrebare vicleană :

— Mă rog, dar cuvîntul *Răzmiriţă,* domnule profesor ?

(După dicţionarele obişnuite, *răzmiriţă,* vechi slavon, înseamnă *răscoală.)*

— Cuvîntul *Răzmiriţă ?* zîmbeşte filologul. Ştiu eu ce vrei să spui dumneata... Cuvîntul *Răzmiriţă* vine de la latinescul *Res-militiae.*

În aceeaşi epocă, un frate ardelean, emul al dicţionarului Laurian & Massim, continuînd lupta pentru latinitate totală, dovedea, într-o publicaţie, că cel ce îngrijeşte de animalul numit *cal,* adică grăjdarul sau vizitiul, nu se poate numi altfel decît *calău.*

CURȚILE CU JURI

Se vorbeşte despre o reformă a curţilor cu juri. Mai potrivit ar fi să se urmărească o reformă a juraţilor. Ca-n toate la noi, se dă vina pe instituţii, cînd, de fapt, vina e a oamenilor. Aşa, în treburile politice şi administrative, materialul omenesc inferior face ca instituţiile să pară la noi şubrede.

Acum cîţiva ani, se judeca de către o curte cu juri ieşană o afacere de hoţie la drumul mare. Nişte indivizi îşi făcuseră obiceiul să iasă în şoseaua Sculenilor, vămuind oamenii subt ameninţarea carabinelor. Acuma erau în faţa noastră, onorabili juraţi, şi toate mărturisirile, una după alta, veneau să sporească repertoriul lor de crime.

În camera de chibzuinţă, unul dintre juraţi, care privise atent pe făptaşi şi-şi dăduse samă de starea lor socială, propune să li se dea circumstanţe atenuante.

E întrebat : Pentru care motive ?

— Apoi, domnilor, aţi putut vedea şi domniile voastre, răspunde propunătorul ; unul dintre cei doi acuzaţi a fost aprod la tribunalul Iaşi ; celalalt a fost gardian public al municipiului.

Observaţia şi propunerea ţineau, de fapt, să stabilească o deosebire între oameni oarecare «din lumea noastră» şi alţii din altă lume : ţărani ori ţigani.

— Nu găseşte onoratul coleg, a intervenit cineva, că e cazul să se ceară, tocmai dimpotrivă, circumstanţe agravante ?

Propunătorul a rămas surprins. Cum însă în propunerea lui subsista ideea de «distincţie», s-a grăbit să răspundă :

— Bine ; fie şi agravante.

De curînd s-a dezbătut un proces banal de omor, la ţară. Făptaşul recunoaşte că a avut intenţia să ucidă şi că a făptuit omorul. Era la mijloc pe de o parte interes, pe de alta duşmănie. Nu era nici o legitimă apărare. Omul se resemna să-şi primească pedeapsa. Ei bine, ştiţi ce au răspuns onoraţii juraţi în verdictul lor ? Făptaşul n-a făptuit ; făptaşul nu e vinovat.

Achitarea a produs rumoare şi scandal.

Ca să se reabiliteze în procesul următor, juraţii au găsit prilejul unui atentat la pudoare a unor indivizi împotriva unei domnişoare care se plimba singură, la miezul nopţii, ca să ia aer pe malul Bahluiului. Au elaborat aşa verdict, încît curtea n-a putut da mai puţin de cincisprezece ani de muncă silnică.

MIHAIL EMINESCU ORI MIHAI EMINESCU?

Iată o chestie extrem de importantă, pe care d-l profesor I. Creţu o rezolvă, după a noastră părere, cu succes, statornicind că Mihail Eminescu e forma justă a numelui marelui poet. Sînt încredinţat că cel puţin şapte dintre profesorii cu care am discutat această chestie n-au dormit după ce au cetit, într-un foileton al «Adevărului», argumentarea d-lui Creţu. Într-un rînd, unul dintre luptătorii pentru «Mihai» m-a oprit în faţa statuii de la Universitate, ca să-mi comunice părerile lui absolute în această privinţă (cu această ocazie partenerul meu mi-a smuls un bumb de la haină). Altă dată, în tren, alt domn profesor a ajuns într-o aşa surexcitare din pricina lui Mihail, încît m-a somat şi pe mine să nu mai îndrăznesc a semna aşa cum semnez. Supărarea d-sale durează încă — şi mă întreb dacă n-ar fi bine să renunţ la o literă, ca să-i redau tihna vieţii şi să-l fac, în acelaşi timp, să aibă iarăşi o părere bună despre mine.

RUDYARD KIPLING

Zilele acestea, a murit în vîrstă de şaptezeci de ani marele Rudyard Kipling. Ceremonia înmormîntării lui se amestecă cu funeraliile regelui George V.

Regele George V al Angliei, constată unele ziare, a fost prietin leal al democraţiei ; în acelaşi timp, aceleaşi ziare dau amănunte asupra pitoreştilor spectacole medievale care au loc cu acest dureros prilej şi publică frumoasa proclamaţie pe care au rostit-o crainicii pretutindeni în toate colţurile regatelor şi a împărăţiei, care proclamaţie sună ca şi pe vremea lui Ricard Inimă de Leu. Legătura aceasta între tradiţie şi între expresia cea mai modernă a culturii britanice, între formele arhaice şi cele mai largi şi mai garantate libertăţi cetăţeneşti de astăzi, — trecutul care stă permanent şi indisolubil în conştiinţa actualităţii — formează acea forţă enormă al cărei cîntăreţ a fost Rudyard Kipling. Voltaire a găsit că Anglia este o ţară pioasă ; alţii au găsit în englezi pe oamenii de afaceri cei mai materialişti şi mai îndîrjiţi. Totuşi acest admirabil popor a fost totdeauna campionul idealurilor umanităţii. Unii observă cu dreptate că englezilor le lipsesc însuşirile luminoase ale francezilor şi italienilor. Kipling a arătat în unele din cărţile lui sim-

ţimîntul de datorie şi de jertfă al fiilor Angliei pentru patrie. Totul în englez se ascuţeşte şi se îngreuie pentru a spori forţa politică a împărăţiei, conform cu comandamentele generaţiilor. Kipling vine de departe, dintr-acel trecut care porunceşte prezentului. Acest scriitor a exaltat, fie în versuri, fie în proză, imperialismul britanic. Însă nu aceasta va rămînea din opera lui, cînd toate destinele se vor împlini, cînd «materia se va întoarce la materie». Kipling a fost înainte de toate un mare poet al naturii nemuritoare. «Cartea Junglei» va subsista şi atunci cînd sunetul marilor căderi se va fi stîns.

«FAMILIA»

Anul II, no. 9—10, decemvrie 1935, Oradea

Prezentarea revistei, excelentă. În cuprinsul acestui număr se găsesc lucruri interesante. Îndeosebi ne e simpatică lucrarea d-lui Samarineanu, directorul publicației, pentru apropierea între intelectualii români şi maghiari.

Unele dintre poezii par picturi laborioase. Ar fi fost mai conzult, ca să zic aşa, să rămîie în blocurile secrete ale artiştilor.

...Şi pupilele mele mulgeau laptele zărilor
Din ugerul de sare al depărtărilor
Ce împungeau în soare, aşa, ca nişte tauri.

*

...Ş-apoi să sorb viața pic cu pic
Din colțul buzelor neşterse cu şervetul.

D-l Octav Şuluțiu, vorbind despre scriitori şi cărți, are multe aprecieri judicioase. Are şi altele mai puțin judicioase, care nu pot supăra pe nimeni, deoarece d-sa e liber să aibă preferinți. Îi atragem însă amical luarea-aminte că luxul de a avea gusturi bizare îi impune d-lui Şuluțiu o ținută mai artistică, pasagii mai puțin prolixe

şi adjective de mai puţine ori repetate. Epitetul «infect» revine şi pentru Iaşi. Se poate ; Iaşii e asemenea tîrg ; cunosc şi alte locuri din zona asta, cărora un străin le-ar putea adresa asemenea vorbe tari. Altceva ne leagă de ele : mamele noastre nu sînt nici bătrîne, nici urîte. Acest Iaşi e al nostru. Nu simţi că e şi al d-tale ?

G. IBRĂILEANU

G. Ibrăileanu a fost...

Nu. G. Ibrăileanu continuă să fie un reprezentant nobil al umanității, justificîndu-i existența în fața Celui-etern. E trimesul generației trecute de intelectuali ieșeni cătră românismul de mîne. Iese din spiritul de iubire și de jertfă al socialiștilor, care, în condițiunile noastre sociale deosebite, s-au îndrumat spre țărănimea obijduită, cerînd pentru ea dreptate și lumină. Cărturar de mare cultură, de inteligență ageră, a fost un luptător pentru ideal, fără viclenie și fără preocupare personală.

Acest prietin al nostru și al binelui a găsit însfîrșit alinare după o suferință îndelungată și crudă. Ibrăileanu nu s-a bucurat niciodată de acel bun al vieții care se numește echilibrul fizic. Încă de acum treizeci de ani, cînd l-am cunoscut, suferea de insomnii. Puterea lui toată era în spirit, care rămîne și după ce s-a împlinit destinul trupului,

dînd pulberea țărînei și inima la vînt...

Tovarășii lui de tinerețǎ și-l amintesc aureolat de prestigiu încă de pe cînd era bursier al Școalei normale su-

perioare, care cuprindea elita Facultăţii de litere. De atunci a început a trăi izolat în prietinii devotate şi între cărţi, dînd puţin vieţii exterioare. În urmă, atitudinea aceasta a devenit exclusivă. Benedictin, chinuit de probleme şi cerşind ceasurilor halucinate o exprimare cît mai nobilă în scris, a rămas pînă la urmă devotat intelectualităţii şi idealului unei umanităţi mai bune.

Ibrăileanu a fost, în acest oraş de jertfe, un continuator al acelui spirit critic pe care el însuşi l-a analizat cu atîta discernămînt într-o operă capitală. Ca îndrumător în cultura românească, el a complectat pe Alecu Russo şi Titu Maiorescu. Cel dintăi ceruse pentru limba populară drept de a exprima în formele ei curate cultura noastră începătoare. Lupta lui Russo împotriva dialectelor păsăreşti de la mijlocul veacului trecut a fost reluată de Maiorescu şi sporită cu o serie de alte consideraţii care au asanat limba şi au sporit bunul-gust. S-ar putea crede în primul moment că Maiorescu junimist şi Ibrăileanu fost socialist ar sta foarte departe unul de altul. Pe acest teren ei stau foarte aproape. Complectînd pe cei doi critici înaintaşi, Ibrăileanu cere, pe lîngă limbă şi claritate, şi pe lîngă talent (care se subînţelege la scriitor) o atenţie deosebită pentru sufletul poporului. Nu atitudine lirică, nu vorbe vane, ci adîncire a specificului naţional — adică înţelegerea poporului, singura clasă socială reală şi interesantă din ţara noastră.

Negreşit, un om ca el nu se putea înţărcui într-o formulă, ci accepta arta literară în toate manifestările ei multiple, cu condiţia să fie produs al unei personalităţi şi al unui talent. Admirator al lui Anatole France, înţelegea şi aprecia arta în sensul strict al cuvîntului. Însă vedea în artă şi o armă împotriva întunericului.

Cariera de cărturar Ibrăileanu şi-a început-o ca ucenic socialist la «Critica socială» a lui Ion Nădejde. Apoi

a scris la «Contimporanul», la «Evenimentul literar», la «Lumea nouă». Evoluţia lui, împreună cu «tinerimea generoasă» a partidului liberal de pe vremuri, s-a desăvîrşit în poporanism, la «Viaţa românească». Aici l-am cunoscut în 1906 şi din primul moment am fost impresionat de dragostea lui pentru trecut şi datini, pentru pitorescul popular, pentru frumuseţile acestui pămînt, pentru tot ce constituie tezaurul sufletului nostru. Simţeam plăcere să-l aud explicînd ceea ce la mine era organic şi instinctiv. Într-un rînd a spus zîmbind că, probabil, e cel mai vechi moldovan dintre noi toţi, căci strămoşii lui stau aici dinainte de descălecarea Moldovii. (Se ştie că Alexandru-Vodă Bătrînul a confirmat privilegii ale neguţătorilor armeni aflători din vechi în ţară.) Ibrăileanu iubea ţărănimea ca un intelectual adevărat, pentru suferinţile de care o dorea eliberată, pentru originalitatea ei din care ieşise incomparabilul artist Ion Creangă, pentru inteligenţa şi nobleţa firească de care e înzestrată. Pentru el aceasta era România adevărată, de aceea a luptat împreună cu noi toţi pentru reformele care s-au şi înfăptuit. N-a fost luptătorul cu arme, în arenă, ca C. Stere, ci şeful marelui stat-major al intelectualităţii democratice.

Cît a apărut «Viaţa românească» la Iaşi, G. Ibrăileanu a fost inima ei, în înţeles anatomic. N-a apărut un rînd în revistă fără să fi fost cetit mai înainte de dînsul. El era regulatorul fiecărui număr, cumpănitorul polemicilor, a articolelor grave, a problemelor înfricoşate. Cu sănătatea lui şubredă, a stat neadormit la această datorie a vieţii, întreţinînd în acelaşi timp o foarte întinsă corespondenţă cu colaboratorii.

Pentru toate şi mai cu samă pentru asta trebuie să-i fie recunoscătoare generaţiile de mîne.

Prietinul Demostene Botez scrie undeva, cu prilejul desfacerii lui Ibrăileanu de materie, că toate cîte au fost — sfaturile din casa veche de pe Strada Română, discuţiile de la cafeneaua «Vieţii româneşti», pelerinagiile la mănăstirile nemţene şi la Ceahlău —, tot ce a fost deliciu al prietiniei, toate au fost şi nu mai sînt, ca şi cum nici n-ar fi fost. Nu am impresia aceasta. Simt că Ibrăileanu, eliberat de ceea ce numea el mizerie şi umilinţă, e mai mult decît oricînd între noi. Mărturisesc că, în ultimul timp, am evitat necontenit să mă duc să-l văd la Sanatoriul Diaconeselor din Bucureşti, unde îşi aştepta sfîrşitul penibil. Îi aveam însă în mine ochii şi zîmbetul, expresie a acelei inteligenţe şi a acelei iubiri care se păstrează vii şi în mine, şi în domnia ta şi în atîţia prietini.

MOARTEA LUI A. DE HERZ

Acum douăzeci şi şapte sau douăzeci şi opt de ani începusem cu prietini şi scriitori expediţii culturale în Bucovina. Am fost în această provincie înstrăinată, în care însă găseam trează conştiinţa românească, cu St. O. Iosif, D. Anghel, Cincinat Pavelescu, Ion Minulescu, Caton Theodorian, Neculai Dunăreanu, N. N. Beldiceanu. Dintre scriitorii mai tineri decît noi luam pe A. de Herz, pe atunci Dinu Ramură. Primirile ce ni se făceau în oraşele bucovinene şi însufleţirea la care dădeau naştere aceste manifestări culturale au rămas pentru mine neuitate. Mai trăiesc încă intelectuali bucovineni de-atunci care-şi aduc aminte. Presimţeam zilele mari ce aveau să vie. Le socoteam poate mai bune decît sînt. Eram plini de entuziasm şi de credinţă. A. de Herz, mezinul nostru, totdeauna cel dintăi la sosiri şi ultimul la plecări, înfrăţit cu tineretul şi recitind versurile adolescenţei lui cel dintăi în şezători, se dovedea de pe atunci bun camarad, statornic prietin, vesel totdeauna, gata să realizeze farse în dauna tovarăşului nostru Caton Theodorian. Acest Dinu Ramură al anilor de altădată, care a devenit pe urmă autorul dramatic cunoscut, ne-a părăsit înainte de vreme. La începutul acestei ierni l-am întîlnit în Bucureşti, la în-

crucişarea Bulevardului cu Calea Victoriei. Am stat cîteva minute de vorbă ; mi-a prezintat pe fiul său, un copilandru timid, contrastînd în totul cu expansivul Dinu Ramură de la 1906 ; ne-am despărţit zîmbind şi făgăduindu-ne să ne mai întîlnim. Desigur ne vom întîlni într-o zonă mai pură şi mai puţin bîntuită./Poate ar fi trebuit să ne lese nouă primul pas ; i-a fost dat să aibă o favoare. Cei care rămîn vor fi mai puţin veseli şi din pricina lipsei lui şi din pricina invaziei de barbari la care asistăm.

FAVOARE

Într-un număr trecut din «Lumea militară» mi se face favoarea unor laude cu privire la cele din urmă cărţi ale mele : «Fraţii Jderi» şi «Paştile Blajinilor». «Fraţii Jderi», se spune în recenzie, e o evocare istorică din epoca lui Ştefan cel Mare etc. Asta e bine. «Paştile Blajinilor» — continuă recenzentul — e urmare la «Fraţii Jderi». Aici e ceva mai puţin bine. Se vede că onoratul meu confrate n-a avut vreme de un minut ca să deschidă cartea şi să străbată două rînduri, ca să vadă că cele două cărţi sînt despărţite de patru veacuri jumătate.

La 1906, mi se pare, Ilarie Chendi a făcut o recenzie extrem de elogioasă, în «Viaţa literară», unui volum al lui George Ranetti. Versurile celebrului umorist erau categorisite în cei mai amicali termeni. Ranetti mulţămeşte într-un număr din «Furnica» lui Chendi pentru amabilitatea lui, însă îşi permite să observe că volumul recenzat cuprinde proză, nu versuri.

Nu demult, am cetit în «Opinia» o frumoasă şi amănunţită dare de samă a unui concert. Se sublinia nu ştiu ce pasaj în fa diez ; se făceau rezerve pentru un re major. Din împrejurări neprevăzute, concertul nu avusese loc.

Mulţămesc confratelui meu de la «Lumea militară» că-i sînt cel puţin simpatic. Mulţi dintre recenzenţii contimporani fac, cu procedee identice în ce priveşte lectura, cele mai exprese şi mai colorate rezerve asupra literaturii mele. Parafrazînd nişte versuri ale lui Heine, pot spune : domniile lor nu mă cetesc pe mine, şi cetitorii nu-i cetesc pe domniile lor. Totu-i relativ ; totul se compensează ; lumea merge înainte ; merge şchiopătînd nu se ştie bine unde, dar merge.

AL. T. STAMATIAD : «PEISAGII SENTIMENTALE»,

Editura «Adevărul», 1935

Al. T. Stamatiad e situat în altă generaţie ; ca şi Cincinat Pavelescu, a fost trubadurul unei vremi de aur. Sînt mîngîiat întrucîtva că-l regăsesc în aceste timpuri ciudate. Poezia lui e vechiul lac misterios în care ne-am oglindit tinereţea. Solitar, Stamatiad visează încă, într-o pustie. Unde a fost lac încununat de flori, acum e năsip steril. El încă se vede în iluzia aceasta, frumos şi tînăr, aşa cum dealtminteri a rămas. Între cîntecele-i de primăvară de altădată, sună în acest volum, însă, şi acorduri de tristeţă şi de presimţire a iremediabilului. Mi se pare că cele mai frumoase bucăţi ale acestei colecţii sînt «Poema Primăverii» şi «Poema Morţii». Salut cu simpatie pe acest îndărătnic visător, întîrziat în zile rele. În jurul lui, poezia nouă, în vîrstă de un an şi patru luni, gîngăveşte fără graţie : nu ştie încă să vorbească.

PAŞTILE BLAJINILOR

sau

GĂOCILE DE OUĂ ALE PROFESORULUI EUGEN NICOLAU DE LA UNGURENI

Acum nouă ani, în martie 1927, un om care nu a făcut şi nu face politică, Eugen Nicolau, profesor de pedagogie la seminarul «Veniamin Costache» din Iaşi, a început o activitate dintre cele mai ciudate. A creat în satul său natal Ungureni, din ţinutul Botoşani, un cămin cultural. Scop : ridicarea culturală şi economică a ţăranilor din regiune, dublată de o experienţă social-pedagogică, pentru determinarea metodelor de activare la sate.

Astăzi, căminul numără mai mult de trei sute cinci-zeci de membri, capi de familie din douăsprezece sate, anume : Iepureni, Săpoveni, Ungureni, Ungureni-Jianu, Durneşti, Mîndreşti, Călugăreni (Botoşani), Borzeşti, Plopenii-Mici, Plopenii-Mari, Vicoleni şi Mihai Viteazul (Dorohoi), în care se află cîte o casă de sfat, filială a căminului central.

Fiecare membru ţăran are obligaţiile :

1. Să frecventeze cele cincisprezece şezători, organizate, iarna, de fiecare casă de sfat.

2. Să citească cel puţin trei cărţi pe an şi să scrie rezumatul pe foaia de lectură. Cei analfabeţi învaţă carte.

3. Să aibă cel puţin douăzeci de pomi altoiţi în grădină, sau pepinieră de puieţi ; să ştie a altoi pomi şi viţă

de vie ; să ţină contabilitate agricolă ; să creeze lucernieră ; să aibă gospodărie curată ; grădină de flori şi de zarzavat ; să lucreze totul după indicaţiile conducătorilor căminului.

La sfîrşitul anului 1934, căminul cultural «Ungureni» s-a transformat în Universitate populară [1], iar cele douăsprezece case de sfat în cămine culturale filiale, avînd următoarele anexe şi realizări :

1. Bibliotecă de peste 2.500 volume, aparat de radio, aparat de cinematograf şi douăsprezece biblioteci filiale. Pînă la 1 fevruarie 1936, s-au organizat 1.968 întruniri culturale, din care 1.288 şezători, 312 conferinţe, cu proiecţii şi filme documentare, 79 producţii şcolare şi săteşti, 244 audiţii la radio şi 45 întruniri diverse. În iarna 1933—34 s-au scris 296 rezumate de cărţi cetite şi 241 în iarna anului 1934—35.

2. Muzeu agricol şi staţie de material agricol.

3. O secţie horticolă condusă de un specialist ataşat de Ministerul Agriculturii, în mai 1930. În curs de trei ani, s-au plantat 2.000 pomi adulţi altoiţi, 8.000 puieţi de pomi altoiţi în majoritate de echipele căminului, 5.000 duzi, numeroşi salcîmi şi copaci de pădure.

4. O secţie cooperativă de exploatare agricolă, care a ajutat pe săteni cu seminţe, cu reproducători, cu unelte şi maşini agricole acordate la diverse intervale de Ministerul Agriculturii. Se lucrează în direcţia agricolă, pomicolă, sericicolă, apicolă. Cooperativa are patru staţiuni pentru curăţirea cerealelor (Ungureni, Borzeşti, Vicoleni şi Mîndreşti).

[1] La 4 decemvrie 1934, tribunalul Botoşani acordă personalitate juridică căminului cultural «Ungureni» sub formă de Universitate populară, cu sentinţa nr. 323. Ministerul de Instrucţie face apel care e respins la 6 iulie 1935 de Curtea de apel din Iaşi, prin sentinţa nr. 69 (*n.a.*).

5. O secţie, cu sindicat, pentru cultura sfeclei de zahăr, înfiinţată în toamna anului 1934, a triplat terenul cultivat, ridicîndu-l la 100 ha în 1935.

6. O şcoală ţărănească de agricultură pentru adulţi, înfiinţată de secţia agricolă din Botoşani în colaborare cu căminul cultural. Deschisă în 22 noiemvrie 1934, cu douăzeci şi cinci de elevi, membri ai căminului, a dat rezultate extrem de mulţămitoare, lucru atestat şi de raportul inspectorului general agricol delegat să asiste la examenul de absolvire a primului trimestru, din martie 1935.

7. Banca populară din Ungureni, cu capital social 110.000 lei, din care s-au vărsat 28.000 lei, şi-a început activitatea la 26 fevruarie 1936. A acordat pînă acum 22.000 lei împrumut la patruzeci de gospodari, numai pentru cumpărarea de seminţe şi vite de muncă sau în caz grav de boală ; controlul modului cum întrebuinţează fiecare împrumutător banii luaţi se face prin căminurile culturale.

Programul Universităţii populare mai cuprinde : clădirea de localuri proprii pentru Universitate şi pentru căminurile filiale ; reclădirea bisericii din Vicoleni, monument istoric ; înfiinţarea unui centru zootehnic şi a unei pepiniere ; înfiinţarea de băi populare în satele regiunii ; înfiinţarea unei şcoli primare experimentale pentru copiii săraci din regiune, a unei şcoli de lucru manual pentru bărbaţi şi a unei şcoli de economie casnică şi gospodărie pentru femei.

Iată deci un cărturar care, lucru rar, nu e un dezertor dintre ai săi. Cîte mii de fii ai ţărănimii au rămas complect despărţiţi de vatra veche, îndulciţi la pînea albă a slujbelor, indiferenţi pentru întunericul celor de-acasă şi pentru suferinţile lor ! Profesorul Eugen Nicolau, cu

o îndîrjire şi o statornicie pe care nu le putem lăuda îndestul, se devotează unei opere nobile, deschizînd drum nou tuturor celor care vor să slujească aproapelui lor, fratelui lor, după îndemnul evanghelic.

Mă grăbesc să adaog că binele pe care îl săvîrşeşte domnia sa e însoţit de necunoaşteri grave.

E adevărat că problema noastră agrară nu va fi soluţionată decît atunci cînd metoda pe care a pus-o domnia sa în practică se va realiza pretutindeni în chip firesc, prin înţelegerea totală şi a celor care guvernează şi a celor care se lasă guvernaţi. În starea în care sîntem astăzi, proprietatea rurală s-a anarhizat, depărtîndu-se de la rolul ei social, micşorînd producţia, coborînd economia generală în aşa măsură, încît am ajuns să fim cei din urmă şi cei mai săraci în export dintre vecinii noştri. Cum ridicarea morală şi culturală merge alături cu cea economică, cum alţii ne depăşesc cu grăbire, nu e greu să întrevedem înfricoşata tristeţă a zilei de mîne — popor stăruind în mizerie şi incultură, într-un pămînt aşa de frumos şi aşa de bogat. De sute de ani acest popor atoaterăbdător aşteaptă ziua învierii lui la lumea nouă ; de sute de ani aceşti blajini visează mîntuirea ; de un veac guvernanţii lui se trudesc în vorbe vane, punînd firme şi forme goale peste minciuni, acoperind realităţile. Poporul aşteaptă în ignoranţă, mizerie, alcoolism şi sifilis.

Cum îndrăzneşti d-ta, Eugen Nicolau, să strici rînduielile ? Patriotismul curent nu e ce faci d-ta. Patriotismul curent înseamnă cîntece şi urale, discursuri înflăcărate, România Mare, românul e născut poet şi are şapte vieţi în pieptu-i de aramă ; patriotism înseamnă toate declaraţiile sentimentale de tot soiul — numai muncă şi disciplină nu înseamnă. Mai ales ceea ce faci d-ta nu-i patriotism, căci d-ta dai un scop vieţii, prestezi o jertfă

lîngă jertfa generaţiilor şi adaogi un bun efectiv pentru neamul de mîne. Patriotism înseamnă solidaritate între generaţii (crezi d-ta, ca şi mine). /

Cum asociezi deci d-ta sate din Dorohoi şi din Botoşani în opera socială şi culturală pe care ai întreprins-o ? Alegătorii de Botoşani sînt una ; alegătorii de Dorohoi sînt alta. Pe lîngă asta, aceşti alegători pot fi oare solicitaţi către alte îndeletniciri decît cele de club ? Prin urmare oamenii cu răspundere politică şi înţelegători ai primejdiei s-au ridicat împotriva d-tale. Ai avut şi ai hărţuieli, anchete, imixtiuni violente, încercări de sabotare şi dărîmare. Cu tot sprijinul onorabil al Ministerului Agriculturii, care a simţit prin reprezentanţii săi că la Ungureni se înfăptuieşte ceva bun, oamenii interesaţi din regiune nu dezarmează, căci d-ta eşti pentru tihna lor un tulburător şi pentru obiceiurile învechite un duşman.

Nu eşti deci patriot român.

Am să-ţi dovedesc că nu eşti nici bun creştin. D-ta propovăduieşti înfrăţirea, înţelegerea, luminarea. Îmblînzind firea primitivă a robului vieţii, îl pregăteşti pentru o altă înţelegere. De zeci de veacuri se rosteşte cuvîntul sacru pe care îl vom auzi şi în noaptea de bucurie a acestor Paşti : Hristos a înviat ! veniţi şi luaţi Lumină !

Ce a înviat pentru obijduiţii acestui pămînt ? Întrucît s-au împărtăşit ei din jertfa divină ? Întrucît fiecare înviere simbolică a fost pentru ei un spor întru cele spirituale ? Iată, din nou se vor striga vorbele dulci : Veniţi şi luaţi Lumină ! Şi ei vor rămîne tot în întuneric. Căci ortodoxia unora din zilele noastre înseamnă cu totul altceva : înseamnă ameninţări, ură şi scrîşnire.

Fără iubire şi fără faptă bună, nu-i nimic valabil.

D-ta propovăduieşti muncă şi iubire. Şi iată, cei de veacuri neluminaţi, cei necercetaţi şi nesfătuiţi, cei la

care religia a rămas la forme exterioare, se ridică împotriva d-tale ajutînd pe patrioţi. Cîţiva din sătenii cărora le-ai oferit jertfa d-tale vie, pentru un blid de linte ori cîţiva arginţi, au semnat denunţuri împotriva binefăcătorului. La cercetare, s-a dovedit că slujba d-tale e adevărată, fără minciună şi fără nici o centimă de folos personal. Tot gratuit servesc şi colaboratorii d-tale. Fiii pămîntului, obijduiţii şi neluminaţii, au bolborosit retractări, fără să înţeleagă nimic din această dramă înfricoşată care se petrece în mijlocul lor. La dînşii te-ai dus şi ai slujit faptă bună şi ei nu te cunosc.

Iată necunoaşterile d-tale grave. Am auzit că totuşi stăruieşti.

Te salut ca pe un frate adevărat.

MOARTEA LUI CONST. BOTEZ

Zilele trecute, nu mult după desfacerea lui Ibrăileanu de suferinţa acestei vieţi, s-a stîns, desigur înainte de vreme, de o boală de cord, Constantin Botez, inspector general şcolar, vechi colaborator al «Vieţii româneşti». Munca lui la această revistă a început din prima zi a întemeierii şi a continuat pînă la sfîrşit, adică pînă la trecerea «Vieţii româneşti» la Bucureşti. Puţini dintre cetitorii obişnuiţi au reţinut contribuţia lui, care era mai cu samă în informaţie, în cronici şi recenzii. Cultura lui vastă şi diversă era necontenit necesară în redacţie. Munca lui foarte preţioasă nu apărea de multe ori în ceea ce se semna, era însă pretutindeni împrăştiată, fie priveghind textele, fie complectînd notele, fie ascuţind o polemică. Ca şi Ibrăileanu, căruia îi era tovarăş vrednic, C. Botez era prezent în toată alcătuirea revistei.

E nevoie să vorbesc de calităţile lui de om, în accepţiunea nobilă a cuvîntului, numai celor care nu l-au cunoscut de aproape. Botez făcea parte dintr-o generaţie de intelectuali fără viclenie şi ambiţii politice, sinceri în democraţia lor, jertfindu-se fără condiţie pentru binele obştesc. Luptător întru spirit, fără şovăire, a stat la dato-

rie pînă la urmă. Împrejurările vieţii nu i-au îngăduit să lase o operă literară după puterea mijloacelor lui. Frumoasa ediţie Eminescu, pe care a alcătuit-o pentru «Cultura naţională», dă dovadă strălucită de disciplina şi distincţia lui cărturărească. Făgăduia, cu prilejul acestei ediţii, să continue, «dacă va mai trăi». Simţea deci alungindu-se spre el umbra amurgului.

Dar ce prietin delicat, înţelegător şi generos a fost Const. Botez ! Şi ce tovarăş de vînătoare ! În pasiunea aceasta a vînătoarei îşi căuta adesea întărire şi mîngîiere, căci, ca mulţi cărturari ai noştri, Const. Botez venea din peisagiul rural, din viaţa simplă a oamenilor pămîntului, cărora le-a rămas apărător pînă la sfîrşitul vieţii.

La înmormîntarea lui, la care a participat tot Iaşul intelectual, cineva făcea observaţia că încep a se duce brusc cei care au alcătuit temeiul «Vieţii româneşti». Într-adevăr, de-acum încep a se aştepta unul pe altul ; şi ne va veni tuturor rîndul să şoptim acel vers teribil al lui Grigore Alexandrescu :

> Puţină vreme încă şi glasu-mi se va stinge,
> Şi inima în pieptu-mi, *deodată*, va-nceta...

Acest *deodată*, care înlocuieşte o expresie banală şi fortifică stihul, ilustrează mai ales sfîrşitul acestui distins şi rar prietin. A căzut brusc şi eroic, fără suferinţă, ci numai cu păreri de rău.

ION DIACONU : «PSIHOLOGIE ŞI CREAŢIE POPULARĂ»,

Imprimeria Cartea românească, Bucureşti

Harnicul profesor focşănean cercetează, în acest studiu, cum se produce poezia populară. D. Ion Diaconu e un specialist, bine pregătit la şcoala profesorului Ovid Densusianu, culegător neobosit şi atent de folclor.

Anul trecut, am cetit un volum de culegeri ale d-sale din Vrancea, urmărind special variantele «Mioriţei». Studiul introductiv la această culegere despre ţinutul Vrancei şi despre vrînceni are o valoare deosebită : în mare parte aceste pagini ale profesorului Diaconu m-au determinat să fac prima mea expediţie în ţara păstorilor. Am venit de acolo cu impresii frumoase şi cu hotărîrea de a mă întoarce.

În cele o sută şi ceva de variante ale «Mioriţei» am urmărit şi eu anume lucruri. Totdeauna cetesc cu luare-aminte poeziile populare, însă eu nu caut în ele decît elementul artistic, de aceea pun deoparte foarte puţin, aşa cum e firesc. Nu orice producţie populară are valoare numai pentru că e populară. Pentru filolog şi folclorist are valoare în orice caz ; eu îi urmăresc numai scînteierile. Aşa, în variantele «Mioriţei» din Vrancea, am găsit cîteva destul de frumoase ; altele fără valoare

artistică ; altele foarte trunchiate şi împuţinate. În toate am aflat însă motive care reveneau invariabil :

> Pe mine m-or plînge
> Cu lacrimi de sînge ;

sau :

> ...Ciobănel
> Tras printr-un inel ;
> Perişorul lui
> Spicul grîului *etc.*

Pe asemenea forme fixe şi vechi (altfel, mai frumos şi mai concis nu se poate spune) a stabilit ultimul poet al «Mioriţei» varianta definitivă. Vorbesc de Vasile Alecsandri şi socotesc balada «Mioriţei» cea mai valoroasă lucrare poetică a sa.

D-l Ion Diaconu afirmă că mulţimea variantelor ce stăruiesc în Vrancea e dovadă că balada s-a născut aici. În alte părţi cîntarea «Mioriţei» e în scădere. Socot că d-l Diaconu ar trebui să reflecteze dacă împrejurarea aceasta nu se datoreşte faptului că Vrancea a rămas mai izolată şi mai în trecut decît alte părţi ale ţării. Cred că asta este. Desigur că balada a circulat odinioară pretutindeni cu mai multă putere ; ea e simbolul vieţii păstoreşti de altădată.

Un rezultat interesant al cercetărilor şi studiilor profesorului Diaconu e că fiecare grup etnic produce într-un chip special cîntecul popular. La slavii de sud, după cît relatează d-sa şi după cît am aflat şi noi, există tipuri în toate straturile sociale care improvizează liber, pe o temă, balade şi poeme deseori de o lungime prodigioasă — zeci de mii de versuri. Îmi spunea un prietin care a vizitat Iugoslavia că a ascultat pe un asemenea cîntăreţ înşirînd monoton afacerea războinică şi politică de la

1914—1918, în care se amestecau toate. Era vorba şi de Ionel Brătianu. Asta nu e artă. Poate să fie artă cînd dă Dumnezeu să apară pe lume un Homer, dar, obişnuit, personagiul vorbareţ, monoton şi însoţindu-se de picurări de strune spune vrute şi nevrute într-o formă cadenţată, difuză şi prolixă.

Am cunoscut prin 1900, în Folticeni, pe un psalt cu numele Gheorghe Munteanu, bătrîn jovial şi plăcut, care avea facultatea aceasta de a se exprima în versuri libere şi în rime.

Astăzi, din întîmplare,
Am ieşit la plimbare;
Şi pe Uliţa Mare
M-am întîlnit cu Cutare.

Deasemeni la nunţile ţărăneşti se ivesc oratori în versuri de aceeaşi trampă, care ţin discursuri cît mai lungi.

Rog pe nunul cel mare
Să nu se uite la mine cu supărare.
Cinstite nune,
Vreau să spun vorbe bune
Şi în sănătatea dumnitale să închin
Un pahar de vin.

De aceştia avem şi în literatura cultă cîţi pofteşti. Acolo, în popor, ca şi dincoace, nu pot fi socotiţi poeţi decît acei care aduc ceva nou la totalitatea lucrurilor. De aceea «Mioriţa» poate sta alături cu orice manifestare artistică de oriunde. D-l Diaconu are dreptate cînd le atribuie acestora paternitatea poeziei populare care merită acest nume. S-a ridicat unul dintre mii şi a cîntat, şi după aceea au venit adaosurile şi prefacerile după gusturi, regiuni şi urmaşi, uneori făcînd bine, alteori făcînd mai rău.

Lung e drumul Clujului,
Dar mai lung al dorului.

Nici informaţiile biografice, nici consideraţiile celelalte nu sînt complecte, pentru că bănuiesc la dv. o cunoaştere îndestulătoare a subiectului. Nu mă aflu aici ca să vă vorbesc, învăţîndu-vă, ci mă aflu lîngă dv. ca să vorbim amical despre ceva ce ni-i drag.

Dacă timpul îmi va îngădui, voi isprăvi cetind «Capra cu trei iezi», ori un fragment din «Amintiri».

[. . . . .]*

La Iaşi, în grădina Copoului, s-a dezvălit nu demult un bust al lui Ion Creangă. Municipiul i-a dat aşezare într-un colţ dintre cele mai înflorite în vremea verii, de şi destul de retras, aşa cum se cuvenea unui mare artist.

Foarte aproape, în faţa bustului lui Creangă, se înalţă teiul lui Eminescu, sub streşinile bătrîne ale căruia ne-am desfătat şi noi adolescenţa, cu visurile-i nelămurite. În preajma teiului s-a aşezat de atunci şi un bust al lui Mihail Eminescu. Apropierea aceasta e dintre cele mai semnificative şi mai atingătoare.

Între toate bucuriile care pot lumina viaţa unor scriitori predestinaţi mizeriei şi nenorocirilor, prietiniei trebuie să-i dăm locul de frunte. Cartea şi prietinul înfloresc orele scurtei noastre petreceri aici pe pămînt. Între naştere şi moarte, în definitiv, nu-i decît săgetarea unei rîndunele care intră pe o fereastră şi iese pe alta. În acest răstimp se desfăşoară vertiginos filmul materiei ; ceea ce este spirit, însă, rămîne ca o vibrare prelungă în infinit, asociindu-se luminii nepieritoare. Timp şi materie sînt în corelaţie ; spiritualul are alt caracter, de aici acea bucurie specială a lui, necontenit vibrantă şi fără cădere.

---

* Autorul a intercalat aici, cu unele mici modificări, textul publicat în «Adevărul», nr. 15.031, 1 ian. 1933, p. 3, sub titlul *Informaţii despre Ion Creangă*, reprodus în această ediţie, volumul 19, p. 437.

Dacă omul n-ar fi avut în destinul lui putința acestei eliberări din mizeria instinctelor — dacă voiți, iluzia acestei eliberări —, atunci apariția lui n-ar fi avut nici o noimă și stăruința lui în această vale a plîngerii ar fi o absurditate. Deșertat de asta, avînd conștiința zădărniciei, individul trebuie să se suie în pod și să se spînzure de grinda cea mai înaltă, scoțînd limba către stafia din umbră.

Ce bucurii putea să aibă Ion Creangă, desrădăcinatul de la Humulești ? Ce bucurii, în înțelesul curent și vulgar al acestui cuvînt ? Fata pe care o iubise la douăzeci de ani rămăsese în sat la Humulești. Bogăție avea cît păr pe broască. Casa în care locuia era meschină, plină de fum și de certurile nevestei. În tagma în care intrase se simțea ca și cum ar fi fost o capră rîioasă a babei Irinuca. După ce i-a fost interzisă diaconia, la disprețul fariseilor s-a adaos izgonirea lui din învățămînt. I se îngăduie, ca unui păcătos oarecare, concesia unui debit de tutun, ceea ce îl face și mai reprobabil tagmei din care ieșise. În sat la el, era hulit pentru răspopie. La douăzeci de ani după moartea lui, cînd m-am dus la Humulești pentru o serbare de pomenire, oamenii locului nu-l cunoșteau decît pentru acest păcat. Într-o cuvîntare pe care am rostit-o în biserică, a trebuit să mă străduiesc mult ca să-l fac înțeles și acceptat în altă ipostază și pentru alt har, cu care Domnul-Dumnezeu îl binecuvîntase. După ce a fost reintegrat în învățămînt de Maiorescu, viața nu i s-a ușurat ; a rămas tot omul sărac din bojdeuca din strada Țicău nr. 4 ; și nu mult după ce a dat lumii opera lui — un spațiu de cîțiva ani — boala nemilostivă l-a doborît. Încă din 1883, nu mai putea scrie nimic. Și el, ca și Eminescu, și-a supraviețuit cu trupul, deci a avut parte de un exces de suferință.

Ei bine, acelaşi destin inexorabil, care i-a zdrobit înainte de vreme, a făcut ca, în scurta lor viaţă activă şi luminată de forţa de creaţie, să aibă cea mai curată mîngîiere şi răsplată.

Prietinia dintre Eminescu şi Creangă datează din toamna anului 1875. Toate scrisorile şi mărturiile concordă, atribuind acestei legături un caracter sacru. Într-o epocă de strîmtorare, Eminescu a fost chiar adăpostit şi ajutat de Creangă la bojdeuca lui din Ţicău, în cerdacul căreia amîndoi au stat la îndelungi sfaturi despre ce le era drag. Sufletul intelectualului rafinat şi al ţăranului cultivat se adunau în focarul aceleiaşi lentile, în dragostea de popor şi de manifestările lui artistice. Pentru Eminescu, humuleşteanul era chiar cvintesenţa artistică a sufletului popular. Pentru Creangă, poetul avea prestigiul unui zeu tînăr.

Amintirea lor se întovărăşeşte iar, în grădina cea veche de la Copou.

La dezvelirea bustului despre care vorbesc, s-au rostit cuvîntări frumoase şi bune despre marele scriitor. Domnul Constantin Meissner, vechi membru al «Junimii», evocînd trecutul şi amintirile personale, a adaos şi cîteva luciri de zîmbet vieţii aceluia care n-a rîs decît ca să nu plîngă.

Creangă fusese clădit plin de exuberanţă, moştenind de la poporul din care ieşise umorul şi mai ales acea înclinare de a răspunde cu zîmbet muşcăturilor vieţii. Dacă alt destin l-ar fi orînduit să trăiască zile paşnice la apa Ozanei, dacă echilibrul lui fizic s-ar fi păstrat acolo într-o sănătate neşovăitoare, scînteierile lui de voie-bună s-ar fi adaos la cele pe care poporul le sporeşte de veacuri printr-atîţia indivizi fericit înzestraţi. Dar destinul lui a fost să fie un desrădăcinat, şi bucuria vieţii i-a

fost întunecată de o crudă suferinţă. Izvoarele lui interioare însă, pornite de mult şi de departe, continuau să elibereze acele globurele de lumină care suie şi exploadează la suprafaţă — pe cînd natura lui era iremediabil înveninată.

Atitudinea lui Creangă la «Junimea», spunea domnul Meissner, atitudinea lui Creangă, în şedinţa de primire, în toamna anului 1875, a fost a unui timid. Toată vremea a tăcut şi-şi ştergea fruntea de sudoare, cu basmaua lui de mărime neobişnuită. Mai tîrziu, la alte şedinţi, şi-a venit în fire, de şi rezerva i-a rămas caracteristică. Totuşi, acelaşi Creangă timid îşi făcuse faimă în întrunirile politice ale vremii prin retorica-i plină de ironie şi pilde, specifică ţăranului moldovan, şi prin apropourile-i nostime.

În conversaţii şi scrisori, îi plăcea să vorbească de ţărăniile lui, de prostia lui ; obişnuia să-şi ia acest aer de umilinţă ca să-şi rezerve anumite bucurii lăuntrice. Timizii sînt, de obicei, deosebit de mîndri ; din rezerva lor pot izbucni neaşteptat ; modestia lor poate fi o falsă modestie. Un asemenea om face pe prostul, cu viclenie ; vrea, cum spunea domnul Meissner, să ne prostească. Ţăranii moldoveni întrebuinţează vocabule speciale pentru asemenea firi. Ei spun : om hîtru, sau pîşin. Asemenea om hîtru şi pîşin s-a dovedit a fi Creangă, în multe împrejurări.

El a spus, la o întrunire, vorba aceea, pe care a consemnat-o răposatul Iacob Negruzzi în «Electoralele» lui : «În ţara asta, n-ar fi rău să fie bine». Negruzzi a pus-o în stihuri, ironizînd pe părintele Smîntînă, cum era poreclit Creangă (asta era înainte de prietinia cu «Junimea»).

La o altă întrunire, cetăţenii se perindau unul după altul la tribună, propunînd, protestînd, indignîndu-se,

entuziasmîndu-se şi isprăvind cu o formulă pe care o cunoaştem şi noi, în zilele noastre : «Trăiască măriile lor domnul şi doamna». Era cald şi înăbuşitor. După mulţi vorbareţi, vine încă unul. Vorbeşte, spune, vorbeşte — apoi, la un moment dat, începe a-şi căuta finalul. E un moment critic ; oratorul se neliniştește ; e aproape a-şi termina fraza şi iar o reia ; parcă ar fi un cotei care se răsuceşte în loc, încercînd a-şi prinde vîrful cozii. Voia şi cel de pe vremuri să execute acest joc şi nu izbutea.

— Ştii ce ? interveni Creangă, ridicîndu-se de la locul lui şi ştergîndu-se de sudoare cu basmaua-i roşie ; spune şi dumneata : «Trăiască măriile lor domnul şi doamna !» şi dă-ne drumul să ne ducem acasă, că nu mai putem !

«Iartă-mă că am scris aşa de lung, zice el într-o scrisoare ; dar n-am avut vreme să scriu scurt.»

Vorba asta a mai spus-o şi o persoană rafinată din Apus, despre care Creangă probabil nu auzise niciodată. Iar dacă auzise, poate de la Eminescu, e caracteristic că i-a plăcut atare fineţă în aşa măsură, încît şi-a însuşit-o.

— Domnilor şi fraţilor, a zis el la un congres didactic, după trei zile de dezbateri ; domniile voastre faceţi întocmai ca acel vestit meşter ciubotar din tîrgul Ieşilor : voia să coase o talpă ; avea aţă foarte bine ceruită ; împungea cu sula, vîra firul, trăgea cu putere ; iar împungea, iar vîra şi iar trăgea ; şi după trei zile bagă de samă că a uitat să facă nod la aţă !

Mulţi cetitori de literatură cunosc de la Artur Stavri povestea «sfîrîiacului», care e o potrivită şarjă împotriva vorbăriei poetice. Sfîrîiacul e tot ce a putut face un ţigan dintr-o bucată de fier pe care un gospodar i-a dat-o s-o lucreze şi s-o prefacă în ceva util : într-un fier de plug. După ce vede că meşterul n-a izbutit să alcătuiască fier de plug, gospodarul consimte să i se facă cel puţin o

potcoavă. Meşterul încearcă ; nu poate. Ei, dacă nu se poate potcoavă, fie ş-un cui. Meşterul faur pune în foc, suflă în foi, bate pe nicovală, suceşte, învîrteşte. Ţ ! nu se poate face decît un sfîrîiac. — Bine ! se învoieşte românul ; fă sfîrîiac, să văd şi eu ce-i asta. Ţiganul ia în cleşte bucata înroşită şi o aruncă în apă. Sfîr ! — Poftim, gospodarule, adaogă el apoi biruitor. — Asta-i poezia dumneavoastră ! a zis atunci Creangă.

Într-adevăr, asta-i poezia lor... putem repeta noi astăzi, cu tristeţă, vorbind despre poezia contimporană.

Întăia oară am simţit că se face nedreptate lui Ion Creangă cînd am cetit, într-o lucrare a lui Eduard Gruber, o paralelă între Alexandru Odobescu şi povestitorul moldovan. De atunci sînt treizeci şi şase de ani. Eram elev al Liceului Naţional din Iaşi şi urmăream celebra colecţie a fraţilor Şaraga, în care au apărut, în ediţii populare, poeziile lui Eminescu. Apăruseră tot acolo Caragiale, Gane, Vlăhuţă. Am găsit între volumele acelea ieftine, de un leu, şi «Stil şi gîndire» de Eduard Gruber. Acest tînăr şi interesant profesor cercetase pe Creangă în ultimii ani de suferinţă, în căsuţa din Ţicău. Împreună cu fraţii Stavri, cu Gorovei, Neculai Beldiceanu şi alţii, încercase a-l atrage într-un cenaclu tînăr de literatură. Dar Creangă îşi isprăvise de mult — încă din 1883 — cariera artistică. Rămăsese încă un humuleştean hîtru, plin de anecdote, însă izvorul minunilor se istovise.

În cartea sa, Gruber, stabilind o comparaţie între Creangă şi Odobescu, lăsa să încline balanţa în favoarea celui de-al doilea. Odobescu, afirma el, e un adevărat stilist, care-şi compune savant şi artistic fraza, imprimîndu-i un ritm admirabil, dîndu-i coloare şi spirit, adîncime în aluzii, rezonanţe în antichitatea clasică.

N-am la îndămînă studiul lui Gruber, dar, pe cît îmi amintesc, cam astfel era înfăţişat autorul lui «Pseudo-kinegheticos» ; pe cînd Ion Creangă rămînea c-un bagaj destul de sărăcăcios, reproducînd vorbirea şi întorsătura populară. E şi acesta un dar ; dar nu presupune sforţare ordonată. Adică humuleşteanul era în situaţia paserei care cîntă, pe cînd Odobescu era un artist conştient.

Geniul e o îndelungă răbdare ; stilul să-l şlefuieşti întruna şi iar să-l şlefuieşti, a mai spus cineva.

Foarte adevărat ; numai să nu se cunoască sforţarea. Păcatul artistului care a fost Odobescu e tocmai acesta, că i se observă sforţarea. De multe ori mozaicul lui, din cartea-i celebră despre vînătoare, îşi arată colţurile neîmbinate.

Mă delectez şi eu din vreme în vreme răsfoind acea antologie măiastră, în care Gogol stă alături cu scriitorii cinegeţi medievali şi antici, în care evocări de artă plastică se învecinează cu lista academică de bucate ale latinizanţilor de odinioară şi cu povestea feciorului de împărat cel cu noroc la vînat ; însă descrierea minunată a Bărăganului o regăsesc în «Taras Bulba» ; învăţămintele de vînătoare sînt ale lui Cornescu ; «la chasse à courre» aparţine altor neamuri, n-am văzut-o şi nici nu ţin s-o văd, pentru că nu e vînătoare, ci o simplă petrecere mondenă ; consideraţiile asupra picturii şi muzicii îşi au corespondenţele în bibliotecile Apusului. Mă delectez şi cu trăsăturile lui de spirit, însă ştiu că multe au scînteiat altădată sub pana altcuiva ; şi-mi place uşoara lui ironie de om cultivat, foarte artist ; însă nu pot înlătura observaţia că acest gentilom n-a cunoscut vînatul decît în farfurie, o farfurie de porţelan, bineînţeles. De şi inteligent şi fin, Odobescu a scris cîndva un lung articol asupra «Mioriţei», în care încearcă să dovedească urme orien-

tale şi turceşti în balada populară, întemeindu-se pe două versuri :

Mioriţă laie,
Laie, bulucaie...

Bulucaie ar putea, desigur, să aibă legătură cu *buluc*, însă versurile baladei sună altfel :

Mioriţă laie,
Laie bucălaie...

Iar *bucălaie* (bot-negru) poate duce la altă serie de consideraţii filologice şi istorice, dacă problema n-ar fi numai de ordin literar.

Pe cînd Creangă...

Pe cînd Creangă e simplu şi redus ca poporul. Creangă e un om cu puţină cultură. Are o substanţă proprie, într-adevăr, însă aceea se confundă cu însăşi substanţa poporului care l-a produs. «Cîntă ca paserea...», cum a spus cu alt prilej, despre altcineva, prietinul meu Eugen Lovinescu.

Undeva, în remarcabila sa monografie, d-l Jean Boutière compară pe Ion Creangă cu scriitori mari apuseni — Charles Perrault şi fraţii Grimm — şi constată superioritatea scriitorului nostru. În adevăr, şi marele scriitor francez şi culegătorii nemţi de basme se găsesc în deficit faţă de Creangă cu interpretarea personală a ficţiunii populare şi cu bogăţia de exprimare. Creangă a dat viaţă ascuţită poveştilor lui, situîndu-le în timp şi spaţiu, creînd tipuri care se mişcă şi vorbesc în chip unic. Pentru asta întrebuinţează nu numai mijloace simple şi elegante de exprimare, ci un depozit secular al neamului, de o mare bogăţie şi o intensă frumuseţă poetică. În plus, asupra întregului stăpîneşte un fel de duh de voie-bună care sporeşte plăcerea cetitorului.

Recitiţi, vă rog, «Capra cu trei iezi». Găsiţi o căsuţă săracă dintr-un sat din nordul Moldovii. În acea căsuţă trăieşte o văduvă cu trei copii ; însă o văduvă harnică şi energică. Îşi lasă pruncii singurei, după ce le dă sfaturi bune, şi ea se duce să agonisească pînea cea de toate zilele. În lipsa ei, se întîmplă o cumplită nenorocire. Un cumătru al caprei, nelegiuit negru, îi ucide doi copii. Numai mezinul, cuminte şi isteţ, scapă şi poate mărturisi măicuţii lui cine a fost duşmanul. Biata văduvă, după crîncena lovitură, se reculege şi hotărăşte răzbunare. Pofteşte pe cumătru la praznic ; îşi pune poalele în brîu, pregăteşte toate pentru pomenire şi dreptate şi împlineşte judeţul prăbuşind pe ticălos într-o groapă cu jar. Felul cumătrii de a se purta, de a vorbi, de a face aluzii, de a strecura subînţelesuri şi epigrame este unic — şi anume, e isprava unei muntence din valea Bistriţii. «Capra cu trei iezi» e o nuvelă, nu o poveste ; în această bucată se găsesc toate argumentele împotriva acelei ciudate caracterizări care subsistă încă : Creangă, scriitor popular.

Creangă e, în primul rînd, un strălucit artist. Această mare calitate explică succesul operei lui în Apus. Traducerile scrierilor lui în englezeşte, franţuzeşte şi italieneşte au fost primite deosebit de favorabil. S-a întîmplat ca traducerea în englezeşte să apară în tovărăşia altor traduceri din alţi scriitori români reputaţi. Cronicarii englezi au avut aprecierile cele mai elogioase pentru Creangă («Moş-Nechifor Coţcarul»). Noutatea lui, pentru apuseni, desigur, a intrat în criteriul de apreciere ; dar englejii au preţuit îndeosebi umorul lui fin. Această ascuţime personală sporeşte însăşi valoarea creaţiei. Acest rural simplu a fost găsit foarte complex de rafinaţii occidentali.

Astfel, biruinţa modestului, amărîtului şi prigonitului fecior al lui Ştefan Ciubotariu de la Humuleşti, începută tîrziu după moarte, urmează şi creşte, pentru ca să se plinească dreptatea lui Dumnezeu, pe care el l-a slujit întru curăţia inimii lui mai bine decît clericii. În această ticăloasă viaţă, ei i-au smuls de la gură pînea cea de toate zilele. Acuma duhul lui împarte şi celor buni şi celor răi hrana cea fără de stricăciune.

În orice limbă ar intra, această operă va duce cu ea nu numai o artă ageră, ci mai ales o originalitate incomparabilă.

Cînd treceţi pe la Humuleşti, opriţi-vă o clipă la casa în care a trăit odinioară Smaranda Creangă cu copilul ei. Nu mai este aceeaşi casă decît în parte. Urmaşii vă vor declara, cu mîndrie, că au prefăcut-o şi vor fi siguri că aţi venit să constataţi mai ales acest eveniment capital. Au şi garderobă, şi gramofon ; acuma poate au şi radio ; sînt simbolul tuturor celor care vor să înoiască literatura română. Pe cînd vechea căsuţă din «Amintiri», unde Ionică stătea de vorbă cu mama lui despre strigoii care linchesc smîntîna de pe oale, rămîne nestricată în sufletul nostru ca şi al tuturor generaţiilor viitoare.

Aţi băgat poate de samă şi dv. că ţăranii nu vorbesc ca-n opera lui Creangă, după cum românii cultivaţi nu vorbesc ca Eminescu. Fără îndoială, poporul nu a povestit şi nu povesteşte «Capra cu trei iezi» aşa cum ne-o povesteşte Creangă. Sintaxa «Amintirilor», îndeosebi, e aşa de complicată, balansarea perioadelor aşa de artistic cumpănită, încît a mai vorbi de literatură populară aici e cel puţin o naivitate. G. Ibrăileanu mai demult a remarcat şi el că ţăranii moldoveni nu vorbesc ca-n paginile lui Creangă : totuşi, Creangă vorbeşte ca ei atunci cînd sînt artişti. Altă dată am arătat şi eu în ce îm-

prejurări am fost surprins că flăcăii moldoveni nu pot ceti proza lui Creangă. E prea dificilă pentru ei, pentru că e artă.

Însfîrşit, încă ceva.

Paserea cîntă într-adevăr, avînd dar de la Dumnezeu. Însă nu ştiu dacă criticii noştri care categorisesc pe Creangă au observat cum cîntă paserea. Eu am observat, şi lucrul e destul de interesant.

În livezile şi dumbrăvile în care am trăit, am ascultat deseori, primăvara, privighetorile şi mierlele. Cînd veţi avea prilej, să le ascultaţi şi domniile voastre, în dimineţi limpezi. Soarele împrăştie o pulbere irizată asupra cuprinsurilor. Nu adie vîntul ; plantaţiile pompează cu hărnicie seva spre mugurii florilor. Din clipă în clipă, primăvara îşi desface semnele nebiruite ale vieţii. Dacă socoate cineva că o floare e perfect identică cu alta, că firul de iarbă e acelaşi, că lăutarii Domnului îngînă acelaşi viers, se înşală. Din cînd în cînd, în tufărişuri, privighetoarea îşi încearcă glasul. Într-un ulm, s-aşază un mierloi tînăr şi începe să împrăştie sonuri şi să se asculte. Ambii sînt învăţăcei. Meşterele cele mari privighetori cîntă noaptea la lumina lunii. Fiecare îşi are repertoriul propriu. Mierlele, cele ajunse la maturitate, atacă îndrăzneţ şi ele începuturile lor de baladă. Tinerele — şi privighetori şi mierle — întăi încearcă, îndrăznesc puţin cîte puţin ; se încîlcesc şi renunţă, revin cu îndărătnicie ; îşi au şi ele şcoala suferinţii lor artistice. Cîntecul e în aer şi-n lucruri ; dar ele trebuie să-l interpreteze, eliberîndu-l înoit.

Unii dintre colaboratorii lui Ion Creangă la abecedarele pe care am început şi eu învăţătura cărţii au povestit cu haz celor care voiau să-i asculte că tovarăşul lor se găsea faţă de ei într-o stare de inferioritate vrednică de milă. Anume — scria greu. Pe cînd ei, într-o

jumătate de ceas, aşterneau pe hîrtie tot ce pofteau, fără o ştersătură măcar, nefericitul Creangă se chinuia zile întregi, ştergînd, adăogînd, revenind, rupînd tot şi încercînd din nou altă formă, gîfîind şi asudînd, ca şi cum ar fi fost osîndit la muncă silnică. După ce înjgheba ceva acceptabil, cetea şi se asculta. Punea pe alţii să cetească şi asculta cum sună şi cu viersul altuia. Cinstiţii institutori, prietini buni de la Bolta-Rece, se stricau de rîs.

Astfel a hotărît Dumnezeu ca naşterea să se producă în suferinţă. Artiştii mari nasc lucruri unice, forme nouă, care nu fiinţau înaintea lor pe lume şi care, ca o esenţă divină, se adaogă la totalitatea Creaţiei.

[PENTRU TOPÎRCEANU] *

Domnilor colegi,

G. Topîrceanu de multă vreme a fost consacrat şi de noi şi de marele public. D-sa a fost onorat acum cîţiva ani cu marele premiu naţional pentru poezie. Ediţiile poeziilor sale «Balade vesele şi triste» şi «Migdale amare» se retipăresc necontenit. Pretutindeni arta lui ageră, legată de buna tradiţie, a cucerit sufragiile iubitorilor de frumos. «Balada morţii», «Balada munţilor» sînt realizări perfecte ce-l pun pe Topîrceanu alături cu marii noştri poeţi naţionali. Poezia sa e izvorîtă din substanţa acestui popor şi din acest pămînt al neamului românesc, ea opune prin realizarea ei înaltă cele mai puternice argumente curentelor de inovaţie şi înstrăinare.

E adevărat că acest poet e cunoscut poate mai mult prin latura umoristică a talentului său. Volumul său «Parodii originale» dovedeşte desigur buna calitate a umorului său, dovedeşte însă mai cu samă o inteligenţă deosebit de ascuţită. Ca la toţi umoriştii de rasă, se adînceşte prin contrast la d-sa şi sentimentul tradiţiei în faţa misterului insondabil al acestei vieţi ; de aceea

* Raport citit în şedinţa de la 28 mai 1936 a Academiei Române.

am socotit că trebuie să pun accent deosebit pe cele două capodopere ale sale, pe care le-am pomenit mai sus : în ele se găseşte valorificarea înaltă a celeilalte laturi, care dă operei sale o gravitate pe care eu o preţuiesc îndeosebi.

G. Topîrceanu a scris şi proză. Volumul său «Pirin-Planina», apărut de curînd, cuprinde ambele aspecte ale talentului său într-o formă de desăvîrşită artă, realizată concis, simplu şi puternic. Şi aici scenele din captivitatea în Bulgaria dau prilej acestui scriitor să dovedească pătrunderea adîncă a sensului vieţii.

Secţia literară are onoarea a propune prin mine, pentru un loc de membru corespondent, pe acest scriitor de mare valoare.

GHEORGHE GHIBĂNESCU

Gheorghe Ghibănescu, bătrîn şi distins cărturar ieşan, a păşit întru liniştea desăvîrşită. Acest veac nu mai este al studiului singuratic, al documentelor îndelung şi minuţios cercetate şi descifrate, al contemplării unor coloane, al călătoriei pentru a verifica o pisanie ori o piatră de mormînt.

Eu am trăit o zi, două
Şi v-am lăsat lumea vouă...

a putut zice bătrînul, depunînd totul aici şi trecînd vama veşniciei. Nu mai mult decît o zi, două vor stărui cei care rămîn agitîndu-se febril şi dînd strigăte zadarnice, însă nu vor putea depune nimic lîngă arcada cea neagră pentru ţara părinţilor lor ; căci patriotism nu înseamnă agitaţie sterilă, ci faptă.

Deci, profesorul Gheorghe Ghibănescu, din juneţă şi pînă la ultima clipă, a stat aplecat la masa lui de lucru, studiind documentele trecutului. Suretele şi izvoadele, colecţiile Codrescu, revista «Ion Neculce», genealogiile, monografiile de biserici, lămurirea unor zicători vechi în «Traista cu vorbe» — zi cu zi şi an cu an munca lui

a sporit, în domeniul cel mai puţin cunoscut şi în care se cere şi de azi înainte mult studiu şi mai cu samă mult devotament.

Eram tînăr elev de liceu cînd am auzit întăia oară pe Ghibănescu în aula Universităţii ieşene. A vorbit despre expresia veche : «a da şfară în ţară», lămurind că vorba *şfară* înseamnă fum, deci «a da şfară în ţară» însemna în vechime a da veste de primejdie, prin semnalizările cu focuri ce se aprindeau pe culmi. Se scria încă atunci, cum se mai scrie şi acuma, «a da *sfoară* în ţară».

Explicaţia foarte limpede a lui Ghibănescu la mine nu putea întîmpina nici o obiecţie şi nici o rezistenţă, ci o bucurie, ca într-o revedere amicală. Eram deprins cu vorba *şfară* în înţelesul de fum. Adesea auzisem pe mama — Profira Ursache, de la malul Moldovii, din ţinutul Sucevii — spunînd că s-a umplut bucătăria de *şfară* — fumegare de grăsime arsă. Despre o friptură arsă, ea spunea, deasemeni, că s-a făcut *şfarog*. De la acea conferinţă de la Universitate — de atunci sînt treizeci şi şapte de ani — Gheorghe Ghibănescu mi-a devenit simpatic şi i-am urmărit necontenit activitatea de cercetător. Îmi rămîne prietin şi vom mai sta cîtva împreună, sfătuind, pe suretele, izvoadele şi tălmăcirile lui din trecut. Pe urmă, după o zi, două, ne vom întîlni iar, într-un loc de desfătare şi verdeaţă, unde nu mai ajung mîhnirile Iaşilor.

ELENA M. HEROVANU : «COTNARII»,

Bucureşti, 1936

Bună idee, lîngă care stă şi un sentiment de pietate, a avut d-na Elena Herovanu să descurce monografia acestei celebre localităţi din Moldova.

După datele culese de d-sa, Cotnarii e o localitate mai veche decît descălecarea Moldovii. Moldovă a fost şi înainte de veacul XIV, şi vinul Cotnarilor a fost preţuit de moldoveni şi în vremurile cînd n-aveau voievod al lor. Cînd voievozii maramureşeni au descălecat stăpînire nouă, s-au luminat şi ei la Cotnari de această bunătate a lui Dumnezeu. După dovezile d-nei Herovanu, colonia ungurească şi catolică de aici a avut biserici şi şcoli ale căror ruini mai subsistă. Ca toate cele bune din ţara Moldovii, pămîntenii au pus şi Cotnarilor voievod tutelar pe Ştefan cel Mare. Asta însamnă numai că acest mare domn a dat Cotnarilor şi podgoriilor lui o organizare pe care am dori s-o vedem renăscînd.

Această podgorie, cu adevărat împărătească, produce puţin şi bun. Acest puţin nu e însă totdeauna bun, pentru că podgorenii localnici, oameni ca toţi oamenii, ori nu ştiu să vinifice, ori nu ştiu să păstreze, ori nu ştiu să preţuiască. O podgorie nobilă ca a Cotnarilor ar merita să aibă o organizare şi o supraveghere domnească, aşa

încît în pămîntul ei să nu se planteze decît viţele Cotnarului, aşa încît culesul să se facă la timpul cel mai potrivit, şi vinificarea să se execute cu toată grija — toate sub călăuzirea directă a unui specialist. Vinul, ţinut prizonier atît cît trebuie în butoaie, să fie eliberat în butelii numai cînd i-a sosit vremea, şi cu toată garanţia şi autoritatea, aşa încît să redevie un titlu de glorie pentru ţară. O asemenea organizare a acestei celebre podgorii ar însemna mai mult decît o victorie cu armele ; ar fi o victorie dovedită asupra tuturor, şi a prietinilor, şi a duşmanilor noştri. Ce diplomat iscusit ar deveni Cotnarul în asemenea prezentare ! Cîte procese n-ar cîştiga el ţării noastre ! Însfîrşit, din reluarea organizării lui Ştefan-Voievod n-ar ieşi decît bine pentru noi toţi, sărmanii şi păcătoşii muritori, şi binefacere pentru patria noastră.

Cărticica d-nei Elena Herovanu, priceput şi vioi scrisă, după ce expune trecutul podgoriei, trece la împrejurările de azi, dîndu-ne un tablou plăcut şi pitoresc al locurilor şi oamenilor. În cele 86 de pagini autoarea izbuteşte să puie lucruri interesante şi simţite, pentru care-i mulţămim.

«GAZETA CĂRŢILOR»

no. 17—20, aprilie şi mai 1936.
Director, prof. D. Munteanu-Rîmnic

Gazeta aceasta, bine făcută şi folositoare, e în anul al cincilea al apariţiei. Străduinţa directorului ei, profesorul D. Munteanu-Rîmnic, de a urmări de-aproape mişcarea intelectuală a ţării, manifestată în publicaţiile onorabile, e vrednică de toată lauda. În acest număr, d. Munteanu-Rîmnic revine «împotriva literaturii pornografice şi a publicisticii de tarabă». D-l Ilie Dăianu vorbeşte despre o «Carte a lui Gheorghe Şincai», cu prilejul aniversării a o sută douăzeci de ani de la moartea «luceafărului rătăcitor al istoriografiei române». Într-un număr trecut, d. Aurel Stino a scos din uitare vechea chestie a lui Gr. N. Lazu, poetul de la Piatra, care a acuzat de plagiat pe George Coşbuc.

«ADEVĂRUL LITERAR ŞI ARTISTIC»

În no. 30, d. Artur Gorovei publică un articol intitulat «Întru apărarea folclorului nostru». Intelectualii, cel puţin cei mai în vîrstă, care au obicei să se ţie în curent cu publicaţiile româneşti, cunosc munca neobosită a acestui cărturar distins. Vreme de treizeci şi şapte de ani, d. Gorovei a făcut să apară la Folticeni «Şezătoarea», în care s-a colecţionat un material imens de literatură orală, de obiceiuri şi datini. Lumea satelor se preface grabnic, mai cu samă după marele război. În măsura în care poporul cel mare, odată cu înrîurirea şcolii şi civilizaţiei moderne, tinde către alte forme de viaţă, depozitul lui vechi, al civilizaţiei lui proprii strămoşeşti, se roade şi se împuţinează. Valsul şi rumba iau locul danţurilor de demult, romanţele lăutăreşti înlocuiesc doinele. Poate nu e nevoie de multă explicaţie a acestui fenomen, care nu va putea fi stăvilit. Ca să păstreze o parte din originalitatea sa, care ne e aşa de scumpă nouă artiştilor, cred că întregul popor trebuie dus cît mai grabnic spre o stare materială şi intelectuală superioară, la o conştiinţă a valorilor sale de originalitate. Altfel, nu va trece multă vreme şi numai colecţia «Şezătorii» ne va mai da o idee de ceea ce a fost şi nu mai este. Discuţia felului cum s-au făcut aceste culegeri în de-

cursul timpului n-are rost decît dintr-un anumit punct de vedere, al filologilor. Privit dintr-atîtea alte laturi, materialul e dintre cele mai preţioase. Ca scriitor, am găsit în el indicaţii şi sugestii multiple. D. Artur Gorovei a scris şi lucrări sintetice foarte apreciate, pe baza materialului folcloristic («Cimiliturile românilor», «Filosofia babelor», «Zmei şi zîne»), complectînd opera altor scriitori în acest domeniu, cum a fost S. Fl. Marian. Urmînd d-lui Gorovei, a lăsat importante lucrări şi regretatul Tudor Pamfil. Au fost şi alţii care au lucrat cu dragoste şi cu cinste în latura aceasta literară : Teodor Bălăşel, Lazăr Şăineanu, Rădulescu-Codin.

Undeva, un tînăr necunoscut încă, care vrea să devie mai degrabă cunoscut decît folclorist, neagă valoarea materialului documentar strîns în ani şi ani, ca şi cum pe baza acestui material documentar nu s-ar fi clădit nimic de la Hasdeu pînă astăzi. Asta dă prilej d-lui Gorovei să scrie acest articol. Dacă asta a putut da prilej d-lui Gorovei să iasă din modestia şi tăcerea d-sale, atuncea foarte bine a făcut acel tînăr, al cărui nume nu ni-l putem aminti, scriind ceea ce a scris. Că ceea ce a scris nu e ceea ce ar fi trebuit să scrie — asta e altă căciulă. În vremuri de anarhie, în general, în acest fel se manifestă oamenii cu ani puţini : adică acei care n-au întemeiat nimic, n-au făcut nimic, n-au însemnat încă nimic tind să substituie cu vorbe şi negaţii valori cîştigate. În asemenea vremuri, grăbiţii nu ajung a cunoaşte decît drepturi, pe cînd viaţa noastră trebuie să se supuie mai cu samă datoriei. În asemenea vremuri, instinctul primar anulează legătura dintre generaţii. Însfîrşit, în asemenea vremuri s-ar părea că totul e permis. Stimate domnule Gorovei şi iubite prietine, în ţara asta sînt totuşi oameni care-şi aduc aminte şi care respectă ce este de respectat.

PALATUL CNEJILOR

Mi s-a întîmplat, în vara aceasta, să mă aflu în preajma Ceahlăului, cu intenţia de a mai face o ascensiune pe înălţimile lui curate, pe la Izvorul Alb. Un prietin, d-l Cădere, îmi atrăsese atenţia că, în acele singurătăţi extrem de rar cercetate, se mai găsesc încă urme ale oamenilor de altădată care au făcut aici popas.

Vremea, foarte neprielnică pentru excursii în trecuta lună august, nu ne-a îngăduit să ne realizăm intenţia. În cîteva răstimpuri de lumină, abia am avut răgaz să pipăim, ca să zic aşa, fie rîpa sălbatică şi poetică a pîrăului Tarcău, fie Palatul cnejilor de la Răpciuni. Şi dintr-un loc şi dintr-altul regiunea cerului unde trebuia să se găsească tata munţilor noştri apărea întruna înecată în îmbulzeli de nouri.

Toţi moldovenii ştiu că Ceahlăul nu-i cel mai înalt pisc de pe catena Carpaţilor ; măreţia şi înălţimea lui sînt un raport de ansamblu şi de contrast cu munţişorii provinciei, toţi îmbrăcaţi în brad, moale conturaţi, stăpîniţi de măreţia lui aspră şi pleşuvă. Vreme de o săptămînă deci, Ceahlăul a stat în cer, despărţit de lumea noastră. În lumea aceasta a noastră ploua, şi Bistriţa venea cu ape tot mai tulburi şi tot mai crescute.

În asemenea ceasuri de umezeli mişcătoare, sub pîcla posomorîtă a bătrînului din veacul cel vechi, ne-am putut abate o jumătate de ceas şi la acele ruini de la Răpciuni, unde oamenii de azi şi onorata comisiune a monumentelor istorice îngăduie să se dărîme zidirile trecutului. Se ştie că acele locuri de la Răpciuni, de la Hangu şi din munte au fost pînă către mijlocul veacului trecut în stăpînirea Cantacuzinilor. Aceşti boieri neliniştiţi, în vrajbă cu domnia încă de demult, întruna uneltitori şi întruna bănuiţi, foarte îndrăzneţi şi foarte semeţi, au clădit aici, cu şanţ exterior, zid, turnuri şi meterezuri, o cetate în care veghea necontenit un buluc puternic de lefegii alvaniţi. Cînd cneazul Cantacuzin îşi simţea nesigură cerbicia în casa lui din Ieşi, încăleca în pripă în puterea nopţii cu neamurile de parte bărbătească şi, în puţină vreme, trecea la apa Moldovii, la apa Bistriţii şi ajungea sub Ceahlău, la Cetate. Încă mai sînt în picioare o parte din aceste ruini, cu paraclisul. Ele au fost celebre cîndva şi în străinătate, îndemnînd pe autorii de demult să-şi exercite asupra lor fantezia. «Castelul Carpaţilor», romanul lui Jules Verne, pe care l-aţi cetit şi dv. în juneţă, e Palatul cnejilor, care se risipeşte zi cu zi, fără ca dv. să ştiţi nimica ; căci, dacă aţi şti, aţi avea încă un motiv de nemulţămire şi de protestare.

Pe cînd coboram de la acele ruini printr-o gospodărie a satului Răpciuni, iată cîţiva tineri excursionişti, care se grăbeau să suie la schitul Durău. Aflînd că este de văzut ceva acolo, s-au oprit şi au cotit din cale. Celebrul Castel al Carpaţilor nu mai este nici măcar un punct de atracţie pentru excursionişti ; pe hărţile plimbărilor de vară nu-l mai însamnă nimene. Cînd şi cînd, scriitorii noştri îl pomenesc. Ionel Teodoreanu a vorbit despre turnul de acolo, al domniţei Milena ; preotul

Matasă a scris o carte întreagă despre Palatul cnejilor. Autoritățile și stăpînii de astăzi ai locurilor, comisiunea monumentelor, oficiul de turism, au, probabil, un interes de pietate ca totul să se distrugă, ca pe urmă să aibă arheologii prilej de investigație, istoricii prilej de supoziții, poeții prilej de perioade lirice. Sînt bine încredințat că, în doi-trei ani, cînd mă voi întoarce iarăși în acea paragină, n-am să mai găsesc nici pisaniile de la Antonie-Vodă Ruset, care ornează încă zidăriile ce mai sînt în picioare. Una din ele va trece la o locuință particulară, ca să-și șteargă mosafirii picioarele înainte de a intra în casa gospodarului, iar cealaltă va fi sfărmată cu ciocanele și amestecată cu pietrișul șoselelor. Inscripțiile paraclisului, arcadele ferestrelor, resturile iconostasului vor fi ofensate și umilite în același chip.

Am să vă comunic un secret. Nici nu se poate să fie altfel într-o țară nouă, care n-a trecut în stadiul conștiinții de legătură cu trecutul și cu viitorul : pe asta, dealtfel, se bazează cultura.

Cimitirele satelor noastre sînt triste paragini. Tot acolo, în valea Bistriții, și tot în vara asta, am văzut un mic cimitir de ofițeri căzuți în vremea războiului, cu toate mormintele profanate. Preoții urmăresc pe stiliști și fac politică.

Dar de un veac, în țara asta, guvernanții lasă în părăginire tot ce este rămășiță de la părinții noștri. Cînd, la 1856, tîrgoveții din Tîrgu-Neamț au început a construi case și hanuri cu piatră de la Cetate, a trebuit să se găsească un nebun, un oarecare boiernaș scăpătat, care să se ducă la domnie, să îngenunche la vodă Grigore Ghica și să ceară protecție pentru locul sfînt...

Epocile de invazii și de nesiguranță, care au durat pînă în pragul istoriei contimporane, explică o anumită psihologie a mulțimii noastre rurale : atunci nimic nu

era statornic, nimic nu era sigur. Liniştea apelor şi hodina vîntului a fost viaţa sărmanului. Dar un stat se presupune că e guvernat de o elită conştientă, care are o răspundere faţă de Dumnezeu şi de crîncenele jertfe ale trecutului.

Dar e destul. Au mai vorbit şi alţii despre asta şi vor mai vorbi.

E aşa cum spun eu : peste trei ani, pisaniile acele de la Antonie-Vodă nu vor mai fi.

REALIZĂRI

Vorbim în altă parte a acestui număr despre problema ridicării satului românesc şi pomenim acolo iarăşi de Universitatea populară «Ungureni», în rînduiala căreia trăiesc astăzi douăsprezece sate din judeţele Botoşani şi Dorohoi.

Cu prea puţinele mijloace pe care le-au avut la îndămînă, din martie 1927 pînă astăzi, iată ce au făcut sătenii :

Pe teren cultural, au organizat 2.000 de întruniri, dintre care 312 conferinţi cu proiecţii cinematografice fixe şi filme, 244 audiţii la radio ; 79 producţii şcolare şi săteşti, 30 spectacole cinematografice, 15 diverse, 1.320 şezători.

Au întemeiat un muzeu agricol şi unul religios.

Au pornit la clădirea bisericii din Nicoleni, în locul bisericuţii de lemn durată în anul răpirii Bucovinei.

Au înfiinţat o bibliotecă centrală a Universităţii şi douăsprezece biblioteci săteşti. Fac să funcţioneze şcoli de adulţi în vremea iernii. Sprijină crearea de biblioteci personale din cărţi cu îngrijire alese.

Pe teren economic, s-a înfiinţat, încă din 1932, în cadrul acestei organizaţii, o cooperativă agricolă, care

a înlesnit gospodarilor procurarea de unelte, maşini, reproducători şi seminţe. Tot prin cooperativă s-au făcut îndemnurile către agricultură, viticultură, sericicultură, legumicultură, avicultură şi creşterea raţională a animalelor de muncă şi de hrană.

La începutul anului curent s-a întemeiat o bancă populară, care ajută pe săteni în scopuri gospodăreşti sau în împrejurări grave de boală ori de moarte.

O deosebită atenţie s-a dat plantaţiilor. Din 1927, într-o regiune cu aspect de stepă, în fiecare primăvară s-au făcut plantări masive, aşa încît peisagiul s-a schimbat. S-au plantat 50.000 pomi altoiţi (întăia oară acum s-au văzut aici altoi) ; s-au altoit 6.000 de pădureţi ; s-au răsădit vreo 5.000 duzi şi nenumăraţi salcîmi şi arbori de pădure.

N-a fost uitată curăţirea cerealelor, operaţie importantă pentru buna agricultură. La vînturători, s-au curăţit pînă în acest an aproape 50 vagoane seminţuri — orz, grîu şi altele. Iar la trioare s-au dat peste 30 vagoane.

Această Universitate populară nu figurează nicăieri în bugetul vreunei instituţii de stat sau autorităţi. Singurul sprijin, mai ales moral, l-a avut de la Serviciul educaţiei agricole din Ministerul Agriculturii.

STATUIA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU LA BUCUREŞTI

În ziua de 8 noemvrie trecut s-a inaugurat, pe Bulevardul Elisabeta, în capitală, statuia marelui Kogălniceanu.

Privind trecutul apropiat şi cîntărind activităţile făuritorilor statului nostru modern, nu ne putem stăpîni uimirea faţă de apariţia extraordinară a acestui bărbat aşa de variat înzestrat. El a stat în toate domeniile cu mult deasupra contimporanilor săi : literat de frunte, militînd pentru limba populară împotriva curentelor străine ; istoric de mîna întăia ; cugetător politic şi diplomat iscusit ; orator de forţă, iubitor al artelor plastice. De la 1840 pînă după proclamarea regatului român, Mihail Kogălniceanu a fost necontenit în fruntea mişcărilor generoase din care a ieşit România modernă, cu instituţiile ei. Geniul lui s-a pus în serviciul patriei de la o vîrstă fragedă, care la generaţia de azi nu cunoaşte nici rudimentele culturii. Kogălniceanu era în vîrstă de optsprezece ani cînd a scris, pentru străini, istoria românilor, operă de valoare, care făcea cunoscută întăia oară Apusului existenţa năcăjitului nostru popor.

A fost cel mai vajnic luptător al democraţiei şi cel mai sincer prietin al ţărănimii : ceea ce a voit şi a visat

el în aceste domenii nu s-a realizat decît în parte, şi rămîne încă altor generaţii să lupte sub semnul lui pentru înfăptuirile definitive.

Statuia, operă a sculptorului Han, plină de mişcare şi naturaleţă, îl prezintă pe Mihail Kogălniceanu stăpîn pe sine şi iluminat de forţa-i lăuntrică. Rezistenţa oligarhiei şi obscurantismului, care s-au împotrivit jumătate de secol operei lui, împuţinînd-o, continuă încă : spiritul Adevărului şi Dreptăţii trăieşte însă şi reapare în aureola care încununa statuia în acea zi frumoasă de noemvrie, pretinzînd prezentului să împlinească începuturile trecutului. Numai ţara legalităţii şi ţara poporului complect desrobit de nevoi şi întuneric va putea să împlinească viziunea profetică a acestui mare bărbat al neamului nostru.

Solemnitatea s-a desfăşurat într-un cadru demn, dar cu asistenţă puţină...

MIC PROSPECT PENTRU AMATORI VÎNĂTORI ŞI PESCARI

În general, în ţările apusene vînatul e destul de rar. Acolo unde e des, e pe jumătate domesticit, crescut, înmulţit şi protejat în parcuri. Nu e urmărit atît vînatul, cît vînătorul. Jandarmi, guarzi, legi represive, greutăţi, obligaţii, taxe îşi dau mîna, ca să zicem aşa, spre a face din aceste îndeletniciri barbare o iluzie civilizată.

Subt acest raport, în România e raiul vînătorilor. Aici cu foarte rari excepţii, nimeni nu se ocupă să crească vînatul. Există unele parcuri de fazani în Ardeal. Încolo, vînatul stă sub grija lui Dumnezeu, care în pădurile munţilor, care în cîmpii, în bălţi. Nimeni nu-l menajează, de şi există legi bune care creează asemenea privilegii sălbătăciunii. Vînătorul organizat respectă epocile împărecherii şi a puilor. Dar în sezon, se poate deda pasiunii lui fără nici o oprire. Sînt locuri unde poate ridica hecatombe, ca în ţinuturile virgine. Nu mai vorbim de vînătorii clandestini, care vînează în orice teren şi-n orice epocă. Vînatul totuşi îşi păstrează o serioasă forţă de înmulţire. Nefiind destul de protejat de legi şi agenţi, se apără el singur prin acest mijloc, care-i cel mai bun.

În munţi se găseşte frecvent cerbul. E vînat «pe dibuite» ; e ucis cu glonte, în singurătăţile pădurii. Aşa-zisa *chasse-à-courre*, cu echipagii strălucite, cavalcade, sunări de cornuri, nu există în România. Asta, dealtminteri, nu e o vînătoare, ci o petrecere mondenă. Pe unele piscuri se poate zări şi capra neagră. Tot în munţi se fac vînători cu hăitaşi la urşi şi mistreţi. În pădurile de sus, vînătorii găsesc uneori şi rîşi. Primăvara, în april, vînători pasionaţi urcă la 1.500 de metri, ca să împuşte, în epoca amorurilor, cucoşii cei mari *(tetrao urogallus)*. Se găsesc, în pădurile de brad, şi ieruncile, care se împuşcă la pîndă, cu chemători.

În pădurile de fagi şi stejari de la dealuri, pe lîngă mistreţi, se găsesc foarte multe cîrduri de căprioare. Femelele, ca şi cerboaicele, sînt protejate de lege tot anul. Aici vînătorile se fac totdeauna cu hăitaşi, toamna tîrziu, mai ales după căderea primelor zăpezi. Asta e vremea cea mai plăcută a vînătorilor, cu petreceri şi sfaturi la popasurile de sară, în satele dintre păduri. Gonaşii aduc spre linia vînătorilor şi vulpi, şi, destul de des, lupi. Cîteodată cade şi cîte o pisică sălbatică, ori un jder. Nu mai vorbim de iepuri, care se încrucişează uneori în danţuri fantastice. Într-o singură bătaie de acestea vînătorul fără noroc, aşezat în locul cel mai rău, poate număra 150 pînă la 200 de focuri. Tabloul, fără îndoială, nu e la înălţimea acestor cifre ; totuşi, e vrednic de luat în consideraţie şi e interesant şi prin variaţie : iepuri, vulpi, lupi, ţapi şi uneori mistreţi.

Prin aceste păduri, trec spre munţi, primăvara, sitarii. Pasajele lor ţin tot cursul lunii aprilie. Obişnuit, vînătoarea acestor paseri nu se face cu cînii, ci tot cu hăitaşi, în desişuri de mladă. Bătăiaşii fac larmă, sitarii se ridică deasupra vîrfurilor şi vin spre linia vînătorilor cu mare repeziciune. E o lovitură destul de difi-

cilă şi de apreciată. În amurguri, unii vînători stau la pîndă în poieni şi aşteaptă sfertul de ceas al zborului lor.

Întoarcerea sitarilor către sud are loc toamna, prin noemvrie. Atunci se lasă pasaje mari în delta Dunării[...].

În cîmpiile dinspre Dunăre, vînătorul cu prepelicar poate intra, după 15 august, ca într-un adevărat Eldorado. Prepeliţele se înmulţesc aici destul de tare ; şi se adaogă şi pasaje spre sud, în septemvrie.

În Dobrogea e locul potîrnichilor. Nimeni nu le prăseşte, nimeni nu le dă grăunţe ; familiile lor sînt destul de numeroase şi prospere. Tot în cîmpia Dunării şi-n Dobrogea se vînează dropiile. Din vechi vremuri vînătorii au învăţat să se apropie în căruţe cu boi cu cai de aceste paseri viclene şi sfioase.

După strînsul recoltelor de porumb de pe cîmpuri, la mijlocul lui octomvrie, începe vremea iepurilor. Astăzi nu mai este permis să se vîneze acest animal cu copoiul. Vînătorii îl caută la sărite, cu prepelicar sau fără, prin pîrloage, mirişti şi haturi. Sînt în unele ţinuturi locuri întinse, cu sate rare, unde o partidă de patru tovarăşi poate împuşca uşor, într-o zi, douăzeci de piese. La iepuri se mai adaogă şi o duzină de cristei şi prepeliţi întîrziate şi o păreche de potîrnichi.

În acest sezon se vînează vulpea la stuh, cu copoiul.

Amatorii de vînat de apă pot găsi la bălţile cîmpiilor toate soiurile de palmipede, picioroange şi cufundari. Unele clocesc aici. Altele sînt numai în trecere spre pol, primăvara, şi se întorc toamna. În cele dintăi ape ale zăporului cad stoluri imense de gîşte şi gîliţi. Vînătorii le caută cu barca prin stuhuri ori le aşteaptă la anume locuri, pe unde trec în zboruri joase. Nenumărate specii de raţe urmează acelaşi drum. Dintre ele foarte multe se opresc în iazuri, la clocit. În Delta Dunării paserile de apă îşi au sălaşuri pe întinderi considerabile. Trăiesc

şi se înmulţesc acolo în număr fantastic. Delta Dunării e un pămînt virgin, aluviune, ca la Congo, ori Amazon. E o regiune nestrăbătută, cu terenuri nesigure şi insule plutitoare, imposibil de recunoscut şi explorat în întregime. Aici şi gîştele şi raţele, lebedele şi pelicanii, lopătarii, egretele, cocorii, toate speciile de stîrci, nagîţi, becaţinele, cormoranii, cufundarii şi alte multe soiuri necunoscute trăiesc într-o împărăţie puţin tulburată. Vînătorul care intră în acest domeniu şi are tăria să sufere ţînţarii şi setea se încredinţează curînd că rezerva lui de cartuşe e ridicolă. Dacă vînatul e o urmărire, apoi aici e cu totul altceva, căci vînătorul e literalmente copleşit.

Toamna, cînd încep a trece de către miazănoapte gîştele, vecinătăţile Deltei şi ale Dunării sînt invadate şi infestate. Girezile de grîu sînt atacate şi prădate. Agricultorii întreprind uneori nu vînători, ci expediţii de apărare.

Cînd Delta îngheaţă, se fac vînători mari de lupi şi vulpi, cu cînii şi cu hăitaşii. Stufurile sînt o rezervă insondabilă, unde abia poate pătrunde lumina. E o adevărată domnie a sălbătăciunii. Trăiesc aici ş-un soi anumit de mistreţi. E şi o domnie a vidrelor. Socot că se află pe continent puţine locuri aşa de bogate în vînat. Creatorul s-a supus fantaziei unui vînător.

S-a supus şi fantaziei unui pescar. Căci Delta Dunării e un rezervoriu imens de peşte. În bălţile ei, pescarii închid, cu garduri de trestie, crapii intraţi să-şi depuie icrele. Intră în limanuri de linişte, în ape joase şi calde, şiraguri de miliarde, îmbulzindu-se în mase compacte. În aceste închisori pescarii îi prind cu felurite măiestrii, în tot cursul anului,

Crapul se vînează nu numai în Deltă, ci în toate bălţile din lungul Dunării şi-n toate bălţile celorlalte rîuri.

În apele salmastre de la gurile Dunării pescarii prind, cu cîrlige numite carmace, nisetru şi cegă.

Vînătorul cu undiţa aici nu poate găsi plăcere, căci peştele nici n-aşteaptă să cadă nada la fund. Din visul acesta trece în realitate îndată ce se suie pe rîuri, către munte. În iazuri şi lacuri, peştii — mai ales ochiana, plătica şi costrăşul — sînt destul de binevoitori. În rîuri însă, mreana, scobaiul, havatul şi şalăul se apără cu viclenie. După kilometri de umblet, în zigzaguri printre stînci, pescarul de la Bucureşti, c-o undiţă fină, face reflexia că pescuitul e totuşi o plăcere, chiar cînd nu prinzi nimic. Un păstrăv de treizeci de centimetri devine, în povestirile de mai tîrziu către prietini, un monstru. Doi păstrăvi se prind mai greu. O duzină de păstrăvi se prind mai uşor, însă atunci isprava s-a făcut cu colaborarea unui indigen, care are meşteşuguri mai sigure şi mai simple. Îi caută cu mîna printre pietre. Acelaşi indigen e în stare, c-o undiţă simplă de păr de coadă de cal şi c-o vargă de alun, să prindă o lostriţă de opt kilograme, în Bistriţa ; iar domnul cu undiţa de bambu o admiră, o fotografiază ş-o cumpără.

MINUNI

Am să vă dovedesc eu şi altă dată că ţara aceasta este a minunilor şi a poveştilor. O parte din aceste dovezi vi le pot da şi acum, cu prilejul sfintei naşteri a lui Hristos.

Altă dată, cînd voi fi întrucîtva mai supărat de cîte văd şi aud că se întîmplă, am să vă vorbesc de minunea rîurilor care curg la Dunăre, a Deltei care îşi sporeşte an cu an misterele, cîştigînd pentru noi ţărm asupra Mării Negre, despre pădurile din munţi, despre torentele limpezi în care hălăduiesc păstrăvii. Toate acestea sînt minuni în vremea de faţă, prin tainicile bogăţii pe care le cuprind şi lîngă care noi stăm ca Făt-Frumos din poveste. Bogăţiile sînt, dar se află sub farmec ; trebuie să găsim cuvîntul de vrajă ca ele să se deschidă ; sau trebuie să se facă gestul sfinţit pentru ca să iasă din încremenire la lumina lumii şi a vieţii.

În Deltă se grămădesc unele din cele mai mari rezerve de peşte ale lumii : am să arăt ce şi cum ; nimeni nu-şi poate face idee ce este acolo ; şi cu toate acestea peşte nu-i, adică peşte nu-i decît pentru pungile îmbielşugate. Minune pare a fi asta în vremea de faţă,

cînd aducem peşte de aiurea ; şi minune va fi mîni, cînd vom avea de unde da şi altora.

Albia Dunării şi a apelor mari, ce coboară cătră acest fluviu, acuma cuprind mlaştină, lunci neproductive, prunduri schimbătoare, mîluri nefolosite ; minuni sînt ale sălbătăciei din veac şi frumuseţă a singurătăţii ; minunea de mîni va fi alta, cînd se va dovedi că grădinile irigate din aceste întinderi vaste, şi lanţurile de grîu cu paiul ca trestia şi spicul ca vrabia, şi canalurile de transport, şi lacurile artificiale, regulatoare ale fertilizării şi culturilor de peşte, flori şi fructe, vor ajunge cu asupra de măsură unei populaţii de trei ori mai mare decît cea de azi.

Minunea va fi de la Dumnezeu, care se va vădi în munca şi înţelepciunea oamenilor.

Pădurile cele nestrăbătute din munţi, unde putrezesc pe picioare ori doborîţi fagii, minune sînt. Minunea frumuseţilor lor va spori cînd se va găsi rînduiala lor ca să sporească în loc să scadă, şi să adăpostească cele mai variate vînaturi din Europa, ca să vie vînătorii străini ca într-un paradis al Domnului, şi să ne fie toate spre laudă. Să se suie în munte şi pescarii de păstrăvi, lipan şi lostriţe, şi să găsească frumuseţile şi foloasele ocrotite, cum şi este rînduiala de la Dumnezeu : căci Dumnezeu ni le-a dat ca să le ocrotim şi să le sporim, nu să le stingem.

Şi turmele care au mai fost bogăţia acestui pămînt vor dobîndi lărgime.

Şi copiii strănepoţilor noştri se vor bucura de înţelepciunea bătrînilor lor şi-i vor pomeni cu dragoste.

Pînă se vor hotărî oamenii cu răspundere şi cu putere să dea toată dragostea lor necondiţionată acestui pămînt şi acestui popor, jertfindu-se pe sine şi neavînd în vedere decît realizarea minunilor de care vorbesc,

în fiecare an Domnul-Dumnezeu ne dă pildă de puterea ce stă în lucruri ca sămînța într-o floare.

Plugarul și-a cules roada și a dus-o cu greu la gospodăria sa, pe drumuri care nu sînt drumuri ; păstorul și-a adăpostit în săivanuri și perdele oile și vitele ; au început a sufla vînturi mîhnite, și din cînd în cînd zloata bate din crivăț. Pămîntenii din veac, care așteaptă de mii de ani o lumină lină pentru suferințile, năcazurile, asupririle și sărăcia lor, încep să hiberneze, deșteptînd în nopțile lungi fantasmele poveștilor.

Dintrodată se simte de la puterea cea mai presus de toate o îmblînzire. În preajma zilei sfinte a nașterii Izbăvitorului, se pun poduri de ghiață și vin nouri de ninsoare. Se deșteaptă cîntările de nădejde :

Colinde, colinde,
E vremea colindelor...

De o mie și mai bine de ani se așteaptă minunea nădăjduită. Și în fiecare an răsare nădejdea, ca luceafărul Betleemului. Iată grădini de argint. Iată poduri de smarald : ca să trecem în țara cea nouă pe care o visăm.

Cu dragoste și cu credință vom trece : Dumnezeu ne arată asta în minunea înoită. Ne arată asta și în sufletele noastre, îmblînzite în aceste zile sfinte.

Acea țară, pe care o visăm și o nădăjduim, va ieși cîndva din dragoste și devotament. Alt cuvînt misterios nu este ; nici alt gest mai binecuvîntat.

PATRIOTISM

opera unui modest învăţător

N-aş putea să spun cetitorilor noştri un lucru mai plăcut, în ceasul cînd începe un an nou, decît povestindu-le ce am văzut eu într-o călătorie pe care am făcut-o în valea Bistriţii, în vara acestui an rău, 1936. Ceea ce am văzut prevesteşte poate timpuri mai bune.

Anul care a trecut (din fericire nu se va mai întoarce !) a devenit faimos prin răutăţi felurite în toată lumea. La noi în ţară, faţă de puţinul bine săvîrşit şi pentru care toată lumea trebuie să fie mulţămitoare, s-a ridicat cu mare patos patriotismul de vorbe. E o paradă care preţuieşte foarte puţin pentru binele şi viitorul acestui popor. Toate morile de vorbe adunate la un loc nu pot produce puterea pe care o dezvoltă, pe distanţă de un centimetru, un fulg în căderea lui spre pămînt. Aşa încît biata ţară se regăseşte mai tristă după gălăgia retorilor. Cîteodată, ca în operaţiile de boscărie, vorba multă serveşte ca să distragă atenţia spectatorilor. Destui compatrioţi ai noştri acopăr cu sunete şi forme goale interese puţin vrednice de laudă.

Patriotică e numai fapta constructivă. Mulţi în această ţară înţeleg asta şi chiar aplică preceptul. Numărul lor e mai mare decît se crede ; fapta bună însă

nu strigă, nu face scandal şi nu atrage asupra ei atenţia. Am găsit patriotism adevărat la mulţi dintre cei mici ai lumii şi m-am bucurat. Destul cetiţi domniile voastre în gazete atîtea, de vi se încrîncenă carnea. Din cînd în cînd e bine să vă mîngîiaţi şi cu veşti bune.

Iată ce am văzut eu în satul Dreptu, din comuna Galu, judeţul Neamţu.

Am văzut un învăţător tînăr, cu numele Costică Romanescu. Fecior de preot ; are un frate inginer ; ar fi putut să facă studii mai întinse, însă a dorit să rămîie în legătură cu poporul, şi să nu-şi întîrzie proiectul de a pune în fapte dragostea lui pentru cei mulţi şi pentru neam.

Cînd a fost numit, acum cîţiva ani, în satul Dreptu, şcoala era numai urzită ; era una dintre clădirile pornite subt impulsul ministrului dr. Angelescu, şi rămase neisprăvite. Tînărul a convocat pe oamenii înţelegători şi pe copiii mai mărişori ; s-a desculţat, şi-a suflecat mînicile, dînd cel dintăi pilda, a strîns lut, a făcut cărămidă, a stîns var. După ce a încheiat toate zidurile, meşterul improvizat a acoperit clădirea. După ce s-a coborît de pe acoperiş, a devenit tîmplar, lucrînd, cu aceleaşi ajutoare, ferestrele şi uşile. După ferestre, uşi şi duşamele, a venit rîndul sobelor. Aveam impresia că mai ales cu acest meşteşug ţinea să se mîndrească învăţătorul Costică Romanescu. După ce a tencuit şi a văruit, punînd el singur mîna în calitate de arhitect şi meşter la toate, a venit şi rîndul zestrei şcolare propriu-zise : dulapuri, bănci, catedre.

Deci şcoala a început sub bune auspicii. Sătenii şi copiii au îmbrăţişat de la început cu drag pe asemenea învăţător.

Ce-a mai lucrat după aceea meşterul ?

Am vizitat un muzeu de animale şi paseri naturalizate. Foarte frumos şi bine întocmit muzeu. Unele paseri şi animale — cele mai multe — erau vînate chiar de d. Romanescu, căci d-sa este şi vînător destoinic. De la urs, cerb şi vultur, pînă la animalele mărunte, toată fauna ţării se prezinta în bună rînduială şi se bucura de cercetarea sătenilor şi a copiilor nu numai din acel sat.

Am mai vizitat un atelier, într-o încăpere largă, în care elevii puteau deprinde, sub privegherea maistrului lor învăţător, toate meşteşugurile ce fuseseră puse în aplicare la clădirea sfintei şcoli : lemnărie, fierărie, tinichigerie, împletituri, tîmplărie etc. Aparatele şi uneltele acestui atelier ar avea nevoie de un mic motor care să le puie în mişcare. Asta-i marea dorinţă a d-lui învăţător de la Dreptu. Aşa ceva nu poate face el singur. Îi trebuie un motor de cîţiva cai-putere, care costă cîteva zeci de mii de lei. I s-au făgăduit decoraţii pentru strădania lui, i s-au adus neprecupeţite laude ; însă d-sa preferă un motor ; cu decoraţia şi cu laudele nu-şi poate pune în mişcare atelierul.

Altfel e destul de destoinic ca să facă şi măistrii mai complicate. Pentru nevoile corului pe care l-a creat a construit singur o harmonică cu multe registre. Bucuria şi plăcerea n-au fost numai a lui.

D. învăţător de la Dreptu are şi o frumoasă prisacă, unde absolvenţii lui pot deprinde albinăritul. D. învăţător de la Dreptu se pricepe bine în grădinărie şi pomicultură. Din pepiniera de altoi pe care a întemeiat-o în coasta şcolii dă pui de meri şi de peri drept premiu celor mai buni elevi. Gospodarii sînt foarte interesaţi de rezultatele învăţăturii odraslelor lor, căci asemenea rezultate sporesc şi rodesc în grădina lor de pomi.

Prin soţia lui, şi ea învăţătoare, d. învăţător de la Dreptu a făcut pe sătence să deprindă creşterea gîndacilor de matasă şi ţesăturile cele mai meşteşugite.

D. învăţător e şi director de bibliotecă şi de teatru. A construit un radio. Dar ce gospodărie are d. învăţător şi ce soţie vrednică ! Şi ce om care nu se plictiseşte e d-sa ! Şi ce însemnează d-sa pentru colţul de lume în care munca lui cea cu dragoste şi dreptate se produce !

Însă încă n-are motorul.

Să vedem, oameni buni şi fraţilor, dacă nu putem să-i facem bucuria asta, în anul acesta nou 1937.

ASTRONOMII ŞI LEMNELE

Am tot stat la îndoială. Să scriu ? să nu scriu ?

Pe de o parte îmi vine greu să-mi zdruncin încrederea în oameni. Nu-s chiar aşa de răi cum se spune. Iar pe de altă parte mă temeam să nu-mi dea o replică imediată stihiile.

Aveţi să ştiţi numaidecît despre ce e vorba.

S-a anunţat în toată lumea, deci şi la noi, că iarna aceasta, 1936—1937, va fi cu totul excesivă, o iarnă cum n-a mai văzut de multe secole biata omenire. S-au dat şi amănunte despre o iarnă similară din fundul veacurilor trecute, cînd cutreierau lupii satele mîncînd pe oameni şi cînd populaţiile izolate piereau de lipsuri, frig şi foame. Vai de bieţii oameni săraci din vremea noastră ! Nu ne sînt destule spaimele ce ne pîndesc din necunoscutul care se chiamă «mîni», spaime şi griji permanente ale fiecărei zile. Ne mai lipsea şi o iarnă năprasnică.

Ar fi vestit aşa iarnă nişte astronomi pricepuţi şi cunoscuţi.

Am bănuit că prognosticul acesta nu poate avea valoare, cel puţin pentru ţara noastră, îndată ce jumă-

tatea a doua a lunii noemvrie s-a arătat caldă şi lină. Iernile aspre de la noi cad devreme şi ţin tîrziu. Iarna din 1908 în nordul Moldovii a căzut la 6 octomvrie stil vechi şi a ţinut neîntrerupt, fără o zi de dezgheţ, pînă la 4 martie, cînd s-a produs brusc zăporul. În 24 de ore termometrul de la —20° a sărit la +20°. Aşa diferenţe numai în clima noastră extrem continentală se pot produce.

Deci vreme lină şi vînt de sud în jumătatea a doua a lunii noemvrie însemnează că toamna se prelungeşte peste termenul ei, care, aproximativ, e 15 noemvrie. În cursul lunii dechemvrie am găsit sitari în lunca Neajlovului. Vremea de toamnă s-a menţinut pînă la 1 ianuarie. Văd că ţine pînă la sfîrşitul fazelor lunii în curs. Iarna a venit în multe părţi ale ţării, însă e o iarnă blîndă.

O schimbare brutală e oricînd posibilă în regiunea noastră. Într-o zi şi o noapte, cum va porni vîntul cel tare, din crivăţ, putem avea viscol, înzăpeziri şi ger. Însă nu mai poate fi vorba de iarna cumplită ce s-a anunţat. O iarnă care e redusă cu cel puţin o lună jumătate, într-o epocă de sporire a zilei şi a căldurii solare, nu mai poate fi iarna grozavă a proorocilor nenorocirii.

N-aş putea susţine că astronomii au rămas de ruşine. Dacă au existat aşa vestitori,atunci n-au fost decît nişte pseudo-astronomi în serviciul negustorilor de combustibil. Vorbirea, creată de om pentru înţelegere, scrierea — pentru a fixa adevărurile, sînt întrebuinţate de multă vreme pentru minciună şi înşelăciune de către cei vicleni şi interesaţi.

Era anunţată iarnă cumplită într-un interes creştinesc, aşa cum altfel de neguţători anunţă tot felul de operaţii patriotice, ligi antirevizioniste etc., în interesul nostru al tuturora. Nu-s vinovaţi nici astronomii veritabili, nici patrioţii adevăraţi. Au, poate, un cusur : şi unii şi alţii se uită mai mult la stele.

SOLIA ȚĂRĂNIMII

Cu cît acest popor își afirmă mai mult, în felurite împrejurări, calitățile-i multiple de inteligență și originalitate, cu atît cei care-l iubesc au mai mult drept să denunțe starea precară în care el se găsește. Gospodăria poporului încă nu e organizată : instrucția și asistența medicală sînt cu totul neîndestulătoare în satele noastre. Din punctul de vedere al grijii pentru ridicarea la o viață nouă și la o conștiință a unei meniri, marea majoritate a țărănimii noastre nu stă deloc bine.

Asemenea constatare nu-i făcută ca să descurajeze. Din contra, e făcută ca să îndemne la lupta pentru dreptate. La lupta pentru dreptatea celor mulți, a celor care sînt însăși țara și viitorul. Între problemele grele care-și așteaptă deslegarea grabnică, aceasta e printre cele dintăi. Țărănimea noastră reprezintă 80 la sută din populația intregii țări.

Mai sînt și alte probleme, care privesc pătura conducătoare. Sînt destule de spus și despre acelea. Însă ridicarea țărănimii privește existența noastră. Trăim într-un veac nou, de concurență aprigă : nu se poate îngădui să mai păstrăm ideile ciudate că putem trece înainte c-un

cîntec patriotic, c-un proverb şi c-o zicătoare. Războiul se face azi cu meşteşuguri tot mai perfecţionate ; lucrarea pămîntului cere pricepere, capitaluri şi coordonare ; sănătatea poporului cere alt standard de viaţă ; tăria lui morală, o altă educaţie.

De aceea, de cîte ori se dovedeşte nobleţa poporului acestuia în manifestările sufleteşti şi de artă, mă găsesc în situaţia acelui personagiu de legendă care rîdea c-un ochi şi plîngea cu celălalt.

Văd din gazete că o echipă de ţărani din Cîmpulungul Bucovinii, sub conducerea d-lui Brăiloiu, are mare succes la Londra, la un concurs internaţional, cu jocurile noastre populare şi cu datinile de Anul Nou : pluguşorul, capra şi ursul. Ştiu asta : frumuseţa unor asemenea manifestări mă mişcă necontenit de cînd umblu şi trăiesc în mijlocul ţărănimii noastre. Necontenit constat noutatea şi originalitatea unor asemenea manifestări. Cu atît mai vîrtos oamenii de gust şi iubitori de nou şi original din Apus preţuiesc această comoară, pe care poporul românesc încă o păstrează. Pentru apuseni totul e cu desăvîrşire nou.

Nu poate fi privită oare tot aşa, ca o minune neîntrecută, balada «Mioriţii» ? Nicăieri în lume nu s-a produs ceva identic, de o simţire aşa de delicată, pînă la rafinament.

Cînd publicul englez a cetit, cu ani în urmă, o colecţie de traduceri din limba românească, în care figurau toţi aşii, ca să zic aşa, recordul l-a realizat Ion Creangă cu al său «Moş Nichifor Coţcariul». Cărţile lui Panait Istrati au avut succes mai ales prin zicătorile, proverbele şi expresiile poetice ale poporului nostru, aşa de nouă şi de savuroase pentru apuseni.

Rîdem c-un ochi şi ne bucurăm ; în acelaşi timp plîngem cu cellalt ochi şi ne întristăm. De cînd se zbate acest

popor pentru dreptul muncii sale, pentru dreptul sufletului său, şi încă stă în întuneric şi mizerie !

Despre asta cred că mă voi învrednici să vorbesc într-o sută şi o mie de note, dacă veţi binevoi să mă urmăriţi. De treizeci de ani am tot umblat, am cercetat şi am văzut. Observaţiile vînătorului şi pescarului, ale ruralului care am fost, ale prisăcarului şi cultivatorului de pomi, ale scriitorului le-am sămănat în toate volumele pe care le-am scris. Uneori aceste observaţii au părut fantazie. De cele mai multe ori aceste cărţi n-au ajuns la cunoştinţa şi la înţelegerea celor pe care i-am dorit cetitori. Din toate a pătruns durerea şi bucuria celui care plînge şi rîde în acelaşi timp : cu acelaşi simţămînt reiau unele din aceste observaţii, şi cu aceeaşi nădejde pe care am avut-o totdeauna şi cu aceeaşi credinţă că odată şi odată se va face dreptate deplină şi celor care au trimes acum în Apus solia sufletului lor.

MĂRTURISIRE

Am obiceiul să distrug scrisorile, ciornele şi notele, ca să nu fie bătaie de cap mai tîrziu pentru oamenii curioşi. Dintr-o discreţie firească, n-am comunicat publicului despre predecesorii mei decît extrem de puţin. N-am alimentat notele biografice din cărţi, de aceea cele mai multe sînt vagi ori cuprind neexactităţi. M-am gîndit că unele lămuriri poate tot ar fi necesare acum, ca să se vadă de ce viaţa mea a fost aşa de puţin orăşănească şi aşa de lipsită de orice viclenie.

E bine, poate, să se ştie şi altele. Că bunicul meu după tată, Mihail Sadoveanu, a trăit începutul vieţii lui în Oltenia, în Gorj, unde şi acuma ştiu că am neamuri, pe care nu le cunosc. Bunica mea, soţia acestui Mihail Sadoveanu, era moşneancă de la Locusteni, judeţul Dolj, şi se chema de acasă Sterica Bîzoianu. Aceşti doi boiernaşi au părăsit ţara Oltului în vremea zaverei (1821), după cum arată diata bunicii mele, şi s-au statornicit la Iaşi. Tatăl meu s-a născut în capitala Moldovii la 1834 şi a trăit un timp, ca advocat, la Paşcani, unde am văzut eu lumina lumii. Părinţii mamei mele au fost ţărani

din valea Moldovii (Verşeni), urmaşi de răzăşi despoiaţi de ocină. Mama mea, Profira Ursache, ţărancă în toată structura ei sufletească, a murit foarte tînără, nici n-avea treizeci şi cinci de ani.

Tatăl meu, advocatul Alexandru Sadoveanu, era fiul veacului său, indiferent faţă de religie. Aşa de indiferent încît, fiind prietin cu preotul catolic de la gara Paşcani, a găsit de cuviinţă să mă boteze după rînduiala romană. Naşii mei au fost Vicente şi Carolina Savicki. Dar mama mea rămăsese fiica neamului său, şi, avînd visuri mîhnite şi ameninţătoare, m-a furat de acasă împreună cu bunica Anghelina şi amîndouă m-au dus la ţară, unde m-au botezat ortodox în biserica răzăşilor de la Miteşti, preot fiind părintele Ciotică (cel din «Şoimii», din vremea lui Petrea-Vodă Şchiopul) şi nînaş Toader Cicea (cel din «Rătăcirea lui cuconu Toderaş»). Deci am fost de la început un creştin binecuvîntat cu îndoit botez şi ţinut în braţe de oameni ai vremii şi de oameni din trecut. Copilăria mi-am petrecut-o fie în acea bizară aglomeraţie de multe neamuri ce se numeşte Paşcani, fie la bătrînii mei de pe malul Moldovii. Fiind pămîntean drept din neam în neam, am urmat legea inimii răzăşilor şi moşnenilor noştri şi n-am cunoscut ura, ci numai dragostea în formele ei multiple, fie pentru semenul meu, fie pentru trecut, fie pentru datină, fie pentru acest pămînt pentru care au suferit şi au luptat generaţiile anterioare.

De aceea au sunat în mine aşa de adînc şi cu atîta dulceaţă cîntecele bătrîneşti, umplîndu-mă de farmecul trecutului. De aceea am avut viziunea acestui trecut, pînă la a-l confunda cu prezentul. De aceea, cînd împrejurările m-au adus în Bucureşti în 1904, odată cu de-

butul meu, n-am avut linişte pînă ce nu m-am întors iarăşi la baştina mea, ceea ce s-a şi întîmplat în 1906. Am trăit treizeci de ani după aceea în marginea oraşelor, fie la Folticeni, fie la Iaşi, în strînsă legătură cu peisagiul autohton şi cu poporul. Răposatul Spiru Haret, la 1907, mi-a încredinţat misiunea să organizez cercurile culturale ale învăţătorilor, care se dezvoltau în importante adunări săteşti. Am văzut cu acest prilej o parte din ţară. Ca vînător, pescar, prisăcar şi pomicultor, am rămas tot în rînduiala rurală... Am cunoscut şi părţile ardelene : m-a interesat pretutindeni omul cel vechi al pămîntului. L-am găsit pretutindeni unitar ; în cîntece şi datini, în aspiraţii, în bunătatea-i înţeleaptă ; ţăranul de departe rămînea frate cu cel pe care l-am văzut întâi la apa Moldovii.

Pretutindeni şi totdeauna am avut prilej de bucurie să mă regăsesc pe mine însumi în acest suflet colectiv de bunătate, prietinie şi dragoste de «altceva», mai presus decît ţărîna din care sîntem alcătuiţi.

Bucuria şi mîngîierea acestui popor au fost un cîntec şi o legendă în curgerea atîtor veacuri triste. Bucuria mea a fost să le găsesc.

Durerea lui, pe care am constatat-o oriunde în zeci de ani, e acest pămînt de care e legat printr-o robie a muncii de milenii.

În această parte bogată a lumii, «pămîntul cu îndestulare» a fost aspiraţia lui socială, şi cine cunoaşte istoria acestei chestii în ultimul secol ştie cît de aspru şi de nedrept a fost tratat muncitorul de pămînt. Arta şi datina rămîn o podoabă a sufletului lui valabilă totdeauna, deci şi în acest veac, pe cînd starea lui materială nu se mai acordă cu timpul. Necesităţile de stat

cer alt tratament al acestui nobil material. Cum spune el singur în baladă :

Ridică-te, negur'ăi
De pe culme, de pe văi,
De pe pana stuhului,
De pe coama murgului,
Să se vadă soarele
Luminînd ponoarele !

PATRUZECI ŞI CINCI DE ANI DE LA MOARTEA LUI CREANGĂ

La 31 dechemvrie 1936 se împlinesc patruzeci şi cinci de ani [1] de cînd Ion Creangă «s-a adăogat», cum se spune în cartea sfîntă, la neamul său. Acest cuvînt : «s-a adăogat» exprimă un spor. Cu cît vremea trece şi încă un rînd de suflete nouă vine în lume, în acest peisagiu încîntător, în care şi-au ales sălaş strămoşii, cu atît opera humuleşteanului dobîndeşte perspectivă, adîncindu-se în acelaşi timp în trecut şi proiectîndu-se în viitor.

O adunare de oameni trece ; s-a alcătuit, s-a desfăcut, n-a lăsat nici o urmă ; vorbele, gesturile n-au avut o semnificaţie deosebită : au dispărut cu cele trecătoare şi vane. Tot astfel se adună şi se distramă nourii pe cerul de vară.

Poate trece şi o generaţie întreagă, fără să lese neamului nimic. Oamenii se nasc, se perindează prin lumina lumii şi pier ; tot astfel frunzele codrului la adăpostul căruia neamul românesc şi-a făcut veacul. Funcţia frunzelor, care se spulberă, a fost să întreţie viaţa întregului, în aşteptarea unei rodiri extraordinare. Tot aşa rîndurile de oameni se duc unele după altele, în aparenţă fără folos, în realitate ca să ajungă ora cînd se produc

[1] De fapt, 47 de ani.

în viaţa ansamblului fapte decisive. Am putea spune fără să greşim că, din anume punct de vedere politic, neamul românesc a trăit pentru ceasul cel mare al unirii, ceas de izbăvire, ceas de popas, pentru valorificări viitoare. Jertfele s-au adaos la jertfe, valuri după valuri s-au alungat către un ţărm întunecos : dintrodată a lucit un alt soare al vieţii noastre. Faptul ultim care s-a produs are o valoare extraordinară în sine.

Fie în munţii Ardealului, unde a trăit neamul cel vechi de păstori din care se trage Ion, fiul Smărăndiţei lui David Creangă şi al lui Ştefan a Petrii, fie la Pipirig şi la apa Ozanei, rîndurile de neamuri au trăit fără o justificare aparentă în faţa lui Dumnezeu şi a rasei. Cînd deodată Dumnezeu a binevoit să elibereze harul său într-un copil, aşa cum puterea sa nebiruită şi neînţeleasă pune mutaţiile în domeniile celelalte, ale vieţii organizate. Într-un pădureţ din marginea unei poieni, apar fructe nobile. A ieşit deci dintr-un colţ al ţării Moldovii un fecior de ţărani, care, după ce şi-a însuşit învăţătura cărţii şi elementele stricte de cultură, a devenit un scriitor care nu poate fi calificat cu vorbele obişnuite.

Nourii şi aglomeraţiile trec ; trec ca şi oamenii frunzele de toamnă. Iată însă că se fixează în codru o formă nouă cu gust deosebit a unui merişor. Şi iată că sună în această limbă veche şi înţeleaptă accente cum n-au mai sunat. Sînt aceleaşi vorbe, însă e un întreg nou în care se simte sufletul nostru pînă în adîncimea istoriei ; sînt aceleaşi elemente de tradiţie şi basm, însă fixate în cristali nemuritori de pietre rare. Toate generaţiile şi tot trecutul au lucrat pentru ca această operă, în care bate inima noastră, să se elibereze. Noi vom trece ; opera lui Creangă, ca şi a lui Eminescu, va rămîne. Această lamură în care ne cuprindem noi ca într-un diamant ce se va păstra pururi e ceva nou, adaos la totalitatea lucru-

rilor din lumea aceasta. Nu exista înainte ; există acum pentru totdeauna. E o operă ieşită din binecuvîntarea divină şi se pune între cele divine şi nepieritoare.

Ce importanţă mai are acum faptul că Ion Creangă a dus o viaţă umilită şi mizeră... Ce importanţă că l-au persecutat cei mari ai lumii. Că l-a stînjenit propriul lui trup, supus suferinţilor şi scăderilor instinctului. Îl picura ploaia şi îl orbea fumul în căsuţa din ograda Goliei ; îşi ducea penibil zilele în bojdeuca din Ţicău. I se precupeţea o pîne în această lume, de către cei care erau aşezaţi la ospăţul vieţii. Toate au trecut. A venit ceasul izbăvirii, în cea din urmă zi a anului 1889.

Cînd, în 1906, am fost la Humuleşti împreună cu alţii, ca să sărbătorim pe artist în locul unde copilărise, am găsit acolo oameni miraţi că se face atîta cinste unui răspopit. Creangă era ca proorocul care n-are cinste în patria sa. Ai săi nu-l ştiau. Dar de la trecerea lui Creangă sînt patruzeci şi cinci de ani şi opera lui Creangă e tipărită de multă vreme — şi cărturarii, cealaltă familie a lui, încă nu-l cunosc şi nu-l înţeleg. Cum am mai arătat şi altădată, Ion Creangă este socotit de pe catedre scriitor popular, cînd opera lui e artă de mare fineţă. Deci nici familia aceasta nu-l cunoaşte. Ediţiile lui Creangă au glosare ; deci, pentru unii, Creangă apare ca un scriitor provincial.

Nici asta nu importă. Vor curge încă mulţi ani. Fiinţa spirituală se va limpezi, amintirile rudimentare ale contimporanilor vor cădea la fund : tot ceea ce e încă rezistenţă a cetitorului se va şlefui ; o generaţie mai evoluată va ridica pe Creangă acolo unde se cuvine, în conştiinţa României de mîne. Căci Creangă e unul dintre cei puţini care justifică existenţa întregului neam.

OCHIUL CARE RÎDE

În 1904, la începutul vacanţei celei mari, mă pregăteam să mă duc la ţară, la Verşeni. Făcînd o vizită fostului meu învăţător, d. Busuioc, acesta mi-a dat cîteva sfaturi bune pentru întrebuinţarea timpului şi mi-a împrumutat un pachet de cărţi din biblioteca lui particulară. Între aceste cărţi se găseau poeziile populare şi vodevilurile lui Alecsandri.

De sfaturile cele bune nu-mi mai aduc aminte ; probabil că le-am urmat din instinct. Pasiunea cetitului o aveam din cea mai fragedă vîrstă. Aveam în sînge şi patima vînatului. Sfatul d-lui Busuioc nu se putea împăca nici cu puşca, nici cu prigonirea sălbăticiunilor, dar se potrivea cu sculatul în zori-de-ziuă şi cu observaţiile asupra florei şi faunei din regiune.

Am găsit la Verşeni gîrle ascunse rămase din revărsările rîului Moldova şi lunci poetice, în care singurătatea se desfăta sub cer cu ostroave de flori şi cotloane de umbră.

În prund, am găsit feciorași din sat care păzeau caii la păşune. De la ei am învăţat numele unor plante, unele

frumoase, altele de leac, şi numele paserilor. De la ei am auzit cele dintăi strigăte de joc, pe care, după trei decenii, aveam să le ascult şi în peisagiul ardelean, sub mormîntul lui Decebal de la Deva, la apa Mureşului.

M-am desfătat cu vodevilurile lui Alecsandri. Am încercat să împărtăşesc şi flăcăoaşilor entuziasmul meu pentru literatura bardului de la Mirceşti ; însă tinerii mei prietini au dovedit o insensibilitate şi o lipsă de interes care m-au revoltat. În schimb, cînd le-am cetit «Toma Alimoş», au devenit atenţi.

Atunci am notat primele stihuri populare. Şi atunci, din instinct, urmăream în producţia populară manifestarea artistică. Cele dintăi versuri, pe care mă grăbesc să le notez şi pentru plăcerea dvs. :

Doamne, ajută
Cui sărută
Şi sporeşte
Cui iubeşte,

şi-au păstrat frăgezimea nealterată, ca şi multe altele :

Draga badei copiliţă,
Astă-vară sugeai ţîţă
Ş-acu dai badii guriţă...

Am venit atunci în atingere sufletească şi cu recitativul «Mioriţii» întovărăşit de fluier : l-am auzit la o stînă, dincolo de apă. Balada aceasta străveche trebuia să aibă o înrîurire covîrşitoare asupra dezvoltării mele artistice şi asupra necesităţii pe care am simţit-o necontenit de a mă cufunda în mitul şi sufletul autohton.

Cei care au urmărit literatura mea uşor vor putea constata că, la început sfios pipăită, această regiune a

umbrelor mi-a devenit tot mai familiară, pînă ce am îndrăznit s-o cunosc cu o emoție incontinuă.

De la versurile tinere de mai sus pînă la complicata chimie a străvechiului suflet au trebuit ani și ani. Nu ani de studii ; nu atît prin studiu și explicație am ajuns la asta, cît prin adîncirea cît mai mult a sentimentului iubirii.

Pot spune istoricii că neamul părinților noștri se trage de la Traian și de la Roma. Socotind limba ca un factor important de comunicare, am totuși încredințarea că trebuie să ne căutăm noi pe noi înșine mai în adînc și mai în trecut, cînd cîntecele și legendele traduceau cu alte vocabule aceleași sentimente. Pot spune că neamul nostru se trage de la Roma, dar mai cu samă se trage de la Carpați.

Aș avea o dovadă foarte interesantă în variantele cîntecului bătrînesc al «Mioriții», care, desigur, e mai vechi decît latinizarea noastră. Tema «Mioriții», extrem de fin și de artistic valorificată în forma pe care ne-o dă Alecsandri, are numai în Vrancea vreo sută cincizeci de variante (publicate de profesorul Ion Diaconu din Focșani). Variantele acestea se chiamă una pe alta, sînt ale unei epoci. Dar iată că profesorul Mihai Costăchescu de la Iași a găsit un cîntec al «Mioarei» în totul lui tot deosebit ca exprimare. Aceeași temă, alt poet ; același lucru, altă limbă.

S-aude, s-aude,
Departe la munte,
Gomăn, gomănaș
De trei ciobănași,
Gomăn gomănind,
Oile pornind,
Pe-un picior de munte
Cu hățașuri multe.

Și mai departe, Mioara către ciobanul moldovean:

...Vor să te-omoare
În apus de soare,
Umbrele cînd cresc,
Neguri se opresc,
Pe munți și pe ape,
Dorm oile toate...

În această regiune a adîncului popular am găsit singurele mele bucurii, lîngă destule tristeți care mi s-au impus cu asprime, după cum se va vedea.

SĂRMANII IEPURI

În foarte buna revistă de vînătoare şi de pescuit «Carpaţii», care apare la Cluj, cetim în numărul de sărbători o notă interesantă despre o conferinţă la radio a unui domn inginer agronom. În această conferinţă, d. inginer agronom, arătînd marile stricăciuni pe care le fac iepurii, preconizează distrugerea lor prin orice metode. Se ştie că avem o bună lege de protecţie a vînatului, care, după cincisprezece ani de aplicare, a dat rezultate apreciabile. Acest regim vînătoresc, deci, care pune ţara noastră, din punct de vedere cinegetic, în rîndul întăi, ar fi o nenorocire a agriculturii şi pomiculturii.

Revista «Carpaţii» se miră cu drept cuvînt de o asemenea propunere uluitoare.

Acum cîteva zile, la închiderea sezonului, mi s-a întîmplat să mă aflu în una din cele mai bogate regiuni din ţară în ceea ce priveşte iepurii : regiunea Aradului. S-a văzut şi din gazete ce număr mare de iepuri s-au împuşcat la vînători regale sau altele cu caracter oarecum oficial. La închidere de sezon, chiar în preajma Aradului, mi-a fost dat să văd un spectacol dintre cele mai inte-

resante: sute de iepuri sărind de pe nişte arături în preajma unui canal şi a unor grădinării. N-am auzit pe nimeni plîngîndu-se de pacostea iepurilor: am văzut grădini de pomi în bună stare şi plantaţii de puieţi de pomi, care progresează fără nici o primejdie. Eu însumi, ca şi orice pomicultor, ştiu că, în vremea iernii, cînd se împuţinează hrana sălbătăciunilor, pomii tineri trebuiesc apăraţi de rozătoare. Cu cîteva cotoare de porumb, sau fire de trestie, sau cu o funie de paie se înfăşoară trunchiul altoiului. Nu se poate face o livadă de pomi roditori dacă nu adaogi şi această operaţie la lucrările de toamnă, cum trebuie să adaogi săpatul sau curăţitul de omizi, sau stropitul, sau tăiatul cu foarfeca a crengilor inutile, sau buna tăiere cu fierăstrăul a ramurilor uscate etc.

Dacă e vorba să adoptăm asemenea procedee ca să ne apărăm plantaţiile, atunci să distrugem gîştele domestice, care atacă pomii tineri, să distrugem curcile, care atacă grădinile de zarzavat — în loc să ocrotim pomii sau grădina cu o împrejmuire.

Nădăjduiesc că propunerea d-lui inginer n-a fost decît o butadă. Nădăjduiesc că toţi ceilalţi ingineri agronomi nu pot accepta pentru iepurii noştri un regim aşa de ciudat, mai ales că ar urma să întreprindem o distrugere totală. Numai un iepure să rămînă în fiinţă — şi plantaţia neprotejată ar fi tot aşa de primejduită.

Eu zic să nu schimbăm rînduielile Ziditorului. Trăieşte în sihlă lupul, iar păstorul îşi apără turma cu cînii. Trăieşte în pădure mistreţul şi, dacă vine la porumb, dă dajdie pielea şi carnea. Căprioarele împodobesc poienile. Cerbii mugesc în munte. Urşii îşi iau partea de zmeură, iar cîteodată atacă şi vita românului. Iepurii au devenit astăzi o bogăţie vînătorească. Cu rînduială, lege şi pri-

cepere, toate pot prospera ; iar cultivatorul de meri şi peri să binevoiască a se osteni ca să facă şi această lucrare de mult prescrisă şi de mult folosită şi în alte ţări ale lumii şi la noi.

Pace tuturor şi iepurilor, care dau cea mai mare dajdie.

EVOCĂRI

Am isprăvit de cetit «Notițele zilnice din război» ale d-lui mareșal Alexandru Averescu, și am avut iarăși viziunea multor împrejurări din trecut, unele dureroase, altele mărețe. Douăzeci de ani sînt de atunci ; o nouă generație s-a ridicat pe jertfa sfîntă a acelei epoci : n-am impresia că scăderile pe care le semnalează sau la care face aluzie d. mareșal Averescu în notele sale ar fi rămas numai ale trecutului. Ușurința în fața marilor amenințări, patriotismul de vorbe, confuzia între sentimente personale și realități crude, care se impun, au dăunat acțiunii noastre din 1916. În notele comandantului de oști de atunci se simte necontenit enervare și neliniște, din pricina amestecurilor politice într-o artă așa de grea cum e cea a războiului, care solicită toate facultățile și toată energia. Desigur, istoria va avea să întregească aprecierile și punctele de vedere personale ale autorului ; oricît ar fi de evidentă sforțarea sa de a depune mărturia cea mai dezinteresată, nimeni nu se poate apăra complect de sine însuși ; însă două mărturii cad greu între toate : ușurința păturii conducătoare și admirabilul suflet și spirit de jertfă al trupelor.

Găsesc, în notele d-lui mareşal Averescu, adaos la ceea ce vreau să statornicesc în articolele pe care le public de cîteva zile aici : valoarea materialului uman al ţărănimii noastre.

Am şi cîteva amintiri personale, pe care pasagiile acestei importante cărţi mi le-au redeşteptat cu mare putere. Nu mai am, personal, nici o îndoială că bătălia de la Mărăşti a fost cel mai demn moment al acţiunii noastre militare în marele război. Armata a doua, refăcută în Moldova, utilată suficient, disciplinată şi antrenată de buni ofiţeri ai noştri, avea, la 9 iulie 1917, o valoare sufletească aşa de înaltă, încît generalul ei poate nota următoarele în preajma evenimentului :

«Am însă ferma încredere în succesul trupelor noastre pe frontul armatei mele. Sînt convins că acţiunea care începe azi va fi pentru soldatul nostru un titlu de glorie şi pentru ţară de mîndrie.

Ne măsurăm, în condiţiuni aproape egale, cu cei mai buni soldaţi din lume.

Sînt convins că vom învinge.»

La 11 iulie, după bombardamentul intens de artilerie, trupele noastre trec la atac, de la Mărăşti la Înţărcătoarea. Am avut prilejul să văd chiar atunci locurile. Am văzut pe comandanţii de unităţi : aveau o însufleţire sacră. Cu generalul Artur Văitoianu am mers pînă către Limpejoara. Inamicul fusese măturat pe o adîncime de patruzeci de km. Tranşeele inamice, formidabil amenajate, depozitele de muniţii, bateriile de artilerie, toate căzuseră brusc, în faţa avîntului trupelor şi a mişcărilor precise executate de comandamente. Era o eliberare dintr-un coşmar lung şi dureros. «Vitejia dreaptă» biruia, cum scrie pe steagul lui Şerban-Vodă, care a intrat acuma iarăşi în ţară, adus dintr-un muzeu străin.

Soldaţii înfăţişau pretutindeni forţa morală, care este cel mai puternic instrument al războiului modern.

Dar această mare faptă de arme, neîndeajuns dezvoltată, din pricina unor împrejurări pe care autorul notiţelor zilnice le explică, era rezultatul şi al unei pregătiri serioase a trupelor, al unei discipline intacte şi al unei înzestrări suficiente în arme şi muniţii.

În privinţa nepregătirii din 1916, d. mareşal Averescu dă amănunte dureroase. Şi, în general, în privinţa uşurinţii măcinătorilor de vorbe, autorul are în cartea sa suficiente elemente de potolire pînă la îngheţ. Războiul e un examen teribil şi se face cu adîncă seriozitate, jertfă integrală, şi «cu scule», cum spuneau soldaţii noştri în prima parte a campaniei.

Uşurinţa patriotarzilor în vremea aceea tragică o ilustrează afirmaţiile unui «domn bine» cu care mă aflam într-acelaşi compartiment de vagon. Vorbeam despre război şi observam că armata noastră încă nu e suficient înzestrată. Nu putem deci intra cu inima uşoară în acţiune.

— Care armată nu e suficient înzestrată ? mă întrebă d. A...

D.A. era un cetăţean de provenienţă sudică nu tocmai veche.

— Armata noastră. Soldatul nostru e excelent, dar n-are ce-i trebuie, răspund eu.

— Şi ce, mă rog, îi trebuie soldatului nostru ? urmează a mă chestiona cu delicateţă d.A.

— Îi trebuie în primul rînd un echipament complect de iarnă, cu mănuşi, căciulă şi cojoc, plus toate sculele perfecţionate.

— Cum se poate ? se miră d.A. Aşa patriot eşti d-ta ? Apăi află, stimate domnule, că asemenea lucruri sînt bune pentru nemţi. Soldatul nostru n-are nevoie de mă-

nuşi. Soldatul nostru are nevoie de o simplă baionetă. Asta te rog s-o afli de la mine. Auzi d-ta ! mănuşi ţăranului nostru ! Neam de neamul lui n-a purtat mănuşi, şi d-ta vrei să-l înzestrezi cu mănuşi !

Eram ruşinat. Nu de cele ce spusesem eu. Pe cînd amicul îşi punea şoşonii şi blana, căciula şi restul echipamentului, ca să coboare la Focşani.

— Phm ! făcu el, pe cînd ieşea. Era încă tulburat şi indignat de pretenţiile mele.

Acest spirit îl veţi găsi denunţat dedesubtul unora dintre însemnările mareşalului.

APEL CĂTRĂ ADMIRATORII LUI EMINESCU

Îmi iau îngăduinţa să întrerup, din cînd în cînd, comunicările cu privire la ţărănimea noastră.

Chiar acum am primit, de la prietinul şi tovarăşul meu de breaslă Cezar Petrescu, o scrisoare în care îmi atrage luarea-aminte asupra unei fapte bune.

Ca multe alte fapte bune, şi aceasta a rămas întrucîtva fără răsunet.

Persoane înţelegătoare din judeţul Botoşani şi de la Ipoteşti au luat hotărîrea să reconstituie casa părintească a lui Mihail Eminescu şi bisericuţa lîngă care au fost îngropaţi tata, mama şi doi fraţi ai poetului. După străduinţi de cîţiva ani de zile, comitetul care a luat asemenea pioasă iniţiativă se găseşte dezarmat şi se mărturiseşte învins, pe de o parte de indiferenţa obştească, pe de altă parte de ostilitatea oficialităţii.

Mă gîndesc că o sarcină identică şi-au luat alţi oameni de bine faţă de amintirea celuilalt mare scriitor al nostru, Ion Creangă. S-a alcătuit un comitet la Piatra şi era vorba să fie sărbătorit marele povestitor de la Humuleşti chiar în anul acesta, 1937, cînd se împlinesc o sută de ani de la naşterea lui. Aici iau parte chiar personalităţi oficiale şi se poate ca opera lor să aibă izbîndă, ceea ce

ar fi îmbucurător. Dar la Ipoteşti se pare că lucrurile stau pe loc.

Cezar Petrescu îmi lămureşte că, solicitat de acei oameni cu înţelegere şi pietate, s-a hotărît să se adreseze presei. Această presă, crede d-sa — lăsînd la o parte programe, atitudini, vrajbe —, se va uni cel puţin, peste vremelnicii, sub semnul de aur al geniului românesc şi va cere publicului să cinstească aşa cum se cuvine pe cel mai mare dintre cei care justifică existenţa acestui popor. Măririle, biruinţile, cîştigurile, intrigile şi urile politice, realizările în domeniul material şi practic, toate trec. Opera unui Eminescu rămîne ; ea e un ambasador către Dumnezeu şi către viitorime. Toate numele mari, toate ambiţiile răsunătoare, toate combinaţiile, intrigile, poftele sînt nimic şi deşertăciune. Lîngă fiecare poftă, rîvnă, iubire de sine şi ură zadarnică aşteaptă, cu ochi impasibili, solul eternităţii.

Cîmpu-nfloreşte,
Moartea coseşte.

Uitarea fulguieşte peste toate aceste fapte mici sau vane. Într-un veac viitor va urma să sune cu dulceaţă armonia infinită a versului eminescian, care a fixat un suflet, o limbă şi un sentiment nemuritor.

Trăind în cercul vostru strimt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

Fără Eminescu, valoarea acestui popor ar fi rămas minimă, cu toate victoriile şi realizările lui. Căci nu forţa, nici realizările brutale (iarăşi şi iarăşi trebuie să spunem acelaşi lucru !), nu bogăţiile, nu combinaţiile vieţii, nu mînuirea mulţimilor şi specularea naivi-

tății și ignoranței valorează în fața celui etern, ci jertfa pură a sufletului nostru. Ce naivitate! Ce naivitate aparentă. Într-un colț al sufletului fiecăruia dintre oamenii trecători și în aparență nesimțitori la aceste adevăruri tot se găsește un fir din drojdia rodnică a entuziasmului pentru spiritual și frumos, cum în fiecare, aproape în fiecare, se găsește un dram de iubire. Dacă se găsesc aceste valori și dacă aceste valori apar măcar în clipe sărbătorești, atunci ne putem mîngîia că omul nu-i căzut în ignominie, cu toată silința care se face pentru aceasta.

Îmi fac o datorie să cer prietinilor noștri sprijin pentru comitetul de la Ipotești, care, întemeiat încă din 1929, a pus piatra de temelie a bisericii celei noi, pentru pomenirea, la locul obîrșiei sale, a marelui Eminescu.

Cum se vede din ilustrația pe care o vom publica mîni, lucrarea e gata din roșu și acoperită. În lista de subscripție pe care o deschidem, ne asociem și noi, alături de Cezar Petrescu. Peste doi ani se împlinește jumătate de secol de la moartea poetului. Toți cetitorii acelui simbol de credință pe care urmează să-l desăvîrșim ne vom aduna la Ipotești ca să comunicăm sufletește cu cel care ne-a răscumpărat.

ION URSU

În al treilea volum al meu de debut, «Dureri înăbuşite», apărut în 1905, se găseşte nuvela cu titlul de mai sus. Bucata aceasta fusese scrisă cu cinci ani înainte, pe cînd eram încă un copil. În ea se explică o întîmplare adevărată. La vremea aceea, cînd o scrisesem, nu exista o literatură a chestiei agrare, nici nu se agita în presă problema ţărănească. Cu zece ani înainte, scriitori simpatizanţi ai mişcării socialiste încercaseră să prezinte pe muncitorul de pămînt veşnic nedreptăţit, împilat şi maltratat, dar nu era greu de văzut că de cele mai multe ori prezentarea aceasta era convenţională. Mai tîrziu cu cîţiva ani, au scris despre problema ţărănească dr. Manolescu-Strunga şi Spiru Haret. În «Sămănătorul» a început, în 1904, interesul pentru marele necunoscut care e poporul. În 1906 se afirma poporanismul «Vieţii româneşti», care punea chestia şi pe un plan politico-social. Însfîrşit, după mişcările de la 1907, s-au publicat serii de cercetări ale problemei, între care cărţile voluminoase ale bătrînului istoric Radu Rosetti.

În anii trecutului sfîrşit de veac, petrecînd ca flăcăuaş fără grijă între oamenii de la malul Moldovii, am cunoscut pe acel Ion Ursu şi împrejurările vieţii lui.

Fără să-mi dau sama şi fără să cunosc amploarea problemei, am scris despre un năcaz al unui biet om de la ţară.

N-am recitit de mult bucata aceasta. Acuma, desigur, aş prezenta mai complex şi mai variat asemenea subiect. Atunci eram ademenit de formula naturalismului, care se impunea copleşitoare tinerilor scriitori ; deci am făcut o povestire cenuşie şi amară. Artiştii tineri sînt mai cruzi şi mai aspri decît cei cărunţi. În orice caz, nuvela aceasta tristă pornea dintr-un sentiment adînc de simpatie şi răspundea unor realităţi care mi se impuseseră fără să le caut anume. Nu cunoscusem nici măcar datele clasice ale problemei.

Aceste date acuma le am.

Tatăl lui Ion Ursu fusese împroprietărit, la 1864, cu două fălci şi zece prăjini, ca pălmaş. Zece prăjini era locul de casă şi grădină din sat (Verşeni), iar cele două fălci constituiau pămîntul de agricultură.

Acest prim împroprietărit a avut şase copii. Deci chiar din timpul vieţii lui se punea pentru gospodarul bătrîn problema fărîmiţării şi grija năcazului copiilor lui. Trei hectare la şase copii înseamnă dintrodată, de la a doua generaţie, mizeria.

Cel dintăi fecior, însurîndu-se, a primit o bucată de loc pentru casă şi o bucată de pămînt în ţarină pentru hrană. Şi-a mai sporit partea lui cu zestrea nevestei. Al doilea şi al treilea copil s-au gîndit să se ducă în lume, ca să-şi caute un cîştig, cu care pe urmă să se întoarcă în sat. Unul s-a dus la ciobănie, în munte, unde a trăit vreo zece ani, făcîndu-şi oarecare stare. Al treilea s-a dus la cîmpie, căutînd să se lipească de nişte oameni bogaţi. Acesta nu s-a mai întors. O fată s-a dus «să slujească» la Iaşi. Dintre ceilalţi doi rămaşi, unul a murit flăcăuandru. Cel din urmă, Ion Ursu, cum l-am poreclit eu, a căutat serviciu la gara Paşcani.

Contactul țăranului cu tîrgul, cu muncitorii nemeseriași din acel loc a fost cu desăvîrșire neprielnic. Rînduiala veche a lui Ion Ursu era ruptă, bucuria și durerea vieții lui, pămîntul, nu-l mai susținea între ai săi. Părăsit și străin, trebuia să fie măcinat și zdrobit ; familia lui trebuia să-l piardă.

Nu înseamnă că acest contact al omului de la țară cu atelierul orășănesc e fatal dezastruos. Cum n-am pierdut contactul cu tîrgul meu de origine, Pașcani, știu că, începînd chiar dintr-acea vreme despre care vorbesc, copiii de la țară, din împrejurimi, au început a învăța meserii în atelierul Căilor Ferate, și azi sînt foarte mulți lucrători și meșteri români în locul celor aduși din Austria de vechea companie Strousberg. În satele comunei Pașcani, chiar anul trecut am putut vedea case bune și gospodării întemeiate ale acestor meșteri și lucrători de la Căile Ferate.

Am putut vedea chiar, lîngă casa nouă și spațioasă, cu ferestrele mari, cu ceardac, cu semne de prosperitate, vechea bojdeucă umilită, acoperită cu paie. În casa nouă trăiesc nepoții. În încăperea scundă și mizeră trăiseră bătrînii. Legătura între ce a fost și împrejurările nouă s-a făcut aici în chip firesc. Fărîmițarea pămîntului a fost aici compensată de mijloace nouă de trai. Meșterii și lucrătorii de azi lucrează încă pămîntul lor împuținat, întemeiază grădini și livezi ; sînt accesibili tuturor metodelor moderne de cultură pentru că toți au învățat carte. Și-au schimbat îmbrăcămintea : datinile încă și le păstrează. În contactul cu lumea nouă s-au făcut tranzacții.

Feciorii și nepoții de băștinași, plugari de la Pașcani, au devenit meșteri excelenți. Inteligența poporului e vioaie, și înțelegerea împrejurărilor nu-i scapă.

Eram cu un plutaş pe Bistriţa, acum cîţiva ani, cînd se vorbea de executarea unui mare baraj pe Bistriţa, în vederea electrificării Moldovii. Planul acela al d-lui inginer Leonida ar fi provocat strămutări de sate din locul unde s-ar fi statornicit marele lac artificial. Vorbeam despre asta cu tovarăşii cu care mă aflam pe plută. Munteanul plutaş asculta atent. Cineva îi atrage atenţia că asemenea lucrări sînt destinate să dăuneze meşteşugului de plutaş.

— Domnilor, a răspuns munteanul prompt, cînd se va face asta în valea Bistriţii, toţi muntenii de aici avem să mîncăm în fiecare zi pîne albă !

STRĂINI

În opera începuturilor mele literare au apărut destul de des forme de contact între vechea lume rurală şi lumea nouă a tîrgurilor. Ţăranul nu-l puneam atît în împrejurări de exploatare, cît în împrejurări în care mai ales sufletul său era atacat şi falsificat.

Tema «pribegiei» a fost un timp o obsesie pentru mine. O bucată tot aşa de neguroasă ca «Ion Ursu» a fost «Petrea Străinul», publicată în «Dureri înăbuşite». Am mai scris în acea epocă şi alte nuvele cu acelaşi subiect, pe care, după ce le-am publicat în revistele timpului, nu le-am mai pus în volume. Aşa au fost «Întoarcere» şi «La sfîrşit», publicate în «Pagini literare», la 1898, şi semnate M. S. Cobuz. În această din urmă bucată, un fecior de la ţară, trecut prin mizeriile tîrgului, decăzut şi învins, îşi regăseşte dragostea lui din tinereţă servitoare la un tîrgovăţ, bogat şi singur. Într-un final sinistru, execută ceea ce îşi închipuie dînsul că e un act de dreptate şi moare şi el noaptea, pe furtună. Natura participă la asemenea tragedii, căci, aceşti oameni vechi, după intuiţia mea artistică, erau fiii acestui pămînt şi ai stihiilor care le guvernau viaţa. Ogorul şi soarele, vîntul şi apele, cîntecele serilor şi toate semnele cerului şi pă-

mîntului îi influenţau şi îi călăuzeau. Cînd, în schiţa ce se numeşte «Sluga», servitorul ciocoiului, lovit şi insultat, stă plin de gînduri negre pe capra trăsurii, se dezlănţuie, la trecerea Moldovii, o furtună teribilă, simbolizînd această străveche asociaţie a mediului cosmic cu produsul său, omul vechi al acestui pămînt. Deci, regiunea tîrgurilor, care se întinde spre orizontul cîmpiei, era ceva artificial, fără nici un acord sufletesc cu satul.

Pe lîngă această temă a pribegiei, am fost preocupat de infiltraţiile orăşeneşti la sate. Era o altă faţă a aceleiaşi probleme. Nu puteam privi cu simpatie pe reprezentanţii lumii noi şi, în conflictele care se iscau sau pe care le imaginam, ţineam totdeauna partea prietinilor mei. Aşa, în «Crîşma lui moş Precu». Acest «Moş Precu» fusese puţintel bandit în tinereţa lui. Totuşi mie mi-a apărut ca un bătrîn respectabil — în baza acelui sentiment al răscumpărării şi al iertării, care e încă destul de viu la ţară.

Mai tîrziu, în «Demonul tinereţii», am descris cum undeva, în munte, la o mănăstioară a unui schivnic, am văzut oameni gospodari veniţi de departe, ca să execute «canon», adică pedeapsă, pentru faptele rele, trecute şi uitate de alţii. Se mărturiseau în taină schivnicului şi primeau o pedeapsă, ca să muncească la clădirile sfîntului locaş, un timp, ori să coboare devale şi să slujească la o văduvă săracă, ori să înzestreze cîteva copile orfane.

Asemenea sentimente de îngăduinţă şi iertare erau în mine cînd zugrăveam pe bătrînul crîşmar. Pe cînd faţă de notar, sau perceptor, sau conţopist, aveam toate rezervele pe care le aveau înşişi ţăranii. E adevărat că aceşti notari şi conţopişti erau atunci o plagă a satelor. Fără nici o cultură, convinşi că sînt elemente ale autorităţii, care, după obiceiul pămîntului, nu poate fi decît

brutală şi arbitrară, îndată ce puneau pe ei haina orăşenească în total sau în parte, se despărţeau complect de semenii lor, într-un permanent conflict. Cum guvernanţii din vremea aceea nu dădeau lumii rurale decît o mediocră atenţie, în ceea ce priveşte bunurile civilizaţiei, funcţionarul nu-şi putea justifica existenţa decît în formele negative. Înstrăinaţi de mediu, fără o educaţie deosebită, ei reprezentau, faţă de lumea veche, ţărănească, un factor de anarhie sufletească. În general, asemenea elemente socoteau pe rurali (adică pe fraţii şi părinţii lor) un element de exploatat.

În «Amintirile căprarului Gheorghiţă» am arătat că cei mai mari asupritori ai soldatului erau caporalul şi sergentul. Era şi în cazarmă aceeaşi psihologie ca şi la notari şi perceptori. Cu vremea şi cu progresul — foarte lent, fără îndoială — lucrurile s-au mai schimbat. Viaţa economică a ţăranului, în patruzeci de ani, s-a mai îmbunătăţit, demnitatea lui de cetăţean a crescut cu reformele politice : totuşi, intuiţia tînărului scriitor de la 1900 cred că e valabilă şi azi. Ea va rămînea numai o amintire istorică, atunci cînd binefacerile lumii nouă vor deveni o realitate pentru lumea rurală ; aceste binefaceri de progres şi legalitate nu pot fi respinse de ţărani.

Conservatismul lor e mai mult de ordin moral şi priveşte datina. O bună administraţie, un bun serviciu medical, drumuri, înlesniri economice etc. privesc viaţa materială : aceste bunuri ţăranul le acceptă cu o inteligentă vioiciune, cum e şi firesc.

MIC BILANŢ

Aflu că nişte intelectuali dintr-un sat din Cadrilater şi alţi intelectuali dintr-un sat din Hunedoara ar fi făcut cu bucurie un «autodafé» din opera mea.

O, intelectualilor din Cadrilater şi din Hunedoara, eu ştiu mai bine cum a fost. A venit cineva care are un interes patriotic şi v-a convins cu uşurinţă că trebuie să săvîrşiţi aşa ceva *in abstracto ;* căci opera mea nu se găseşte, vai, în bibliotecile dvs. Dacă cele şaptezeci de volume ale mele s-ar găsi în bibliotecile dvs., atunci cele şaptezeci de volume le-aţi fi cetit ; şi dacă le-aţi fi cetit, atunci aţi fi zîmbit propunerii patriotice. Deoarece în acele şaptezeci de volume se găseşte inima părinţilor şi bunicilor voştri, se cîntă cu dragoste ce e bun, frumos şi original în alcătuirea noastră etnică, se slăveşte frumuseţa naturii şi a fiecărui colţ al acestui pămînt în care se manifestă puterea şi bunătatea lui Dumnezeu. Dacă aţi fi cetit acele cărţi, voi, umiliţilor şi ofensaţilor, aţi fi aflat în ele mîngîiere în năcazurile de azi şi nădejde în ziua de mîne. Aţi fi găsit o fierbinte credinţă în acest popor aşa de maltratat de către oameni vicleni şi o siguranţă că Dumnezeu va scoate la liman dreptatea celor mulţi. Aţi fi văzut asta dacă aţi fi cetit şi

dacă între voi şi între poporul adevărat pe care îl cînt şi îl iubesc în opera mea mai este vreo legătură. Dacă sînteţi însă cu adevărat intelectuali, care v-aţi grăbit la o propunere patriotică şi la un pahar de vin să răspundeţi cu entuziasm, aţi putut presupune că aţi ars ceea ce s-a putut presupune că aţi cetit. Şi, aşteptînd recunoştinţă de la generaţiile viitoare, v-aţi dus să vă culcaţi liniştiţi.

Dar mai aflu ceva. Aflu că alţi adevăraţi şi vrednici intelectuali de la Folticeni au discutat într-o şedinţă comunală valoarea operelor mele. Aceşti adevăraţi şi vrednici bărbaţi din extrema dreaptă patriotică, d-nii Bucşenescu Gherasim şi Ilie Grigore, nu mă vor cetăţean de onoare al tîrgului lor. Sînt liberi să nu mă voiască ; n-am cerut niciodată acest beneficiu rar, despre care acuma aflu. Sînt liberi să ceară orice, după cum sînt liberi să ceară constrîngerea şi robia pentru fraţii lor cu cojoc şi palme bătătorite dintre care s-au ridicat. Nu doresc, pentru ei, să se scoale din veacul morţii strămoşii lor stropşiţi cu buzduganul şi orbiţi cu fum şi lepădaţi cu capul prin garduri, blăstămîndu-i că vor să întoarcă pentru alte generaţii ignominia unui trecut pe care eu vreau să-l socot perimat. Mărturisiţi, d-lor Bucşenescu Gherasim & Comp., că sînteţi mediocri cetitori şi că aveţi altceva mai bun de făcut în această lume. Ca unii din confraţii mei, judecaţi opere literare fără a le fi cetit. Şi apreciaţi atitudinea altora după interesele dvs.

O societate culturală bucovineană, deasemeni, care mărturiseşte că se plasează în extrema dreaptă a partidelor noastre politice, se miră că, odinioară, alţi oameni din alte timpuri m-au aclamat membru de onoare.

Iubiţilor creştini, fraţi întru acelaşi sfîrşit, acei oameni din alte timpuri... m-au văzut foarte des. Mă

duceam în mijlocul lor ca să le spun cuvinte frăţeşti de îmbărbătare şi de dragoste. Am fost nu numai o dată la Suceava, la Cîmpulung, Gura-Humorului şi Vatra-Dornii. N-a patronat nimeni osîrdia mea, nimeni n-a subvenţionat-o. A fost fapta inimii mele pentru fraţii mei.

Orice gest al meu şi orice faptă a mea au fost publice. Şi iată, alţi intelectuali, care vor sta cîndva la o judecată mai aspră, au aerul să-mi reproşeze fapte presupuse şi imaginate de domniile lor. Iată cum, după cuvîntul psalmistului, omul cel viclean «...s-a împreunat cu năpasta, a zămislit păcatul şi a născut minciuna».

Să fie, o, intelectualilor, un blăstăm al timpului ca să vă întoarceţi iarăşi în sclavie ? Se poate, căci n-aţi crezut în nimic.

Libertatea mulţimilor e un bun pe care ele nu ştiu să-l preţuiască decît după ce-l pierd, cum a spus un poet din frumoasa ţară a d-lui Mussolini. Dar, din alt punct de vedere, libertatea este mai ales forţa de a înlătura înrîurirea altora, de a înlătura interesul şi instinctul şi de a întrebuinţa inteligenţa ta singur, în chip nobil. Asta înseamnă să fii om liber !

Cum destui din cei care pretind să participe la conducerea acestei ţări au fost deprinşi să caute mode străine şi să imiteze, unii trag spre oroarea din extrema dreaptă, cînd dreptatea istorică cere ca acest popor să se dezvolte original şi liber.

Din pricina acestor sclavi, preocupările mele de artă ori s-au întors în trecut, ori au rămas în popor, care-i aşa cum l-a lăsat Dumnezeu.

NEÎNCREDEREA

Pe cînd trăiam la Folticeni... (mulţămesc oamenilor care trăiesc azi în acel tîrg că şi-au adus aminte de mine), pe cînd trăiam la Folticeni, în 1910, au venit la mine cîţiva gospodari din Pocoleni ca să se jăluiască pentru o nedreptate şi să-mi ceară o intervenţie. După ce mi-au explicat în amănunt cum stătea chestia lor, au adăugit că, pentru osteneala mea întru alegerea dreptăţii lor, toţi tovarăşii acelui interes au strîns o sumă de 600 de lei (o sumă destul de importantă în acea vreme). Am mai istorisit eu o dată afacerea asta, într-o carte ce se chiamă «Umiliţii mei prietini». Acum simţesc întrucîtva jenă să repet că am căutat a convinge pe oamenii mei că facerea mea de bine trebuie să fie dezinteresată ca să fie o binefacere. M-au ascultat cu răbdare ; au căutat să mă convingă ei pe mine că se cuvine să primesc şase sute de lei : şi cum eu am refuzat darul, ei s-au retras. Nu eram eu naiv ; erau ei deseori încercaţi. Atitudinea mea trebuia să li se pară suspectă. Ideea lor era că ţăranul caută dreptatea scurmînd în chimir.

Tot în acel loc binecuvîntat de Dumnezeu, Folticeni, care va fi cunoscut de posteritate pentru că a trecut prin el Ion Creangă, am aflat de la un umilit gospodar, cu numele Vasile Şandru, cum că, într-un proces pe care-l avea la judecătorie, trebuia să-şi caute nişte «martori faluşi». Trebuia să-i caute, să le plătească ziua de lucru, să le dea de mîncare. O mulţime de bani cheltuiţi. Avea nevoie de o sumă pentru ca s-o întrebuinţeze în acest scop şi nu era tocmai bine încredinţat că lucrul are să iasă după dreptate. Deci Vasile Şandru avea anume idee de judecători şi mai cu samă de avocaţi. Dreptatea-i dreptate : în lumea lor de la ţară ştiu ei ce-i asta. Dar la oraş sînt rînduieli scrise în nişte cărţi groase. Trebuiesc oameni anume învăţaţi să se descurce ; trebuiesc hîrtiile introduse cu gesturi şi vorbe ascunse ; e nevoie de nişte oameni care să spuie aşa şi nu altfel. Şi omul celălalt, cu care se judecă, are «martori faluşi» ; şi acela are avocat : la înfăţişare se vede care e mai dibaci, care vorbeşte mai mult şi mai repede. Apoi hotărîrea care se dă nu-i tocmai bună, căci iar trebuie un rînd de hîrtii şi iar trebuie o altă înfăţişare, cu alţi martori. Cu greu putea Şandru să se deslușească ce va fi fiind asta. În orice caz, era o rînduială «a lor» — adică a noastră — de care nu se putea lipsi.

Tot în acel frumos oraş pe care-l onorează cîţiva oameni — între care prietinul meu d. Artur Gorovei — a venit la mine într-o zi moş Neculai Prună să mi se tînguie că un domn judecător l-ar fi condamnat la cinci lei amendă pentru că el, Neculai Prună, s-ar fi «îmbetat». L-a văzut jandarmul în stare de ebrietate şi i-a încheiat proces-verbal. Judecătorul i-a dat o amendă. Adică de ce-i va fi dat această amendă jude-

cătorul ? Dacă stăpînirea îngăduie să se vîndă alcool, dacă este crîşmă şi dacă domnul negustor plăteşte patentă, dacă e îngăduită deci băutura, atunci cum se poate să fie pedepsit un om care a băut un pahar mai mult ? Un om care bea un pahar mai mult aduce venit statului, ca şi cum ar plăti un bir. Atuncea cum să-l pui la amendă ? Dreptate să fie asta ?

Şi tot în acel timp, în acel oraş patriotic, care se chiamă Folticeni, a venit un prietin, care acuma nu mai este printre vii. La îndemnul meu, C. Stere venea ca să mergem să vizităm un frumos sat de gospodari vrednici : Rădăşenii, în apropierea oraşului. Şi atunci, ca şi azi, Rădăşenii, cu gospodăriile lor curate şi cu livezile bine întemeiate, erau o încîntare a ochilor. Am vizitat cîteva case. Ne-am oprit ceva mai mult la un fruntaş, cu numele Neculai Pintilie. Avea o casă bine şi bogat împodobită. D. Neculai era un om foarte chiabur, de şi nu învăţase carte. Cea mai bună învăţătură pentru el fusese viaţa. Stere îl întreabă cum a făcut avere.

— Apoi nu ştiţi dumneavoastră ? a răspuns Neculai Pintilie zîmbind şi clipind semnificativ dintr-un ochi, mai cu sineturi, mai cu camătă. Ştiţi dumneavoastră...

Adică numai noi puteam şti. Noi şi el. Acesta era un secret al lui şi al orăşenilor, secret infailibil, care îngăduie celui cunoscător să facă avere. Lumea cea veche de la ţară nu-l cunoaşte ; însă orăşenii îl cunosc. Astfel, Neculai Pintilie stabilea cu noi o înţelegere, deosebindu-se de mulţimea cealaltă.

Însfîrşit, în acelaşi loc istoric, un bătrîn sătean, bun prietin al meu, într-o zi din primăvara anului 1907, asculta veşti despre mişcările ţărăneşti pe care i le spunea din gazete un tovarăş cu care se afla.

Am intervenit, punînd întrebări, căutînd să mă deslușesc ce se-ntîmplă în satul lui, care sînt sentimentele lui. În ziua aceea bătrînul meu prietin devenise mut și cu totul străin și depărtat. După ce au trecut valurile, ne-am împrietinit iar.

Peste acest fluviu despărțitor al neîncrederii trebuie să clădim cu luare-aminte, cu înțelegere și cu iubire o punte durabilă.

INERŢIE

Mai tîrziu, după ce petrecerile în satul bătrînilor mei după mamă rămăseseră o amintire, mi-am dat sama de legătura tragică dintre ei şi pămînt, şi de suferinţa lor. Cunoaşterea faptelor simple se legase de constatări ulterioare şi de descoperiri istorice.

Literatura oficială a chestiei cuprindea prea puţine elemente care să-mi dezvăluie adevărul. Stările de lucruri de la epoca aceea, 1900, erau înăbuşite de consideraţii convenţionale interesate. Patriotismul cel mai elementar pretindea că toate sînt bune în ţara noastră, că, în orice caz, toate sînt în plin progres. În primul rînd, «ţara noastră are cîmpii mănoase, dealuri înalte cu mîndre flori». În cel mai îmbielşugat pămînt, ţăranul, trăind o viaţă simplă, are absolut tot ce-i trebuie. Asemenea adevăruri se debitau într-un răstimp în care proprietatea ţărănească pulverizată obliga pe Ion Ursu să-şi caute o bucată amară de pîne în aglomeraţia gării Paşcani, regiune vitregă şi dizolvantă pentru nepregătiţi, trăitori de veacuri în alt pol al vieţii. În acelaşi timp era în floare sistemul de tocmeli agricole cu execuţii silite, în care arendaşii nu cultivau atît moşiile, cît speculau braţul de muncă. Încă de atunci am început a cu-

noaşte că omul de afaceri nu are naţionalitate. Cruzi şi netoleranţi au fost toţi aceşti speculatori, despre care s-a vorbit şi s-a scris atît după 1907.

La Paşcani, unde se afla administraţia unui latifundiu de zece mii de hectare, pe care trăiau unsprezece sate de plugari destul de populate, judecătoria de pace avea răstimpuri cînd nu se ocupa decît de contractele de muncă.

Am fost faţă, din întîmplare, la cîteva din aceste şedinţe publice. Eram singurul spectator. Magistratul era asistat de un grefier ; la bară sta procuratorul administraţiei. Nici un ţăran din seria lungă chemată la judecată — mai bine zis la răfuială — nu răspundea la apel. Judecătorul condamna cu voce monotonă, adăugînd cheltuieli şi dobînzi. Ţăranul primea deci, toamna, sume de bani în contul muncii ; nu putea săvîrşi toată munca ; şi răfuiala se făcea pe alte preţuri. Toamna următoare, primea altă sumă, care se adăuga la datoria veche, şi aşa mai departe.

Maşina justiţiei funcţiona legal şi impasibil, cu totul străină însă de nevoile ţăranului şi cu totul în afară de conştiinţa lui. Pentru ţăran asta nu era dreptate, ci era o constrîngere în faţa căreia renunţa să reacţioneze. Se supunea unei nedreptăţi ereditare ; o suporta ca pe o secetă sau ca pe o inundaţie, ca o prelungire a nevoilor din vremea turcilor.

Acea moară a dreptăţii străine şi nemilostive se asocia acum cu evocările din satul unde petrecusem adeseori. Copil zburdalnic, bucurîndu-mă de cîmpii şi lumină, de priveliştea munţilor şi apa Moldovii, aveam în juru-mi chipurile de contrast ale oamenilor pămîntului, umbrite de grijă persistentă şi de o tristeţă iremediabilă. Zîmbetul bunicii pierea îndată ce se întorcea de către mine. Obrazurile bărbăteşti aveau coloarea ţărînii şi a amur-

gului. Ceasul cinei, în preajma focului de găteje, subt acoperişul unei şuri vechi, era solemn şi tăcut. Mulţămeam şi eu lui Dumnezeu, ca toţi ceilalţi, pentru atît de puţin ! A, ce sobri erau oamenii în acel sat al copilăriei ! Erau sobri de zeci şi sute de ani.

Regimul de exploatare nu era nou, nici nu era datorit vreunui machiavelîc special. Era o veche tradiţie a clasei suprapuse. Era o tradiţie din vremea cînd numai «neamurile» alcătuiau ţara. Cu vremea, oamenii liberi, înmulţindu-se şi sărăcind progresiv, dîndu-se pe sine boierilor şi amestecîndu-se cu vecinii, au devenit pradă abuzului, au devenit singurul element impozabil, menit să umple vistieria domnească.

Din acele vremi a rămas ghicitoarea caracteristică a birului : «Ce e greu peste bordei ?» Este aici un tablou : bordeiul ; şi o situaţie specială : birul.

Deci, în sute de ani de rînduială a celor tari, care-şi ţineau privilegiile, ţărănimea se deprinsese cu această tristă stare de lucruri. O primea cu resemnare, nădăjduind totuşi cîndva o eliberare. Izolată în năcazul ei economic, se întorcea în sine însăşi, la singurele sale mîngîieri, care erau de ordin sufletesc.

Se întîmpla ca Dumnezeu să dea uneori atîta roadă, încît nimenea nu o mai putea măsura, şi atunci sărmanii puteau să respire. Din cînd în cînd, domnii şi boierii îşi veneau şi ei în fire şi mai îndulceau zilele sărmanilor. După o generaţie cumplită, venea la rînd alta mai îngăduitoare. Îndreptarul general era însă statornicit, şi statul modern trebuia să păstreze încă multă vreme, sub legi nouă, practica trecutului.

PERSPECTIVE NOUĂ

Cronicarul arată că, în veacul XVII, Gheorghe Duca-Vodă a scos atîtea feluri de dări asupra norodului, încît, de unde avuseseră de luat un galbăn, dăbilarii erau obligaţi să stoarcă şaizeci. Lăcomia turcilor şi datoriile domniei către cămătarii ţarigrădeni erau sporite de exacţiunile agenţilor fiscali, care lucrau fără nici un control. Ţăranii moldoveni s-au mişcat, părăsind în număr mare ţara ; regiuni de margine au rămas pustii. Cînd Duca-Vodă, prins de joimiri leşi, dus pe vreme de iarnă într-o sanie ţărănească, a ajuns într-un sat de lîngă Suceava şi a poftit o cupă de lapte de la o casă de gospodari, femeia de gazdă, necunoscîndu-l, a prins a se tîngui : «N-avem lapte ! Că ne-a mîncat vacile Duca-Vodă, mînca-l-ar viermii cei neadormiţi !»

Astfel voievodul a ascultat cu urechile sale blăstămul norodului şi a prins a suspina cu amar.

Dar şi Vasile-Vodă Alvanitul, înaintea lui Duca-Vodă, şi Dumitraşco-Vodă Cantacuzino, după Duca-Vodă, s-au lăsat cu aceeaşi greutate asupra ţăranului, singurul birnic al acelui timp.

Pe lîngă birul domniei, pe lîngă podvezi şi beilicuri, ţăranii de rînd mai erau îndatoraţi către stăpînii de pă-

mînt cu zilele de clacă. Şi aici s-au făcut destule abuzuri, pînă ce strigătul suferinţii a muiat inimile unora dintre boieri şi domni. Repetat, sarcinile acestea au tins a fi îndulcite ; mitropoliţii au legat aceste îmblînziri cu blăstăm ; totuşi, autoritatea suverană n-a fost niciodată destul de puternică spre a putea pune frîu şi stavilă arbitrariului.

Aş putea spune că rînduiala acelor timpuri a fost anarhia administrativă, după cum legea veacului al XIX-lea a fost, de fapt, lipsa de legalitate. Încă de acum o sută de ani, beizade Neculai Şuţu, om cuminte şi luminat, în «Memoriile» lui, cere, pentru alcătuirea noastră de ţară nouă, organizarea şi disciplina muncii şi respectul legilor. Nu ne trebuie firme şi forme împrumutate din Apus, zice el, ne trebuie muncă şi disciplină.

Patriotismului acestuia al muncii şi al disciplinei nu i s-a răspuns pînă acum decît cu vorbe. «Ţara noastră e bogată.» «Ţăranul nostru e inteligent şi viteaz.» «Românul e născut poet.» «Românul are şapte vieţi în pieptu-i de aramă», şi aşa mai departe. Muzica aceasta continuă şi azi, întovărăşită de flamuri şi de declaraţii lirice.

Oamenii cuminţi care cer fapte — şi avem destui de aceştia — încă n-au fost ascultaţi.

Aşa încît, îndărătul vorbelor deşarte şi sub formele goale, rînduiala trecutului a continuat. Poate a continuat în puterea inerţiei. A contribuit şi starea de improvizaţie multiplă a tuturor manifestărilor noastre. Civilizarea şi educarea cer efort de generaţii. Progresul a fost evident în multe direcţii. Superficial, oraşele au tins şi tind spre europenizare, de şi disciplina şi spiritualitatea apuseană lipsesc celei mai mari părţi a societăţii noastre orăşăneşti. Cu toate sforţările întemeietorilor unei ordini nouă, lumea rurală a continuat a trăi sub semnul trecutului.

Legea de la 1864 a dat ţăranului libertatea şi proprietatea. Ideea politică a lui Kogălniceanu, ideea de eliberare şi de creare a unei puteri conştiente pe pămîntul patriei româneşti, a fost îndată anulată de rînduiala tocmelilor agricole, care aducea, în altă formă, vechea clacă.

Kogălniceanu sacrifica ideii lui cetăţeneşti un drept străvechi al ţărănimii muncitoare de pămînt, un drept de servitute asupra moşiilor pe care plugarii erau aşezaţi. Orice însurăţel avea drept la o cîtime de pămînt, în schimbul căreia dădea muncă. Dreptul de servitute se pierdea prin legea împroprietăririi şi, în acelaşi timp, boierescul revenea în altă formă, însoţit de abuzul antic.

Abia în anul al optsprezecelea al acestui veac începe, destul de penibil, altă eră. Cu toate defectele ei, care au adus conversiunea şi care ţin încă pe loc dezvoltarea agriculturii mici, ne aflăm în faţa altor perspective. Greutăţi mari ne leagă încă de eliberarea definitivă a plugărimii ; lumea care conduce mai păstrează încă prejudecăţile trecutului ; poporul se simte încă izolat de lumea nouă. Dar dreptatea este în mers...

REALITĂŢI

Aţi binevoit a ceti «visul» meu ; aţi zîmbit şi aţi uitat. E prea departe şi prea frumos. E o utopie irealizabilă. S-ar putea spune că asemenea fantasmagorii au în ele ceva ridicol. Cînd ne zbatem în realităţi aşa de crude, cum ne vine să mai aruncăm asupra viitorului această înşelătoare pulbere de stele ?

Rog să fiu crezut că nu este altă posibilitate pentru un poet, în clipa de faţă, decît să evadeze în trecut sau în viitor. Această maşină de explorat timpul, care e visul, ne duce cu uşurinţă într-o parte ori în alta. Trecutul ne dezvăluie un basm ; viitorul însă ne deschide o aspiraţie îndrăzneaţă şi dureroasă, căci în acest viitor e viaţa copiilor noştri. Nimic din ce au realizat alţii nu poate să nu fie realizabil acestui popor. Ce au făptuit neamuri ieşite din preistorie la Memfis şi la Babilon, se cade să fie acceptat de noi ca o posibilitate. Ce au făcut germanii în timpuri mai nouă, luminînd păduri şi secînd mlaştini şi aşezînd în ţinuturi ingrate o disciplină uimitoare a muncii colective, ne e îngăduit să rîvnim şi noi. Căci, ca şi francezii şi italienii, care au onorat civilizaţia romană, sporind-o, şi noi ieşim de subt acea nobilă lumină a trecutului.

Nu: nu e un vis absurd.

Însă realitățile prezente ne îndeamnă foarte puțin să mai îndrăznim a sonda cu asemenea nădejdi viitorul.

Nu vorbesc de țăran. În acest element al statului nostru mi-am pus totdeauna nădejdea. Are tot ce-i trebuie ca să se ridice și să se emancipeze. Îi lipsesc numai condițiile prielnice; îi lipsesc călăuzitorii buni, devotați și dezinteresați.

Năcazul nostru e ca o stîncă enormă a unui Sisif malițios. De o sută de ani stînca asta e purtată cînd în deal, cînd se rostogolește în vale, și fiecare operație e întovărășită de discursuri și demonstrații.

În vremea cînd era necesară cea mai mare grijă pentru a forma cetățeanul plugar și proprietatea mijlocie, statul urmărea crearea pseudo-industriei. După războiul din urmă și după împroprietărire, creditele acordate industriilor se numără pînă la opt și zece miliarde anual, pe cînd agriculturii nu i se rezervă nici a zecea parte. Abia acum, însfîrșit, se discută statornicirea unui institut financiar pentru sprijinirea producției capitale a țării.

În lumea distinctă a orașelor și în așa-zișii cărturari și intelectuali ai satelor încă nu s-a format acea conștiință a datoriei către colectivitate, care e totul. «Intelectualul» nostru urmărește un interes imediat, se «învîrte» pentru un loc potrivit în buget și își pune mai presus de orice tihna lui. Dreptatea, adevărul, propășirea statului e bine să le pomenești în grai ori în scris; înfăptuirea lor să rămîie în sarcina naivilor ori a altor generații! Fără îndoială, se găsesc și valori, în viața noastră publică; măcinătorii de vorbe însă sînt mai activi și mai organizați.

La 1907, după mișcările țărănești, Spiru Haret mi-a încredințat conducerea cercurilor culturale și a biblio-

tecilor săteşti. În «cercurile culturale» ale acelei epoci, cărturarii satelor se adunau împreună cu sătenii la şcoală şi stăteau la sfat.

Ţăranul era îndemnat să frecventeze biserica şi să-şi trimeată copiii la şcoală.

Oamenii erau de acord. Iarna era mai greu cu copiii. Vara, mai greu cu biserica, deoarece administraţia aşază zilele de bîlci, la tîrgul de aproape, tocmai duminică dimineaţa.

Ţăranul mai era îndemnat să se ducă la doctor, să cheme moaşa, să nu creadă în descîntece şi eresuri. Care moaşă ? De unde doctor ? în sat nu-i decît un singur agent sanitar, fierarul, care poate scoate măselele cu cleştele.

Însfîrşit, i se făceau săteanului cursuri de agronomie, pomologie, apicultură şi celelalte.

Li se părea foarte curios oamenilor că vin nişte persoane străine de asemenea meşteşuguri, care nu ară, nu samănă, nu plantează — să-i înveţe pe dînşii cum să facă şi cum să dreagă.

«Mai întăi, n-avem pămînt» — replicau ei.

Al doilea, «ce să facem cu untul, cu ouăle, cu paserile, cu legumele, cu fructele de prisos, cînd sîntem la treizeci de kilometri de staţia de cale ferată ? şi la patruzeci de kilometri de oraş ?»

A discuta chestia pămîntului era interzis şi primejdios.

A judeca de ce nu se organizează desfacerea produselor ţărăneşti nu era în căderea nimănui. După ce cîntau frumos copiii şcolii şi un fecioraş mai vioi spunea acea poezie în care este un celebru vers : «Ş-oricît timp român voi fi, nu mă tem că voi pieri», oamenii se duceau la casele lor. Aveau de descurcat o problemă : ce-a fi însemnînd asemenea vorbe ciudate : «Oricît timp român voi fi ?»

Ţăranul nu se duce la doctor, spuneau în vremea asta tîrgoveţii. Ţăranul nu vrea să lucreze intensiv pămîntul. Ţăranul se duce la crîşmă.

Cînd se combătea alcoolismul, observam la unii din auditori un uşor zîmbet ironic.

În adevăr, orăşenii dau dovadă de o totală abstinenţă. Aşa de totală, încît îşi pot permite să ţie predici sătenilor ameninţaţi de acest flagel.

Fapt era că sătenii n-aveau alt club şi altă bibliotecă. Iar băutura pe care o îngurgitau era aşa cum o îngăduiau autorităţile.

De aceşti «intelectuali» mai am de vorbit, mîne.

«INTELECTUALII»

Ah ! autorităţile ! Mai ales, ah ! «intelectualii» (cu ghilemete).

Cît de importante şi de satisfăcute erau aceste obraze care dirijau cercurile culturale, care dădeau sfaturi cuvenite pentru ale sufletului şi îndreptau spre progres munca rurală !

Cîteodată un ţăran mai greu de cap îndemna pe un slujbaş mai tinerel să meargă, mîni, luni, la ogor, sa-i arăte chiar cu mîna dumisale albă cum se ţine sapa, ca să fie lucrul mai spornic. Deasemeni, dacă binevoieşte celălalt domnişor, să-i arăte altă dată cum se trage cu coasa în dreapta şi în stînga. Cu multă umilinţă a vrut să ştie un bătrînel mărunt, de la un domn pensionar, cum se poate afla vîrsta animalelor după dinţi. Vrea să cumpere o vacă şi i-i în grijă să nu fie prea bătrînă, căci în falca de sus n-are nici un dinte.

Domnul consultat a rămas nedumerit nu atît de întrebare, cît de veselia care se răspîndise în tot auditoriul. Căci în şcoala în care învăţase el încă nu aflase că vacile n-au dinţi decît în falca de jos. Prilej să se apropie de asemenea animal n-avusese, mai cu samă din pricina coarnelor. Vacile de la ţară au prejudecăţi. Holbează

ochii şi foräiesc amenințător îndată ce văd strai evropienesc.

Cel mai umil slujbaş al statului socoteşte munca agricolă drept o decădere. Țăranu-i țăran. Restul are tendința să intre în boierie. Marele proprietar care-şi cultivă singur moşia nutreşte un dispreț manifest față de asemenea conciliabule sterpe. Părerea lui este că mai bine ar întreține comuna un taur de rasă. Că primarele şi pretorul (pe atunci se zicea «subprefect») mai bine ar observa că s-au stricat trei poduri pe drumul comunal şi oamenii dau cu căruțele pe alături. Că mai bine s-ar închide crîşmele în zile sfinte şi s-ar întemeia o casă de sfat. Că, în loc de vorbe, ar trebui să se treacă la unele fapte.

Nu se poate asta.

Nu se poate asta, căci fapta cere sforțare, muncă proprie, participare de fiece clipă şi răspundere. Nu se poate, pentru că chiar o intenție de faptă nu are legătură cu ierarhia respectivă. Ca să fie faptă jos, trebuie să fie organizare şi îndemn sus. Cel care scrie aceste rînduri a întemeiat de două ori gospodării, a crescut albine, a selectat găini, a plantat livezi şi vie. Din lipsă de armonizare a producției cu negoțul, nu a putut să vîndă normal ouă, paseri, mere şi struguri.

Nu ştie țăranul asta ? Nu are o îndelungă experiență ? Eu am fost mai naiv decît el şi am fost nevoit să mă întorc la literatură. Totuşi voi încerca şi a treia oară să mă fac fermier.

Care este idealul şi rîvna acestei autorități şi acestei intelectualități, a acesteia care-i în apropierea țărănimii ?

Căci, dacă nu munceşte pămîntul, dacă nu produce valori în nici o direcție, într-un chip oarecare totuşi trebuie să-şi întrebuințeze zilele, aşteptînd ceasul cînd toți ne ducem pe calea cea fără de întoarcere.

Profesorii şi învăţaţii îşi fac datoria lor la catedre şi în laboratorii ; inginerii stau pe şantier : au de muncit cinci sute de ani de azi înainte ; neguţătorul şi industriaşul se luptă cu fiscul ; ofiţerul se pregăteşte pentru o jertfă supremă ; agricultorii mari şi mici se războiesc cu nevoile. Ce fac «intelectualii» care umplu cancelariile ? care sînt înscrişi în registre de partide politice, aşteptînd să le vină rîndul ? care judecă şi hulesc guvernele ? care propun programe şi soluţii în trenuri ? care descopăr pentru operele literare uzul flăcărilor şi pentru acţiunea patriotică strigăte nearticulate ?

Aceste elemente negative ale neamului nostru aşteaptă apariţia gazetei lor, ca să-şi facă o opinie asupra evenimentului zilnic. Dispreţuiesc pe miniştri şi, la un pahar de vin, li se socotesc superiori. Dispreţuiesc pe ţăran, care rămîne incult şi îndărătnic, şi care cîteodată îşi permite să ironizeze pe «intelectuali». Doresc o dictatură, cu nădejdea să fie printre cei care dictează. Au impresia că sînt părticică din puterea suverană şi că domniilor lor li se datoreşte totul. Denunţă nereguli şi «învîrteli» cu indignare puţintel cam suspectă. Viaţa publică le apare ca o loterie specială, în care cei şmecheri sînt destinaţi să cîştige un lot mare.

În felul cum înţeleg aceşti oameni viaţa, este o deosebire faţă de lucrurile de acum treizeci de ani.

Acum treizeci de ani circula, pentru uzul lor, prin sate şi tîrguri o cărţulie cuprinzînd «taina misterioasă de a dobîndi oricît aur pofteşti». În broşura aceasta se arăta cu amănunte cum trebuie să procedezi şi ce trebuie să spui ca să dobîndeşti aur, bineînţeles, dacă ai nevoie de aşa ceva.

Cel care avea nevoie de aşa ceva trebuia să rostească, la miezul nopţii, o invocare grozavă. În numele lui

Eleador, şi în numele ţărmurilor fericite de dincoace de mări şi de dincolo de mări, şi pe Pisistrate şi Macmahon, Sardanapal şi Bubasta şi alte nume nenumărate şi celebre, voi, Satana, Mormon, Aziz, Caleb, Avestiţa, Belzebut şi toţi sfinţii tartorului cu nume unele vechi, altele încă nerostite, toţi eraţi invitaţi, eraţi rugaţi, eraţi conjuraţi, vi se poruncea să aduceţi imediat şi să depuneţi la picioarele solicitatorului atîtea şi atîtea kilograme aur (trebuia să spui anume cît !).

Această metodă de a avea aur era a unor cunoscuţi editori bucureşteni de pe vremuri, cu numele Pinath, Klein & Comp. Am vorbit şi acum trei decenii despre această carte necesară «intelectualului» nostru *sui-generis.*

Astăzi metoda veche e uitată şi secretul ei s-a pierdut. S-au descoperit alte cîteva metode nouă.

Te duci, de pildă, şi cumperi nişte bucăţi de hîrtie tipărită, la răstimpuri regulate, şi aştepţi cîştigul marii loterii naţionale.

Nu-i vorbă, operaţia asta o fac mulţi oameni de treabă şi mai ales multe doamne ; asta însă nu-i împiedică să aibă, în rezervă, şi metode serioase de lucru. Cei care-şi pun credinţa supremă în fîlfîirea unei foiţe au alt fel de combinaţii : mai aşteaptă o moştenire din America sau, şi mai simplu, scontează o afacere vagă care le-ar îngădui să desfunde imediat sticle de şampanie şi să mînînce cantalup în luna lui fevruarie.

Munca organizată, în vederea colectivităţii şi legată cu viitorul, rămîne încă un «vis».

FAPTE

Vă rog să binevoiţi a asculta ce spune profesorul Eugen Nicolau din Iaşi, bun cunoscător al problemei satului.

Privit în ansamblu, constată d-sa, satul nostru nu lasă impresia unei aşezări civilizate.

Drumuri impracticabile, lipsă de lumină în vremea nopţii ; noroiuri enorme primăvara şi toamna.

Casele uneori neîmprejmuite, curte nemăturată, gunoaie învechite. Clădirile scunde, cu două ori trei încăperi strîmte, acoperite cu pai ori stuf. Un singur rînd de ferestruici fixe. Aerisirea se face numai pe uşă. Toţi ai casei locuiesc în iatacul din fund, cu 10—12 m^3 aer. Pe jos, coceni pentru foc. Către primăvară sînt instalate sub pat cloştele ; purceii şi viţeii sînt ospitalizaţi în aceeaşi încăpere insuficientă.

Rezemată de casă, o şură strîmbă, fără ferestre, cu pereţi de lut ori snopi de strujeni, în care se adăpostesc cîteva vite şi oi neîndestulător îngrijite.

Semnul sub care stă asemenea gospodărie, din regiunile rămase în urmă, e nevoia.

După război, au început a se construi case mai încăpătoare. Una din camere e ţinută «curată». Oamenii

continuă să vieţuiască într-o singură încăpere, sărăcăcios mobilată. Aerul viţiat, colbul, din pricina lipsei de duşamele, îmbulzeala atîtor suflete durează în tot timpul anotimpului rece. Numai soarele primăverii introduce în asemenea locuri higiena lui sfîntă.

Alimentaţia a rămas primitivă, la măsuţa cu trei picioare, dintr-un singur blid. Cele de mai multe ori mămăligă şi legume fierte.Paserea şi laptele se vînd ; oul ţine loc de monedă de schimb : gospodarul cumpără cu el tutun, iar gospodina petrol şi sare.

Nimene n-ar putea insinua, fără pedeapsă de păcat, că ţăranul nevoiaş ar fi leneş. Din primăvară pînă la căderea iernii, el munceşte silnic, dar fără calcul şi fără spor. Veşnic grăbit la treabă, din zori în noapte, dar lipsit de unelte bune şi vite tari, de sămînţă selecţionată, de organizare colectivă, de credit, de piaţă bună de desfacere. După multă muncă şi puţin folos, se aşează la hibernat într-un fel de lîncezeală bolnavă.

Robia vechiului «boieresc» s-a transformat în robie pe propriul său pămînt.

Asemenea sate, neadaptate la mediul economiei actuale, nu produc în armonie cu cerinţele pieţii ; stăruiesc în rutina necesităţilor domestice ; după expropriere au scăzut calitativ şi cantitativ valoarea solului naţional şi sînt refractare cooperaţiei, comasărilor, culturilor raţionale, disciplinei sociale, bunului public. Rezervele care se economisesc uneori, deodată, la anume prilejuri, le cheltuiesc brusc. Aceste sate n-au credit. N-au sfătuitor. N-au îndrumători.

Adăugaţi la aceasta bolile sociale care macină populaţia lor : tuberculoza, sifilisul, pelagra, malaria (numai în judeţul Iaşi sînt cincizeci de mii de malarici) şi, mai cu asupra de măsură, mortalitatea infantilă. Bă-

gați de samă și la alcoolism, care merge de braț cu ignoranța.

Față de asemenea tablou, iată cum a înțeles să reacționeze profesorul Eugen Nicolau, fiu de sătean. din satul Ungureni, județul Botoșani.

Opera domniei sale e un îndreptar de patriotism. Nu cu semne mistice, cu vorbe absolute și cu strigăte nearticulate a înțeles acest fiu al satului să slujească patria română și pe frații lui năcăjiți.

Profesorul Eugen Nicolau s-a dus la țară și a convins pe oameni să se salveze ei singuri, ceea ce s-a făcut printr-o organizație sătească ce se numește astăzi «Universitatea populară din Ungureni». În rînduiala acestei instituții trăiesc astăzi douăsprezece sate din județele Botoșani și Dorohoi.

Cu prea puținele mijloace pe care le-au avut la îndămînă, din martie 1927 pînă astăzi, adică în zece ani, iată ce au făcut sătenii din cele douăsprezece sate (Iepureni, Săpoveni, Ungureni, Ungureni-Jianu, Dornești, Mîndrești, Călugăreni, Borzești, Plopenii-Mici, Plopenii-Mari, Vicoleni și Mihai-Viteazu) :

Pe teren cultural au organizat 2.000 de întruniri, dintre care 312 conferințe cu proiecții cinematografice fixe și filme ; 244 audiții la radio ; 79 producții școlare și sătești ; 30 spectacole cinematografice, 15 diverse și 1.320 șezători.

Au întemeiat un muzeu agricol și unul religios. Au ridicat o biserică în Vicoleni.

Au înființat o bibliotecă centrală a universității populare și douăsprezece biblioteci sătești.

Fac să funcționeze școli de adulți în vremea iernii. Sprijină crearea de biblioteci personale din cărți cu grijă alese.

Pe teren economic, s-a înfiinţat, încă din 1932, în cadrul acestei organizaţii, o cooperativă agricolă, care a înlesnit gospodarilor procurarea de unelte, maşini, reproductori şi seminţe. Tot cooperativa a purces îndemnurile spre fermaj — albine, viermi de matasă, paseri selecţionate, grădinărie, pomi roditori.

La începutul anului 936 s-a întemeiat banca populară necesară acestor plugari în împrejurări grave de boală şi de moarte.

O atenţie deosebită s-a dat plantaţiilor. Într-o regiune cu aspect de stepă, începînd de acum zece ani. s-au făcut în fiecare primăvară plantaţii masive, aşa încît peisagiul nu mai e de recunoscut. S-au plantat 50.000 pomi altoiţi. (Pentru întăia oară se văd în regiune altoi.) S-au altoit 6.000 pădureţi. S-au răsădit 5.000 duzi şi număr mare de salcîmi şi copaci de pădure.

S-a dat îngrijire curăţirii cerealelor, operaţie importantă pentru agricultură. S-au curăţit în acest răstimp la vînturători cincizeci de vagoane seminţuri. Iar la trioare s-au dat peste treizeci de vagoane.

Această tovărăşie populară nu figurează nicăieri în bugetul vreunei instituţii de stat sau autorităţi. Sprijin, mai ales moral, a avut de la Serviciul Educaţiei Agricole din Ministerul Agriculturii. În schimb, bărbaţii cu răspundere politică din regiune, cei care au a da samă de voturi şi de sufletele alegătorilor, au făcut tot ce-au putut ca să zădărnicească opera profesorului ieşan. Hărţuieli, anchete, imixtiuni violente, încercări de sabotare şi dărîmare au avut loc. Cum era de aşteptat, chiar dintre fiii celor ridicaţi din năcaz — pentru cîţiva arginţi — au iscălit denunţuri, pe care pe urmă ei singuri le-au mărturisit că sînt mincinoase.

Profesorul Eugen Nicolau, om de o rară încăpăţinare, nu înţelege să dezarmeze şi merge înainte. Merge nu cu vorbe înflorite, nu cu strigăte vane, ci cu fapte.

În felul acesta ar trebui să se dezvolte energia generoasă a tineretului ieşit de la sate. Poate ne vom înălţa şi la asta cînd bacalaureaţii noştri vor ajunge să scrie limba părinţilor lor cu ortografie şi cu punctuaţie ; cînd literatura patriei lor o vor cinsti cetind-o şi cînd se vor uita în jur şi spre viitor cu iubire — singur izvor de putere creatoare.

CALE NOUĂ

Deci necontenit mă rog în taina inimii mele ca să ajung să bănuiesc măcar zorile acelui «vis» cu care voi adormi, nădăjduindu-i într-o generaţie viitoare realizarea. Pentru ca bunele intenţii ale celor care au întemeiat case naţionale, căminuri, şcoli de misionare, activităţi extraşcolare, universitate populară ca cea din Ungureni, să prindă rădăcină, să vieze şi să rodească, trebuie să se asocieze şi alte bune intenţii în chip permanent, şi întreaga opinie publică să devie un binevoitor ocrotitor de orice clipă a unor asemenea iniţiative nobile. În aceeaşi vreme înseşi toate mădularele statului trebuie să se pregătească şi să se organizeze cătră acest scop armonic al viitorului, elaborînd, pe perioade mai îndelungate, marile lucrări de asanare, îndiguire, irigaţie, electrificare, şosele şi drumuri-de-fier, oficii de călăuzire a producţiei şi a desfacerii.

Pentru ţăranul nostru individualist şi dornic de a avea «al său» liber, toată lucrarea de ridicare trebuie să fie o asistenţă atentă, o înlesnire sinceră, o sincronizare a tuturor forţelor.

Avem o indicaţie îndestulătoare în istoria trecutului nostru de ceea ce trebuie să fie şi să devie plugarul

României de mîne. Epoca de cea mai mare putere şi rezistenţă a ţărilor noastre libere în faţa ameninţării de cutropire turcească a fost vremea acelor răzăşi şi moşneni care au stat necontenit cu sabia în mînă şi care au hrănit cu sîngele lor fiece colţ al moşiei. Cîtă vreme, în veacurile XV şi XVI, aceşti pămînteni liberi au fost în floare, ţara a rezistat cu îndîrjire tuturor loviturilor. Mulţămită lor aşezămintele şi datinile au supravieţuit şi în vremurile de scădere ale secolelor următoare. Căderea lor, prin silă, abuzuri, încălcări, a însemnat însăşi definitiva umilire politică a principatelor. Totuşi, urmaşii luptătorilor dîrji pentru dreptate au continuat să stea cu documentele lor de la voievozii vechi în procese interminabile, pînă către mijlocul secolului al XIX-lea. Ruina săteanului liber a fost ruina statului. Restaurarea lui va însemna puterea nouă a aceluiaşi stat.

În loc să căutăm nu ştiu pentru a cîta oară imitaţii sterpe la alte neamuri, care-şi au rînduielile lor proprii sau soluţiile lor extraordinare, în dezvoltarea istorică, în firea lor şi în suferinţile prezente, mai bine să ne întoarcem către noi înşine, către propria noastră istorie şi către caracterul definitiv statornicit al acestui vechi autohton al Daciei.

Condiţii prielnice şi joc liber al valorii şi al selecţiei! Cred în fratele meu cel umilit şi necercetat de astăzi cum cred în Christos. El va fi puterea nebiruită de mîne, dacă se va face la timp tot ce se cuvine. În jocurile nemilostive ale istoriei se poate întîmpla ca un deceniu de întîrziere, mai ales într-o concurenţă aprigă ca cea de astăzi, să însemneze pierdere şi aservire definitivă.

Legile care ne călăuzesc au un caracter coercitiv ; presupun deci o stare de inferioritate morală la majoritatea oamenilor care alcătuiesc aglomeraţiile sociale. Porunca acestor legi e să nu faci rău, să nu prejudiciezi societatea

şi pe semenul tău. O comunitate evoluată presupune o îndeplinire a bunelor comandamente morale, fără ameninţarea legii. E necesar deci ca, în ţara nouă pe care o doresc eu, libera şi buna funcţionare a organelor de stat, coordonate în vederea scopului de care vorbim, să se facă nesilit.

Bucuria domniei-tale şi bucuria mea să fie împlinirea cu voie bună şi dragoste a oficiului ce ne-a fost încredinţat. Să mă iertaţi dacă constat, aproape pretutindeni, că organele statului îşi cîntăresc întăi folosul personal.

A fi viclean şi fără dreptate în slujba patriei înseamnă a fi un primitiv şi un lipsit de inteligenţă. Căci a fi şmecher nu înseamnă a fi inteligent.

Această trădare a slujbaşului e sinucidere stupidă ; căci căderea ţării lui înseamnă pieirea urmaşilor lui. Vicleanul care trădează interesul obştei lucrează la asasinarea propriilor lui urmaşi. Doresc ca Domnul-Dumnezeu să-i lumineze mintea, aşa încît, într-un ceas de înfrîngere sufletească, să vadă chipurile tragice ale nepoţilor copiilor lui.

Ţară nouă, suflet nou. Credinţă într-o datorie. Credinţă într-un ideal nou. Credinţă într-o viaţă a noastră originală. Credinţă într-o libertate, care a înflorit fie aieve, fie în aspiraţie, în sufletele strămoşilor noştri.

Am fost dureros izbit odată de acest adevăr. Mă aflam în petrecere de vînătoare în ţinutul Vasluiului, între pădurile de la Boroseşti. Acolo, sara, după expediţia primei zile, am făcut popas într-un sat cu numele Cujba. Este şi azi satul acesta. Un ministru mărinimos l-ar putea vizita. Apariţia d-sale ar fi acolo un eveniment extraordinar.

Oamenii din acel sat trăiau cum da Dumnezeu. Slavă Domnului, aveau pînea cea de toate zilele, de şi omul nu trăieşte numai cu pîne. Însă se aflau foarte departe

de lume. Drumul către ei cotea printre păduri. La vreme de iarnă, cum însera, începeau să urle lupii la poarta ţarinii. Şcoală primară nu era, biserică nu se pomenise de la întemeiere. Moaşă, agent sanitar — nu se ştia ce-i asta. Prefect, pretor niciodată nu catadicsiseră să cunoască pe asemenea prăpădiţi. Numai perceptorul venea să ia dreptul statului. Deci oamenii plăteau dări de vreo cincizeci de ani, să zicem, în forma haraciului de odinioară către păgîni, ca să aibă îngăduinţă să trăiască sub soare.

Asemenea minune e însoţită, fără îndoială, de o noutate şi o poezie fără samăn. Vă mărturisesc în taină că şi azi doresc să mă stabilesc în asemenea loc încîntat. Din punctul de vedere, însă, al unui om de stat, poezia aceasta a mea are foarte puţin haz şi foarte puţin preţ.

FEERIA SĂRBĂTORILOR DE IARNĂ

Păduri şi cîmpii misterioase care, subt ocrotirea lui Dumnezeu, au păstrat frumuseţile trecutului, sate pitite sub colnice ori ascunse în văi, în care, subt aceeaşi binecuvîntare, acest neam şi-a ocrotit fiinţa... De cîte ori am cercetat întinderile luminate ori umbra codrilor, ori satele pămîntenilor, de atîtea ori m-am pus în corespondenţă cu acel odinioară ce, atît de des, încununează visurile mele.

Am spus de multe ori că vînătoarea mea se desparte hotărît de a lui Nemrod, primul vînător care a stătut înaintea Domnului. Nemrod a prigonit fiarele şi paserile, ca să-şi agonisească hrana trupului. Pasiunea mea s-a desfătat în altă regiune a preocupărilor, unde stăpînesc legenda şi visul.

Iernile, mai cu samă în preajma acestor sărbători sfinte, au un farmec deosebit. Cînd sînt îmbrăcate în alb, au ceva din fantazia şi prospeţimea basmelor.

Mă aflam odată, pe o vreme îngheţată de dechemvrie, în codru la Boroseşti, în ţinutul Vasluiului. Hăitaşii hăuleau şi puştile tovarăşilor mei începuseră a detuna pe linie, într-un loc care se chiamă «Cucoara». Acolo se aşteaptă totdeauna dihănii mari.

Ţiitoarea mea era subt o rîpă ; înainte-mi aveam un găvan al unei vălcele. Cum stam neclintit, dintrodată am simţit, departe încă, apropierea vînatului, printre buchetele de desişuri, prin omătul proaspăt.

Cîteva clipe am stat încordat ; apoi am aplecat arma, zîmbind. Un ţap tînăr, cu două căprioare după el, venea în sărituri elegante. S-au oprit un scurt răstimp. Apoi s-au apropiat în pas către mine, fără să mă simtă. Răzemat de trunchiul unui fag, cu desăvîrşire neclintit, mă confundam cu peisagiul.

Cele trei animale s-au oprit la cinci paşi. Adierea trăgea de către ele spre mine : au adulmecat-o uşor. Au stat fără grijă : au apucat cîte un mugure dintr-un tufiş de sînger. Îşi mişcau graţios capetele şi soarele înclinat spre asfinţit lucea ca în juvaeruri enorme în ochii lor umezi.

Căpriorul şi-a îndeplinit o mică necesitate. Atuncea m-am gîndit să-l mustru cu glas încet şi prietinos pentru asemenea necuviinţă sau epigramă la adresa unui vînător ca mine. Într-o clipă, viziunea a dispărut subt arcul de aur al asfinţitului. A dispărut, dar imaginea mişcării acelor trei căprioare a rămas în mine şi va continua să dureze. Felul acesta de vînătoare e cu totul deosebit de al bătrînului nostru înaintaş din vremuri biblice.

Sara, în sat la Boroseşti, la o casă de fruntaş gospodar, a fost petrecerea vînătorilor. A doua zi, trebuia să urmeze «adevărata» vînătoare. Totdeauna vînătoarea pe care o aşteptăm, după repetate dezamăgiri, e vrednică de cea mai mare laudă şi solicită entuziasmul nostru total.

După friptura de curcan şi după un cuptor de plăcinte cu brînză, s-au înfăţişat onorabililor oaspeţi cei mai negri şi mai jimbaţi «balauri» din cîţi s-au adăpostit vreodată pe sub poalele codrilor Vasluiului. Erau doi

lăutari, unul mai tînăr, nalt și negricios, celălalt bătrîn, dar cu aceeași înfățișare energică.

Față de asemenea societate de tîrgoveți care se desfată întru bunătăți, artiștii și-au înstrunat instrumentul și au atacat valțuri și cîntece subțiri de la tîrg. Îndată unii dintre tovarășii vînători au căutat prin cotloane armele, hotărîți să le sfărîme clonțurile și să le ridice întunecatele lor vieți.

Am intervenit făcînd pace și hotărînd meșterilor să ne zică versuri de haiducie, așa cum se potrivește în acel codru vechi al Boroseștilor (observați ce nume fioros !), în acel codru al Boroseștilor unde au hălăduit cîndva eroii populari.

Mai stăruiau la acea epocă, nu departe de locul unde ne aflam adunați, în drumul Vasluiului, ruinile unui han. În acel han trăise o vestită muiere cu numele Șanta. După cum spune balada populară :

La Șanta, la crîșmăreasă,
Cu ochi mari de puică-aleasă...

Localnicii păstrează încă ruinilor numele : «La Șanta». Balada o mai rostesc unii lăutari vechi. Într-adevăr, la apelul nostru, meșterii lăutari s-au deșteptat și au fost artiști adevărați, evocînd trecutul.

În alte popasuri, altădată, am ascultat istorisiri sau alte recitative uimitoare. Uneori am înțeles, în așezări depărtate și izolate de oameni, legea sufletească a datinilor. Alteori am căutat între nuntași, ori la botezuri, ori la sărbătorile de iarnă, adevărate feerii necunoscute muritorilor de rînd. Vînătorile mele au fost deseori vînători de tipuri și de impresii neuitate.

Din asemenea expediții am adus cîteodată cîntece în loc de animale ucise. Colecția mea de trofee e săracă ;

mai bogate îmi sînt amintirile, pietre preţioase ale tradiţiei şi mitului popular.

Datinile poporului nostru în sărbătorile de iarnă sînt toate interesante şi pitoreşti. Cercetătorul poate urmări manifestările artistico-religioase din trecut ascultînd cîntecele de stea şi colindele şi asistînd la misterul dramatic al «Irozilor». Colindele sînt cîntece religioase în care, socot eu, s-au substituit nume şi simboluri ale religiei nouă unor nume şi simboluri mult mai vechi. Arta acestor cîntări e interesantă mai cu samă prin simplicitatea ei primitivă ; o singură frază muzicală se repetă, întovărăşită uneori de un refren, şi se simte în accentul ei vechimea adîncă a rasei. Aşa de antice şi de primitive mi se păreau uneori aceste colinde, cînd le ascultam în seri de Crăciun, în nopţi înstelate şi în tăcerea cîmpiilor albe, încît aveam halucinaţia unor îngînări melodice ale pămîntului însuşi, glasuri telurice, ecouri ale morţilor din milenii. Poate din aceeaşi vechime vin «Capra», «Căluţul», «Ursul», «Vasilca». Cea mai frumoasă dintre asemenea vechi datini mi se pare mie «Pluguşorul».

Filologii pot găsi în unele cuvinte ale limbii româneşti lămuriri cu caracter istoric. Aşa, vorbele *pămînt* şi *mormînt* arată că daco-romanii au cunoscut altădată viaţa urbană *(pavimentum, monumentum) ;* iar vorba *cetate,* că de la viaţa urbană s-a trecut la locul întărit, în vremea năvălirii barbarilor. Cîntecul bătrînesc al «Mioriţii» e un răsunet din viaţa primitivă şi păstorească la care s-a restrîns poporul din pricina unor vremi potrivnice. «Pluguşorul» e un recitativ din vremea cealaltă, cînd neamul practica intens plugăria.

Începutul anului nou odinioară era începutul primăverii, cînd iese sămănătorul ca să încredinţeze pămîntului sămînţa. În recitativul «Pluguşorului», care în Moldova muntoasă s-a păstrat intact în multe variante şi se

aude în toată amploarea şi frumuseţa lui, rostit la ferestrele gospodarilor de către meşteri de oraţii, se înşiră povestea bobului de grîu care, din sînul pămîntului, subt acţiunea căldurii şi umezelii, iese la lumină, creşte, înfloreşte şi dă însutită roadă.

Acest antic şi respectabil ecou de la Eleusis întregeşte exemplele filologice de mai nainte, în sensul că viaţa urbană era complectată de plugărie, mai ales de cultura grîului.

Socot că e bine să explic pe scurt cuprinsul acestei datini, care se manifestă cu deosebire artistic.

O tovărăşie care umblă cu uratul în Moldova, îndată ce s-a lăsat întunericul în sara de ajun a Anului nou, se alcătuieşte dintr-un vorbitor (e un *urător,* adică un *orator)* care de obicei sună clopotul (închipuind umbletul boilor la plug), şi din cîţiva feciori care, unii pocnesc din harapnice mînînd adică atelajul, iar alţii cîntă din fluier, sună dobe şi fac să mugească un instrument numit buhai. Deci aratul de primăvară era odinioară însoţit de serbări cu jocuri şi cîntece.

Urătorii intră în ograda gospodarului sau a *gazdei,* cum se spune în Ardeal. Clopotul sună o dată (adică boii şi-au scuturat tălăngile) şi oratorul dă glas de oprire : Aho, aho !

Îndată lumina dinlăuntrul casei se mută la fereastră. E la o vreme mai tîrzie ; copiii care au recitat repede, cu clopoţelul, cîteva fragmente, în vecini, s-au întors lîngă măicuţele lor. Acuma, cînd vin urătorii cei adevăraţi, lîngă lumină şi în apropierea geamului se strîng capetele ascultătorilor dinlăuntru. Înainte sînt lăsaţi copiii.

— Buna-vremea ! salută oratorul. Începe :

Logofete, logofete,
Pune spata la părete

Si urechea la fereastră
Ca s-asculţi povestea noastră.
S-a sculat jupîn Gazda într-o joi
Cu plugul cu doisprezece boi...

E o lungă poemă în versuri libere, în care se povesteşte cum s-a arat şi s-a sămănat cîmpul, cum a prins a creşte holda, cum s-a dus jupîn Gazda să vadă dacă i s-a pîrguit roada şi, după ce i s-a pîrguit, cum a făcut ca s-o secere

Chemînd finii
Şi vecinii
Şi vreo trei babe bătrîne
Care ştiu rostul la pîne...

După secerat, urmează treierul cu caii, apoi purcesul carălor cu poveri de grîu la moară. După măcinat, urmează, acasă la gospodar, cernutul, plămăditul, dospitul, împletitul şi coptul colacilor. Toată această versificaţie e agrementată des de note de umor.

De pildă, morarul şi moara :

...Hoaţa cea de moară,
Cînd a văzut atîtea cară
Încărcate cu povară,
A pus coada pe spinare
Ş-a pornit-o la vale.
Dar morarul meşter mare —
Cu ochii ca stecla,
Cu dinţii ca grebla,
Cu nasul ca sfecla,
Cînd te uitai la dînsul
Te umfla rîsul —
A apucat o scăfiţă
Cu trei tărîţă ;
După moară se lua,
O striga ş-o amăgea :
Ptru-ptru-ptru ! şi na-na-na ! —
Moara sta şi se uita.

Din final :

De urat am mai ura,
Că mai ştim cîte ceva ;
Dar ne grăbim, că sîntem de departe,
De peste nouă sate.
Ş-avem între noi un băiat cu suman verde,
Şi tare ne temem că l-om pierde ;
Că l-am mai prăpădit o dată
Şi nu l-am mai găsit în lumea toată.

Urarea de spor şi bine se isprăveşte, în varianta mea, cu aceste două stihuri :

Munţi nalţi, luminoşi —
Să vă găsim la anul sănătoşi !

Recitativul durează cam un ceas. Din cînd în cînd cuvîntăreţul îşi îndeamnă boii şi feciorii ; atunci sporeşte simfonia dobelor, harapnicelor, fluierului şi buhaiului ; apoi acompaniamentul acesta se domoleşte şi rămîne în surdină ca să lese spor stihurilor, încît cinstitele gazde să mai audă desluşit încă o dată în acest an minunea cea din vechi zile, cînd grîul

era nalt ca trestia
şi-n spic cît vrabia.

Cînd poema s-a isprăvit, cuvîntăreţul opreşte atelajul cu strigătul consacrat şi gospodarul pofteşte în casă pe urători, ca să le dea colacul cel frumos «ca şi faţa lui Hristos», despre care se pomeneşte în urătură, şi să închine cu ei un pahar de băutură, din care, înainte de a bea, fiecare varsă o picătură, pentru sufletul strămoşilor noştri.

UN RĂSPUNS

D. prof. N. Iorga binevoieşte a-mi cere, în «Neamul românesc», să explic secretul meu în chestia ieşirii împotriva d-sale a d-lui Giurescu.

Este un secret într-adevăr, foarte românesc desigur, pe care nu fac nici o dificultate să-l dau pe faţă, cu atît mai vîrtos cu cît lămurirea lui era pregătită.

Nu am nimic de adaos ori de scos din ceea ce am crezut că trebuie să spun. Scrisoarea d-lui Iorga mă poate îndemna cel mult să-mi pun şi eu unele întrebări la fel în ceea ce priveşte situaţii ale altora, întrucîtva identice cu ale d-sale.

Dezvăluirea acestui secret este că am asistat, în Parlamentul român, iarăşi, la o penibilă oratorie.

Un profesor de universitate din noua generaţie a rostit, cu privire la N. Iorga, cuvintele sacramentale. D. Iorga se face vinovat de lipsă de patriotism. D. Iorga e denunţat naţiei. Căci, astăzi avem două feluri de români : români buni şi români răi ; români patrioţi şi români lipsiţi de patriotism. Criteriile după care se fac aceste categorisiri sînt foarte interesante ; am dori să le cunoaştem şi noi ; deocamdată rămîn misterioase.

De patru decenii d. Iorga e în slujba culturii românești și în slujba poporului său. Fără oboseală a acumulat carte după carte, valoare după valoare, sporind cu fiece manifestare nouă dreptul la respect al tuturor neamurilor față de noi. Iorga e unul dintre solii noștri în timpurile prezente și viitoare, care niciodată nu se va desminți și nu ne va desminți. N. Iorga mai este un luptător politic neobosit, care de foarte multe ori a pus lumină în confuziune și a apărat cultura și libertățile cu generozitate. Nemulțămirile noastre personale față de asemenea om, căruia cîteodată i se întîmplă să fie și nedrept, se pot manifesta, dar numai în forme civilizate. În orișice discuție se impune cuviința scrisă și vorbită : față de asemenea subiect, cuviința trebuie ridicată pînă la curtenie, căci Iorga e mai mult decît omul, el este o manifestare nobilă a însuși acestui neam.

De aceea nu am putut aproba tonul tînărului profesor de la Facultatea de istorie nici acum cîțiva ani, cînd a luat o atitudine identică față de magistrul său și cînd Academia și-a manifestat asentimentul său printr-un vot semnificativ. Și mai puțin îl putem aproba acum. Nu mă miră accentul de denigrare exasperată la anume gazete, scrise de oameni care nu simțesc nici o nevoie să argumenteze. Apreciez și eu de cîtva timp, în ce mă privește, valoarea unor afirmații sprijinite pe neant, ale interesaților sau neluminaților. Însă între această lume de instincte și de ură și între intelectuali trebuie să se tragă însfîrșit o linie de hotar.

LEGALITATE

Se vorbeşte iar de legalitate, în timp ce se lucrează la legea agriculturii.

Am văzut şi am cunoscut destule, ca să fac eu însumi toate rezervele asupra speranţelor mele în ziua de mîne, în ceea ce priveşte plugăria. Doresc din inimă să se realizeze visul unei ţări nouă şi a unei populaţii rurale înstărite ; am făcut eu însumi observaţia că aceste imagini se vor resfrînge «în ochii copiilor nepoţilor noştri». Poate se vor resfrînge în ochii acestor urmaşi dacă noi cei de azi vom intra, însfîrşit, pe calea faptelor, lăsînd în părăsire moara vorbelor ; dacă, măcar, simbolic, toţi care au răspundere de trebile ţării vor îngenunchia la mormintele celor care au înfăptuit întregirea, la mormintele sutelor de mii de jertfe, dînd sama de ce săvîrşesc acum.

Se ştie că japonezii au acest cult, în care se concentrează legătura mistică între generaţii.

Cetăţeanul japonez nu se simte singur, cu un drept individual şi animalic de a străbate etapa vieţii. Ştie că lumea nu începe de la el. Credinţa, firească la adolescent, că el este totul, că dreptul şi ţara sînt ale lui, că acest drept poate fi asociat cu violenţa, apare ca o re-

deşteptare a instinctului : educaţia înfrînează asemenea izbucniri de cînd s-au întemeiat societăţile umane. Strîns în autoritatea vîrstnicilor, adolescentul ajunge la înţelegerea datoriilor, la acea înţelepciune a generaţiilor şi a continuităţii în efortul comun şi succesiv de îmbunătăţire a omului social. Deci după ce, împlinindu-şi zilele, un om a trecut în lumea umbrelor, unde sînt cei mai mulţi împăcaţi definitiv, în locul unde s-a amestecat cu pămîntul pe care l-a lucrat, se prezintă urmaşul său, închinîndu-i-se şi dîndu-şi şi el sama de opera pe care o continuă în lumea celor vii şi o sporeşte.

— Tată, zice cel tînăr, închinîndu-se la mormîntul părintelui său, în anul acesta care a trecut am mai plantat atîţia pomi în grădina noastră ; am dat pe primul meu născut la învăţătura cărţii : voi face din el un bărbat mai învăţat şi mai bun decît mine ; am contribuit la operele de binefacere ale tîrgului nostru : s-au adaos clădiri spitalului, s-a înfrumuseţat templul în care ne închinăm lui Dumnezeu. Aceasta este mărturisirea mea : binecuvintează-mă ca să pot face mai mult şi mai bine în anul următor.

Tot astfel dă samă slujbaşul, şi omul politic, şi însuşi împăratul, la zilele consacrate.

Această conştiinţă că nu eşti singur, că eşti o parte dintr-un întreg, că nu vei muri cu totul,

non omnis moriar,

că tu urmezi strămoşilor din veac şi că vor veni după tine alţii în viscolul timpurilor viitoare ca să adauge sforţări de bine la propria ta sforţare, această conştiinţă, care dă un scop vieţii şi anulează stupiditatea existenţii, e începutul fenomenului cultural.

Cînd pătura conducătoare ajunge la asemenea «opinie», adică la asemenea sentiment, atunci nu-i mai poate fi

indiferent de ce se întîmplă în viaţa asta şi în ţara asta. Legîndu-se de trecut şi de viitor, fapta ei va trebui să aibă o semnificaţie de disciplină şi de integrare la ansamblu. Omul nu mai poate îndrăzni, fără să se dezonoreze în propriii săi ochi, nu mai poate îndrăzni să nu se simtă solidar la opera de bine, la sforţarea de emancipare definitivă a acestui popor. Fiinţa lui trecătoare are un alt potenţial.

Ei bine, vă invit să cetiţi istoria şi memoriile care s-au scris asupra vieţii noastre publice. Într-o sută de ani, de cînd s-a refăcut statul liber. Vedeţi domniile Regulamentului Organic, vedeţi domnia lui Cuza, vedeţi începuturile penibile ale regelui Carol I. Pătura conducătoare a trăit în arbitrar şi în ilegalitate. Se creează necontenit legi şi aşezăminte bune : puţini le respectă.

Aici se găseşte şi pricina pentru care starea plugarului nostru, despre care am vorbit în această serie destul de lungă de articole, nu s-a îmbunătăţit pînă astăzi. Cu două exproprieri mari, cu măsuri repetate la diverse epoci, problema vieţii rurale rămîne încă nesoluţionată. Toată chestia ţărănească pare că trebuie începută de la capăt. Şi e problema noastră capitală.

Dar nu numai această chestie pare că trebuie începută de la capăt. Mare parte din tot ce s-a clădit într-un veac are aer de improvizaţie din pricina lipsei de statornicie şi de continuitate şi din pricină că încă nu s-a produs acel fenomen caracteristic statului civilizat : legalitatea.

Cei care vor izbuti să înlăture abuzul şi arbitrarul, instituind stricteţa legii, îşi vor dura un monument mai tare decît arama.

DUPĂ ATENTATUL DE LA IAŞI

Iaşul liniştit al tinereţii noastre, oraş al amintirilor istorice, al culturii şi generozităţii, al ideilor mari, al Unirii, a fost din nou dezonorat. În ultimii zece ani am avut această durere de a vedea umbrindu-se acea lumină nobilă a anilor noştri de entuziasm, cînd vroiam să cuprindem lumea în braţe, hotărîţi să ne jertfim pentru bine şi frumos.

Nimic mai splendid decît această tinereţă încîntată, în care am legat prietinii, am cetit poeţii şi prozatorii epocii, ne-am pierdut timpul în divagaţii de filosofie. Cine a cunoscut Iaşul acum trei şi patru decenii păstrează încă în amintire grupele de băieţi ai cursului superior de liceu care treceau domol la ieşirea de după-amiază, discutînd cu aprindere ultimele cărţi şi ultimele reviste. Entuziasmul tineretului aceluia era foarte departe de politică. Era un entuziasm pentru chimerele care disciplinează iubirea şi prisosul de energie. Programele noastre erau foarte încărcate şi totuşi izbuteam să le biruim, ţinîndu-ne în contact, în acelaşi timp, cu tot ce era cultură şi artă europeană. În asemenea atmosferă moştenită la vechea Academie Mihăileană de la cei ce dezvoltaseră

spiritul critic al tinerei noastre culturi începătoare — Alecsandri, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu —, de la cei care alcătuiseră «Junimea», de la toţi marii cărturari şi artişti ieşeni, tineretul simţea impuls de cunoaştere şi înobilare spirituală. Generaţiile acelea au dat multe personalităţi de primul rang în viaţa publică a României.

Cînd s-a vădit scăderea intelectuală a tineretului nostru în anii aceştia din urmă, am simţit cu toţii, noi, cei mai vechi, o gravă întristare. Tulburările vieţii universitare au creat o dublă criză. Cea mai covîrşitoare parte a avut-o degradarea nivelului intelectual. Profesorii examinatori de la bacalaureate au adus la cunoştinţa noastră rapoarte în care păreau că se amestecă fantazii umoristice. În realitate erau prologul tragediei de acum.

Negreşit că nu putem arunca asupra întregii studenţimi învinuirea aceasta de paricid. Tinerii care au înjunghiat pe părintele lor spiritual rămîn izolaţi în trista lor rătăcire. Nu e mai puţin adevărat totuşi că sînt un produs al deficitului de intelectualitate şi al sporului de nelinişte bolnavă a timpului. Faptul se produce tocmai într-un moment de redresare a vieţii universitare ieşene, cînd rectorul Traian Bratu izbutise să impuie o disciplină şi cînd majoritatea studenţimii pornea, însfîrşit, să-şi îndeplinească oficiul ei normal : cîştigarea de cunoştinţi şi de cultură, spre a putea aduce puteri reale Patriei, cînd va fi chemată la rînd, ca să însemneze o etapă de progres faţă de generaţia anterioară.

Cunoaştem cu toţii scăderile vieţii noastre publice, care toate îşi au explicaţiile lor. Nu putem fi mai buni decît ne-au îngăduit împrejurările şi istoria. Cunoaştem şi greutăţile cu care luptă noua generaţie. Oricare ar fi dificultăţile şi tristeţile ei, nimic nu poate scuza gestul ce s-a produs.

Numai intensificarea culturii poate grăbi progresul în toate domeniile. Instrumentul unor timpuri de mult trecute trebuie cu desăvîrşire uitat. Fapta cea mai patriotică a tineretului este să înveţe carte ; instrumentul cel nou e inteligenţa.

PĂCAT

Doamne-Dumnezeule, mă smeresc şi mă simt vinovat de păcatul trufiei.

Socotesc că am scris pe paginile vieţii mele ceea ce şi peste o mie de ani aş putea ceti fără să mă ruşinez.

Din această pricină nu am fost în stare să răspund neadevărurilor şi grosolăniilor pe care unii interesaţi sau unii duşmani le-au acumulat împotriva mea. Am dispreţuit şi am întors faţa de către ceea ce am socotit că e o ofensă Dumnezeului meu, pe care eu l-am slujit drept.

Mărturisesc : nu m-am întristat cugetînd că, atunci cînd îşi muşcă limbile, ponegritorii mei sînt în primejdie să moară otrăviţi.

Am zîmbit constatînd că, în trei luni, aceste fiinţi fac şase săptămîni rău şi şase săptămîni spun vorbe neinteligente. Îndeletnicirea lor mi s-a părut absurdă.

Unii din ei poartă două şi trei nume, din care nu va rămînea nici unul. Am găsit în asta o vană satisfacţie.

Am evocat acel cuvînt împărătesc : că e o nobilă voluptate, cînd faci bine, s-auzi că eşti defăimat. M-am pus puţintel şi în situaţia lui Esop : că am făcut pe unele

dobitoace să vorbească. Mustrare îmi fac pentru aceasta.

Dacă aş fi fost într-adevăr pătruns de har, ar fi trebuit să cer iertare pentru insanităţile şi calomniile ce mi se aruncă ; să-i rog pe binefăcătorii mei duşmani să continue a nu mă cruţa deloc pentru tot binele ce-l voi fi făcut în viaţă.

Nu m-am umilit ; am tăcut cu mîndrie.

Vina mea e şi mai mare. Că am zîmbit, ştiind că un prost (vai ! cu cîtă înfrîngere cer îngăduinţă pentru acest cuvînt), am zîmbit, ştiind că un prost găseşte totdeauna pe altul mai prost care să-l asculte cu gura căscată.

Vedeam un spectacol amuzant nu numai în faptul că se află unii să scrie ceea ce au scris, dar mai ales că se află alţii care-şi clatină capetele cu uimire şi se minunează cetind, dispreţuind faptele care sînt în fiinţă şi acceptînd retorica fantastică a minciunii.

Bătrînul Vorel de la Folticeni, a cărui livadă de pomi am continuat-o şi am crescut-o întru lauda Domnului, avea obicei să spuie că, dacă prostia ar produce durere, atunci prea mulţi semeni de-ai noştri ar umbla pe uliţi urlînd.

Vai mie, m-am bucurat şi de vorba asta şi am găsit în ea plăcere. Păcatul meu s-a întreit şi s-a înşeptit amintindu-mi nu numai vorba bătrînului neamţ de la Folticeni, ci evocînd şi înţelepciunea din veac a părinţilor mei. Înţelepciune cu mai mult surîs şi mai puţină indulgenţă.

Ziceau deci părinţii mei :

Că prostul învaţă bărbieria la capul tău ; îi dai un ban să te radă şi doi să te lese.

Prostul n-asudă nici la deal, nici la vale şi atîta moşie a moştenit de la părinţi.

Mai bine îl făcea maică-sa un mînz şi-l mînca un lup.

N-a ajuns la pîrău şi şi-a ridicat poalele.

Nu-l primeşti în sat şi el întreabă de casa popii.

E surd şi vrea să-i cînţi de jale.

Eu ţin cerbul de coarne şi el strigă că-i ciută.

Îl blastămă pînea pe care o mînîncă şi vorbele pe care le leapădă.

Mişelnic lucru cînd ajunge lupul sameş oilor, iar măgarul se vinde în oborul harmasarilor.

Mărturisesc toată răutatea mea, că am plecat urechea spre asemenea sentinţi, şi mi s-au părut bune. Lunecînd şi mai mult în păcat, am suspinat în tăcerea chiliei mele :

— Doamne, păzeşte-mă de calicul îmbogăţit, de glumele bărbierului, de cel care face cruce prea mare, de cel care strigă-n fiecare ceas că-i patriot, cum şi de meretricea bătrînă care face morală în soborul gospodinelor.

Iată pînă unde m-am coborît în semeţia mea, apreciind că numai înţeleptul poate fi liber, iar neluminatul e sortit să fie sclav ; că cel ce defaimă e frate cu cel ce-l crede ; că între prostie şi omenie e un ocean ş-o Himalaie ; că beţivul nu face rău că bea, ci că umblă, după cum prostul nu face rău că tace, ci că vorbeşte.

Numai asemenea oameni care spun ce spun, şi alţii care cred, abandonînd privilegiul raţiunii, se pot culca mulţămiţi şi se trezesc perfect fericiţi, încredinţaţi că vor dura pînă la sfîrşitul timpurilor şi că balanţa lumii e în legătură cu preţioasele lor fiinţi. Bucuratu-m-am şi de alt cuvînt al unui uncheş al meu : că de muiere trebuie să te fereşti din faţă, de căruţă din lături, de magar de dinapoi, şi de prost din toate părţile.

Mărturisind, Doamne, acest păcat al îndîrjirii mele, rog să fiu iertat şi să mi se socotească, la dreptul judeţ, acestea rele lîngă celelalte bune.

STATISTICĂ

Zile de soare şi de început de primăvară. Şomerii şi vacile-domnului s-adună în lumină, ca să se bucure : gîzele deplin mulţămite, oamenii nădăjduind altceva.

Cît au fost zilele iernii, în mîhnirea aşteptărilor, oamenii s-au hrănit mai mult cu visuri decît cu pîne. Şi cînd s-au culcat pe jumătate flămînzi, şi-au împlinit nevoia bietei fiinţi cu fantasmele basmelor sau ale filmelor de cinematograf.

Căci acest înşelător modern, cinematograful, face acelaşi oficiu ca şi basmul din copilăria lumii. Îţi deschide perspective aurite, cu întîmplări minunate, cu îmbogăţiri neaşteptate, cu răsturnări fericite de situaţii. În patru colţuri ale lumii, în oraşe monstruoase, ori în savanele Americii, pustiurile Africii, gheţurile Nordului şi munţii Asiei, pretutindeni, aventura şi surpriza. Stînd ghemuit în scaun, năcăjitul se substituie eroilor şi vă încredinţez că se hrăneşte destul de bine cu iluzia. Am gustat şi eu din asta. Au gustat cei mai mulţi din dv.

Eu am fost un contimporan al basmului, fratele cinematografului. Pînza pe care vedeam filmele era în interiorul meu. Eroii erau vechi — străbunii celor din filmele actuale. Erau Făt-Frumos şi asociaţia Tîndală &

Păcală. Făt-Frumos acesta — fenomenal personagiu ! Frumos, falnic şi nu tocmai inteligent, împresurat însă de toate şansele posibile. Oricît l-ar sfătui prietinii, sau calul năzdrăvan, sau alte animale protectoare, sau Sfînta Vineri şi Sfînta Duminică, el totuşi izbuteşte să intre în situaţiile cele mai oribile, din care îl scapă alţii. Deci nu face nimic înţelept, nici nu depune o muncă stăruitoare ; însă toate-i merg din plin, cîştigă la toate loteriile şi la urmă dobîndeşte şi zestrea cea mai fabuloasă, împreună cu fata de împărat cea mai splendidă.

Au ieşit prin urmare năcăjiţii sub lumina primăverii. Zîmbesc imaginaţiei visînd pentru sine privilegiul eroilor cărora li se întîmplă cele mai binefăcătoare minuni fără sforţări prea mari. Aşteaptă să înflorească grădinile şi să asculte cîntecul cucului. Atunci tot secretul e să ştii să te plasezi astfel încît paserea să-şi rostească numele în faţa ta sau în dreapta : astfel izbînda îţi este asigurată.

Acum văd că intervine şi statul pentru sprijinul năcăjiţilor intelectuali. Mai întăi şi mai întăi, neapărat, a trebuit să se facă o statistică. Asta mi-aduce aminte de lista unchiului lui Jerome K. Jerome, umoristul englez.

Unchiul lui Jerome era un om extrem de ordonat. Cînd trebuia să plece într-o călătorie, proceda la alcătuirea listei de toate cele trebuitoare, cu o sistemă extrem de minuţioasă. Începînd de dimineaţă, trecînd succesiv prin toate ceasurile zilei, înseşi îndeletnicirile îi arătau ceea ce neapărat trebuie să noteze pe listă. Astfel izbutea să alcătuiască o înşiruire fără cusur, pe care, privind-o cu mîndrie, o putea opune tuturor întîmplărilor neprevăzute ale unui lung voiaj.

După ce întocmea asemenea listă celebră, o pierdea.

PRIVILEGIU

Înțelepții de demult au dezvoltat demnitatea omenească și libertatea valorii omenești prin exercițiul acelui instrument dumnezeiesc care se numește rațiunea. Prima împărțire a oamenilor s-a făcut deci după inteligență. Mai bine zis, inteligența a rămas izolată de stupiditate.

Vorbirea, manifestare socială, a avut, în primele zile ale omului pe pămînt, oficiu de comunicare a unor realități. Vehicul al minciunii n-a devenit decît odată cu înmulțirea viclenilor, adică a acelora care se foloseau de prostia celor mulți ca să-i exploateze și să-i stăpînească.

Scrisul cel dintăi al oamenilor a fost sacru. Ce era scris era sfînt și definitiv. Numai învățații și înțelepții cunoșteau acest secret, care păstrează ceva din om pînă dincolo de moarte, și acești învățați și înțelepți aveau legămînt cu Dumnezeu ca să puie descoperirea lor numai în slujba adevărului.

Prin urmare, prima ridicare a omului social a fost normală și bună. Reacțiunea împotriva tiraniei instinctelor ; ascuțirea rațiunii ; deci demnitate și libertate. Comunicarea adevărului considerată oficiu sacru.

E lungă istoria bătăliilor şi revoluţiilor din veacuri pentru această tendinţă a omului de a se înălţa pe sine deasupra sa însuşi. În esenţă, toată tragedia istoriei s-ar putea reduce la această schemă. Inteligenţa şi adevărul, necontenit în bătaia prigonitorilor interesaţi. Animalul omenesc, necontenit dispus să rupă legea socială şi morală, ca să se întoarcă la realităţile naturii lui primare. Şi astăzi se găsesc filosofi năimiţi care se ridică împotriva «artificializării» omului. E adevărat că omul nou este o creaţie a sa proprie, însă şi inteligenţa sa şi sentimentul dumnezeirii, care-l ridică în această ipostază, pornesc tot de la voinţa iniţială a lui Dumnezeu.

Nu vreau să fac prognosticuri şi nu ştiu dacă inteligenţa nu va avea un tragic destin. Această introducere e făcută mai cu samă pentru a clarifica unele atitudini ale contimporanilor noştri. A contimporanilor noştri din această ţară, căci mai cu samă asta ne interesează.

Deseori am asistat la uimirea semenului meu în faţa vorbelor care se spun şi se scriu despre oamenii publici. Obiceiul nou al pămîntului este să arunce toate ignominiile asupra adversarului politic. Partizanul meu e genial şi excelent orice ar face ; adversarul e vrednic de ştreang orice ar drege. De şaptezeci de ani se vede cît de puţin adevăr e în acest sistem. Semenul meu continuă să se mire şi să se indigneze de crimele, destrăbălările şi jafurile guvernanţilor.

Semenul meu e cîteodată şi scriitor patriot. Cînd pune mîna pe condei, îndemnat să contribuie şi el la binele public, nu ezită să se ocupe îndeosebi de mici răfuieli personale. Aşa încît denunţă şi el pe unii şi pe alţii, ca să-şi săreze sufletul. Şi mai stropeşte cu noroi în dreapta şi în stînga, pentru ca să vadă cinci continente că ţara asta n-are dreptul la nimic bun şi la nimic de valoare. Ca să varieze, semenul meu scriitor îşi însuşeşte şi atitu-

dinea, antiraţională pînă la suferinţă, de ură contra omului de alt neam şi altă lege.

E nevoie să inventeze ? Inventează crimă contra patriei, sau omor ritual, sau blasfemii subterane de roman senzaţional cu complicitatea autorităţii. Inventează cu nevinovăţie şi cu satisfacţie, ştiind că există o armată întreagă care se miră şi crede fără să-şi dea osteneala de a raţiona.

De ce-i făcută gazeta ? Nu numai să dea fapte şi informaţii, dar să dea şi opinii de-a gata. Căci în goana aprigă a vieţii nu mai e vreme pentru judecată. Credinţa în cuvîntul scris e şi o naivă rămăşiţă a trecutului.

De mirare este că în fişele poliţiei şi în dosarele justiţiei nu sînt consemnate asemenea blăstămăţii, ci altele mai normale, prevăzute în articolele codului penal şi privind de multe ori direct pe moralizatorii improvizaţi.

Ce are a face ?

Privilegiul inteligenţii, care cere control şi logică, e al celor puţini.

Oscilînd între rea-credinţă şi stupiditate, vorba şi scrisul oficiază pentru un Caliban, devenit zeu tutelar. Poporul se închină şi crede. Credinţa n-are nevoie de dovezi.

Excelenţii preoţi se bucură şi-şi freacă în ascuns mîinile. Cu toate acestea ar fi putut găsi, într-o carte veche şi totuşi nouă a lui Platon, dovada că tot ce se face în afara dreptăţii şi adevărului e stupid şi grotesc. Mai stupid şi mai grotesc decît primitivul din peşteră, căci acela era neştiutor.

Cînd Pitagora a soluţionat o celebră teoremă de geometrie, a adus jertfă zeilor o sută de boi. De atunci, de cîte ori se luminează în lume un adevăr nou, boii rag de spaimă.

Va fi fost asta o legendă atunci ? E un adevăr astăzi. Hecatomba lor e iremediabilă, fără resurecţie. Puţina lor viaţă e în zădărnicia acestei clipe. Nu se vor continua în prietini, în copii, în fapte. Socrat a afirmat că a face rău e o oribilă prostie ? Ameninţarea lui Pitagora dă fenomenului mai degrabă un ton de elegie.

O NOUĂ PROFESIUNE

Ziarul american «Detroit Times» relatează încă una din ciudăţeniile vieţii Extremului Orient. Anume, în Japonia s-a născut, din împrejurările vieţii moderne şi a ameninţărilor de război, o nouă profesiune : proba măştilor. A măştilor de gaze asfixiante.

Japonia fabrică mii de asemenea obrăzare, destinate publicului. În aparenţă, toate sînt identice ; în realitate seriile trebuiesc încercate, deoarece pot avea cusururi. Deci se angajează un om care face proba, spre a dovedi calitatea mărfii, de care se leagă un întreit interes : al fabricii, al statului şi al publicului cumpărător.

Omul întrebuinţat de uzină lasă să i se pună masca şi e vîrît într-o cameră plină de gaze otrăvitoare. După cîteva minute e scos. Dacă e viu, înseamnă că masca — deci seria — e bună ; dacă omul e scos cu picioarele înainte, seria e aruncată la rebut.

Ziarul care dă aceste informaţii arată că, pînă în prezent, şapte oameni au sucombat în încercările uzinei centrale. Al optulea om-probă e în curs de a-şi îndeplini oficiul. Precedentele tragice, cunoscute, fără îndoială, de el ca şi de toată lumea, nu-l tulbură. Îşi urmează

slujba, primind un salariu care, în moneda noastră, ar fi cam de treizeci şi cinci de lei pe zi.

Unii dintre dv. veţi fi auzit poate, nu de multă vreme, de alte experienţe, tot în Japonia, cu nişte torpile uriaşe care au nevoie să fie călăuzite pe mare de un om. Cînd ajunge la ţintă, torpila explodează, sfărîmînd obiectivul, un vas de război inamic. Călăuzul piere şi el, neapărat. Statul, avînd nevoie de oameni pentru aceste experienţe, a făcut publicaţii şi s-au prezentat cîteva mii de japonezi, cerînd să fie jertfiţi.

Din vechi vremuri este în China un obicei al pămîntului că osîndiţii la moarte pot să-şi puie înlocuitori, plătind. Se găsesc oameni care, pentru o sumă asigurată familiei, îşi dau gîtul sub securea gîdelui.

Nu mă îndoiesc că şi omul-probă pentru măşti contra gazelor, şi călăuzul de torpilă sînt jertfe voluntare, ca să asigure existenţa familiilor lor.

Într-adevăr, noi nu ne putem închipui mizeria din acel furnicar al lumii răsăritene. Lupta pentru o amară bucată de pîne e aşa de crîncenă, suferinţa generaţiilor s-a acumulat în aşa măsură, încît viaţa nu mai are nici un preţ.

A trăi acolo nu înseamnă desfătare şi bucurie decît pentru foarte puţini. Mulţimea cea mare e încordată penibil într-o muncă silnică, fără odihnă, fără rază de nădejde. De aceea şi religia acelor populaţii e o religie a răbdării îndelungi şi a trudei în această viaţă. Abia dincolo, în regiunea morţii, e eliberarea întru pace şi odihnă. Acolo moartea deschide braţe de mamă către sărmanul rob al vieţii.

Dacă e adevărat că religiile popoarelor ies din suferinţă ori bucurie, apoi aşa ne putem explica şi Panteonul zîmbitor al vechii Elade. Din dezechilibrul stărilor

actuale ne putem explica orientarea nouă a Germaniei cătră zeii crunţi ai păgînismului teutonic.

Nimic din firea noastră, din peisagiul pămîntului nostru, din rodnicia ţării, din uşurinţa relativă a vieţii nu poate îngădui la noi sisteme politice de imitaţie şi atitudini crîncene... Sufletul nostru le respinge şi cere dezvoltare normală, progres pacific potrivit cu natura noastră intimă. Educaţia îndeosebi şi cultura nu se pot dobîndi nici prin imitaţie, nici prin explozie. Medicul acestora e bunăvoinţa noastră şi timpul.

Ca să aibă iarbă frumoasă în parcurile lor, englezii o tund şi o stropesc de cinci sute de ani.

MEDICII LA SATE

Nu ştiu în ce publicaţie am cetit (vă spun în taină : în «Realitatea ilustrată» de marţea trecută) un articol iscălit Lary Panaitescu-Zătreni, despre : «Viaţa medicului de la ţară». Un frumos şi interesant articol scris inteligent şi cu dragoste pentru ţărănime.

De multă vreme n-am mai întîlnit exprimat sentimentul acesta de frăţie şi devotament către populaţia noastră de la ţară, care are atîta nevoie de buni sfătuitori şi călăuze sufleteşti.

Suferinţile fizice ale oamenilor sînt tot aşa de dese ca şi cele sufleteşti.

Pentru năcazurile trupeşti, săteanul ar fi să aibă pe medic. Cel mai bun şi mai devotat dintre aceşti reprezentanţi ai ştiinţii e pus în situaţia de a se trudi fără mult folos, pentru că raza lui de activitate se întinde la o populaţie de douăsprezece pînă la cincisprezece mii de suflete răspîndite în multe sate. Cîtă neştiinţă şi cîtă durere către care trebuie să te duci tu, căci nu vin ele la tine. Trebuie să te duci tu şi pe vreme de toamnă ploioasă, şi pe vreme de viscol, pe ce coclauri, pe ce drumuri desfundate, cu primejdia vieţii.

Un medic de circumscripţie rurală e şi o autoritate care conduce un birou, care răspunde la adrese, dresează statistici, împrăştie ordine. Un medic de circumscripţie rurală e însă, în primul rînd, cel care combate molimile, care supraveghiază tuberculoza, sifilisul, malaria, pelagra. Medicul de circumscripţie e cel care trebuie să cerceteze la dispensarul său toate bolile noi şi vechi ce i se prezintă, care pansează pe răniţi şi execută uneori şi operaţii.

Cîte alte împrejurări nu-l chiamă ! O febră puerperală în acest sat, un omor săvîrşit în cursul nopţii la cîteva zeci de kilometri depărtare. Trebuie să vadă şi copiii din şcoli. Are năcazuri cu administraţia superioară că nu-i dă medicamentele elementare de care are nevoie. Are alt năcaz cu sărăcia populaţiei lui, căreia nu-i poate găsi leacul. Mai are năcaz cu ignoranţa, cu vrăjile, cu rezistenţa pasivă a veacurilor. Însfîrşit, acest brav medic de circumscripţie are şi el năcazul unei remuneraţii insuficiente.

«Medicul rural, zice d-na Panaitescu, trebuie să fie şi un luptător.»

De multe ori este într-adevăr un luptător pentru binele semenului său. Tînăra generaţie de medici, puţintel cam grăbită, e dispusă să sară peste acest «exil» la ţară, dovadă de patriotismul de fapte al timpului. Am cunoscut însă şi pe cei care înţeleg datoriile ce nu iartă.

Am trecut pe urmele unor asemenea medici sau doctoriţe de la sate. Am văzut rîvna lor, precum şi dragostea cu care norodul îi împresoară, atunci cînd sînt slujitori adevăraţi.

Am cunoscut voia bună şi slujba aceasta dreaptă şi în doctoriţa care iscăleşte articolul din «Realitatea ilustrată».

POLEMICĂ

Iubiţi şi stimaţi prietini, iertaţi-mă cînd vă declar că, oricît m-aţi îndemna, nu voi răspunde atacurilor ce mi se adresează de anume oameni şi anume presă. Ca să onorez pe un adversar al meu cu o polemică, trebuie să mă onorez eu însumi cu lupta ce mi se propune, iar această luptă trebuie să fie în slujba ideilor, pentru a lumina un adevăr. Cînd mi se adresează injurii, cînd pe cei care fac asta îi bănuiesc de rea-credinţă şi interes, nu socotesc că aş avea dreptul să tulbur şi eu echilibrul sufletesc al semenilor mei, şi nici n-aş putea să urmez pe alţii pe calea asta, întrucît am învăţat de la neamul meu cuviinţa şi demnitatea. Nu voi cerceta deci viaţa particulară a unora sau cazierele altora. Nici nu voi arăta contradicţia grotescă a celor care admiră opera mea ca specific naţională şi propagă în acelaşi timp distrugerea ei ; sau a celor care se înşală pe ei înşişi, confundînd punerile la cale ale partizanilor năimiţi cu sentimentul întregii naţii. Cunosc eu acest sentiment. Oricît de mulţi ar fi naivii care cetesc asemenea puţin cuviincioasă proză, au mai rămas încă destui oameni în ţara asta care judecă cu propriul lor cap.

Nu găsesc de bun-gust nici reproducerea scrisorilor şi protestelor amicale ce-mi parvin zilnic de la cetitori. Mulţămesc tuturor de simpatia ce-mi mărturisesc, însă numai arar, cînd nu sînt numai eu personal în joc, las să treacă unele intervenţii. Căci, aici aveţi dreptate, afacerea în sine priveşte într-o măsură apreciabilă însăşi literatura noastră şi cultura acestei ţări.

Am asistat, de pildă, la o interesantă ofensivă patriotică contra literaturii «naţionale şi autentice», în momentul cînd a apărut în limba germană, la *«Langen & Müller»* din München, romanul meu «Baltagul» *(«Nechifor Lipan's Weib»).* Naţionaliştii noştri (afară de excepţii pe care ţin să le cinstesc) au denunţat cenzurii germane, odată cu hitleriştii saşi din ţara noastră, apariţia cărţii unui adversar al regimului naţional-socialist, cerînd oprirea ei. Sînt desigur un adversar al regimului naţional-socialist, al regimului naţional-socialist la noi mai cu samă. Faptul acesta pune în lumina cea mai potrivită atitudinea unora dintre patriotarzii noştri, care îndeamnă la defăimare prostimea împotriva unui om onest, care pun să se ardă ori să se taie cu toporul cărţi onorate de străini, care, însfîrşit, săvîrşesc ceea ce se vede, sau, mai cu samă, ceea ce nu se vede.

À propos de carte tăiată cu barda, mi s-a spus că faptul ar fi fost relatat de un tînăr scriitor senzaţional, pe care nu l-am cetit încă, deci nu pot încă să-l admir. Din relatarea pe care ar fi dînd-o acest tînăr scriitor că ar fi primit romanul meu «Cazul Eugeniţei Costea» tăiat cu barda de un cetăţean patriot, am dreptul să mă îndoiesc de facultatea d-sale de a imagina. Dacă nu este însuşi d-sa cetăţeanul cu barda, atunci nu e de înţeles de ce un alt cetăţean i-ar fi trimes d-sale cartea. De ce n-a trimes-o papei de la Roma ? sau Sfîntului Sinod ? De ce nu mi-a trimes-o mie, la urma urmei ? Şi de ce cu «barda» şi nu

cu satîrul ori sabia ? Era de față d-sa ? Și de ce are imprudența să afirme că, dacă i s-ar întîmpla d-sale așa ceva, s-ar sinucide ? Căci am auzit că i se pregătește asemenea surpriză de către un om vesel. Îl rog să nu ia lucrul în serios și să continue a se bucura de această frumoasă primăvară.

Scrie în «Sfînta Scriptură», la Isaiia, capitolul III, amenințarea cea mai gravă pentru Israel, după toate pedepsele și molimile :

«Le voi da băieți drept căpetenii, și copiii vor stăpîni peste dînșii.»

«Oamenii se vor asupri unii pe alții, unul va obijdui pe celălalt, fiecare pe aproapele său.»

«Tînărul va lovi pe bătrîn și omul de nimic pe cel pus în cinste.»

Ni-i dat să avem și noi de la Dumnezeu amenințarea asta pentru multele greșale și păcate ce s-au săvîrșit (vai, nu de mine, nici de d-voastră !).

Vor trece toate, ca și cele de mai sus, căci numai acesta e singurul adevăr.

Vom trece cu toții și nu vom mai publica nimic. Unii totuși vom rămîne, într-un zîmbet, într-o amintire, într-o pagină asupra căreia se va apleca un suflet nou. Iar alții nu vor rămînea : «Pîntecele mamei lor i-a uitat, și numele lor nu mai are nici o pomenire», cum scrie tot la Cartea lui Iov. Ar fi putut să lase cel puțin un bine, însă n-au cunoscut decît răutatea. În van reacționează astfel împotriva destinului ermetic.

Valoarea morală a omului e în raport cu facultatea de a iubi.

Zădarnic sînt toate celelalte în afară de iubire. Poți să fii cu pieptul înstelat ca un firmament ; poți stăpîni bogăție, avantaj pe care-l are un prost asupra unui om de talent ; poți să pui să se strămute soba mai înapoi,

pentru că te dogoreşte focul în fotoliul pe care şezi; toate sînt zădarnice dacă valul care te-a zvîrlit la ţărm s-a întors înapoi tulbure.

Nu voi răspunde deci. Îmi pare rău de supărarea pe care v-o pricinuiesc... şi

«Je vous demande pardon des maux que j'ai soufferts» [1].

---

[1] Vă cer iertare pentru necazurile pe care le-am îndurat (fr.).

AVIATORII

Pînă acum n-am avut la noi un volum de poezie a zborului. Desigur, rar e dat să se îngemăneze două arte deosebite, de şi omul care se urcă în cerul albastru cu meşteşuguri aşa de fine ar presupune că are în el şi o sensibilitate deosebită. Însă dorul de a exprima vine cu totul din altă parte. Noua pasere măiastră scornită de geniul uman simbolizează îndrăzneala gîndirii, ca şi vulturul antic ; simbolizează puterea de a te ridica spre Dumnezeu. Gîndirea a rămas totuşi izolată de aparatul de zbor. Paserea măiastră se întoarce necontenit la pămînt ; gîndirea continuă a plana. Îndrăzneala şi curajul aviatorului au, în definitiv, un caracter practic. Gîndirea şi sentimentul se duc spre vis şi imposibil.

Constantin Argeşanu e unul din rarii muritori care, după ce se întorc cu aparatul jos, se întorc cu gîndul şi sufletul iarăşi în înălţimea cea fără de prihană.

Cartea sa «Drumuri albastre», apărută zilele trecute în editura noastră, interpretează sufletul omului care zboară şi, dacă voiţi, ceea ce e mai interesant, interpretează sufletul aviatorilor noştri. Ca să poată apărea asemenea carte, a trebuit ca aviatorul de azi să fi fost de

mult, în anii celei dintăi tinereţi, un poet sentimental, ale cărui versuri se cîntă şi azi.

Acolo unde-n Argeş se varsă rîul Doamnei
Şi murmură pe ape copilăria mea...

cum aşa de frumos spune alt poet, Ion Pilat. Schiţele care alcătuiesc volumul «Drumuri albastre» sînt pline de acea poezie a tinereţii, care nu l-a părăsit pe Argeşanu, şi de sentimentul mai adînc al maturităţii, nutrit de ultima îndrăzneală a urmaşilor lui Icar, cea mai eroică dintre toate îndrăznelile omului, pentru că războiul şi nesiguranţa ei nu încetează niciodată.

Cu drept cuvînt, aviatorii noştri, ca şi cei ai altor popoare, se bucură de un rar prestigiu în faţa omului obişnuit care umblă numai pe pămînt. Tineretul masculin de astăzi visează cu totul altfel decît odinioară isprăvile pe care le clădeşte o imaginaţie înfierbîntată. Calul comun, automobilul sau corabia rămîn într-un fel de veac prăfuit. Făt-Frumos din legendă îşi realizează roibul înaripat. Ultima generaţie a sexului frumos a găsit, însfîrşit, subt uniforme moderne, întrupările «zburătorilor» din legendă. Însfîrşit, omul nou, care suie pe aripi meşteşugite, şi care prea ades imită căderea în eternitate a lui Icar, creează viermelui din tină un alt potenţial, un alt orizont, modifică noţiunea de distanţă şi reduce la alte proporţii meschina noastră planetă.

Aceşti oşteni noi mobilizaţi pentru un război neîntrerupt se simt, mai mult decît ceilalţi oameni, fii ai hazardului şi ai dezamăgirii. Au bucurii mai tari şi opriri mai brutale. Învaţă mai bine să cunoască pe Dumnezeu atunci cînd coboară din aventură în lumea meschină, cu care mai au contract de viaţă pe o zi sau pe o clipă.

DEMOCRAŢIE

Brătescu-Voineşti caută în rădăcinile cuvîntului «democraţie» sensul lui direct şi nu-l găseşte în realităţile politico-sociale ; deci, după domnia sa, democraţia nu există.

Dacă nu există şi nu poate să existe, «să nu mai vorbim de ea».

Puţintel însă există, stimate amice...

Acest cuvînt, pe care ai buna plăcere să-l dai afară din dicţionar, va continua totuşi să aibă pentru oameni nu o definiţie, ci o sumă de definiţii...

Părinţii noştri — adică părinţii mei şi ai d-tale — au asistat la prima manifestare a acestei ticăloşii, cînd ea a apărut, însfîrşit, şi pe acest nefericit pămînt. E vorba de divanul ad-hoc. Reprezentanţii categoriilor sociale, între care se aflau şi muncitorii de pămînt, s-au adunat la Iaşi şi la Bucureşti votînd principiile unirii ţărilor surori şi al regimului constituţional şi reprezentativ.

În divanul de la Iaşi s-a ridicat un reprezentant al umiliţilor şi obijduiţilor din veacuri şi a spus acele cuvinte pe care strănepoţii lui de astăzi ar trebui să le simtă scrise cu flacără în inimele lor. Această ţară, a spus

cu alte vorbe solul plugarilor, stă pe temeliile ei din veci, pe munca noastră. Pe muncitorii cei din vechi zile ai pămîntului Daciei i-au bătut ploile şi vînturile, şi i-a ars arşiţa, şi i-a usturat gerul... Cu sudoarea şi lacrimile lor au îngrăşat brazdele. Ei au fost temeliile vieţii acestui pămînt ; ei au fost însuşi neamul, care a păstrat sufletul, limba şi datinile. Ei sînt viaţa şi munca fără oprire. Şi totuşi ei sînt sclavii vieţii. Ei muncesc puţinul lor, ei robesc multul altora, ei plătesc birurile, ei fac beilicurile şi podvezile, ei dau menzilul şi oştenii. Iar puţinul lor nu e în deplina lor stăpînire ; şi copiii lor n-au alt drept decît să moştenească robia. De bunurile pămîntului şi de desfătările lumii se bucură alţii.

Acesta a fost glasul celor mulţi, care cereau o altă dreptate. Egalitatea lor era desăvîrşită sub harapnic, ei cereau egalitate fără acest din urmă instrument. Egalitatea lor era desăvîrşită în obligaţii ; ei cereau egalitate în drepturi. Egalitatea lor era desăvîrşită în ignoranţă ; ei cereau drept egal ca să se lumineze şi ei. Ei nu ştiau ce-i acea vorbă neexistentă — democraţie —, însă înţelegeau, în mintea lor cea proastă, că dacă treburile publice sînt conduse de puţini, mai destoinici şi mai ageri, apoi să aibă dreptul a tinde să ajungă între cei puţini şi copiii lor, prin destoinicie şi agerime.

Toate acestea le-a spus şi le-a înţeles acel ţăran ; iar bărbile stăpînitorilor timpului s-au răzvrătit foarte...

Forţele trecutului au ţinut multă vreme în loc realizarea acelui vis al plugarului din divanul ad-hoc. Ceea ce numesc unii oameni îndărătnici democraţie e o problemă care în ţara noastră trebuie să ajungă de acum înainte la o dezlegare.

Ai dreptate. Nu-i... De aceea luptăm : ca să fie.

D-l IORGA, DESPRE TRADIŢIA LITERARĂ

Academia Română ia atitudine în disciplina literară. Nimic mai firesc. Membrii ei nu trebuie să aibă acolo fotolii de odihnă. Chemaţi între cei aleşi într-un for superior al culturii, la epoca maturităţii, ei trebuie să se afirme şi prin opere, dar mai cu samă prin activitate de îndrumători. Consacrările prin premii ale Academiei au rostul, dealtminteri, să îndeplinească o parte din acest oficiu în emulaţia literară. Marele dicţionar în curs de publicare umple un gol pe care ţara întregită îl simte tot mai mult. Nădăjduim că şi dezbaterile ortografice vor fi reluate spre a fi duse la un sfîrşit mulţămitor.

Se duce astăzi în Academie o discuţie importantă şi gravă, privind îndrumarea însăşi a tinerei noastre culturi. În legătură cu asta s-a vorbit din nou zilele acestea despre o ofensivă contra literaturii necuviincioase. A lupta împotriva pornografiei e cu mult mai uşor. În general, asemenea producţie n-are la bază talentul, ci comerţul. Şi nu e nevoie ca poliţia şi judecătorul de instrucţie să fie la celălalt capăt. Excrescenţele acestea necurate cad de la sine. Academia şi corpurile constituite cu caracter cultural au rol să călăuzească bunul gust al tineretului. Este şi o problemă a cetitorului, nu numai

a cărţii tipărite ; mai curînd poate e nevoie să îmbunătăţeşti pe cetitor : atunci cartea fără valoare va cădea la maculatură.

În şedinţa de vineri a Academiei, d. N. Iorga a pus problema cu mult mai adînc şi mai complect. Literatura aceasta românească e un organism viu şi se călăuzeşte de legile organismelor vii ; ea nu e numai a momentului ; e a trecutului, prezentului şi viitorului şi se împleteşte cu destinele neamului. Scriitorul trebuie să se integreze ei ; tradiţia nu e un cuvînt van, mai ales în acest domeniu, unde sufletul şi specificul joacă un rol aşa de covîrşitor. Trebuie să dăm talentului şi geniului drepturile lor, însă mişcarea lor nu poate depăşi limita maximă a orbitei, fără primejdia de a se desface în bolizi rătăcitori. Fără îndoială deci că problema scrisului românesc trebuie privită într-un ansamblu al dezvoltării noastre particulare.

«O literatură nu înseamnă o colecţie de scriitori», a spus d. N. Iorga. «O literatură concepută în adevăratul ei sens, dincolo de care nu poate să existe decît numai confuzie şi anarhie, este, ca orice lucru care cuprinde viaţă şi lucrează la rîndul ei asupra vieţii, un organism. Un organism care-şi creează, modifică şi dezvoltă legile sale, legi din care nu se poate înlătura ceea ce rezultă din acţiunea vitală de pînă atunci a generaţiilor care au lucrat în acest sens, ceea ce se numeşte tradiţia.»

Limba însăşi e un îndreptar, afirmă d. Iorga. Ea cuprinde «anumite porunci de la care nu se poate îndepărta nimeni. Limba aceasta poate înălţa şi poate coborî pe cineva. Ea îi poate impune o natură, sau îl poate dezbrăca de natura pe care a avut-o pînă atunci.» Lucrul acesta se verifică la oamenii care au scris în mai multe limbi.

Limba românească impune anume margini şi canoane. «Duşmană oricărei confuzii», «preferă cuvintele străine de limbă celor mai frumoase cuvinte latine, dacă aceasta expune la un sens dublu». «Această disciplină a limbii româneşti însăşi contribuie a face din scriitor ceea ce, dacă el ar fi scris într-o limbă iubitoare de sens dublu, iubitoare de cuvinte aţîţătoare, n-ar fi putut niciodată să fie.»

Foarte frumos spune d. Iorga că «sîntem, înainte de toate, un popor de o desăvîrşită claritate şi de o înaltă bunăcuviinţă». «Nu poţi să faci apel la instincte josnice într-o limbă care s-a ţinut curată, care, întrebuinţată în biserică, a fost secole întregi în legătură cu închinarea pe care i-o aducem lui Dumnezeu, care îşi are astfel, cum puţine altele, un caracter religios.»

D-l Iorga adaogă altă înţeleaptă observaţie : «Am observat de mai multe ori, în legătură cu istoria politică şi socială, un lucru care a scăpat atenţiei celorlalţi cercetători ai trecutului şi celorlalţi gînditori asupra rostului popoarelor, asupra normelor statului, asupra necesităţii ca un popor să urmeze cutare drum şi un stat să păstreze neapărat cutare formă. Adaog că am ridicat totdeauna această obiecţie împotriva tentativelor care s-au înmulţit aşa de des în timpurile din urmă, de a da un nou aşezămînt constituţional statului român, pornind de la imitaţii ale străinătăţii sau de la închipuiri ideologice personale.»

Această observaţie d. Iorga o verifică cercetînd caracterul grupelor etnice româneşti care au dat manifestări literare armonizate cu felul lor de dezvoltare : una e dezvoltarea Munteniei şi alta a Moldovii. Voivodatul muntean a ieşit din unirea şi conlucrarea obştiilor coborîte şi aşezate în văile apelor ; pe cînd Moldova a fost cucerită cu spada de nobilii maramureşeni. Acestui fapt se

datorește în Moldova o dezvoltare anumită și superioară a gîndirii și fenomenului literar.

Un alt fapt a contribuit : consensul unanim al generațiilor, plebiscitul neamului, pentru a stabili, după prelucrări succesive, formele definitive ale poeziei nescrise. (Să nu se supere Brătescu-Voinești : aceasta e prima noastră realizare democratică.) Aici mai cu samă se pot observa acele elemente de claritate, cuviință și delicatețā pe care d. Iorga, cu drept cuvînt, le socoate esențiale acestui popor.

Proza, dezvoltată mai tîrziu de cărturari și pornită de la fraza sacră, a trebuit să urmeze aceeași lege, lepădînd, atunci cînd s-au produs, inovările și rătăcirile.

Într-o ascensiune firească și destul de rapidă, literatura noastră a ajuns la Eminescu. Acest genial poet constituie o definitivare. «Dincolo de Eminescu nu poate fi decît observația unor realități noi, decît cunoștința unor elemente de grai vorbit, care n-au ieșit încă la lumină și pe care le pot introduce însăși urmările fericitei unități politice a neamului.»

Fără îndoială, tradiția noastră își are temeiurile ei. Din altceva au ieșit literaturile apusene ; dintr-o anume rînduială sufletească și socială a ieșit literatura noastră.

D-l Iorga desface și explică. Scriitorii de talent au intuiția acestui adevăr.

CLIMAT

În ultima şedinţă de vineri a Academiei Române, I. Al. Brătescu-Voineşti a cetit o schiţă — studiu literar romanţat, cum a caracterizat-o d-sa — în care pune în scenă pe un tînăr scriitor modernist. Acest tînăr scriitor modernist prezintă academicianului un volum manuscript de versuri şi alt volum manuscript de proză, cu titlul «Sete de sînge». Îngrozit de cinismul şi oroarea acestor producţii, care terfelesc bun simţ, tradiţie, familie, cuviinţă, religie şi tot ceea ce reprezintă penibila evoluţie a disciplinei sociale, Brătescu-Voineşti încearcă asupra tipului o lungă şi zădarnică moralizare. Modernistul scriitor vrea să impresioneze, să răstoarne, să ajungă, să-şi facă loc cu violenţă. Academicianul manifestă o mare părere de rău, recunoscînd talent tînărului. Părerea noastră de rău e mai puţină, pentru că, de şi imaginat, tipul d-lui Brătescu-Voineşti nu pare să fi avut talent. Dacă nu-i sincer, dacă vrea să epateze, dacă proza şi versul lui sînt un instrument de parvenire, atunci se poate vorbi de abilitate. Talentul implică sinceritate. Şi implică multe alte lucruri care împiedică acele catastrofice decăderi morale pe care le denunţă Brătescu-Voineşti.

Acest tînăr aspirant dictator literar de modă nouă, frate cu cel politic, care vrea să dea la o parte cu cotul pe înaintaşi e un produs al scăderii de intelectualitate a timpului. Fiţi, vă rog, atenţi la ce se scrie şi cum se scrie în particular. Băgaţi de samă la producţiile publice. Căutaţi rapoartele şi impresiile profesorilor de la comisiile de bacalaureat. Declaraţiile de patriotism absolut se fac cu greşeli de gramatică, ortografie şi punctuaţie. Discuţiile au fost reduse la invective stricte, depărtate cu mii de ani de argumentaţia raţională.

Primejdia cea mare pentru această ţară mai cu samă aici se găseşte. Tineretul e dator să cinstească pe părinţii săi şi pe cei mai în vîrstă. Ştiu. E dator, deasemenea, să-şi iubească ţara şi neamul. Vai, există sub soare o ofensă mai sîngeroasă decît a nu onora instrucţia pe care această Patrie ţi-o oferă, aşteptîndu-te s-o serveşti ? Şi poate fi lèse-majestate contra limbii «strămoşeşti» şi a neamului mai evidentă decît agramaţia masivă ce se manifestă la aceste examene de bacalaureat, de astăzi, înainte celebre ?

Sînt gata să recunosc că se află şi un tineret care înţelege să-şi facă datoria. Clasele şi examenele nu trebuiesc înlăturate cu cotul şi cu un zîmbet dispreţuitor, cum a făcut foarte probabil eroul lui Brătescu-Voineşti. Se ridică şi un tineret serios : acesta lucrează, aşteptîndu-şi timpul ca să colaboreze la opera comună. Dar cei cu sentinţele solemne, cu greşalele de gramatică şi punctuaţie, cu invectivele energice ţinînd loc de argumente, aceia alcătuiesc pepiniera din care a putut ieşi eroul onoratului meu coleg de Academie. [...]

Am cetit acum două zile una din publicaţiile unde se adună asemenea iubitori ai patriei şi limbii. Am căzut asupra unei singure fraze şi mi-a fost de ajuns ;

«Infamia mizerabilă a acestei canalii îl califică îndeajuns pe acest neruşinat.»

E vorba de o discuţie între foşti prietini şi tovarăşi. Se putea spune : «Neruşinarea acestui mizerabil infam este a unei canalii calificate.» Sau : «Calificarea acestei canalii nu poate să fie decît o mizerie a infamiei lui.» Sau : «Infamia lui neruşinată este îndeajuns calificare a acestui mizerabil.»

Iată şi cîteva răspunsuri de la bacalaureat, publicate de d-na Speranţa Pascu, în «Însemnări ieşene», no. 7—8, din 1936, şi care fac parte din acelaşi climat.

«Asociaţia ideilor este una din cauzele de reproducere.»

«La Coşbuc iubirea începe întăi pe lîngă boi.»

«Avîntul patriotic al lui Alexandri se vede în poezia cunoscută Peneş şi un curcan.»

«Imaginaţia este cînd noi am făcut ceva undeva şi ne amintim.»

«Consiliul legislativ îl formează camera şi senatul.»

«În Despot-Vodă Alexandri inventează o genealogie adhocă dînduse rudă cu soţia lui Lăpuşneanu.»

«Curentul semănătorului este editat de G. Coşbuc.»

«În Vlaicu-Vodă Davila ne înfăţişează o serie de domni păstrători de datini şi obiceiuri care au avut atît de lucru cu filologi reformatori.»

«Cea mai de preţ dramă a lui Delavrancea este trilogia sau cum i se mai spune apus de soare.»

«În somnoroase păsărele poetul vrăjeşte o noapte feerică ca s-o prezinte iubitei sale ca să poată dormi în pace.»

«Eminescu a spus că urăşte pe Alexandri fiindcăi prea uşuratic.»

«Şeful suprem al junimii a fost Petru Maior.»

«Maiorescu avea obiceiul de a tăia în carne vie.»

«Junimea a fost o adunătură de oameni experimentali.»

«Emoţia este o stare sufletească care provine datorită faptului unui lucru.»

«Legile se propun de către iniţiativa miniştri voinţa poporului. Ele se votează de cameră şi senat, legea primită de cameră şi senat se chiamă monitor.»

«Metalul este o rocă organică.»

«Scrie-ţi băeţi cum ve-ţi scrie numai să scrieţ-i.»

Mai cu samă aceasta e «infamia unei calificări mizerabile», din care se pot alege trădătorii de neam şi ţară. Dintre aceştia ies şi îndrăzneţii care propun colegului meu Brătescu-Voineşti volume cu titlul : «Sete de sînge».

Pe asemenea nivel de cunoştinţi nu se poate aşeza decît invectiva, ca pe o mlaştină adevărată — şi sufletească şi morală.

P.S. — În ultimul moment cetesc un ultim articol al lui Brătescu-Voineşti, publicat în ziarul de dimineaţă unde s-a aşezat de cîtva timp, în care d-sa, sfîrşind, arată că ar pofti să facă ceva pe inima unuia dintre colaboratorii noştri, d. F. Dima. Am impresia că, din greşală, Brătescu-Voineşti a dat la tipar o foaie uitată de preopinentul d-sale.

LA MOARTEA LUI TOPÎRCEANU

La redacţia «Vieţii româneşti», pe vremuri, a fost o deosebită bucurie cînd s-a primit prima cronică veselă a lui G. Topîrceanu. «Răspunsul micilor funcţionari» era o replică la versurile spirituale ale lui A. Mirea, pseudonim al faimoasei asociaţii literare Anghel şi Iosif. «Caleidoscopul lui A. Mirea» făcea — acum treizeci de ani — deliciul cetitorilor subţiri. Tînărul Topîrceanu, abia ieşit de pe băncile liceului, dovedea umor, fantazie şi fineţă. În curînd versurile lui se dovediră tot mai personale ; revista ieşană le-a publicat rînd pe rînd : în unele se evocă peisagiul munţilor de la Nămăieşti şi de la apa Topolcgului ; în altele sclipeşte un umor de o mare ascuţime.

Nu mult după debutul său în «Viaţa românească», Topîrceanu a venit la Iaşi şi a rămas al Iaşului pînă acum. Viaţa lui artistică, formaţia lui spirituală s-au dezvoltat în legătură cu acest oraş al bunei tradiţii şi al bunului gust. (Bineînţeles, vorbesc de oraşul intelectual.) Prietinia lui Ibrăileanu a favorizat această armonizare a lui Topîrceanu cu moldovenii de demult şi de acum. Copilul de la Nămăieşti a devenit ieşan prin adopţiune. Profilul lui de ageră inteligenţă va trebui să renască într-un bronz

nou şi să se adauge la Copou, în preajma marilor lui înaintaşi, Eminescu şi Creangă.

În război, Topîrceanu a luptat la Turtucaia. Luat prizonier de bulgari, a fost dus în sud. Viziunile lui din preajma Rodopilor le-a fixat într-o carte foarte frumoasă de proză, care a apărut anul trecut («Pirin Planina»).

După ce s-a întors la Iaşi, a tipărit împreună cu mine, vreme de un an, «Însemnări literare», revistă săptămînală. Apoi şi-a reluat locul la «Viaţa românească», odată cu reapariţia acestei reviste. După trecerea «Vieţii româneşti» la Bucureşti, Topîrceanu a simţit că nu se mai poate desface de atmosfera tutelară a Moldovei intelectuale şi a continuat a trăi între amintirile şi umbrele acestui oraş atît de trist, care continuă să ne fie atît de drag.

Discret, aproape misterios, îşi ducea viaţa într-o chilie, cetind, scornind, adîncind probleme de psihologie, scriind puţin. Opera lui («Balade vesele şi triste», «Parodii originale», «Migdale amare»), de mare valoare artistică, e un rezultat al unei munci încordate, necontenite şi meticuloase. Recreaţiile lui erau vînătoreşti. L-am avut nepreţuit tovarăş noi, toţi vînătorii ieşeni, şi amintirea lui se va păstra îndelungă vreme la popasurile vînătoreşti viitoare, atît cît contimporanii lui cei mai tineri vor reprezenta cu cinste breasla.

În acele priveghiuri de sub codru, cînd făcea observaţii sau improviza o epigramă, Topîrceanu ne apărea cu sorţii de mai lungă durată — bine dispus, sprinten şi tare ca un oţel. Iată-l dus, brusc şi brutal.

Brusc şi brutal, înainte de vreme, înainte de a-şi fi isprăvit «Minunile sfîntului Sisoe», capodopera lui în proză. Brusc şi brutal pentru prietini, care l-am preţuit atît de mult pentru toate calităţile lui de om şi artist.

Cînd l-am cercetat — înaintea sărbătorilor — era așa de slăbit și desfigurat, încît și-a acoperit obrazul, ca să nu-l văd într-o stare ce inspiră compătimire. Pentru întăia oară l-am simțit că plînge sub mască și sub palmele care-i acopereau ochii. Dorea să nu i se știe căderea ; ținea să lichideze în singurătate viața devenită deodată mizerie.

Toți prietinii, pînă azi, am nădăjduit — cine știe ! — într-o minune. Nu era nimic de nădăjduit. Sfîrșiturile au totdeauna o severitate implacabilă, de și cu totul nejustificată. Telefonul mi-a adus astăzi, în 7 mai, la un ceas după amiază, în săptămîna luminată, vestea că puținii scriitori de talent rămîn mai puțini și că nu voi mai vedea decît în veacul de-a pururi pe cel care mi-a fost un prietin așa de scump.

GUERNICA

Sărbătorile Învierii le-am petrecut departe, în valea superioară a Sebeşului, la 1.200 m. înălţime, într-o casă de vînătoare a unor prietini. Din acea singurătate a ţinutului Hunedoarei, loc de baştină a strămoşilor mei daci, priveam piscuri în întregime ninse : Pătru şi Şurian, cu peste 1.000 de metri deasupra locului unde mă aflam. Pîlcuri de omăt mai erau rămase şi în preajma apei, care pînă în acel loc se chiamă Frumoasa. Mugurii pădurii abia începeau să crape, iarba nouă încă nu se arătase ; plutea în tot cuprinsul un miros încă de iarnă. Ploua rece de cîteva ori pe zi şi sufla în răstimpuri vînt aspru.

Era un loc minunat în acea Branişte a Domnului, unde n-ajungeau răutăţile oamenilor. Nu ceteam, nu scriam. Nu primeam veşti. Cu bunii prietini de-acolo am ieşit de cîteva ori, în revărsat de ziuă, ca s-ascultăm bătaia cucoşului de munte, care, în această epocă, chiamă în juru-i găinile şi-şi provoacă adversarii, în anumite înălţimi tihnite, dincolo de 1.500 m. Fiecare dintre noi se ducea în alt cotlon al munţilor. După ce răsărea soarele, ne întorceam acasă şi ne împărtăşeam unul altuia impresiile.

Înainte de asfințitul soarelui, mă suiam nu departe de așezarea noastră, ca să observ cu binoclul căprioarele și țapii în poieni. Așteptam în amurg zborul sitarilor. Femeiuștile și-au ales sălaș și au făcut cuib aici în munte. Bărbătușii zboară încă, în zori și-n amurg, în tot cursul lunii mai.

Coborîndu-mă într-o dimineață de la cucoșii cei mari, am auzit strigătul subțire al cucoșelului de ieruncă.

Tot ținutul acela e bine populat în sălbătăciuni felurite și e bine ocrotit. Paznicii fac război lupilor și țin departe pe braconieri. Aici e raiul iezilor și vătuilor. Căpriorul brăhnește — adică latră — la om aproape fără frică. Cerbii ajung să fie încununați cu multe raze.

În noaptea sfîntă, am așteptat cu toții să se deschidă porțile ceasornicului și să iasă cucul, ca să anunțe miezul nopții. Atunci am rostit cuvintele legii și am anunțat Învierea. Toți prietinii care ne aflam acolo, urmați de paznici și de oamenii casei, am ieșit cu făchii de brad, înconjurînd cu lumini și cîntări casa. S-a proclamat pentru ziua sfîntă armistițiu deplin.

Acestor note trebuie să le urmeze o întîmplare idilică, foarte potrivită cu decorul și împrejurările. Iată însă că din mlaștina cea părăsită cu întunericul, răutățile și urile ei, s-a tîrît cătră înălțimile curate o dihanie oribilă. A sosit vestea că a fost bombardat de avioane germane un oraș deschis din Spania. Au fost stropșiți la Guernica bătrîni, femei și copii.

Paznicii noștri au cunoscut cei dintăi știrea, și se minunau : cum rabdă Dumnezeu asemenea faptă ?

Ei nu cunoșteau încă argumentul unuia din maiștrii războiului total, adică al războiului fără lege.

Iată și argumentul : Un oraș cuprinde, în părțile lui foarte populate, o omenire mizeră, îmbulzită în suferință ; nu-i nici o pagubă dacă-i decimată. Din punctul

ei de vedere, s-ar putea spune că e chiar o fericire. Partea orașului care cuprinde elita are clădiri spațiate și grădini ; deci populația «interesantă» e foarte puțin expusă.

De ce îngăduie Domnul Dumnezeu asemenea fapte și judecăți în veacul nostru ne explică și o veche legendă orientală. Am fost forțat s-o spun paznicilor de la Braniște, ca să înțeleagă că Domnul Dumnezeu nicicînd nu va abandona pe cei umiliți și năcăjiți și că iubirea sa încălzește toată zidirea. Semeția, răutatea și prostia beneficiază pentru un alt argument, pe care l-a găsit acel judecător de la izvoarele Gangelui, cînd a vorbit cu marele Alexandru Machedon.

Împăratul cuceritor se suise în munte pînă la o populație blîndă, care trăia după legea iubirii. Ajungînd într-un sat găsește un judecător care asculta doi împricinați. Unul vînduse un ogor și celălalt îl cumpărase. Cumpărătorul, săpînd pămîntul, găsise o comoară. Neînțelegerea era asta : că cel care găsise comoara voia s-o dea vechiului stăpîn, deoarece ei cumpărase pămîntul de deasupra, nu și valorile lui din adînc. Dar vînzătorul refuza comoara, deoarece el înțelesese vînzarea în totul lui tot.

Marele Alexandru s-a mirat ș-a rîs : Ciudată pricină !

— De ce rîzi, împărate ? l-a întrebat judecătorul. În părțile de unde vii măria ta, ce se face în asemenea împrejurare ?

— În Grecia, răspunse Machedon, este lege că împăratul ia în stăpînire comorile. Cei care le ascund își pierd capul. Dacă nu se înjunghie între ei pricinașii, îi omoară gîdea.

— Așa-i acolo ? Se ucid oamenii pentru asta ? s-a mirat judecătorul. Și într-asemenea țară plouă ? într-asemenea țară soarele încălzește ? pămîntul își dă roadă ? Nu bat molimele pe cei răi și sîngeroși ? nu cad trăsniți proștii și nelegiuiții ?

— Nu se întîmplă nimic din acestea, a zîmbit subţire marele împărat. Ş-acolo toate sînt binecuvîntate ca şi aici şi pămîntul îşi dă roadele sale.

Judecătorul a cugetat un timp.

— Înţeleg, a încheiat el. Înţelepciunea lui Dumnezeu e nemărginită, ca şi bunătatea lui ; Dumnezeu dă acolo bielşug pămîntului, căci în acele ţări trăiesc şi animale necuvîntătoare.

PROBLEMA AGRICULTURII LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Lunea trecută s-au ţinut, la Academie, două discursuri : unul de recepţie al d-lui Ionescu-Şişeşti, noul membru activ al secţiei ştiinţifice, şi, al doilea, de răspuns, al d-lui dr. Antipa. Ambii bărbaţi de ştiinţă au atacat cea mai importantă şi cea mai gravă dintre toate problemele vieţii noastre economice : problema agricolă. Fireşte, discursurile domniilor lor s-au bucurat de aprecieri amabile şi superficiale în presă şi în cercurile intelectuale, nimeni însă, în lumea politică, nu s-a simţit mai trist şi n-a considerat cu îngrijorare ziua de mîne.

D-l Ionescu-Şişeşti a evocat cu emoţiune pe luptătorii cei mari în ţara aceasta, pe propovăduitorii schimbărilor, pe cei care s-au străduit toată viaţa ca bogăţiile solului nostru să iasă la lume şi să îndulcească pe plugar, ostenitorul din veacuri, oşteanul credincios, obijduitul şi neluminatul : munca omului nostru de la ţară să nu mai fie o suferinţă şi o grijă neîntreruptă, ci o bucurie a eliberării. Încă de acum o sută de ani Ion Ionescu de la Brad a propovăduit alte metode şi alte regimuri ; şi alţii, după el, au ostenit pe aceeaşi cale : opera acestor înaintaşi a rămas restrînsă în cărţi, ra-

poarte, laboratoare. Rutina şi astăzi e stăpînă în agricultura noastră. Ba încă, după căderea marii proprietăţi, care adoptase într-o măsură înoirea agriculturii, imensa masă a plugărimii a dat cu un pas înapoi producţia pămîntului nostru.

Pe de o parte, statul nu a intrat cu toată puterea şi cu toată convingerea pe drumul cel nou, care să ne scoată din făgaşul trecutului ; pe de altă parte, mulţimea muncitorilor de pămînt încă nu s-a înălţat la conştiinţa datoriei obşteşti pe care o are ca deţinătoare a principalului bun naţional.

S-a remarcat, în această şedinţă academică extrem de importantă, că un popor îşi mărturiseşte starea lui de înălţare culturală şi prin felul cum agricultează pămîntul ce-i este încredinţat. S-a pomenit faptul îngrijorător că, dintre toate ţările Europei, România este a doua din coadă în ce priveşte cultura pămîntului. Se ştie, deasemenea, că şcolile noastre de agricultură dau funcţionari, că cercetările de laborator şi planurile ministeriale nu trec dincolo de nevoile instituţiilor respective. Că legi şi regulamente rămîn neaplicabile. Că iazurile au fost secătuite şi că în locul lor au rămas sărături sau mlaştini. Că, în regiunile despădurite, se ruinează dealurile şi munţii. Că avem regiuni în care e absolut necesară irigaţia (cum e Basarabia de sud). Că avem o regiune inundabilă a Dunării, care poate deveni un rai al holdelor şi pescăriilor. Avem tot ce trebuie ca să fim prima ţară agricolă din lume, şi sîntem aproape cea din urmă. Avem şi oameni pricepuţi care predică astăzi, cum am avut oameni pricepuţi care au predicat mai demult ; avem ingineri care aşteaptă marile valorificări ; interesul guvernanţilor succesivi a fost sau sporadic, sau spasmodic, atunci cînd de mult trebuia să fi devenit o operă de ansamblu, de lungă durată şi obşteşte recunoscută şi acceptată.

O ridicare a agriculturii noastre se va putea face printr-o înţelegere a tuturor factorilor răspunzători şi a cooperării tuturor partidelor politice. Chestia are aşa importanţă, încît ea se înalţă mult deasupra tuturor celorlalte probleme ale noastre economice. Datoria generaţiei noastre subt acest raport e aşa de covîrşitoare, încît nu se mai poate tolera să mai amînăm. Şedinţe aşa de ridicate ca nivel intelectual, cum a fost şedinţa de luni de la Academie, devin de o adîncă tristeţă, atunci cînd în jurul lor rămîne tot gol şi tot tăcere.

PENTRU TOPÎRCEANU

În două conferinţi ale sale, ţinute la Bucureşti şi intitulate : «Cum am devenit moldovan» şi «Cum am devenit ieşan», G. Topîrceanu a explicat cu sentiment şi agerime de ce, născut la Nămăieşti în Muscel, se simte atît de bine în alt climat, unde l-a răsădit ori o întîmplare, ori o fericită predestinaţie.

Unul dintre cuvîntătorii din ziua de mîhnire, cînd l-am petrecut cu toţii la odihna eternă, spunea foarte potrivit că «undeva, în Muscel, cîndva s-a născut un moldovan». Topîrceanu era al nostru prin suflet, spirit critic, discreţie. N-a fost simplu hazard că, la 1911, Ion Botez de la «Viaţa românească» s-a dus la Casa bisericii să-l vadă şi să-i propuie să abandoneze funcţia de-acolo şi să vie la Iaşi. În redacţia revistei ieşene avuseseră loc discuţii şi Ibrăileanu recunoscuse în acest umil funcţionar bucureştean, colaborator proaspăt al revistei, pe unul dintre chemaţi. Şi «Viaţa românească» şi noi toţi de acolo ne simţeam uniţi printr-o sumă de legături şi eram călăuziţi de anume tradiţii. Am chemat la Iaşi pe Topîrceanu recunoscînd în el ceea ce era în noi.

Într-adevăr, noul nostru prietin s-a integrat deplin în buna tradiţie literară, căreia şi astăzi ieşenii îi sînt cre-

dincioşi. A luptat cu vioiciunea-i cunoscută împotriva obscurităţii şi ermetismului ; a alimentat cronicile, notele, polemicile.

N-a fost simplă întîmplare nici faptul că Anghel, Iosif, Sandu-Aldea, foşti colaboratori ai «Sămănătorului», se regăseau la «Viaţa românească». Alături de ideea politică a poporanismului, G. Ibrăileanu era apărător al aceloraşi rînduieli care ne fuseseră dragi la «Sămănătorul», în paginile căruia N. Iorga precizase noul drum al literaturii noastre. Ibrăileanu cerea originalităţii noastre etnice valorificarea, fără a nega talentului dreptul de a se manifesta liber şi în alt chip : de aceea au intrat la «Viaţa românească» Minulescu şi Barbu, alături de O. Goga.

Venit din Muscel, descoperit în Bucureşti, Topîrceanu deci s-a dovedit cu timpul a fi cel mai bun şi mai ruginit dintre moldoveni. S-a dovedit a fi în stare nu numai în îndeletnicirile scriitoriceşti, ci şi în altele din cîte practicăm noi întru această deşartă viaţă.

Se cuvine deci ieşenilor să-i păstreze amintirea nu numai la «Eternitate», ci şi în vechea grădină de la Copou, în preajma teiului sfînt, sub care a visat Eminescu.

Îndemnăm pe toţi intelectualii să contribuie ca să ridicăm acolo, lîngă bronzurile aflătoare, o nouă imagine a acestui dulce prietin pe care l-am pierdut prea curînd.

G. TOPÎRCEANU

Îndată ce-a venit la redacţia «Vieţii româneşti» în Iaşi, la 1911, Topîrceanu a început a întrebuinţa destul de sîrguincios, în orele libere, o carabină mică Flobert, ghintuită, de 6 mm. Gloanţele lui mergeau asupra unor şobolani, care treceau din ascunzişul lor spre o magazie, într-un colţ al ogrăzii. Topîrceanu îi pîndea dintr-un gang sau de la o fereastră a camerei redacţionale. Loviturile lui mergeau foarte rar în deşert. Noul nostru prietin era un specialist al glontelui mic. Trăgea cu carabina şi în cameră, făcînd demonstraţii la ac ori la gămălie de chibrit.

În scurtă vreme, începu să-l intereseze nu atît tirul său împotriva acelor rozătoare, cît inteligenţa lor. Simţindu-se persecutate şi în primejdie la anumite ceasuri ale zilei, care coincideau cu foamea lor şi cu disponibilităţile magaziei, unde lucrătorii îşi depuneau resturile prînzului, animalele acestea începură să nu se mai arate în raza vizuală a vînătorului. Suit pe un scaun, la fereastră, Topîrceanu observă că ele făceau un ocol printr-o zonă adăpostită. După ce trase asupra lor şi de sus, guzganii reacţionară altfel, făcînd salturi fulgerătoare de la cotlonul lor la galeria magaziei. Tirul nu mai era

sigur, totuşi vînătorul izbutea din cînd în cînd. Atunci animalele îşi schimbară ora apariţiei.

Pornind de aici, Topîrceanu începu a se interesa mai de aproape de viaţa ciudatului său vînat. Pînă ce, într-un rînd, un ceasornicar bătrîn şi inteligent, vecin al redacţiei, începu a-i debita cele mai nostime poveşti despre agerimea şobolanului. Şi ceasornicarul se interesase în orele lui libere de faptele şi isprăvile rozătoarelor. Poetul şi ceasornicarul ţinură deci cîteva şedinţe, în care îşi împărtăşiră unul altuia felurite istorisiri.

Unele le aflase şi Topîrceanu din cărţi. Şobolanii pot consuma undelemnul dintr-o sticlă vîrînd coada în ea, scoţînd-o apoi şi lingînd-o. Şobolanii transportă nucile la propriul lor depozit. Şobolanii cară şi ouă.

— Bine, asta am cetit şi eu, răspunde Topîrceanu ; şobolanul ia oul în braţe, se pune pe spate şi altul îl trage de coadă. Astfel oul ajunge nevătămat unde trebuie.

— Pardon, răspunde ceasornicarul ; dacă altul îl trage de coadă, atunci vehiculul merge la răspăr ; eu am observat cazul şi fac rectificarea în sensul că şobolanul, după ce ia oul în braţe şi se pune pe spate, se anină el cu gura de coada unui tovarăş, care-l duce astfel în sensul bun, după păr. Numai astfel se poate dovedi cu adevărat agerimea lor.

M-am alăturat şi eu în cîteva rînduri acestor sfaturi şi am adaos şi eu o serie de întîmplări cu guzganii, care avuseseră loc în copilăria mea, la Paşcani, ori la nişte cazărmi vechi de la Tîrgu-Ocnii, pe cînd îmi făceam stagiul militar. Din toate a ieşit iertarea guzgănăriei şi îndemnul din partea mea să trecem din ograda aceea a redacţiei «Vieţii româneşti» la cîmp şi la pădure.

L-am dus pe amicul meu la Folticeni, în frumuseţile peisagiului de la poalele munţilor. L-am determinat să nu mai tragă la ţinte moarte pe cîmp. Şi dintrodată l-a

interesat lucrul în sine, aventura minunată în necunoscut. Şi-a procurat o puşcă adevărată de la Saint-Etienne, calibrul 16, pe care a păstrat-o pînă mai anii trecuţi. I-au trebuit puţine şedinţe ca să devie un trăgător emerit. Probabil că fusese stîngaci în copilărie, căci punea patul armei, după nevoie, fie la umărul drept, fie la umărul stîng. Îndeosebi împuşcăturile lui de distanţă la iepuri deveniseră faimoase.

În Iaşi, am făcut amîndoi parte toată vremea din vechiul «Cerc al vînătorilor». Acest cerc a mărginit numărul membrilor săi totdeauna la treizeci ori treizeci şi cinci de persoane. Era o alcătuire respectabilă şi interesantă, cu multe tipuri şi istorisiri bizare, cu tradiţii frumoase şi popasuri celebre, cu păduri renumite în vînat. Cea mai bună prietinie domnea între tovarăşii vînători ; aniversările şi banchetele erau onorate în plin. Topîrceanu a devenit îndată copilul răsfăţat al acestor adunări.

Într-un rînd, o parte dintre vînătorii ieşeni erau la o goană în pădurea de la Bîrnova. La una dintre bătăi, i se prezintă lui Topîrceanu, în condiţii destul de bune, o vulpe. L-am văzut de la locul meu că ridică arma şi eram sigur de lovitura lui. Îndată după aceea apleacă ţava puştii. Vulpea trece pe linie şi o împuşcă un tovarăş italian, Santarosa.

Se întîmplase să fie o vulpe fără coadă. Cine ştie din ce pricini îşi pierduse acel important apendice al blănii. În clipa cînd trebuia să tragă, Topîrceanu a observat faptul şi imediat a apreciat importanţa lui.

— Dacă nu cădea vulpea, explica el, deveneam ridicol că am scăpat o vulpe bearcă. Dacă o împuşcam, deveneam tot aşa de ridicol, că am împuşcat vulpea bearcă. Santarosa e un invitat străin ; fapta lui e fără consecinţă. Dacă săvîrşeam eu fapta, istoria ar fi rămas pentru totdeauna în analele cercului.

În vremea aceea vînătorile de la Bîrnova se făceau în două zile. O sară găzduiam în unul din satele din preajma codrului, şi cina, pe care o luam în comun, se prelungea pînă tîrziu, devenind o şezătoare veselă şi plăcută, datorită mai ales versurilor scînteietoare ale tovarăşului nostru.

În acel timp s-au întîmplat fapte rămase de pomină. Vechiul nostru maistru de vînătoare al Bîrnovii, Nicu Vasiliu, poreclit Escrocu, îmbătrînit şi devenit surd, nu-şi mai putea îndeplini cu brio, ca altădată, oficiul. Topîrceanu, neînduplecat, după ce-i asculta ordinele şi instrucţiile, devenea pesimist şi prorocea dezastrul bătăilor. Dacă maistrul îl aşeza la aripa dreaptă, Topîrceanu cerea neapărat favoarea să treacă la flancul stîng. Dacă maistrul pretindea să căutăm sitari în regiunea de sud, Topîrceanu avea o siguranţă desăvîrşită că acest vînat va lipsi complect de acolo şi se va afla neapărat în alte locuri, tocmai dimpotrivă, către miazănoapte.

Aceste dezbateri, dispute şi profeţii făceau obiectul de conversaţie veselă a popasurilor. Adăogindu-se neşansa maistrului, sporul surzeniei, neînţelegerea pădurarilor şi bătăiaşilor, reaua-voinţă a sitarilor care nu catadicseau să cadă la puşca lui, Vasiliu-Escrocu ajunsese într-un rînd în aşa stare, încît îşi trînti cuşma de pămînt, lepădă arma c-un gest tragic, apoi se trînti şi el cu partea mai groasă jos, disperat şi răcnind că vrea să moară acolo pe loc.

Cu Topîrceanu, avînd tovarăşi pe Mihai Sevastos şi Demostene Botez, am făcut multe expediţii, toamna, pe ogoare, la iepuri, în marile noastre terenuri de vînătoare, către Ierbiceni, Focuri, Dealu-Lung. Plimbările acestea în întinderi vaste şi aşa de variate, sub cerul pur de toamnă, în tihna şi liniştea ogoarelor şi miriştilor, îmi vor rămîne totdeauna neuitate.

Din cînd în cînd, haturile sau arăturile «fătau» brusc iepuri, care porneau accelerat spre orizont. Unul din noi trăgea ; cînii se puneau în mişcare ; cu toţii rămîneam un timp nemişcaţi, observînd. Primeam în toată fiinţa dulceaţa unei adieri, cu miresme calde de cimbrişor.

Pe urmă porneam iarăşi, fericiţi de ziua splendidă şi de prietinia noastră.

FRANȚA

Am fost de cîteva ori în Franța. Și, desigur, în primul rînd am vizitat Parisul. Am primit drept în inimă acea lovitură de plăcere și admirație cînd, în preajma Luvrului, am avut în față priveliștea unică pe care o oferă Avenida Cîmpiilor Elysee. Întreaga această veche cetate a amintirilor cavalerești, a zguduirilor sociale, a culturii e destinată să impresioneze mai cu samă pe români, care intră în ea pregătiți, cunoscînd-o înainte de a o fi văzut, aspirînd cu ardoare cătră ea, socotind-o drept o a doua patrie.

Tineretul nostru de acum o sută de ani, acolo, la Paris, a respirat aerul libertății revoluționare. Tinerii feciori de boieri s-au întors în principate plini de dorul de a ridica din mizerie și ignoranță poporul ; și cel mai admirabil lucru pe care l-au săvîrșit a fost jertfa situațiilor, privilegiilor și averilor lor. Bonjuriștii aceștia eroici, filfisonii aceștia care au transplantat în pămîntul nostru și bun și rău, totdeauna cu iubire de progres, uneori fără discernămînt, au avut cel puțin intuiția că trebuie să ne grăbim ; că chiar dacă formele merg înaintea fondului, datoria este ca statul să parvie rapid spre destinele lui. Din punctul de vedere al evoluției istorice spre unire,

aceşti vizionari au avut dreptate. Inimile lor încălzite la entuziasmul Franţei renovate au ars pe altarul idealului nostru unic de liberare a naţiei întregi în vechea Dacie.

Toate acestea le vedeam şi le simţeam cînd am admirat întâia oară perspectiva elisee cătră Bois de Boulogne. Le-am simţit cu aceeaşi putere de cîte ori m-am oprit în acelaşi loc. Le-am simţit şi la începutul acestei veri, cînd m-am abătut prin capitala Franţei ca să vizitez expoziţia internaţională.

Parisul luminii şi maturităţii intelectuale a adăpostit pe mulţi fii buni ai României. Mulţi însă au abordat pe ţărmul lui căutînd plăceri, cheltuind bani cîştigaţi de alţii şi munciţi crud de anonimii vieţii. Cuvîntul «filfison» nu mai corespundea vechei *Carmagnole* [1] :

Vive le son, vive le son
Du canon...[2]

Filfison însemna acum un fecioraş de boier sau arendaş, care se eternizează în Montmartre, la «Moulin Rouge» şi la toate petrecerile viţioase ale metecilor. Însemna un tînăr vestejit de timpuriu, un neisprăvit care aducea pretenţii fără fond ţării lui.

Cine s-a grăbit să cerceteze şi să vadă în Paris localurile de noapte, cine s-a grăbit să îmbătrînească şi să se ruineze fără scop în cea mai admirabilă metropolă a lumii, înseamnă că n-a ştiut de ce se duce acolo şi n-a cunoscut niciodată poporul francez.

Aşa, la noi, străinul nu ne poate cunoaşte ţara dacă se mărgineşte să traverseze Bucureştii în automobil şi să mînînce la cîteva banchete. Dacă nu cunoaşte elementul statornic şi aşa de original al vieţii noastre rurale, nu se poate spune că ar fi cunoscut poporul român.

---

[1] Cîntec revoluţionar francez.

[2] Trăiască bubuitul, trăiască bubuitul tunului... (fr.).

De cîte ori am fost în Apus, am simţit nevoia să cunosc nu Parisul frivol, ci cel real, al muncii, seriozităţii şi artei. Am încercat să văd şi provincia, care e, poate, adevărata Franţă neamestecată, tradiţională, severă şi neclintită în aspiraţiile ei de individualism şi libertate. Şi de data aceasta — în împrejurări destul de penibile pentru Europa şi Franţa — am avut prilej să-mi dau sama cît de cumpănit, cît de disciplinat fără ostentaţie, cît de muncitor, cît de plin de conştiinţa destinului său este acest nobil popor.

Am stat de vorbă cu oameni din vîrful piramidei sociale, cu proletari şi mici negustoraşi, cu simpli muncitori, cu intelectuali : conştiinţa cetăţenească e prezentă la toţi, chiar dacă părerile politice diferă.

Am stat mai mult în Lorena. Am fost izbit de mulţimea copiilor din sate şi orăşele, ceea ce dovedeşte vitalitate. Am văzut în orăşele de cinci mii de locuitori clădindu-se şcoli primare nouă, moderne, spaţioase — prea mari şi prea bogate în aparenţă faţă de posibilităţile comunale. Asemenea reîmprospătare şi întărire a instrucţiei obşteşti am văzut-o aproape pretutindeni pe unde am fost. Am cercetat în sate şi orăşele monumentele morţilor războiului. Ce şiraguri lungi de eroi căzuţi pentru civilizaţie ! De unde a putut da Franţa atîtea jertfe ! Şi în toate părţile mai circulă încă mutilaţii războiului, reeducaţi pentru îndeletniciri şi meşteşuguri uşoare şi utile.

În peisagiul rural era necontenită mişcare. Nu ştiu dacă se află undeva un muncitor mai tare decît ţăranul francez : din această muncă s-a născut acel paradis ordonat al cîmpiilor şi colinelor franceze.

Munca, seriozitatea şi conştiinţa libertăţilor adaogă o putere nebiruită strălucirii intelectuale. Destinele acestei ţări au resorturi durabile în adîncimile poporului. Mă aflam într-o staţiune termală destul de populată, cînd

a căzut guvernul Blum. N-am simţit în juru-mi nici cea mai mică nelinişte ori enervare.

— De astă noapte nu mai avem guvern, m-a informat într-o dimineaţă, fără emoţiune, Michel, un lucrător cu care mă împrietinisem. După două zile, un domn sus situat pe scara averilor mi-a spus zîmbind :

— Însfîrşit, Franţa are iarăşi ceea ce nu-i trebuie numaidecît.

CAPRA NEAGRĂ

«Capra neagră» nu e un subiect de vacanţă. Să ştiţi domniile voastre, şi cei care nu sînteţi vînători, că această capră constituie o problemă tot aşa de gravă ca multe altele a economiei noastre naţionale.

Gazetele de la noi, în general, n-au obicei să se ocupe de asemenea politică ; urmează gustul şi interesul cetăţeanului mijlociu, înregimentat în partid şi preocupat mai ales de ceasul cînd va dobîndi satisfacţie personală.

Pot pădurile să fie distruse lăsînd munţii goi şi ruinaţi, ameninţînd ca regiuni întregi — cum e Vrancea — să devie deşerturi dezolate. Torentele îşi pot urma şi ele opera distructivă alături cu a omului ; pe cînd, stăpînite şi călăuzite, ar deveni izvoare de energie enormă şi bogăţie.

Peştele preţios al aceloraşi ape de munte poate fi distrus de braconieri clandestini şi oficiali — ce are a face ?

Raiurile codrilor pot fi detunate în toate anotimpurile — ce-i pasă domnului preocupat de alegeri şi de schimbarea de şefie ?

La păstrăvii apelor Ardealului obişnuiau odinioară să vie lorzi englezi, găsind în sportul liber mai mult farmec decît în parcurile lor. Cerbii şi urşii din regiunile încă

virgine adunau personalităţi proeminente apusene, dornice să găsească în munţi primitivi natura încă neviolată. Amintirile şi prietiniile de acum un sfert de veac servesc încă stăpînilor de odinioară ai Ardealului în propaganda lor revizionistă. Iată problema cea mai gravă a Europei centrale amestecată cu urşii, cerbii, caprele negre şi păstrăvii munţilor noştri !

Să nu zîmbească deci nimeni de titlul de mai sus.

Ţara aceasta aşa de frumoasă ne-a dat-o Dumnezeu ca s-o păstrăm şi s-o sporim. Echilibrul ei normal, în ceea ce priveşte regimul pădurilor şi al apelor, nu poate fi stricat fără consecinţi enorme. Avem datoria nu numai să păstrăm, ci să şi sporim, adică să împlinim o voinţă şi o intenţie iniţială divină. A ţine munţii în splendoarea lor şi a crea frumuseţi nouă şi folositoare în hotarele Daciei este o politică ce depăşeşte ceasul prezent şi interesează tot viitorul ţării şi neamului. Departe tare de interesul momentan şi personal, într-adevăr ; însă ar putea cineva susţine că nu asta e politica adevărată care trebuie să ne unească pe toţi într-o înţelegere deplină ?

Iată ce e cu capra neagră.

Vînătorii şi deţinătorii de terenuri de capre negre s-au întrunit în congres la Sibiu, în ziua de 15 iulie, ca să ia în discuţie problema protecţiei acestui vînat preţios. Preţios mai ales prin faptul că se împuţinează necontenit.

Congresul a avut loc în sala prefecturii judeţului, sub preşedinţia d-lui Săulescu, director al vînătoarei, din Ministerul de Domenii.

Informaţia dă numele persoanelor care au participat. Între acestea găsesc prietini pe care îi felicitez pentru opera bună ce întreprind. Lămuriri de ce anume s-a spus şi făcut se dau foarte puţine în presă. Însă în numărul de iunie al «Carpaţilor», revista de vînătoare de la Cluj,

am cetit un strîns şi documentat referat al d-lui Aurel M. Comşia, care pune la punct toată problema.

În unii din munţii noştri mari (Pietrosul, Bucegi, Parîngul) capra neagră a dispărut. În alte regiuni se împuţinează şi e pe cale de dispariţie. Într-un loc, în Carpaţii de la miazănoapte, au mai rămas trei piese !

Dispariţia nu se datoreşte degenerării sau bolilor, ci, în mare parte, distrugerii cu glonţele, de către vînători şi mai cu samă de braconieri. Acest vînat poate fi lovit cu uşurinţă, deoarece stă în goluri alpine şi astăzi omul are la dispoziţia lui carabina cu lunetă, cu care nu dă greş.

Nu e vorba numai de frumuseţa animalului în sine şi de dreptul pe care-l are această sălbătăciune de a sălăşlui în singurătăţile lui Dumnezeu.

Regresul numeric al caprei negre aduce deprecierea arenzii în munţii goi.

Aceste regiuni n-ar mai produce venit.

Împuţinarea caprei se datoreşte şi altor persecuţii sistematice.

Măsurile pentru conservarea ei şi pentru refacerea numerică cer o colaborare a organelor silvice, în sensul că muntele şi pădurea trebuie să se bucure de un alt tratament decît cel pe care în general îl aveau la noi pînă acum.

Păscutul excesiv în pădure de către turmele domestice suprimă puieţii prin ciupire, călcare şi rupere, închizînd calea regenerării naturale. Pădurea devine tot mai rară, trecînd în faza parcului deschis — cum o caracterizează d. Aurel Comşia. Degradarea pădurii aduce împuţinarea apei. Păscutul excesiv degradează şi solul, suprimînd plantele care-l fixează.

Protejînd pădurea şi muntele de ruină, protejăm şi refugiul animalelor de care e vorba. Politica de protecţie

a caprei negre e scrisă astfel şi în lucruri, e deci înţelepciune esenţială. Metoda priveşte şi alte soiuri de vînat ale munţilor noştri, care pînă acum au fost prigonite fără milă.

Toate ale naturii şi ale lui Dumnezeu sînt armonic legate. Din creierii munţilor pînă în adîncimile Deltei, toate ar putea fi iar bine aşezate, din nou restaurate sau combinate de geniul omenesc, dacă înţelegerea acestei politici, cea mai valabilă, ar intra în conştiinţa tuturor.

S-a vorbit în congres despre colaborarea jandarmeriei de vînat, pentru înfrînarea definitivă a braconierilor. Dar despre necesitatea ca vînătorii să încheie un timp pace cu capra neagră ? Desigur că s-a vorbit, şi ştiu că acest lucru e mai uşor de realizat.

Se află în munţii Sebeşului o frumoasă regiune de vînătoare pe care o cercetez din cînd în cînd şi căreia prietinii îi spun «Braniştea lui Dumnezeu».

Ori de cîte ori ies la o margine de tăietură, văd căprioare ori ciute, cu vătuii şi viţeluşii lor. În anume rezerve ale acelui teritoriu, de ani mulţi nu s-a auzit un foc de puşcă. Căci vînatul nu însamnă astăzi, la noi, ca la primitivi, prigoană şi distrugere. Vînătoarea omului de azi se poate asocia cu alte sentimente, care-i dau frumuseţă şi nobleţă.

UN DOCUMENT NOU REFERITOR LA ION CREANGĂ

Un tînăr funcţionar de la căile ferate, d. Gh. Ursu, domiciliat în Bucureşti, ne-a adus ieri un interesant document, în legătură cu sărbătorirea a o sută de ani de la naşterea lui Ion Creangă.

Pentru acest centenar (1837—1937) s-au pus în mişcare fie asociaţii cetăţeneşti, fie oficialităţile. S-au organizat serbări, s-au publicat numere de revistă comemorative, s-au tipărit conferinţi. Societatea de radio încă de anul trecut s-a ocupat de marele povestitor — s-a ocupat într-o măsură redusă, desigur. (Totdeauna i s-a aplicat acestui modest între modeşti asemenea regim.) La Piatra, comitetul cetăţenesc a încercat să facă mai mult, fără a izbîndi să se impuie atenţiei generale decît în chip trecător.

Adevăr este că Ion Creangă indispune întrucîtva pe unii dintre intelectualii noştri. Cum e cu putinţă ca un om cu inteligenţă mijlocie, cu o cultură rudimentară — un ţăran ridicat la prima treaptă a cărturăriei — să devie un mare scriitor ?

Cele mai agere inteligenţe, care au asimilat tot ce geniul omenesc a creat în artele nobile, se străduiesc şi iz-

butesc mediocru în cea mai uşoară, în aparenţă, dintre manifestările intelectuale: şi iată, feciorul Smarandei Creangă, diacon răspopit, vorbind despre Ozana şi ţărăniile lui, se dovedeşte a fi un maistru povestitor de mare şi puternică originalitate.

Sătenii din Humuleşti cei dintăi se miră de ostenelile şi vorbele «boierilor» cu privire la acest fecior al lui Ştefan a Petrei Ciubotarul, care le-a făcut întrucîtva de rîs satul. Învăţătorii de inimă şi intelectualii întîmpină o rezistenţă firească în chiar locul de baştină al lui Ion Creangă, spre a se adeveri cuvîntul Evangheliei că proroc în patria lui cinste nu are.

Ion Creangă e un accident fericit, în arta căruia s-a cristalizat lamura limbii române...

La al doilea centenar să nădăjduim că vom avea o populaţie rurală care va fi în stare să tindă spre această pură expresie de artă. Doresc ţării mele din tot sufletul acele zile de aur. Abia atunci izbînda acestui popor va fi deplină.

Dar acest al doilea centenar va trebui să fie grăbit cu doi ani, după cum arată documentul pe care ni l-a pus la dispoziţie d. Gh. Ursu. Documentul e o fotografie: pe faţă, institutorul Creangă; pe verso, autograful lui Creangă: «Posat în 19 dechembrie 1877 în etate de 42 de ani». Din propria lui însemnare, se poate, deci, vedea că anul naşterii povestitorului a fost 1835.

VÎNĂTORI

Profanii nu cunosc cu ce ne îndeletnicim noi vînătorii. Unii sînt înclinaţi a crede că ne agonisim hrana cea de toate zilele. Alţii că n-avem ce face acasă ; ori, chiar dacă am avea ce face acasă, este o pricină care ne alungă — după o vorbă a lui Cilibi Moise : o sobă care fumegă ori o nevastă cicălitoare. Alţii, mai înţelepţi, fac socoteala ceasurilor pierdute, a hainelor rupte, a ghetelor scîlciate, a cînilor speciali, a transportului şi taxelor etc., etc., şi din acest tablou redutabil scad preţul cîtorva biete prepeliţi ori a unei raţe sălbatice, a unui iepure — care se găsesc destul de ieftin şi la piaţă.

Un bun prietin al meu, care acum vînează în dumbrăvile fericirii de pe tărîmul celălalt, a susţinut odată, la un popas într-o margine de tîrg, o asemenea discuţie prea rezonabilă cu nişte cetăţeni care se ţineau la distanţă respectuoasă de puşcă şi mai ales de vulpea pe care vînătorul o avea lîngă sine.

— Să zicem că ziua de azi e sărbătoare şi nu aduce cîştig, cugeta omul cel cuminte. Totuşi ar fi potrivit să nu vă aducă pagubă. Transportul, dumneavoastră îl faceţi gratuit ?

— Ba de ce ? Transportul costă atît cît se cuvine.

— Se-nţelege. Atunci la capitolul cheltuieli eu pun transportul.

— Bine, dacă-ţi face plăcere, pune-l.

— Îmi daţi voie să adaog şi timpul pierdut ?

— Care timp pierdut ? se miră prietinul meu. Din contra, acest timp e cîştigat.

— Nu înţeleg bine. E un secret. Atunci să începem a înşira alte cheltuieli diverse.

— Înşiră-le, domnule, căci sînt destule.

— Dacă-mi daţi voie, să socotim muniţiile, taxele, arenzile.

— Le ştiu, le ştiu, se impacientează prietinul.

— Atuncea îmi daţi voie să vă întreb dacă împuşcaţi totdeauna un iepure ?

— Cîteodată împuşc.

— Deci se poate şi să nu împuşcaţi.

— Se poate.

— Şi dacă vă faceţi balanţa nu vi se pare că rezultă un deficit ?

— Ba da, rezultă, nici să nu mai vorbim de asta. Fii bun şi ţine-mi puşca, ca să-ţi arăt vulpea.

— De ce ? Eu n-am ce face nici cu puşca, nici cu vulpea. Mă grăbesc : am treabă.

— Salutare, şi pune socoteala pe curat, îi strigă din urmă prietinul meu.

La cheltuielile şi oboselile de mai sus mai avem de adăogat şi altele : popasurile, la o margine de tîrg, la un han de drumul mare sau la o casă de gospodar între păduri. Care-i folosul să poposeşti subt o şandrama, cînd tu ai o verandă minunată acasă ; şi să bei vin acru, cînd camara ta e îndestulată cu licori pe care le apreciază o lume ? Şi de ce să-ţi pierzi vremea cu vagabonzi bărboşi şi cu ţigani cu dible la rateşul cel vechi, unde a trăit odată Şanta lui Codreanu haiducul, cînd relaţiile tale

sociale sînt într-o regiune spre care aspiră în zădar mulţi dintre oamenii aşezaţi şi cuminţi ?

Trebuie să fie un drac la mijloc, cum ar zice mătuşa Casandra.

Adică oamenii aceştia, vînătorii, sînt nişte ştiurlubatici, nebuni ; ori măcar le lipseşte o doagă.

Dacă ar mai şti oamenii cuminţi şi altele !

Că de multe ori ne întoarcem «cu buzele umflate», după ce am ridicat colnice şi am coborît văi. Că ni se întîmplă să rătăcim şi să umblăm flămînzi şi însetaţi. Că intrăm cu vehiculele în văgăuni imposibile, în nomolurile bălţilor, în noroaie senzaţionale, de unde nu mai putem ieşi decît la coada unei procesiuni albe de opt părechi de boi, îndemnaţi cu harapnice şi înjurături de nişte autohtoni veseli, care-şi aruncă apropouri glumeţe şi ne privesc cu coada ochiului. Că ne apucă furtuna, ploaia şi viscolul, umilindu-ne şi zbîrlindu-ne. Că ni se întîmplă, în bălţile Prutului ori ale Dunării, să ne despărţim de luntre într-un chip brutal şi să cunoaştem nu numai băi forţate într-un sezon neprielnic, dar să pierdem, în asemenea catastrofe, muniţii excelente şi o armă cum nu se mai află pe lume.

Curajul însă nu-l pierdem. După ce ne ridicăm din baltă şi din umilinţă şi lăsăm să treacă zilele necesare refacerii, devenim iarăşi nişte eroi care au străbătut prin toate cu o uşurinţă şi o vrednicie uimitoare, care au reuşit lovituri nemaipomenite, care n-am scăpat raţă, iepure şi becaţină ; care am trecut prin aventurile cele mai neverosimile, izbîndind ; care am doborît cel mai înfricoşat lup şi cel mai faimos cucoş de munte. Însfîrşit, e o tevatură de care noi singuri am putea rămîne uimiţi, dacă ne-am desface din farmec, retrăgîndu-ne deoparte şi privindu-ne c-un ochi rece de critic.

A, nu. Asta nu ! Noi nu ne retragem deoparte şi nu ne privim c-un ochi rece de critic.

În sezonul mort pentru noi, cînd intrările spre ţara de dincolo de negură sînt închise, găsim alte resurse ca să nu rămînem în zona şi în timpul oamenilor cuminţi. Nu trecem decît prea rar pe la cinematograf, şi cu atît mai puţin către literatura dumneavoastră. Ce-avem noi cu literatura şi cu ficţiunile scrise ? Dacă e vorba de ficţiuni, preferăm să le trăim, şi unei fantazii deslănţuite de la birou preferăm poezia bălţilor, cîmpiilor şi munţilor, pe care n-o poate imagina nici cel mai iscusit dintre romancierii Europei.

NENOROCIREA SPANIOLĂ

Stăteam de vorbă, la Vittel, despre împrejurările actuale de criză europeană, cu o persoană care e situată în dreapta ; îmi închipui că nu în extrema dreaptă, de aceea, poate, recunoştea că regalitatea în Franţa e o instituţie complect perimată.

— Poporul nu mai are încredere în ea. Monarhia e o formă de guvernămînt preferabilă, însă ea trebuie însoţită de o acceptare unanimă, de o credinţă, de o mistică anumită : aşa ceva în Franţa de mult s-a veştezit, constata interlocutorul meu.

Îngăduind republica, nu putea accepta însă, din pricina naşterii, tradiţiei şi intereselor sale, lunecarea statului francez către extrema stîngă.

Era potrivnic guvernului Blum, şi trebuia să rămîie în aceeaşi situaţie faţă de noul guvern Chantemps.

Ar putea merge cu înţelegerea lucrurilor destul de departe, explica d-sa. Ar putea accepta în oarecare măsură că e necesar din două motive, unul intern şi altul extern, să se caute spre stînga o soluţionare a marilor probleme sociale. Un compromis între actualele instituţii care guvernează Franţa şi între forţa mereu crescîndă a sindicatelor muncitoreşti ar avea menirea să

înfăptuiască acea revoluţie paşnică, preferabilă zguduirilor catastrofale. Fi-va să se statornicească o simbioză capitalism-muncă ? Admiţînd posibilitatea, un om al burgheziei şi al ordinii republicane totuşi nu putea privi fără aprehensiune către asemenea perspectivă comunizantă.

— Însfîrşit, continuă d-sa ; vom vedea cum stăm cînd toate compartimentele vieţii noastre economice se vor sindicaliza la rîndul lor, după cum e şi firesc.

Motivul extern e destul de serios, dèasemenea, căci un viitor război european ar declanşa neapărat revoluţia socială ; în asemenea împrejurare Franţa ar avea în mînă puternice atale. Aceleaşi valori defensive, cum se spune la *bridge*, le-ar avea şi primirea excepţional de călduroasă din partea guvernului francez a unui înalt demnitar eclesiastic trimes de Roma catolică.

Cu toate socotelile ce şi le făcea, interlocutorul meu înclina mai mult să rămîie în regiunea profetizărilor triste de viitor.

— Iată, Spania ! relua d-sa, cu patos. Ce se întîmplă acolo n-aş dori niciodată pentru patria mea.

Atunci am început să-l ascult cu un nou interes. Şi am aflat de la această persoană din dreapta franceză că vina scufundării spaniole nu stă atît în anarhia şi bolşevismul de care se vorbeşte curent mai ales la noi.

Fapta cea mai interesantă din tragedia spaniolă i se părea acestui proprietar şi mare bogătaş francez rezistenţa neînţeleasă pînă la absurd a păturii conducătoare spaniole în chestia agrară.

— Dv., în România, adăogea în paranteză interlocutorul meu, aţi soluţionat la timp şi generos marea problemă agrară ; puteţi aştepta fără spaimă ziua de mîne. Spania, continua d-sa să explice, a avut şi are o elită cultivată şi inteligentă, care cunoaşte de mult

suferinţa crîncenă a muncitorului de pămînt. Raportul dintre ogor şi plugar a rămas în Peninsula Iberică exact ca în evul mediu. Şi astăzi latifundiari, între care episcopii catolici sînt cei mai mari, stăpînesc întreg pămîntul arabil al Spaniei ; îl stăpînesc ţinînd şi poporul muncitor şi mijloacele de cultură în stare de primitivitate şi mizerie. Şi astăzi plugarul-rob al Spaniei se încovoaie asupra plugului de acum o mie de ani, care poate fi pitoresc, dar nu mai e de tolerat în veacul industriei. Şi astăzi proprietarii latifundiari cred că e în interesul lor să ţie în pîrloagă întinderi imense, pentru a nu schimba nimic din sistemul de aservire desăvîrşită a braţului de muncă. Nicăieri în Spania ţăranul nu are proprietatea sa ; pretutindeni plugarul îşi caută la nobilii latifundiari un teren de agricultat, din care, între impozite şi spoliaţii, îşi scoate o amară bucată de pîne.

Tovarăşul meu de sfat îmi comunica fapte şi mai grave, pe care le cunoscuse personal : că în unele provincii din sudul peninsulei ţăranul nu are nici bordeiul propriu. Pe pămîntul pe care e sclav de veacuri n-are un colţ al lui, pe care să-şi plece fruntea. Şi, bineînţeles, şi mormîntul lui e provizoriu.

Toate acestea intelectualii şi conducătorii Spaniei le-au cunoscut de mult ; n-au îndrăznit, ori n-au putut să treacă la reforma politico-socială. Au preferat revoltelor succesive ţărăneşti să le răspundă cu gloanţe.

Nici guvernul republican care s-a aşezat după căderea monarhiei n-a atacat imediat reforma agrară. Cînd a manifestat intenţia s-o realizeze, s-a ridicat generalul campion al stărilor de lucruri medievale. Acest campion cumulează şi alte interese decît ale latifundiarilor. E lesne de înţeles că niciodată acest pămînt iberic, pe care se suprapun patru civilizaţii, nu se va pacifica pînă ce robul

din veac nu-şi va dobîndi dreptul său. Statele nu se pot întemeia serios decît pe ideea de justiţie.

Toate acestea mi le spunea un conservator francez. Judecata oricărui cetăţean conştient din acea ţară liberă (şi cetăţenii conştienţi sînt mulţi în Franţa) nu e aservită formulelor ieftine şi imitaţiilor străine. Omul cercetează personal datele problemei şi o rezolvă cu propria lui minte. Aşa încît, chiar în opoziţia aspră pe care o făcea guvernului, găseam la acest intelectual măsură şi înţelegere şi în acelaşi timp grijă pentru Franţa prezentului şi a viitorului.

Oamenii deprinşi să raţioneze cunosc cei dintăi relativitatea părerilor politice şi argumentelor atît de încărcate îndeobşte de consideraţii personale ; de aceea punctele lor de vedere nu sînt absolute şi şablonate. Inteligenţa luminează lucrurile şi subt acel unghi de justiţie, inerent societăţilor evoluate. De aceea puteam să constat chiar la un conservator o privire judicioasă asupra nefericitei Spanii. Judecata lui liberă — nepreţuit lucru ! — îl ferea de formele interesate şi de servitutea de partizan.

INVITAŢIA DOMNULUI N. IORGA

De cîtăva vreme, maistrul meu, d. Nicolae Iorga, mă cam trage de mînică, aşa cum ar spune unele din personagiile istorisirilor mele. Eu tac, dintr-un obicei vechi faţă de d-sa, şi aş putea să tac pînă la sfîrşit, cu acelaşi folos. Locul pe care-l deţin în prezent însă, şi nerăbdarea unora dintre cetitorii mei obişnuiţi, şi satisfacerea curiozităţii însăşi a d-lui Iorga, care a făcut aluzie la această tăcere, îmi impun — poate o singură dată — anume clarificare.

Nu-mi place să discut cu d. Nicolae Iorga, pentru că, în primul rînd, d-sa e un polemist redutabil şi eu nu sînt polemist.

Într-al doilea rînd, am unele rezerve intime.

Iată-le, aceste rezerve :

Încă din 1904 am simţit pentru acest mare intelectual respect şi prietinie. Eram tînăr fără experienţă, fără sprijin. D. Iorga cel dintăi m-a remarcat şi m-a făcut cunoscut marelui public, în cuvinte calde, pentru care nu i-am putut niciodată mulţămi destul. De şi m-am despărţit de d-sa îndată ce a început activitatea sa politică şi m-am alăturat ideologiei «Vieţii româneşti», am continuat să-i păstrez nealterate sentimentele mele de

admirație și recunoștință. După răstimpuri de răceală, d-sa a avut bunătatea să-mi zîmbească iarăși. În 1930 a făcut mai mult : din proprie inițiativă și fără ca eu să fi cerut, d-sa m-a sprijinit ca să ocup o înaltă demnitate de stat. Am înțeles că, de și nu-i rămăsesem un cirac fidel și supus ohavnic, d-sa prețuia la mine seriozitatea muncii mele artistice. Poate, mai mult decît atît, d-sa va fi prețuit acea modestie pe care mi-am impus-o ca o disciplină aspră : n-am pretins contimporanilor nimic pentru satisfacerea ambițiilor mele și am rămas foarte departe de bugetul statului, într-o singurătate cu care m-am mîndrit.

Dar — îmi mai spuneam eu cu naivitate — d. Iorga va fi prețuit și statornicia atitudinii mele față de oamenii și lucrurile acestui pămînt, cu care am rămas în contact viu și neîntrerupt. În drama poporului românesc eu nu am privit cu simpatie pe cei care au fost exploatatorii, care vorbeau grecește la 1800 și franțuzește la 1900. Inima mea a bătut din tinerețǎ pînă azi pentru cei mulți și obijduiți : am fost și sînt solul lor într-un veac pe care vreau să-l socotesc al dreptății. «Ion Ursu» și «Sluga», «Toamna», «Neamul Șoimăreștilor», «Zodia Cancerului», «Paștile Blajinilor» m-au ținut într-aceeași atitudine neînduplecată.

Deci m-am bucurat de bunăvoința d-lui Iorga. Am intrat în casa d-sale, am stat la masa d-sale. L-am cunoscut în ceea ce d-sa are bun și nobil. Este între noi și o diferență de vîrstă. Nu pot deci să primesc cu voie-bună invitația d-sale de a intra într-o discuție publică, dînd replici la aluzii răuvoitoare și întorcînd mînie contra relei d-sale dispoziții.

Are publicul nostru românesc destule spectacole penibile.

Coloanele literare ale «Adevărului» nu-l satisfac pe d. Iorga. D-sa întîlneşte în paginile «Adevărului» nume care nu-i sînt simpatice. Îmi pare rău ; înţeleg însă să-mi păstrez libertatea şi s-o menajez şi pentru alţii.

Nu-i place d-lui Iorga că sînt în rîndurile democraţiei. Se poate ; nu pot fi astăzi altfel decît am fost ieri ; ar însemna să trădez firea mea şi să desminţesc cele şaptezeci de volume în care atitudinea aceasta a mea s-a fixat neîncetat.

La 1904 eram un copil. De atunci au trecut ani mulţi ; încet şi penibil, am cunoscut natura, viaţa şi oamenii, printr-o lucrare proprie şi nemijlocită. Am învăţat a-l cunoaşte foarte bine şi pe d. Iorga. Îl preţuiesc mai mult decît altădată, pentru că îl înţeleg mai bine ; şi ştiu să fac şi mai multe rezerve faţă de d-sa, fără să simţesc necesitatea de a le striga în public. Chiar cînd mă nedreptăţeşte, ştiu să-mi păstrez liniştea, pentru că Nicolae Iorga nu poate fi confundat cu mărunţeii vieţii noastre publice, şi cusururile lui sînt umbre alături de mari străluciri.

Indispoziţia d-lui Iorga se întoarce şi asupra cinstei pe care mi-o acordă Universitatea ieşană. Îl rog pe d. Iorga să mă ierte şi pentru această greşală a senatului universitar de la Iaşi. Îl rog pe d. Iorga să mă ierte şi pentru tot ceea ce d-sa îşi închipuie despre mine. Vina mea este că nu sînt cum vrea d-sa. Voi continua să fiu aşa cum înţeleg eu.

DREPTATE, ȚĂRĂNIMII

(1834 — 1937)

Dezamăgirile sînt în lucrurile omenești cum e ploaia în nouri, pentru că însăși natura acestui rege al creațiunii e mizerabil supusă instinctelor ; în același timp credința în bine echilibrează tristeța vieții, pentru că acest vierme care se numește omul a izbutit să se ridice deasupra sa însuși, creîndu-și un destin.

De o sută de ani de cînd provinciile românești au ieșit la lume și și-au dat o constituție scrisă, adunările legiuitoare au făgăduit o stare mai bună de lucruri pentru pătura muncitoare și mizeră a poporului, aducînd, repetat, neant în loc de înfăptuiri. În divanurile ad-hoc s-a auzit glasul de durere al mulțimii cu o intensitate care răspunde la două decenii de speranțe înmormîntate. La 1864, Kogălniceanu a trebuit să recurgă la un act violent de guvernămînt ca să poată asigura țărănimii nu atît bunuri materiale, cît un început de libertăți. Ce-au făcut metodele conducătorilor din aceste începuturi de libertăți ale clasei țărănești se știe îndestulător și au dovedit-o anchetele parlamentului de la 1907, în urma mișcărilor agrare. Patru decenii de frazeologie, patru decenii de dezamăgire. Cu doi ani înainte

de tulburările din 1907, Spiru Haret denunţa starea imposibil de menţinut a ţărănimii, cufundată în întuneric şi sărăcie. Pentru pătura suprapusă Spiru Haret devenea, deci, un provocator. A constata cu durere rănile şi scăderile patriei, însemnează, pentru anume oameni de la noi, a bîrfi şi a trăda ţara. La optzeci de ani după Regulamentul Organic, se hotărăşte oştilor pămînt şi vot universal. Ce a urmat în aceşti douăzeci de ani de după război ştim iarăşi : depravarea alegătorului rural prin cea mai deşănţată demagogie, pierderea pămîntului de împroprietărire, care a dus la legea conversiunii. Am avut cu toţii dreptul şi prilejul de a vedea încă o dată un aspect penibil al zădărniciilor omeneşti. Şi totuşi, mai avem încă de nădăjduit. Sîntem datori să nădăjduim şi să credem în visul lui Mihail Kogălniceanu : o ţărănime liberă, puternică şi conştientă.

După o sută de ani (exact, o sută trei) de la Regulamentul Organic, în preajma unor alegeri nouă pentru Parlament, toate partidele din ţară în luptă se prezintă în faţa alegătorilor rurali cu un program pe care l-au auzit şi părinţii noştri, şi bunicii domniilor voastre. Ţărănimea e în suferinţă şi are nevoie de solicitudinea noastră. Are nevoie de instituţii serioase economice, de cultură raţională a pămîntului, de drumuri, de valorificarea producţiei, de instrucţie, de medici şi dispensare etc. Ţărănimea noastră înapoiată are neapărată nevoie de un sprijin masiv al statului. Programele de azi pun într-o lumină mai mult decît ciudată trecutul nostru politic şi social.

Unele din partidele în luptă sînt cu desăvîrşire nesincere, afişînd dragoste pentru mulţime. Ideologiile totalitare au metode şi soluţii nu prea dulci pentru cei mulţi. Marile partide serioase socotesc că trebuie să dea, însfîrşit, Marelui Năcăjit ceea ce este al său. Căci după

o sută de ani, fie de înşelări, fie de dezamăgiri, am ajuns la o realizare de stat care pretinde o întărire mai durabilă decît armamentele, fortificaţiile şi alianţele : cere înălţarea pînă la conştiinţa deplină a mulţimilor, înălţare legată de o bunăstare economică. Căci, după douăzeci de ani de vorbe, aceste mulţimi, care ne-au pricinuit atîtea amărăciuni, şi-au agonisit un mic capital de educaţie politică şi încep să fie mai greu de manipulat.

Dezamăgiri şi speranţe : în aceste două vorbe se poate rezuma istoria politico-socială a unui secol. Cît de puţin s-a realizat ! strigăm uneori. Totuşi, cît de mult ne-am desfăcut de acele stări de lucruri, pe care le-am descifrat într-o sară de primăvară, în anul tragic 1907, pe nişte vechi documente scrise întortochiat cu slove chirilice ! Atunci am pipăit, aş putea zice, cu oroare arbitrarul şi despotismul unui veac, pe care eu nu-l mai doresc pentru urmaşii triştilor ţărani de atunci. În aceste documente am găsit o jalbă, adaosă cu mărturii, pentru bătăile şi chinurile la care fuseseră supuşi nişte ţărani clăcaşi din Moldova. După ce au fost biciuiţi la scară, au fost grămădiţi la fum de ardei în bordeie, apoi vîrîţi cu capetele în garduri, ori puşi să stea o noapte în lăptocul morii, la vreme de iarnă, în luna ianuarie.

Urmaşii — dintre care unii doresc dictaturi, căci trecutul, vai ! se uită aşa de uşor — urmaşii încep să devie oameni liberi.

Încă o dezamăgire ? Se poate. Eu însă voi crede pînă la sfîrşit că dreptăţile trebuie să se împlinească.

G. TOPÎRCEANU

Cobora pe Topolog,
Printre munţi, la vale...
Şi la umbra unui stog
S-a oprit din cale.

În ce lună ? În ce an ?
Anii curg ca apa...

Aceste versuri din cea mai pătrunzătoare poezie a lui Topîrceanu — «Balada morţii» — cuprind în veninul lor ager însuşi destinul poetului, însuşi destinul meu şi al domniilor voastre. Toţi ne oprim din cale cînd ornicul vieţii stă, ne plecăm fruntea spre mama noastră pulberea, şi, după aceea, deasupra golului, pe locul unde am fost statornici o clipă, rămîne întrebarea aşa de tristă :

În ce lună ? În ce an ?

«Anii curg ca apa» peste raza fugară a existenţii noastre, peste visuri, peste zădărnicii. Numai un umorist, cum a fost Topîrceanu, putea să aibă în el şi să valorifice acest dureros sentiment al trecerii iremediabile. Inteligenţa lui aşa de lucidă trebuia să zîm-

bească acestei amare tristeţi. Trebuia să zîmbească nu atît pentru neputinţa noastră materială — viaţa înseamnează neapărat moarte, după cum început înseamnează numaidecît şi sfîrşit ; trebuia să zîmbească pentru că, totuşi, inteligenţa umană a izbutit să găsească un punct de sprijin între două veşnicii.

Topîrceanu a făcut parte dintre acele naturi de elită care încearcă să dea un sens acestei vieţi. Nu trăia numai pentru funcţii organice şi instincte. Avem o posibilitate de a ne elibera de această sclavie, comunicînd cu nobleţa umană a trecutului, lăsînd o parte din sforţarea noastră spirituală celor care vor continua spirala de ascensiune. Mai cu samă în vremuri de coborîre a umanităţii pînă la animalitatea primară, cum sînt vremurile de faţă, chemările la datorie a acelor care cred într-un destin de îmbunătăţire a omului trebuie să ne fie deosebit de scumpe. Zîmbetul lui nobil încerca să fie o sfidare sfîrşitului brutal care a pus între el şi noi o despărţire pretimpurie.

Prietinul nostru a avut dreptate să zîmbească şi să creadă. N-a murit întreg şi-l vom avea încă între noi pînă ce se va aşeza deasupra noastră întrebarea înfricoşată din «Balada morţii». Va rămîne după aceea şi între alţii care vor veni după noi şi care, în timpul lor tot aşa de scurt, vor simţi sunînd cu dulceaţă în inima lor versurile acestui mare poet.

GRAMATICA D-LUI I. IORDAN

D. Iorgu Iordan, profesor la Universitatea din Iaşi, publică la «Cartea românească» o gramatică a limbii române pentru marele public, datorită, zice d-sa, străduinţilor profesorului I. Simionescu şi necesităţii ce se simte de cîtva timp de o gramatică practică, în sensul unui îndreptar lingvistic.

Se simte, într-adevăr, nevoie de aşa ceva, de cîtva timp. Acest «cîtva timp» însamnă vreo douăzeci de ani.

După războiul de întregire şi după unirea tuturor ţărilor româneşti, s-a simţit nevoie de multe lucruri. Mulţi oameni serioşi au să zîmbească auzind că se pune nevoia unei gramatici în primul plan. A pune aşa ceva înaintea necesităţilor economice şi politice e îndrăzneţ în orice caz. E mai mult serios decît îndrăzneţ. Poţi constitui oare un stat fără instrumentul principal de înţelegere între oameni ? Poţi să-l consolidezi fără o unificare culturală ? Cu anarhie ortografică şi gramaticală, agenţii statului vor călăuzi fără prestigiu treburile publice. În faţa acestei anarhii, cetăţenii minoritari vor sta nedumeriţi, aşteptînd vremuri mai bune sau vor face ca şeful gării de la Feldioara-Războieni, care afişa următoarea

notă (în 1923) : «Toţi funcţionari cel mai scurt vreme prezenteaze în Registratura pentru carnetele de identitate».

În aproape două decenii de după război, Academia Română s-a străduit să dea statului nou ortografie unitară. Au avut loc, în cîteva sesiuni, discuţii laborioase. Principial, s-a ajuns la acceptarea fonetismului — aşa cum s-a propus într-un congres de filologie. Însă, practic, nemuritorii n-au putut trece peste cîteva rezistenţe, legate de cuvîntul «român» şi familia lui, şi toată această afacere importantă a rămas căzută în baltă. Pentru nişte nemuritori, care au înaintea lor veşnicia, procedarea e firească. Pînă la anul 2 000 este timp. Însă în vremea asta fiecare cetăţean nou, după ce iese la lume, ţine să-şi afirme un sistem propriu, aşa încît să se poată parafraza un dicton al strămoşilor noştri : cîţi români, atîtea ortografii.

D. Iorgu Iordan ne sfătuieşte să acceptăm deocamdată ortografia în fiinţă a Academiei, cu *î* din *a* în mijlocul cuvintelor. Toţi oamenii de ordine vor accepta această propunere. Ce facem însă cu «buntuşnicii», cum se spunea acum un veac ? Oamenii de ordine sînt o minoritate. În ţara asta, toţi vor altceva decît ceea ce trebuie. Avem nevoie de linişte, de pace, de muncă — ei vor război şi dictatură. Avem nevoie de dreptate şi libertate — domniile lor îşi îngroaşă glasurile ca Hitler şi ca Mussolini. Avem nevoie de cultură, de specialişti serioşi în toate domeniile — ceea ce nu se poate face decît cu disciplină şi îndelungată muncă — ei vor să iasă înainte cu semne şi formule definitive, dînd la o parte tot şi începînd o lume nouă.

Zorile acestei lumi nouă se văd de pe acum ; sînt nişte zori fără de gramatică. Sînt şi fără aritmetică, şi

fără istorie, şi fără ştiinţă naturală. Dar mai ales sînt fără ortografie şi punctuaţie.

Aşa încît excelenta carte a d-lui Iorgu Iordan îşi are rostul ei şi în acest domeniu. Mă tem însă că tînăra generaţie preferă alte publicaţii — sau mai degrabă nu preferă nici una. Profesorii universitari de mîne, căci tînăra generaţie va furniza şi profesori universităţilor, vor scrie *îmi* în două cuvinte : *î-mi* trebuie ; şi bine *a-ţi* venit. «Î-mi trebuie» e expresia cea mai necesară unui tînăr care vrea să parvie ; «Bine a-ţi venit» e inscripţia tuturor congreselor, întrunirilor şi sărbătorilor sportive, în care se formează România nouă.

În operele pe care le vor publica aceşti tineri domni profesori vom continua să cetim : «O femeie şi 4 oameni». De ce nu : «1 femeie şi 4 oameni au mîncat 1/2 kg brînză» ?

Într-o nuvelă cetesc că un erou era «de-acum» salvat de la moarte şi că tatăl său era un om plin de «cumsecădenie».

La «Radio», speakerul cel mai tînăr ne îndeamnă «să cumpărăm numai *la Sococŭ*».

Coborîndu-ne din zona cultivată în cea mijlocie, găsim o altă serie de capricii stilistice şi ortografice, pe care d. Iorgu Iordan le cunoaşte. Cartea sa, scrisă sever şi ştiinţific, are la temelie profundă amărăciune.

Dorim ca acest «îndreptar», cumpănit şi conciliant, să găsească totuşi cetitori. D. Iordan învaţă care-i cuvîntul cel bun, care sînt virgulile necesare, care-i înfăţişarea firească a limbii. În acest domeniu schimbător prefacerile sînt necontenite. Nu trebuie să ne speriem de neologisme. Cuvîntul nou îşi are rostul lui : dacă e în spiritul limbii, poporul îl acceptă. O bună gramatică nu e alcătuită dintr-o serie de decrete, ci dintr-un şir de

constatări şi sfaturi. D. Iordan se ocupă de limba vie actuală, tocmai pentru ca să răspundă necesităţilor de care vorbim la începutul acestor însemnări.

Limba o vorbeşte poporul şi o scriu scriitorii. Dacă scriitorii au înţeles structura ei particulară, atunci toate merg bine. Neologismele şi îndrăznelile lor pot îmbogăţi patrimoniul comun ; îl pot îmbogăţi printr-o sforţare originală, nici într-un caz imitînd servil o mecanică străină.

[COMEMORAREA LUI I. CREANGĂ] *

Domnilor colegi,

Ar părea cel puţin ciudat din parte-mi intenţia de a face, faţă de domniile voastre, un elogiu explicativ al lui Ion Creangă. Orice coleg al meu din acest for cultural cunoaşte, fără îndoială, şi preţuieşte pe prozatorul incomparabil.

Poate greşesc afirmînd că valoarea lui Creangă e totuşi mai presus decît preţuirea obişnuită şi convenţională, şi că originalitatea lui e unică şi cu neputinţă de atins ; mi-ar fi foarte plăcut să constat că lucrurile stau altfel ; însă cînd văd că, după aproape cincizeci de ani de la moartea lui, se vorbeşte de pe catedre universitare şi se scrie de oameni autorizaţi, în publicaţii serioase, că Ion Creangă stă alături de scriitorii populari ; cînd, în aceşti cincizeci de ani, seminariile noastre de limbă română n-au putut produce o monografie a scriitorului şi au aşteptat ca să vie străinii să ne-o dăruiască, am toate motivele să bănuiesc că meşterul fără păreche e subestimat.

* Cuvîntare rostită în şedinţa din 1 aprilie 1938 la Academia Română.

O înaltă instituţie ca Academia nu putea să nu vie, chiar şi mai tîrziu, să recunoască această valoare naţională, pe de o parte premiind lucrarea de sinteză a d-lui Jean Boutière, pe de altă parte asociindu-se la sărbătorirea centenarului. Mă bucur că mi-a căzut mie sarcina agreabilă de a lăuda pe învăţătorul meu. Şi dacă lauda mea e acceptată şi împărtăşită, atunci se va fi făcut măcar în parte, cel puţin în Academie, dreptate acestui fiu nobil al neamului nostru.

Nedreptatea faţă de Ion Creangă a pornit chiar din timpul vieţii lui. «Poveştile» şi «Amintirile» au fost gustate întăi în cercul restrîns şi fin al «Junimii» şi au fost cercetate ca o curiozitate, după aceea, de cei mai mulţi cetitori. Opera lui a fost tîrziu dată marelui public de către editori, şi aceşti editori au socotit că trebuie s-o întovărăşească de un glosar. Vă încredinţez că, după întregirea României, nici moldovenii de peste Prut şi din Bucovina, nici ardelenii n-au nevoie de asemenea tălmăciri ; aşa-zisele provincialisme ale lui Creangă circulă în limba marii majorităţi a poporului nostru. A intra în această bogăţie de cuvinte şi zicale e o desfătare mai ales pentru cei nefamiliarizaţi cu graiul popular. Tendinţa de a izola pe Creangă are explicaţia pe care am dat-o mai nainte : cu excepţii onorabile, cetitorii şi comentatorii de la noi stau încă dedesubtul acestui artist.

Un scriitor care dădea, încă înainte de 1880, literaturii noastre o operă de primul rang rămînea obscur şi umil în colţul lui de lume ; ba era urmărit şi de un proces eclesiastic, apoi exclus din învăţămînt, osîndit să nu aibă pînea cea de toate zilele. După jumătate de veac, opera lui avea să constituie o solie de onoare către literaturile apusene. Sărbătoririle centenarului nu mă pot face să uit umilinţa în care a fost coborît în timpul vie-

ţii sale autorul fermecătoarelor «Amintiri». Se vorbeşte despre o revizuire de proces şi despre o reabilitare a lui Creangă de osînda caterisirii. Nu-i decît o confirmare a unei tristeţi de demult şi a unei neînţelegeri prezente, căci omul nu mai are nevoie de cele materiale, iar artistul e cu mult deasupra jignirilor.

Acum treizeci de ani am participat la cea dintăi pomenire oficială în satul de naştere al scriitorului. Humuleştenii nu cunoşteau nimic despre scriitor ; unii oameni mai vechi îşi aduceau aminte despre un diacon cu acest nume, care a fost lepădat de cuviincioasa breaslă eclesiastică ; aşa încît predica mea, în biserica din Humuleşti, a avut în ziua aceea drept temei propoziţia : «Proroc în patria sa cinste nu are». Neamurile care trăiau în casa veche, primind vizita noastră a orăşenilor, erau încredinţate că venim să admirăm transformările pe care le făcuseră, soba nouă în locul hornului străvechi, mobilele de la tîrg, gramofonul şi celelalte minunăţii ale lumii ; pe cînd noi căutam relicve ale trecutului. Nu e nevoie să adaog că nepoţii nu aveau atunci istorisirile uncheşului lor între cărţile pe care silabiseau în ceasuri libere. Humuleştii decăzuse, devenind despărţirea a patra sau a cincea a urbei Tîrgu-Neamţu ; se desfăcuse de «Amintiri» şi acceptase tranzacţii cu lumea nouă. Dar nu era numai asta. Opera lui Creangă le era străină şi pentru că nu le era adresată lor. Săteanul care pune sforţare evidentă în deslegarea unei tipărituri şi care caută pentru puţinele lui ceasuri de lectură divertismentul lui Tilubuhoglindă, sau istoria lui Alexandru Machedon, sau îngînarea mistică a Epistoliei, nu e în stare să treacă dincolo de forma cea mai elementară a prozei. (Cel puţin aşa era atunci ; mîni nădăjduiesc să fie altfel !) În faţa «Amintirilor», cu toată bunăvoinţa ce ar avea să le pătrundă, rămîne puţintel nedumerit şi

dezamăgit. Sătenii, chiar şi cei necărturari, fără îndoială, se pot amuza ascultînd o lectură a «Amintirilor» ori poveştilor lui Creangă, căci această lectură e o interpretare, o vorbire. Un om fără cultură nu poate intra în dificultăţile acestei proze meşteşugite, întortochiate şi speciale, care e propria lui limbă. Proza cărţii populare are o anumită ordonanţă, e schematică, indiferentă şi incoloră ; dealtminteri poporul nici nu urmăreşte arta în cărţile pe care le are în raft, ci un învăţămînt util sau, cel mult, o petrecere comică ori filosofească. Amintirile şi poveştile lui Creangă sînt însăşi limba vie a poporului, fixată ca într-o misterioasă mutaţie biologică. Cu cît pregătirea lectorului e mai bună, cu atît muzica ei e mai înţeleasă şi sentimentul ei mai pătrunzător. Ca şi în cazul lui Eminescu, Creangă e unic în sine, însă divers în cetitori. Fiecare găseşte în «Amintiri» şi «Poveşti» noutăţi şi rezonanţe în legătură cu propriul său suflet. Acesta e, de altfel, privilegiul artei adevărate.

Nedreptatea sinceră şi inconştientă pe care o făceau genialului lor consătean humuleştenii e explicabilă şi firească ; nu tot aşa de explicabilă şi firească mi se pare neînţelegerea repetată şi perpetuată a acelor care, de pe catedră, aşază pe Ion Creangă lîngă Ispirescu şi Anton Pann. Nu vreau să micşorez întru nimic pe Ispirescu şi pe Anton Pann, dar ei sînt altceva. Avem de-a face cu valori ce nu se pot compara.

Însuşi d-l Jean Boutière, în foarte merituoasa monografie a sa, comparînd pe Creangă cu Perrault şi fraţii Grimm şi socotindu-l pe Creangă superior acestora, nedreptăţeşte şi pe scriitorul român şi pe marii povestitori străini. Căci Creangă iese din zona povestitorilor de basme populare, oricît de măiastră ar fi sintaxa lor.

«Capra cu trei iezi», ori «Dănilă Prepeleac», ori «Stan Păţitul» nu sînt basme decît prin tema lor, îndeobşte cunoscută şi la alte popoare. Creangă nu le face numai româneşti prin limbă şi amănunte caracteristice ; el pune în ele o puternică suflare de creaţie care învie peisagiu, om şi animal, care singularizează în purtare şi vorbire, care determină momente şi scene dramatice de neuitat. Avem de-a face, de fapt, în unele din poveştile lui Creangă, cu cele mai minunate şi mai personale nuvele care s-au scris în literatura noastră.

Acest scriitor e remarcabil şi prin fenomenul cu totul rar pe care-l reprezintă. Nu se găseşte ceva asemănător nici într-o altă literatură. Apărut după începuturile noastre literare, străin de influenţele de imitaţie ale timpului şi într-o perioadă cînd poporul îşi păstra încă arta lui orală, Creangă aduce prospeţimea sufletului artistic popular, a cîntecului şi zicalei, valorificîndu-le şi păstrîndu-le în putere şi pentru epocile de decădere cînd şcoala, cartea şi gazeta scad spontaneitatea şi ofilesc memoria poetului anonim. Astfel putem avea viu în literatura noastră cultă sufletul strămoşilor noştri din veac.

Şi mai este încă ceva. Dacă ţăranii noştri nu vorbesc şi nu pot vorbi între ei ca în proza lui Creangă, fără îndoială că recunoaştem, atît în «Poveşti» cît şi în «Amintiri», esenţa cea mai subtilă a graiului nostru popular, ca şi cum geniul limbii noastre s-ar fi întrupat. În această limbă, în care cîntă suferinţi şi bucurii ale generaţiilor şi strălucesc metaforele acumulate, de secole, ca într-un tezaur, Creangă a dat la lumină un bun suprem al acestui neam. Ţăranii feluritelor naţii au caracteristice comune în legătură cu brutalitatea, lăcomia şi natura lor rudimentară, în legătură cu munca lor penibilă, cu asupri-

rile şi nedreptăţile domnilor lumii. Se găsesc dozate aceste caracteristici şi în firea ţăranilor noştri. Dar neamul acesta al nostru, încă despărţit de oraşe şi de viaţa modernă, pe care încă nu-l preţuim pe cît merită şi care pînă astăzi a fost în chip fals călăuzit — neamul acesta are anume însuşiri de delicateţă sufletească şi de umor, care-l fac distinct şi unic. Tocmai aceste însuşiri de sentiment şi inteligenţă se găsesc, printr-o împrejurare minunată, fixate în opera lui Creangă : şi prin asta marele meu maistru nu e, cum am spus, numai o solie către neamurile deplin evoluate ; ci rămîne în veci, în faţa Celui etern, mărturie că nu ne-am păstrat zadarnic pînă azi şi că dreptul nostru în faţa viitorului e un drept de selecţiune şi de nobleţă. Cu toate greşalele guvernanţilor, cu toate rătăcirile generaţiilor, acest neam şi-a scris prin Creangă documentul imprescriptibil al dreptului său de valorificare. Dînd cuvintelor cumpăna justă şi ţinînd samă de importanţa artei, putem opune pe Creangă, ca şi pe Eminescu, tuturor restriştilor. Oricît de vitregă ne-ar fi istoria, Dumnezeu a pus în noi semnele sale nebiruite.

Acesta e sensul mai adînc al operei modestului diacon şi învăţător. Colaboratorii săi la cartea de cetire şi-au făcut o plăcere cîndva, vorbind de Creangă, să-l arate cît de penibil lucra, ştergînd, revenind şi asudînd pe foi ca la o muncă silnică, pe cînd ei compuneau cu o dulce uşurinţă. Sentimentul lor de superioritate s-a păstrat într-o măsură şi la comitetele de comemorări şi bojdeuci, care au aerul de a proteja amintirea unui biet scriitor năcăjit ; deasemenea, în timpul nostru se găsesc încă destui care, dacă nu-l socotesc un scrib popular, îi acordă o atenţie cîntărită cu valoarea socială a caterisitului şi solicitantului. Răspunsul la această ultimă formă de nedreptate stă în zîmbetul caracteristic şi expresiv al

scriitorului, care e şi al ţăranului nostru — al acestui ţăran pe care Nică al lui Ştefan a Petrii Ciubotarul l-a ridicat într-o regiune fără scădere.

Domnilor colegi,

Academia a întîrziat puţin cu participarea sa la pomenirea unei sute de ani de la naşterea lui Ion Creangă. Nu e nici o greşală şi e potrivit că nu se face cu fast ; e vorba de un umilit şi un ofensat al vieţii. Această întîrziere putea să fie voită, ca să puie un accent mai mult cinstirii ce se face modestului nostru dascăl. Ea îmi adaogă prilejul ca să fac şi o rectificare, întemeiat pe un document autentic. Înseşi sărbătoririle ţării au fost în întîrziere cu doi ani. De la naşterea lui Ion Creangă s-au împlinit o sută de ani în 1935.

Iată aici dovada, pe care am plăcerea s-o dăruiesc onoratei Academii. E o fotografie a lui Ion Creangă, din 1877. Pe dosul fotografiei, Creangă a scris cîteva cuvinte, între care reţin principala mărturisire : «Pozat în 19 dechemvrie 1877. În etate de 42 de ani.» Semnat : I. Creangă. Dacă, după mărturisirea sa, Creangă avea în 1877 vîrstă 42 de ani, atunci anul naşterii sale e 1835. Fără îndoială că această întinerire de doi ani a făcut-o pentru motive şcolare — la intrarea în seminarul de la Socola, într-o vreme cînd simple declaraţii şi mărturii ţineau locul certificatelor de naştere. (Fotografia aceasta mi-a fost adusă de un tînăr funcţionar al C.F.R., d. Gh. Ursu, din Bucureşti.)

Ca să închei, în legătură cu originea sa, e poate interesant să mai adaog că se găseşte, în «Amintiri», un pasagiu în care Ion Creangă, vorbind despre bunicul David Creangă de la Pipirig, spune că bătrînii săi ar fi pribegit din Ardeal, aşezîndu-se nu prea de multă vreme

la apa Ozanei. Întăi au pogorît cu turmele la Pipirig şi apoi, în lungul apei, au ajuns pînă în coasta tîrgului, sub cetatea Neamţu.

Între neamurile şi consătenii lui Creangă, aflăm Oşlobeni. E vorba, în «Amintiri», de un popă Oşlobanu şi de un Nică Oşlobanu, camarad al lui Creangă la şcoala de catiheţi din Folticeni.

Deci aceşti Oşlobeni, cu neamurile lor, între care se aflau şi bătrînii lui Creangă, vor fi venit de la localitatea ardelenească Vaşlab. Astăzi, oficialitatea chiamă acest loc Văşlăbeni, pe cînd pronunţarea bună, cum se vede, e alta : Oşlobeni.

În virtutea legii care a creat unitatea limbii şi a datinilor noastre, ardelenii au urmat să treacă munţii şi să populeze văile de dincoace şi după epoca întemeierii domniei Moldovei. Fără îndoială că treceau în aceeaşi măsură şi înainte de descălecătoare. Moldovenii sînt strănepoţii ardelenilor şi din vechi timpuri ei au împins stăpînirea lor efectivă, cu turmele lor, pînă la apa Nistrului. În cursul veacurilor, apoi, cărturari din mănăstirile Moldovei s-au întors în Ardeal, la baştină, ca să ţie acolo trează legea cea dreaptă. În vremea renaşterii principatelor, învăţaţii ardeleni au urmat şi ei aceeaşi cale, pe care o deschiseseră odinioară păstorii. Pe aceeaşi cale a venit neamul lui Creangă la Pipirig şi la Ozana, pentru ca acum «Amintirile» şi «Poveştile» lui divine să se întoarcă biruitoare la origine. Din acest punct de vedere, opera lui Creangă are o nouă semnificaţie.

Onoraţi colegi.

Asociindu-se la pomenirea fericitei lui naşteri, Academia consacră definitiv lui Creangă loc de frunte între creatorii de valori nemuritoare ai poporului românesc.

E VORBA SĂ SE ÎNFIINȚEZE O SOCIETATE DE ORNITOLOGIE

Iubite prietine (prietinul acesta e copila mea Profira S., care are norocul să facă parte din tagma scriitorilor, tot atît de prețuită tagmă ca și cea a vînătorilor și pescarilor. din care fac parte eu), iubite prietine, ai dreptul să saluți într-o gazetă nouă întemeierea în țara noastră a societății de ornitologie. După cum arată luminata expunere a domnului Aurel Comșia, inspector general de vînătoare, de care ai luat cunoștință, e un proiect numai, pornit din inițiativa vînătorilor, dar avem dreptul să nădăjduim că proiectul va deveni realitate. Ciudat pare numai — deocamdată — că sînt amestecați în afacerea asta vînători. Pentru profani, vînător însamnă prigonitor al faunei pădurilor, munților și cîmpiilor noastre. În realitate, distrugători sînt necunoscătorii și braconierii — pe care noi nu-i putem socoti în breasla noastră. Căci noi, vînătorii, nu mai ținem breasla noastră dintr-o nevoie crudă de hrană, ci, după evoluția firească a tuturor celor omenești, am ajuns să transformăm un vechi instinct sălbatic în dragoste de cele frumoase ale lui Dumnezeu, și, între cele frumoase, trebuie să numărăm sălbătăciunile care animă și fac mai interesante singurătățile.

Se mai adaogă aici încă o chestie delicată, care începe a se lămuri, în timpurile noastre, prevestind zorile altei vieţi morale în omenire. Tînărul popor american ne poate fi pildă în direcţia aceasta.

Istoria păstrează încă în analele ei mărturii crîncene ale sclaviei, cînd semenul nostru sărman era socotit alături de animal şi i se tăgăduia suflet şi raţiune. Dealtminteri ştii că şi femeia s-a bucurat cîndva de acelaşi tratament din partea stăpînilor lumii, adică a bărbaţilor, şi tîrziu a început a fi scoasă (cu cîte greutăţi şi lupte !) din umilinţa ei. Încet-încet, din veac în veac, condiţia umiliţilor şi obijduiţilor s-a îmbunătăţit şi domnii vieţii au binevoit să admită că, avînd aceiaşi strămoşi în paradisul de odinioară, toţi pămîntenii au dreptul să cugete şi să fie liberi. În acest domeniu Iisus Hristos a fost învăţătorul cel mare, prin iubire. De la sfînta lui propovăduire s-a realizat ceva, şi omenirea a schiţat intenţii de a-şi muta luceafărul călăuzitor din nordul violenţei în răsăritul blîndeţii. Nici noi, nici nepoţii noştri nu vom apuca, vai ! acea vreme a împăcării şi înţelegerii pe care a prorocit-o blîndul galilean ; fiara dintru început se zbate încă în om ; războaiele şi catastrofele aruncă necontenit sonde în fondul nostru primar, şi se găsesc şi filosofi care să demonstreze că adevărul îl deţineau zeii urii şi dezastrului şi că blîndeţa e un element factice, adaos în chip fals naturii noastre.

Totuşi, omenirea nu va merge îndărăt. Drumul ei, şovăitor dibuie spre alinarea desăvîrşită. Dumnezeu a pus în cîţiva aleşi ai săi, în veacuri, semnele înţelegerii. Prototipul divin, apărut misterios la intervale, a dat un sens destinului nostru.

Iubirea a fost cîndva pentru oameni un instinct brutal. Creştinismul i-a dat un orizont vast. După desrobirea din întuneric şi nerecunoaştere a sclavilor, iată vine rîn-

dul fraţilor noştri mai mici, animalele. E vremea să cadă şi această cetate a prejudecăţii. Animalele au sentiment şi inteligenţă.

Americanii, mai ales, lucrează acum sîrguitor la protecţia locuitorilor singurătăţii. În sufletul tînăr şi entuziast al fraţilor noştri de peste ocean, a renăscut parcă uimirea ochilor pentru cele veşnic nouă ale creaţiei. În Statele Unite şi în Canada s-au alcătuit parcuri pentru a salva de la pieire totală bizonii. S-au creat societăţile de protecţie şi zonele sacre, în care sălbătăciunile pot hălădui ca în edenul primitiv. Îndată ce s-a făcut pentru ele pace şi a apărut şi în lumea lor luceafărul blîndeţii, s-a putut uşor observa că aceste sălbătăciuni dispreţuite şi nesocotite au sentiment şi inteligenţă, care evoluează şi progresează cu uimitoare repeziciune. Canadianul acela, pe care am uitat cum îl chiamă, despre care mi-a vorbit amicul meu Aurel Comşia, îmblînzise cîteva gîşte sălbatice. Aceste gîşte, simţindu-se foarte bine la ferma lui, s-au apucat într-o bună zi, la epoca pasajelor de primăvară, să abată şi să aducă la gazda lor un stol de alte gîşte, ce se aflau în trecere spre pol. Americanul le-a primit, le-a făcut onorurile fermei cu discreţia cuvenită, cinstindu-le cu porumb. Relaţiile între aceste pribege şi fermier au avut un rezultat destul de plăcut, de şi costisitor ; în alt sezon, au venit la fermă ca să ospăteze porumb şi alte rînduri de gîşte migratoare. Cheltuiala fermierului nostru a fost mai tîrziu copios răsplătită de faima minunii şi de vizitele organizate din toată America la soborul gîştelor sălbatice.

Nu ştiu dacă au băgat de samă zece cetitori de gazete, în Ţara Românească, anunţul morţii unui scriitor canadian, cu numele Grey Owl. Cronicarii gazetelor noastre au tăiat cu foarfeca din gazete străine informaţia, fără a fi cunoscut, desigur, acţiunea şi cărţile lui Bufniţă-Ce-

nuşie. Acest metis indian, vînător în Canada, şi-a creat o faimă fără moarte, împrietinindu-se cu castorii şi devenind protectorul lor.

Mama lui Bufniţă-Cenuşie aparţinuse neamului indienilor apaşi. Anahareo, nevasta lui Bufniţă-Cenuşie, se trăgea din şefi ai pieilor-roşii. Porecla indiană a acestei frumoase, sprintene şi mîndre muieri era Ponney: «căluţul». Se ştie ce civilizaţie puternică, în legătură cu sufletul şi caracterul, au avut copiii vechi ai lumii nouă. Trăiau fericiţi, într-o natură încîntătoare, preţuind şi cîntînd toate ale lui Dumnezeu. Soarta lor a fost să fie distruşi de cuceritorii europeni. Cînd bizonul a ajuns să fie reprezentat numai prin cîteva exemplare, cuceritorii au alcătuit pentru acest splendid animal regiuni de protecţie. Tot aşa au făcut şi pentru alte sălbăticiuni persecutate. În acelaşi timp, au observat că se stinge şi rasa cu totul distrusă a pieilor-roşii, dîndu-şi sama destul de tîrziu că pierderea pentru umanitate e foarte mare. Nu e locul aici să arătăm ce suflet ducea cu ea în mormînt această rasă. Americanii de azi deplîng stîngerea autohtonilor şi se întrec să le arate titlurile de nobleţă reală şi de originalitate pe care şi le afirmaseră în faţa Celui etern.

Deci Anahareo, urmînd în pustnicie pe soţul ei vînător şi vieţuind cu el într-o colibă azi, în altă colibă mîni, fie la malul unui lac, fie pe ţărmul unui torent între codri, era tristă nu atît pentru viaţa-i singuratică şi monotonă, cît pentru meşteşugul de ucigaş al lui Bufniţă-Cenuşie, soţul său. Bufniţă-Cenuşie întindea curse animalelor singurătăţii, ca să le jefuiască de blană. Din dragostea lui Bufniţă-Cenuşie pentru Anahareo şi din marea lumină care s-a făcut în el, de înţelegere pentru toată zidirea lui Dumnezeu, a ieşit acea hotărîre eroică ce i-a îndemnat

pe amîndoi să devie prietini ai animalelor pustiei, încetînd vechiul război.

Într-adevăr, de mii şi zeci de mii de ani omul prigoneşte animalele sălbatice. Îndată ce omul îşi schimbă faţă de ele atitudinea, are loc acel miracol ce s-a produs şi în viaţa acestei părechi de indieni.

Ciufu şi Mînza (ca să dăm tălmăciri româneşti poreclelor lor indiene) au adoptat doi pui orfani de castor şi i-au îngrijit cu dragoste. Măicuţa-castor murise în chinuri, spînzurată în capcană, şi, în ultimele ei clipe, încă încerca să tragă la sînul ei, cu mînuţa-i liberă, puişorii flămînzi. Ciufu şi Mînza au crescut puii cu sugăricea ; şi, ca în poveştile noastre populare, aceşti pui au fost copiii lor adevăraţi, plini de inteligenţă şi de drăgălăşie.

Castorii au trăit cîndva şi în ţările româneşti. Numele lor vechi e «brebii» sau cînii de apă. Neamul lor de mult a pierit de mîna omului şi amintirea lor a rămas numai filologilor, care descopăr numele animalului în numele de familie al unor pămînteni. Aceşti brebi erau animale blînde între ele şi sociabile ; trăiau în singurătăţi desăvîrşite şi-şi clădeau colibele în iazuri. Iazurile înseşi erau statornice prin munca lor şi printr-o subţire pricepere inginerească. Nivelul apelor era ţinut aşa fel ca magaziile colibelor şi locuinţile din iaz să stea deasupra luciului. Iar intrarea în colibe era prin fundul apei. Pentru iscusinţa lor, vechile piei-roşii ale Americii le recunoscuseră dreptul la o poreclă caracteristică : pentru ei, brebii erau «poporul castorilor».

Cei doi brebuşori din singurătatea canadiană, deveniţi copii ai omului, au făcut multe drăcii şi isprăvi drăgălaşe, încîntînd viaţa părechii noastre. Pînă ce, într-o zi, au dispărut. Probabil că au fost prinşi şi ucişi de oameni.

Tristeţa lui Ciufu şi a Mînzei a fost amară, dar hotărîrea le-a rămas statornică. Cu toate greutăţile vieţii, au

hotărît să ţie nestricată pacea cu animalele codrului. Au găsit şi au crescut alţi orfani de castor ; şi aceştia s-au dovedit drăgălaşi şi isteţi în alt chip — arătînd cu prisosinţă inteligenţă, suflet şi, mai cu samă, personalitate.

Guvernul canadian a recunoscut lui Grey Owl dreptul de a fi protector al castorilor şi l-a autorizat să constituie pentru poporul brebilor un parc sfinţit pe pămîntul Canadei. Lumea s-a dus să vadă minunea ; Grey Owl şi-a scris conversiunea şi observaţiile în cărţi celebre, pe care le pot ceti şi unii dintre compatrioţii noştri — cei ce nu se socotesc prea bătrîni şi nu cu sufletul prea uscat.

Din milosîrdia strămoşilor vînători, de mult a tăcut mugetul bourilor în codri, a intrat în tihna pieirii zimbrul şi au fost distruşi brebii. Unii dintre contimporanii mei sînt tot aşa de aplecaţi să desfiinţeze complect sămînţa oricărui vînat de pe pămînt, din aer şi din apă. Legile de protecţie ale vînatului şi pescuitului şi crearea regiunilor de pace complectă pentru sălbătăciuni lumінează întrucîtva anii de după război, care, ca şi aiurea, au adus şi în ţară la noi atîta mîhnire. Se adaogă acum societatea ornitologică : îi doresc din inimă să găsească prozeliţi. Vom păşi astfel pe drumul pe care se cuvine să păşim, ca să ni se pară viaţa mai bună şi frumuseţile lui Dumnezeu mai scumpe. Astfel, mai curînd şi inimile noastre vor răspunde vorbelor Apostolului, care grăia atît de pătrunzător de iubire. După două mii de ani, vorbele sfinte n-au trecut încă din texte în inimi.

PAŞCANI

Paşcanii — unde mi-am petrecut eu copilăria şi o parte din tinereţă — era şi acum jumătate de secol un important centru muncitoresc. Compania Strussberg, concesionara liniei Lemberg-Cernăuţi-Iaşi, întemeiase aici un atelier mare pentru reparaţia vagoanelor şi locomotivelor. În jurul gării şi atelierului se aşezase în pripă o îngrămădire destul de amestecată de lucrători calificaţi aduşi din vechea Austrie.

Aşezarea aceasta era în şesul Siretului. Pe colina de aproape, la asfinţit, începea în aceeaşi vreme să crească tîrgul. În prelungirea tîrgului se afla vechea Vatră a Paşcanilor, dominată de curtea şi biserica Rosetteştilor, sat bine populat, cu destul de buni gospodari. Pe aceeaşi moşie, împrejur, trăiau încă zece cătune. În fiecare duminică era iarmaroc la tîrg. Produsele întregului ţinut se îndrumau spre staţie. Valea Moldovii trimetea fag, muntele trimetea brad. Iar cele unsprezece sate secerau în valea Siretului grîul boieresc. Paşcanii erau atunci un latifundiu de opt mii de hectare.

Şcoala noastră, a celor de pe deal, se afla în Vatra Paşcanilor. Acolo am învăţat, împreună cu copiii gospoda-

rilor din sat şi ai evreilor din tîrg, la domnu Busuioc, învăţător neuitat.

Lîngă ateliere funcţiona o şcoală a căilor ferate, cu patru institutori şi cu program urban. Acolo urmau «cei de devale», de la gară, copiii lucrătorilor.

Desfătarea cea mare din vremea verii a întregii seminţii copilăreşti de pe acele meleaguri era Siretul. Acolo, la scăldători celebre şi în zăvoaiele cu mure şi bursuci, ne întîlneam toţi. Iarna, mlaştinile şesului îngheţau ; din deal în vale se alegeau pîrtii bine bătute. Noi cei de la deal eram meşteri la săniuş. Cei de devale aduseseră moda nouă a patinelor. Ne împrietineam făcînd schimburi şi petrecînd în lege, cum li-i dat copiilor din toate timpurile.

Către anii 1890—1892 odraslele străinilor erau băieţandri ; umblau la şcoala de devale sau o absolviseră ; vorbeau limba ţării ca mine şi ca Dumitru Coşăraru. Îmi păstram unele prietinii mai vechi cu ai mei, de la domnu Busuioc, şi mă legam şi cu veneticii. Acum îmi dau samă că unii din acei copii, cu părinţi pribegi din ţări sărace, aveau ton şi ţinută de civilizaţie occidentală şi că asta mă atrăgea spre ei.

În acest colţ de lume s-a petrecut subt ochii mei un fenomen cu totul interesant.

Colonia străină s-a aşezat definitiv în ţărîna Moldovei, cum dovedesc crucile cu inscripţii în diferite idiome din ţintirimul Paşcanilor. Copiii, crescuţi la soarele nostru şi la Siretul nostru, s-au ridicat cu acelaşi suflet ca şi noi şi cu aceeaşi dragoste pentru pămîntul în care hodinesc bătrînii lor. Ţăranii din Vatra Paşcanilor, ca şi din alte sate apropiate, au început a-şi trimete pe unii din copii — ucenici la atelierele gării. Acum jumătate de veac colonia era în întregime a altei lumi ; astăzi e în întregime pămînteană, încuscrită şi legată definitiv de

această țară. Vatra — așezare străveche, cu căsuțe mici acoperite cu stuf — astăzi e un sat cu case moderne, acoperite cu tablă și cu ferestre mari. Traiului rudimentar și penibil i-a urmat o viață mai largă și mai completă: lucrătorul din atelier și țăranul s-au asociat în progres ; la asta a ajutat mai ales legea de expropriere, cînd pămîntul a intrat în mîna unor oameni mai iscusiți și mai dornici de o viață nouă.

În anii de demult, biblioteca lucrătorilor atelierelor era străină, căci toți acei oameni își trăgeau bunurile sufletești din literatura altor limbi. Încet-încet proporțiile s-au răsturnat. Obiceiul de a ceti carte și gazetă a rămas statornic ; numaicît astăzi tineretul murmură și cîntă pe Eminescu.

Mi-au rămas cîțiva prietini buni acolo, cu care mi-am păstrat legăturile. Mai trăiesc la Pașcani Iohan Țonghibern și Vlad Niunchievici, lucrători pensionari ai atelierelor C.F.R. Totdeauna i-am revăzut cu plăcere. În familiile lor m-am simțit bine, ca între oameni onești și curați, pentru care viața nu e jucărie. Fetele au adus în casele părintești gineri autohtoni ; băieții au adus nurori pămîntence. Amestecul e de bună calitate.

Uitasem o întîmplare. În 1895, Vlad Niunchievici a suit la deal către mine într-o zi de sărbătoare. Ne-am plimbat un timp printre grădini cu trandafiri și bujori în floare. Apoi l-am dus acasă, și, în odăița unde îmi aveam cărțile, i-am cetit multă vreme din Eminescu. Vlad Niunchievici, montator în atelier, iubea literatura și atunci, ca și acuma, și îmi recitase de cîteva ori poezii leșești. Din acea zi, a avut plăcere să știe pe derost versuri din limba lui nouă (pe care o vorbea foarte frumos și atunci).

Acum doi ani l-am revăzut pe Niunchievici la Pașcani. Trebuie să adaog că Niunchievici și Țonghibern îngrijesc

şi priveghiază mormintele părinţilor mei îngropaţi acolo în cimitirul naţiilor. L-am văzut pe Niunchievici, am cercetat mormintele mele iubite şi, revenind domol spre casa lui de lîngă gară, mi-a povestit în amănunt şedinţa noastră din vara anului 1895, rostind versuri din «Luceafărul», pe care le auzise atunci de la mine, şi pe care le reluase singur, în amintirea tinereţii şi prietiniei noastre.

PROVIDENŢA

Năcăjit om plugarul. Griji, năcazuri, gînduri. Grijă cînd plouă, grijă cînd e secetă. S-ar putea spune că plugarul simbolizează perfect suferinţa, adusă în stare de doctrină. Viaţa întreagă luptă contra greutăţilor în cel mai curajos chip şi lupta lui pare zădarnică. Pămîntul acesta nu-i planeta lui.

Pricina acestei stări de lucruri trebuie s-o atribuim Providenţei, care are, se pare, cele mai bune intenţii din lume, însă nu se pricepe deloc în agronomie.

Vrea bine şi face rău. Dacă ar fi cu putinţă ca această Providenţă să se coboare măcar o lună, două pe pămînt, să ia cîteva lecţii de specialitate, lucrurile s-ar schimba cu totul. Cum aşa ceva e cu neputinţă, vorbele noastre şi cu nimic sînt tot una.

Din cele ce aud de la plugari, Providenţa aceasta pare a fi un fel de amator cu bune intenţii, pus acolo unde se află să facă o slujbă pentru care n-a fost creat.

— Hm ! zice Providenţa. Vra să zică le trebuie ploaie ? Ia să vedem ce-am făcut cu ploaia ? Pe unde se va fi rătăcit această marfă ?

Caută şi, însfîrşit, găseşte ploaia. Îi dă drumul să curgă ; se simte foarte mulţămită de ispravă. Pînă ce

trece pe acolo un duh rătăcitor, care se opreşte şi o întreabă ironic dacă îşi dă sama de ce se întîmplă pe pămînt.

— Desigur că îmi dau samă, zice Providenţa. Cunoşti dumneata pe acele animale care se chiamă plugari? Mi-au cerut ploaie şi le-am dat.

— Aşa? Cred că n-o mai cere multă vreme de-acuma înainte, răspunde duhul. Inainte de a se isprăvi binefacerea dumnitale, au să-şi dea şi ei sfîrşitul înecaţi.

— Să faci bine să nu vorbeşti astfel, s-a supărat Providenţa.

— Ba, decît să te superi, mai bine uită-te şi te încredinţează, întoarce cuvînt duhul. S-au stricat holdele, au pierit fructele, au putrezit legumele. La ce-ţi serveşte, mă rog, de-atîtea veacuri experienţa?

— Ba, să ştii dumneata, răspunde Providenţa, că nu-i uşor lucru să le potriveşti toate pînă la minută!

— Într-adevăr, aşa s-ar părea, că nu-i uşor, încuviinţează duhul; cel puţin nu-i uşor pentru dumneata. În orice caz, în locul dumnitale, aş înceta ploaia. Dacă nu se poate, dă-le măcar puţin răgaz ca să facă o corabie, ca Noe.

Cu aceste vorbe, duhul rătăcitor se duce în treaba lui. Providenţa se apleacă peste toartele cerului.

— După cît s-ar părea şi după cît înţeleg, îşi face ea socoteală, pămîntul e cam ud. Ar fi bine să dau iar vreme bună.

Foarte bine. Dă vreme bună. După aceea, întorcîndu-se pe coasta cealaltă, se pregăteşte să tragă un somn, încredinţată că acuma nimene nu mai poate cîrti că nu şi-ar merita numele de Providenţă.

După ce a umblat încolo şi încoace, duhul rătăcitor se întoarce şi o găseşte dormind. După ce se scoală, îl întreabă cu voie bună:

— Ei, acum ce mai spui ? Ai mai trecut pe pămînt ?

— Am trecut.

— Nu-i aşa că acuma-i bine şi minunat acolo ? Cred că s-a uscat.

— Într-adevăr, s-a uscat, răspunde duhul. Rîuri, fîntîni, cişmele — totu-i uscat. Vitele au căzut de arşiţă şi sete. Fîneţele s-au topit. Holdele, zgură. N-ai de ce te plînge ; aşa uscăciune, halal !

— Vai ! strigă cu jale Providenţa, şi începe să lăcrimeze. Dar nu mi-ai spus chiar dumneata, duhule, să le dau plugarilor şi o leacă de vreme bună ?

— Ba da, răspunde duhul, dar o leacă nu înseamnă chiar şase săptămîni de secetă cu 50 de grade la umbră ! Mi se pare mie, doamnă, că nu eşti în toate minţile.

— Ah ! şopteşte Providenţa între două suspine, mai bine ar fi fost să se dea altcuiva asemenea grea slujbă !

— Şi alţii cred tot aşa... o mîngîie duhul.

— Cu toate acestea, duhule, fac ce pot, se înviorează Providenţa, zvîntîndu-şi plînsul cu aripile. Ce sînt eu de vină dacă n-am fost făcută pentru meşteşugul acesta ?

— Prea adevărat, vorbeşti ca din carte... rînjeşte duhul.

— Mă nevoiesc cît pot, geme Providenţa ; nimene nu se trudeşte cît mine ca să facă bine. Însă, orice-aş face, ies toate pe dos.

— Cred eu, zice duhul, că dumitale ţi-ar trebui ceva mai puţin entuziasm şi ceva mai mult simţ practic. Eşti o fire pornită ; cînd o iei într-o parte, îţi pierzi judecata. Cînd dai ploaie, mă pun rămăşag că trebuie vreme bună. După ce ţii închis soarele lungă vreme, ca zgîrcitul galbinii — laşi slobod pojarul, dintrodată, ca să faci toate friptură.

— Să mă mai gîndesc, să mai judec şi să cumpănesc, se îndeamnă Providenţa ; n-am să mai greşesc.

— Hm ! zîmbeşte duhul, de cînd te cunosc, acelaşi lucru l-ai spus : «Fac tot ce pot ; am să încerc să fac mai bine !» Dar eu nu-ţi fac mustrare că nu vrei să faci bine şi nu faci tot ce poţi. Eu te mustru că nu ai înţelegerea precisă a lucrurilor. Ar trebui să-ţi cumperi un calendar — să te călăuzeşti după prezicerile lui, sau să faci tocmai din contra, ca s-o nimereşti mai bine.

«Asta este, zice în sine Providenţa, după ce rămîne singură. Am să-mi cumpăr un calendar.»

Ca să nu uite, îşi face un nod la batistă.

Înţelegeţi ce se întîmplă. A uitat de ce a făcut nod. Nu-i vinovată — ce să facă, dacă a uitat ? I se pare că a făcut acel nod ca să dea brumă în luna mai, ori nişte ceţuri putrede în august. Tocmai bine nu-şi aminteşte ; potrivit ar fi atunci să le dea pe amîndouă deodată.

La urmă şi plugarul înţelege că n-are de ce se supăra. Aşa-i rînduiala vieţii lui, să sufere în lumea asta, ca să-i fie bine pe lumea cealaltă.

(După Jêrome K. Jêrome)

[LIVIU REBREANU] *

Sînt ani destui de cînd Academia Română a acordat d-lui Liviu Rebreanu, pentru romanul «Ion», marele premiu Năsturel Herescu, cea mai mare răsplată pe care o putea acorda la acea epocă. Atunci instituţia noastră a aşezat pe un tînăr scriitor între valorile neamului românesc, apreciind, pe de o parte, talentul şi, pe de altă parte, preocupările sale. «Ion» e izvorît din frămîntările şi aspiraţiile păturii celei mai largi şi mai interesante a poporului nostru.

Votul de atunci al Academiei a fost o înaltă consacrare şi o fericită înţelegere. Scriitorul a răspuns acestei distincţii adăugind la opera sa, necontenit, de atunci şi pînă astăzi, o serie de cărţi, dintre care unele au interesat şi cercurile mai largi ale cetitorilor europeni. «Pădurea spînzuraţilor», «Ciuleandra», «Adam şi Eva», «Jar», «Răscoala», «Gorila» au sporit atît orizontul de preocupări cît şi calităţile acestui observator aspru şi neînduplecat al

* Cuvîntare rostită în şedinţa din 23 mai 1939 a Academiei Române, în care se propune alegerea ca membru activ la Secţiunea literară a lui Liviu Rebreanu.

pasiunilor şi rătăcirilor omeneşti. Realismul său, luciditatea sa purced dintr-o inimă dreaptă şi blîndă ; de aceea, oricît de impersonal ar părea artistul, simţim vibrînd, în ceea ce trece de la el la noi, acel suflu de milă şi de dorinţă de mai bine care constituie însuşirea scriitorilor de rasă şi, dacă voiţi, datoria scriitorilor timpului nostru.

Nu am nici datoria şi nu simţesc nici nevoia de a dezvolta interpretarea mea personală asupra operei foarte însemnate a d-lui Liviu Rebreanu. Domniile voastre sînteţi în curent cu producţiile literare ale vremii, şi aţi dat, desigur, operei acestui scriitor asentimentul şi preţuirea la care are dreptul. Domniile voastre cunoaşteţi deasemeni că cetitorii au deschis romancierului, încă de la apariţia lui «Ion», un cerc larg de simpatie care a sporit pe măsură ce opera sa creştea. Astăzi, d-l Liviu Rebreanu face parte dintre cei mai iubiţi şi mai cetiţi scriitori ai noştri. De cîţiva ani intelectualitatea noastră a început să-şi puie întrebarea dacă Academia Română nu trebuie să adauge bunei ei preţuiri de odinioară o consacrare definitivă.

Socot, domnilor colegi, că acest moment a sosit. Secţiunea literară, propunînd pentru un loc vacant de membru activ pe romancierul Liviu Rebreanu, îşi face o datorie şi faţă de scriitor, acordîndu-i răsplătire pentru o operă considerabilă şi de mare valoare, dar îşi face datoria mai ales faţă de instituţie, chemînd în forul ei pe unul dintre fiii cei mai distinşi ai neamului.

S-a întîmplat uneori ca Academia să înlăture de la recunoaşterea ei pe unii bărbaţi însemnaţi ai intelectualităţii noastre. Nu-mi permit să socotesc drept greşeli asemenea împrejurări ; argumentele Academiei trebuie să rămînă totdeauna bune. Dar simt că Secţia literară a lucrat de data aceasta pentru a spori prestigiul instituţiei.

Socotinţa Secţiei a fost că nu mai poate întîrzia o recunoaştere şi o înaltă consacrare ca aceea care se propune acum. Dacă Secţiunea literară ar mai fi pregetat, şi-ar fi creat o răspundere faţă de viitorime.

Cu acest sentiment şi siguranţă că face bine, Secţia literară are onoarea să propuie pe romancierul Liviu Rebreanu ca membru activ în unul din locurile vacante.

AMINTIRI ŞI IMPRESII

Iaşii au rămas un muzeu al amintirilor. Dau slavă lui Dumnezeu că se păstrează şi se va mai păstra multă vreme aşa, pentru sufletul nostru. Nepriceput ar fi să i se strice uliţile strîmbe, să i se dărîme colţurile arhaice. Cetăţuia Goliei, în mijlocul oraşului, cu zidurile încununate de iederi, păstrează între crenelurile şi pietrăria din alt veac o biserică întru totul artistică. Hîrţoagele defunctei boierimi moldovene s-au acumulat într-o clădire din aceeaşi incintă, şi paleografii le compulsează aplecaţi cu atenţie asupra lor, desfăcuţi de viaţa nouă şi intraţi în hrubele trecutului. Aici, în nişte chilioare, prin deceniul al şaptelea al veacului trecut, a trăit şi Ion Creangă, diacon răzvrătit.

Nu departe de Golia, se înalţă turnul de la Bărboi, cu biserica sturzească şi ocolul de clădiri al chinoviei de demult. Din cea dintăi clipă cînd am poposit aici, am dorit acestui cotlon grădini de flori şi trandafiri acăţători, căci, dincolo de zidurile refugiului, e concentrată cea mai mare desime şi mişcare a tîrgului. Aici doarme Alecu Russo, în locul unde a scris, poate, «Cîntarea României».

Apoi, de la Bărboi treci la profilul bizantin al mănăstirii Sfîntul Sava, unde şi-a întocmit Pavel din Alep notele despre strălucirea curţii lui Vasile-Vodă Lupu. De-acolo nu-i departe Sfîntul Neculai Domnesc ; aproape-i şi Trei Ierarhi şi Mitropolia preasfinţitului Veniamin, lîngă elegantul lăcaş părăsit al vechii mitropolii. Aproape-i şi locul palatului domnesc, şi vama Domniei de la Sfîntu Lazăr, şi priveliştea cătră Cetăţuie şi Galata.

Partea aceasta e anticul tîrg de scaun, cu Beilicul, odăile împărăţiei, unde a fost tăiat Grigore Ghica-Vodă, cu uliţele prăpăstioase cătră Socola, cătră vama Crîmului şi mahalaua lui Han-Tatar.

Tîrgul nou al veacului XVIII s-a întins în partea din potrivă, spre colina Copoului. Acolo se află universităţile, Spiridonia, casele boiereşti care încep să intre în incinta universitară de sus. S-au păstrat toate, cu sediile «Junimii», a colaboratorilor «Convorbirilor» şi a altor ieşeni de baştină sau de adopţiune, de la Alecsandri şi Costache Negruzzi pînă la Gheorghe Topîrceanu.

Pe altă colină, care se află la răsărit, în Tătăraşi, stă cetatea morţilor. I se zice «Eternitatea». Mulţi din cei care s-au agitat jos au hodină acolo sus. Pe morminte, multe nume pe care le regăseşti în istoria politică şi literară a ţării. Mi-a plăcut să mă duc deseori acolo. Întorcîndu-mă în cetatea vie, aveam în mine simţirea unei profunde comunităţi cu generaţiile petrecute.

Am intrat în Iaşi, întăia oară, acum patruzeci şi doi de ani, în 1897. În scurtă vreme am fost pătruns de romantismul lui mîhnit. Ca şi azi, se manifestau aceleaşi regrete pentru cele de altădată, pe jumătate ruinate, şi pentru cei care, rînd pe rînd, părăseau oraşul sărac provincial, ca să-şi facă o situaţie mai bună în capitala regatu-

lui. «Iaşul se împuţinează, Iaşul rămîne pustiu», era refrenul tuturor. Scriitorii cei mari au murit, «Convorbirile» şi junimiştii au emigrat. «Contimporanul», deasemeni. «Evenimentul literar», aşijderea. Toţi tinerii intelectuali de la acea epocă, plîngînd pe ruini, nu încetau să propage o renaştere, plănuind alte reviste şi punînd la cale în taină alte succese pentru oraşul părăsit. De la 1859, aceasta este drama Iaşilor, şi ea continuă. Muzeul amintirilor şi al ruinilor păstrează un rezervoriu sufletesc remarcabil, şi însufleţirea intelectuală e departe de a se stinge.

La 1897, tineretul şcolar al oraşului păstra proaspătă durerea căderii lui Mihail Eminescu. Unii din profesorii noştri de la Liceul Naţional, cum era Vasile Burlă, pomeneau ades de soarta tragică a poetului şi de opera lui măreaţă. Alţii, cum era Xenofon Gheorghiu, făceau aluzii discrete la destinul intelectualului exilat într-o societate încă neevoluată. Sublinierile pe care acest profesor rar, timid şi neînţeles le făcea în textele autorilor latini mi-au revenit mai tîrziu, cu un spor de înţelegere a datoriei de nobleţă pe care trebuie să şi-o impuie un cărturar.

Între colegii mei de curs superior, foarte numeroşi, am găsit îndată pe cei care aveau înclinare spre muze şi spre huhurezi. Prin ei am cunoscut şi tagma noastră de la universitate.

Era o vreme de aprigă poezie lirică, de plimbări de ceasuri pe străzi pustii, pînă ce auzeam chemarea paserilor singuratice de la Golia şi Bărboi. Poezia aprigă şi lirică era impregnată de dezamăgiri amoroase imaginare şi de un suveran dispreţ de viaţă. Eminescu era totdeauna prezent şi prezida misterele creaţiei poetice.

În grupul din care făcea parte aici subscrisul se mai aflau Nicuşor Beldiceanu, Neculai Dunăreanu, Enric

Furtună, Grigoriţă Nădejde şi alţii. Aceşti alţii erau mult mai avîntaţi şi mai siguri de celebritate decît cei dintăi. Producţiile — aşteptînd — se publicau în revista noastră centigrafiată «Aurora». Îndeletnicirea principală de breaslă, însă, nu era atît scrisul, cît lectura, o lectură nesăţioasă şi necontenită a marilor autori francezi şi ruşi. Pe lîngă asta, era în noi toţi un sentiment comun de adoraţie aşa de puternic pentru autorul «Luceafărului», încît învăţam pe dinafară toate poeziile lui din epoca desăvîrşirii, începînd cu «Melancolie». Aveam totdeauna cu noi textul tipărit de A. D. Xenopol în editura «Şaraga». La unele şedinţi ori plimbări ne puneam întrebări deşănţate :

> Iar te-ai cufundat în stele
> Şi în nori şi-n ceruri nalte ?
> De nu m-ai uita încalte,
> Sufletul vieţii mele !

Replica o dădea alt glas. După care suna o îngînare minoră :

> Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita ?

Ori gazda, dacă ne aflam în loc acoperit, ori trecătorii, dacă rătăceam prin preajma sus-arătatelor paragini, îşi făceau despre noi idei ciudate. Agenţii forţei publice, oameni blajini, ne lăsau în pace.

Am constatat mai pe urmă că în această primă tinereţă eminesciană, preferam operele mai compacte : «Scrisorile», «Călin», «Strigoii», «Luceafărul». Cu ani mai tîrziu am reluat elegiile, cînd am ajuns să aud muzica interioară a acestor texte. Tot într-un tîrziu am pătruns în înţelegerea limbii, aşa de bogată şi aşa de total românească a poetului.

În acest cenaclu tînăr apreciam rima rară a poeziei eminesciene şi ne exercitam şi noi, învăţăceii, a găsi noutăţi în acest domeniu, stabilind şi vorbele în veci mîhnite, cum e, de pildă, vocabulul *icre*, care n-are rimă. De pe atunci, părăsind limpezimea parnasiană şi întrucîtva comună a lui Alecsandri, făceam distincţia între vorbele măritate, cum le spuneam noi, şi vorbele logodite. Eminescu era plin de asemenea logodne, împărecheri rare şi neaşteptate, cuvinte care se găseau pentru prima oară împreună de la începutul limbii şi care se simţeau fericite pentru asta şi ne bucurau şi pe noi.

Pe textul vechi al ediţiei «Şaraga», care se mai păstrează încă între cărţile mele de la Copou, la o anumită pagină, am încercat atunci să schiţez desenul unui Eminescu trist, aşa cum i-am avut totdeauna în mine imaginea.

Atît de fragedă, te-asameni
Cu floarea albă de cireş...

La versurile

Că te-am zărit, e a mea vină,
Şi veşnic n-am să mi-o iert,
Spăşi-voi visul de lumină
Vînzîndu-mi dreapta în deşert,

încercarea mea de desen pretindea să înfăţişeze pe poet cu ochii plecaţi, cu mîna stîngă la frunte şi cu dreapta întinsă în acel deşert al amărăciunii ce se numeşte renunţare ori dezamăgire. Desigur, nu putusem traduce în altă artă ceea ce aveam eu fixat în mine. Foarte de curînd, la inaugurarea pavilionului Eminescu de la Luna Bucureşti a anului 1939, am fost surprins regăsind ima-

ginea interioară de altădată realizată de sculptorul O. Han. Fără îndoială, distinsul meu prietin O. Han n-a ştiut nimic de decepţia mea într-o artă în care d-sa e mare meşter. Dealtfel n-a ştiut nimeni. Am tresărit văzînd masca tragică a poetului, masca reală prezintată în expoziţie, şi am avut apoi sentimentul de eliberare, găsind interpretarea lui Han în al său *Eminescu murind.*

CÎTEVA NOTE

Înainte de bucăţile cu marcă specială «Eminescu», s-au publicat versuri în care nu aflăm nimic decît dorinţa de «a deveni».

Poeziile de adolescenţă (1866—1869) au numai o valoare de comparaţie : ca să ne dăm sama mai bine de desfacerea surprinzătoare ce s-a produs. Le-am cetit la 1895 : aveam cincisprezece ani ; produceam şi eu atunci mii de versuri şi mă simţeam în stare să fiu concurent unor producţii ca «La moartea lui Aron Pumnul», «La Heliade», «La o artistă». De la acestea (ediţia «Şaraga», îngrijită de A. D. Xenopol), am trecut la «Egipetul», «Floare albastră» şi «Melancolie». Pe urmă la «Călin» şi «Strigoii». După «Scrisori», m-am oprit la «Luceafărul». Mi-au trebuit cîţiva ani ca să le ştiu pe dinafară (1900).

În această regiune a operei eminesciene totul era nou şi uimitor. Necesitatea de a relua muzica strofelor era însoţită de dorinţa de a pătrunde în adîncimea libretului. De fiecare dată năşteau, în cetitorul care eram atunci, rezonanţe nouă. Am continuat să reiau elegiile şi poemele şi m-am aflat pînă astăzi necontenit în aceeaşi situaţie. Fiecare etapă a existenţei mele, cores-

punzînd unui orizont tot mai lărgit al cunoașterii și unei experiențe artistice mai intense și mai supraveghiate, îmi dădea posibilitate să reiau cu o bucurie nouă pe Eminescu. Se verifică și față de un mare poet ca acesta cuvîntul Sfîntului Pavel care spune, în una din epistolele sale, că credința atîrnă de posibilitățile fiecăruia dintre noi. Un ignorant are altă concepție despre Dumnezeu decît un om cultivat. Pătrunderea lucrurilor divine și misterioase nu este partea semidocților. Apropierea de Dumnezeu este penibilă și poartă sufletul nostru pe căi întortochiate. Astfel Eminescu a devenit încet-încet, pentru mine, un cult în care mă cufund avînd siguranța că voi adăoga la plăcerile trecute un deliciu nou.

Poeziile adolescenții n-am simțit nevoia să le mai cercetez. Acest bagaj ușor și comun de imitator, de copil cu temperament care dibuie, căutînd ceva și nu poate găsi pentru că n-are încă ce, este bine să rămîie criticilor și scormonitorilor, ca o pedeapsă pentru insistențele lor în acest domeniu, mai mult editorial decît artistic.

Destul de curînd a plesnit, a răsărit și a înflorit sămînța revelației, pe care acest genial tip o avea ascunsă în el. Nu e destul să citești pe Alecsandri și Macedonski ; e interesant să deschizi revistele vremii, ca să vezi ce era versificația românească la 1880. Generația de atunci a poeților tindea a se mulțămi cu o corectitudine parnasiană. Dintrodată începe a suna ceva cu totul nou, o armonie intensă, servită de renovarea masivă a dicționarului poetic. Împărecheri neașteptate de cuvinte, epitete ciudate, rime rare. Subt această artă care se îmbogățește repede în puțini ani, se simte nu atît o cultură străină pe care au relevat-o complezent

atîţia cercetători, cît un sondaj în adîncimea sufletului autohton. Ceea ce este fără păreche de frumos şi de profund în Eminescu rămîne netraductibil, este ceva cu totul închis străinilor.

Am simţit uneori la Eminescu preocupări interesante şi de altă natură. Deschideţi la poezia «Somnoroase păsărele» şi număraţi cîte cuvinte străine de latinitate cuprinde. Poezia aceasta se poate traduce într-o limbă neolatină, păstrînd în paralelă originalul, pentru a dovedi în cel mai simplu şi mai magistral chip ceea ce istoricii şi filologii se trudesc să demonstreze laborios.

După ce recitesc «Ce te legeni, codrule» şi «Codrule, codruţele», mi se retrezeşte o întrebare căreia încă nu i s-a dat răspuns şi o dorinţă pe care aş dori s-o văd realizată înainte de a trece în lumea umbrelor. Compozitorii noştri de talent încă n-au atacat motivele muzicii populare în felul cum a atacat Eminescu străvechea versificaţie orală a ţărănimii noastre. Un alt scriitor mare, Alecsandri, a făcut din materialul «Mioriţii» o operă care ajunge ca să-l debarce dincolo de veacurile uitării. Muzica noastră nouă ar trebui să nu mai fie populară, să devie şi a altora şi în acelaşi timp să fie esenţial numai a noastră. Adaog că ceea ce pretind eu aici este o părere personală ; recunosc că e posibilă o mare artă liberă : versuri, proză, melodii de jazz şi tango, în afară de sufletul tainic al acestui popor, dovadă că autorii de asemenea producţii apar zilnic, sînt legiune nenumărată şi, după cît spun ei singuri, caracteristica lor este genialitatea. Pe cînd Eminescu şi Grieg sînt cu totul singuratici.

Oamenii curioşi, care nu mai ostenesc cernînd operele din copilărie ale poetului, îşi sporesc investigaţiile intrînd pînă în cele din urmă intimităţi ale omului. Pe noi ar trebui să ne intereseze numai spiritul celui ce-a fost Eminescu. De fapt, în epoca dezvoltării sale, Eminescu s-a supus unei discipline atît de aspre încît, privind grămezile de manuscripte, ai dreptul să te întrebi dacă viaţa materială şi-a putut păstra atunci intensitatea în felul cum pretind unii să ne-o arate. În epoca exploziei sale, poetul a covîrşit în chip monstruos, aş putea zice, cele materiale. Aşa încît, orice ar fi făcut acel Eminescu intim, asupra căruia se insistă indiscret, oricare i-ar fi fost mizeriile şi micimile, artistul rămîne nu numai covîrşitor, ci exclusiv deasupra. Munca lui înverşunată şi infernală, mărturisită de aceste manuscripte, în care un vers trece prin zeci şi zeci de topiri şi clarificări, nu ne îngăduie să atribuim materiei mai mult decît se cuvine. Şi chiar dacă nu aş ajunge la această concluzie logică, îmi place mai mult să mă opresc asupra spiritualităţii acestui ales al neamului.

Poporul nostru şi-a păstrat din viaţa lui străveche portul alb, ceea ce însamnă cuviinţă şi curăţie. În îmbrăcămintea lui, brîul sau chimirul nu e numai o podoabă ; acest accesoriu desparte cele de sus de cele de jos.

CINCIZECI DE ANI DE LA MOARTEA LUI ION CREANGĂ

La 31 dechemvrie 1939 s-au împlinit cincizeci de ani de la moartea lui Ion Creangă. Cu acest prilej s-a făcut slujbă religioasă şi pomenire în locul unde şi-a trăit el viaţa de scriitor, adică la bojdeuca din strada Ţicău nr. 4, în Iaşi. Au luat parte unii dintre intelectualii localnici. M-am aflat şi eu printre ei. După versetele pătrunzătoate ale textelor sfinte, am ascultat vorbe omagiale bine întocmite, de şi Ion Creangă nu mai are nevoie de argumentare. Geniul lui e unanim recunoscut. Boţul de humă de la Humuleşti n-a fost numai însufleţit, ci şi divin inspirat. Fiinţa lui artistică trăieşte în noi toţi, aşa cum ţărîna lui s-a adaos pămîntului care l-a produs şi ne-a produs.

Am putut să verific şi de astă dată că Ion Creangă şi-a dat obştescul sfîrşit aici, în Ţicău, şi nu în debitul de tutun din strada Golia, cum arată actul oficial de deces. Creangă se afla bolnav în acea zi de 31 dechemvrie 1889. Convocat fiind la o primire a unui personagiu oficial, Teodor Rosetti mi se pare, pe atunci ministru, scriitorul nu se poate duce. Totuşi biograful e nevoit să accepte că a ieşit şi a făcut un popas în debitul de tutun din str. Golia ; acolo ar fi căzut, dîndu-şi

sfîrşitul. Aceasta, pentru a stabili o concordanţă cu constatarea actului de deces. Dealtminteri şi debitul de tutun din strada Golia era un domiciliu a lui Ion Creangă, căci brevetul fusese acordat pe numele său.

Se spunea altădată de către unii megieşi că sicriul cu rămăşiţile lui Ion Creangă n-a putut fi scos pe uşă ; a trebuit pentru această lucrare să fie desfăcută o fereastră. Într-adevăr, bojdeuca are dimensiuni mici, tinda e foarte îngustă ; complicaţia însă nu a putut fi imaginată. Dintre localnicii care au fost chiar acum la pomenire, unul, om respectabil, de 63 de ani vîrstă, a afirmat, fără să fie cercetat anume, că în sara aceea de Sfîntu-Vasile a venit cu tovarăşi (dintre care unii mai sînt în viaţă) să ureze cu pluguşorul la domnu Creangă. Tinca Vartic, îngrijitoarea povestitorului, le-a dat colăcei şi nuci şi le-a spus să nu mai facă zarvă, căci «bătrînul» e bolnav, în pat. A doua zi copiii au venit «cu sămănatul». Creangă se afla mort în casă.

De şi cercetările de felul acesta au o însemnătate relativă, am socotit că e bine să opun actului oficial mărturiile ce s-au produs. Aşa cum am socotit că trebuie să aduc ş-o altă mărturie, aceea privitoare la anul naşterii lui Creangă. În 1877, Creangă scrie şi subscrie cu mîna lui în dosul unei fotografii că ar fi în vîrstă de patruzeci şi doi de ani. Documentul se află în posesiunea Academiei. La 1877, Creangă nu mai avea nevoie să arate — pentru interese anumite — că ar fi mai tînăr cu doi ani. Anul 1835 se armonizează mai bine decît 1837 cu «Amintirile» — şi mai ales cu aventurile catiheţilor. Cu faptele de la Folticeni se potriveşte mai bine vîrsta de şaptesprezece ani decît cea de cincisprezece. Aduceţi-vă aminte de fata popii de la Folticenii-Vechi, căreia Ionică i-a luat naframa, şi de crîşmăriţa cea frumoasă, fiica vornicului de la Rădăşeni, şi altele. La

cincisprezece ani un țăran e încă un copilandru. Isprăvile de la Folticeni sînt isprăvi de flăcău.

Cum în ultimul timp, cu prilejul sărbătoririi de o sută de ani de la nașterea humuleșteanului, s-au scris lucruri interesante, încununate de o bună biografie, datorită d-lui G. Călinescu, cred că e potrivit să contribuim la luminarea cîtorva puncte obscure. Pe lîngă observațiile acestea două, mai am una privitoare la părintele Vasile Grigorescu, zis și «părintele Catihetu» de la Folticeni, care încă trece drept fost profesor al lui Creangă. Am cunoscut mai de aproape pe părintele Vasile Grigorescu în vremea cînd am trăit la Folticeni (1906—1918) și umblam pe urmele lui Creangă. Atunci am descoperit casa lui Pavăl Ciubotaru și a lui Vasile Fieraru (în aceasta am locuit și eu), și bordeiul lui moș Bodrîngă, și grădina unde Trăsnea se năcăjea cu gramatica lui Măcărescu ș.a. Pe părintele Vasile Grigorescu îl știam încă din 1900, pe cînd eram elev la Iași și veneam la Folticeni împreună cu Nicușor Beldiceanu, care era rubedenie cu bătrînul preot. Atunci numele lui Ion Creangă era cu totul necunoscut părintelui Catihet. D-l Artur Gorovei, care s-a ocupat special de această chestie, a dat îndestulătoare dovezi că părintele Vasile Grigorescu nu poate figura în biografia lui Creangă. Acest preot foarte cumsecade, însă incult și de o vanitate naivă, a putut fi ușor convins mai tîrziu că ar fi fost profesor lui Creangă. Dealtminteri autorul amintirilor nu vorbește decît de protoiereul Conta.

Bojdeuca din Țicău durează încă. Un comitet ieșan a salvat-o de la ruină completă și risipire, adunînd în cele două chilioare cîteva rămășiți, fotografii și portrete. Sărăcuț muzeu, pe o margine de rîpă. O furtună sau un puhoi îl poate duce la vale, amestecîndu-l cu gunoaiele unei mahalale mărginașe. E de mirare cum a

putut sta pînă astăzi acolo acest adăpost şubred, în care a sălăşluit puţini ani, în trecătoarea viaţă, un fiu genial al oamenilor de la munte. E o clădire de bîrne şi de vălătuci, acoperită cu şindrilă. Păreţii coşcovi, lemnăria ruinată de cari şi putreziciune. E tipul adăpostului nedurabil. În răsărit, dincolo de valea Ţicăului, se ridică dealurile pleşuve a Şorogarilor şi Ciricului, după care urmează alte dealuri moldoveneşti, dincolo de Prut spre Nistru, şi de-acolo înainte deschizîndu-se spre fundul necunoscut al spaimei — pustia sarmatică.

Din cerdacul de dindos al bojdeucii, Creangă nu putea contempla decît tristeţa peisagiului de stepă. În mai, dealul înverzeşte în pripă. În iunie şi iulie iarba se calcinează subt un soare copleşitor. Vînturi puternice usucă plantaţiile ; rediurile abia vegetează. În vremea iernii toate se schimbă deodată pentru ochiul uimit ; feeria palatelor din poveşti, a pădurilor de pietre scumpe, a crîngurilor de argint se înşiră pe unde era o rîpă rău mirositoare şi unde se înălţau dealuri sărace. Dar odăiţile sînt strîmte, ferestrele dau puţină lumină ; crivăţul suflă dinspre pustie cu modulaţii sinistre. Dacă, vara, cărturarul trăitor aici trebuie să se cufunde într-un poloboc cu apă, ca să se răcorească şi să iasă apoi în cerdac să asude ca într-o muncă silnică, apoi în vremea iernii e nevoit să se acopere cu şube, să-şi înfăşure picioarele în poclăzi şi să se ghemuiască la o măsuţă scundă în preajma ferestrei. Vifornița spulberă afară cu larmă de valuri. În sobă focul arde fără întrerupere. După ce se domolesc vijeliile lui ianuarie, pe omătul cu reflexe violete de pe dealuri, în lumina lunii, se înşiră lupii, urlînd.

Cît de departe au rămas în spaţiu şi în timp imaginile încîntate ale copilăriei ! Casa tihnită de la Humuleşti, unde toate erau bine întocmite şi înţelept cumpă-

nite, Ozana cea limpede curgătoare, pădurile de brad, viaţa de sat de munte călăuzită de datini.

Aici, în strada Ţicău nr. 4, nu era numai o margine umilită de tîrg, cu năcazuri şi lipsă de confort ; era mai cu samă un exil. Exilat de împrejurările vieţii se afla aici Ion Creangă, în calitatea lui de cărturar ; mama sa îi hotărîse în dragostea ei o soartă mai bună decît a ţăranilor de rînd şi un trai mai uşor ; rezultase pentru el o ieşire definitivă din mediul părinţilor şi bătrînilor lui şi o oprelişte definitivă de a se mai putea întoarce îndărăt. Rezultase o viaţă care nu era legată nici de a societăţii bogate şi cultivate ieşene — reprezentată, să zicem, prin «Junimea». Dealtminteri, prin natura lui intimă, Creangă era refractar oraşului. Redus la un fel de convieţuire mediocră cu o lume mică şi robită celor trupeşti, autorul lui «Moş Nechifor Coţcariul» se afla într-o poziţie falsă. «Junimea» făcea haz de el, fără a-l trata ca pe un egal. Părintele Ienăchescu şi tovarăşii nu puneau nici un preţ pe prostiile pe care le putea scrie un colaborator puţin serios al «Metodei de scriere şi cetire» ; după trecerea lui din viaţă se indignau, neînţelegînd cum persoane sus-puse laudă atari lucruri fără valoare, ba vorbesc chiar de busturi şi statui pentru un om care-i departe de a fi fost mai breaz decît alţii. De tagma preoţiei se lăsase ; nu-şi simţea pentru ea nici o chemare, nici rîvnă pentru un compromis fariseic. Într-o viaţă liniştită de familie nu se putuse fixa, deoarece şi în împrejurarea lui se repeta o dramă tipică : soţia, tîrgoveaţă, nu accepta pe ţăranii de la Humuleşti. Vor fi fost şi alte pricini care s-au adaos ca să-i distrugă căsnicia ; duşmănia aceasta între două lumi a contribuit în cea mai mare măsură la desfacerea totală. Din aceste împrejurări a rezultat o primă decădere — un concubinaj cu Tinca Vartic — şi a doua

decădere — un dispreţ al humuleştenilor lui pentru răspopit.

N-aş vrea să fiu rău înţeles în ce priveşte convieţuirea unui om ca Ion Creangă cu o persoană care i-ar fi plăcut şi care i-ar fi dat un sprijin sufletesc şi moral în desele năcazuri ale vieţii lui. Îşi luase însă lîngă el mai mult o slujnică decît o tovarăşă. I-ar fi trebuit o fiinţă egală cu el. Tinca Vartic din nefericire contribuia să-i trivializeze viaţa.

Acest loc de exil, bojdeuca din Ţicău nr. 4, n-avea să fie luminat decît de apariţia lui Mihail Eminescu. A fost pentru Creangă o binefacere în preocupările lui artistice. Eminescu îi aducea înţelegere şi reconfort. Însă trecerea poetului pe la Ţicău a fost de puţină durată. Creangă îl chema necontenit de la Bucureşti cu scrisori calde ; se simţea, fără Eminescu, lipsit de marea binefacere a prietiniei. Eminescu era şi el un singuratic, un om fără situaţie socială statornică. De şi cu mai multă cultură şi cu sufletul mai complicat, se simţea bine în tovărăşia humuleşteanului. Creangă s-a simţit şi mai legat de poet după ce acesta a fost lovit de suferinţa crudă care i-a adus sfîrşitul. Cam la aceeaşi vreme a fost încleştat şi el de un rău ascuns ; după 1885 epilepsia an cu an şi-a sporit accesele, copleşindu-l. Eminescu a căzut vara ; Creangă la sfîrşitul aceluiaşi an.

În 1909, iarna, a avut loc la Humuleşti o pomenire de douăzeci de ani de la moartea lui Creangă. Locuiam atunci la Folticeni ; am participat şi eu, în calitate de inspector al cercurilor culturale. Au venit cîţiva intelectuali de la Iaşi ; învăţători din judeţele Neamţu şi Suceava. A fost o manifestare de pietate cărturărească ; ţăranii din Humuleşti au fost participanţi din curiozitate. Am stat de vorbă cu unii din ei ; fără îndoială, le era greu să înţeleagă motivele care adunaseră atîta

lume străină la pomenirea unui om plecat din satul lor, care nici nu era îngropat acolo și care se făcuse faimos printr-o scandaloasă ieșire din cinstitul cin preoțesc. Poate să fie rugăciunile și praznicele acestea niște rugăciuni și praznice spre a cere milostivire de la Dumnezeu pentru păcatul săvîrșit. Neștiutorilor de carte nu li se putea pretinde să aibă cunoștință de opera scriitorului ; absolvenții școlilor nu se puteau îndeletnici cu niște scrieri care erau cu totul în afară de gustul și puțința lor de înțelegere. Chiar dacă le-ar fi aflat în biblioteca unei școli primare, «Amintirile» și «Poveștile», opere eminamente artistice, nu puteau solicita interesul lor. Lectura omului cu instrucție puțină e «Alexandria» sau «Epistolia». «Moș Nechifor Coțcariul» se află la polul opus. Sentința obștii, dată cu ani în urmă, era condamnarea acelui înstrăinat și răspopit diacon Ion al lui Ștefan sin Petrea Ciubotarul, căruia i s-a mai spus și Creangă. Într-un sat cu bună rînduială morală nu s-ar fi putut nimeni singulariza cu o altă părere. Neamurile plecau fruntea, și ele destul de rușinate. Dealtminteri aceste neamuri tinere, care locuiau în casa veche unde copilărise povestitorul, se grăbeau să ne arate, cu mîndrie, înoirile pe care le săvîrșiseră și mobilele de tîrg pe care se învredniciseră să le cumpere și să le așeze în locul laviților antice și a lăzii de zestre a Smarandei Creangă. Erau încredințate că ieșim încîntați de toate prefacerile ce constatam. Ce interes mai avea așa-zisul Creangă — cînd se aflau ei în viață și mai ales cînd se aflau în neamul lor adevărați oameni de ispravă și gospodari cu bun nume.

Eram în acea vreme tînăr și destul de naiv. Încredințat că pot să restabilesc în satul său de baștină bunul renume al unui mare înaintaș, din năcăjita noastră breaslă, am luat cuvîntul în biserică la sfîrșitul sfintei slujbe și

am dezvoltat propoziţia : «Proroc în patria lui cinste nu are». Am vorbit cu entuziasm şi am căutat să lămuresc că Domnul-Dumnezeu a pus un dar sfînt în alesul său Ion Creangă de la Humuleşti. Acuma sînt bineîncredinţat că n-am convins pe nimeni dintre cei ce trebuiau convinşi, măcar că muierile suspinau din cînd în cînd cu mîna la gură şi-şi ştergeau lacrimile. Au mîncat după asta colivă şi au uitat de alesul lui Dumnezeu.

Situaţia singuraticului care se chinuia în bojdeuca din Ţicău era ca cea dintr-o anecdotă pe care o spun uneori vînătorii noştri munteni. Povestitorul arată că s-a întîlnit cu un urs tocmai cînd voia să treacă o punte peste o prăpastie. Armă n-avea de nici un fel ; dă înapoi ; cînd colo, la celălalt capăt de punte, al doilea urs. Dedesubt, prăpastie înfricoşată. «Şi ce-ai făcut ?» întreabă cu uimire ascultătorii novici. «D-apoi ce puteam să fac, oameni buni ?» răspunde c-o logică blîndă povestitorul. «N-am făcut nimica ; m-au mîncat dihăniile.»

Într-o situaţie identică, însă nu de anecdotă, a fost Creangă. Putea şi el spune că l-au mîncat fiarele. Din pricina situaţiei lui false în oraş, a fost nevoit să ducă cu nişte oameni meschini şi mici o viaţă coborîtă, în care mîncarea şi băutura ocupă locul principal. Asta a fost prima dihanie ce l-a sfîşiat.

Din «Amintirile» lui se vede în ce lumină de «paradis pierdut» îşi pune satul. Acolo ai săi nu-l mai puteau cunoaşte, căci nu mai era al lor.

Ţara noastră e patria străveche a acestor băştinaşi de la descălecătoare, de la Traian, de la daci şi de mai demult, care s-au fixat cîndva într-o civilizaţie respectabilă, ale cărei vestigii le constatăm în datini. Împrejurările catastrofale ale istoriei i-au forţat să se închidă în legea lor veche ca într-o scoică ; astfel au rezistat invaziilor şi dominaţiilor străine ; neînduplecaţi în con-

servatismul lor, au biruit timpul şi restriştile, ajungînd pînă în evul modern, cînd s-a alcătuit statul nou. Statul acesta nou, moştenire de la voievozi şi refăcut de boierii şi cărturarii veacului trecut, se orientează către civilizaţia apuseană de azi. Orice element de valoare din ţărănime, intrat în curentul de viaţă nouă al lumii, se desparte de baştina sa nu cu distanţa de la oraş la sat, ci cu o distanţă de un mileniu. Satul trăieşte în civilizaţia sa arhaică, valabilă încă sub raport moral; desrădăcinatul e purtat brusc înainte de civilizaţia modernă materialistă şi mecanică. Cum s-ar putea crea o simbioză între patrimoniul nostru vechi moral şi civilizaţia mecanică plină de scăderi şi primejdii a lumii de azi e o problemă ce interesează viaţa noastră de stat şi care urmează să fie rezolvată. Deocamdată, notarul şi plotonierul-major rămîn nişte hibrizi, care au pierdut pe Dumnezeul părinţilor lor şi nu înţeleg nimic din cultură. Valorile reale, personalităţile ce-şi însuşesc cultura nouă, nu mai au nimic comun cu ţărănimea de unde au ieşit. Încercările lor sentimentale de a se întoarce către părinţii abandonaţi sînt zădarnice. Copilul a trecut, de fapt, «pe celălalt tărîm» ; e ca şi mort.

Formularea aceasta schematică e exagerată ; cuprinde însă adevărul, mai cu samă dacă o raportăm la stările de lucruri din România veche ; în ea se înglobează şi drama vieţii lui Ion Creangă. Desfacerea totală de ai săi e a doua dihanie care l-a sfîşiat.

Izgonirea lui din raiul Ozanei s-a făcut înspre al douăzeci şi cincilea an al vieţii. Ştefan a Petrei Ciubotarul a răposat de tînăr în 1858, la Prigoreni, moşie de cîmp, fostă odinioară a marelui vornic Ion Neculce, lăsînd o văduvă năcăjită şi îndatorată, cu mulţi copii. Pe urmă, nu tîrzie vreme, s-a petrecut din viaţă şi Smaranda Creangă. Mai crunt lovită decît de moarte ar fi

fost Smaranda dacă ar fi ajuns să vadă visul său lepădat şi batjocorit. Desfacerea lui Creangă de Humuleşti şi de Ozana a fost agravată şi de această împrejurare a vieţii lui — părăsirea preoţiei.

Cu amîndouă capetele de punte blocate, Ion Creangă s-a retras ca să moară în acest refugiu mizerabil, care e bojdeuca din Ţicău. Acolo a suspinat şi a asudat, dînd literaturii noastre o operă nepieritoare. După cincizeci de ani, locul păstrează încă mîhnirea de umilinţă şi izolare a desrădăcinatului.

CUVINTE, LA O ANIVERSARĂ

Săracul joc de şah ! unde să-şi mai găsească sălaş în asemenea vremuri de preocupări, unele aprige, altele aspre ?

Sporturile fizice îşi fac loc înainte în aplauzele tineretului. Automobilele şi aeroplanele traduc într-un tempo şi mai rapid preocuparea de senzaţional. Cinematograf şi aparate de radio scutesc efortul cugetării. Pe lîngă toate, se mai amestecă în viforul lumii moderne neliniştea înfrigurată, ameninţarea catastrofelor. Aşteptăm cu teamă ceasul ce vine : asta e otrava puţinului nostru răgaz. Jucăm *bridge*, pentru că ne cere o concentrare infinit mai mică. Ne amuzează mai uşor şi superficial. Cîştigăm ori pierdem bani : iarăşi senzaţie.

Jucăm *bridge* acei care am putea juca şah ; căci alţii au bacaraua, sau ruleta, sau acel şmecher pocker, sau tablele. Mai sînt cursele şi bursa. Cîte nu sînt, ca să iasă omul din nobleţa pe care şi-a creat-o în secole de desciplină : spiritualitatea ! Sclaviei fericite a instinctelor — paradisului pierdut — omul dezamăgit de disciplina raţiunii îi substituie surogatul sensaţiilor nouă. Nevoie sau pretext, omul îşi caută eliberarea fiinţii sale îndărăt, în loc s-o caute înainte, într-un ideal mo-

ral şi într-un spor al inteligenţii. În minte, în *«mens agitat molem»*[1] al celor vechi, se găseşte singura libertate valabilă.

Şahul nu e atît un joc cît o instituţie morală !

Şahul te poate desface într-o clipă de cele meschine cît şi de cele tragice ale timpului. Îţi conferă o nobleţă, o nobleţă a liniştii şi a îngăduinţii. Te fixează puţintel în spaţiu pentru adîncirea unei combinaţii, aşa cum floarea se fixează în timpul fugar o clipă pentru un scop divin. În ea misterul vieţii tinde a realiza frumosul, pe lîngă armonioase rînduieli biologice ; în adîncirea combinaţiilor de şah e ascuţirea unei inteligenţi pe care Dumnezeu o vrea mai pură şi mai dezinteresată.

Şahul îţi dă dreaptă-rînduială, linişte, zîmbet amical. Înlătură pasiunile violente, jocurile de hazard. Deprinde pe om cu lealitatea şi cu aprecierea justă a valorilor. Dacă vreţi, şahul e o monarhie autoritară, în care putem găsi învăţăminte oneste ; pionul ca şi regele sînt forţe de sacrificiu ; disciplina şi tagmele sînt de rigoare.

Şahul e cel mai preţios dar pe care un om inteligent şi-l poate face sie-însuşi pentru vîrsta maturităţii şi mai ales pentru anii penibili ai bătrîneţii.

Fiind toate acestea şahul şi multe altele — am tot dreptul să mă mir că e aşa de puţin preţuit la noi, cu toate pricinile trecătoare pe care le-am enumerat. Cum practicarea şahului e în legătură directă cu nivelul cultural al trupelor umane, am drept să mă mir şi mai tare, ştiind că nici un bun patriot nu se îndoieşte că ţara noastră are nivelul cultural cel mai ridicat cu putinţă.

---

[1] Spiritul mişcă materia (lat.).

[PREFAŢĂ] *

E mai mult de un deceniu de cînd am ispitit cu viclenie pe G. Ibrăileanu despre aşa-zisele «opere complecte» şi «revăzute», pe care uneori scriitorii au răgaz să le realizeze. Numai uneori au răgaz, căci puţini dintre dînşii răzbesc dincolo de acel «*mezzo del camin di nostra vita*»[1] al poetului florentin. Cei mai mulţi dintre noi trec grabnic, ca fumegările primăverii şi pîclele toamnelor. Însuşi Ibrăileanu zîmbeşte uşor ironic de pe planul celălalt, căci eu îmi împlinesc un gînd pe care îl cercetam amîndoi, însă chiar împlinirea lui înseamnă apropiata renunţare supremă. De cîtva timp recitez, cînd sînt singur, două versuri cunoscute ale lui Grigore Alexandrescu, schimbînd un cuvînt, aşa încît melancolia veche a unui frate dus dobîndeşte pentru mine un accent nou, aproape dramatic :

Puţină vreme încă şi glasu-mi se va stinge
Şi inima în pieptu-mi, *deodată,* va-nceta...

---

* Prefaţă la «Opere», Bucureşti, Fundaţia pentru literatură şi artă, 1940, p. VII—X.

[1] Mijlocul drumului vieţii noastre (it.).

Mărturiseam atunci lui Ibrăileanu că unele din lucrurile pe care le-am scris în tinereţă nu-mi mai dau satisfacţie.

— Nu ai dreptul să judeci sever pe «alt» scriitor, mi-a replicat el.

Am fost nevoit să-i dau dreptate. Între vîrsta mea cea fericită şi vremea cînd discutam asta se scufundaseră ani destui. Eram cu totul altul ; severitatea mea devenea ridicolă.

— Mai este ceva, adăogea prietinul meu ; opera «aceluia» a intrat în conştiinţa a două generaţii ; ia act de ea istoria literară ; dacă te-ai decide să reeditezi opera complectă şi să leşi la o parte ceva, hotărîrea dumnitale ar fi nulă de fapt.

Şi încă ceva : dacă ţi se pare că ai de spus «altceva» sau «altfel», nimeni nu te împiedică să scrii alte cărţi. Vîrsta şi experienţa dau spor şi imbold la o sumă de scriitori. Se pare că ai fi declarat colegilor dumnitale de Academie, cînd ţi-au făcut onoarea să te cheme între ei, că fotoliul pe care îl primeşti nu va fi un fotoliu de odihnă. Foarte bine ; continuă a scrie şi a îmbătrîni ; aş fi curios să ştiu ce vei mai da peste două decenii. Dumneata, pe cît înţeleg, reiei în spaţiul unei vieţi evoluţia literaturii noastre, aşa cum individul rezumă evoluţia umanităţii : de la deslănţuirile primare ajunge treptat la reflexivitate. Cînd «Cozma Răcoare» va ajunge un înţelept monah, ciclul dumnitale va fi închis.

Constatările acestea ale unui prietin atent le-am făcut şi eu, căci, viaţa artistului fiind înclinată îndeosebi spre lene, avem timp să ne gîndim la toate zădărniciile. Mama artei e lenea ; se întîmplă numai ca unii dintre noi să lucreze mai mult ori mai puţin ; ar fi totuşi poate mai bine să nu facă nimic. Întîmplîndu-mă să fiu din

categoria cea osîndită şi avînd a mă îngriji la timp de popasul ostenelilor mele, am cugetat că o operă destul de lungă e mai puţin împovărătoare dacă e bine rînduită ; face faţă mai bună în rafturile bibliotecii şi poate scuti şi de truda lecturii ; totuşi celor curioşi li s-ar oferi astfel evoluţia nu numai a temperamentului unui om, ci şi a limbii ce se oglindeşte în scrisul lui. De la 1900 pînă astăzi şi limba vorbită, nu numai cea scrisă, a trecut prin schimbări remarcabile. Iar de douăzeci de ani, de cînd s-au întregit hotarele neamului românesc, vocabularul căpătă altă amploare şi o rezonanţă nouă. Într-o perioadă încă haotică a limbii noastre literare, scriitorul acesta poate aduce măcar un serviciu documentar.

«Cozma Răcoare» nu ştia (dar nici nu trebuia să ştie, cum spune prietina mea Profira) — «acestalalt» însă ştie că scriitorul nu poate rîvni să treacă întreg puntea generaţiilor. Dacă trec două ori trei dintre atît de multe încercări în zona de lumină a altui veac, e destul. Iar acest «*non omnis moriar*» e valabil dacă deasupra acelor cîteva pagini se vor înălţa zîmbete şi priviri de bunătate. Cum nu sînt şi nu pot fi eu însumi neînduplecat judecător, trebuie să mă mulţămesc a-mi face o datorie, dînd şi celui de demult dreptul lui. Poate nu din ce preţuiesc eu acum, ci din ce rămîne de la «celălalt» se va face alegerea de mai tîrziu.

Şi încă ceva (cum ar fi spus Ibrăileanu) : o ediţie destul de supraveghiată ca aceasta şi ultima va scuti cerneală, hîrtie şi timp, cîndva, oamenilor care, neavînd ce face, compară, comentează şi restabilesc. Balzac, îmi pare, a notat undeva că vinul neizbutit poate deveni bun oţet, tot aşa cum un scriitor care nu-i scriitor poate deveni critic. Ştiu că o imagine poetică nu e un adevăr.

Sînt gata să declar că respect pe critici. Totuşi, într-o ţară de podgorii, înainte de a realiza oţeturi, e mai bine să ne străduim a vinifica onest.

Aşa că vinul acesta modest al tinereţii unui scriitor de demult eu l-aş oferi mai ales acelor amatori care l-ar gusta cu binevoitoare prietinie, găsind în însuşi acest sentiment mulţămirea lor.

ÎN LEGĂTURĂ CU LIMBA LITERARĂ

Stimate prietine, m-a îndemnat probabil un demon, pe cînd discutam cu dumneata, odată, felurite lucruri, să mă arăt gata a vorbi, deci a scrie, despre chestiuni de limbă. Mi s-a întîmplat să săvîrşesc în viaţă şi alte greşale, pe care le-am ispăşit.

Cînd a fost să apară «Ethnos», dumneata mi-ai cerut să scriu articolul. Intenţia mea generoasă dumneata o fixai într-o obligaţie. Eu aş fi dorit să rămîie o intenţie ; dumneata ai stăruit şi astfel mi-ai creat această situaţie ciudată.

Însă eu nu sînt critic, nici filolog ; sînt, dacă vrei, poet. Obişnuit, am rămas la această îndeletnicire a mea şi n-am încălcat despărţăminte în care se află stăpîni anume specialişti pe care-i respect şi de care mă tem.

Cu statornicie şi nepăsare, dumneata ceri îndeplinirea «obligaţiei» !

Prefer să-ţi «rămîn» dator ; dumneata te arăţi inexorabil ca destinul. Totuşi, voi rezista. Cînd secţia literară a Academiei noastre are atîtea ilustraţii în filologie, nu-mi pot îngădui să ocup în publicaţia dumni-

tale un spaţiu pe care l-ar onora cu desăvîrşită competinţă cei chemaţi să facă asta.

O asemenea problemă de lingvistică trebuie abordată cu metodă, desfăşurată cu sistem şi istovită în toate amănuntele. «Intenţia» mea şi «epuizarea» subiectului se află la doi poli opuşi. Nu-i altceva mai departe de mine decît metoda. Pot îndrăzni cel mult să ating chestia în treacăt, să trezesc curiozitatea unora şi îndemnul altora ; dar nu pot rămînea decît un amator, ca orice scriitor căruia nu-i pot fi indiferente preocupările de limbă şi stil.

După cît îmi amintesc, îţi spuneam, între altele, că vorbirea ţăranilor, care era prezentă în opera mea de acum patru decenii, s-a transformat încet-încet, deceniu cu deceniu ; de aceea sătenii mei de astăzi se exprimă întrucîtva altfel decît cei de la 1900. Nu şi-au schimbat structura sintactică a graiului, dar şi-au modificat vocabularul. Războiul de la 1916—1918, şcoala şi alte împrejurări au adus, în două generaţii, în vorbirea curentă a sătenilor vocabule care nu se auzeau înainte de 1900.

Pentru anume purişti, care luptă de cîtva timp în gazetele noastre în contra neologismelor, problema se complică. Mă grăbesc să adaug că nu ţin să mă amestec şi să dau directive în materia asta anumită. Mărturisesc că-mi place să aud pe săteanul nostru spunînd *speranţă* şi *timp,* în loc de *nădejde* şi *vreme.* Nu mă tem că se va împestriţa şi se va ticăloşi vechea limbă frumoasă şi înţeleaptă a părinţilor noştri, pentru că procesul de primenire a limbii populare e un fenomen firesc ; în evoluţia ei, limba vorbită a poporului nu va accepta decît ceea ce-i trebuie pentru a îmbunătăţi şi clarifica exprimarea. Tot astfel, în limba literară, neologismul intră firesc acolo unde e nevoie de el, pentru

conciziune şi precizie. Cînd ţăranul adoptă pe *onoare*, are intuiţia că *cinste* nu lămureşte îndestulător ce vrea să spuie el ; şi cinste mai înseamnă şi altceva, în legătură cu băutura.

Aşa-zisa înrîurire nefastă a gazetelor e mai mult o gogoriţă. Oricîte neologisme necesare ar primi ţăranii, vor continua să vorbească bine şi curat româneşte. Aşa, ţăranii nu vor spune niciodată *un pahar cu apă, magazin cu fierărie* şi *depozit cu lemne* ; ci un *pahar de apă, magazin de fierărie* şi *depozit de lemne*. Nici nu vor întrebuinţa forme sintactice ca acele care devastează proza noastră, aliniate cuvînt cu cuvînt după galicisme. *(Ce pot arăta e că din acea zi... ;* sau *însă ceea ce era absolut normal e că amicul meu... ;* sau *el era acela care era destinat* etc.). În definitiv, în limba literară, care ne interesează în primul rînd, vocabularul are o importanţă mai mică decît sintaxa.

Apropierea din ce în ce mai mare de civilizaţia lumii moderne impune sătenilor noştri adoptarea unei lungi serii de cuvinte care sînt etichetele noutăţilor : *tren, vagon, aeroplan, automobil, telefon* etc. Lumii noastre cultivate aceeaşi necesitate îi impune vocabularul care corespunde noţiunilor nouă în domeniile spirituale mai ales, cum şi în cele tehnice. Bunul-simţ, călăuzit de firea limbii, face ca din grămezile ce ni se oferă de către chemaţi şi nechemaţi să se aleagă numai o parte ; multe din aceste neologisme acceptate sînt primite într-o anumită formă ; altele îşi pierd genul ori se deformează *(onoare, viteză)*, iar altele sînt primite în mai multe forme, care s-au diferenţiat din necesitatea de claritate : *pensie* şi *pensiune ; comunicaţie* şi *comunicare ; divizie, diviziune, divizion ; staţie* şi *staţiune, raţie* şi *raţiune* etc.

Ne pare rău că au rămas definitiv așezate în limba scrisă (nu definitiv, în cea literară) expresii ca *telegrafie fără fir* (în loc de *telegrafie fără sîrmă)* și *căi ferate* (în loc de *drumuri-de-fier)*. Dar ce să facem? Birocrația își ia la noi drepturi primejdioase. Tot așa, în auzul nostru, al celor de azi, sună în orașe acel bizar: *Spune lui Maria să dea cartea lui Elena.* Dacă vom fi forțați să acceptăm pe acest *lui*, masculin, pentru *Mary, Calipso* și alte nume femeiești străine care se termină în *o*, să circumscriem bazaconia aici și să nu îngăduim a se spune decît așa cum a spus totdeauna poporul românesc: spune Mariei să dea Elenei cartea.

Într-o sută de ani, toate încercările s-au făcut, toate propunerile, toate invitațiile, pentru a *stabili definitiv;* s-au manifestat oprelişti oficiale, s-au edictat sisteme ortografice și glosare: limba și-a urmat calea ei; limba vie nu poate fi stăvilită; încercările artificiale n-au avut nici un sorț de a se statornici.

Astăzi e nevoie nu numai de neologismul *pudră*, pentru a însemna anume material trebuitor frumuseții femeilor, ci și de celelalte cuvinte românești pentru a clarifica deosebirile: *praf, colb, pulbere; praf* de chinină, *colbul* drumului, *pulbere* de vînat. Tot așa pentru miros, s-au făcut diferențieri între *iz, putoare, duhoare, mireasmă* și *mirozná*; însă a fost nevoie și de *parfum* și *aromă*. În domeniul noțiunilor concrete, limba noastră e deosebit de bogată: față de *bois* și *forêt (dumbravă* și *pădure)*, avem în plus: *codru, luncă, zăvoi, rediu, crîng*, fiecare însemnînd altceva. Avem *arbore, pom, copac*, cu înțelesuri deosebite. Diferențiere bănuiesc că se face între *zăpadă, omăt, nea.*

Așa-zisele noastre provincialisme contribuie vădit la îmbogățirea capitalului de cuvinte. Pentru descrierile

naturii, limba noastră e pe cale de a-şi forma un vocabular impresionant de îmbielşugat. Asta se întîmplă cu deosebire după 1918, cînd aria de înrîurire a limbii vorbite s-a lărgit. De unde pînă atunci *Amintirile* lui Ion Creangă, într-o ediţie bucureşteană, păreau a avea nevoie de glosar, după data de mai sus am înţeles — cercetînd vorbirea poporului la faţa locului — că, pentru şapte optimi din cetitorii României, o asemenea grijă editorială e de prisos. Din Bihor pînă la Sibiu, «provincialismele» lui Creangă sînt nu înţelese (căci le înţelege oricine din context), ci întrebuinţate curent.

După apariţia monumentalei şi foarte importantei opere «Atlasul lingvistic al României», ideea de a strînge în chingi definitive o limbă în plină dezvoltare şi evoluţie apare ca o mare greşală. Pentru Ardeal şi Moldova *curechi* şi *moare* sînt în general întrebuinţate pentru *varză* şi *zamă de varză*. Lîngă *curechi* şi *moare* se găseşte şi *verze* însemnînd *choucroute*. În părţile nordice ale ţării se găsesc cuvinte deosebite pentru unele noţiuni amestecate şi confuze în sudul ţării : *ac* şi *bold* sau *bumbuşcă (ac cu gămălie)*, *boboc* şi *răţuşcă (boboc de raţă)*. *Bumb* lîngă *nasture* (care e bumbul de metal). În tot nordul ţării se fac distincţii precise la primii ani de vîrstă a cailor şi oilor : *miel*, *mioară*, *noaten* (mielul după înţărcare) ; *cîrlan* (anul al doilea) ; *interţiu sau tărţiu* (anul al treilea) ; *mînz* (căluţ de un an) ; *strîjnic* (doi ani) ; *tretin* (trei ani). În sud, unii din aceşti termeni nu există, alţii sînt greşit artibuiţi *(cîrlan* şi *noaten*, pentru căluţul de doi ani). În favoarea celei mai mari părţi a ţării e rostirea : *sară*, *mîni*, *mînă*, *cîne*, *pîne* (care, dealtminteri, se găsesc şi în Eminescu).

Scriitorului de astăzi îi pare deci deosebit de serioasă, în primul rînd, nevoia de a pătrunde fără rezis-

tenţă şi grabnic în întregul românism ; deci chestia vocabularului nu poate fi restrînsă. Interesul unităţii culturale pretinde, din contra, o cît mai largă îmbogăţire a dicţionarului de vocabule şi expresii, întrucît acestea sînt patrimoniu al neamului ; făcînd aşa, urmăm tradiţia înaintaşilor noştri de acum trei sferturi de veac, care au îndrumat limba literară pe calea justă, în legătură cu limba vorbită a poporului.

Fără îndoială că asemenea îmbogăţire, această primire firească dintr-ale noastre, nu se face fără discernămînt, pe de o parte, şi fără sancţiunea obştească, pe de alta. Uneori, cu tot regretul, va trebui să primim pe urîtul *ciorap* (turc) în dauna lui *colţun*, de şi cei care au pe *colţun* întrebuinţează şi pe *ciorap* cu un înţeles mărginit, în îmbrăcămintea ţărancelor, iarna. Scriitorii moldoveni trebuie să abandoneze pe *buhai* şi să accepte pe *taur*, deoarece ultimul e mai frumos. *Buhai* rămîne numele instrumentului pe care urătorii îl întrebuinţează în sara de Sfîntul-Vasile. Pe lîngă asta, *buhai* (mai corect *burhai*) mai însamnă ceaţa care se ridică din văile munţilor, în zilele de vară, după ploaie. Deasemenea moldovenii, deci şi ardelenii, fac bine dacă acceptă *ficat* pentru *mai* : împuţinează cu unul sinonimele cuvîntului acestuia, care însamnă şi instrument de lovit, şi luna a cincea a anului, şi particula pentru formarea comparativului. Nu ar fi fericită însă alegerea lui *rinichi* în locul *rărunchiului ;* şi pentru că forma ultimă e mai estetică, şi pentru că nu putem spune : *din fundul rinichilor,* sau *m-a pătruns durerea pînă la rinichi.* Apoi, cum să lepăd pe *mulţămesc*, cînd majoritatea poporului nostru rosteşte astfel şi cînd şi filologii arată că rostirea corectă e *mulţămesc* şi *mulţam*, nu *mulţumesc ?*

După război, cuvîntul *muiere*, care era, în orașele regatului, pejorativ, s-a reabilitat. În Ardeal, în cea mai bună societate, nu numai în popor, se spune *muierea mea*; de aceea ai putut vedea cuvîntul acesta întrebuințat destul de des în cărțile mele din urmă. Tot Ardealul întrebuințează pe *ba*, cu nuanța lui deosebită de *nu*.

Ni se mai înfățișază și alte probleme: putem să urmăm a spune *umbrelă* cînd obiectul îl folosim pentru ploaie? Moldovenii au *cortel* și ardelenii *ploier* (nu mai vorbim de *parapleu*, care nu poate fi acceptat). Pentru *amor*, primit definitiv în limbă, mai avem *dragoste* și *iubire*. Ar fi necesar să se deosebească definitiv *dragoste*, pentru sentimentul delicat între părinți și copii, între frați și prietini și dragostea către natură. (Dealtminteri poporul zice numai: *mi-i dragă pădurea*. Asemenea distincție ar cădea mai mult în sama cărturarilor decît a mulțimii.)

Nu-i timpul să legiferăm și să încătușăm o limbă care apare încă tufoasă și e într-o prefacere așa de bogată. Din variațiile de forme se va culege cu vremea definitivul; din bogăția de sinonime se vor diferenția nuanțele; din năvala de neologisme se vor ciurui cele necesare exprimării precise, și peste cincizeci de ani vom fi străbătut o etapă, după care, din fericire, nu va fi încă timpul să ne oprim și să codificăm.

Particularitatea aceasta a unei limbi literare tinere în plină formație și expansiune, care cere scriitorului în primul rînd instinctul sigur al colectivității, a făcut pînă acum să avem așa de puțini străini scriitori de limbă română în înțelesul înalt al cuvîntului. Limbile evoluate și fixate în forme consacrate pot fi învățate și scrise mai ușor. Pe cînd o limbă care e necontenit în fierberea prefacerii, care își sfarmă și își înoiește

necontenit tiparele, e înşelătoare şi nesupusă pentru alogenii care cearcă s-o fixeze în forme valabile.

Toate aceste observaţii mă feresc să le dezvolt după rînduiala onorabilei tagme a tovarăşilor mei de Academie, filologii. În grădina domniilor lor îmi place să mă plimb uneori cînd trec la vînat ori la pescuit, în domeniile mele ; dar mă feresc a călca şi a strica ce nu-i al meu. De aceea te rog să mă ierţi că nu-ţi voi răspunde invitaţiilor dumnitale repetate, ci mă voi ţinea în situaţia mea de «datornic».

CUVÎNT ÎNAINTE *

Acum vreo zece ani doctorul I. Mironescu era în putere, trăind pasionat şi intens, după firea muntenilor, aşa cum i-a descris Alecu Russo în minunata sa legendă «Piatra Teiului» şi cum îi arată doctorul însuşi în al său «Irimie Honcu». Mă duceam să-l văd la Tazlău, în vremea vacanţelor. Nu m-am dus numai o dată şi nu m-am dus numai singur. Am fost uneori cu familia mea. Am fost o dată cu Panait Istrati. Îl găseam acolo pe «doctorul Jănică», cum îi ziceam noi, cu tot clanul. Stăteau aşezaţi la rînd, în case una lîngă alta, la malul Tazlăului, în faţa Măgurei, bătrînii şi trei surori, fiecare la gospodăria ei. Bătrînul fusese învăţător în Tazlău ; fetele le măritase după învăţători mai tineri care se dovediseră a fi «în slujbă adevărată» ; a cincea casă, tot acolo, însă ceva mai departe de pîrău, era a profesorului Onoriu, fratele mai mare al doctorului Jănică. Onoriu era şi el nelipsit de la Tazlău, în zilele anumite. Ion Mironescu locuia la bătrîni ; şi lui i-a şi fost hărăzit cuibul vechi, după ce părinţii s-au mutat la veşnice lăcaşuri, între zidurile cetăţii Tazlăului, lîngă fru-

* Prefaţă la vol. *Tulie Radu Teacă* de I. I. Mironescu.

moasa biserică de la Ştefan-Vodă. În tot cursul carierei lui şcolare şi universitare, munteanul acesta cu ochi negri şi zîmbet ironic n-a lipsit niciodată la sărbătorile cele mari şi în vacanţe dintre ai săi. La Berlin fiind — ca să-şi perfecţioneze studiile — departe şi supărat foarte pentru această desrădăcinare, simţind dintr-o scrisoare că este o întristare şi o grijă «acasă», lepădînd toate, s-a pus în tren şi a fost în trei zile la izvorul vieţii sale.

Pînă în sat la Tazlău — drum destul de complicat şi de greu. Trebuie să ajungi la Bacău ; de la Bacău, în alt tren, pînă la Roznov ; de la Roznov, c-o căruţă, pe drumuri rîpoase şi cu podurile abandonate. Treci prin vaduri. După ploi viforoase, la viituri năprasnice, aştepţi pînă ce Dumnezeu hotărăşte apelor alinare.

Cu statornicie şi fără osteneală, doctorul I. Mironescu şi-a împărţit viaţa între îndeletnicirile lui universitare şi profesionale şi cuibul de la Tazlău al neamului său. Am simţit necontenit vibrant în el, din clipa cînd l-am cunoscut, sentimentul amărăciunii că e forţat să dea o parte din el şi din viaţa lui şi unei lumi pe care n-o poate socoti a lui. Cine ceteşte nuvelele şi schiţele lui observă cu uşurinţă duşmănia, aş putea zice, pe care o are pentru personagiile lui orăşeneşti. Îndată ce se apleacă însă cătră ai săi, cătră fraţii de sub munte şi brădet, i se deschide inima şi i se bucură sufletul.

La Tazlău, venea uneori un lăutar vestit, cu numele Casian, şi ne zicea cîntece bătrîneşti şi de dragoste. Cînta şi danţuri. Mărturisesc că la aceste petreceri m-am simţit bine cum rareori mi-a fost dat să mă simt ; de aceea m-am legat cu jurămînt să fac parte din această tagmă pînă la sfîrşitul zilelor mele. Bătrîna doamnă Sofia, mama doctorului, îmbrăţişîndu-mă, m-a acceptat fecior, între ai săi, ca unul ce mă aflam orfan. S-a nimerit la una din aceste petreceri şi Panait Istrati ; a de-

venit şi el muntean de la Tazlău şi a dănţuit cu noi danţurile viforoase din partea locului şi a cîntat cîntecele de foc şi de dor. Atunci, plănuind noi un drum prin munţi, ne-am îndîrjit în aşa măsură împotriva apusenilor şi a ticăloasei civilizaţii, încît ne-am pustiit într-o singurătate subt o poală de codru. Am aprins foc hoţesc, am pus hartan de carne în frigare de lemn şi fedeleş de vin la bătaie de izvor, şi ne-am îndepărtat înspre strămoşi şi în trecut ; iar Casian ne cînta cu patos :

Frunză verde rozmarin,
Tu străin şi eu străin,
Hai în codru să trăim...

Atuncea am întemeiat haiducia, lucru care s-a văzut în două cărţi franţuzeşti ale lui Panait Istrati.

Acest pribeag sentimental — vorbesc de Istrati — s-a mai războit cu nestatorniciile, căutîndu-se sincer pe sine însuşi între diaspora şi mormîntul mamei sale de la Baldovineşti, pînă ce a făcut popasul ultim. Pe cînd celălalt sentimental, I. Mironescu, avea în el mai tare decît orice legea albinei care nu poate vieţui fără roiul său. Viaţa lui «doctorul Jănică» nu era universitatea, practica de medic excelent, politica şi literatura ; viaţa lui era satul părintesc.

Încă de acum zece ani, pe cînd umblam prin alte locuri frumoase, visa să construiască, într-o poiană încîntătoare, o casă de odihnă pentru intelectuali. Către sfîrşitul vieţii lui şi-a realizat dorinţa ; sanatoriul său, organizat c-o stricteţă pe care numai dragostea lui o putea covîrşi, s-a deschis şi funcţionează în locul unde visam şi plănuiam.

La şcoala din Tazlău s-a simţit deasemeni rîvna lui neîntreruptă. Corul, şezătorile, serbările îl bucurau ca-n anii fericiţi ai copilăriei. De mulţi ani, zece copii veneau

în fiecare zi de şcoală la casa doctorului, ca să primească hrană. La sărbătorile de iarnă primeau şi îmbrăcăminte. La înmormîntarea doctorului Jănică a cîntat corul satului ; am văzut corişti cu musteaţa groasă şi femei cu pruncul la sîn, alăptînd bucuria vieţii şi cîntînd în acelaşi timp cu lacrimi mortului iubit.

Ca iscusit medic, îşi cunoştea sfîrşitul apropiat. Nu nădăjduia să mai trăiască mult, dar nădăjduia să mai vadă în Tazlău, în vara asta, cîţiva prietini. În ultima lui scrisoare, adresată la Slănic d-rului Dumitriu-Borca, mărturiseşte cît i-i de dragă încă viaţa. În zilele sfîrşitului a fost destul de liniştit şi de senin, împăcat cu ale sale şi mai ales mulţămit că se află la Tazlău, între ai săi. Ultimele puteri şi le-a folosit ca să se mişte spre fereastra de unde avea priveliştea cea mai dragă.

— Vreau să mai văd o dată Măgura noastră, a zis el.

Apoi n-a mai rostit nici un cuvînt, pînă ce s-a sfîrşit.

Am fost odată cu el în anii cînd ne cînta Casian, în susul apei Tazlăului, pînă unde sînt păduri negre şi afunde ; pînă unde cade cu tunet un durău — adică o cascadă — şi pînă unde se deschid nişte poieni care se chiamă «la Prelunci».

Ştia el de la bătrînii lui că acolo s-au fost oprit întăi păstorii-strămoşi cu turmele. Pe urmă au coborît în vale şi au întemeiat sat. Una din uliţile acestui sat coboară dinspre înălţime ; în marginea cealaltă coteşte spre biserică. Şi într-o parte şi în alta drumul se chiamă Calea Străbunilor. E un nume dat de doctor. De acolo de sub vulturi au venit strămoşii. În pacea ţintirimului s-au alinat cu toţii. Acolo s-a dus şi el, într-un loc tihnit, unde avea plăcere să facă popas altădată şi luminăţia sa domnul nostru Ştefan-Vodă.

1939, vara.

MIORIŢA *

S-aude, s-aude
Departe, la munte,
Gomăn, gomănaş
De trei ciobănaşi,
Gomăn gomănind,
Oile pornind
Pe-un picior de munte
Cu hăţaşuri multe.

---

* La finele baladei redacţia notează în paranteză : «Variantă auzită la Bradu-Strîmb, în Valea Frumoasei, de la Mihail Sadoveanu», iar în subsolul paginii pe care este reprodusă varianta se află următoarea notă a redacţiei :

«Foarte frumoasa „variantă Alecsandri“ a „Mioriţii“ — ne spune dl. Mihail Sadoveanu — are totuşi cîteva inadvertenţe („trei turme de miei“ ; mioriţă „laie“ şi mioriţă cu lîna „plăviţă“ ; mustăcioara „spicul grîului“ — cînd ciobanul e brun, cu ochii ca mura şi părul ca pana corbului etc.) şi cîteva scorii mărunte, care m-au îndemnat să stabilesc o nouă variantă, îndreptînd unde e de îndreptat şi adăogînd elemente nouă artistice, pe care le-am întîlnit în contactul meu neîntrerupt cu literatura populară. Am socotit asta ca o datorie şi ca un omagiu genialului poet anonim care ne-a lăsat moştenire această baladă incomparabilă.»

Suie şi coboară
Zi lungă de vară,
Ziua pînă-n sară,
Din vărsat de zori
Pîn'la sîniori,
De la sîniori
Pîn'la cîntători.
Pe-o gură de rai
Din vale de plai,
Ies trei turme mari
Cu trei păcurari.
Unu-i moldovan,
Unu-i ungurean
Şi unu-i vrîncean.
Iar cel ungurean
Şi cu cel vrîncean
Mări s-au vorbit
Şi s-au sfătuit
Ca să mi-l doboare
Şi să mi-l omoare
Pe cel moldovan,
Că-i mai ortoman,
Are oi mai multe,
Şi mînzări cornute,
Şi cai învăţaţi
Şi cîni mai bărbaţi.
Dară cea mioară,
De doi ani la vară,
De trei zile-ncoace
Gura nu-i mai tace,
Iarba nu-i mai place.
— Ce ai tu, mioară ?
Fi-vei bolnăvioară ?
Iarba ţi-i amară ?

— Stăpînule bace,
Dă-ţi oile-ncoace.
Stăpîne, stăpîne,
Mai chiamă ş-un cîne,
Cel mai cu frăţie,
Mai cu bărbăţie...
Baciul ungurean
Şi cu cel vrîncean
Vor să mi te-omoare
În apus de soare,
Umbrele cînd cresc,
Neguri se opresc
Pe munţi şi pe ape,
Dorm oile toate...

— Mioară bîrsană,
De eşti năzdrăvană
Şi de-a fi să mor,
Tu spune-le lor,
Baciului vrîncean
Şi lui ungurean,
Ca să mă îngroape
Aicea aproape,
În strunga de oi,
Să fiu tot cu voi,
În dosul stînii,
Să-mi aud cînii,
În zvonul teilor,
În jocul mieilor...
Şi cînd m-or răpune,
Pe groapă mi-i pune
Fluieraş de fag,
Mult zice cu drag,

Fluieraş de os,
Mult zice duios,
Fluieraş de soc,
Mult zice cu foc.
Vîntul a sufla
Şi-n ele-a cînta,
Oile s-or strînge,
Pe mine m-or plînge
Cu lacrimi de sînge...

Ci tu de omor
Nu le spune lor,
Spune adevărat
Că m-am însurat
C-o blîndă crăiasă
A lumii mireasă,
Că la nunta mea
A căzut o stea ;
Soarele şi luna
Mi-au ţinut cununa,
Brazi şi păltinaşi
I-am avut nuntaşi,
Preoţi munţi
Cărunţi,
Stele făclioare
Şi poduri de floare...

Iar dacă-i zări,
Dacă-i întîlni,
Dacă-i auzi
Măicuţă bătrînă
Cu brîul de lînă,
Din ochi lăcrămînd,
De toţi întrebînd :

— Cine mi-a văzut,
Cine-a cunoscut
Mîndru ciobănel
Tras ca prin inel ?
Obrăjorul lui,
Spuma laptelui,
Perişorul lui,
Pana corbului,
Ochişorii lui,
Mura cîmpului ?

Tu de maica mea
Nu te îndura ;
Tu să-i spui curat
Că m-am însurat
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai.
Iară de minune
Măicuţei nu-i spune,
Că la nunta mea
A căzut o stea,
Soarele şi luna
Mi-au ţinut cununa,
Brazi şi păltinaşi,
I-am avut nuntaşi,
Preoţi munţi
Cărunţi,
Stele făclioare
Şi poduri de floare...

TÎRGUL COPILĂRIEI MELE

De un timp, simt tot mai mult în mine veninul amintirilor.

Din pricina anilor ? N-aş crede.

În epoca de ascensiune, cînd totul înaintea mea era posibilitate, cînd n-aveam a deplînge ruini şi morţi, stăruia în fiinţa mea morbul acela pe care bătrînii l-au numit *taedium vitae* [1]. Îmi căutam alinarea în vînat şi pescuit, în priveliştile necontenit schimbătoare ale naturii. Neliniştea îmi era sporită şi de faptul că prietinii mei cei mai de aproape, copiii, pe care mi-i formasem cu grijă, intrau în preocupările vîrstei lor, desfăcîndu-se în acel răstimp de mine.

Astăzi, prietinia lor mi-a revenit, mai caldă şi mai atentă, sporită şi de faptul că unii din cei mai dragi ai noştri s-au prăpădit. Sapă în bucuria aceasta mîhnită şi părerile de rău, mereu înoite după atîţia tovarăşi de literatură, aspiraţii şi idealuri, care au rămas în urmă, căzuţi înainte de vreme. Silniciile războiului ne împovărează. Cel de acum treizeci de ani mi-a încărunţit prea de timpuriu tîmplele, acesta de astăzi mă face să cuget

[1] Dezgust de viaţă (lat.).

uneori la vorbele aprige ale cărţii sfinte, că mai fericiţi se află morţii decît viii. Şi totuşi îmi simt viaţa mai plină decît oricînd. Zilele de la patruzeci de ani mi-au fost nouroase şi sumbre ; soarele de asfinţit şi de toamnă mă luminează şi mă bucură.

Să fie acestea «ultimele zile frumoase de la Aranjuez», cum se exprimau romancierii foiletonişti de acum o jumătate de veac ? Străluciri înşelătoare, pentru că le împrumutăm aurul iluziei ?

Îmi fac o ultimă concesie de a mai crede. Zîmbesc deşertăciunilor şi le accept. Pînă mai ieri am refuzat de a-mi redacta memoriile. Apoi deodată, viclean şi pe nesimţite m-au împresurat evocările anilor de ucenicie literară. Sînt amintiri speciale, îmi zic eu, pe care le datoram contimporanilor mei.

Probabil că mă întorc la ele, ca cel care practică stupefiante ; îmi sînt un derivativ în mizeria şi ignominia obştească ; mă ajută să întrevăd un răsărit nou.

Doi cunoscuţi, cu care am învăţat şcoala primară la Paşcani, sub călăuza primului meu dascăl, domnul Busuioc, au venit la mine acum o săptămînă şi mi-au comunicat fără prea mare tristeţă (căci acum am trecut dincolo de tristeţă şi vorbim despre asemenea lucruri zîmbind), mi-au comunicat că Paşcani, tîrguşorul de la apa Siretului, în care m-am născut, a fost ras de pe faţa pămîntului.

Cei doi cunoscuţi ai mei, discipoli ai domnului Busuioc, sînt evrei. Tîrgul Paşcani era un tîrg de evrei, ca multe asemenea aşezări în Moldova. Ridicîndu-mă la înţelegerea vieţii în asemenea tîrg, m-am deprins a cunoaşte pe aceşti sărmani muncitori neobosiţi.

Tîrguşorul acesta, ca şi altele, a fost o necesitate a vieţii rurale din Ţara-de-sus. Cînd agricultura a prins

a se înviora aici, după jumătatea secolului trecut, îndată s-au născut şi aceste centre mici de schimb. Plugarii îşi găseau aici cele trebuitoare îndeletnicirii lor, pe de o parte, iar pe de alta, aveau cui vinde produsele lor.

Conducătorii de atunci ai ţării nu s-au gîndit să organizeze economiceşte ţărănimea proaspăt împroprietărită. N-au avut nici o idee şi nici nu şi-au bătut capul. Plugarul nou nu-şi putea întemeia gospodărie potrivită, se afla lipsit de inventar agricol. Nu s-a gîndit nimeni la transportul şi la desfacerea produselor lui ; cu atît mai puţin i-au finanţat instalarea ca agricultori în lumea nouă, după 1864. I-au dăruit în schimb legea tocmelilor agricole, care îl întorcea la robia veche.

Atunci s-au improvizat tîrguşoarele. Evreii au venit ca specialişti, umplînd această necesitate. Cu cîţiva ani înainte de naşterea mea (1880), nu se aflau în acel loc, pe deal deasupra văii Siretului, decît «Trei dughene, trei lulele», cum obişnuia să spuie tatăl meu. După zece-cincisprezece ani, tîrguşorul era încheiat. Era încheiat în măsura necesităţilor şi posibilităţilor.

Cea mai mare parte dintre negustori erau traficanţi mărunţi, răspunzînd cererii satelor destul de numeroase din preajmă. Meseriaşii deasemeni : croitori, cismari, cojocari, plăpomari, săidăcari, nu-şi aşteptau cîştigul decît de la ţărani. Şi negustorii, şi meseriaşii îşi agoniseau astfel destul de greu pînea cea de toate zilele. Făceau parte din acele grupări neliniştite de galiţieni, despre care a spus cineva că erau nevoiţi să imagineze zilnic o idee genială, care să le aducă un cîştig de treizeci şi cinci de centime. Treizeci de centime le consumă ; cinci centime le capitalizează.

Din centimele capitalizate, au inaugurat instalaţiile lor de la Paşcani.

Proprietar al moşiei era Nunuţă Rosetti-Roznovanu, boier mare. Paşcanii era una din moşiile lui. Douăzeci de mii de pogoane, unsprezece sate, tîrgul, gara.

Tîrgul l-a deschis evreilor. Dar evreii n-au drept să cumpere proprietăţi rurale. Nu face nimic ; pentru asemenea afacere s-a inventat «bezmănul» sau «embaticul». Evreii clădesc şi plătesc boierului chiria pentru pămîntul ocupat, o chirie destul de mare pentru acele timpuri. Asta constituie venitul tîrgului.

Era o camuflare a opreliştii. A venit mai tîrziu vremea să se facă lui Israel o vină capitală din asta. Proprietari, funcţionari, magistraţi, guvern nu ştiau, nu cunoşteau, nu răspundeau de ocolirea legii. Toţi erau nevinovaţi, ca şi cum nici n-ar fi existat.

Luxul tîrguşorului erau crîşmele destul de numeroase. Fără îndoială că şi aici legea prevedea oprelişte pentru «străini». Brevet pentru «Local de băuturi spirtoase» nu puteau dobîndi decît cei încetăţeniţi, «dreptarii», cum li se mai spunea.

Nu face nimic. Se găsesc mijloace să fie păşită şi această dificultate. Oamenii boierului, vechil, contabil, funcţionari ai comunii, pot dobîndi oricîte brevete de crîşmă poftesc. Evreii crîşmari sînt introduşi ca slugi ale posesorilor de brevete ; ei sînt, de fapt, crîşmarii şi plătesc titularilor de brevete un tribut lunar sau anual.

Astfel s-a trăit în acel tîrguşor, pînă mai acum în urmă. S-au găsit între aceşti tîrgoveţi şi oameni care au izbutit să se ridice şi să treacă într-o zonă mai prosperă. S-au găsit între dînşii şi misiţii şi cămătarii care şi-au făcut interesele, după legea artei lor. Eu am cunoscut pe cei mulţi şi săraci, care au mîncat cu dreptate o bucăţică de pîne, uitînd, în această ţară primitoare şi îmbielşugată, foametea galiţiană.

Am cunoscut pe Ştrul croitorul, pe Calman ciubotarul.

Ştrul avea vreo cinci copii. Bina era fata cea mai mare. Mă jucam cu dînşii şi am aflat de la fată că visul familiei era să strîngă bani ca să se poată duce cu toţii la America. «America e un tîrg cu mult mai mare decît Paşcanii», mă informa Bina, fata lui Ştrul croitorul.

Calman avea doi copii. Mochi şi Aizic. Averea familiei era o capră, care trăia din ciulinii medeanurilor. Moacă şi Acă au descoperit mijlocul să sporească veniturile tatălui lor, vînzînd dimineaţa covrigi, iar după-amiaza strîngînd oase de prin şanţuri, pentru o fabrică de zahăr. După ce au isprăvit oasele au prins a strînge fier vechi şi zdrenţe.

Cît de bine o ducea comunitatea păşcăneană înţeleg şi dintr-o imagine ce mi-a rămas de pe vremea cînd aveam puţini ani. Trecea pe uliţa principală un convoi lung de tineri cu pachete legate cu sfoară şi cu toiege. Cîntau o melodie prelungă şi tristă. Se opreau din cînd în cînd pe la casele tîrgoveţilor. Reîncepeau acelaşi şi acelaşi cîntec al pribegilor. Probabil că unii dintre negustori le dăruiau ceva — bani, alimente, haine. Nu ştiu ; poate nu le dădeau nimic. De la casa rabinului n-a ieşit nimeni să le adreseze o urare ori o mîngîiere. S-au dus înainte, tînguindu-se şi învăluiţi de pulberi. Astfel — îmi închipuiam eu — s-au dus la America. Acolo e un tîrg mult mai mare decît Paşcani.

Unul din băieţii lui Calman umbla vinerea pe uliţile tîrguşorului, sunînd dintr-o talangă. Era chemarea săptămînală la baia rituală.

În ziua sîmbetii, tîrgul era închis. Israel nu se ducea la şcoală. Sunau sinagogile de vaiete şi invocări violente către Iehova. În toate zilele celelalte, copiii mărunţi, între trei şi şase ani, se duceau la «Heider» ca să înveţe socoteli şi rugăciuni. Pe vreme de gloduri şi ploi, oameni mari cu halat şi bărbi îi purtau în cîrcă şi la subsuori,

trecîndu-i peste bălţi şi şanţuri şi depunîndu-i sub streşinile unei clădiri tupilate. Acolo îşi făceau lecţiile în cor. În răstimpuri, cînd se opreau, cei mici rodeau felii de pîne cu povidlă, murdărindu-şi de pastă dulce nasurile şi obrajii. Dar învăţătorul bătea iar cu varga într-un scaun şi corul pornea din nou, melancolic : *«alef, beit, ghimel, dalet...»*

Mă duceam şi eu, pe înserat, la «dugheniţa» lui Herşcu, ca să cumpăr ceva pentru mama. Găseam lîngă tejgheaua lustruită şi alţi muşterii mărunţi, numai copii de evrei de prin vecini.

Aproape toţi cereau acelaşi lucru lui Herşcu negustorul :

— De trei parale zahăr, de trei parale cafea... *(fer a dreier zuker, fer a dreier kovă...)*

Asta era cina familiei. Şi o pîne albă. Pînea a fost totdeauna ieftină în blînda noastră ţară a Moldovii.

Petrecerile vieţii mele de copil au alternat între peisagiul rural de la Verşeni şi apa Moldovei şi între tîrguşorul Paşcani. Pentru ţăranii din rasa mea, integraţi într-un peisagiu nemuritor, am avut o dragoste care a crescut cu timpul. Pentru năcăjiţii venetici de la Paşcani, am avut un sentiment de milă, care nu s-a micşorat. În măsura în care pricepeam situaţia de nedreptate şi obijduire a plugarilor, mi se lumina deplin înţelegerea vinovăţiilor. Şi vinovaţi, vai, nu erau aceşti umiliţi şi aceşti ofensaţi, pripăşiţi în ţara părinţilor mei.

Cei doi păşcăneni, cunoscuţii mei din copilărie, mi-au adus ştirea că tîrguşorul nostru a fost ras, prefăcut în pulberi, fum şi moloz. Asta s-a petrecut astă-vară, cînd frontul de război a ajuns la Siret. Trupele germane se aflau sub dealurile şi pădurile Sodomenilor, la asfinţit. Ruşii erau în şesul Siretului. Autorităţile erau fie evacuate, fie fugite. În satele din preajmă, Fîntînele şi

Vatra-Paşcanilor, gospodarii rămăseseră pe locuri, în cea mai mare parte. În zilele de harţuri şi bombardări, după obicei, pămîntenii îşi căutau adăpost în rîpi, ponoare şi rediuri. Nu toţi ; unii aşteptau cu resemnare să treacă şi această mînie a lui Dumnezeu, cum au trecut altădată atîtea.

Negustoraşii şi meseriaşii din tîrguşor stau ca în cuibare. Ei n-au altceva pe lume decît prăvălioara ori maghernița. Asta le este toată raţiunea existenţii. Unde să se ducă ? N-au unde se duce.

Pînă în anume zi tîrguşorul a fost cruţat. Putea fi cruţat pînă la sfîrşit, căci n-avea nici o importanţă strategică. Dar dintrodată i-a sunat ceasul. Îngerul funebru a plutit deasupră-i ca la Gomora şi Sodoma. N-au fost acolo nici Lot, nici desfrînările povestite în Thora. Dar îngerul negru a fost. Artileria germană de sub pădure şi deal, de la Sodomeni, a concentrat o canonadă precisă asupra acestor sărmani ai vieţii, şi actul de distrugere totală a fost consumat în pripă. Astăzi cei care au scăpat nu mai pot afla nimic în ruine. Au devenit iarăşi pribegi, ca cei de acum şaptezeci de ani. Atunci aceia s-au bucurat că au ajuns într-un liman ; nepoţii, astăzi, se află fără cămin şi pîne, repetînd din nou tragedia ; nu ştiu unde să-şi plece fruntea şi unde să se îndrepte, căci zările păcii se află încă închise.

REFORMA AGRARĂ

La 1864, legiuitorii progresişti au fost convinşi că neîndoios creează ţăranului din Principatele Unite dunărene o situaţie mai bună economică, ridicîndu-l în acelaşi timp la rangul de cetăţean liber al ţării.

În ce priveşte libertatea cetăţeanului, stabilită după legi împrumutate din Apus, s-a văzut îndată că e o etichetă fără conţinut, mai cu samă libertatea ţăranului. Se desfiinţase boierescul, adică iobăgia ; însă proprietăţile rămase boierilor trebuiau lucrate, şi nu puteau fi lucrate decît cu aceiaşi lucrători ; şi încă trebuiau lucrate mai intens, deoarece pieţele de desfacere se lărgeau tot mai mult pentru grîul românesc.

Atunci s-a întocmit, pentru a ocroti economia marii proprietăţi, o lege a tocmelilor agricole.

Ţăranului i se dăduse în stăpînire veşnică o porţiune de pămînt. Dar în afară de asta nu i se mai adăoga nimic, nici un fel de sprijin, sub nici o formă, pentru întemeierea unei gospodării şi a unui inventar profesional. Pentru nevoile lui de toate felurile, plugarul era silit să se adreseze proprietarului de moşie al cărui «vecin» ori «rumân» fusese şi acesta îi tocmea astfel braţele de muncă pentru viitor. A urmat un sistem de exploatare

care a devenit mai sălbatic şi mai crîncen decît vechiul boieresc dinainte de 1864.

Rezultatele reformei de la 1864 şi ale sistemului de exploatare a muncii ţărăneşti s-au vădit la 1907. Protestului robilor s-a răspuns cu tunul. Zeci de mii de ţărani au hrănit cu sîngele lor un pămînt care nu-i mai putea hrăni pe ei.

Marea expropriere de după războiul celălalt (1914—1918) a mai adaos proprietăţii ţărăneşti o bună parte din ceea ce fuseseră latifundiile. Însă nici atunci nu s-au pus la dispoziţia muncitorilor ţărani credite ieftine şi ocrotirea de stat pentru modernizarea economiei lor agricole.

Mai mult : în timpul primului guvern Averescu, iniţiativa manifestată în tovărăşiile agricole a fost stăvilită şi obştiile desfiinţate. Astfel, situaţia de iobăgie s-a menţinut, iar inferioritatea tehnică a gospodăriei ţărăneşti a adus, în urma trecutului război, o scădere simţitoare a producţiei naţionale.

Astăzi lumea se bucură — şi are dreptul să se bucure — de o expropriere şi mai largă în folosul muncitorilor de pămînt. E poate ultima lege de expropriere în favoarea marii mulţimi în suferinţă care îşi aşteaptă de multă vreme dreptatea. Din toate părţile vin veşti despre bucuria şi satisfacţia populaţiei rurale. Democraţia duce către plinirea destinului ei şi această ţărănime aşa de bine înzestrată şi aşa de întîrziată faţă de jocul cu forţe al lumii moderne.

Trebuie să se cunoască însă că aceeaşi însufleţire s-a produs la 1864 în tabăra progresiştilor şi aceeaşi bucurie în lumea rurală. Rezultatele s-au văzut la 1907.

O altă satisfacţie, întovărăşită de mari speranţe, a avut lumea democratică de la noi şi lumea satelor, după exproprierea făgăduită şi înfăptuită sub regele Ferdi-

nand I. Acest al doilea act mare a avut drept consecință legea conversiunii — moment de agonie a micii proprietăţi rurale.

Iată-ne iarăşi bucuroşi. Dar de data asta socot că a venit timpul să tragem toate învăţămintele şi să adăogim bucuriei noastre o cercetare rece a situaţiei.

Desigur, pămîntul se cuvine să fie al celui ce-l munceşte. Prisosurile de grîu ce s-au exportat atîtea zeci de ani din ţara asta au fost produse de munca ţărănimii noastre, numaicît aurul încasat n-a intrat în patrimoniul ţărănesc. E vremea ca foloasele acestea să echilibreze bugetul pînă acum totdeauna deficitar al ţărănimii noastre. Adică e vremea ca ţăranul român să mînînce îndestulător, să se tămăduiască de bolile care-l distrug, să crească generaţii mai sănătoase şi mai puternice de copii.

Dar dreptatea plugarilor din ţinuturile dunărene are şi un caracter istoric. Rînduiala care guverna viaţa plugărimii dinainte de 1864, după obicei străvechi, cuprindea în ea un drept al săteanului în moşia pe care era aşezat. Domnii vechi erau stăpîni după dreptul feudal, împărţind bunuri slujitorilor lor, însă pămîntul dăruit cu hrisov era lucrat de obştea muncitorilor care trăiau acolo. Aceşti muncitori aveau obligaţia să dea stăpînului o zeciuială din producţie şi să facă zile de clacă, adică boieresc. Prin urmare, pămîntul ţării era al poporului muncitor şi generaţiile succesive păstrau acest drept în proprietăţile pe care vieţuiau. Lăsăm la o parte abuzurile care au intervenit în decursul timpului. Legea de la 1864, făcînd pe ţăran proprietar numai pe o porţiune de pămînt, i-a deposedat în acelaşi timp urmaşii de dreptul străvechi la proprietatea obştească. Astăzi ţărănimea revine oarecum la dreptul ei de demult.

În 1864 pădurile au fost lăsate în privegherea marilor proprietari. La 1894, aceşti mari proprietari au devenit stăpîni desăvîrşiţi pe păduri, în baza prescripţiei. Nimeni nu s-a opus, şi se înţelege pentru ce, cînd s-a împlinit termenul de prescripţie. Numai Ion Nădejde, vechi socialist, a avut îndrăzneala atunci, la 1894, să scrie despre această deposedare a obştei poporului român. Înainte de 1864, ţărănimea avea drept să scoată uscăturile din păduri şi să ia lemn de construcţie pentru gospodării. Astăzi, pentru un vreasc, ţăranul e urmărit pentru delict silvic.

Se împlinesc prin urmare dreptăţile — în parte se repară şi nedreptăţile istorice, în care se cuprinde şi exproprierea ţărănimii de la 1864 — şi astăzi ne aflăm în pragul aşezărilor nouă.

Cu greşalele trecutului ?

Desigur, nu.

Ce face ţărănimea cu pămîntul ? Îl lucrează cu rutina ei arhaică ? Rămîne izolată în prejudecăţile ei ? Nu-şi recunoaşte o datorie şi o funcţie socială ?

Să fie oare lăsat, ca şi pînă acum, acest vrednic pămîntean în sama speculanţilor ? Să nu i se dea o îndrumare ? Să nu i se dea sprijin să-şi alcătuiască gospodărie modernă, să-şi creeze un inventar după vremurile în care trăim ?

Fără îndoială, cei care au săvîrşit actul de restaurare au în vedere că poporul nostru de plugari trebuie ajutat să treacă, într-un salt grabnic, puntea spre lumea nouă şi spre metodele nouă.

Să renască obştiile — care în unele locuri au făcut în trecut operă aşa de bună ; să se găsească pentru gospodăria ţărănească credite ieftine ; să se puie la dispoziţia plugarilor îndrumători tehnici, staţiuni de tractoare şi alte maşini, şcoli practice pentru tineret.

Bani, bani şi iar bani — se spunea odată.

Avem nevoie şi de bani, dar oameni, oameni şi iar oameni e lozinca noastră cea nouă. Oameni în înţelesul cel bun al cuvîntului. Avem nevoie de adevăraţi democraţi, slujitori fără viclenie şi răutate.

Plugarul nostru, eliberat, însfîrşit, de povara care-l zdrobea şi-i împuţina din ce în ce energia, va fi chemat astfel la viaţa Europei de mîne, în care va avea a-şi împlini o funcţie socială de primul rang.

Desrobirea e prima etapă ; ridicarea economică e a doua etapă ; realizare culturală şi conştiinţa datoriei sociale e apoteoza libertăţii cătră care ne îndrumează democraţia.

PRIMA TREAPTĂ

Dacă sîntem adînc pătrunşi de adevărul că lumea se primeneşte şi că trăim într-o epocă de răsturnări fundamentale şi de reclădiri în folosul muncitorimii de toate categoriile, atunci în toate sectoarele vieţii noastre cată să se producă o activitate extraordinară.

Aici, în «Jurnalul de dimineaţă», m-am interesat, în cîteva articole, de prefacerile vieţii noastre rurale. Am vorbit despre revoluţionarea agriculturii, despre trecerea de la metode rudimentare la tehnica modernă, la maşini şi la toate celelalte practici ale agriculturii ştiinţifice.

La aceasta neapărat trebuie să adăogim o serie de anexe, în legătură fie cu crearea unei reţele de drumuri, fie cu ridicarea standardului de viaţă al sătenilor, cu higiena locuinţilor şi a alimentaţiei lor, fie cu combaterea bolilor sociale (sifilis, tuberculoză, pelagră şi alcoolism), fie cu educaţia politică a maselor, fie cu instrucţia lor.

Instrucţia la sate înseamnează săritura de la o majoritate de analfabeţi la o mare majoritate de ştiutori de carte.

Cum s-ar putea realiza aceasta dintrodată ? Care-i secretul ?

S-ar putea realiza prin rîvna tuturor ostenitorilor noştri intelectuali, sincer pătrunşi de datoria ce au faţă de fraţii noştri rămaşi în întîrziere.

Văd şi simt în jurul meu cum această rîvnă de bine, acest devotament pentru popor şi pentru ridicarea ţării creşte într-un chip miraculos, aşa cum s-a dezvoltat miraculos şi grabnic această primăvară strălucită a anului 1945. Sîntem în anul biruinţii împotriva fascismului. E o întrecere pretutindeni, între luptătorii democraţiei, pentru ca biruinţii armelor să urmeze izbînda împotriva trecutului de alcătuiri false şi nedrepte. Patriotismul adevărat e astăzi lucrarea neîntîrziată pentru ridicarea la lumină a marii mulţimi a neamului nostru. Mîne, va fi călăuzirea aceleiaşi mari mulţimi pe treptele progresului necontenit.

Asemenea minune, de trecere de la analfabetism la carte, am putut-o vedea realizată şi în altă parte, datorită aceloraşi porniri frăţeşti şi generoase. În timpul cînd se lucra în Uniunea Sovietică pentru instrucţia norodului, între 1930 şi 1940, în trei ierni consecutive, tot poporul moldovenesc din republica lui de dincolo de Nistru a fost pus la învăţătură de carte, aşa încît, în primăvara ce a urmat acestei bune lucrări, toată lumea între zece şi şaptezeci de ani putea ceti pe Vasile Alecsandri şi pe Ion Creangă, precum şi gazetele ce se tipăreau în limba moldovenească pentru interesele imediate ale obştei.

Realizarea aceasta am aflat-o cu plăcere şi dintr-un motiv personal. S-au tipărit pentru norodul republicii moldoveneşti din Uniunea Sovietică şi unele din cărţile mele. Şi oşteni de acolo, veniţi cu Armata Roşie eliberatoare, cunoscîndu-mă, mi-au vorbit de povestirile mele.

Mi se pare acest lucru vrednic de luare-aminte, cu atît mai vîrtos cu cît, în aceeaşi epocă, în Regatul României, fraţii mei români îmi ardeau în public cărţile, şi-mi trimeteau în plic cenuşa, dorind aceeaşi operaţie şi pentru fiinţa mea trecătoare. Erau cărţile mele scrise într-un lung şir de ani de osîrdie pentru norod, privind viaţa şi interesele lui, cum şi nădejdea desrobirii lui în viitor. Cei care vor învăţa a iubi cartea, mîni, la Olt şi la Siret, şi vor ceti cum cetesc cei de peste Nistru, se vor ruşina de ce s-a petrecut cu opera prietinului lor, cărturar în vremi triste şi întunecate.

Desfătarea inimii ostenitorilor pămîntului nostru îi va ajuta ca truda lor să fie mai uşoară şi însufleţirea mai mare. Din mîhnirea întunericului vor trece la bucuria cunoaşterii. Aici îşi are înţelesul ei adînc vorba sfîntă : «Celui ce are i se va mai da». Din spor se va face spor : cunoaşterea e sămînţă care dă însutită roadă.

Numai simplul fapt al numărătorii, al adunării şi al scăderii va însemna în viaţa oamenilor noştri o schimbare ca de la întuneric la lumină. Scriind zilele sale de lucru cu luare-aminte şi însemnînd zilele sterpe, gospodarul dintrodată îşi va vedea rînduită contabilitatea gospodăriei sale.

Dacă socotesc în bani — îşi zice el — zilele cînd mă duc la tîrg împreună cu nevasta, şi le înmulţesc cu numărul săptămînilor şi lunilor, adun în condica mea o pagubă destul de însemnată. Dacă mai socotesc sărbătorile cele mici rămase după vechea datină, zilele mele sterpe sporesc şi mai mult. S-ar putea să fie prea adevărat că aceste zile au fost aşezate ca sărbători în vechime, ca să mai aibă şi bietul iobag cînd şi cînd tihnă. Acum însă, cînd sînt liber pe pămîntul meu şi pe munca mea, o zi

stearpă e o zi de pagubă pentru mine. Deci, e mai bine s-o întrebuinţez, decît să-mi putrezească orzul în polog.

Pot economisi pentru folosul gospodăriei mele şi zilele de tîrg, căci lucrurile de care am nevoie mi se pot aduce la magazia noastră obştească.

Mai poate face gospodarul, cunoscător al aritmeticii, şi altă socoteală.

Dacă pămîntul lui îi produce 800 kg de grîu la hectar cu sistemele vechi, şi dacă, mîni, cu sisteme moderne, îi va produce 2.500, socoteala îi arată că folosul lui e de trei ori mai mare. Douăzeci şi patru de saci în loc de opt saci însamnă un folos de şaisprezece saci pe an şi de o sută şaizeci de saci în zece ani, la un hectar. Mai însamnă o recoltă de grîu, pe întreaga ţară, de trei ori mai mare.

Deci aritmetica e un lucru mai folositor decît s-ar părea la prima vedere.

Dar gospodarul nou mai poate ceti ori afla şi unele lucruri în legătură cu geografia. Încăpăţînat în practici vechi, el cultiva în regiunile reci, de sub munte, porumb. Cei cîţiva saci recoltaţi nu-i plăteau nici în parte munca. Dar dacă plantează pe un hectar 400 de caişi, ajunge în al şaselea an la o recoltă de cel puţin un vagon ; şi dacă face socoteală bună, află că, adunînd cele cîteva sute de mii de lei prinşi pe caise, poate să se îndestuleze pe zece ani cu porumb de la cîmpie. Iară în timpul cît au crescut pomii poate face pe hectarul acela culturi uşoare de fasole şi mazăre, ori poate planta varză.

Iubitorul de a cunoaşte mai află şi altele.

Anume, află că agricultorul din Banat şi din cîmpia Aradului şi din Ţara Bîrsii nu se mulţămeşte cu zilele de muncă din vremea caldă. Recolta verii n-o consumă în

timpul iernii fără să facă nimic. Ci cele mai bine de o sută de zile din anotimpurile neprielnice le întrebuinţează pentru mici industrii : ţesut de lînă, bumbac, in şi cînepă ; împletituri de sfoară, de papură şi paie. Asemenea industrii, după localitate, se pot dezvolta şi în ateliere mai importante.

Cetăţeanul rural de mîne va afla din gazete şi de la radio că iniţiativele lui, munca lui de iarnă, produsele lui, adunate în magaziile obştei, au cumpărători buni. Căci toate cîte se fac : cînepă, in, bumbac, uleiuri, ţesături, se îndeplinesc după un plan al ocîrmuirii agricole — şi toate produsele agricultorului, atît de vară cît şi de iarnă, au şi desfacerea asigurată fără osteneală, pierdere de vreme şi pagubă.

Rînduiala aritmetică va arăta deci plugarului foloasele şi pagubele. Pagubele sînt în legătură cu metodele vechi ; foloasele se vor dovedi legate de orînduielile nouă. Ca să am folos, eu, plugarul de mîne, va trebui să mă încadrez în planurile de cultură şi directivele obşteşti. Dacă nu mă încadrez în planurile de cultură şi directivele obşteşti, atunci nu sînt vrednic de rolul economic şi social ce mi se încredinţează ; n-am drept la sprijinul staţiunilor de tractoare, la seminţe şi vite selecţionate, la împrumut, la puterea întovărăşirilor cooperatiste.

Cel ce a învăţat carte şi începe a cunoaşte adevărul va vedea că se mişcă în juru-i o lume primenită ce-l sprijină, îl ajută, îl îndrumează cu dragoste. Lucrătorul din fabrici vine alături de el ca să-i dreagă uneltele şi maşinile ; tineretul democratic vine la el propovăduind învăţătura cărţii, higiena şi toate îndeletnicirile civilizate, începînd cu bucătăria şi baia şi sfîrşind cu ţesătura mătăsii. Statul îi pune la dispoziţie credite, planuri de gos-

podării întemeiate sistematic şi planuri de cultură a întregii economii rurale.

Ieri era un pustiit în singurătăţi. Mîni va fi om în rînd cu ţărănimea înstărită europeană.

Aceasta va fi întăia treaptă ; apoi vor urma şi alte trepte de ridicare, după cum vom arăta într-un articol viitor.

BIRUINȚA

Către ce se întreaptă țărănimea noastră după ce intră în curentul european ? Bineînțeles, perspectiva stării ei viitoare eu o văd într-un răstimp ceva mai îndelungat. Cînd ea se va fi produs, beneficiarii ei nu-și vor mai aduce aminte de poetul ce a prorocit-o. Pe mormîntul lui se va fi boltit de mult un cer al împăcării.

Cîndva, am cetit un roman din viața finlandeză, al unui scriitor vechi din veacul al XIX-lea, cu numele Kivi. Romanul se chema «Cei șapte frați» și înfățișa viața gospodarilor finlandezi de la țară. Bucuros am fost cunoscînd o operă frumoasă a unui artist din Nordul îndepărtat ; mîhnit m-am simțit cugetînd la stările de lucruri de la noi.

Finlandezii sînt dintr-o obîrșie cu ungurii și cu turcii. Au pătruns în Europa venind din răsăritul barbar și războinic, ca și alte seminții, și s-au așezat în preajma Suediei. Cu vremea, supunîndu-se disciplinei de viață a suedezilor, s-au ridicat din starea lor primitivă și au intrat pe o cale nouă de progres. Astăzi, țăranii finlandezi pot fi dați pildă țăranilor altor neamuri.

În cartea sa, Kivi vorbește de țăranii de acum un veac. Se vede, din ce spune el, că sătenii din Finlanda

încă de atunci aveau o anumită rînduială a vieţii, vrednică de luat în samă. Un cetăţean doritor de a se aşeza în comunitate, întemeindu-şi gospodărie şi cămin, era nevoit să se supună în prealabil unor încercări. Era îndatorat întăi să cetească în faţa unei comisii cîteva texte din cartea sfîntă, arătînd că le înţelege şi le poate explica. După asta, trebuia să dea răspunsuri asupra constituţiei şi legilor ţării. Dacă cetirea şi răspunsurile erau mulţămitoare, comisia trecea la cercetarea gospodăriei lui. Membrul cel nou al comunităţii era ţinut să aibă o casă încăpătoare şi higienic clădită. Pe lîngă acaretele vitelor şi recoltelor, era obligat ca numaidecît să aibă construită o etuvă — «sauna» — baia de aburi, pentru curăţenia trupească. Fără asemenea instalaţie higienică, nu i se recunoştea dreptul de cetăţean în comună.

Între anii 1898 şi 1900, pe cînd eram elev al Liceului Naţional din Iaşi, am stat în cîteva rînduri de vorbă cu un profesor de geografie, celebru între ieşeni la vremea aceea. Îl chema Gheorghe Costin Velea. Era un bărbat falnic şi frumos, ajuns la cărunteţă, trăind singuratic şi fără familie. În fiecare an făcea cîte o călătorie în ţările Europei, ca să-şi adauge cunoştinţile despre ţinuturi şi popoare.

De la Gheorghe Costin Velea am auzit eu întăia oară lauda gospodarilor finlandezi.

În umbletele lui din sat în sat găsea instalaţii foarte îngrijite. Clădirile, vitele, culturile erau ţinute după cele mai moderne sisteme. Masa fermierilor îmbielşugată. Copiii, voinici şi toţi la învăţătură. Pretutindeni, în camera de oaspeţi, vizitatorul străin a văzut bibliotecă de specialitate. Cărţi de cultivat cerealele şi legumele, de crescut viţele, de întemeiat industrii mici, în legătură

cu viaţa rurală. Ţăranii primesc acolo şi gazetele care îi interesează şi, neapărat, o revistă de agricultură.

Cînd am făcut, acum optsprezece ani, o călătorie în Olanda, am văzut şi eu cu ochii mei lucruri asemănătoare cu cele pe care mi le povestise bătrînul profesor de geografie de la Iaşi.

În Olanda, cum se ştie, e în mare cinste creşterea vacilor, care, hrănite cu iarbă grasă în polderele dintre canaluri, ajung să dea cantităţi mari de lapte — între 35 şi 40 de litruri pe zi. Din acest lapte se fabrică vestitele brînzeturi cunoscute în toată lumea.

Acolo nu-i nici o deosebire între camerele oamenilor şi ale vitelor. Aceeaşi curăţenie şi grijă şi într-un loc, şi în celălalt. În ferestrele grajdurilor, ghiveciuri cu flori. Vacile ţesălate, periate, gătite — ca unele ce sînt mîndria şi bogăţia acelor oameni. Fermele cu vaci de lapte nu fac decît brînză. Fermierii plugari nu cresc vaci ; se ţin numai de cultura ogoarelor, realizînd la hectar cantităţi pe care noi încă nu le cunoaştem.

Cartea e în cinste. Condicile de venituri şi cheltuieli, pe masă. Agricultorul e în curent cu mişcarea pieţii şi cu preţurile produselor sale.

Alţi gospodari olandezi se ocupă numai cu florile şi cu seminţele. În acele părţi mai răcoroase ale continentului european, viţa de vie nu rodeşte. Şi totuşi, cultivatorii de acolo au izbutit să aibă nu numai struguri, ci şi portocale şi alte fructe din ţările cu soare, îngrijindu-le în încăperi mari, acoperite cu sticlă.

Cea mai frumoasă şi mai luminoasă cameră a gospodăriei unui olandez e bucătăria.

Ca să ajungă oamenii la asemenea stare înaintată, au muncit cu îndîrjire şi s-au ajutat cu mijloacele şi meto-

dele ştiinţifice. Recoltele lor de grîu sînt de patru ori mai bogate decît ale noastre, dintr-un pămînt care e departe de a avea rodnicia ţarinilor de la noi.

Toate aceste progrese s-au realizat în vreme de veacuri, cu grele lupte, în timp ce Europa răsăriteană trăia încă sub negură şi tiranie. Şi ţăranul din Franţa, şi cel din Anglia, ca şi cel din ţinuturile de care am vorbit acum, au ajuns la o îndestulare a vieţii după ce au suferit şi s-au războit cu vitregia oamenilor şi a climei. Cu cît lupta le-a fost mai aspră împotriva asupritorilor, cu atît izbînda le-a fost mai dulce; cu cît clima a fost mai vitregă ori pămîntul mai sărac, cu atît munca neînduplecată le-a fost mai bine răsplătită.

Se întîmplă că ceasul de izbăvire al ţăranilor români vine mai tîrziu, totuşi vine în împrejurări pline de făgăduinţi.

Aceste împrejurări sînt legate de o stare de lucruri din Uniunea Sovietică în multe privinţi asemănătoare cu starea ţărănimii noastre. În ultimul pătrar de secol, după aşezarea nouă care a urmat revoluţiei ruse, muncitorii de pămînt din vastele întinderi ale Uniunii au trecut într-o poziţie de-a dreptul surprinzătoare. Plugarii Uniunii au făcut un salt pe care îl rîvnesc fierbinte pentru plugarii noştri.

Schimbarea, fără îndoială, se datoreşte conducătorilor, care au făcut tot ce trebuia ca să grăbească prefacerile. Intervenţia statului a fost acolo aşa de bogată în sprijin tehnic, aşa de neostenită în lupta higienică, aşa de plină în ofensiva cărţii şi a educaţiei, aşa de asiduă în ameliorări de regiuni, de vite, de seminţe, aşa de sufletească şi aşa de sinceră şi în acelaşi timp aşa de disciplinată, încît minunea devine explicabilă. Dar minunea,

mai cu samă, devine o pildă şi un îndemn şi pentru noi de a încerca aceeaşi vie şi totală schimbare pe care o visează acest intelectual naiv (cum îl categorisesc unii). Dar acest intelectual naiv crede într-un duh nou şi în dreptate pentru cei mulţi ; căci numai atunci cînd vom cîştiga această biruinţă ne vom fi asigurat definitiv locul între celelalte neamuri ale lumii. Altfel, dacă nu facem aşa, ne scufundăm.

PROGRESUL OMENIEI ÎN LUMEA AMERICANĂ

Prima înfăţişare a vieţii americane am avut-o acum cincizeci şi cinci de ani, cînd am cetit într-o frumoasă ediţie, cu slove vechi şi ilustraţii, traducerea romanului Harriettei Beecher Stowe «Bordeiul unchiului Tom». Tatăl meu îmi spunea că cetise cîndva o versiune mai veche în româneşte a acestei faimoase cărţi, cu un titlu mai bun : «Coliba lui moş Toma». Deci cîteva generaţii din veacul trecut s-au desfătat şi au lăcrămat urmărind povestea de jale şi de milă a vieţii negrilor din America. Era într-un timp cînd nimeni nu privea ceva mai atent viaţa plugarilor noştri, sau mai curînd cînd toţi vorbeau de ţărănimea noastră şi nimeni nu făcea nimic temeinic pentru ridicarea ei. Îşi găsea însă toată lumea compensaţia sentimentală într-o istorisire a unor întîmplări de dincolo de ocean. De mult nimeni nu mai plînge pentru urmaşii lui moş Toma. Iar starea ţăranului de la noi a rămas aproape aceeaşi, dovadă că stările de lucruri de acolo evoluează într-un ritm necunoscut la noi.

Într-adevăr, abia se înfiripase în continentul nord-american o ţară nouă prin îndîrjirea şi stăruinţa coloniştilor europeni, îndeosebi a coloniştilor anglo-sa-

xoni ; abia începuseră a se lumina zorii lumii de azi, şi frămîntări aprige au pornit acolo întăi şi întăi pentru dobîndirea neatîrnării de metropolă. Războiul de independenţă, la finele veacului al XVIII-lea, a fost purtar cu avînt şi eroism. Aceeaşi aprigă activitate de eliberare au pus-o nord-americanii în războiul contra sclaviei negrilor, aşa-zisul război de secesiune, către mijlocul secolului trecut. Dezvoltarea din ce în ce mai serioasă şi mai plină a agriculturii, crescătoriilor de vite şi industriilor, crearea aglomerărilor fabuloase în preajma minelor de aur şi atacul frontal al marilor afaceri au adus curînd pe americani în concurenţă cu lumea veche. Se vorbea în anumit chip, în vremea aceea, acum patruzeci de ani, de americanism, cum se vorbea pînă ieri de comunismul Uniunii Sovietice. Acumularea de averi cum nu se mai pomenise, trusturile, gazetăria senzaţională, excesele reclamei şi propagandei politice, exagerarea tehnicii, toate erau prezentate ca o dezvoltare anormală a materiei în dauna spiritualităţii. Deasemeni înmulţirea ereziilor creştine şi a mafiilor de gangsteri de toate felurile, după războiul trecut, precum şi criza economiei americane au dezvălit lumii un fel de perspectivă anarhică a noului continent, dînd oarecum îndreptăţire filosofilor pesimişti ai continentului vechi.

Toate aparentele monstruozităţi şi excese erau însă numai forme particulare de revoluţie a unei rase puternice, care pe de o parte îşi crea o viaţă liberă şi plină, iar pe de alta se desfăcea violent de prejudecăţile şi practicile lumii vechi. Din acest prisos de energie trebuia să se aşeze, datorită însuşirii de organizare a rasei, o lume către care azi privim cu uimire şi admiraţie.

Adevărat că lumea aceasta nouă părea bruscă şi frustă în ritualul ei social. Vitesa învierşunată a activităţii acelor mulţimi era făcută să ne înfricoşeze. Totul era exce-

siv, concurenţa vieţii crudă. Dar acestea decurg firesc din energia tinereţii acestei mari naţiuni. Pe cînd teroarea bandelor negre, lipsa de scrupule a administraţiei, afacerile politicianilor veroşi au trecut cu aceeaşi grabă meteorică cu care au trecut şi alte fenomene accidentale ale democraţiei americane.

Ştim acuma bine că acolo stă aşezată o lume care, datorită acestei democraţii, a învins toate adversităţile, a trecut peste toate obstacolele, promovînd o cultură originală şi adăogind un spor progresului umanităţii. Toate acestea s-au făcut cu jertfe ; cu atît mai scumpă e biruinţa. În numele justiţiei şi libertăţii umane, pentru a doua oară America şi-a aruncat puterea ei în cumpăna crîncenului conflict european. Astăzi, alături de Anglia şi Uniunea Sovietică doboară — să nădăjduim pentru totdeauna — forţele întunericului.

Dar mi se pare mie că în acea parte de lume se pregăteşte şi altceva, într-un sector mai puţin cunoscut marelui public. Lumea a fost obişnuită să privească America sub raportul uriaşelor industrii şi afacerilor înfricoşate care au pompat şi au adus în vistieriile ei cea mai mare parte a aurului continentelor. Însă un bărbat paşnic dintre prietinii mei, un tovarăş vînător, care a petrecut mulţi ani în acea parte de lume, iar acuma s-a întors în ţara părinţilor săi, mi-a povestit lucruri mult mai interesante, pentru mine personal, decît toate cele preapublicate şi cunoscute. America nu e numai uzină, bancă, oraşe enorme şi viaţă trepidantă. În America trăiesc fermierii, milioane de oameni paşnici care şi-au alcătuit o viaţă de tihnă. În America se ridică generaţii nouă de oameni care iubesc natura şi se bucură de viaţă nu prin excesul ei de mecanizare, ci printr-o dragoste redeşteptată de tot ce a pus Dumnezeu ca frumuseţă şi taină în zidirea sa. Sporturile pescuitului, vînatului şi

turismul redau preagrăbitului om de-acolo sentimentul marii poezii şi-i pun sufletul subt unghiul veşniciei.

Fără îndoială mulţi dintre dumneavoastră cunosc minunile marilor rezerve din Munţii Stîncoşi din Statele Unite, aşa-zisul parc Yellowstone, unde omul liber a restituit naturii dreptul său şi fraţilor noştri necuvîntători libertatea primordială. De multă vreme în «rezervele» acestea ale Marelui Parc Naţional omul nu se mai dedă sportului sîngeros al uciderii. Animalele sălbatice au uitat zgomotul armei de foc şi şi-au părăsit frica şi sfiala de om. Călătorii care pătrund între frumuseţile naturii în munţi au plăcerea să vadă şi să prindă în aparatele lor fotografice urşi care trec cu înfăţişare blîndă în laturea drumului, se opresc şi aşteaptă, ca nişte copii, să li se arunce ceva bun de mîncare. Toate animalele şi paserile continentului au făcut, în acea regiune neviolată, pace cu omul.

Un fermier din regiunea marilor lacuri a găzduit într-o bună zi un cîrd de gîşte sălbatice, care poposiseră lîngă gîştele domestice, în apropierea fermei sale. Le-a dat grăunţe. La trecerea următoare, acele paseri migratoare s-au oprit iar la omul care le miluise. La o altă trecere au venit cu tovarăşe numeroase. Aşa încît s-a vestit în tot continentul întîmplarea asta plăcută, şi au prins a veni vizitatori ca să vadă trecerea şi popasul gîştelor sălbatice. Adaosul american : hoteluri, restaurante, pavilioane de unde se putea vedea şi fotografia spectacolul — a fost de rigoare. Fapta bună a fermierului a dovedit însă că duşmăniile dintre om şi sălbăticiuni pot conteni. Se mai dovedeşte că în acea lume nouă, pe care noi am socotit-o prea aprigă şi aspră şi robită numai cîştigurilor şi materiei, se întîmplă ceva cu deosebire interesant.

Căci toate strădaniile dobînzilor de bunuri pieritoare rămîn vane. Oamenii au nevoie de acel cîştig spiritual care nu rugineşte şi nu se risipeşte. Lîngă viaţa înfrigurată şi trepidantă, lîngă civilizaţia mecanică, eu înţeleg că se creează acolo şi un spor sufletesc. Urmează a se crea acea înbunătăţire a inimii omeneşti pe care cu toţii o rîvnim în scurta noastră trecere pe pămînt, pe care o rîvnim pentru urmaşii noştri. După suferinţi şi războaie, am o mîngîiere gîndindu-mă la asta. Sărmana făptură omenească e capabilă de toate relele, dar tot în ea se găseşte şi resortul evoluţiei. Şi această cale nouă a îmbunătăţirii inimii omeneşti mi se pare a fi cel mai vrednic de luare-aminte fapt al lumii de dincolo de ocean.

ZIUA BIRUINŢII

Copile, aveai numai optsprezece ani cînd s-a abătut asupra lumii urgia nazismului. Am cunoscut-o în formele ei minore, însă tot atît de primejdioase, şi în această ţară. Cu toate scăderile noastre ca popor, datorită ieşirii noastre cu întîrziere la viaţa Europei, totuşi ne apărasem pînă la această epocă de oroarea crimei politice şi de prigonirea pentru idei. Ai văzut şi tu atunci, cînd deschideai ochii asupra lumii, că a trăi în aceşti ani e cu mult mai greu decît altădată, cînd te învăţam abecedarul umanităţii.

Crescuseşi fericit, între inimi calde şi grădini înflorite. Viaţa ta era destinată binelui, milei, înţelegerii. Te armonizai cu toate acestea şi le primeai cum primeşte pămîntul soarele. Credeai în destinul unei lumi mai bune şi al unui om evoluat.

Iată că au apărut, în orizontul tău şi al lumii, bolnavii şi neisprăviţii. Frunţi înguste, ochi oblici, violenţă nestăpînită, visuri de distrugere, pofte de sclavi. Ordinea lumii era dintrodată schimbată ca într-un cataclism. Bunurile spirituale ale civilizaţiei trebuiau să cadă la vechituri. În locul lor, Caliban readucea, ca singur argument al relaţiilor între oameni, forţa şi, ca instru-

ment general de guvernare a popoarelor, minciuna şi teroarea.

De unde, din ce străfunduri de suferinţi, din ce rîvnă nepotolită, din ce grandomanie descumpănită, izvorîse morbul acesta aprig ? Cel mai disciplinat — în aparenţă — popor, cel care primise şi-şi însuşise mai grabnic civilizaţia mecanică a ultimului veac, însă cel care purta în psihologia lui explosivul cel mai cumplit al nemulţămirilor şi înfrîngerilor repetate, poporul german, selectase, cultivase, îngrijise şi-şi pusese domn pe un huligan al cavernelor. Hitler a fost expresia comis-voiajorilor care visează îmbogăţiri precipitate, a junkerilor care păstrau în ei entuziasmul războinicilor din codri teutoburgici, a magnaţilor industriei care se socoteau frustaţi de neamuri pe nedrept mai norocoase, a hoardelor înfrînte care-şi cloceau otrava revanşei.

Un sinistru zugrav declasat, poate nebun, care vedea viitorul în coloarea sîngelui, a fost exponentul acestei boli crude şi conducătorul mulţimilor halucinante. Vechii războinici, biruitorii legiunilor cezarului August, s-au simţit iarăşi hirsuţi, sumbri şi neînduplecaţi. Au crezut într-un război-trăsnet ce le-ar fi dat în pradă lumea. S-au înarmat cum n-a mai fost înarmat niciodată alt popor ; călcînd în picioare prejudecăţi pe care noi le socoteam sacre, au apărut de la o zi la alta ca un tumult enorm banditesc, bruscînd, dărîmînd, folosind orice mijloc, lepădînd orice scrupul, socotind pămîntul moştenire de drept a rasei lor.

A fost un haos al crimei.

A fost pentru tine o uimire nespusă, iar pentru mine uimirea ta, un spectacol dureros. Imitatorii de la noi ai nazismului s-au destrăbălat în fărădelegi. Suferinţa ta a sporit cînd m-ai văzut prigonit şi subt ameninţarea morţii. În asemenea răstimp s-au petrecut anii tăi de

înflorire. De aceea pe frumosul tău chip atît de spiritual s-a crispat un zîmbet de amărăciune, pe care l-ai păstrat pînă în ultima clipă.

Împotriva atacului bruscat hitlerist lumea orînduită n-a întîrziat a face faţă. Cu ce jertfe ! Cu invazia Franţei, a Poloniei şi Cehoslovaciei, a Danemarcei, Norvegiei, Olandei şi Belgiei, a Sîrbiei şi Greciei. Armatele nazismului au luat la remorcă şi pe nefericitul nostru popor. Fiii acestui pămînt şi-au presărat oasele în Transnistria şi Ucraina şi stepa kirghiză, pînă la Don şi Volga.

Ce simţire de dezgust ai avut în anul cînd ţi-a venit rîndul să îmbraci uniforma şi să devii şi tu, subt ameninţarea legii marţiale, un instrument de crimă şi opresiune !

Ţi-ai făcut şcoala de ofiţeri de rezervă la Cîmpulungul Muscelului, împreună cu patru ori cinci sute de camarazi. Am fost şi te-am văzut acolo, supus acelei servituţi crîncene, care aboleşte dreptul de a fi tu însuţi şi a judeca prin tine. Am văzut ochii tăi tragici şi m-am înfricoşat că viaţa ta e ameninţată să devie un mic episod fără noimă. În jurul tău erau alte cîteva sute de vieţi, ameninţate de acelaşi destin.

Lungi şi dureroşi ani, în care fiecare clipă viitoare era o ameninţare, cuprinzînd posibilităţile de spaimă ale necunoscutului. Cu atît mai cumplită era soarta noastră a amîndurora, copilule şi prietine, cu cît credeam în justiţie, în reprimarea crimei şi dărîmarea nebuniei.

Împotriva făptaşilor se făureau arme nebiruite. Primele succese ale conspiraţiei criminale fuseseră urmate de contralovituri dure. Ajunşi la Stalingrad, Armata Roşie îi izbea, precipitîndu-i într-o retragere care nu s-a isprăvit decît la Berlin. Stăpîni o clipă pe Africa nor-

dică, curînd au fost încleştaţi de oştile anglo-americane. Respinşi în Europa, au fost pas cu pas loviţi fără cruţare în citadela Italiei. Însfîrşit, în 1944, anglo-americanii au debarcat fulgerător şi făţiş în Franţa nordică, şi divizie după divizie a intrat în joc pînă ce s-a constituit marele front apusean, izgonind pe cotropitori de pe pămîntul nobil al francezilor, trecînd Rinul, dînd fiecărei zi valoare printr-o nouă victorie, pînă ce aliaţii au impus agresorilor capitularea.

Zeci de milioane de vieţi s-au măcinat în acest apocaliptic sfîrşit de ev. Milioane de bunuri artistice ale omenirii s-au prefăcut în pulbere. Însă, ca paserea Fenix, omenirea va renaşte iar din propria ei cenuşă. Dacă bunurile spirituale sînt singurele bunuri de preţ, atunci această catastrofă a materiei are un sens şi poate sluji drept învăţămînt rătăcirii omului.

Destinul tău a fost să nu lupţi silnic, să nu devii un criminal fără voie. Cariera ta s-a încheiat în scurt, îndată după 23 August 1944, în luptele de la Turda. Trupul tău nevinovat zace într-un mormînt la Alba-Iulia. Ai visat această biruinţă a binelui, dreptăţii şi democraţiei, pentru care te-am crescut, pentru care te-am ocrotit cu iubire. Ai murit dorind-o, şi pieirea ta s-a aşezat poate în ordinea lucrurilor bune.

Eu am apucat ziua şi ceasul cînd răii au fost zdrobiţi şi călcaţi în picioare. După cum scrie Teologul, fiara va sta o mie de ani înlănţuită în fundul vîltorii. Ai trebui să mă bucur de izbîndă, după atîta suferinţă. Căci ochiul meu n-a cunoscut de şapte ani lumina mulţămirii :

Am ars ca un oleu al mîhnirii,
m-am încununat cu albe vegheri...

Şi totuşi nu mă pot bucura. În această zi a marii eliberări şi a marii reînvieri privirea mea e înceţoşată de lacrimi.

Căci a dat Dumnezeu omului suferinţă mai multă decît poate răbda. Căci din cei cinci sute de tovarăşi ai tăi, cu care te-am văzut într-o iarnă la Cîmpulung, n-a mai rămas decît unul. Poate să se mai afle doi ori trei, însă încă nu-i cunoaştem. Au pierit aceşti cinci sute de copii ca florile unei veri, împreună cu tine. Dar au pierit mii şi sute de mii de ostenitori ai acestui pămînt. Ni s-au istovit copiii. S-a prăpădit o generaţie. Din nebunia unor megalomani sanguinari.

Nu pot fi bucuros, căci nu mă satisface pedeapsa criminalilor. Mi-i sufletul trudit şi nu m-aş mîngîia decît dacă aş vedea, în ziua a doua a încetării armelor, lumea părăsind ura şi încercînd cu hotărîre să lege trecutul de viitor, marcînd o treaptă în penibila noastră ascensiune, aşa cum visai tu.

LUMINA VINE DE LA RĂSĂRIT

Corespondențele părții prime ale acestei conferinți se găsesc în cartea mea «Anii de ucenicie» apărută de curînd.

Îmi pun în conferința mea problema așa de gravă și așa de întîrziată a soartei țăranului român — pentru a face apel la toți intelectualii români să acționeze energic la soluționarea ei.

Trăim în vremuri de răsturnări catastrofale ; nu mai putem aștepta ; trebuie să aducem țărănimea noastră la viața Europei moderne. Să lăsăm trecutului și literaturii poezia peisagiului, a costumelor, a datinilor ; țărănimea să participe la viața lumii moderne, să fie ajutată să facă o cultură rațională, să beneficieze de toate cîștigurile tehnice și mai cu samă să beneficieze de experiențele marii Uniuni Sovietice în rezolvarea stărilor de lucruri identice din Uniune.

Trebuie găsită, cred, o cale de adaptare chibzuită. Nu să imităm, cum am făcut altădată ; ci să pășim cu îndrăzneală, prin democrație, la soluții radicale și definitive, spre a ridica la viața lumii moderne un popor de țărani cu atîtea însușiri alese.

Pentru mine, Constituţia Uniunii Sovietice, de care vorbesc în partea a doua a conferinţii mele, este ca o altă evanghelie a lumii nouă ce se pregăteşte şi mai ales a lumii întîrziate din care facem parte şi noi. Alte popoare evoluate şi-au croit un drum al lor ; nu ne putem măsura cu ele ; e timpul să părăsim ifosele şi ţîfna ; să ne recunoaştem mizeria şi nenorocirea şi să ne folosim de acest ceas al doisprezecelea, ca să ieşim şi noi la lume, cu bunăvoinţă şi sinceritate.

În destul de lunga mea carieră literară, părerile şi sentimentele mele în chestia ţărănească le-am păstrat în mine, canalizîndu-le în literatura mea. Din pricina mediului neprielnic, n-am socotit folositor să-mi împing activitatea şi pe tărîm politic. Astăzi însă sînt nevoit să ies din rezerva ce mi-am impus. Evenimente mărețe se desfăşură în lume ; e vremea cînd mi se impune să-mi fac mărturisirea de credinţă. E vremea să-mi fac datoria înainte de a întreprinde călătoria cea mare, în lumea umbrelor, către strămoşi.

Umblam odată la vînat, pe nişte aşezări întinse, deasupra văii Siretului. Era într-o după-amiază de toamnă ; vîntul susura în pîrloage, funigei treceau prin lumina asfinţitului zilei. Pe sub cerul de azur au vîslit într-un răstimp cocorii, jelindu-şi plecarea în ţări străine.

Cînd am ajuns pe un colnic, am avut în faţă apusul de soare : pe orizontul purpuriu a apărut, puternic conturat, un plugar cu plugul şi cu boii lui, venind spre mine, dinspre soarele ce se scufunda. A fost o clipă de aureolă a anonimului acestui pămînt, a anonimului ce vine din noianul trecutului aplecat pe cormană, cu gestul muncii neîntrerupte şi îndărătnice.

Aurul apusului s-a dărîmat şi zarea s-a umplut de înserare. Plugarul simbolic a continuat să rămîie în sufletul meu ; în sfîrşitul acelei zile de toamnă, am primit în adîncul fiinţii înţelegerea mistică a legăturii mele cu omul pămîntului şi cu vechimea fără număr a seminţiei din care amîndoi făceam parte. El îşi desăvîrşea gestul domol, sosind din fundul timpului şi trecînd cătră aurorele viitoare, fără să-şi înţeleagă încă destinul ; eu mi-l explicam ca într-o iluminare, cunoscînd în tristeţa lui un rezultat al unor împrejurări istorice ineluctabile.

De atunci am cugetat de multe ori la această apariţie şi am mulţămit lui Dumnezeu că a scris-o pe acel orizont de toamnă şi, în acelaşi timp, m-a făcut s-o desluşesc. Şi mătasa morţilor care plutea în singurătate avea un sens : era un giulgiu misterios peste sforţările şi mormintele generaţiilor.

Am înţeles de atunci că grupele umane nu au toate aceeaşi chimie sufletească şi acelaşi destin. Soarta unora a fost să se mute din loc în loc pe uscat şi-n ostroavele mărilor făcînd negoţ şi agonisind bogăţii. Altele au fost nomade, mişcîndu-şi turmele necontenit, cotropind alte neamuri şi întrebuinţînd, ca argument al dreptului lor, sabia.

De viclenia unora şi violenţa altora au avut a suferi cei statornici, acele neamuri care prind rădăcini ca pădurile, care s-au deprins a-şi cîştiga viaţa din economia vitelor şi din agricultură.

Asemenea neamuri nu cunosc meşteşugul de-a aduna aur ; n-au practicat măcelul împotriva semenilor lor, oamenii.

Viaţa agricultorului e mărginită, e ordonată de apusuri şi asfinţituri, de anotimpuri, de vatra familiară, de mormintele strămoşilor. Mulţămirea lui materială e mediocră, de aceea îşi creează bunuri sufleteşti. Religia,

tradiţia, legenda şi cîntecul au fost pentru el singurele valori.

Neamul meu deci vine dintr-o depărtare a timpului cu mult mai mare decît o pot aprecia istoricii.

Aşezat într-un pămînt care l-a hrănit uşor, grupul nostru uman a devenit deplin statornic, supunîndu-se stihiilor. Îmbrăcămintea, locuinţa, firea, calităţile, cusururile pămînteanului din Dacia sînt un rezultat al influenţelor cosmice, îndelungi şi covîrşitoare influenţe.

Pe acest fond vechi s-a altoit civilizaţia romană la începutul erei creştinismului. Aşa încît acest popor a trăit un important răstimp într-o formă de viaţă evoluată, cînd şi-a alcătuit caracterul său special sufletesc subt influenţa civilizaţiei mediteranee.

Vicisitudinile istoriei nu i-au îngăduit o dezvoltare armonioasă. O mie de ani invaziile au covîrşit acest pămînt...

Autohtonii s-au apărat cum au putut ; din bîntuirea prelungă a furtunilor, a ieşit pustiirea aşezărilor rurale şi dărîmarea civilizaţiei urbane. Tot mai împuţinată şi mai sărăcită, viaţa românilor s-a păstrat în Carpaţi ; s-a păstrat cu jertfele cele mai mari şi cu pierderea totală a bunurilor materiale.

Seminţiile străine au trecut ; unele au rămas în marginea acestor paşnici pămînteni. Acestea s-au amestecat, au fost absorbite. Mistuirea lor a fost însoţită uneori de indigestii ; totuşi s-a făcut. Cei care au venit aici cu sabie şi foc au fost biruiţi pînă la urmă de cei blînzi şi paşnici ; supunerea lor către aceleaşi stihii a fost totală ; destinul lor a devenit acelaşi cu al pămîntenilor. Anotimpurile s-au succedat ; unele primăveri au fost triste ; unele toamne, fără roadă. Totuşi impulsiunea iniţială a dus comunitatea mai departe, către un final de valorificare desăvîrşită a depozitului său de umanitate.

Încă de acum opt sute de ani neamul părinţilor mei începe a se manifesta din nou liber în teritoriul său cel vechi. Turmele lui au acoperit munţii şi cîmpiile pînă la mare ; limba lui s-a vorbit deopotrivă la nord şi la sud ; cîntecul şi balada au circulat neîntrerupt ; şi, mai presus decît trecătoarele stăpîniri lumeşti, l-a guvernat o lege nescrisă : datina.

Ameninţărilor nouă de cotropire oamenii de aici au răspuns retrăgîndu-se mai tare în carapacea conservatismului lor. Silniciei exploatatorilor muncitorii acestui pămînt au răspuns izolîndu-se într-o viaţă sufletească a lor proprie ; datina a fost argument şi apărare a acestui popor de ţărani în decurs de secole ; legea datinilor a comandat succesiv tuturor generaţiilor de la leagăn pînă la mormînt, în vorbă, în port, în atitudine. Toată energia lor s-a cheltuit în această luptă de conservare ; timpurile nouă, civilizaţia Europei veacului al XIX-lea i-au găsit întîrziaţi.

Cea mai aspră preocupare a intelectualilor acestui popor trebuie să meargă astăzi mai ales către această problemă. Revendicările muncitorimii industriale se află pe drumul realizării depline. Chestia ţărănească e o rană ce supurează şi se înveninează necontenit.

Un popor de plugari, destul de numeros, cu preţioase însuşiri de inteligenţă şi suflet, trăieşte încă izolat în formele lui de viaţă arhaică. Deosebit de orăşeni, refractar şi neîncrezător, stăruieşte a trăi în zilele noastre în afara comunităţii europene.

Ne simţim legaţi de el prin sînge, căci în mijlocul lui sînt părinţii noştri ; prin milă, căci l-am dori ridicat la standardul de viaţă a lumii nouă ; prin interes pentru cultură, căci în el zac atîtea mari valori, ca pietrele preţioase în sînul pămîntului. Cu tot sufletul nostru rîvnim ca acest neam, vrednic prin suferinţă şi nobil

prin însuşirile lui blînde, să se ridice, să treacă puntea veacurilor şi să ajungă a-şi da tributul lui la progresul necontenit al umanităţii.

Ciudată şi tragică soartă ! Rînduri de alţi intelectuali înaintea noastră au dorit asta timp de un veac. Unii, cu bunăvoinţă şi sinceritate, s-au străduit să aşeze o constituţie bazată pe drepturile omului, să facă din iobagul ţăran un cetăţean independent.

Un veac firmele fără conţinut au stat asupra noastră. Am avut oraşe cu aspect europenesc, o pătură conducătoare care-şi însuşise formele exterioare de viaţă ale Apusului şi, alături, un popor ţărănesc distinct în izolarea lui, ducînd toată povara vieţii economice, fără un folos al său, făcînd agricultură deficitară, subnutrit, bîntuit de boli sociale.

Se păstrase valid în veacuri spre a ajunge la «plinirea» timpului său, şi, ajuns, însfîrşit, în evul libertăţilor şi progresului, e ameninţat să cadă şi să piară. Căci beneficiarii statului nou şi-au căutat propriile foloase, căci oraşele duceau şi ele o viaţă falsă şi parazitară. Căci fiii poporului trecuţi prin şcoli au devenit instrumente ale minorităţii conducătoare.

Poate voi avea cîndva prilej să arăt că faimoasa împroprietărire de la 1864, astăzi rămasă în amintirea ţărănimii ca o mare binefacere, a fost, de fapt, fără voia celor care au înfăptuit-o, a fost începutul unor suferinţi ce s-au vădit în mişcarea agrară de la 1907 ; că împroprietăririle ce urmează, în felul cum sînt făcute, întîrzie ridicarea ţărănimii noastre la viaţa nouă a lumii.

Iată ţara şi poporul părinţilor mei în faţa celor mai adînci prefaceri care au avut loc în omenire. Războaie crîncene, răsturnări catastrofale. E ceasul al doisprezecelea. Oare nici în acest al doisprezecelea ceas nu-i

cu putință să privească toți fiii acestui pămînt și acestui popor, să privească limpede realitățile prefacerilor de pretutindeni, să-și scruteze conștiința, să părăsească, însfîrșit, erorile și prejudecățile ? E ultimul termen cînd putem pieri ori cînd putem birui vitregia unei dezvoltări și alcătuiri strîmbe, vitregia bolii în care am trăit ; e ultimul termen cînd trebuie să înțelegem că generația noastră n-are problemă mai tragică decît viața și ridicarea țărănimii, viața și ridicarea majorității covîrșitoare a poporului român.

Artistul din mine, așa de ancorat în punctele sale de vedere și atît de pasionat în preocupări, a înțeles că trebuie să jertfim pitoresc, datini, folclor și tot ce a alimentat poezia huzurului unui secol, și să transportăm în Europa de azi această insulă a trecutului care-i țărănimea română.

Această țărănime să fie adusă cu grabă și pricepere la cultura intensivă, s-o facem să-și părăsească vechea rutină rudimentară. Să o facem să beneficieze nu atît de pămînt, pe care nu-l putem întinde, cît de tractoare, de semințe și animale selecționate, de irigații, de aducerea în cultură a terenurilor degradate, de comasări, de întovărășiri, de cooperative de vînzare și cumpărare, de credite ieftine, de case higienice, de asistență medicală, de școli practice. Să o facem să beneficieze mai ales de o administrație onestă și de o justiție ieftină și rapidă. Asta ar însemna, știu, că nu numai țărănimea are nevoie de educație, ci și pătura conducătoare. Aș spune : mai ales această pătură conducătoare.

Scriam astă-vară, în refugiu, frămîntat de durerea unor cumplite îndoieli asupra soartei poporului meu, aceste cuvinte, care se găsesc în ultimul meu volum, «Anii de ucenicie» :

Țărănimea, adică seminția mea, care vine și stăruiește în acest peisagiu din negura veacurilor, am considerat-o cu o dragoste amăsurată tragicei ei soarte. Ceteam la vremea aceea (sfîrșitul adolescenței) și Biblia. Și am găsit în Isaia versete care îi convin și pe care mi le-am notat.

«Ascultați voi, ceruri, și auzi tu, pămînt, căci Domnul grăiește : copiii au crescut și lepădatu-s-au de mine.»

«Spălați-vă, curățiți-vă ; înlăturați dinaintea ochilor mei faptele voastre rele. Conteniți răutățile.»

«Învățați facerea de bine, rîvniți dreptatea, întăriți pe cel apăsat, faceți dreptate orfanului, țineți partea văduvei.»

«Mai-marii tăi desfrînați și tovarăși cu hoții sînt ; toți iubesc mita și aleargă după plocoane ; orfanului dreptate nu fac, de pricina văduvei nu le pasă.»

«Fost-a acest popor lămurit în cuptorul urgiei. Domnul a îmbrăcat cerurile sale cu negură de jale.»

«În tine fost-au foametea și sabia. Vechile suferinți fi-vor uitate. Va vedea rodul muncii sufletului său și se va înviora.»

«Cei răi nu vor avea pace. Viermele lor nu va pieri și focul mistuirii lor nu se va stînge.»

«Și între popoare judeca-va Domnul și multor neamuri va hotărî. Săbiile lor în brăzdare să le făurească și lăncile în cosoare. Neam împotriva altui neam să nu se mai ridice și meșteșug de război să nu mai învețe.»

Tulburat de asemenea gînduri și sentimente de tristeță, mă simt îndemnat să strig : Cărturari de pretutindeni din această țară, uniți-vă ! puneți-vă în slujba poporului !

În voi mi-e nădejdea, între voi sînt sigur că se găsesc inimi devotate și lipsite de viclenie !

Mă adresez tuturor acelora care socot că-şi iubesc neamul, tuturor celor ce s-au socotit şi se socotesc democraţi. Căci o lumină nouă se revarsă din Răsărit.

Înainte de evenimentele din 23 august 1944, lumea de la noi trăia complect izolată de Uniunea Sovietică. Îmi dau sama acum că boicotul cunoaşterii acestei lumi nouă era organizat cu diabolică dibăcie. Adevărul asupra stărilor de lucruri de acolo nu ajungea pînă la noi ; diformate şi voit falsificate ne parveneau unele ştiri care cuprindeau numai o mică parte de realitate. În jurul acestui sîmbure se amestecau, confuze, răsunete din perioada revoluţionară. Aşa s-au păstrat despre lumea nouă, în conştiinţa multor ţări europene, afirmaţii cu totul neadevărate despre familie şi raporturile dintre soţi şi dintre părinţi şi copii. S-a adăogit la sistemul acesta propaganda foarte persistentă a invenţiilor pe de-a-ntregul, a foiletoanelor de senzaţie, care tindeau să dovedească existenţa în Uniunea Sovietică a unei regiuni infernale unde îşi dă sufletul o umanitate cu desăvîrşire decăzută.

Nimic nu era bun acolo. Totul era ruină şi pustiu ; realizările erau date drept potemkinade ; vechea împărăţie a ţarilor era înlocuită, în informaţiile propagandei fasciste, cu o alcătuire şi mai şubredă, menită să se dărîme la cel dintăi cutremur.

Şi acest cutremur social ar fi trebuit să se producă la primul conflict cu Europa.

La începutul agresiunii germane se vorbea curent — ştiţi şi domniile voastre — că Rusia va intra iar în revoluţie, ca să se scuture de «jugul bolşevismului».

Cu asemenea material informativ era hrănită lumea europeană din zona de influenţă a naziştilor şi fasciştilor.

Zădarnic argumentau puţinii cunoscători de la noi ai stărilor de lucruri din Răsărit. Obiecţiile lor erau covîr-

şite de literatura de dezastru a birourilor Coloanei a 5-a. Zădarnic intrau la noi unele publicaţii străine cuprinzînd informaţii obiective. Răuvoitorii le înlăturau şi nu le dădeau drept de sinceritate şi onestitate.

Şi cu toate acestea orice inteligenţă bine organizată putea, prin deducţii şi analogie, să discearnă adevărurile şi să înlăture propaganda duşmănoasă ca pe nişte zdrenţe care ascundeau realităţile.

După convulsiile revoluţiei era firesc să urmeze alinarea şi reorganizarea. Organizare necesară mai ales într-un teritoriu vast cît un continent, cu o populaţie care tindea să atingă cifra de două sute de milioane.

Falimentul unui asemenea stat nu putea trece ca un fapt divers. Am fi simţit noi cei dintăi frămîntările ; catastrofa vecină ne-ar fi putut copleşi pe noi în primul rînd.

Au aşteptat revoluţia. Aşteptare iluzorie, revoluţie fără obiect. Uniunea e o alcătuire pe temei socialist, pămînturile şi uzinele sînt în stăpînirea muncitorului manual şi intelectual. Cît de adîncă poate fi rătăcirea omenească şi cît poate propaganda falşifica mintea omului se vede acum, la lichidarea conflictului.

Popoarele Uniunii nu numai că nu s-au răsculat, dar au dovedit un devotament fără margini regimului nou şi au dezvoltat o forţă eroică întru apărarea cîştigurilor sociale, care ridicau pe ruinile trecutului o lume nouă, mai bună şi mai dreaptă decît cea veche.

Şi totuşi, chiar cînd au început să vadă şi să înţeleagă că în Uniune s-au petrecut lucruri extraordinare, oamenii de la noi au urmat a păstra unele rezerve. De şi eram informat în parte asupra realizărilor Uniunii, mărturisesc că am avut şi eu de făcut obiecţiuni. Unele din aceste obiecţiuni veneau din ştiri necomplecte, altele din prejudecăţi.

Ce însamnă acolo libertatea, cînd individul este robit intereselor colectivităţii ? Ce devine căminul meu, familia mea ? Care e situaţia intelectualilor într-o societate în care s-a realizat nivelarea, deci mediocrizarea ? Însfîrşit, care-i soarta popoarelor mici, cum e poporul meu ? Ce rămîne din dreptul neamului meu de a trăi aşa cum este, cu însuşirile lui bune potenţiate, spre a-şi da şi el contribuţia la progresul umanităţii ?

O lume cenuşie şi fără perspective, robită numai intereselor materiale ? Într-o asemenea lume inteligenţa şi geniul mai au un rost în sine ?

Am avut o adevărată criză de îndoieli şi de grea mîhnire. Îndoieli asupra sensului vieţii, grea mîhnire pentru zădărnicia trecerii noastre pe acest pămînt.

La ce au folosit suferinţile atîtor generaţii ale poporului meu ? La ce-au servit jertfele atîtor eroi ai umanităţii dacă soarta bietului muritor va fi să trăiască într-o comunitate înfricoşător de mărginită a unui stup de albine ? Şi pentru ce în marea Rusie de odinioară s-au cheltuit fără noimă atîtea energii şi atîtea aspiraţii nobile ? Să spun şi eu ca odinoară psalmistul : «Mai bine cu morţii decît cu viii» ?

În asemenea frămîntări, după ce s-a produs actul providenţial de la 23 August, după ce s-a întemeiat în Bucureşti această Asociaţie Română pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică, am avut primul meu contact direct cu lumea de dincolo de barajul minciunii.

Am cetit în tălmăcire românească «Raportul la proiectul de constituţie a Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste», broşură tipărită la Moscova în 1943, Editura în limbi străine.

În singurătatea mîhnirii mele şi a viziunilor tragice legate de soarta poporului meu, m-am simţit ca în faţa unei explozii de lumină.

Am avut, ca apostolul Pavel odinioară, revelaţia adevărului.

Ştiam din istorie că orînduirile sociale nu sînt eterne. Că instituţiile se schimbă din epocă în epocă. Sclavia a fost odinioară o instituţie de progres spiritual, oricît s-ar părea asta de paradoxal acum. Invenţia maşinilor în pragul lumii moderne a fost socotită de breslele muncitoreşti de odinioară drept o catastrofă, de şi ea a deschis drumul spre eliberările definitive. Revoluţia franceză a proclamat libertatea, egalitatea şi fraternitatea tuturor oamenilor, ca să statornicească dominaţia burgheziei de atunci. Aşa cum liberalismul nostru s-a clădit pe împilarea ţărănimii.

Instituţiile trec ca anotimpurile. Fiecare veac marchează progresul său. În dibuirile ei arzătoare, umanitatea îşi caută eliberarea în formele cele mai juste, aşa ca omul să nu mai prigonească şi să nu mai împileze pe fratele său omul.

Am avut o revelaţie oarecum mistică cetind constituţia din 1936 a Uniunii Sovietice. Tuturor rezervelor directe faţă de lumea nouă răsăriteană le găseam răspunsuri precise şi limpezi. Negurile pe care o propagandă bolnavă le revărsase asupra lumii noastre se risipeau, soarele răsăritului biruia balaurul îndoielilor mele.

În acelaşi timp sbuciumul meu sufletesc renăştea, căci proiectam întocmirea aceasta nouă din Răsărit asupra poporului meu.

Căci aceleaşi leacuri nu convin tuturor bolnavilor ; fiecăruia i se cuvine tratamentul său special. Înţelegeam că pentru realizarea prefacerilor de la noi e necesară nu o imitare, ci o adaptare raţională. Imitările din trecut nu ne-au priit. A venit vremea să săvîrşim operă temeinică.

Nădăjduiesc că acest popor, căruia nu i-au fost precupeţite de Dumnezeu bunul-simţ şi inteligenţa, va găsi în ceasul ultim rezervele salvării, adică «mintea cea de pe urmă».

Iată ce răspunsuri am găsit eu nedumeririlor mele şi ale d-voastră în legea fundamentală a Uniunii Sovietice.

După ce se porneşte de la constatarea că Uniunea este un stat socialist al muncitorilor şi ţăranilor şi că baza economiei în Uniune o formează sistemul economic socialist, şi că puterea aparţine în Uniune poporului muncitor în persoana sovietelor de deputaţi a poporului muncitor, găsesc, în art. 7, că fiecare ţăran colhoznic, în afară de participarea sa la venitul gospodăriei obşteşti, are drept şi la un lot în proprietate personală, cu casă de locuit, vite şi paseri. Se legiferează în Uniune gospodăria privată, dreptul de proprietate personală.

Citez textual :

«Art. 109. Dreptul de proprietate personală al cetăţenilor asupra casei de locuit şi a gospodăriei casnice ajutătoare, asupra obiectelor de gospodărie casnică trebuincioase traiului, asupra obiectelor de întrebuinţare şi confort personal, precum şi dreptul de moştenire asupra proprietăţii personale sînt ocrotite de lege.

Munca în Uniunea Sovietică este o datorie şi o chestiune de onoare a fiecărui cetăţean capabil de muncă după principiul : „Cine nu munceşte, acela nu mănîncă".

În Uniune se înfăptuieşte principiul socialismului : „De la fiecare după capacitatea sa, fiecăruia după munca sa".» Stalin, în calitatea sa de raportor, subliniază idealul ultim al unei asemenea societăţi, cînd fiecare va contribui după însuşirile sale şi i se va da după nevoile sale.

Dreptul la muncă în Uniune e asigurat prin organizarea socialistă a economiei naţionale, prin dezvoltarea neîntreruptă a forţelor de producţie şi prin înlăturarea

posibilităţilor crizelor economice şi prin lichidarea şomajului (art. 118).

Dreptul la odihnă a cetăţenilor e asigurat prin scurtarea zilei de muncă pentru majoritatea covîrşitoare a muncitorilor pînă la 7 ore, prin stabilirea de concedii anuale cu menţinerea plăţii salariilor pentru muncitor şi funcţionar, prin punerea la dispoziţia poporului muncitor a unei reţele întinse de sanatorii, case de odihnă şi de cluburi (art. 119).

Cetăţenii Uniunii Sovietice au dreptul la asigurarea materială la bătrîneţă, precum şi în caz de boală şi de pierdere a capacităţii de muncă. Acest drept este garantat prin dezvoltarea largă a asigurării sociale a muncitorilor şi funcţionarilor pe socoteala statului, prin ajutor medical gratuit pentru cei ce muncesc şi prin darea în folosinţa poporului muncitor a unei reţele întinse de staţiuni balneare şi climaterice (art. 221).

Femeia în Uniune are drepturi egale cu ale bărbatului în toate domeniile vieţii economice, publice, culturale şi social-politice. Posibilitatea realizării acestor drepturi ale femeii este asigurată prin acordarea femeii de drepturi egale cu acele ale bărbaţilor, la muncă, la plata muncii, la odihnă, la asigurarea socială şi la învăţămînt, prin ocrotirea de stat a intereselor mamei şi copilului, prin asigurarea concediilor cu plata salariilor pentru femeile însărcinate, prin organizarea unei reţele întinse de maternităţi, de leagăne şi de grădini de copii (art. 122).

Egalitatea în drepturi a cetăţenilor Uniunii, fără deosebire de naţionalitate şi rasă în toate domeniile vieţii, este lege de neclintit.

Se pedepseşte de lege orice fel de îngrădire, fie ea directă sau indirectă, a drepturilor sau, invers, stabilirea de privilegii directe sau indirecte pentru cetăţeni pe te-

meiul rasei sau naţionalităţii, precum şi orice propovăduire a exclusivismului sau a urii şi dispreţului de rasă sau naţionalitate (art. 123).

Lîngă toleranţa religioasă edictată de art. 124, se adaugă celelalte libertăţi cetăţeneşti : a cuvîntului, întrunirilor şi demonstraţiilor. În măsura în care un popor e mai evoluat, operează mai bine, desigur, practica unor asemenea libertăţi. Ţin să apăs mai mult asupra impresiei ce-mi face eliberarea definitivă a femeii în drepturi alături cu soţul sau bărbatul şi, mai mult decît atît, protecţia pe care i-o acordă legile organice ca soţie şi ca mamă. Căsătoria e mai lesnicioasă ; despărţirea mai grea şi femeia şi copilul, deci familia, se bucură de protecţie deliberată.

Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice, spune art. 34 din constituţie, se compune din două camere : din Sovietul Uniunii şi din Sovietul Naţionalităţilor. Art. 37 şi 39 exprimă egalitatea în drepturi a acestor două Soviete şi faptul că o lege nu se socoteşte adoptată decît dacă este votată de ambele Camere.

Iată ce spune însuşi Stalin, ca raportor, despre Sovietul Naţionalităţilor :

«Dar, în afară de interese comune, naţionalităţile din U.R.S.S. mai au şi interesele lor *deosebite specifice,* legate de particularităţile lor naţionale. Se poate oare să trecem cu vederea aceste interese specifice ? Nu, nu se poate. Este oare nevoie de un organ suprem special care să oglindească tocmai aceste interese specifice ? Indiscutabil că da. Este în afară de orice îndoială că, fără un asemenea organ, ar fi imposibil de a conduce un stat multinaţional cum este Uniunea Sovietică.»

Şi în altă parte : «Înflorirea culturii naţionale a popoarelor Uniunii Sovietice, cultură naţională în formă şi socialistă în conţinut (împreună cu alţi factori) a dus la schimbarea radicală a fizionomiei popoarelor din

U.R.S.S., făcînd să dispară la ele sentimentul de neîncredere reciprocă, să se dezvolte sentimentul de prietinie reciprocă şi să se stabilească, astfel, o adevărată colaborare frăţească între popoare în sistemul unui stat unional unic. Ca rezultat, avem astăzi un stat socialist multinaţional, perfect închegat şi care a rezistat tuturor încercărilor, un stat a cărui tărie ar putea s-o invidieze orice stat naţional din orice parte a lumii.»

Şaizeci de naţiuni lucrează în înţelegere şi cu dragoste în Uniunea Sovietică. Toate sînt chemate să se bucure de aşezarea unei lumi nouă. Înflorirea generaţiilor tinere este asigurată prin învăţămîntul primar general şi obligator, prin gratuitatea acestui învăţămînt, cum şi a învăţămîntului superior, prin sistemul burselor de stat acordate majorităţii covîrşitoare a studenţilor şcolilor superioare, prin învăţătură în şcoli în limba maternă, prin organizarea pe lîngă fabrici, sovhozuri, staţiuni de maşini agricole şi tractoare şi pe lîngă colhozuri a învăţămîntului gratuit profesional, tehnic şi agronomic, pentru cei ce muncesc (art. 121).

Astfel se organizează pentru întăia oară în lume sistemul cel mai potrivit, cel mai firesc pentru selectarea valorilor unui popor, în vederea conducerii lui. Pătura conducătoare altădată se alegea după privilegii de naştere ori de averi moştenite ; astăzi nobleţa are ca argument calităţile intelectuale şi sufleteşti ale individului. Conducătorii se aleg printr-o concurenţă firească, nimic nu-i poate stînjeni ; dreptul la învăţămînt este general şi gratuit pentru toţi. Aria de alegere e mai întinsă ; comunitatea poate elibera mai lesne şi în număr mai mare personalităţile sale eminente.

O societate care funcţionează după asemenea norme e departe de a tinde la nivelare cenuşie. Din contră.

Deci exploatarea omului de către om e nimicită, ura dintre popoare e pe cale de-a fi stînsă ; alegerea valorilor nestînjenită. Ce-ar mai putea dori un cărturar al zilei de mîne ?

Cel de azi, din altă parte a continentului, poate numai regreta că viaţa e prea scurtă, ca să se poată şi el bucura deplin de o lume în care intelectualii, scriitorii, artiştii se află aşezaţi între cei dintăi şi mai nobili slujitori ai obştei.

În perspectiva acestei geometrii speciale eu nu văd atît lumea de azi. Desigur, şi în Uniune perioada aceasta de înfăptuiri e în epoca eroică şi, fără îndoială, cîştigurile şi experienţele pe care le aduce această mare prefacere nu ar putea să treacă fără adaptări.

În Uniunea Sovietică s-au desăvîrşit experienţe vaste agrare ; au fost aduse culturii regiuni aproape pustii ; în puţini ani s-a industrializat agricultura, s-au îmbunătăţit seminţele şi vitele, s-a sporit producţia ; viaţa muncitorului de pămînt a prosperat. Plugarul poate privi cu încredere viitorul.

Şi mai văd proiectată în viitor, pe lîngă pacea socială, pe lîngă înţelegerea între oameni de naţiuni şi confesiuni deosebite, siluetele nepoţilor şi strănepoţilor noştri mai frumoşi şi mai liberi decît noi, liberi de prejudecăţi şi de ură, cu ochii luminaţi de soarele unei omeniri mai bune şi mai cu dreptate aşezate.

Toate acestea le-am văzut, cetind o modestă cărţulie care cuprindea, în articole concise, planul unei lumi vaste, abia ieşită din haosul suferinţii. Lumea nouă a Uniunii Sovietice şi-a plătit cu mult sînge şi durere izbînda ce are. Armatele victorioase ale Răsăritului duc legea dreptăţii acestei lumi nouă în inima lumii vechi. Lumea aceasta nouă întoarce Europei o făclie pe care a primit-o cîndva prin intelectualii săi. Lumea aceasta răsăriteană

își dă prezentului și viitorului jertfa sa rodnică. Din jertfa sa poate vom avea parte să ne împărtășim și noi. Am asemenea nădejde cugetînd la poporul meu de țărani, pe care-l doresc eliberat în forme nouă de viață.

Poporul rus are o legendă interesantă despre isprăvile unui erou al său cu numele Ilia Muromeț. Acest Ilia Muromeț e un uriaș care trăiește retras în locuri depărtate și păduri nestrăbătute. Numai din cînd în cînd, la un veac o dată, iese la lume ca să facă dreptate între oameni — să spargă pe răi și să răzbune pe cei umiliți. Ieșirea sa între răutățile omenești se face cu spaimă și cutremur. După ce a săvîrșit cîndva prima-i faptă, Ilia s-a întors în singurătățile lui, în codri, și a căzut iar în somnul lui de un veac. Așa a făcut și în alte dăți. Această ieșire simbolică a eroului popular rusesc răspunde oarecum și realităților istorice ale lumii răsăritene.

Prima apariție a lui Ilia Muromeț s-a produs după așezarea hoardei de aur asupra pămîntului și norodului rusesc. Rusia s-a zguduit atunci pentru eliberarea ei de sub jugul mongolilor.

În alt veac, după aceea, s-a arătat lumii Ilia din Murom, cînd Petru Alexeevici, țarul, a domnit asupra Rusiei, încercînd prefacerile știute.

În al XIX-lea veac Ilia Muromeț s-a arătat oamenilor la războiul cel mare cu Napoleon, cînd s-a ridicat lumea Rusiei ca o stihie nebiruită împotriva cutropitorilor.

Iată că în veacul nou Ilia a ieșit iar cu toporul său din negura singurătăților și codrilor, căci lumea se dovedise căzută în răutăți, mai afund decît oricînd.

Însă uriașul, după fapte cum nu s-au mai pomenit, nu se va mai întoarce la somn și la singurătatea sa, ci rămîne să privegheze întocmirile cele nouă, pe care le-a săvîrșit pentru poporul său și pentru alte popoare.

LITERATURA ÎN UNIUNEA SOVIETICĂ

Cînd am intrat în acel centru simpatic de umanitate care era Iaşii în preajma anului 1900, una din cele dintăi mari bucurii spirituale pe care le-am avut a fost contactul cu marea literatură rusească, devenită astăzi literatura clasică a popoarelor Uniunii Sovietice.

Atunci, în Liceul Naţional, am cunoscut în traduceri franceze pe Dostoievski şi Tolstoi, pe Gogol şi Turgheniev, pe Puşkin şi Lermontov, pe Şcedrin şi pe Gorki, atunci la începuturile sale. Am cetit «Ce-i de făcut ?» al lui Cernîşevski, «Rusia subpămînteană» a lui Stepneak, unele cărţi ale lui Kropotkin. Eram încîntat şi tulburat în acelaşi timp de viziunile şi problemele ce prezentau sufletului meu aceşti mari artişti necontenit frămîntaţi şi tulburaţi ei înşişi, în căutarea unei lumi mai bune şi visînd prefaceri încă nebuloase.

Triştii şi bolnavii lui Dostoievski din «Umiliţi şi ofensaţi», din «Idiotul» şi «Crimă şi pedeapsă» şi mai ales figurile neuitate din „Casa morţilor" mi-au stăpînit îndelungate nopţi de gînduri chinuitoare.

După asemenea lecturi, eram nevoit să mă refugiez în luminoasele pagini ale lui Turgheniev, unde găseam

blîndeţă şi poezie, după urgia biblică a posedaţilor marelui suferind.

Mai mult decît în romane, am găsit plăcere, ca la un izvor de apă vie, în «Istorisirile unui vînător». E atîta adevăr, înţelegere umană şi atîta suflet blînd în această operă a lui Ivan Turgheniev, încît chiar de atunci, de pe băncile Liceului Naţional, m-am simţit ademenit să le caut o formă de exprimare în româneşte. Am încercat această muncă agreabilă după o versiune franţuzească aproximativă, pe care, ceva mai tîrziu, am controlat-o după originalul rus cu ajutorul doamnei Maria Const. Stere, pe cînd lucram la «Viaţa românească».

Acest entuziasm literar de tinereţă şi-a găsit realizare şi răspîndire într-o bibliotecă de popularizare ce se chema «Minerva». Povestirile acestea incomparabile ale marelui vînător literat mi-au rămas intacte în amintire şi în suflet, şi dorinţa de a le da o formă definitivă în limba mea a renăscut acum, cînd cred că am mijloace să le dau în literatura noastră un loc definitiv.

«Război şi pace», «Ana Karenina», «Sonata Kreutzer», unele nuvele ale marelui Tolstoi, amintirile lui, istorisirile lui pentru popor, tragicul său apus au alcătuit, aş putea spune, episoade din propria mea viaţă, atunci aşa de tihnită şi aşa de fără griji.

Mă interesau cu mult mai mult faptele şi întîmplările legate de marii maeştri ai literaturii europene şi în special ai literaturii ruseşti decît sterilele lupte parlamentare ale României de atunci şi decît viaţa aşa de mărginită în preocupări mărunte a burgheziei noastre orăşeneşti. Găseam o compensaţie şi o corespondenţă cu scriitorii ruşi numai în poporul nostru de la ţară, care singur în această epocă stearpă dovedea, ca totdeauna, originalitate şi caracter.

Am fost un timp răpit pe înaltele culmi ale artei lui Nikolai Gogol. «Priveghiurile» lui ucrainene, «Iarmarocul de la Sorocinţi», «Taras Bulba», «Suflete moarte» mi-au dat bucurii durabile. Cărţile lui au fost pînea şi sarea mea într-o vreme cînd aceste bunuri necesare fiinţii mele fizice îmi lipseau cu desăvîrşire.

După ce m-am desfătat cu Gorki, mai tîrziu am avut plăcerea să cunosc pe Anton Cehov, a cărui «Cameră numărul 6» m-a impresionat aşa de profund.

Ce-aş putea spune acum de cartea lui Cernîşevski şi de «Rusia subpămînteană» ?

În dulceaga viaţă fără perspective şi fără probleme morale a societăţii româneşti de atunci, ele au fost ca o otravă lentă, binefăcătoare şi întăritoare. Aveam nevoie de aşa ceva, căci lumea învechită în rele mergea inexorabil către marile prefaceri ale veacului.

Am fost cu deosebire mişcat cîndva de acea carte neînsemnată, «Rusia subpămînteană», a unui scriitor pe care nimeni nu-l mai pomeneşte, Mihail Stepneak, în care am fost pus oarecum în legătură cu umili eroi ai jertfelor necontenitei mişcări revoluţionare ruse.

Se relatează în «Rusia subpămînteană» fapte şi se prezintă figuri ale unor fiinţi umane care au trăit, şi-au făcut datoria şi au murit servind cu stăruinţă şi devotament idealurile unei lumi mai bune, pe care intelectualitatea rusă le-a proiectat în curs de un veac asupra viitorimii. Bolnavi incurabili sau condamnaţi fugari, care nu puteau apărea la lumina zilei şi subt ochii zbirilor poliţiei ţariste, se închideau de bunăvoie sub pămînt, scriind, culegînd şi tipărind ziare şi manifeste, tăinuind şi îngrijind pe prigoniţi, servind într-o mie de chipuri mişcarea revoluţionară. Se osîndeau astfel singuri să nu mai iasă niciodată la lumina soarelui.

Din asemenea jertfe s-au hrănit rădăcinile marii revoluţii a continentului rus şi din imboldurile morale care au animat asemenea oameni s-a produs izbînda eliberării lumii.

Cu Octomvrie 1917 perioada literaturii mari clasice încetează.

După cum mărturisesc cei ce au urmărit de aproape, chiar pe loc, fenomenul, la început elanul şi entuziasmul covîrşeau producţia intelectuală. Cu dezvoltarea planurilor cincinale şi ordonarea treptată a vieţii în lumea nouă, pornea şi literatura să-şi caute punctele de orientare. În locul vorbelor se substituiau faptele, observaţia realistă şi uneori ironică.

Realismul vechii literaturi reînvia căutîndu-şi însă obiective în legătură cu aşezarea secietăţii pe temelii nouă. Clasele sociale erau lichidate. Baza întocmirilor statului devenea socialismul ; marile mulţimi erau chemate la instrucţie, la cultură, la prefacerea economiei ţării. Popoarele numeroase din tot cuprinsul Uniunii se simţeau libere şi beneficiau de dreptul de a slăvi stările mai bune de lucruri în limbile lor proprii. Literatura devenea un instrument social de primul rang. Menirea ei era să colaboreze intens în această a doua zi după acel tohu-bohu biblic al viforului social. Odată cu asemenea sforţare, se producea şi ridicarea de nivel a instrucţiei populare. A fost o emulaţie aşa de puternică, încît, de la un an la altul, teritorii, regiuni întregi răsturnau graficele analfabetismului. Am mai spus şi aiurea că fenomenul s-a petrecut, de pildă, şi în republica moldovenească, unde, în trei campanii de iarnă, tot norodul a fost deprins a scrie şi a ceti.

De unde la început, după Octomvrie 1917, tirajurile cărţilor de literatură nu întreceau cinci mii de exemplare,

nu după mulţi ani, «Donul liniştit» al lui Mihail Şolohov atingea un tiraj de două milioane cinci sute de mii.

La începutul deceniului al treilea al acestui veac, după izbînda deplină a socialismului în realizări necontestate în toate domeniile, literatura devine o puternică pîrghie de progres a ţării, îndreptîndu-se către finalităţile fundamentale, conform liniei trasate de genialii conducători sovietici.

În aprilie 1932, Comitetul Central al Partidului Comunist reorganizează asociaţiile literare şi artistice, scriitorii devin elemente de prim rang întru călăuzirea morală a popoarelor pentru izbînda desăvîrşită a vastei şi minunatei lucrări de clădire a lumii nouă răsăritene.

La prima vedere, s-ar părea că s-a produs o desfacere totală între literatura clasică a secolului XIX şi literatura de azi, sovietică.

Cercetătorul atent va găsi însă fără greutate punctele de contact şi legătura firească între trecut şi prezent. Scriitorii nici unui popor n-au fost mai plini de ardoare decît vechii scriitori ruşi pentru problemele umanităţii. Intelectualii ruşi au fost prin excelenţă internaţionali, de aceea găseau atîta răsunet în tineretul entuziast al tuturor neamurilor. Adversari ai şovinismului şi ai burgheziei îmbuibate, iubind poporul şi dorindu-i eliberarea, ei au alimentat masiv mişcările revoluţionare din trecut, dînd bogate jertfe pentru triumful de astăzi al unor vechi idealuri. În vremea lor, revoluţia era protestare şi vis nebulos spre o umanitate descătuşată. Astăzi, intelectualii revoluţiei octombriste au statornicit căile practice ale realizărilor definitive. Odinioară, puterea constituită îi trimetea pe scriitori în exil ; puterea constituită de astăzi îmbrăţişează pe urmaşii celor de atunci şi onorează pomenirea jertfelor din trecut. Cei de demult erau preocupaţi mai mult de artă şi de meşteşugul aluziilor şi sim-

bolurilor. Cei de azi, în plină perioadă de muncă și organizare, pun politicul deasupra preocupărilor artistice. Au dreptate, căci mîni, cînd în lumea nouă vor înflori grădinile liniștii, altă generație de artiști va regăsi și va reîntrebuința sculele fine de aur ale maiștrilor din celălalt veac.

Urmînd procesul istoric și social, scriitorii sovietici din vremea planurilor cincinale au venit cu preocupări și cu materiale nouă în literatură. Pomenim : «Pămînt desțelenit» de Șolohov, «Hidrocentrala» de Șaghinian, «Cimentul» de Gladkov. Slăvirea revoluției în sine și a mișcărilor de masă covîrșește problemele legate de individ. Activitatea scriitoricească rămîne, cum e și natural, închinată colectivului.

Poeți mari, suflete viforoase, cum a fost Vladimir Maiakovski, au trecut ca meteori pe cerul înroșit de pojaruri. În societatea nouă, aproape deplin constituită, încep să se schițeze legăturile cu izvoarele interioare ale sufletului rus și cu trecutul. Astfel apar, tot ca o consecință firească, romane istorice : «Luptele de la Sevastopol» de Sergheev-Țenski, «Ghinghis-han» și «Batîi» de Ian, «Stenka Razin» de Ceapîghin, trilogia Olgăi Forș, inspirată din epoca Ecaterinei II.

Dintre romanele celebre ale epocii se cuvine să numărăm «Și a fost ziua a doua» de Ilya Ehrenburg.

Alexei Tolstoi arată, în raportul său intitulat «25 de ani de literatură sovietică», și altă caracteristică rezultată din nevoia de a reface structural Rusia de după revoluție.

Copiii lumii primenite era necesar să fie crescuți într-un crez altul decît al trecutului, îndrumîndu-i spre idealurile păcii definitive între toți fiii omului ; asta a determinat pe conducătorii Uniunii Sovietice să puie un accent deosebit pe literatura pentru tineret. Poeții și

prozatorii cei mai de samă ai literaturii moderne sovietice şi desenatorii cei mai eminenţi şi-au luat sarcina să dea ultimelor generaţii publicaţii mai îngrijite şi mai bogate decît oriunde în lume.

Dar îndrumarea aceasta spre tihna unei bune-învoiri de mult visate între toţi fraţii pămînteni s-a frînt dintrodată. La finele decadei a patra a veacului s-a schiţat tot mai ameninţătoare asupra lumii agresiunea nazistă, pînă ce marele război de şase ani, urmare celui de acum un sfert de veac, a izbucnit, dezonorînd civilizaţia. Am asistat cu oroare la deslănţuirea unor măceluri cum n-au mai fost, între imense forţe armate ; dar am fost umiliţi pînă la zdrobire, ca oameni, mai ales de crimele fără nume, de deslănţuirea feroce a instinctelor barbariei primitive pe care germanii le-au pus ca o lege a agresiunii lor pentru dobîndirea aşa-zisului spaţiu vital.

Ce-a fost în veacuri foamete, suferinţă, ură şi invidie, tot ce fusese refulat sub pojghiţa unei culturi de împrumut şi sub prestigiul civilizaţiei mecanice a izbucnit ca un bolid monstruos. Hoardele şi-au regăsit avîntul de crimă şi pradă. Europa era ameninţată în toate bunurile ei acumulate. Civilizaţia spirituală se ofilea ca o floare atinsă de dogoarea pîrjolurilor.

Atunci tînăra lume din Răsărit, surprinsă în acţiunea ei de organizare şi construcţie, a avut o clipă de oprire. Energia ei a reacţionat cu o forţă ce ne-a umplut de admiraţie. După aproape şase ani de război crud şi crîncen cum n-a mai cunoscut omenirea, Armata Roşie s-a întîlnit cu armatele aliaţilor anglo-americani la Berlin, în cuibarul crimei. În acest lung şi înfricoşat război, scriitorii sovietici au devenit în chip firesc crainicii biruinţii. Literatura de război s-a produs şi de data asta în Uniune ca un efect al împrejurărilor istorice. Urmînd pas cu pas datoria clipei faţă de obşte, scriitorii

sovietici au dobîndit, pe lîngă glorie, milioane de cetitori şi un tratament cum nu-l au tovarăşii lor de breaslă din nici o altă parte a lumii.

Dar literatura sovietică mai are o faţă, căreia eu, personal, îi dau o importanţă cu totul deosebită. E vorba de multilingvismul acestei literaturi. În Uniunea Sovietică nu se scrie numai în ruseşte. Cîte popoare trăiesc sub legea Uniunii, atîtea limbi şi atîtea literaturi.

Era o vreme cînd, cu ironie amară — relatează Alexei Tolstoi —, Taras Şevcenko, vechiul poet ucrainean, spunea în poemul său «Caucaz» că în Rusia ţaristă toate popoarele, de la cel moldovan pînă la cel finlandez, «tac» în toate limbile.

Rusia ţaristă s-a străduit să zugrume naţionalităţile şi să le rusifice. Astăzi lumea răsăriteană e liberă să grăiască şi să scrie fiecare după neamul său, în limba pe care-o vorbeşte. Această atentă şi onestă rînduială [...] cuprinde în ea însăşi o forţă covîrşitoare. Acest drept al neamurilor Uniunii Sovietice la limbă şi datină, această libertate primară şi esenţială a sufletului omenesc a produs în mare parte puterea care a dus spre victorie armatele eroice ale Sovietelor.

Ca valuri nebiruite, neamurile setoase de libertate au venit, au tot venit din Răsărit, din fundul Siberiei, şi din Asia Centrală, şi din Caucaz, de pretutindeni, bătînd şi prigonind îndărăt către peşterile preistorice barbaria civilizată a teutonilor.

Între cele şaizeci de popoare care lucrează cu încredere şi prietinie în hotarele Uniunii Sovietice se află unele evoluate, cu literaturi vechi.

Altele au fost chemate la viaţa lumii şi îndemnate pentru întâia oară să-şi cunoască şi să-şi cultive graiul. În ultimul sfert de veac, zeci de naţiuni ale Uniunii

Sovietice, pînă astăzi în pustiul izolării, şi-au creat un alfabet şi rudimente de literatură.

Se găsesc în Uniune popoare rămase la literatura orală ; dintre acestea unele s-au îndemnat a trece la poemul scris, la nuvelă şi roman.

Popoarele caucaziene şi cele din Asia Centrală au tradiţii literare de milenii. Aici asuprirea trecutului a apăsat mai greu ; păturile suprapuse s-au împăcat cu biruitorii, vînzîndu-şi sufletul pentru blidul de linte. Poporul, cufundat în analfabetism, se despărţea tot mai mult de depozitul său antic spiritual.

În aceste zone libertăţile culturale ale constituţiei Uniunii Sovietice au redeşteptat tradiţiile literare ; vechi poeţi naţionali au fost scoşi din uitare, reeditaţi, traduşi şi sărbătoriţi de toate popoarele înfrăţite ale Uniunii.

Au renăscut cîntăreţii populari ai Asiei Centrale şi ai Caucazului ; s-au tradus în ruseşte literaturile renăscute ; prin asta literatura rusească s-a îmbogăţit simţitor şi în acelaşi timp a devenit a doua limbă a neamurilor înfrăţite. Cred că nicăieri viaţa n-a sporit din punct de vedere cultural atît de rapid ca în Uniunea Sovietică sub înrîurirea binefacerilor democraţiei. Primejdia deslănţuită de germani a strîns şi mai mult energiile de rezistenţă, ridicîndu-le la un potenţial măreţ.

Uniunea Sovietică a avut într-adevăr în trecutul război o armă care i-a adus gloria şi victoria. Părea secretă pentru că nu era cunoscută. Acum această armă — îndreptăţirea egală a naţionalităţilor — o cunoaştem şi o onorăm. Cu ajutorul ei se va putea izgoni — nădăjduiesc pentru totdeauna — prejudecăţile, nedreptăţile şi rătăcirile lumii vechi.

23 AUGUST 1944

Am petrecut un veac negru, în care cei care au atentat la libertăţile noastre, ale indivizilor şi popoarelor, s-au destrăbălat în ignominia crimei lor.

A fost o situaţie, în anume moment al Europei, la începutul veacului negru de care vorbesc, cînd campionii violenţei ţineau în mînă o putere tehnică războinică ce li se părea exclusivă. Această putere înţelegeau s-o puie în serviciul instinctelor primare, al aservirii altor oameni, al răpirii bunurilor acumulate de munca altora. Fenomenul s-a mai produs şi în alte epoci ale istoriei, pe care le avem vii în amintirile cronicilor şi în tristeţa stărilor de lucruri de care suferim noi, românii.

Năvălitorii răsăriteni din mileniul întăi după Hristos, apoi Ghinghis-han, la începutul mileniului al doilea, şi-au împins către Europa coloanele lor de războinici, izbucnind din foametea şi suferinţa pustiurilor către mirajul bogăţiilor apusene. Tot ce a fost atunci cîştig dobîndit de rîvna de mai bine a omului a devenit instrument de omor, jaf şi robire. Tot aşa cum tot ce a fost progres tehnic, datorită geniului ştiinţific al speciei, tot ce se pregătise pentru uşurarea condiţiilor de

viaţă, pentru împuţinarea suferinţii, pentru pregătirea veacului de aur întru alinare şi pace, pe care-l dorim cu ardoare şi cătră care aspiră şirurile de generaţii, totul a fost pus în slujba brigandajului organizat. Cei buni au tins să înarmeze lumea cu instrumentele păcii ; demoniacii au folosit aceleaşi instrumente pentru război şi pradă. Explosibilele, uneltele de transport rapide pe uscat, pe apă şi în aer au devenit o industrie a morţii, s-au transformat în spaima cu ochi verzi şi rînjet de fiară apocaliptică.

Se vede că încă nu s-a stins, în anume grupe umane, furoarea trecutului. Însuşindu-şi născocirile civilizaţiei, germanii le-au pregătit cu viclenie împotriva fraţilor lor, oamenii. Despărţindu-se de comunitate, la îndemnurile funeste ale reprezentanţilor tipici ai semeţiei ancestrale, germanii au deslănţuit cea mai crîncenă aventură a istoriei.

«Să nu dea Dumnezeu omului cît poate răbda !» glăsuieşte o zicătoare înţeleaptă a ţăranului nostru. Şi alta : «Omul e slab ca oul şi tare ca fierul». Am văzut zilele trecute, pe un ecran cinematografic, o parte din filmele documentare ale exceselor provocate de nebunia acestei epoci de decădere. În faţa unor asemenea evocări, avem, noi, cei care mai trăim încă, uimirea că mai putem dura şi ne mai putem bucura de soare. Dacă fiinţa noastră nu şi-ar fi uzat resorturile suferinţii şi spaimei, zi cu zi, ne-ar fi cu neputinţă să acceptăm tablourile acestea lugubre ; şi încă, uneori, am surprins în străfundul meu o dorinţă a binefăcătorului somn veşnic ce ne aşteaptă pe toţi — şi buni şi răi. «Mai bine cu morţii decît cu viii !» cum a strigat odinioară psalmistul. Însă nu ! Am trăit în disperare ca-n elementul nostru, ş-acuma chemăm iarăşi în noi putere de viaţă,

pentru lupta de înălţare a sufletelor, de tămăduire prin blîndeţă şi cultură a bietei fiinţi omeneşti.

Poporul român a dat şi el jertfă suferinţilor şi nebuniilor timpului. Odată cu îndîrjirea semeţiei sîngeroase a poporului german, s-a iscat şi la noi, prin contagiune şi imitaţie şi prin lucrarea subterană a propagandei interesate, acea mişcare de dureroasă amintire care ne-a înjosit şi ne-a pătat de crimă. Poporul meu blînd n-a cunoscut niciodinioară asasinatul politic, nici prigoana împotriva semenului nostru, omul. Şi iată, am ajuns să trăim şi noi asemenea stări anormale. Nebunia dictatorilor care şi-au însuşit dreptul de a ne călăuzi silnic ne-a dus în marginea prăpastiei.

Nu-i nevoie de multă sforţare a judecăţii logice spre a înţelege că am fost în pragul primejdiei ultime şi definitive. Şi nici astăzi nu avem nevoie de prea multă ascuţime ca să apreciem în urmă-ne adîncimea prăpastiei morale şi materiale pe care am ocolit-o, ca printr-o minune, în momentul suprem.

Rînduri după rînduri de valuri ale acestui popor paşnic, care n-a luat arma în veacuri decît ca să se apere, rînduri după rînduri de ostenitori, care şi-au păstrat fiinţa printr-o stăruinţă, nu a forţei, ci a sufletului şi mlădierii lor, vicisitudinile dramatice, pipăirile, aş putea zice misterioase, ţintind o realizare superioară în viitor, tot şi toate s-ar fi putut să cadă în cascada nemilostivă a prăbuşirii fără întoarcere.

Şi totuşi ne-a fost dat să ne salvăm.

Ziua de cumpănă şi răsturnare, ziua răsăritului nou a fost 23 August 1944.

Nu pot evoca această dată decît c-o bucurie întovărăşită de spaime ce încă nu s-au alinat. Toţi fraţii mei conştienţi din această ţară să adîncească importanţa co-

vîrşitoare a unui asemenea moment şi să găsească în el puterea de a se descărca de veninul pe care îl mai au încă în ei. Să găsească puterea iertării, înfrăţirii şi toleranţei, sub semnul democraţiei, pentru reclădirea ruinilor, tămăduirea rănilor şi îndrumarea către o viaţă nouă.

Datorim asta urmaşilor noştri. Copiii noştri nevinovaţi vor primi moştenirea amăsurată rîvnei, vredniciei şi sincerităţii noastre.

HENRI BARBUSSE, SCRIITOR PROGRESIST

Înainte de 1914, Barbusse a fost scriitor de versuri şi povestiri uşoare, ca mulţi confraţi ai săi parizieni. Intrat în furtuna războiului, primeşte deodată lovitura luminii celei mari şi devine un soldat credincios al democraţiei. Apărător al mulţimilor obijduite, pe care le vedea la jertfă, adversar al guvernelor imperialiste şi şovine, prietin al «omului» în general, al omului care sufere în special, Henri Barbusse, din clipa conversiunii lui pînă la sfîrşitul vieţii, a lovit fără răgaz în clicile reacţionare.

Operele lui mărturisesc o milă odîncă pentru suferinţile celor mulţi. Barbusse socoate războiul o crimă şi o stupiditate, mai cu samă acel război al intereselor capitaliste. Din această atitudine a lui a ieşit «apelul pentru o ligă internaţională a scriitorilor», în care îndeamnă pe breslaşii scrisului să ia atitudinea cea justă, atitudinea umană, pentru eliberarea de robia cea nouă.

Legăturile lui cu democraţiile persecutate în România şi Balcani îi sporesc aureola în acest moment cînd, aducîndu-ne aminte de lupta lui străruitoare, îl sărbăto-

rim ca pe un precursor căzut înainte de a vedea izbînda războiului dreptății, pe care el l-a servit printre cei dintăi și mai de frunte oșteni.

La noi, huliganismul i-a făcut deosebita cinste de a-l huidui, în 1925, cînd a vizitat țara noastră. În acea clipă, cînd i s-a urcat sîngele în ochi de revoltă, a simțit, a înțeles totuși că România adevărată a celor ce sufăr și luptă e alta ; că formele sociale ale acestui Răsărit european, din care făceam și noi parte, erau alcătuite din firme așezate pe conținuturi mincinoase ; că așa-zisa democrație de la noi era democrația dulăului din fabula lui Grigore Alexandrescu. Democrația nu era pentru poporul muncitor ; ci era un prilej de huzur pentru o clasă de profitori. De aceea au rămas de la acest ostaș al libertății cuvinte mișcătoare pentru poporul nostru cel mare, căruia abia acum începe a-i răsări soarele progresului și al justiției.

Momentul în care îl pomenim — zece ani după ce inima lui generoasă a încetat de a bate — e făcut să ne tulbure parcă și să-i căutăm un sens ascuns. E momentul cînd intelectualii din țara noastră se hotărăsc, însfîrșit, să ia atitudine, răspunzînd ca un ecou depărtat în timp nobilei lui chemări.

Astfel, Barbusse se leagă cu toți cei care, în toate timpurile, au simțit și vor simți ca el. Progresul moral al umanității s-a legat și se va lega pururi de strădania unor astfel de oșteni ai binelui. Cei către care striga el în apelul său și care răspund fac parte din lunga serie a propovăduitorilor umanității și păcii. Ca și Barbusse, ei devin discipoli și apostoli ai divinilor înțelepți din milenii : Confucius, Buda, Isus.

În depărtatul Extrem Orient, cu mai mult de două milenii și jumătate în urmă, Confucius rostea acest adevăr pentru care a trebuit atîta timp ca să intre în

conştiinţa unei lumi desmeticite după absurde rătăciri: «Toţi oamenii de pe pămînt îmi sînt fraţi», proclama el. Şi un discipol al lui Confucius, răspunzînd unui pretendent la tronul imperial care-i cerea sfat ce are de făcut, declara cu acelaşi spirit de largă umanitate: «Dacă, pentru planurile tale, trebuie să jertfeşti un singur suflet nevinovat, renunţă la puterea supremă».

Barbusse a fost purtător al făcliei unei asemenea spiritualităţi. Exemplul lui e cu atît mai vrednic de urmat, cu cît lupta pentru ideal e mai aspră într-o omenire încă înapoiată.

De aceea se cuvine să cinstim cu pietate amintirea acestei vieţi bine întrebuinţate.

ÎNFRĂŢIRE

Una din dovezile convieţuirii în trecutul îndepărtat al românilor şi bulgarilor e faptul istoric cunoscut al imperiului alcătuit în latura Bizanţului de către Ioniţă şi Petru Asan.

Nu putem trece cu vederea slavonizarea bisericii noastre şi introducerea la curţile voievozilor noştri a dregătorilor cu nume slav şi a limbii de cancelarie slavă. Constatările acestea apar strîns legate de statul comun pomenit mai nainte. Unii din filologii noştri reputaţi au avut temeiuri să considere că formarea limbii române s-a desăvîrşit la sudul Dunării sau pe o arie mai largă care cuprindea şi sudul Dunării, pe lîngă vechile teritorii ale Daciei. Împrejurările istorice, invaziile furtunoase ale seminţiilor mongole sau penetraţiile paşnice ale vechilor slavi au mişcat grupele dacoromanilor, în măsura în care viaţa lor ordonată şi civilizată decădea : unii s-au retras în munţi, alţii au trecut către sud subt ocrotirea împăraţilor bizantini. Dunărea n-a fost nici-odată hotar pentru păstori ; legăturile de limbă şi datini, pe de altă parte, s-au întărit prin viaţa aceasta de necontenită mişcare. În decursul secolelor s-a produs alt moment, al întoarcerii românilor către obîrşie ; pribegii

ar fi revenit în Dacia în două valuri masive, deosebite în spaţiu şi timp : unii prin Banat şi Munţii Apuseni, pînă la Maramureş şi Moldova, alţii de-a dreptul prin cîmpia Dunării. Aşa explică Philippide diferenţele dialectale vădite pînă astăzi : ardeleni-moldoveni, pe de o parte, şi munteni, pe de alta.

Fără îndoială, niciodată românii n-au deşertat Dacia. Şi iarăşi de sine înţeles e că mulţi din cei pribegi au rămas în aşezările lor nouă. Au rămas români în Balcani şi au venit balcanici cu cei care s-au întors de la miazăzi spre miazănoapte. Au trecut populaţii bulgare şi mai tîrziu Dunărea, iar grupe de români se află şi astăzi în Bulgaria.

La sudul Dunării a fost o necontenită fierbere de seminţii, care s-au desfăcut, s-au contopit, s-au ales şi care, în unele zone, nici acum n-au deplină linişte. Între aceste vălmăşaguri neadormite au trăit cîndva şi grupe importante de români. Filologii găsesc un spor de dovezi în faptul că toate neamurile din Balcani, împreună cu românii de azi din nordul Dunării, rostesc la fel toate sunetele pe care le întrebuinţează în limbile lor. Întrebuinţează şi cuvinte, expresii, proverbe şi basme comune.

Într-una din serile pe care le-am petrecut cu intelectualii bulgari la Sofia, la finele lunii trecute, ministrul artelor, dl. Cazasof, a avut buna idee de a ne face să auzim muzică populară şi să privim danţuri ţărăneşti. Una din piesele muzicale m-a făcut atent în chip deosebit : era o chemare din veac a păstorilor pribegi. Era o doină ca şi acele pe care le mai auzim încă în munţii şi văile ţării noastre. Acelaşi sentiment al «amintirii de demult» l-am avut cînd am privit unele danţuri. Şi ritmul şi melodia erau în prelungirea fiinţei mele,

într-o legătură cu oamenii care nu mai sînt, dar totuşi continuă să trăiască în noi.

Tot în răstimpul Congresului scriitorilor bulgari de la Sofia am făcut o vizită la o biserică veche din apropierea capitalei bulgare : e un monument istoric extrem de preţios ; are numele Boiana. Am văzut zugrăvelile de pe zidurile mănăstirilor noastre voievodale. Mi-a rămas în priviri peisagiul înconjurător care pune un cadru atît de romantic zidurilor vechi, sfinţite de suferinţi şi jertfe. Bojan Bolgar, unul dintre tinerii scriitori de valoare ai Bulgariei, ne dădea explicaţii şi amănunte asupra istoriei monumentului, asupra artei foarte expresive ce ni se înfăţişa în zugrăveala nestricată de acum opt veacuri. Bojan Bolgar ne tălmăcea într-o limbă europeană, în franceză, expunerea pe care o făcea în bulgăreşte o tînără doamnă foarte instruită, călăuzitoarea excursiei noastre la Boiana. De şi lămuririle îmi veneau, astfel, prin două ocoluri, era între noi toţi ceva mai apropiat : era însăşi această mărturie antică a trecutului nostru comun ; era şi în atitudinea lui Bolgar, şi a lui Constantinov, preşedintele Societăţii scriitorilor bulgari, şi a lui Petkanov, romancier al vieţii populare, şi a poeteselor Bagriana şi Dora Gabé, şi a lui Zagorcinov şi a altora. Ne înfrăţeam subt acelaşi unghi de lumină al trecutului, în umbra bisericuţii părinţilor noştri, care alcătuiau atunci o singură seminţie creştină.

Într-altă zi, am făcut un drum la mănăstirea sfîntului Ioan din munţii Rila. În cele cîteva ore, cît am străbătut o sută şi mai bine de kilometri, pe o şosea bună, am observat şi înfăţişări speciale ale sudului balcanic : case acoperite cu olane, măgăruşi cu poveri, căciuliţe turtite, nădragi largi ; însă atelajul de boi, jugul şi căruţa, şi ţăranul care mîna din stînga erau ca şi la Dunăre şi Carpaţi ; şi mai ales portul şi expresia femeilor năcăjite,

şi unele atitudini ale bărbaţilor, şi ieşirea la porţi a copiilor entuziasmaţi de trecerea automobilului, şi tot caracterul particular şi intim, cu asemănări ce se găsesc mai cu samă la noi, toate mă adînceau şi mă ancorau în convingerea că viaţa acestor două popoare — al meu şi al prietinilor mei, scriitorii bulgari — are mai multe puncte de contact decît de despărţire. Înţelegeam că în viaţa nouă a Europei democratice avem mai multe motive de prietinie decît de ostilitate ; mai multe motive de a lucra în comun la opera de civilizaţie ; mai mult folos în colaborare şi cunoaştere reciprocă, mai multă justificare de înfrăţire.

Priveam la toate, mă gîndeam la multe şi mai ales la stupiditatea vrăjmăşiei şi sălbăticiei, rămăşiţă din vremea cînd biata fiinţă omenească umbla în patru labe.

Atît de scurtă e viaţa noastră — o rîndunea care a intrat pe o fereastră şi a ieşit pe alta — atît de jalnice mulţămirile, atît de scurte popasurile luminate, cum spune psalmistul în toate limbile :

Omul ! ca iarba zilele lui ;
Ca floarea cîmpului înfloreşte ;
Un vînt îl suflă şi nu mai este
Şi nu i se mai cunoaşte nici locul...

Atît de puţin timp avem să facem bine, încît se cuvine să nu lăsăm nici o clipă duşmăniei şi răutăţii.

Simţeam această atitudine şi la prietinii cu care mă aflam. Erau cu toţii fiii furtunilor şi dezastrelor, setoşi de alinare şi de pace. În acele ceasuri, fără multe cuvinte, s-a desăvîrşit pactul nostru de frăţie.

CONGRESUL TINERETULUI PROGRESIST

În locul copilului meu căzut pe front pentru România nouă, soarta vrea ca să se adune în juru-mi tineretul țării. Sînt copiii mei de suflet, cum spune datina poporului nostru. De aceea mi se pare natural să-i numesc «copii ai sufletului meu».

Catastrofa ce s-a abătut asupra lumii ne-a adus și nouă destule și crude suferinți. În locul atîtor tineri și bărbați căzuți jertfă, tineretul progresist, cunoscîndu-și datoria, se ridică spre a le lua locul. În lupta de reconstrucție materială și de ridicare morală a țării, ei sînt, poate, sprijinul cel mai mare, căci vin cu însuflețire, sub lumina marilor idei democratice de toleranță și bună-învoire între oameni, și cu încredințarea că așază țara de astăzi și pentru folosul lor. Dar nu se străduiesc numai pentru folosul lor. Așa cum alte generații au lucrat bine în trecut, creînd sau păstrînd, și acest tineret nou se simte chemat, în împrejurări grave, să păstreze ce-i bun și să creeze ce-i necesar. Să creeze o atmosferă de încredere, să pregătească noul drum spre civilizație, să coopereze la reconstrucția țării. Făcînd astfel, acești tineri sînt la locul și destinul lor ca purtători de torțe pentru generațiile viitorimii.

S-au mai rostit și altădată vorbe de îndemn tineretului.

Eu îmi aduc aminte de mult ; sînt dintre cei cu părul albit, nu de bine, nici de huzur. Aș putea face acum mărturisirea că între dureri și gînduri amare de îndoială s-au petrecut anii mei tineri.

Întru mîhnire și îndoială, căci tineretul de altădată, în vremea partidelor istorice, era îndemnat către măcinișul de vorbe goale. Niciodată din congresele studențimii de odinioară n-au ieșit fapte pozitive de bine.

Dezorientarea aceasta a fost cea mai potrivită pentru epoca de decădere și de ignominie din decada a treia și a patra a secolului nostru, cînd energia tinerilor țării a fost canalizată către opere de ură și de distrugere.

Însă ura niciodată n-a fost generatoare de bine. Ura naște ură. Binele nu poate naște decît din generozitate și iubire.

Văd că tineretul progresist de astăzi își înțelege chemarea.

«Tineretul — cum spune manifestul președintelui său activ — se încadrează în marea sforțare de reconstrucție, democratizare și progres dusă de toate guvernele democratice în toată lumea ; tineretul participă cu însuflețire la clădirea lumii nouă în care vrea să-și vadă împlinite năzuințele sale de mai bine, lume pașnică în care își va putea dezvolta în voie aptitudinile și aspirațiile.»

Și mai departe : «Tineretul progresist urmărește ca scop suprem să strîngă pe toți tinerii României într-o singură organizație larg democratică a tineretului, fără ca să facă între tineri vreo deosebire de naționalitate, credință sau clasă».

Potrivit scopurilor notate în legea sa de organizare, tineretul progresist a început a se mișca pentru opera de

reconstrucţie şi a şi prestat la această operă o muncă spornică de toată lauda, construind şosele, căi ferate, ridicînd din ruină clădiri etc.

Tineretul acesta mai are în vedere crearea de biblioteci, cluburi şi atenee culturale, organizarea de cantine, căminuri şi preventorii.

Între multele activităţi ce-şi propune, mărturisesc că-mi sînt dragi mai ales acelea care tind să ajute la ridicarea populaţiei de la ţară. Tineretul a şi păşit la ajutorul muncii ţărăneşti. Dar este o altă acţiune pe care eu o socotesc mai temeinică.

Fără îndoială că, după înfăptuirea exproprierii şi după organizarea tehnică şi ştiinţifică a agriculturii rurale, pentru ridicarea economică a ţărănimii, guvernul democratic de astăzi va avea în vedere lichidarea analfabetismului. Acestei opere, care poate fi întreprinsă în trei sau patru ierni cu luare-aminte şi hărnicie, se poate devota o parte din tineretul nostru progresist. În trei sau patru campanii e posibil ca cea mai mare parte a adulţilor analfabeţi să se ridice la carte şi la înţelegerea democraţiei nouă.

Odată cu ridicarea ţărănimii întregi la ştiinţa de carte, guvernul democratic ar pune la dispoziţia mulţimii setoase de cunoaştere, în trei sau patru ani, treptat, cincisprezece sau douăzeci de mii de biblioteci cuprinzînd cărţile necesare fie populaţiei rurale, fie lumii mijlocii. Trebuie să subliniem că în mare parte problema ţării noastre e o problemă de cultură şi că izgonirea desăvîrşită a fascismului din lumea nouă se poate face mai cu samă prin difuzarea culturii. Nu e nevoie să adaug că crearea bibliotecilor acestora aduce năcăjitei bresle a scriitorilor români o îmbunătăţire a vieţii.

În munca aceasta rolul tineretului progresist are o valoare necontestată. E o lucrare ce poate aduce mari şi nobile rezultate.

De aceea mă simt mai liniştit şi mai luminat acum, în apusul meu, văzînd acest răsărit al tineretului nou, însufleţit de idealurile de civilizaţie şi umanitate. În această atitudine de iubire, toleranţă şi operă constructivă am nădăjduit totdeauna să văd tineretul României noastre.

Salut acest tineret din toată inima şi sînt sigur de biruinţa lui.

RĂSPUNS UNOR CETĂŢENI NELINIŞTIŢI

Unii dintre cetitorii mei, pe care eu mi-i socotesc prietini, urmărind în ultimul timp articolele mele de ziar, se socotesc îndreptăţiţi să-mi adreseze unele întrebări şi să-mi ceară a le răspunde la unele nedumeriri.

O doamnă cultivată, care iscăleşte : «Un glas din singurătate», rezumă mai bine — mi se pare mie — nedumeririle la care mi se pretinde răspuns.

«Mă bucur — zice „glasul din singurătate" — de cîte ori pot fi de acord cu cele expuse făţiş, sau numai ghicite printre rîndurile dumneavoastră, cu atît mai mult cu cît ele concordă cu simţiri şi gînduri surprinse în repetatele lecturi din opera dumneavoastră literară, prin care aţi format, în trecut, atîtea generaţii.

Dar astăzi m-am hotărît să vă scriu, nu ca să vă mărturisesc aceste bucurii, ci ca să vă rog a-mi răspunde la o serie de întrebări născute treptat în sufletul meu şi a multora şi declanşate astăzi de articolul dumneavoastră „Veac de frămîntări".

Ca orice intelectual — aş zice ca orice român cinstit şi cu bun simţ — am condamnat de mult frazeologia patriotică şi toate înfumurările citate în articolul dumneavoastră. Indiferent în folosul cui erau, ele îmi erau

odioase prin ridicolul lor care, de şi înfierat magistral de un Maiorescu, Caragiale, Eminescu, s-a prelungit în viaţa statului nostru ca adolescenţa în viaţa anormalilor.

Sînt, deasemenea, cu totul de acord cu dumneavoastră asupra necesităţii spiritului critic în cunoaşterea noastră ca neam şi asupra necesităţii unei lumini mai juste în cunoaşterea istoriei noastre.

De acord, deasemenea, asupra largului sentiment de omenie, care — fie-mi iertat — mie îmi pare atît de caracteristic românesc, în care trebuie să învăluim pe toţi vecinii şi pe toţi conlocuitorii noştri.

Dar de aici încep întrebările.»

După acest preambul, m-aş fi aşteptat ca întrebările ce mi se pun să fie mai puţin ciudate.

Întăia întrebare :

«Va trebui oare să uităm cu totul cine am fost în strămoşii noştri, nici să nu ne mai întrebăm cine vom fi mîne, în urmaşii noştri ?»

Răspund :

— Nu trebuie să uităm şi trebuie neapărat să ne întrebăm cine vom fi mîne în urmaşii noştri. Cred că tocmai asta am susţinut : ridicarea acestui neam prin cultură şi participarea lui la civilizaţia umanităţii.

A doua întrebare :

«Va trebui să ucidem în noi orice dragoste, orice legături, orice sentiment de proprietate a pămîntului acestuia pe care ne-am născut din moşi-strămoşi ?»

— Cine pretinde asta ? Sînt convins că întrebarea nu poate fi pusă de un cetitor al meu. Mi se pare că mie mi s-a atribuit obişnuit titlul de cîntăreţ al acestui neam şi al acestui pămînt. Dar sentimentului meu de dragoste nu-i pot asocia ura şi prejudecăţile contra altor neamuri.

A treia întrebare :

«Va trebui să devenim ca acel personagiu dintr-un vechi roman al dumneavoastră, care — om al stepei — nedumerit de statornicia moldoveanului, nu se simte bine decît cînd își mută cortul în largul lumii lui Dumnezeu ?»

A patra întrebare :

«Va trebui să ne resemnăm la gîndul că trebuie să pierim ca entitate etnică — așa cum faceți dumneavoastră, dar nu fără melancolie, undeva, în „Anii de ucenicie“ ?»

(Ce înțelegeți, rogu-vă, prin entitate etnică ? Dumneavoastră nu mai sînteți româncă pentru că nu purtați catrință ? Soțul dumneavoastră ciopleşte oare, sara, linguri de lemn, cîntînd o doină ?)

A cincea întrebare :

«Să pierim sub plugul progresului înainte de a fi îmbătrînit și înainte de a fi dat omenirii întreaga noastră măsură a ceea ce putem deveni de acum încolo printr-o sforțare conștientă — a muri cu zile, în limba populară ? Acesta este destinul pe care îl vedeți dumneavoastră ?»

«Iată întrebări și nedumeriri care însetează după răspuns.»

Vai, răspunsurile mele de mult le-am dat, și în «Neamul Șoimăreștilor», și în «Anii de ucenicie», și în toate articolele de care e vorba. Întărirea neamului nu se poate face decît prin cultură și bună stare materială.

Dacă nu se face trecerea aceasta la lumea nouă, poporul român e amenințat de pieire. Criminal cine dorește ca țăranul nostru să rămînă în starea în care a ajuns, deficitar în gospodăria lui, subnutrit, ruinat de boli sociale ! Criminal cine nu înțelege că de la vremea eroică a lui Ștefan cel Mare și sfînt și a păstorilor liberi, pînă astăzi, s-a produs un proces de scădere și degenerare a acestui popor cu prețioase însușiri ! Criminal cine îl dorește neschimbat, avînd încă în ochi viziunea unui trecut

demult perimat sau viziunea de cromolitografie a patrioţilor din România de ieri !

Nu. Nu vom pieri sub plugul progresului. Nu vom avea soarta pieilor-roşii din America. Ci ne vom ridica, cu mijloacele progresului, la dreptul nostru ca popor. Vom folosi tehnica şi ştiinţa şi civilizaţia nouă ca să valorificăm ce avem bun şi specific. Asta însemnează sinucidere ? Ba asta însemnează viaţă.

Cînd toate acestea se văd în articolele pe care dumneavoastră ziceţi că le-aţi cetit, de unde întrebările şi de ce lamentările ? Mi se pare că scriu limpede ; nu-i nevoie să mi se cetească printre rînduri. Atunci de ce răstălmăciţi şi de ce rămîneţi în prejudecăţi pe care le păstrează numai oamenii lipsiţi de spirit critic şi de obiectivitate ?

E uşor de înţeles principala preocupare şi prejudecată care v-au îndemnat să-mi puneţi seria de întrebări. Am să vă răspund imediat şi fără înconjur că eu nu mai am îndoieli cu privire la democraţia Uniunii Sovietice şi că teama, care avea un temei pe vremea împărăţiei ţarilor, acuma nu mai are nici un rost de a stărui. Apoi tocmai cel mai mare eveniment al timpului, cea mai surprinzătoare dintre toate revoluţiile veacurilor, e acest fapt pe care îl constatăm şi-l avem subt ochii noştri, că în Uniunea Sovietică rînduiala politică socialistă a îngăduit ridicarea la viaţă a atîtor naţionalităţi care coexistau pe un teritoriu vast, de la graniţa Europei pînă la Oceanul Pacific. Să n-aveţi nici o grijă de nici una din naţionalităţile din Uniune ori din afară de Uniune, de departe ori de aproape : viaţa lor, din punctul de vedere ce vă îngrijeşte, nu-i ameninţată.

Mai păstraţi încă despre comunism o idee care s-a alcătuit sub presiunea propagandei naziste. Lepădaţi-o. Priviţi lucrurile în faţă ; faceţi ca o altă doamnă pe care

o cunosc bine, care defineşte inteligenţa drept însuşirea de a te pune în punctul de vedere al altuia.

Nu asum pentru mine privilegiul inteligenţii. Procedeul meu de cunoaştere e puţintel mai arhaic. Eu am rămas, într-o măsură, ca unchеşii mei de demult care făceau plugărie ori ciobănie. Cunosc oamenii, venind în contact cu ei ; cunosc lucrurile, observîndu-le. În judecata mea, dau silogismelor mai puţin loc decît alţii. Cît n-am cunoscut lumea nouă sovietică, m-am putut înşela asupra realizărilor de acolo. Dar după ce am văzut cu ochii şi am auzit cu urechile, mă mai pot oare îndoi ?

Aşa încît, stimată doamnă, nu vă speriaţi de fantome. Lăsaţi să treacă negurile, ca să vedeţi lumina soarelui căilor nouă spre mai bine.

TOATE-S VECHI

Cînd te plictisești de literatură modernă și nu mai poți s-o mistui, ai mai multe metode de dezintoxicare.

Unii cetesc romane polițiste. Am încercat și eu asta : vă încredințez că doctoria nu face parale, ca și sticlele de siropuri contra tusei pe care ți le vînd scump farmaciștii. Înaintea siropului tușeai — nu tușeai ; dar după sirop vine adevărata tusă. Cetind elucubrații care de care mai neverosimile, ajungi să dorești cu disperare o realitate : anume, să vezi pe autor ca să tragi în el cu pistolul.

A doua metodă e să cetești cărți foarte vechi de istorie ca să vezi cum se petreceau lucrurile pe lumea asta acum două ori trei mii de ani. Istoriile cărturarilor de demult sînt uneori așa de adevărate, încît par povești. Dar nu știu dacă acest leac e pe gustul contimporanilor mei.

Eu mai am o metodă și mi se pare că asta e cea mai bună : stau de vorbă cu un om simplu, cu puțină cultură, dar cu experiență mai multă.

Așa mi s-a întîmplat că, îmbolnăvindu-mă de o răceală, în cele dintăi zile calde ale sfîrșitului iernii, și plictisindu-mă de literaturism, am zvîrlit la coș romanul

polițist și pe fereastră sticla de sirop. Am căutat într-un raft de cărți vechi și am găsit «Istoriile» lui Herodot. «Să evadez din timpul meu», mi-am zis.

Ajungînd la Thalia a treia, paragraful 80, văd că bătrînul elin mă întoarce la întîmplări contimporane, chiar la întîmplările zilei, amestecînd, ca să zic așa, agreabilul cu utilul. Vorbește de persieni, tocmai cînd dictatorul Franco urmează punct cu punct calea și metodele comparșilor săi Mussolini și Hitler. Această cale și aceste metode le-au urmat și eroii lui Herodot în fundul veacurilor; ca și ei au făcut și alții fără număr în curgerea istoriei și totuși s-au găsit bolnavi care să repete experiențele tragice. Dacă dictatorul spaniol crede că va putea totuși trage un sorț norocos în aventura lui, atunci vom avea prilej să mai numărăm o experiență fără mult folos la răbojul dictaturilor. Experiență crîncenă pentru dictatori; experiență fără mult folos pentru omenirea de azi.

Iată ce spune Herodot:

Cambise, riga persienilor, conducînd o expediție în Egipt, și-a sfîrșit domnia și viața între cele mai mari nebunii ale lui. Cînd s-a aflat de pieirea sa în Persia, un mag a pus mîna pe putere, dîndu-se drept frate al răposatului. Cambise își omorîse fratele, după politica vremii. Dar magul îl înviase în propria sa ființă. Fruntașii persieni care s-au întors din expediție știau că clericul nu-i decît un impostor; l-au lovit prin surprindere și-au pus mîna pe putere și pe palat. Între acești luptători contra regelui mincinos se afla și un oarecare Otanes, om înțelept, care a rostit la adunarea biruitorilor vorbe surprinzătoare și vrednice să fie ascultate și în timpurile noastre, de și de atunci au trecut mai mult de douăzeci de veacuri.

«Sînt de părere — zice Otanes — că nu trebuie să mai avem autocraţi : nu-i nici bine, nici plăcut. Ştiţi domniile voastre pînă unde a mers trufia lui Cambise şi aţi fost cu toţii victime ale grandomaniei magului. Cum ar putea fi autocraţia instituţie potrivită, cînd îngăduie unuia singur să facă fără răspundere tot ce-i trăsneşte prin cap ? Cel mai bun dintre oameni, pus în situaţia asta, se îndeamnă să iasă din rînduiala normală. Avantajele nasc semeţie, iar invidia e înăscută în firea omului. Din pricina asta dictatorul înclină spre rău ; plin de sine însuşi şi de invidie, făptuieşte crime. E vădit că un conducător n-are de ce fi invidios, deoarece se bucură de toate. Totuşi, invidiază pe cei mai buni care rezistă şi trăiesc ; îi plac netrebnicii şi ascultă cu plăcere glasul calomniei. Autocratul e cel mai capricios dintre oameni. Dacă-l admiri potrivit, se supără că nu-l onorezi îndestul. Dacă-i arăţi o admiraţie prea mare, se mînie socotind-o linguşire. Mai grav : desfiinţează rînduielile strămoşilor, siluieşte muieri, osîndeşte fără judecată pe cetăţeni, îi abate să-i puie în lanţuri la colţuri de străzi, şi după aceea se dovedeşte că nu sînt vinovaţi. Suveranitatea poporului poartă, în primul rînd, nume frumos : isonomie (egalitate). În al doilea rînd, ea nu săvîrşeşte nimic din ce săvîrşesc tiranii. Distribuie funcţiile publice pe drept, slujbaşul răspunde de chipul cum administrează ; isonomia lasă comunităţii dreptul de a decide asupra treburilor obşteşti. Propun deci să desfiinţăm autocraţia şi să sporim puterea obştei, căci în această putere e totul.»

Se aflau, desigur, şi alţi oameni în acel îndepărtat trecut, care credeau ca cinstitul Otanes. Însă interesul şi viclenia coalizîndu-se, s-a urcat pe tronul Persiei Darie, fiul lui Istaspe, care a ilustrat remarcabilul discurs de mai sus prigonind şi lovind pe Otanes şi pe cei ca dînsul.

Deci, în fundul veacurilor se știa ce-i tirania și ce-i suveranitatea poporului și totuși vă rog să priviți în jurul dumneavoastră și să ascultați, astăzi. Franco nu-i singur în țara lui, ba are partizani și la noi. Este ceva nătîng și nedesăvîrșit în ticălosul om ; că judecata lui e comandată de pasiuni și de interese ; crede cum îi place ; aude și vede nu departe puterea formidabilă a poporului așezat pe rînduiala în folosul mulțimii și dă din umeri. Nu, nu există ! cum spun bucureștenii. Adevărul e viziunea interioară a nătîngului. De aceea a fost, este și va fi partizan lui Franco. Soarta dictatorului spaniol e pecetluită. N-are a face și nu există ! Oamenii fără rațiune slujesc celor vicleni de douăzeci de veacuri, din vremea lui Otanes.

Am stat de vorbă cu omul meu cel simplu, dar cu judecată. E un țăran. A ascultat la radio veștile despre năcazul în care intră iarăși nefericitul popor spaniol.

— Acest Franco, mi-a răspuns bătrînul meu, vrea să se puie la trîntă cu furtuna ; iar după aceea are să caute ziua de ieri. Chel fiind, își dorește păr creț. Și i-i poftă de alune, după ce i-au căzut măselele.

Iar de cei de la noi care i-au ținut și-i țin partea, ce să spun ? Le-aș spune și la radio, dar mă tem că s-or supăra și, fiind un uncheș care nu mai am multe zile, n-aș vrea să-mi agonisesc nouri tocmai în vremea cînd caut o înseninare. Mintea lor e cît coada prepeliții. Bat stînca, să le curgă izvor. Au să cunoască pravila abia după ce-or ajunge în butuc. Franco samănă și apoi ei s-or duce la cules.

RĂZBOINICII

Cunosc cîţiva români şi cîteva românce care se arată în ultima vreme destul de războinici. Războinici, bineînţeles, nu pe pielea lor şi cu suferinţa lor.

În războiul care s-a sfîrşit au avut o situaţie privilegiată. Unii s-au acomodat chiar cu dictatorii interni şi externi ; s-au strecurat printre intemperii, ca să zic aşa. Alţii au prigonit pe cei scoşi de sub scutul legilor, au prădat teritorii invadate sau au fost profitori şi într-o împrejurare şi în alta. Cei inteligenţi au avut pentru catastrofa europeană un zîmbet de scepticism viclean. Toţi s-au alcătuit aşa fel încît să nu se primejduiască pe fronturile de luptă, ori şi-au adăpostit scumpele odrasle.

Că ţara era ocupată de nazişti, că se instituise o exploatare perfect şi savant organizată, că eram ameninţaţi de un regim mult mai grav decît cel colonial, asta interesa mai puţin pe domnii şi doamnele de care vorbesc, întrucît oamenii deştepţi găsesc în orice împrejurare aranjamente convenabile. Totul era ca să se găsească etichetele potrivite patriotismului lor de vorbe.

În vremea asta, poporul subt arme murea cu zecile şi cu sutele de mii pe cîmpurile de luptă. Murea tineretul nostru muncitor al ogoarelor şi uzinelor. Murea pentru

absurditatea rasistă, pentru nebunia unuia sau grandomania altuia, pierea în silnicie şi abjecţie, într-un întuneric moral orb, fără nici o speranţă pentru cei rămaşi la vetrele părăsite. O altă parte din populaţia destoinică a acestei ţări era prigonită, prădată şi asasinată : eram provinciali cărora li se aplica un regim generalizat. Ce se petrecea în restul Europei se petrecea şi la noi.

Lunecam încet-încet printre cercurile «Infernului» lui Dante, cînd s-a arătat decăderii noastre şi întregii Europe soarele biruinţii binelui. După îndelungi şi crîncene sforţări, puterile democraţiei şi umanităţii au sfărmat agresiunea fascistă. În acest răstimp al dramei, domnii şi doamnele de care vorbesc se frămîntau de-o spaimă crudă : înveninaţi ani şi ani de prejudecăţi şi propagandă antisovietică, aşteptau sfîrşitul lumii odată cu al lor. Convulsiunile revoluţionare se vor amesteca — credeau ei — cu suprimarea burgheziei. Vă aduceţi aminte că se şopteau formule ce cuprindeau sentinţa de moarte a tuturor purtătorilor de cămăşi călcate şi cravate.

A trecut 23 August. A fost linişte în ţară ; purtătorii de cămăşi călcate şi cravate şi-au păstrat viaţa şi libertatea. Însă unii au trebuit să facă sacrificii şi să cedeze muncitorilor pămîntul asupra căruia aceştia aveau un drept de îndelungă robie şi suferinţă. Alţii au fost chemaţi la răspundere pentru fapte nedemne şi crime. Însfîrşit, s-a aşezat la cîrma ţării un regim de stînga, care luptă cu greutăţile de tot felul aduse de sfîrşitul războiului şi cu alte multe greutăţi inerente epocilor de tranziţie.

Pretutindeni în Europa aceste greutăţi apasă asupra lumii ; pretutindeni vinovaţii şi profitorii sînt chemaţi la răspundere ; în foarte multe părţi vina şi răspunderea

au ca sancţiune pedeapsa capitală. La noi nu s-au jertfit vieţi omeneşti.

Eu m-am bucurat de această blîndeţă şi am aşteptat roadele ei.

Doamnele şi domnii mei au uitat dintrodată spaimele ; au trecut cu vederea că trăim vremuri de revoluţie şi că nimic din ce-a fost ieri nu mai poate dura ; şi că anumite rînduieli sociale trebuie neapărat să se schimbe ; că de asemenea prefaceri atîrnă pacea lumii moderne. Pipăindu-se şi văzîndu-se întregi, au început a pretinde prefaceri, «fără să se schimbe nimic». Au ridicat fruntea, neînţelegînd că dreptul esenţial e dreptul la muncă şi că libertatea trebuie înţeleasă subt acest unghi. Ei ar dori să se păstreze practicile şi privilegiile din trecut şi sînt surprinşi că nu sînt şi eu de părerea lor.

Cu ce mijloace ar putea să-şi realizeze dorinţa ? Cu luptă politică ? Se îndoiesc, desigur, de izbînda ei. Timpul i-a depăşit ; ce s-a cîştigat pentru cei mulţi nu se mai poate lua înapoi.

Tradiţia de versatilitate, care e o însuşire naţională, îi îndeamnă să caute sprijin în împrejurările externe. Războiul care s-a încheiat a lăsat nu numai nenorociri, ci şi probleme grave, care trebuiesc rezolvate înainte de încheierea păcii. Între aliaţii victorioşi sînt discuţii de multe ori aspre. Reprezentanţii capitalismului au aruncat vorbe despre ameninţarea unui nou război.

Orice om care raţionează îşi dă sama uşor că numai înţelegerea poate duce la ieşirea întregii lumi din impas. Războiul, dimpotrivă, ar complica stările de lucruri şi ar aduce asupra omenirii urgia finală.

Însă unii domni şi doamne din Bucureşti privesc asemenea perspective de război între aliaţi cu o nădejde calculată. Asta, cred ei, le-ar da putinţa să-şi reia îndeletnicirile, beneficiile şi huzurul.

E de mirare că nu văd consecinţa logică. Dar Jupiter — cum spuneau strămoşii lor romani — ia mai întăi minţile celor pe care vrea să-i piardă.

Domnilor şi doamnelor, să vorbim patriotic şi omeneşte.

Ţara începe a se elibera de trecut după ce s-a eliberat de stăpînirea fascistă. Dorim toţi s-o ridicăm din ruina în care se află. Putem să facem asta cu ajutorul prietinilor, adică al democraţilor. Războiul ne-ar aduce distrugerea ori, în cel mai bun caz, stăpîni.

Cuvîntul «stăpîn» nu primeşte calificativ : are în el toate sensurile pejorative.

Fascismul de ieri tindea la dictatura asupra lumii şi la stabilirea unor categorii de popoare : unele nobile, altele decăzute. Noi, popoarele mici, nu putem privi cu nepăsare posibilitatea să avem alt stăpîn, aşezat asupra lumii prin forţă, care a fost argumentul fascismului.

Se vorbeşte de bomba atomică şi de un război de cîteva zile ori cîteva săptămîni. «Cîteva zile — ziceţi dumneavoastră — e nimic ; trecem repede la stările de lucruri ce ne convin, iar bomba atomică n-are de ce veni asupra noastră.» Asta se numeşte, în limbaj bucureştean, «a te învîrti».

Văd că e cu putinţă să se gîndească la aşa ceva oameni care au totuşi aparenţa şi pretenţiile culturii. Eu am de aliaţii noştri cu totul altă părere. Dacă ar face conducătorii democraţi ai lumii ceea ce aproape pretind războinicii noştri, atunci ar însemna că civilizaţia lor e minciună şi jertfa care au adus-o o zădărnicie.

Nazismul este produsul unei elite sociale care, în fundul sufletului, rămăsese neevoluată. Campionii anglo-americani alcătuiesc o societate în care s-au păstrat şi au progresat idealurile umanităţii. Crima şi decăderea lor ar fi mai mare decît a nazismului, dacă ar pune forţa

deasupra justiţiei şi omeniei. În asemenea împrejurare oamenii adevăraţi n-ar mai avea motiv să stăruiască în această viaţă ; n-ar mai fi de aşteptat nimic de la om. Ar fi biruitor pitecantropul, adică instinctul.

Cum nu putem cu nici un preţ confunda civilizaţia şi democraţia cu apetiturile unor grupe interesate, cum socotim că totuşi există un spirit conducător, emanaţie a civilizaţiei adevărate, sînt sigur că nu se va produce asemenea ultimă ruşine. Cuvîntul e slab : asemenea abominaţie.

TOTUL PENTRU CULTURA POPORULUI

Viitorul nostru cultural — am mai spus asta — e în legătură directă cu ridicarea intelectuală a păturilor largi populare. Cînd conştiinţa de neam şi de patrie va arde în fiecare individ, vom fi ajuns la eliberarea întregului popor, la independenţa lui deplină.

Nici un analfabet — asta să fie lozinca. Totul pentru sănătatea poporului, pentru buna lui stare materială şi, în acelaşi timp şi mai ales, pentru cultura lui. Difuzarea cărţii să se facă prin zeci de mii de biblioteci, devenite instituţie naţională. Subt acest unghi de privire, nu e greu de înţeles care poate fi rolul intelectualilor în general şi al scriitorilor în particular. Scriitorii care nu înţeleg postulatul timpului, care mai continuă să stăruiască fie în izolare, fie în vechile prejudecăţi, fie în naţionalismul agresiv şi ura de rasă, care nu au în vedere necesităţile acestui moment teribil al istoriei umanităţii, să rămîie între două lumi ca într-un ostrov pustiu. Toate teoriile de artă încetează — pînă cînd datoria noastră va fi împlinită.

Daţi-mi să alcătuiesc un afiş ori o chemare ; vreau să scriu o carte pentru cele douăzeci de mii de biblioteci.

E adevărat că n-am hîrtie ca să tipăresc nimic (la editorul meu «Cartea românească» aşteaptă de multă vreme retipărirea unsprezece volume ale mele), iar cele douăzeci de mii de biblioteci sînt deocamdată numai un vis. Însă tocmai de aceea trebuie să ne mişcăm, să ne unim, să voim şi să realizăm.

PRIMĂVARA OMULUI *

Cuvintele poeţilor n-au nevoie de argumentări logice ca să dovedească şi să exprime încîntarea şi farmecul primăverii. Încîntarea şi farmecul pătrund direct în noi şi se eliberează fără silinţă ; mişcarea noastră sufletească devine ea însăşi element al naturii nemuritoare. Bucuria noastră e ca florile şi ca lumina.

Cu această euforie specială mă aflu lîngă dumneavoastră. Vă închin cu prietinie bucuria înoirii, pe care am simţit-o în aceste zile pînă în fundul fiinţii mele. E o clipă cînd nu găsesc în sufletul meu nici reticenţe, nici îndoieli. Toate cîte au înflorit şi cîntă în juru-mi mă îndeamnă la bucuria de a trăi şi la bucuria iubirii pentru fratele meu, omul.

Sentimentul acesta la mine — vă mărturisesc — e cu atît mai tare, cu cît amintirea mă arde mai adînc cu veninul ei. Nu putem uita, şi e bine să nu uităm, mizeria anilor din urmă, tristeţile funebre care ne-au întovărăşit pas cu pas, clipă cu clipă, deslănţuirile sălbatice de ură, apocalipsul războiului. Fiara veche a in-

* Cuvîntare la o întrunire A.R.L.U.S.

stinctelor a mai încercat încă o dată să iasă din peştera în care omul social a închis-o odinioară. Atentatul ei a fost cu atît mai primejdios pentru viaţa lumii moderne, cu cît ea a avut mai mult la îndămînă toate cîştigurile civilizaţiei, întrebuinţîndu-le pentru teroare şi crimă. Istoria acestor ani consemnează cea mai amară ruşine a timpurilor pentru specia noastră. Nu putem uita şi nu vom uita niciodată. Contrastul acestei primăveri blînde şi îmbielşugate se adaugă amintirii ; găsesc în simbolul ei un potenţial de nădejde.

Victoria omului nou asupra celui vechi trebuie să devie definitivă. Înainte şi tot mai sus să ne ducă avîntul nostru către mai bine, către o înfrăţire definitivă a fiilor aceluiaşi pămînt.

Reflexia vîrstei şi suferinţile trecutului m-ar îndemna la îndoieli ; nu sînt nici un naiv al entuziasmului şi am destul scepticism ca să acord schimbărilor umane relativitatea lor fatală ; dar suferinţile trec, rănile se vindecă, viaţa se înoieşte în juru-ne ; soarele primăverii nouă luminează o generaţie proaspătă, pe care noi trebuie s-o facem mai bună şi mai blîndă. Sămînţa binelui trebuie priveghiată şi lucrată cu îndărătnicie.

Pas cu pas, omul — om în înţelesul cel bun al cuvîntului — şi-a cîştigat dreptul de a exista, străbătînd prin milenii o cale cotită, totuşi o cale de ameliorare a speciei. Încet şi penibil spiritul s-a desfăcut de materie, ca un călăuz către ultima etapă de alinare a duşmăniilor şi urii, de aşezare pentru totdeauna a păcii şi prietiniei între indivizi şi popoare. Credinţa aceasta mă ţine încă în viaţă, ea va avea putere şi impuls şi după ce fiinţa mea va trece. Viaţa se alimentează din moarte ; putem trăi în copiii noştri, dacă-i vom pătrunde de lumina, de soarele acestui ideal.

De aceasta mă încredințează toate cîte se înoiesc în juru-mi în primăvara de unde vin ; mă încredințează paserile care s-au întors la cuiburile vechi, florile care au răsărit pe ruini și morminte.

Toți avem în juru-ne ruini, ale căminurilor și agonisirii noastre ; toți avem morminte ale celor iubiți ai noștri, căzuți în catastrofă. Pe ruini clădim nădejdi. Cei iubiți ne zîmbesc de dincolo de moarte. Toate jertfele vor fi avut un sens, dacă ruinele și morțile ne vor duce la înțelegerea supremă, adică la alinare și pace.

Cu acest sentiment sacru salut pe toți oaspeții noștri, care se află în această adunare a prietiniei.

Unii dintre acești oaspeți ai noștri sînt artiști și intelectuali maghiari, care au suferit ca și noi, și poate mai mult decît noi, de viforul distrugerii. Sînt sigur că vorbele mele vor găsi în sufletul lor ecou. Sîntem dintr-aceeași breaslă, și arta și cugetarea liberă ne-au pregătit de mai demult pentru această primăvară a înoirii.

Alți oaspeți iubiți sînt soli ai Uniunii Sovietice. Am fost anul trecut în Uniune și mi-am putut da sama de puterea uriașă ce s-a dovedit acolo și la biruința căreia am fost cu toții martori. Uniunea Sovietică dă omenirii pilda celei dintăi înfrățiri libere între popoare de rasă și stări de cultură diferite. Am văzut acolo cea dintăi primăvară a omului în devenire, într-o societate care are la temelie munca și o democrație eliberată de scăderile și prejudecățile trecutului. Primăvara păcii care s-a așezat acolo o doresc cu roade cît mai bogate pentru izbînda definitivă a spiritului.

Popoarele mici, cum sîntem noi, au drept să spere, însfîrșit, că vor ieși din constrîngerile trecutului, trecînd în zona libertății prin cultură.

Nu cunosc altă libertate pentru oameni şi popoare decît cultura. Nici libertatea de a trăi în prejudecăţi şi în privilegii, nici libertatea de a te folosi de munca altora, nici libertatea de a nu face nimic, nici libertatea de a huzuri lîngă suferinţa obştească nu le socotesc libertăţi.

Salut ca pe fraţi ai mei pe toţi cei care vor pacea şi buna învoire.

PATRIOTISM

Am fost într-o zi deosebit de interesat de o mică dramă sufletească a unuia din copiii mei. De atunci au trecut mai mult de două decenii ; actorul principal era o copiliţă în clasa a doua primară, blondă ca spicul de grîu şi cu ochii ca cicoarea. Se întorsese de la şcoală, îşi făcea sîrguincios lecţiile, nu fără însă a trage cu urechea şi a privi cu coada ochiului în juru-i. Casa mea, în acea vreme, era plină de tineret, pe care-l interesau o sumă de probleme ale vieţii, între care cele mai grave şi mai complicate erau jocurile de tot felul. Ziua era prea mică pentru a le istovi şi nopţile prea scurte pentru a odihni atîta trudă.

Va fi aruncat careva dintre cei mai mărişori o vorbă despre sporturile în Anglia şi America, unde se află stadionuri uriaşe în raport cu metropole care adăpostesc milioane de oameni ? Sau voi fi făcut eu o observaţie asupra Bucureştilor, care pe-atunci era o mahala încă destul de meschină a Europei ?

Copiliţa ridică de deasupra măsuţei fruntea, cu ochii tulburaţi de nedumerire mîhnită.

Aşa ceva nu poate crede, aşa ceva nu se poate.

— Ce nu crezi şi ce nu se poate ? o apostrofează fraţii mai mari.

Aflăm că nu e de crezut să se afle stadionuri mai mari decît ale noastre în altă parte de lume. Mai aflăm, după uşoare investigaţii, că Bucureştii ar fi cel mai mare şi mai frumos oraş din lume. Asta n-o putuse afla de la ai casei, care, ieşeni ireductibili, adresau Bucureştilor numai zîmbete de îngăduinţă ; asta o aflase de la doamna, de la şcoală, care se ocupa de aproape cu instrucţia şi cu educaţia odraslelor mele. Fireşte, ce aflase de la «doamna», sau ce înţelesese fetiţa de la doamna, avea un deosebit prestigiu. Ceea ce înţelesese ea, sau ceea ce aflase de la doamna, nu putea suferi nici o contrazicere. Doamna era divinitatea ei tutelară. Şi mai cu samă ce-i spusese doamna satisfăcuse în totul patriotismul său juvenil.

Iată însă că fraţii mai mari nu aveau aceeaşi părere în ce priveşte întîietatea Bucureştilor în lume. Asta n-ar fi nimic ; unor asemenea păreri se poate răspunde cu un zîmbet de superioritate, avînd sprijin şi înfăţişarea de apostol iluminat a «doamnei». Dar se pare că şi tata împărtăşeşte credinţa aceasta a fraţilor mai mari, destul de neplăcută sufleţelului ei. Cînd învăţa tata şcoala primară, lucrurile poate stăteau altfel. Dar de-atunci s-a făcut România Mare şi ne-am luat în lume locul ce ni se cuvenea de drept. Tata cel puţin nu rîde, ca fraţii mai mari ; tata o priveşte cu un zîmbet serios şi puţin întristat. O cercetează cu blîndeţă :

— Dacă asta-i părerea ta asupra Bucureştilor, atunci, desigur, şi poporul român e la înălţimea capitalei sale. E cel mai mare, mai deştept şi mai viteaz popor dintre toate popoarele.

Fetiţa se bucură. Negreşit, asta era părerea ei.

— Şi cel mai bogat ?

Asupra acestui adevăr nu putea fi nici o îndoială. Nu era cu putinţă să explic unui copil de nouă ani nimic din tristeţile preocupărilor mele. Lumea rurală săracă, exploatată, neştiutoare de carte, bîntuită de boli. Pătura suprapusă sugînd bugetul statului, îngemănat sau alternativ, ca Romulus şi Remus din legendă ţîţele lupoaicei. Nu-i puteam explica încă nimic din superficialitatea claselor noastre conducătoare, profunda lor lipsă de cultură şi de umanitate, indiferenţa lor faţă de problemele pure ale vieţii şi de problemele sociale. Copilul îşi trăise anii într-o primăvară dulce, într-o casă veselă şi mulţămită, tot ce o înconjura îi dădea drept să creadă că toate ale ei şi ale poporului său — adică ale poporului «doamnei» — sînt aurii şi fără cusur.

Nu puteam, în împrejurarea aceasta, decît să-mi împing mai departe investigaţia ca să-mi dau samă de prăpastia care înconjoară instrucţia şi educaţia şcolară a copiilor noştri. Şcoala intervine înaintea noastră şi intervine cu totul înainte de vreme. Am recunoscut îndată şi cîţiva stîlpi sacramentali ai educaţiei patriotice la care sînt supuşi copii nevîrstnici :

Oricît timp român voi fi — Nu mă tem că voi pieri.

«Logica poeţilor e înafară de discuţie» — mi-am zis. «Românul e născut poet...»

N-am înţeles niciodată la ce ar putea servi asemenea aserţiuni. Nu se naşte nici poet, nici alcoolic, nici ftizic. Totuşi, din nefericire, poate deveni.

Românul are şapte vieţi în pieptu-i de aramă...

Am pipăit-o. De şi subţirică şi firavă, copila părea normală.

Toate aceste adevăruri şi altele erau hrana ei intelectuală de toate zilele. Cînd a înţeles că altul s-ar putea îndoi de ele, am cetit în ochii ei senini prima durere. Am mai înţeles ceva : că doamna ei institutoare era sinceră, în patriotismul ei fierbinte. Că o categorie întreagă de oameni din jurul nostru crede în asemenea vorbe naive, întrebuinţîndu-le ca pe nişte stupefiante şi dispensîndu-se de fapte, la care evoluţia noastră intelectuală nu ne-a dus. Copiliţa era sincer îndurerată că i se extrăgea, ca să zic aşa, măseaua grandomaniei şovine. Mulţi din cei care se află în acest stadiu de dezvoltare intelectuală şi patriotică devin chiar agresivi cînd le atingem prejudecăţile.

Dacă ar încerca să raţioneze, unii şi-ar veni în fire.

Ce-aţi spune de un om care se crede cel mai frumos, mai deştept şi mai bogat şi care ar declama în piaţa publică atare adevăruri ? Ce-aţi spune dacă s-ar crede Cezar sau Isus Hristos ?

Aţi spune că locul unui asemenea om e într-un sanatoriu.

Dar dacă acest om, contrazis de medic, trece la acte de violenţă, ca să-şi impuie adevărul său ?

Omul e un nebun — ca să întrebuinţăm cuvîntul propriu. Dar poporul care debitează pe socoteala sa asemenea inepţii, care dispreţuieşte alte neamuri şi le socoate inferioare, care se cucoşeşte şi se autoadmiră în toate felurile, despre acel popor ce-aţi spune ? Şi ce-aţi spune despre cetăţenii, pretinşi serioşi, care vorbeau astfel despre neamul lor ? Grandomaniei acesteia speciale, vorbirii acesteia goale, ei îi spun patriotism.

Desmeticiţi-vă, oameni buni şi fraţilor, o ţară nu se poate sprijini pe vorbe goale. Patriotismul verbal e o boală ruşinoasă.

Patriotismul e dragostea pentru neamul tău, e faptă în folosul neamului tău, fie cu munca braţelor, fie cu munca intelectuală. Patriotismul e cercetarea scăderilor de care suferă neamul, e aşezare mai dreaptă pentru cei care duc greul vieţii, e eliberarea poporului de cei ce l-au ţinut în prejudecăţi şi somnolenţă, servindu-i stupefiantele tiranilor. Patriotismul e operă pozitivă ; face parte din domeniul faptelor bune, nu a vorbelor goale. Cei săraci cu duhul să nu-şi astupe urechile : pot asculta ; sînt încredinţat că nu vor înţelege.

AJUTOR PENTRU IAŞI

S-a întîmplat, cu prilejul deschiderii Universităţii ieşene, anul trecut, să mă aflu şi eu în vechiul scaun al Moldovii. În faţa spectacolului tragic ce se desfăşura în juru-mi, mi-am cuprins fruntea şi-am plîns ca prorocul biblic de odinioară.

Frumosul Iaşi romantic şi arhaic, aşa cum îl iubea şi-l înţelegea inima noastră, nu mai este. Iaşul veacului XVIII şi XIX, cu bisericile voievozilor şi casele cu grădini de pe Bulevardul Carol spre Copou, Păcurarii, Sărăria sînt cimitire. Iaşii ar putea să fie altfel prin osîrdia şi hărnicia celor care reconstruiesc ţara după dezastrele războiului ; ar putea să fie ceva mai frumos şi mai bun din punct de vedere urbanistic şi edilitar ; dar Iaşii aşa cum l-am apucat noi s-a scufundat. E cetatea din legendă, acoperită de valurile mării ; din cînd în cînd, în unele nopţi line, s-aud din adîncime clopotele ei.

Aşa, clopotele amintirii sună deasupra ruinilor ieşene. Fiecare colţ era evocator în anume regiuni : fie în Beilic, fie la Palatul Domnesc, fie la Trei-Ierarhi, fie la Sfîntu-Sava şi Golia. Unele biserici vechi din Iaşi au fost socotite de cunoscători străini între cele mai artistice monumente religioase din orientul ortodox.

Case şi curţi legate de cultura Moldovii şi a românismului şi de mişcările generoase naţionale şi sociale adăposteau încă fantomele atîtor poeţi şi cugetători scumpi sufletului nostru : Kogălniceanu, Alecu Russo, Costache Negruzzi şi Alecsandri, Eminescu şi Creangă, convorbiriştii, socialiştii de la «Contimporanul» şi «Evenimentul literar», redacţia progresistă a «Vieţii româneşti».

Soarta acestui oraş unic, care a dat poporului atîtea valori intelectuale şi artistice, a fost să cadă prin ignominia unei generaţii rătăcite, generaţie bolnavă şi putredă. Neisprăviţii şi sălbaticii l-au dezonorat întăi prin acte de teroare şi huliganism ; armatele germane au sistematizat apoi ruina lui, aşezîndu-l sprijin activităţii lor războinice ; după jafuri şi prigoniri, după zdrobirea oraşului, a rămas acolo o populaţie mizeră şi înfricoşată, oglindind în privirile ei viziuni de infern.

În primăvara trecută, cînd am văzut pe supravieţuitori, ceteam în bucuria şi aclamaţiile lor un fel de neîncredere şi oboseală. Suferinţile lor fuseseră covîrşitoare. Erau cei subţiaţi de foame şi arşi de gerul iernii ; acum aşteptau eliberarea. Erau cei care au rămas părăsiţi de administraţie, orfani de ocrotirea firească a autorităţii constituite. Vestitorii răului, care şi-au luat misiunea de a răspîndi zvonuri stupide, şopteau, aici, în Bucureşti, că la Iaşi lumea aceea nefericită exercita asupra noilor sosiţi după armistiţiu acte de teroare şi ură.

Însă toată lumea aceea năcăjită a Iaşului, lume ieşită din apocalipsul urii, îşi salvase, din fericire, sufletul. Erau fraţii noştri care se bucurau, nădăjduind întoarcerea unor zile mai bune pentru oraşul lor. Erau lipsiţi de haine, de alimente, de adăposturi, dar mai aveau un suflet.

În tot ţinutul Iaşului, ca şi în întreaga Moldovă, bîntuiau mizeria, foametea şi boliştea. În aglomeraţia crud-

încercaţilor ieşeni se mai găsea încă destul spirit de jertfă, ca să se organizeze, din puţinul lor, asistenţă şi încurajare pentru populaţia rurală a judeţului.

Reprezentanţii guvernului care au prezidat acea sărbătoare a nădejdii în Iaşul ruinat s-au întors de-acolo profund mişcaţi şi hotărîţi să ridice din risipire acea metropolă a sufletului nostru naţional.

Iată, în această primăvară nouă, după greutăţile unui an sărac, sporindu-se asistenţa pentru întreaga Moldovă şi pentru Iaşi. Preşedintele Consiliului de Miniştri ne-a împărtăşit, cu hotărîrea care-l caracterizează, voinţa sa de a se «muta» la Iaşi. Asta înseamnă că a sosit vremea şi pentru Iaşi şi Moldova să se bucure mai îmbielşugat de sprijinul şi ocrotirea la care au drept.

Mă bucur că s-au luat asemenea hotărîri şi că toţi ieşenii conştienţi, care au supravieţuit cataclismului, se asociază cu bunăvoinţă şi muncă efectivă. Salut pe artiştii teatrului ieşan care plănuiesc un larg turneu în folosul operei de refacere.

Toţi cei care au legături cu Iaşii se vor asocia la opera de redresare ce se înfiripă şi creşte. Tot poporul trebuie să se intereseze de Iaşi ca de un părinte sufletesc, de la care a primit lumină şi duh de viaţă.

Nu ştiu dacă oraşul scufundat va ieşi la suprafaţă în lumina lui de odinioară ; totuşi, prin dragostea ce-i arătăm, va rămînea tot al sufletului nostru. Va fi un Iaşi al timpului nou şi al democraţiei care îl ridică la viaţă din umbra morţii.

GORKI

Cînd eram tînăr, la Iaşi, în pragul realizărilor mele literare, ceteam cu nesaţiu literatură europeană. Pe a noastră, destul de puţintică, o istovisem. Pe Eminescu, rămas în mine ca un venin subtil, îl ştiam pe de rost. Pe Caragiale, cînd publica ceva nou, îl ceteam cu glas prietinilor şi reluam lectura fără să obosesc. Nu mai vorbesc de Creangă, al cărui interpret îndărătnic eram. Urmăream fără greş publicaţiile timpului, ca să cunosc tot ce apărea nou. În această epocă specială a pregătirii mele am trecut la literaturile mai mari şi mai vechi. Astfel, multă vreme, am rămas cu pasiunea cetitului, mai constantă decît a creaţiei proprii. De cetit aveam nevoie ca de hrană zilnică ; la creaţia personală eram îndemnat numai din cînd în cînd, în accese de febră. Cînd eram trudit de lupta cu uriaşii scrisului, evadam spre natură, maica noastră generoasă, căreia îi ceream puteri proaspete.

În perioada aceea, sfîrşitul veacului XIX, am început a cunoaşte opera lui Maxim Gorki. Venea după mari maiştri, care se impuseseră definitiv şi demult cetitorilor europeni, venea după Tolstoi, Gogol, Dostoievski şi Turgheniev. Gorki apăruse la rîndul său cu un nou

val de asalt al ruşilor, între care se remarcau Korolenko, Leonid Andreev, Arţibaşev, Cehov. L-am preferat atunci, hotărît, pe Gorki. L-am adaos apoi pe Cehov. Lectura lui Korolenko îmi era deosebit de agreabilă ; am cunoscut pe autor şi la noi în ţară, cînd vizita la Ploeşti pe cumnatul şi prietinul său, Dobrogeanu-Gherea. Cu Arţibaşev şi Leonid Andreev nu m-am putut împăca. În excesul lor mi s-au părut mai puţin originali decît marii lor înaintaşi şi contimporani. Gorki m-a cîştigat dintrodată şi deplin prin poezia lui, prin subiectele şi atmosfera ce aducea. Povestirile lui Gorki înfăţişau o lume năcăjită, săracă, frămîntată de aspiraţiile unei vieţi mai bune. El a fost poetul pribegilor în necontenită mişcare pe vastul pămînt al Rusiei, al acelor ţărani şi vagabonzi fără căpătăi care umblau parcă pe drumuri lungi şi nesfîrşite, ca să ajungă la un liman de tihnă, ori să nimerească la Dumnezeu ca să-l întrebe cînd se va sfîrşi suferinţa sărmanilor.

Atmosfera aceasta specific rusească şi simpatia pentru umiliţii vieţii nu era ceva cu totul nou. Dostoievski ne deprinsese cu ea în «Umiliţi şi ofensaţi» şi în «Casa morţilor». Dar Dostoievski a fost un psiholog de mare ascuţime al cazurilor bolnave ; pe cînd oamenii lui Gorki sînt sănătoşi din punct de vedere clinic, numaicît au acel nedesluşit şi acea nelinişte proprie ruşilor. Dacă vă mai amintiţi de «Război şi pace» a lui Tolstoi, într-un capitol în care e vorba de pregătirile bătăliei de la Austerlitz, se descrie marşul obosit şi cenuşiu al infanteriei ruse. Trec oameni, trec oameni necunoscuţi, trec jertfe de care nu va mai rămîne nici o amintire. În acel furnicar în mers doi camarazi schimbă cîteva cuvinte. Nu se ştie cine sînt, nici de unde vin, nici dacă mîni vor mai fi ; dar schimbă cîteva cuvinte adînci şi se duc fără urmă. Cele cîteva vorbe ale lor

îţi rămîn în suflet. Sînt vorbe de o mare tristeţă omenească, pe care le-au lăsat să cadă doi anonimi. În unele din povestirile lui Gorki, din acea epocă de care vorbesc, regăseam simţimîntul acesta care mă pătrunsese cînd cetisem pagina din «Război şi pace». Căutarea sensului vieţii se întîlneşte ades în marea literatură rusească. În opera lui Gorki ea e preocuparea de căpitenie. Deasemenea, tipuri ale aceleiaşi familii apar în «Istorisirile de vînătoare» ale lui Ivan Turgheniev — de pildă în «Izvorul lui Malinov», sau în «Lgov», sau în «Cîntăreţii ruşi», sau în «Casian de la Krasivîia Meci». În Gorki coloratura e mai puternică şi semnificaţia umană mai adîncă.

Căutîndu-şi şi fixîndu-şi subiectele creaţiilor artistice, un scriitor răspunde obişnuit preocupărilor şi mijloacelor lui poetice. Astfel, el pune în paginile cărţilor lui propriul său suflet şi o interpretare proprie a vieţii exterioare. Gorki a pus întrebări timpului său şi a proiectat asupra viitorului neliniştile sale, în care se aflau concentrate neliniştile şi aspiraţiile poporului rus. De aceea, mai tîrziu, el a fost selectat şi îmbrăţişat de lumea nouă, ieşită din revoluţia răsăriteană.

Această nouă lume răsăriteană îşi are rădăcinile adînc înfipte în trecut. Poporul rus e ultimul dintre popoarele europene care vine, după lungă întîrziere, să aducă lumii partea sa de contribuţie la civilizaţie şi la progres. Lumea apuseană îşi făurea destinele încă înainte de împlinirea primului mileniu. Renaşterea ei spirituală avea loc într-un răstimp de răgaz şi de tihnă relativă, cînd în Răsărit bîntuia încă viforul invaziilor şi se săvîrşeau frămîntări haotice. Şi neamul nostru a avut parte de această soartă : pămîntul Daciei a fost măturat de toţi năvălitorii ; toate hoardele au făcut popas în cîmpiile noastre ca să-şi hodinească

trudele şi să-şi astîmpere foamea. Pe un teritoriu infinit mai vast, de sub Cercul Polar pînă la Marea Caspică şi Marea Neagră, timp de o mie de ani, uriaşele roiuri ale flămînzilor au bîntuit Sciţia. Matca lor era în Răsăritul îndepărtat, în stepele mongolice, sub munţii Altai şi mai departe. Furnicarul uman al Chinei aşezate şi civilizate îi comprima pe nomazi. Viaţa aspră, foamea periodică, înmulţirea noroadelor acestora primitive şi războinice i-au îndemnat să caute spre apus o viaţă mai bună. Din veac în veac, împingîndu-se unele pe altele, bătîndu-se, prigonindu-se şi făcîndu-şi loc, au tot curs, modificînd, după cum cunoaşteţi, în chip profund, structura Europei. Toate aceste valuri au bătut în primul rînd asupra slavilor. Ei înşişi, slavii, s-au mişcat în acest Răsărit european pînă cătră Mediterana, dar penetraţia lor a fost paşnică. Frămîntarea aceasta de valuri vrăjmaşe a durat pînă în veacul al XIII-lea, cînd hoardele lui Ghinghishan au şi rămas în stepa rusească, organizînd o domnie de împilare asupra Rusiei. Incursiunile repetate ale tatarilor de Kipceak şi Crîm le-a îndurat şi poporul nostru. Ne putem uşor face idee care a fost în veacuri mai apropiate, după ce apărusem şi noi în istorie, viaţa noroadelor Rusiei. Viaţa aceasta crîncenă venea după alte secole de invazie. Să socotim, pe de altă parte, că popoarele Rusiei au avut a lupta cu asprimea stihiilor, îndărătnicia pămîntului, cu mlaştinile şi pustiurile. Din acest trecut şi din aceste împrejurări tragice a rezultat caracterul acestui popor. Sufletul şi caracterul poporului rus, reprezentat prin scriitorii săi, e pătruns de aceste suferinţi vechi, de neliniştile necontenite. Vicisitudinile repetate i-au dat răbdare şi forţă domoală ; asprimea luptei cu natura şi elementele i-au dat seriozitate şi gravitate în faţa vieţii. Îm-

pilările de tot felul i-au sporit aspiraţia către libertate şi i-au adîncit resentimentul contra tiraniei. Valurile-i crescînde şi-au cheltuit întăi puterea pentru a se elibera de mongoli, apoi spre cucerirea unui vast teritoriu, însfîrşit, pentru a se elibera definitiv. Lichidările revoluţiei şi instaurarea noii puteri sovietice orientează popoarele răsăritene către un mare destin.

În schiţa aceasta comprimată a istoriei popoarelor Rusiei, se găseşte, în parte, explicaţia caracterului dominant al marilor scriitori ruşi. Am fost atraşi către această literatură mai cu samă prin atitudinea scriitorilor ruşi în faţa problemelor vieţii şi problemelor sociale. Pentru scriitorii ruşi viaţa n-a fost niciodată un joc. Ei au adîncit suferinţile şi problemele. Cei trişti ne covîrşesc şi ne zguduie pînă la suferinţă ; umoriştii au amărăciune şi cruzime de satiră. Scriitorii ruşi n-au căutat izolarea într-o artă pură şi stearpă. Au rămas mereu exponenţi ai durerilor şi aspiraţiilor poporului ; au fost în fruntea mişcărilor revoluţionare, au suferit pentru libertate, au murit pentru libertate.

Din această familie eroică de intelectuali face parte Gorki. În suferinţile şi aspiraţiile lor, scriitorii Rusiei în devenire se înfrăţesc, din orice categorie socială ar fi făcut parte. Intelectualitatea şi arta îi înobilau şi îi înmănunchiau într-aceeaşi familie şi într-acelaşi destin. Unii din martirii libertăţii ruseşti au fost prinţi ; alţii au fost simpli muncitori. Tolstoi şi Turgheniev au fost oameni născuţi în avere şi fast : operele lor au contribuit totuşi la dărîmarea nedreptăţii şi la eliberarea sufletului rus. Gorki stă lîngă ei, de şi a ieşit dintre umiliţii vieţii.

Scriitorul a cărui amintire o sărbătorim a fost înscris în registrele stării civile cu numele Alexei Maximovici Peşkov. S-a născut la 23 martie 1868. Niciodată

nu-l va mai chema decît Gorki — adică Amărîtul. Maxim Amărîtul a fost numele lui adevărat. Plină de amărăciune şi zbucium i-a fost viaţa.

A văzut lumina zilei la Nijni-Novgorod, pe Volga, adică în mijlocul marii Rusii. Tatăl său era un biet om sărman, tîmplar de meserie. Copilăria şi adolescenţa, Gorki şi le-a petrecut într-un mediu de mizerie, fără nici o lumină de bucurie şi fără nici o nădejde.

După ce tatăl său, tîmplarul, ş-apoi biata maică-sa, ftizică, s-au petrecut din viaţă, Gorki e adăpostit cîtva timp la bunicul său, boiangiul Kaşirin. După ce încearcă să-l facă calfă a sa, bătrînul, sărăcit şi slăbit, nu-l mai poate ţinea şi-l aşază ucenic la un cismar. Copilul de zece ani era prea şubred, cu o predispoziţie morbidă moştenită de la mama sa ; nu poate deveni cismar. Caută altceva. Vrea să înveţe desenul. Nu se statorniceşte nici în această învăţătură. Intră slugă pe un vapor care plutea pe Volga. Regimul pe vas i-a fost şi mai penibil ; era hărţuit de tot personalul vaporului şi împovărat de toate muncile. Pînă ce Smurîi, bucătarul vasului, îl ia subt aripa sa. Pe lîngă hrană mai bună, necesară trupului său debil, la Smurîi, tînărul pribeag găseşte aliment şi pentru sufletul său — cărţile bucătarului, în cetirea cărora se cufundă cu pasiune. Asta îl hotărăşte să înveţe carte. Părăseşte vaporul şi caută şcoala, la Kazan — oraş vechi, aşezat tot pe Volga. Aici n-are unde se adăposti, n-are ce mînca. Ca să-şi păstreze viaţa, intră lucrător la o brutărie, căzînd iară în truda cumplită a muncii fără răgaz şi între oameni mizerabili şi brutali. Mediul acesta l-a descris mai tîrziu în nuvela «Douăzeci şi şase şi una». Avea numai optsprezece ani cînd, sătul de încercări, lovit pînă în fundul sufletului de zădărnicia existenţii lui, tînărul Alexei Maximovici încearcă să

se sinucidă. Nu izbuteşte nici în asta. Porneşte înainte, resemnat, hotărît să pribegească pînă ce va cădea. Un timp e cantonier, pe urmă copist la un avocat. Rătăcirile i-au fost o adevărată şcoală a vieţii. A găsit în frumuseţile naturii un reconfort şi un izvor firii sale poetice. A aflat în pribegii cu care a călătorit ori i-a întîlnit tipuri interesante. A reţinut mai cu samă, după cît se vede din opera sa, pe acei tovarăşi care erau însetaţi de libertate. Căutîndu-şi astfel destinul, umblă de la miazănoapte la miazăzi, de la apus la răsărit, făcînd toate meseriile, e un vagabond din drama sa «Azilul de noapte», pe care a scris-o mai tîrziu. În ruseşte piesa se chiamă «La fund».

Rătăcind, ajunge în 1892 la Tiflis. Slujeşte acolo ca împiegat copist în administraţia Căilor Ferate. Aici, la Tiflis, publică, în ziarul «Kavkaz», prima sa povestire, intitulată «Makar Ciudra».

Prin această primă povestire, apărută în traducere după un text nemţesc, l-am cunoscut pe Gorki, pe cînd învăţam la Iaşi. Trebuie să fi fost în 1899. Traducătorul era un modest şi harnic publicist, C. Săteanu, care mai trăieşte încă, bolnav şi suferind, în oraşul devastat. După «Makar Ciudra», povestire romantică, am cunoscut pe «Celkaş», hoţul cu profil vulturesc şi cu avînturi nobile. Am mai cetit legende din viaţa Caucazului, din Crimeea şi Dobrogea.

Tînărul scriitor şi-a fixat oarecum în faţa vieţii şi a societăţii atitudinea, într-un poem în proză, intitulat «Cîntecul şoimului», din care îmi îngădui să reproduc un fragment :

«Un şarpe s-a urcat în munte şi s-a aşezat într-o trecătoare umedă, privind, încolăcit, marea.

Strălucea soarele sus, munţii răsuflau aburi de arşiţă, valurile sunau jos în stînci.

Un pîrău fugea spre mare prin chei, spumînd în umbră, rostogolind bolovani.

Alb înspumat, îşi spinteca puternic calea în munte şi cădea în mare zvonind mînios.

Deodată din văzduh a căzut un şoim, cu pieptul sfîşiat şi aripile sîngerate, în trecătoarea unde se încolăcise şarpele.

A căzut cu un ţipăt de mînie neputincioasă, izbindu-se cu pieptul de stînca rece.

Înspăimîntat, şarpele s-a zvîrlit la o parte, dar apoi a înţeles îndată că paserea nu mai are mult de trăit.

S-a apropiat de şoimul rănit şi l-a aţintit în ochi, şuierînd o întrebare.

— Mori ?

— Mor ! a răspuns şoimul, adînc suspinînd. Mîndru am trăit şi am cunoscut fericirea. Am luptat viteaz, am cercetat cerul. Tu nu poţi rîvni să ajungi acolo, sărmane !

— Cerul ? Pustie goală. N-am de ce mă tîrîi pînă acolo. Mă simt tare bine aici, unde e cald şi umed.

Aşa a răspuns paserei slobode şarpele, şi zîmbea în sine aiurelilor şoimului.

Şi se gîndea : „Ori zbori, ori te tîrăşti, sfîrşitul e acelaşi. Toţi intrăm în pămînt, toate sînt scrum".

Dar şoimul tresări deodată cu semeţie, îşi înălţă capul şi privi în juru-i. Apa curgea prin bolovăniş sur, trecătoarea întunecoasă era înăbuşitoare şi mirosea a putreziciune.

Îndîrjindu-şi puterea, şoimul a ţipat atunci cu durere :

— Numai o dată să mă mai înalţ în cer ! să-mi strîng duşmanul la rănile pieptului meu ; să-l înec în sîngele meu ! O, fericire a luptei !

Şi şarpele s-a gîndit : „De vreme ce se tînguie aşa, poate într-adevăr e frumos să vieţuieşti sus, în cer".

A îndemnat pe şoimul cel liber: „Apropie-te de marginea trecătorii şi aruncă-te în prăpastie. S-ar putea ca aripile să te ridice şi să mai poţi pluti în văzduh."

Şoimul a zvîcnit c-un strigăt semeţ şi s-a dus lunecînd cu ghiarele pe stîncile umede, spre genune.

Şi-a desfăcut aripile, a răsuflat adînc cu ochii scînteind şi s-a rostogolit.

Ducîndu-se ca o piatră din colţ în colţ pe rîpă, şi-a frînt aripile, şi-a pierdut penele.

L-a luat puhoiul pîrăului, l-a săltat, spălîndu-i sîngele, şi, încununîndu-l cu spumă, l-a aruncat în mare.

Şi valurile sunau trist în stînci, iar trupul şoimului nu s-a mai zărit pe aria mării.»

Gorki de la început chiar a fost un scriitor pe care l-am acceptat cu toată admiraţia şi iubirea. Celebritatea sa europeană a fost rapidă şi s-a menţinut.

Îndată ce numele nou, Maxim Gorki, apare sub prima povestire, şi îndată ce se vede că acest nume nou nu se va scufunda, pribeagul simte nevoia să se întoarcă în locul său de naştere. Gorki se întoarce la Nijni-Novgorod. În răstimp, a intrat în legătură cu Vladimir Korolenko, care-l preţuieşte şi-l sprijină. Una după alta se publică în revistele ruseşti povestiri şi nuvele care-l fac celebru în Rusia şi din ce în ce mai cunoscut în Europa.

Fireşte, tînărul scriitor se alătură de mişcarea revoluţionară. Asta-i aduce primele neplăceri ale închisorii ţariste. E eliberat însă îndată. Faptul s-a întîmplat în răstimpul cînd i s-a jucat la Moscova piesa «La fund» sau «Azilul de noapte» — care mai tîrziu a dobîndit o mare faimă şi s-a jucat pe toate scenele continentului. Piesa s-a jucat la Iaşi întăia oară la noi, şi am aplaudat-o şi eu cu tot tineretul intelectual al epocii. Era pe

atunci un tineret generos, pe care l-aş dori renăscut în vechea cetate a Moldovii.

Activitatea lui Gorki urmează neîntrerupt, sporindu-i renumele. După 1900, am cetit «Foma Gordeev», «Trei oameni», «Spionul». Revistele noastre dau tot mai multe tălmăciri ale povestirilor şi amintirilor lui. În biblioteca Academiei Române găsesc o destul de lungă listă de tălmăciri apărute pe vremuri, unele semnate de publicişti cunoscuţi, ca Ion Nădejde, Horia Petra Petrescu, Lia Hîrsu, Sofia Nădejde, Ion Pas. Lista aceasta cuprinde vreo treizeci de volume. Pomenesc cîteva din titlurile acestor traduceri : «Azilul de noapte», «Ceva mai bun, mai omenesc», «În temniţă», «Note din închisoare», «Stăpîni şi robi», «Suflete desnădăjduite», «Lepădăturile societăţii», «Un an de revoluţie rusească», «Revelionul unui vagabond», «Cain», «În stepă», «Printre străini», «Pe coastele Italiei», «Scene din viaţa vagabonzilor».

Din ce s-a tradus pe vremuri în literatura noastră se poate vedea că traducătorii şi cetitorii căutau în opera lui Gorki pe omul năcăjit, pe omul strivit de împilări şi mizerie, rîvnind libertatea şi o aşezare mai bună socială.

Între operele lui Gorki traduse în româneşte înainte de primul război mondial, deci cu ani înainte de revoluţia din 1917, se găseşte romanul «Mama». E o traducere ca vai de lume, tipărită în 1910, în care nu a fost cu putinţă să supravieţuiască nimic din arta marelui scriitor. Totuşi cartea am cetit-o cu interes, din pricină că în ea se vede cum s-a săvîrşit, în chip violent, alăturarea lui Maxim Gorki la mişcarea revoluţionară. Eroii din «Mama» sînt nu intelectuali, aşa cum ne obişnuise literatura curentă rusească, ci muncitori, oameni simpli, cu rîvnă de a se instrui şi de a schimba aşezările nedrepte ale lumii. Pavel Vlasov e un tînăr lucrător, care, după

ce se eliberează pe sine însuşi din ignoranţă şi prejudecăţi şi din moştenirea mizerabilă a tatălui său alcoolic şi bestial, îşi propune ca ţel al vieţii să se jertfească pentru semenii săi. Marea masă a lucrătorilor nu-l poate înţelege. Pavel Vlasov înfăţişează pe lucrătorul conştient şi organizat. I se alătură cîţiva tovarăşi care-l înţeleg şi cred în el. E sprijinit de cîţiva intelectuali. E sprijinit moralmente mai ales de acea Mamă admirabilă şi simbolică, femeia umilită şi oropsită, care încet-încet se desface din negura trecutului şi prin dragoste se alătură de luptătorii socialişti. Mama e femeia rusă care pe lîngă jertfa pe care a dat-o prin copiii, soţii şi fraţii săi, întru înfăptuirea dreptăţii sociale, a adăpat şi cu sîngele ei generos grădina lumii noi, asupra căreia luceşte soarele nădejdii, soarele adevărului. Pentru Mama revoluţia e o religie de înfrăţire şi bunătate care înlocuieşte pe cea veche, aservită tiraniilor.

În ianuarie 1905, mişcarea muncitorească fusese frîntă şi înăbuşită în sînge de poliţia ţaristă. Încarcerarea lui Gorki s-a produs în această epocă. După eliberare, Gorki pleacă în Italia, de unde se întoarce în 1913. În 1917 se alătură revoluţiei. Se ştie că a fost bun şi preţuit prietin al lui Lenin. În 1921 pleacă iar în Italia ca să-şi îngrijească boala de piept, de care suferea încă din tinereţă. În 1930 se întoarce din nou în patrie. Mai trăieşte pînă în iunie 1936, cînd moare.

Opera lui poetică e plină de amintiri ale copilăriei şi tinereţii, de povestiri simple şi directe, fără nici un artificiu, din viaţa de pribegie pe care a dus-o umblînd, mai mult pe jos, prin vastele întinderi ale Rusiei. Cum spune foarte bine Philippide într-o notă — prefaţă la o traducere în româneşte a amintirilor din copilărie a scriitorului, apărută de curînd la Cartea Rusă — întăia oară cu Gorki omenirea năcăjită, zbuciumată, muncită

este văzută şi observată, apoi descrisă cu imparţialitate de un om care îi aparţine prin naştere şi prin viaţă. Oamenii din povestirile lui Gorki sînt tovarăşii săi de muncă şi de vagabondaj. Gorki îi prezintă simplu şi sincer. Îi place să-i aleagă pe cei care caută în vasta Rusie de odinioară libertatea şi adevărul vieţii. Ni-i înfăţişează cu simpatie şi înţelegere. Evenimentele revoluţionare care au răsturnat stările de lucruri şi au dat deslegare aspiraţiilor acestor neliniştiţi nu le întunecă întru nimic valoarea umană şi artistică. Le rămîne creaţiilor lui pe lîngă asta şi o valoare documentară socială a timpului, mărturie de primul rang a unor stări de lucruri ce nu mai puteau dura ; ele explică seismul social care a dat naştere lumii nouă din Republica sovietică.

Prin timpul în care şi-a produs cea mai importantă parte a operei sale, Maxim Gorki ar părea că se leagă de literatura clasică rusă. Din consideraţii pe care le-am expus, eu îmi îngădui a-l socoti cel mai reprezentativ scriitor al Revoluţiei.

ORAȚIA DE ANUL NOU

M-am obişnuit să scriu povestiri de sărbători încă de acum patruzeci şi ceva de ani, pentru revistele şi gazetele noastre şi am scris felurite lucruri în legătură cu obiceiurile şi datinile din Moldova. Aş putea spune acum, cînd mi se face aceeaşi cerere pentru publicaţiile de azi, că e rîndul altor generaţii de scriitori în proză să-şi dea tributul la acest altar al sufletului colectiv ; am scris ani după ani şi-mi ajunge. Scriam altădată pentru copiii mei, căci mă gîndeam la ei cînd compuneam şi în ei observam în primul rînd reacţiunea acelor poveşti. Astăzi acei copii m-ajung din urmă ; a trebuit să le scriu cu vremea istorisiri mai complicate şi mai lungi. Unii au şi trecut pragul vieţii, după ce s-au fixat într-un peisagiu ori într-o dramă, în care îi mai caut, c-o mîhnire ce nu se poate alina.

Datinile de Crăciun le-am înfăţişat în «Vestitorii», cîteva pagini unde se descrie cum doi fraţi, copilaşi de la ţară, se duc cu steaua de la un cătun la altul, ca să ducă vestea cea mare a sfintei naşteri.

Despre bradul de Crăciun mi se pare că n-am scris, de şi populaţia măruntă a casei mele l-a avut la timp. E un obicei străin, pe care poporul cel mare de la sate

nu-l cunoaşte. La ţară umblă colindători, stelari şi irozi.

Cîntecele de stea şi cele de la piesa populară a irozilor sau vicleimului nu sînt prea vechi : sînt literatură religioasă scrisă cîndva şi intrată în circulaţie. Se cunoaşte uşor asta de la factura versurilor, cu mult inferioare literaturii orale. Mai vechi şi mai frumoase sînt cîntecele colindătorilor. Unele mă mişcă şi astăzi. În sărbătorile acestea am auzit cîteva pentru întăia oară la o serată a prietinilor Cehoslovaciei. Unele vin dintr-un afund de vreme şi melopeea lor simplă pare a fi un suspin teluric.

În ţinuturile de miazănoapte ale ţării s-a păstrat deosebit de bine, de Anul Nou, o datină mai veche decît toate, cred eu, care acolo se chiamă «a umbla cu uratul». E ceea ce spuneţi domniile voastre «pluguşor». Asociate cu «uratul» se află adeseori în acea parte de ţară capra, ursul şi căluţul. Uneori şi «nunta».

La Bucureşti, pluguşorul e un mic spectacol de zi, fără cuvinte, un plug adevărat, înflorit, tras de oameni în costume albe naţionale. În Moldova, temeiul acestei «datini» e «oraţia». O poate rosti şi un singur om, fără însoţitori, în taina serii ajunului Anului Nou, în sara de Sfîntul Vasile, după ce s-au aprins lumînările. Urătorul sună din cînd în cînd, rar, un clopot, închipuind boii şi munca aratului de primăvară. Tovărăşiile de flăcăi adaugă buhaiul, instrument care imitează mugetul boilor, fluier, dobă şi pocnete de harapnic.

Logofete, logofete,
Pune spata la perete
Şi urechea la fereastră
Ca s-asculţi povestea noastră.

Aşa începe una din multele variante ale urăturii, despre care spun eu că e temeiul datinii. Unii urători bătrîni

recitează o oră această baladă, resfrîngere a misterelor de la Eleusis. E vorba în ea de toată munca agricolă pentru a sămăna şi a recolta grîul din care se face pînea cea de toate zilele. E o poezie înflorită şi colorată, plină de vervă şi umor, în care deseori urătorul, dacă are talent, îndrăzneşte să adaoge stihuri proprii.

S-a sculat jupînu gazda într-o joi,
Cu plugul cu doisprezece boi...

Ară şi samănă. Pe urmă seceră. Apoi macină. După aceea gospodina lui coace pîne şi colaci.

Fiecare epizod e un capitol larg dezvoltat şi înflorit stilistic.

De mult, cînd a apărut această oraţie a bobului de grîu în Dacia, cap de an era echinocţiul de primăvară. Şi stăruinţa ei în regiunile muntoase dovedeşte că populaţiile care o ascultă, înainte de a se îndeletnici cu păstoria, practicau agricultura. Aceasta a fost deci înaintea invaziilor. Această oraţie deci e o dovadă care nu poate fi înlăturată, a stăruinţii poporului român în pămîntul pe care-l moşteneşte din preistorie. Sînt şi alte dovezi pe care le discută istoricii. Iată argumentul bardului popular mai hotărîtor decît toate.

Civilizaţia Daciei s-a sfărmat odată cu oraşele ; omenirea de aici a dat înapoi pînă la păstoria din epoca pietrei cioplite şi a bronzului ; oraşul şi satul au devenit locuri întărite şi rare (*civitas* şi *fossatum*, cetate şi sat) ; mulţimile s-au frămîntat în suferinţă de veacuri şi în regres necontenit ; au pribegit la munte în bejenie, s-au întors iar în locurile deschise ; şi-au schimbat limba, s-au amestecat, s-au creştinat ; s-au supus stihiilor în port şi în felul de viaţă ; au păstrat sufletul trecutului în stihuri în care răsună un ecou al misterelor şi datinilor antice.

Am obiceiul să spun zîmbind uneori, îndoindu-mă poate, de adevărul pe care-l anunţ : «poetul are totdeauna dreptate». Mi se pare că aici n-am dreptul să mă îndoiesc. Aceşti ţărani simpli vin din depărtarea trecutului, cu sufletul lor în care nu-i ură împotriva altor neamuri, nici strigăt de război şi dobîndă, ci numai dragoste de pămîntul pe care au vieţuit. În limba lor s-a păstrat şi amintirea vechii civilizaţii a Daciei fericite în cîteva vocabule : pămînt e *pavimentum*, loc pardosit cu piatră, deci oraş, şi mormînt, *monumentum*, gropniţă împodobită cu inscripţii.

Astfel, dreptatea pe care trebuie s-o dobîndească plugarii Daciei într-o ţară cu rînduieli nouă se vădeşte nu numai în prezentul plin de dureri şi speranţe, ci şi în trecutul în care au cîntat poeţii lor anonimi.

MUZEUL AMINTIRII

Praga n-a fost distrusă de bombardamentele aeriene ale ultimului război, aşa încît am avut norocul să găsesc acest vechi oraş întreg, aşa cum l-au lăsat regii lui, arhiducii austriaci şi nobilimea amestecată a evului mediu. Biserica gotică a sfîntului Vit şi palatul de reşedinţă, basilica romană a sfîntului George, aşa de armonioasă în simplicitatea liniilor ei, înălţimile romantice de la Petrin, de unde se deschide perspectiva Vltavei, cu podul de măiestrie barocă al lui Carol al IV ; cartierele intacte din veacul al XII, cu uliţi strîmte şi construcţii masive, sub cenuşiul cărora au trăit, au luptat, au suferit şi au murit douăzeci şi cinci de generaţii de cehi cuminţi şi robaci, statornici şi îndîrjiţi întru păstrarea fiinţii lor naţionale.

Tulburările anarhice, războaiele religioase, braţul de fier al nobililor au frămîntat, au lovit, au prădat, au istovit acest popor în care se poate observa însă suferinţa trecutului. Nobilimea cehă, cîtă a rămas după primele rezistenţe, s-a dat, fireşte, de partea stăpînilor vremelnici ; poporul de rînd a rămas neînduplecat : el a plătit toate războaiele, a întreţinut luxul tuturor mă-

ririlor, a flămînzit, a însetat şi a lăcrămat ; şi a renăscut la viaţa nouă a lumii păstrînd încă în înfăţişare o gravitate sumbră.

Ţara cehilor e o grădină bine ţinută. Peisagiile ei samănă întrucîtva cu ale Ardealului nostru. Şi Boemia e un platou înalt cu linii necontenit schimbătoare. Cîmpurile cultivate şi pădurile arată o îngrijire meticuloasă. Totul, aş putea zice, pare numerotat şi catagrafiat. În fiecare fund de văiugă apa e reţinută într-un heleşteu — cît de mic. După cum în fiecare ogradă de fermier se găsesc paserile, tot aşa în heleşteie se află peştele : i se aruncă hrană şi i se priveghiază creşterea. Drumurile care leagă sate şi ferme, foarte bine întreţinute, cea mai mare parte asfaltate. Curate sînt nu numai şoselele, ci şi cîmpurile şi pădurile. Nu văd grămezi şi vreascuri, sub brădeturi, nici trunchiuri căzute. Totul e marcat, ştiut, preţuit. Ogoarele pieptănate, ca şi grădinile din laturea caselor.

Fac aceste observaţii nu ca să dau învăţătură compatrioţilor mei. Las' că unii dintre ei se socotesc cei mai deştepţi oameni pe lume. Dar vă încredinţez că şi mie îmi place mult codrul lăsat în voia lui, cu sălbătăciunile şi singurătăţile fecioare şi îmi păstrez evlavia pentru acele adîncuri ale munţilor noştri, unde natura pare încă în ziua a doua a creaţiei. Urşii, lupii, caprele negre, cocoşii de munte şi dropiile nu sînt numai vorbe şi imagini din cărţi şi dicţionare ilustrate. Cerbii stau în sălaşurile lor neviolate ; nu-i chiamă paznicul pe nume, în parc, să le dea fîn şi sare. Şi crapii intră în limanurile Dunării ca subt impulsul unei stihii înfricoşate.

Dar ce voiţi ? Cehii au o ţară săracă. Au fost forţaţi s-o disciplineze şi să stoarcă din ea toate posibilităţile. Aşa încît au ajuns s-o facă bogată prin munca stăruitoare a oamenilor ei.

Plăcerea de a constata bielşugul nativ al patriei mele e pricinuit numai de semeţia mea de primitiv, căci la noi ţara e bogată, iar omul ei sărac. Vorbesc de omul din obşte, care-i sarea pămîntului, şi care, însfîrşit, astăzi a cîştigat dreptul de a trăi altfel decît pînă acuma. În faţa lui se deschid deodată toate posibilităţile : şi orînduirea bogăţiilor Deltei, şi curăţirea codrilor, şi canalizările, şi irigaţiile şi tot ce încîntă ochiul automobilistului pe minunatele autostrade din Cehia. I se deschid aceste posibilităţi, care se vor realiza : şi din pricină că, în guvernarea nouă democratică, chestiunea ridicării vieţii noastre rurale formează o preocupare majoră, şi din pricină că suferinţile şi nevoile ne vor fi fost şi nouă sfînt învăţător.

Bucurîndu-mă o viaţă de sălbătăciile codrilor şi singurătăţile bărăganelor, ca şi de datinile vechi şi de cîntecul bătrînesc, am avut în mine totuşi necontenit prezent un demon al neliniştii care, după ce lăsam muntele şi pustia, mă îndemna să caut spre fraţii mei în suferinţă şi să tind, în visurile mele de viitor, spre peisagiul rectificat, spre ferma model, spre dispariţia literaturii orale, deci spre dispariţia analfabetismului, şi spre toate celelalte lucruri despre care trecerea mea fugitivă prin Boemia mi-a dat o ilustrare concretă.

Impresiile mele sumare sînt, fireşte, ale unui călător grăbit, care trece cu automobilul şi care, după rînduiala civilizaţiei mecanice, cată să fie prea avar cu timpul său. Totuşi, am ţinut să mă abat, din plimbările rapide prin Praga, într-un loc al vechimii şi al pătimirilor, unde am întîrziat cîteva ore.

Se află în cartierul cel vechi evreiesc, care datează din veacul al zecelea, un cimitir ş-o sinagogă. Sinagoga ar fi a doua din Europa ca vechime. Cimitirul, strîns astăzi între zidurile construcţiilor cu liane încîlcite şi împle-

tite în jurul lespezilor funerare, a slujit de alinare şi tihnă îmbulzelii aprige din ghetto, vreme de veacuri. Stau sub pămînt oseminte în şapte etaje. De două sute de ani grădina morţii e dată singurătăţii. Ici-colo morminte de rabini, trecuţi spre vîltoarea eternităţii neclintite. În preajma criptei vestitului rabin Levi, căruia i se atribuie fantoma Golemului din legenda medievală, trecem pe lîngă un singuratic cărturar care citeşte invocări sfinte, cu uşoarele temeneli consacrate : rămîne singur cu morţii, murmurînd trecutului, indiferent ca şi lespezile la trecerea noastră.

Coborîm în sinagoga rămasă mult sub nivelul oraşului modern. Acum opt sute de ani s-au refugiat aici oamenii comunităţii, cerînd Domnului-Dumnezeu ocrotire împotriva ucigaşilor care-i urmăreau în uliţi şi în case, tăindu-i şi răpindu-le bunurile. Erau bande organizate şi aţîţate împotriva ovreimii de către mai-marii timpului, din motive pe care le cunoaştem şi subt aceleaşi pretexte rămase valabile de la Filip al II-lea la Hitler. De nenumărate ori s-a organizat astfel hoţia domnească în principatele germane.

Îmbulzeala din sinagogă a devenit o hecatombă. Toată suflarea dinăuntru a fost jertfită ; lespezile, zidurile, sulurile sfinte au fost stropite cu sînge. Pe mulţi i-a primit cimitirul cel vechi, pe mulţi apa Vltavei. Toţi s-au dus spre Dumnezeul unic, la ţărmul fluviului Amenti.

În lumea nouă, după atîtea sute de ani de nelinişte, iată că asupra poporului ales s-a ridicat un tiran cu mijloace mai iscusite şi metode ştiinţifice.

Am vizitat muzeul mozaismului, poruncit de dictatorul german acolo, în anticul ghetto, lîngă anticul heighes şi lîngă antica sinagogă a măcelului. Cele mai scumpe odoare ale cultului şi preţioase suluri cuprinzînd Tora şi manuscriptele sfinte migălite de rabini cu credinţă

înfricoşată, tot ce a fost în legătură cu naşterea, nunta, moartea şi datinile marilor sărbători a fost strîns la un loc din toată Europa cucerită. Cîţiva savanţi evrei, dintrei cei mai pricepuţi, au fost însărcinaţi să catagrafieze strict şi să orînduiască acest muzeu. S-a adaus şi o cameră cuprinzînd o familie tip — trei generaţii — manechine de ceară în decorul tradiţional, strînse în jurul unei mese şi serbînd un moment biblic. Hitler voia să dea astfel o replică lui Savaot, lăsînd numai un muzeu al amintirii, pentru ziua cînd nici un evreu nu s-ar mai fi aflat în viaţă în spaţiul pe care îl umbrea gloria-i funebră.

După ce muzeul a fost alcătuit cu pietate şi cutremur sub semnul spaimei, învăţaţii evrei şi-au primit plata. Conducătorul lumii a hotărît uciderea lor imediată, urmînd să se intensifice şi exterminarea evreimii de rînd pînă la ultima unitate.

Astfel, muzeul cel mai bogat al mozaismului, aflat astăzi în Praga, e ctitoria lui Hitler.

Doctorii înţelepciunii umane trebuie să recunoască relativitatea aşa-zisei înţelepciuni supreme. Prea-înţelepciunea nu a fost totdeauna perfectă în resfrîngerea ei pămînească : prea des a oscilat spre arbitrar şi sabie.

De data asta însă, ca printr-o voinţă sacră, se vădeşte sensul ascuns al faptei. Muzeul s-a întocmit pentru ca amintirea ctitorului impur să rămîie veşnică, alături cu a lui Satana.

REVISTA «CONTEMPORANUL»

«Contemporanul» e o revistă a tinerei intelectualităţi democrate de la noi. Numele nu e nou. A mai apărut un «Contemporan» altădată, la începutul mişcării socialiste din România, în al nouălea deceniu al veacului trecut.

Eram copil cînd răsfoiam, căutînd ilustraţii, broşurile revistei celei vechi de pe biroul tatălui meu. Ilustraţiile nu le găseam, textele nu mă interesau. Colecţia a rămas în biblioteca părintească şi am reluat-o ceva mai tîrziu, cînd am prins a preţui treburile cărturăreşti. Directorul publicaţiei era Ion Nădejde. Asociaţi în redacţie se mai găseau Gheorghe Nădejde, frate, şi Sofia Nădejde, soţia lui Ion. Mai erau şi alţii, ale căror nume nu le-am memorat. N-aş vrea să-mi împrospătez amintirile cu cercetarea colecţiei de la Biblioteca Academiei ; ţin să rămîn în ceaţa trecutului.

Ion şi Gheorghe Nădejde şi-au păstrat pînă tîrziu faima în cercurile generaţiilor de liceeni de către începutul veacului nou. Veniseră la Iaşi de la Liceul Laurian din Botoşani. Se vorbea cu amănunte despre isprava mai ales a lui Ion Nădejde la examenul de bacalaureat.

În fața onoratei comisii s-a înființat un tînăr înalt, smead și pletos, cu înfățișarea proletară. Comisia a apreciat defavorabil ținuta neglijentă a candidatului. S-a mirat și de teancul așa de mare de hîrțoage pe care tînărul îl aducea cu el.

— Ce autor ați preparat dumneavoastră la limba latină, domnule ? l-a întrebat cu politeță exagerată domnul președinte.

— Cunosc toți autorii latini, a afirmat junele proletar mîngîindu-și cărțile.

Membrii comisiei s-au privit semnificativ.

— Într-adevăr ? a zîmbit sceptic domnul președinte. Ați putea să ne recitați cîțiva hexametri din «Ars Poetica» ? Așa, de-o probă ! Cîteva numai !

— Orișicîte ! a afirmat cu un fel de înverșunare, scuturîndu-și chica, tînărul cel oacheș.

— Poate din întîmplare ați putea face comisiei plăcerea să-i împărtășiți ceva și din «Metamorfoze» ? !

— Dacă preferați pe Ovidiu, n-am nimic împotrivă.

— Ați putea și traduce ?

— Orișideunde ! Ori după gustul dumneavoastră, ori deschizînd cartea la întîmplare.

Rumoare. Sala rîde înfundat. Ori candidatul ia peste picior onorata comisie, ori într-adevăr se întîmplă ceva nemaipomenit.

A fost mai mult decît atît. Ion Nădejde a trecut așa de fericit prin toate încercările latinești — Ovidiu, Salustiu, Cicerone, Virgiliu — încît domnii care aveau a examina disciplinele științifice și-au rezervat plăcerea de a-l umili la botanică ori la zoologie.

Dar de unde ! Toată nomenclatura barbară a minunatei lumi a florilor și arborilor, și toate fosilele epocii terțiare, numuliți, belemniți, calceole, au curs ca din buzunarele pletosului. Ion Nădejde a răzbunat toate seriile

de bacalaureaţi, chinuite şi înfricoşate de comisii solemne. Domnii de pe estradă au ajuns să aibă în ei un fel de teamă : să nu se intervertească rolurile şi să primească şi ei întrebări.

Multora din ei li s-au adresat întrebări, însă mai tîrziu, cînd, ca exponent al mişcării nouă socialiste, a apărut «Contemporanul». Pe lîngă atacurile de ordin general asupra unor alcătuiri politice care abia în jumătate de secol aveau să cedeze, după apariţia sindicatelor şi a lui Lenin, revista avea în grijă să se ocupe de cultura noastră încă plăpîndă. Mare parte a manualelor de şcoală, prezentate lumii româneşti de atunci drept originale, au fost dovedite versiuni fidele ale unor opere străine. Au fost arătaţi cu degetul plagiatorii, unii şi din comisia de bacalaureat cu pricina.

Numeroşi scriitori ai deceniului 1890—1900 au luat lumină de la acea mişcare generoasă, ca în ceasul unei învieri mistice. Era un ceas de miezul nopţii, de taină, tinereţă şi avînt. Neculai Beldiceanu, Artur Stavri şi Raul Stavri, Ion Păun-Pincio (mic funcţionar telegrafist), Teodor Neculuţă (muncitor), Traian Demetrescu au fost partizani ai socialismului aceluia de intelectuali visători. «Evenimentul literar» a fost tribuna lor săptămînală în Iaşi, cu C. Vraja şi C. Şărcăleanu, pseudonimele lui G. Ibrăileanu şi C. Stere. «Povestea vorbei», buna revistă bucureşteană, în afară de «Lumea nouă» a lui Anton Bacalbaşa, a primit, deasemenea, reflexul focului trecător : şi acolo au colaborat fraţii Stavri, apoi fraţii Sanielevici, Izabela Sadoveanu — sub pseudonimul Evan — şi Ion Teodorescu, gazetarul foarte cunoscut, unul din stîlpii cotidianului «Adevărul». În «Povestea vorbei» am cetit surprinzătoarele poveşti ale lui Ilie Pietraru, operă necomplectă, însă de o mare valoare documentară. Ilie Pietraru era, pare-se, un ţăran verita-

bil, analfabet cu deosebit talent, ale cărui poveşti le stenografiau fraţii Stavri şi le dădeau tiparului nealterate. Am fost încîntat de limba vie şi savuroasă a acelor texte în epoca formaţiei mele literare.

«Contemporanul» vechi n-a fost sprijinit de o mişcare de masă. A fost publicaţia unor cărturari care au luptat împotriva ignoranţei şi semidocţiei în care era păstrat, cu grijă, acest popor de către politicianii timpului. «Contemporanului» nou îi revine aceeaşi misiune, în alte împrejurări, cu mult mai prielnice. Îi doresc să ajungă la împlinirea operei începute.

AMINTIRI

Mă aflam, duminica trecută, într-o plăcută retragere rurală, unde admiram înflorirea bruscă şi strălucită a acestei primăveri. Pădurea de stejari din apropiere se încheiase : suna în văzduhul înfierbîntat murmurul albinelor.

Mă pregăteam să ies ca să aud cucul ; cînd, dintrodată, neprevăzut şi cu grabă, a pornit un vînt înverşunat, mînînd vîrtejuri de pulbere.

M-am resemnat ; m-am întors în casă şi m-am apropiat de dulapurile de cărţi, căutînd ceva care să-mi umple golul acelui ceas. N-aveam însă gust de cetit. Am tras din raft două vechi tomuri, legate în scoarţe, pe care le am din copilărie şi pe care le-am deschis de cîteva ori fără folos. E un dicţionar al Academiei Franceze de la 1777, intrat în stăpînirea tatălui meu prin cumpărare de la un bătrîn profesor al Academiei Mihăilene, G. Mihail Stihi, poreclit «popa».

Deschizînd foaia de strajă a primului tom, am dat de versuri scrise cu creionul. Foarte demult închise, ca într-o raclă a uitării. Erau două strofe ale mele de la 1897, pe cînd eram în clasa a cincea a Liceului Naţional din Iaşi.

După ce le-am cetit ca pe ceva străin, le-am simţit totuşi substanţă proprie, în adîncimea trecutului şi a tinereţii. Era vremea cînd nu-mi găseam linişte, ca un osîndit, şi cercam, ca şi vîntul de primăvară ce se zbuciuma afară, să ajung undeva şi să aflu ceva.

De ieri ne amintim ca-n vis
Că ne-a scurtat c-o clipă drumul,
S-a presărat în tremur scrumul
Uitării pe ce ne-a surîs.

Înrîurire a poetului generaţiei noastre ; pînă şi *vis* rimînd cu *surîs*. Îl preţuiam pe Eminescu toţi tinerii de acum cincizeci de ani, ca pe un zeu al inimilor şi cugetelor noastre. Toate poemele i le ştiam pe de rost. Atmosfera eminesciană şi materialul poetic al lui Eminescu apăsau asupra seriei nouă de poeţi ca un morb paralizant.

N-aveam decît şaptesprezece ani ; eram plin de viaţă şi avînt. Totuşi, în singurătatea solemnă a inspiraţiei, mă umbrea aripa nefastă a demonului nostru. Pletele, neglijenţa hainei, tristeţa bolnavă a vieţii devenisera un ritual. Iaşul romantic al bisericilor voievodale, aureolat de pulbere de ruini, recunoaşterea publică a declinului capitalei Moldovei constituiau pentru scriitorii timpului ca o bucurie a suferinţii. Toată poezia ieşană a acelei epoci cîntă în ton minor. În acel răstimp, la Iaşi, Vlahuţă era preferat lui Coşbuc.

Gravitatea noastră de tineri mîhniţi era sporită şi de preocupările sociale. Foarte puţini dintre tinerii scriitori de atunci se lăsau ademeniţi de trîmbiţele rasismului. Era un oarecare Lascăr Tărăbuţă, care fulgera versuri patriotice. Avea înfăţişarea unui muşchetar cu pelerină, pe cît de măreţ şi frumos, pe atît de

lipsit de inteligenţă şi cultură. Acest nevinovat Tărăbuţă a fost prototipul legionarilor. Aceştia au substituit spectaculosului şi rimelor goale crima şi jaful. Tineretul intelectual, în întregime, era simpatizant al socialismului de atunci. «Evenimentul literar», «Lumea nouă», Dobrogeanu-Gherea şi Ion Nădejde ne interesau neîncetat.

Cum capitala Moldovii nu era un oraş de uzine, socialismul tineretului se orientase cu grabă spre lumea rurală. Problema ţărănimii noastre ne-a fost familiară din vremea uceniciei literare şi a rămas principala preocupare a vieţii mele de scriitor.

Încă la Iaşi fiind, înainte de a mă asocia la revista bucureşteană «Sămănătorul», am scris «Duşmanii», «Ion Ursu», «Petrea Străinul», care au şi apărut în revistele timpului, înainte de 1903. La «Sămănătorul» atitudinea mea a rămas statornică. Iar în 1906, întoarcerea la baştina ieşană, la revista «Viaţa românească», era un act normal de reîncadrare în mediul ce mă formase.

Înainte de a intra în redacţia «Sămănătorului» se mai întîmplase în viaţa mea un fapt. Fusesem chemat să-mi fac stagiul militar. Am intrat în cazarmă la 2 ianuarie 1902 şi urmam sîrguincios programul de la opt la douăsprezece dimineaţa şi de la două la şase după amiază, cu cîţiva soldaţi vechi ai companiei. Tinerii recruţi, faţă de care eu eram în întîrziere, îşi începuseră instrucţia în noiemvrie trecut şi se aflau în concediu de sărbători. Cu Elisei Deşca şi cu alţi cîţiva dintre cei care îşi aşteptau eliberarea, îmi însuşeam primele elemente ale instrucţiei, aşa ca, la întoarcerea recruţilor, să fiu în rînd cu ei. Ceea ce s-a şi întîmplat. Nici plotonier-major, nici ofiţer nu dădeau pe la cazarmă. Eu mă înţelegeam deosebit de bine cu «deştele», cum li se spunea soldaţilor în al treilea an al serviciu-

lui militar ; şi, în ceasurile destule pe care le-am avut libere, am stat la sfat despre bucuriile, nevoile şi suferinţile lor. Cunoscusem destul de bine lumea de la sate, deoarece îmi petrecusem la ţară unele vacanţe. Însă atunci, în acele sărbători de iarnă, m-am împrietinit cu cîţiva flăcăi cuminţi şi buni care mi s-au spovedit cu sinceritate.

După ce am ieşit în primăvară, am fost însărcinat să instruiesc două duzini de recruţi «cu schimbul». Oamenii armatei teritoriale, care făceau la acea epocă cinci ani de serviciu militar, erau numai din cînd în cînd convocaţi la instrucţie, concentrări şi gărzi. Din pricina zgîrceniei celebre a lui Dimitrie Sturdza, şeful guvernului liberal, instrucţia acestor recruţi teritoriali trebuia săvîrşită în trei săptămîni, de la mînuirea de armă la tragerea de război. Programul zilnic era constituit dintr-o robie de patrusprezece ore. Am trăit, afară de cele şase ceasuri stricte ale somnului, numai între feciorii de la ţară. Veneam la cazarmă la ora patru dimineaţa şi rămîneam cu ei pînă la opt sara. Aveam la amiază, îndată după masă, încă o oră de odihnă, pe care o consacram unui somn profund, între recruţii mei, într-o hală mare aşternută cu paie.

Am fost în această perioadă strîns amestecat în viaţa recruţilor săteni. Le vedeam familiile, care veneau să-i cerceteze duminica ; eram şi eu unul dintre ai lor ; mă aşezam uneori la un prînz aşternut pe un ştergar într-un colţ de pajişte, pe cîmpul care la Folticeni se chema Tîrgu-Vitelor. Îi ascultam pe cei veniţi, îi întrebam, îmi răspundeau fără sfială : ştiau de la feciori că sînt instructor blînd, care nu întrebuinţează înjurătura şi lovitura.

Am avut deosebit succes la «teorie». Învăţătura aceasta aşa de dificilă, căreia i se rezerva puţin timp, o predam în cor. Tot ce au învăţat pe această cale de la mine, fără îndoială, au uitat în scurt timp. Cunoaşterea mea despre ei a fost mai profundă şi mai durabilă.

După ce mi-am făcut anul de stagiu, am scris, în 1903, cartea acestei călătorii. La editura Minerva, «Amintirile căprarului Gheorghiţă» au apărut mai tîrziu. În concluzia acestei cărţi arăt cît de puţină influenţă avea atunci cazarma asupra tinerilor săteni. Miliţia lor era ca o petrecere silită, într-o regiune străină sufletului şi preocupării lor. Oamenii din aceste «Amintiri» au fost aşa cum i-am prezentat ; au trăit, au suferit, i-am revăzut la concentrări şi la manevre. Nu mi-am îngăduit nici o exagerare. Ecoul năcazului lor îl mai păstrez în mine. Şi-mi aduc aminte cu plăcere de mesagiul trimes pe o carte poştală de nevasta căprarului Bolohan, înflorit ca de un zîmbet mîhnit :

«Dragă Gheorghiţă, de dorul tău mă uit la brazi...»

Şcoala asta a cunoaşterii personagiilor mele am absolvit-o înainte de a fi chemat la «Sămănătorul».

Întîmplările acestea le-am mai povestit în «Anii de ucenicie», fără să fi subliniat stăruitor neaderenţa mea la sămănătorism. Nu eram dator să fac eu asta, «Anii de ucenicie» nu e o carte de polemică. A fost datoria cercetătorilor critici să scoată numele meu de subt o etichetă pe care unii mi-o mai păstrează.

Pe lîngă «Amintirile căprarului Gheorghiţă», tînărul scriitor de odinioară mai publica, tot atunci, «Dureri înăbuşite», «Crîşma lui moş Precu», «Păcat boieresc», «Bordeienii», în care se vădeşte un ochi sumbru şi povesteşte un glas amar.

Cu totul altul era spiritul «Sămănătorului». Revista ieşise din dorinţa ministrului Haret, care îndemnase pe Coşbuc şi Vlahuţă, referendari literari ai Casei Şcoalelor, să întreprindă o acţiune de înviorare a literaturii.

Din nefericire însă, idila rurală reedita tot pe «Rodica» de mucava a lui Alecsandri. Focul de artificii n-a durat. Adevărul era în altă parte, unde ardeau focurile subterane ale nădejdilor viitorului.

APOLOGIE

Generațiile care au precedat constituirea Republicii Populare Române nu l-au cunoscut pe adevăratul Bălcescu ; mai bine zis n-au voit să-l cunoască ; și au pus în umbră ce a fost mai important în activitatea politico-socială și în opera scrisă a acestui bărbat extraordinar.

Într-adevăr, lui Nicolae Bălcescu i s-a atribuit «Cîntarea României», operă de mare suflu poetic, care e a lui Alecu Russo. I s-au lăudat monografiile istorice privind pe Mihai-Vodă Viteazul și puterea armată la români. Acestea pot fi merite onorabile, care însă nu ne puteau arăta pe adevăratul Bălcescu. I s-a așezat o aureolă de patriot pribeag la națiile apusene, și moartea lui timpurie la Palermo, în Sicilia, a fost la noi deseori prilej de lamentări lirice. Ca și cum sicilienii ar fi purtat vina pieirii urgisitului și lepădării lui la groapa comună a desmoșteniților vieții. Totuși, Nicolae Bălcescu a avut rude, prietini, cunoscuți, tovarăși revoluționari. Patriotul acesta deplîns de generația lui, lăudat ca scriitor și pomenit cu falsă pietate în cărțile didactice, a fost, de fapt, ostracizat de contimporani și pus siste-

matic în umbră, după aceea, de oligarhia care a condus aşa-zisa Românie modernă.

Bălcescu, aşa cum îl cunoaştem acum, a fost precursorul luptătorilor democraţi care clădesc în zilele noastre România nouă. Bălcescu a fost sufletul revoluţiei de la 1848. Lui i se datoreşte proclamaţia de la Islaz, în care sînt transcrise principiile ce s-au realizat abia în timpul nostru, după 6 martie 1945. Bălcescu a fost republicanul care a văzut limpede, acum un veac, crudele nedreptăţi sociale şi mizeria morală în care trăia naţia română în principatele dunărene, subt oblăduirea feudală a boierilor şi ciocoilor. În broşura lui despre problemele economice ale ţării sale, publicată în străinătate, el osîndeşte fără cruţare regimul de privilegii, nelegiuiri şi exploatare a omului în principate, arătînd lucid realităţile şi privind revoluţia nu ca un accident, ci ca un rezultat istoric, ca o necesitate ineluctabilă. Bălcescu e un cugetător cu mari profunzimi, care, de şi nu s-a ridicat pînă la principiile fundamentale ale dialecticii materialiste, a pătruns totuşi adeseori adevărurile istorice în mod dialectic. Republicanul şi democratul Bălcescu preconizează o istorie revoluţionară, care să nu se ocupe de biografiile principilor, ci de instituţiile poporului.

Acest om privea dincolo de timpul său. Revoluţia el o socotea nu numai a neamului românesc. Fenomenul marilor prefaceri îl extindea la toate neamurile asuprite ale continentului. Pentru robii vieţii, nedreptatea era aceeaşi pretutindeni. De aceea el era pentru unirea românilor cu ungurii împotriva asupritorilor habsburgi. Văzînd dincolo de naţia sa şi luptînd pentru umanitate în furtuna anului 1848, Bălcescu a fost singurul care, în scurtul răstimp al trecerii lui meteorice printre români, a ales şi s-a menţinut pe calea justă.

Fac mărturisirea că, după ce am statornicit în mine însumi pe Nicolae Bălcescu în drepturile ce i se cuvin ca luptător revoluţionar şi scriitor progresist, mă simţesc puţintel stînjenit faţă de memoria lui Mihail Kogălniceanu. Noi, publiciştii ieşeni, îl socoteam pe acesta din urmă cel mai de frunte democrat al nostru. Iată că acum, faţă de Bălcescu, sînt înclinat să-i găsesc lui Kogălniceanu prea multă retorică în chestia ţărănească, prea multe aderenţe cu lumea de huzur în care trăia. În lirismul lui se găsesc regrete romantice, compromisuri cu filantropii beneficiari. Pe cînd Bălcescu respinge dintrodată, ca pe o neagră urgie, pe boieri, în care vede piedica dezvoltării normale a ţării noastre, pricina sărăciei şi ignoranţei norodului. Pentru că spiritul rece şi ştiinţific al lui Bălcescu vede sistemul, nu persoanele. Putea regimul trecut să numere personalităţi generoase ; mizeria poporului rămînea aceeaşi. Numai răsturnînd complect acest trecut de arbitrar şi silă şi dînd poporului toate drepturile, aducînd toată obştea la lumină şi bunăstare, facem lucru bun şi durabil.

Noţiunea de libertate a democraţiei romantice trebuie revizuită şi adusă la realităţi precise şi necesare. De aceea statul nostru nou e îndreptăţit să tragă toate consecinţele din revoluţia populară.

Se afirmă că n-ar fi just să sufere aspra justiţie a poporului cei care au moştenit fără voia lor (însă cu entuziasm !) stări de lucruri nedrepte ?

Să se întrebe aceşti ultimi profitori ce răscumpărare se poate da poporului, nu pentru coroana de fier înroşit în foc a lui Doja, nu pentru sfărîmarea pe roată a lui Horia, nu pentru jupuiţii de vii şi rupţii în patru de cai, nu pentru înăbuşiţii în fum de ardei şi detunaţii cu artileria ; ci pentru osînda în puşcăria seculară a ignoranţei şi pentru lipsurile în care se zbat încă aceşti

ostenitori din veac pe un pămînt care e al lor prin dreptul muncii. Poporul își dobîndește, însfîrșit, toate drepturile și nu are a face nici un fel de tranzacție.

Cît de sus și de izolat stă Bălcescu față de contimporanii săi !...

«Buntușnicii» de la Iași, opozanți în regimul lui Mihai-Vodă Sturza, care rîvneau sincer schimbări în folosul lor și ținteau întăi și întăi să scurteze privilegiile protipendadei, au constituit viitoarea oligarhie nouă a Moldovei, ceea ce au devenit în scurtă vreme și «filfisonii» de la București. Drepturile norodului muncitor și împroprietărirea au rămas cuvinte vane în Constituția de la Islaz ; iar la Iași, arnăuții lui vodă au spart sfatul pseudorevoluționar fără să-i dea timp să elaboreze întocmirea visată. După șaisprezece ani trebuie să intervină lovitura de stat a lui Cuza, spre a realiza eliberarea țărănimii din cătușele iobăgiei.

Dar coaliția sinistră a boierimii și a burgheziei liberale reintroduce «boierescul» prin legea nouă a tocmelilor agricole și, refuzînd micii proprietăți agricole înlesnirile de a-și agonisi un inventar, ducea lumea rurală la pieirea prin subnutriție, pelagră, tuberculoză și sărăcire treptată. Regimul feudal al boierimii, pe care Nicolae Bălcescu îl socotise fatal țării, a continuat a fi urgie și nenorocire pentru poporul nostru, întîrziindu-i emanciparea. Căderea acelui regim era înscrisă în concepția economico-politică, și răsturnarea lui prevăzută de singuraticul și neînduplecatul Bălcescu.

Palidul gînditor de treizeci și trei de ani, care și-a găsit odihna în groapa simbolică la Palermo, se înalță astăzi în apoteoză, dominînd veacul său.

PUŞKIN ŞI INTELECTUALITATEA VEACULUI SĂU

Între marile spectacole ale istoriei umanităţii a fost unul care mi-a dat mai lung prilej de meditaţie în nopţi de nesomn şi mi-a pricinuit emoţii mai durabile : drama intelectualităţii ruseşti. Încă din anii tinereţii aveam intuiţia destinului ei măreţ. De altminteri, mulţi publicişti apuseni, cu a căror lectură eram familiarizat, declarau acum cincizeci de ani că aşteaptă îndeplinirea aşa-zisului miracol rus. În Răsărit se alcătuise, din frămîntările extraordinare ale veacurilor, ca într-un furnal înalt, un popor de contraste dure, dar de un oţel de mare calitate, care urma să-şi facă probele definitive în zilele noastre.

Educaţia rusă îşi avea deslegarea logic-istorică ; însă contrastele proprii acestui vast imperiu şi îndeosebi acea intelectualitate fără păreche pe lume în curgerea secolelor trebuiau să imprime spectacolului un caracter măreţ şi unic. Ceea ce numeşte omul de rînd întîmplarea — dar este în realitate urmare şi armonizare a împrejurărilor ineluctabile — în actul ultim al seismului social ce ne-a dat Rusia nouă, a adaos finalului pe ordonatorul genial al Revoluţiei din Octomvrie. Am numit pe Vladimir Ilici Lenin.

Intelectualitatea rusă, însfîrşit, după aproape două veacuri de luptă, suferinţi crude şi jertfe, a găsit soluţia în marele partid bolşevic, care imprimă astăzi umanităţii avînt spre o etapă nouă, în evul nou al istoriei.

Drama de care vorbesc a avut oarecum în centrul ei pe eroul sărbătorit astăzi, poetul Alexandru Sergheevici Puşkin. Destui înainte de Puşkin şi mulţi după el au luptat contra tiraniei şi s-au jertfit pentru libertate. Sfîrşitul veacului XVIII aducea «inteligenţei» ruse înrîurirea puternică a enciclopediştilor şi iluminiştilor apuseni, precum şi ecourile marii revoluţii burgheze de la 1789. Intelectualii şi scriitorii lumii apusene însă erau oameni care, la avîntul şi îndrăzneala lor, aveau frîna scepticismului, ceea ce le îngăduia să pertracteze cu viaţa. Pe cînd intelectualitatea patriei lui Puşkin s-a dovedit severă şi eroică. Nu numai planuri de prefaceri sociale şi schimbări pe hîrtie tipărită, ci realizări — imediate şi defensive. Necesitatea eliberării în Rusia de odinioară era atît de aprigă, încît scriitorii şi intelectualii de atunci nu-şi îngăduiau să delapideze timpul, ca şi cum s-ar fi amuzat. Cei mai mulţi dintre aceşti protestatari împotriva feudalismului şi despotismului îmbrăcau, chiar din primul moment al luptei lor, cămaşa morţii.

Pomelnicul jertfelor e lung. Nu mă voi opri decît la individualităţile cele mai proeminente.

Lenin spunea, vorbind despre dezvoltarea ideii şi acţiunii revoluţionare în Rusia despotică : «Este cel mai dureros lucru pentru noi să vedem şi să simţim la ce violenţe, asuprire şi batjocuri este supusă minunata noastră patrie de către călăii ţarului, de către nobilime şi capitalişti. Sîntem mîndri de faptul că aceste violenţe au stîrnit o împotrivire în mediul nostru, în mediul velicoruşilor, că acest mediu a dat pe un Radişcev, pe decem-

brişti, pe revoluţionarii-raznocinţi din deceniul al 8-lea al secolului trecut, că clasa muncitoare velicorusă a creat în 1905 un puternic partid revoluţionar al maselor...»

Alexandru Nicolaievici Radişcev, prima jertfă, s-a născut la 1749 şi a murit la 1802.

Om paşnic, dar spirit îndrăzneţ, el a depus primul exploziv la picioarele tronului preaslăvitei împărătese Ecaterina a doua. În timpul domniei acestei intelectuale şi filosofice ţarine, se produsese răscoala lui Pugacev, mărturie crîncenă a arbitrarului nobilimii feudale şi a urii ţărănimii exploatate. Cînd a apărut cartea lui Radişcev, în 1790, «Călătorie de la Petersburg la Moscova», împărăteasa a fost zugrumată de o mînie indescriptibilă. Îndrăznea un fiu de boiernaş, un cărturar mişel să atace temelia imperiului, să demaşte sila şi arbitrarul puternicei nobilimi, să dea lumii în vileag nefericirile şi chinurile iobagilor ! Mai mult decît asta : în capitolul «Tver», autorul punea pe un personagiu întîlnit la staţia de poştă să-i debiteze o odă închinată Libertăţii, în care, ca într-o apoteoză, apăreau următoarele stihuri :

Pretutindeni se ridică oşti la luptă,
Nădejdea, crunt, pe toţi înarmează.
Cu toţii se grăbesc să-şi spele-amarul
Cu sînge de calău încoronat.
Tăiuş de sabie luceşte pretutindeni,
Şi moartea fîlfîie în văi şi-n munte
Cătînd a ţarului trufaşă frunte.
Urlaţi, rîzînd, popoare înfrăţite,
Căci dreptul vostru, al răzbunării har,
Pe eşafod l-a înălţat pe ţar.

Autorul «Călătoriei de la Petersburg la Moscova» a fost imediat pus în lanţuri, iar cartea arsă. Radişcev fu osîndit la moarte. Un fior de ghiaţă a străbătut inimile

multor curteni care îl înţelegeau şi-l aprobau în taină pe Radişcev. Presiunea acestora, delicată dar stăruitoare, a determinat pe ţarină să-i comute vinovatului pedeapsa. Îndrăzneţul a fost surghiunit pe zece ani în Siberia. Bunăvoinţa prietinilor l-a urmat pe osîndit în exil îmblînzindu-i mizeria. După şase ani, la moartea Ecaterinei a doua, intervenţiile aceloraşi prietini înduplecă pe ţar să-l ierte pe Radişcev, şi acesta se întoarce în Rusia. Ba e miluit de noul împărat şi cu un post de consilier într-o comisie care avea a cerceta situaţia ţărănimii. În una din şedinţele comisiei, Radişcev, frînt, totuşi neînduplecat, rămîne la punctul de vedere exprimat în opera lui. Puşkin raportează în memoriile sale că preşedintele l-a privit mirat pe fostul surghiunit şi i-a spus blînd, dar semnificativ : «Alexandru Nicolaievici, nu te-ai săturat de Siberia ?» Alexandru Nicolaievici a tăcut, s-a sculat de la locul său, s-a dus acasă şi a băut otravă. Astfel a murit primul intelectual erou în Rusia ţaristă.

Încă de la începutul veacului al XIX-lea, atitudinea critică faţă de realitatea rusă se oglindeşte în operele scriitorilor. Aşa în comedia lui Griboedov, «Prea multă minte strică», aşa în fabulele, nevinovate în aparenţă, ale lui Krîlov. Aşa, mai ales, în creaţiile lui Puşkin. Îndată după primele începuturi focoase închinate romantismului, genialul Puşkin se statorniceşte în realităţi. În romane, tragedii, poeme, balade, acest poet nu încetează o clipă de a avea în vedere adevărul, justiţia şi libertatea. Realismul lui Puşkin, ca şi al altor scriitori ai veacului său, au devenit arma cea mai ageră în lupta de eliberare a poporului, în lupta pentru realizarea idealurilor superioare ale omenirii.

Preţuirea şi dragostea lui Puşkin către cei mulţi şi asupriţi se vădeşte şi în interesul său faţă de folclor

şi poezia populară. Pe acest temei, opera lui literară înseamnă şi o înoire a limbii scrise. De la Puşkin încoace, limba rusească scrisă devine mai bogată, înglobînd în ea toată comoara de nestemate a cîntecului oral.

În unele poezii ale lui şi în scrisori, Puşkin evocă peisagiul natal de la Mihailovskoe şi pe bătrîna lui dadacă Arina Rodionovna, care-i spunea poveşti. În exilurile lui, fie în Basarabia sudică, fie în Crimeea, în rătăcirile lui în Caucaz, în călătoria la Arzrum, împreună cu armatele expediţionare ale războiului cu turcii, însoţind pe generalul Paşkevici, Puşkin nu încetează o clipă de a comunica sufleteşte cu norodul, al cărui interpret se simte şi ale cărui producţii le-a valorificat. Juvaerurile artei lui l-au încununat cu sclipiri şi răsfrîngeri de pretutindeni. S-a simţit frate al tuturor neamurilor. De aceea azi toate neamurile îl simt al lor.

Firea lui aprigă şi nedomolită Puşkin o moştenea în parte de la mama sa, strănepoată a lui Abram Petrovici Hanibal, nobil etiopian, pripăşit la curtea ţarului Alexei, tatăl lui Petru cel Mare. În această moştenire, ale cărei caractere i se vădesc în înfăţişare, se poate găsi şi explicaţia pasiunii cu care a îmbrăţişat în anii primei tinereţi atît ideile revoluţionare, cît şi nebuniile vîrstei.

Avînturile nobile i-au rămas stăruitoare : cel pentru progres îl întîlnim în istoria vieţii marelui împărat reformator şi în poemele pe care poetul le închină acestuia : «Călăreţul de aramă», «Poltava» ; poziţia lui faţă de tiranie, iubirea de libertate, încrederea în poporul cel mare, adevăratul erou biruitor al armatei napolioniene, la 1812, îi covîrşesc toată opera literară. Observaţia ascuţită în zugrăvirea tipurilor şi împrejurărilor, de la «Evghenie Oneghin» la «Boris Godunov», simpatia lui vie pentru umiliţii şi ofensaţii vieţii în «Căpitanul de

poştă», «Răscoala lui Pugacev», toate arată, pe lîngă universalitatea operei şi a geniului său, credinţa-i statornică în dreptate şi libertate, deci în revoluţie.

În agitata şi scurta lui viaţă, Puşkin s-a hrănit desigur cu ideile revoluţionarilor decembrişti, totuşi n-a fost afiliat la societatea «Steaua nordică». A fost legat cu Rîleev, Beztujev, Odoievski ; a adresat magistrului său Ceadaev, care-i făcuse educaţia progresistă, o celebră scrisoare în versuri ; a adresat alte versuri surghiuniţilor sibirieni, după eşuarea conspiraţiei de la 14 dechemvrie 1825 ; nu şi-a tăinuit gîndurile şi sentimentele.

În poezia «Monumentul», poetul spune :

După Radişcev, libertatea am preamărit-o eu.

Iar în «Libertatea», odă cu titlul ce dăduse Radişcev operei necunoscutului său de la Tver, Puşkin exclamă :

Eliberează-mi de coroană fruntea
Şi sparge-mi lira alintată,
Vreau să cînt lumii libertatea,
Să dărîm viciul aşezat pe tronuri.

În alt loc :

O, voi, părtaşi ai soartei fericite,
Tirani ai lumii, tremuraţi !
Iar voi, robiţii în cătuşe,
Sus inima, vă răsculaţi !

Şi iarăşi :

Glasul meu incoruptibil,
Ce nu e marfă de vînzare,
A fost ecoul întregului popor...

În «Evghenie Oneghin» se găseşte un pasagiu anumit, aluzie la Nichita Muraviev, Ilia Dolgoruki şi Turgheniev Şchiopul, decembrişti, care :

Visează o Rusie mai bună în lume.
Ştiu să slăvesc numai libertatea...

strigă el iarăşi,

Ştiu să slăvesc numai libertatea,
Numai ei îi închin versurile mele,
Nu m-am născut spre a-i desfăta pe ţari !

Celebritatea-i tot mai violentă, am putea spune, în toate cercurile intelectuale, a contribuit ca Puşkin să fie cruţat un timp şi să i se acorde favoarea vicleană a curţii. Totuşi, cum vom vedea îndată, poetul a isprăvit prin a cădea şi el jertfă credinţilor sale.

Epilogul decembriştilor, care proiectaseră răsturnarea tînărului ţar Nicolaie Pavlovici, l-am cunoscut, sînt mulţi ani de atunci, într-un volum de memorii al doamnei Atkinson, soţia exploratorului Atkinson, care, cel dintăi dintre europeni, a intrat în regiunile necunoscute ale triburilor mongole din preajma munţilor Altai, vechi cuib al invaziilor, de unde au curs asupra Europei, mînîndu-şi turmele spre păşuni mai bune, hoarde după hoarde, ademenite de bogăţiile Apusului, de la Atila, în veacul al V-lea, pînă la Ghinghis-han, în al XIII-lea veac. Cum se ştie, aceste invazii periodice au dărîmat aşezările vechi ale continentului nostru, au modificat istoria şi au metisat neamurile europene. Călătorind spre acest tărîm misterios al Siberiei, Atkinson cu soţia sa au trecut prin Moscova, unde au primit mesagii pentru decembriştii osîndiţi. Era în anul 1848 : tinerii conspiratori de altădată îşi isprăveau viaţa în pustii îngheţate, mulţi din ei pieriseră.

În Ialutorovsk, la confluenţa Tobolului cu Isetul, soţii Atkinson s-au dus să îmbrăţişeze, în numele familiei lui depărtate, pe unul dintre principalii conjuraţi decembrişti, Alexandru Nicolaevici Muraviev. Douăzeci şi patru de ani de exil, dintre care mulţi petrecuţi în mlaştinile păduroase ale guberniei Irkuţk, fără tovarăşi, fără cărţi şi fără hîrtie de scris, nu-i alteraseră încă spiritul nedomolit şi convingerile pentru care suferea. Deasemeni la Minusinsk, pe Ienisei, tîrguşor populat de surghiuniţi, călătorii au vizitat pe savantul doctor Fahlenberg, a cărui moarte fusese oficial anunţată familiei cu douăzeci de ani în urmă. Cu toate repetatele lui încercări de desminţire, familia nu putuse fi convinsă că el trăieşte încă. Printr-un rafinament de cruzime, prizonierul fusese înştiinţat că nu mai era decît o amintire în sufletul copiilor lui şi că soţia i se măritase a doua oară. Mai mult decît atît. Omul acesta, atît de distins prin erudiţie şi prin înălţime spirituală, deschisese la Minusinsk o şcoală în care curînd se îmbulzise tot tineretul din vecinătate. Îndată ce guvernul fusese înştiinţat de asemenea crimă, venise poruncă să se închidă şcoala şi savantul să fie izolat în ocupaţii minuţios prescrise, de idiotizare. La Irkuţk, în iernile anilor 1850 şi 1852, soţii Atkinson au întîlnit o societate largă de osîndiţi siberieni. Printre aceştia se aflau prinţii Trubeţkoi şi Volkonskoi, cu familiile lor. Soţia lui Trubeţkoi, crescută în tinereţea ei în Anglia, la un loc cu moştenitoarele celor mai mari nume ale Albionului, era prima femeie de rang înalt care urmase pe soţul ei în surghiunul Siberiei. Exemplul ei fusese contagios. Soţul doamnei Trubeţkoi lucra ca ocnaş în mină. Volkonskoi se îndeletnicea cu o gospodărioară în marginea tîrgului. Soţia lui, odinioară vedetă a saloanelor Moscovei şi Petersburgului, ducea singură la piaţă produsele fermei. Volkonskoi, senin şi grav, purta

fără afectare straie simple ţărăneşti. În adunări publice, la teatru, la biserică, se aşeza între oamenii de rînd, cărora le era drag şi pe care îi iubea. Siberia, în vremea aceea, era un deşert prea puţin cunoscut. Solul ei fertil şi bogăţiile-i încă tăinuite urmau să fie valorificate cu mult mai tîrziu, cînd florile amintirii aveau să renască pe mormintele jertfelor şi cînd sămînţa aruncată de aceşti primi pionieri ai Revoluţiei avea să dea roadele libertăţii în pămîntul unde ei suferiseră. Astăzi trăieşte şi prosperează acolo o naţiune nouă, bucurată şi fericită de izbînda Revoluţiei din Octomvrie.

PUŞKIN

Alexandru Sergheevici Puşkin s-a născut la Sankt-Petersburg în 1799. Tatăl său se trăgea din nobili vechi. De la mamă, strănepoata unui nobil etiopian, ocrotit la curtea ţarului Petru cel Mare, poetul a moştenit sînge aprig.

Marea Revoluţie Franceză izbucnise către sfîrşitul veacului. Evenimentele covîrşitoare politice şi sociale se petrecuseră la începutul veacului următor, al XIX-lea. În Franţa se ridicase biruitor şi despotic Napoleon, care, după ce călcase în picioare toată Europa apuseană, hotărîse invazia în Rusia ca să-şi asigure stăpînirea continentului. Alexandru Sergheevici avea treisprezece ani cînd catastrofa «marii armate» s-a produs, urmată de căderea definitivă a cezarului francez. Poporul rus, obijduitul şi ofensatul regimului ţarist, fusese adevăratul erou biruitor, şi tînărul Puşkin avea să-şi simtă sufletul pătruns de acest adevăr în scurta şi agitata lui viaţă. La 1825, decembriştii sculaţi în numele libertăţii împotriva lui Nicolaie I Pavlovici luau drumul Siberiei către închisori şi ocne pustii. Puşkin nu fusese amestecat în conspiraţie, dar avea prietini între cei jertfiţi. La 1830,

se aprinde la Paris revoluţia burgheză, care avea să izgonească pentru totdeauna din Franţa regalitatea reacţionară.

Intelectualitatea lumii europene, şi mai cu samă a împărăţiei ruse, era aprinsă de idealul libertăţii, şi Puşkin fusese fulgerat pînă în inimă de această revelaţie şi a rămas credincios pînă la ultima suflare umanităţii ce se zbuciuma între curente contrare, năzuind spre eliberarea definitivă.

Ca cei mai mulţi fii de nobili, Alexandru Sergheevici a dobîndit primele elemente ale instrucţiei în casa tatălui său. La vîrsta de doisprezece ani, e primit elev la liceul din Ţarskoe Selo, anexă a palatului imperial. Acolo se arată mai mult turbulent şi nedomolit, dezvăluindu-şi temperamentul pasionat. Cursurilor consacrate le preferă poezia ; cetitor neobosit, încearcă el însuşi cele dintăi rime şi găseşte în ele primele satisfacţii. Din acea şcoală a deformării caracterelor iese la 1817. Familia lui mijloceşte să fie numit funcţionar la Ministerul de Externe, unde lucrează mai mult pentru sufletul său decît pentru birocraţia ţaristă. Tinereţa exaltată îl îndeamnă la risipă şi plăceri uşoare, fără însă a-l face să uite ţelul principal căruia se socotea destinat. În această epocă a scris «Ruslan şi Ludmila», evocare a epocii eroice a poporului său, versificată cu avînt într-o limbă înoită. Încă de atunci poetul punea ca temei al inspiraţiei literare comorile fondului popular.

Înainte de a se publica «Ruslan şi Ludmila», o altă lucrare, vioaie şi uşoară, fusese pusă în circulaţie în copii, şi era gustată de epicureii şi sibariţii în mijlocul cărora trăia poetul. E vorba de un mic poem antireligios, «Gavriliada», inspirat după scriitorul francez Parny. «Cele sfinte» erau persiflate cu dibăcie şi nerv, în versuri încîntătoare. Curtea imperială găseşte necuviincioasă ieşi-

rea tînărului poet. În atacul antireligios vede iacobinism şi în autor un revoluţionar. Alexandru Sergheevici trebuia neapărat pedepsit. E trimes în surghiun, ca să se cuminţească. Poetul se duce la osînda poruncită undeva, la marginea împărăţiei, la Chişinău, în cancelaria şi la ascultarea generalului Inzov, guvernatorul de atunci.

Bătrînul Costache Negruzzi povesteşte despre trecerea poetului prin capitala Basarabiei. Ne şi dă între poeziile sale traducerea poemului lui Puşkin «Şalul negru». Cît a stat în pedeapsa cancelariei generalului Inzov, marele poet rus a intrat în legătură cu moldovenii, îmbogăţindu-şi carnetele cu culegeri de folclor. Îndeletnicirea asta a avut-o în toată viaţa, pretutindeni pe unde a călătorit şi a pribegit. Ideea lui călăuzitoare în arta literară, că poporul e marele nostru învăţător, i-a rămas pururi statornică.

Aici, în sud, cunoaşte pe unii din zavergiii lui Ipsilante. Ochiul lui reţine peisagii şi portrete vii pe care le redă apoi în poema «Ţiganii», unde se găsesc eroi cu numele Alecu şi Zamfira.

Din monotonia provincială, supraveghiat poliţieneşte, bineînţeles, dobîndeşte învoială să călătorească în Crimeea şi Caucaz.

Iată că în vremea asta apare la Petersburg «Ruslan şi Ludmila». Poemul atît de graţios şi spiritual al sufletului popular îi răscumpăra lui Puşkin, în ochii conducătorilor, greşala tinereţii. Pedeapsa i se uşurează ; e trimes lîngă prinţul Voronţov, guvernatorul Rusiei Nouă. Dar aici demonul lui neliniştit şi liber îl îndeamnă să compuie epigrame împotriva şefului său. De data asta ţarul Alexandru I îl surghiuneşte la moşia părintească, în guvernămîntul Pskov, satul Mihailovskoe, unde familia, şi îndeosebi tatăl său, Serghei Lvovici, îl primeşte nemulţămită, consternată de supărarea împărătească.

Asta s-a întîmplat în 1824. La Mihailovskoe stă cîţiva ani, răstimp rodnic pentru literatură, în care lucrează «Fîntîna din Baccisarai» şi prima parte a romanului în versuri «Evghenie Oneghin», de a cărui continuare va fi preocupat şapte ani. Ultimele capitole le-a dat în 1830. Tragedia decembristă se săvîrşise în 1825. În singurătatea tristeţii lui se străduieşte să înveţe limbile spaniolă, italiană şi engleză. Franţuzeşte vorbea din copilărie. Byron este poetul său favorit, şi în operele lui de atunci se simt răsunete ale marelui romantic englez. Dar geniul său îi imprimă un zbor tot mai sigur şi mai sus, către realism şi adevăr.

Acum o sută de ani, Prosper Mérimée, scriitor elegant şi fin, cunoscător al literaturii ruse şi îndeosebi al lui Puşkin, a stabilit o paralelă între poetul englez şi cel rus. După ce arată asemănările de viaţă aventuroasă, de mizantropie, de dispreţ pentru societatea în care le-a fost sortit să trăiască şi de dezgust faţă de conformism, literatul francez îl arată pe Puşkin bănuitor şi îndrăzneţ în acelaşi timp faţă de regimul care îl supraveghea, dominînd veacul şi pe stăpînii săi prin geniul său. Ambii poeţi, zice Mérimée, s-au silit să închidă în versurile lor «mai mult sens decît cuvinte» ! Totuşi, Byron ajunge uneori la prolixitate, voind să explice cetitorilor săi totul, pe cînd Puşkin, extrem de concis în fond şi formă, concentrează în versurile lui o rodnică profunzime. Ca arcaşul Pandarus al lui Homer, poetul rus îşi alege îndelung şi cu grijă săgeţile din cucură, însă acelea pe care le alege nu-şi greşesc niciodată ţinta. Chiar aparenţa de dezordine la Puşkin e calcul de artă rafinată, ca şi simplicitatea-i voită. Loviturile marii lui arte sînt decisive.

Însfîrşit, nu mult după urcarea pe tron a lui Nicolaie I Pavlovici, Puşkin e învoit să se întoarcă la Petersburg, unde intră iar în serviciul Ministerului de Externe. Apoi face parte din statul-major al contelui Paşkevici, în războiul contra turcilor. Din această campanie, poetul aduce portrete, amintiri, peisagii, folclor, pe care le-a fixat în «Călătorie la Arzrum». După asta se stabileşte la Moscova, unde locuieşte pînă în 1831, trăind o viaţă de revoltă comprimată. Încă nu se alinase în el lovitura crudă a osîndirii decembriştilor. Versurile închinate lui Ceadaev sînt mărturie a acelui timp :

Nădejdi, iubire şi întreceri,
De mult v-aţi risipit în scrum !
Trecut-au junele petreceri
Ca ceaţa-n ziuă, ca un fum...

Dar doruri fierb în noi ca marea :
Sub jugul vechilor stăpîni,
Cînd ţara poartă lanţ la mîni, —
Îi auzim, vibrînd, chemarea.

Noi aşteptăm buna vestire
Că libertatea a sosit,
Ca tînărul îndrăgostit
Ce-aşteaptă dulcea întîlnire.

Cît timp vrem liberi să trăim
Şi cinstea o slăvim în cînturi, —
Amice, ţării să-i jertfim,
Cu drag, înaltele avînturi.

Tovarăşi, staţi cu ochi deschis
Spre zorii lumii care vine,
Cînd Rusia, zbucnind din vis —
Pe despotismul în ruine
Al nostru nume-l va fi scris.

(trad. *M. Sevastos*)

Cît stă la Moscova, Puşkin publică sub pseudonimul Ivan Belkin o serie de povestiri. Realismul său se accentuează, fără să-i stînjenească poezia intensă pe care o risipeşte pretutindeni. Însfîrşit îşi publică puternicul poem dramatic «Boris Godunov», capodoperă în care autorul zugrăveşte împrejurări şi personagii dintr-o epocă depărtată, observînd strict adevărul istoric şi trezind o lume uitată, cu moravurile ei ciudate şi măreţia-i naţională.

După 1831, Puşkin se întoarce iar la Petersburg, ducînd cu el pe tînăra-i soţie, Natalia Nikolaevna Gonciarova, odraslă nobilă, frumoasă şi cochetă. La îndemnul ţarului — care găseşte că-i mai prudent să-l ţie lîngă el în colivie, decît să-l lase liber, deci primejdios — poetul întreprinde o serie de studii istorice, între care «Petru cel Mare», neisprăvit, şi «Răscoala lui Emelka Pugacev».

Ţarul reformator, erou predilect, apare şi în operele sale poetice «Poltava», «Harapul lui Petru cel Mare», «Călăreţul de aramă». Iar Pugacev, reprezentant al mîniei poporului, reapare în nuvela «Fata căpitanului».

În acest răstimp mai dă la lumină opere dramatice ca «Dama de pică» şi lucrări în proză ca «Festin în vremea ciumei», «Cavalerii spiritului» şi «Mozart şi Salieri». Opera lui e atît de diversă, de la descrierea unui peisagiu rural într-o dimineaţă de primăvară pînă la elegii de mare adîncime sufletească, de la poveştile populare în stihuri pînă la poemele de înaltă amploare a tragediilor umane, încît enumerarea devine fastidioasă. De mult Alexandru Sergheevici Puşkin e aşezat în panteonul poeţilor geniali ai lumii din toate timpurile, alături de Homer, Dante, Shakespeare, Calderon şi Goethe.

În 1836, marele poet fondează revista «Contemporanul» («Sovremennik»). E în culmea activităţii şi a geniului său, lucrînd febril, ca şi cum ar fi simţit că se apropie

catastrofa sfîrşitului. Rusia şi umanitatea trebuiau să-l piardă în curînd.

«Monument», una din poeziile lui, înscrie o profeţie. Ca vechiul poet latin care a spus : *«Exegi monumentum aere perennius»* (mi-am ridicat un monument mai durabil decît arama) şi *«non omnis moriar»* (nu voi muri întreg), Puşkin spune cu drept cuvînt într-o strofă :

> Mă va iubi poporul meu în veac, ani după ani,
> Căci nobile simţiri cu lira mea i-am dăruit.
> Căci libertatea într-un secol crîncen am slăvit.
> Şi milă am cerut pentru sărmani.

Pentru despot şi camarila de la curte, Puşkin era un spin care-i sîngera necontenit. La propunerea lui Benkendorf, generalul jandarmeriei ţariste, cel care arestase şi trimesese după judecată în Siberia atîţia intelectuali ai timpului, Nikolai Pavlovici, ţarul, se hotărăşte să «ocrotească» pe poet la curtea sa ; îi dă însărcinarea de istoric al Romanovilor şi îl ataşează pe lîngă marele duce moştenitor Mihail. Puşkin trebuia domesticit.

Dar vulturul îşi păstra şi în această împrejurare independenţa-i înaltă, după cum dovedesc lucrările lui din acea epocă : «Istoria lui Petru I» şi «Răscoala lui Pugacev». Într-o scrisoare adresată soţiei sale, Natalia Nikolaevna Goncearova, Puşkin îşi exprimă plictisul său faţă de situaţia-i dependentă. Se sustrage de la sărbătoarea confirmării ca moştenitor a marelui duce Mihail ; pretextează o indispoziţie şi are pentru camarila curţii cuvinte ghimpoase.

Nu mai era nimic de făcut cu asemenea om. Trebuia găsit un mijloc ca lumea să scape de belea. Expresia e populară, dar foarte potrivită. Benkendorf, marele duce şi alţi curteni, fără îndoială cu asentimentul împăratului, pun la cale o intrigă odioasă. Soţia lui Puşkin, tînără,

frumoasă şi cochetă, începe a fi atacată cu asiduităţi de un ofiţer din gardă, pribeag francez regalist, pripăşit la curtea din Petersburg, un oarecare d'Anthès, specialist cu pistolul. Aprigul poet e atras în cursă, provoacă la duel pe presupusul rival şi cade de la primul glonte. A murit după trei zile, la finele lui ianuarie 1837. Se prăpădea astfel în plină înflorire cel mai mare poet rus şi unul dintre geniile poetice ale omenirii.

Aşa a căzut victimă despotismului, jertfă pentru libertatea popoarelor, şi Puşkin, între jertfele veacului său. Hotărîrea împărătească a fost ca înmormîntarea poetului să se facă departe, tocmai la Mihailovskoe, moşia familiei, în pripă şi fără ceremonialul ce i s-ar fi cuvenit. La alinarea ultimă, trupul său s-a aşezat aproape de Arina Radionovna, femeia din popor, cea care-i spunea poveşti frumoase.

Tiranii au doborît acum un veac şi mai bine trupul poetului, dar fulgerul spiritului său nemuritor luceşte astăzi mai viu decît oricînd. Pretutindeni popoarele Uniunii slăvesc pe poetul libertăţii, Puşkin. Îl slăvim şi ne închinăm şi noi memoriei lui.

Post scriptum. După puţini ani, trebuia să cadă jertfă, tot unui profesionist al duelului, şi Lermontov. Asasinatul acestor doi poeţi în floarea vîrstei şi a activităţii lor a fost înscris la activul calăilor popoarelor.

Popoarele n-au uitat pe poeţi. Puşkin şi Lermontov trăiesc în inima noastră şi a umanităţii şi vor trăi veacuri în răsăritul nou. Bucuria asasinilor de mult a apus.

RĂZBOI ŞI PACE

Mai există la noi oameni care se află într-o ipostază de două ori nefericită. Întăia nefericire e că se simt încă legaţi de indivizi şi lucruri moarte. Din această pricină naşte a doua nefericire : că se simt mai războinici decît chiar anglo-americanii.

Oamenii şi lucrurile care s-au scufundat în prăpastia fără fund a trecutului au alcătuit clasa conducătoare cu rînduielile politico-economice de ieri. Nu-i un vis rău al nostru. A fost o realitate ţara iobagilor, a nedreptăţii, a analfabetismului şi ignoranţei, a afaceriştilor, a societăţilor cu capital strein şi consilii de administraţie din oameni politici ai noştri, «ţară în pradă», cum spunea mulţimea obijduită şi jefuită. S-a dus pentru totdeauna ţara acestui trecut destul de apropiat. Scufundarea ei nu o va cînta nici un poet al timpurilor viitoare.

Puţinii ce se mai orientează pe valuri tulburi cătră a doua nefericire, războinici mai gălăgioşi decît anglo-americanii, umpleau anii trecuţi saloanele, cluburile, cafenelele cîte le mai rămăseseră în Bucureşti.

Nu le plăcea deloc cum se îndrumează lucrurile în ţara nouă, după 23 August. Poporul ieşea de sub ceaţa minciunilor burgheziei, vedea realităţi în marea Uniune So-

vietică, asculta şi pricepea adevărul. Muncitorimea, prin partidul ei, lua în mînă cîrma ţării. În acel timp fiecare săptămînă, fiecare lună îşi avea valoarea, în prefacerile necontenite care ne-au dus de la umilinţa şi mizeria fascistă la suveranitatea noastră naţională şi la ridicarea poporului în drepturile lui fireşti.

Ce fac americanii şi englejii ? se întrebau energumenii de care am pomenit. Ce fac mai ales americanii, care au în mînă cea mai formidabilă armă de distrugere din cîte au născocit inventatorii ? Aviaţia lor cată să fie întrebuinţată bine cît mai este vreme. Aviaţia lor şi bomba atomică rezolvă problemele ce ne interesează într-un timp minim, record. Să se isprăvească !

Ce să se isprăvească ? întrebau cu prefăcută nedumerire democraţii. Nu s-a isprăvit oare la Berlin ceea ce era de isprăvit ? N-a fost oare doborît hitlerismul, ce ameninţa lumea ?

Nu-i asta... răspundeau ei vag.

Desigur, nu era asta. Fascismul fusese un incident neplăcut, care era înlăturat în chip fericit. Rămîne însă lumii o ameninţare mai gravă, ale cărei semne se vădeau mai ales în România noastră, vecină cu lumea sovietică. Lumea din acest Răsărit merge spre socialism şi comunism. Anglia şi America au interes să stăvilească revoluţia socială, să formeze iar, în locurile unde trăim noi, celebrul cordon sanitar. Prin urmare, e neapărat necesar să acţioneze. Şi va acţiona !

De la anul 45 încoace acest război dorit a fost anunţat de către reacţionarii noştri de patru ori pe an. Bombei atomice îi convine orice sezon.

Distrugeri incalculabile, pieirea în masă a unui continent, ruina civilizaţiei — ce are a face ?

Vreţi asemenea război ?

Da, vrem asemenea război. Să se isprăvească odată !

Mişei şi laşi ! Doreau asemenea război, cu condiţia să nu-i atingă calamitatea, cu condiţia să se salveze într-un adăpost, cu condiţia unei extrem de scurte campanii, cu condiţia unui deranjament minim pentru ei, după care ţara să se regăsească aşa cum a fost, cînd le mergeau lor bine afacerile.

Argumentul valabil, că trusturile şi capitalismul anglo-american au interes de viaţă şi de moarte să înlăture sau cel puţin să întîrzie prin război ameninţarea prefacerilor sociale nu era argumentul lor intim. Piară americani, englezi, ruşi, români, piară lumea, numai să ne vedem iarăşi la huzurul nostru din ţara românească, aşa cum l-am apucat noi ! Dulce ţară, bune timpuri, întoarcerea la ceea ce a fost merită jertfa pe care o dorim.

Aceştia au fost reprezentanţii lumii scufundate. Aşa cugetau şi vorbeau. Eroismul lor de teatru a eşuat atît de lamentabil în comploturi banditeşti, în procese ruşinoase şi în temniţile pe care le meritau.

Pentru cei interesaţi, pentru capitaliştii profitori ai Apusului, argumentul valabil subsista. Cum însă un război nou e el însuşi un exploziv mai primejdios decît bomba atomică, pregetau să ia o hotărîre. Era necesară întăi o încercuire a Uniunii şi a ţărilor de democraţie populară. Trebuiau asigurate baze militare în Europa pentru americani. Trebuiau înarmate ţările distruse de războiul trecut. Trebuia reeducat pentru noul război poporul german, vechi mercenar al feudalismului şi astăzi mercenar în devenire al capitalismului. Se adaogă planul Marshall şi pactul Atlanticului. Deasupra şi în jurul acestor pregătiri se reia vechea propagandă împotriva Răsăritului şi se intensifică *bluff*-ul ameninţărilor şi obosirea nervilor lumii.

În aceşti ultimi ani s-a scris în gazete şi s-a vorbit la radio cît într-un secol.

Uniunea Sovietică, în acest răstimp, lucra serios, sever şi demn — nu pentru război, ci pentru om şi pace. Redresarea ei s-a făcut rapid. Ritmul muncii a sporit prin întrecerile socialiste, cîntecul muncii din Uniunea Sovietică a plutit în văzduhul lumii întregi. Toată muncitorimea de pe întreg pămîntul a devenit atentă. Şi dintrodată s-a pornit de pretutindeni protestul oamenilor muncii, care nu vor război. Destul sînge au vărsat generaţiile trudnice pentru ambiţii princiare, pentru capitalişti şi patroni. Oamenii vor cu hotărîre pacea, pentru propăşirea lor, pentru eliberarea lor definitivă. Muncitorii de toate categoriile se aşază în frontul păcii pentru izgonirea din lume pe veci a acestei molime, mai cumplită decît holera şi ciuma.

Toate popoarele lumii şi-au trimes soliile lor de pace la Paris şi Praga în primăvara trecută, şi la Moscova, la sfîrşitul verii. Delegaţiile democraţiei anglo-americane n-au lipsit. Cu emoţie şi hotărîre popoarele se simt umăr la umăr strîns unite, în această răspîntie a drumului istoriei. E un moment dramatic, cînd pregătim generaţiilor ce vor urma fericirea visată de martirii şi eroii umanităţii.

Uniunea Sovietică se află în fruntea acestei mişcări epocale.

Gazetele, posturile de radio, întrunirile tuturor celor ce au a păgubi agită vorbe şi schiţează ameninţări.

Dar la sforţările oamenilor păcii se mai adaogă două fapte extrem de importante şi semnificative.

Armatele eliberării Chinei, sub conducerea partidului comunist, expulzează pe ultimii fascişti din China. Zilele trecute s-a proclamat Republica Populară Chineză. Din primul moment această nouă republică, numărînd peste patru sute de milioane de oameni pe teritorii vaste, declară că stă alături de Uniunea Sovietică pentru apărarea păcii.

Şi se mai întîmplă o lovitură de teatru, al cărei autor nu e Uniunea Sovietică : au aflat capitaliştii şi războinicii anglo-americani că Uniunea Sovietică posedă şi ea secretul bombei atomice. Mare rumoare, mare emoţie.

Da, au declarat sovieticii, Uniunea cunoaşte această iscusită descoperire încă de la 1947 şi nu s-a gîndit nici o clipă s-o întrebuinţeze altfel decît pentru îmblînzirea şi uşurarea vieţii umane.

Cu surprindere mai aflăm în aceste zile că agitatorii de ieri ai războiului atomic fac şi ei declaraţii ca ale sovieticilor, cu privire la propăşirea omenirii prin descoperirea puterii atomice.

Se privesc consternaţi şi fac declaraţii...

Adevăr vă spun că asfinţeşte lumea evului vechi şi apar în Răsărit zorile lumii nouă, zorile păcii.

SALUT CONGRESULUI

La începutul veacului, grija stăpînirii în această țară, care a cunoscut din plin amarul abuzurilor administrative și al aservirii desăvîrșite a poporului muncitor, grija stăpînirii pentru așa-zisa luminare a satelor se rezuma în «cercurile culturale». Aceste erau adunări de duminică la biserică ori la școală. Se strîngeau în anume puncte programate învățătorii, preoții, agenții administrației, judecătorul și medicul sau agentul sanitar și țineau oamenilor vorbiri «educative», medicul, despre boli, pe care însă nimeni nu se îngrijea să le vindece, magistratul, despre legi și datoriile cetățenești față de statul asupritorilor, învățătorii despre plugărie și creșterea vitelor moșierilor și chiaburilor. Important de știut este că era interzis să se vorbească despre pămînt și legi agrare.

Mai ales din pricina acestei opreliști, cercurile culturale erau înveninate de neistovita pornire a țărănimii întru a ciocăni pe oamenii stăpînirii despre lipsa lor de pămînt. Orice conferință era cu dibăcie adusă la aceeași veche durere a ascultătorilor.

Sătenii erau îndemnați să-și facă livezi.

— Păi n-avem pămînt, răspundeau ei. Și chiar dacă am planta o livadă, produsele ei nu le putem duce la

tîrg, la depărtări mari şi pe drumuri rele ; şi chiar dacă le ducem, tot cu nimica ne-alegem. Însă dacă am avea pămînt cît ne trebuie, am ajunge cel puţin să ne agonisim pînea cea de toate zilele.

— Problema nu se pune aşa, răspundea un învăţător tînăr. Cu hărnicie şi iscusinţă se pot scoate recolte bune de pe pămînt puţin. Vi s-a mai vorbit tot aicea despre cultura porumbului ; o să vă vorbesc eu astăzi despre cea a cartofului.

— Vă rugăm de iertare, domnilor, dădea replică un gospodar în vîrstă, socotiţi oare dumneavoastră că noi nu ştim să sămănăm şi să prăşim porumbul ? Că nu ştim ce-s cartofele şi curechiul ? De o viaţă de om ne îndeletnicim cu de-acestea. Apoi cine oare lucrează holdele care îndestulează ţara ? Numai cît sînge asudăm noi pe ăst pămînt care nu-i al nostru şi care ni se cuvine nouă.

Punctul de vedere al poporului muncitor de la sate s-a vădit în răscoalele de la 1907, cînd guvernul liberal a detunat cu tunurile satele muncitorimii ogoarelor şi a împuşcat unsprezece mii de plugari. În acel an crîncen, s-au dat pe faţă silnicia, lăcomia şi nelegiuirea proprietarilor şi arendaşilor. S-a dovedit cu acte, de pildă, că doi arendaşi din Tutova au intrat pe o moşie cu un capital de exploatare de 12.000 lei. Au scos patru recolte cu braţele ţărănimii, năimind munca pe preţuri neomeneşti ; şi cînd au isprăvit termenul de arendă, plugarii le-au rămas datori 45.000 lei, pentru care, cătră fiecare în parte, au dobîndit cîştig în justiţie cu formula executorie.

Mizerie, abuzuri şi crime ale trecutului, însfîrşit, au contenit...

Salut acest congres al căminelor culturale din Republica Populară Română în care plugarii, liberi pe pămîntul pe care au robit părinţii lor, îşi văd asigurat şi ocrotit rodul

muncii. Viaţa întristată şi obidită se luminează. Munca devine o bucurie, şcoala un element de progres, ştiinţa o binefacere.

Odată cu hotărîrile şi realizările Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român şi ale guvernului, după pilda marii Uniuni Sovietice, starea muncitorimii rurale se transformă ca într-o primăvară nouă a lumii. Căminele culturale ale republicii noastre realizează o puternică revoluţie. Sute de mii ţărani muncitori au urmat cu izbîndă cursurile de alfabetizare. Sătenii îşi dau cu dragă inimă casele lor pentru adunările de învăţătură a cărţii. Urmează la aceste şcoli, pe sectoare săteşti, bătrîni cărunţi, gospodari şi gospodine, găsind în ştiinţa cărţii şi în rînduielile premergătoare socialismului o înviorare a vieţii.

În bibliotecile căminelor funcţionează ca bibliotecari ţărani pricepuţi, care cercetează pe săteni pe la casele lor, sfătuindu-se cu ei pentru cărţile ce le-ar face trebuinţă, fie pentru plăcere, fie pentru meşteşugul agrotehnicii, fie pentru cunoaşterea lumii socialismului, fie pentru lupta în vederea păcii.

Am aflat despre un mecanic de cinematograf cioban, ceea ce mi-a făcut o deosebită plăcere, cum îi face, de bună samă, şi lui, ca unul care a trăit pînă la învierea vieţii nouă pustiit numai

> În vîrf de măgură,
> În bură şi negură...

Se află acum la ţară, în cămine, cercuri de cetire în colectiv, în care se discută cărţile de popularizare ştiinţifică. Revista pentru săteni «Albina» se trage în 120.000 exemplare săptămînal, hrănind dragostea de cultură a cel puţin 4.500.000 oameni în colectiv. Deasemeni s-au

organizat coruri, echipe de dans şi de teatru. Mai ales la întrecerile echipelor de dans se adună poporul de la mari depărtări. Bătrînii au trezit din uitare cîntece şi dansuri vechi, legînd astfel sufletele oamenilor din trecut cu sufletul celor de astăzi, într-o bucurie înoită, ascuţindu-le dragostea de viaţă şi de muncă.

Salut cu entuziasm acest congres unic în istoria ţării, congres al revoluţiei culturale, căruia sînt încredinţat că i se vor adăogi cu sprijinul lor toţi scriitorii şi intelectualii din republica noastră.

Acest congres se integrează şi într-un alt sector important.

Maistrul Rossiiski de la uzinele *«Kalibr»*, în marele congres al partizanilor păcii de la Moscova, anul trecut, la sfîrşitul verii, a arătat cu drept cuvînt că orice cîştig al oamenilor muncii de pretutindeni, în cultură şi tehnică, grăbeşte biruinţa păcii împotriva aţîţătorilor la război.

Deci am dreptul să salut pe congresiştii de astăzi ai căminelor noastre culturale şi ca pe nişte vrednici luptători pentru pace.

ÎNCEPUT DE PRIMĂVARĂ LA STOCKHOLM

Stockholmul are o aşezare spectaculoasă, pe insule şi promontorii ale lacului Mölar şi ale Mării Baltice. Străzile lui, după ce însoţesc canaluri şi trec punţi, se azvîrl pe înălţimi granitice şi faleze abrupte.

Primăria e în spulberul mării, jos, unde ţipă goelanzii şi vapoarele. Catedrala — pe o spinare de deal, palatele — în cuiburi de stînci. Fabrici — în dedalul canalelor ; uliţi înţesate de magazine — în cele trei insule principale ale oraşului. Clădiri înalte şi înguste cu acoperişuri ascuţite de un roşu violent, o circulaţie densă şi accelerată de vehicule mecanice. Cum vine sara, feerie de reclame luminoase.

Zilele mijlocului lui martie aduseseră spulbere de viscol, după primele înşelări ale primăverii. În coturile apelor se adunau blocuri de ghiaţă. Vîntul de nord mîna ceţele către smîrcurile şi pădurile interioare ale ţării.

Dar în noaptea a treia am simţit presiunea vîntului de sud în geamuri şi dimineaţa s-a luminat de raze de aur. Sloiurile s-au topit. Pe canalul pe care îl priveam de sus, de la al şaselea etaj, au apărut părechi de raţe sălbatice şi bodărlăi polari sub zborul învălmăşit al muetelor.

Corăbii aşteaptă să fie dezlegate din parîme ca să-şi reia căile cotite spre nordul misterios, cătră care le-au înaintat întruna îndrăzneţii marinari scandinavi în decursul veacurilor. Strămoşii bărboşi ai cetăţenilor domoli şi tihniţi de azi au navigat pe toate latitudinile ; normanzii au fost în preajma anului 1000 groaza populaţiei paşnice de la ţărmurile tuturor mărilor ; au umblat de la munţii fantomatici de ghiaţă din cercul polar pînă la insulele înflorite ale Mediteranei. În dubasurile lor cu o sută de lopeţi s-au avîntat pînă la Terra Nova şi alte ostroave ale oamenilor cu piele roşie, cu mult înainte de Cristofor Columb.

Strănepoţii din Stockholmul de astăzi umblă cu paşi îngrijoraţi într-o metropolă modernă, îşi socotesc în gînd cîştigurile, îşi adună năcazurile, fixaţi în afaceri încurcate, griji cumplite şi în moleşala unui secol şi jumătate de neutralitate. După mărirea şi decăderea urmaşilor celebrului Gustav Vassa, nobilimea, clerul şi burghezia bancară s-au cristalizat într-o viaţă ritualică strict diferenţiată.

Soarele amiezii izbucneşte peste întinderile de oglinzi ale apelor şi peste oraşul multicolor. Trecătorii s-au oprit în unele refugii ale străzilor şi canalurilor, grupîndu-se ca într-o adunare a visului ; cu ochii pe jumătate închişi se lasă mîngîiaţi de paienjenişul luminii.

O femeie cernită a aruncat larilor un coş de fărîmituri şi ei roiesc în juru-i cu strigăte vesele, o încunună cu zboruri şi o mîngîie cu sfîrcurile aripilor lungi. Un pensionar cărunt vine lîngă vaporul cenuşiu, la raţele lui care-l cunosc şi-i aşteaptă darul. Paserile migratorii, aici ca în toate oraşele ţărilor de miazănoapte, sînt oaspeţi bineveniţi ai primăverii.

Un vechi prietin al meu, care nu se mai află printre cei vii, marinarul şi scriitorul Jean Bart, îmi povestea

acum treizeci de ani o călătorie a lui în ținuturile albe, pe coasta Norvegiei și în Suedia. Ceea ce văzuse el aș fi vrut să cunosc și eu : viața fermierilor din Götaland și Dalecarlia, cu priveghiurile nopților lungi și legendele în ceață, cu melodiile pe care le-a scos la lume marele compozitor Grieg, de multe ori asemănătoare cu melodiile poporului nostru, ca și motivele decorative geometrice ale scorțurilor de lînă ce aminteau călătorului în Svealand stativele țărancelor din munții Moldovii. Nu numai asemenea corespondențe apropie popoarele din jumătatea estică a Europei. Între oamenii care muncesc, mai multe sînt motivele de prietinie decît de dușmănie. Mai-marii lumii au avut interes să dezbine, să învrăjbească și să exploateze.

Într-un rînd, călătorul de demult a abordat cu soții lui într-un fiord pustiu, la un chei unde nu i-a primit nimeni. Au urcat faleza și au mers către un orășel de căsuțe de lemn, fără să întîlnească țipenie de om. La orizont soarele lucea ca după un imens geam de ghiață, înfășurînd în giulgiu purpuriu casele cu ferestre oblonite. Unul din tovărășie a explicat că orășenii dormeau adînc somnul miezului nopții, în acel timp al anului cînd soarele, vreme de șase luni, nu asfințește.

În acele ținuturi ale gheței veșnice, dincolo de ostroavele Lofoten, se ridică spre cerul pur ca ghiața un pisc înalt de mai mult de două mii de metri, în munții Kjölen. Acel pisc se chiamă Kebnekais. Unii din cetitorii acestor impresii știu de el, dacă au cetit cînd erau copii călătoria lui Nils al lui Holgers, pe care l-a purtat gîsca sălbatică Aka pe deasupra pămînturilor scandinave. Povestea călătoriei acesteia a lui Nils cu Aka de la Kebnekais a scris-o de mult autoarea suedeză Selma Lagerlöf.

Orice scriitor înzestrat poate găsi totdeauna material extraordinar de interesant în specificul poporului său, în

peisagiile patriei sale, în suferinţile şi aspiraţiile poporului muncitor al ţării sale. La întîlnirea pe care am avut-o cu un tînăr şi simpatic scriitor suedez, blînd şi cu ochi albaştri, tocmai despre acest lucru, despre specificul patriei sale aş fi vrut să vorbim. Însă el a deplasat discuţia pe alt plan.

— Ce părere aveţi despre existenţialism ? m-a întrebat el.

Deci diversiunea cosmopolită a otrăvit şi pe scriitorii din această ţară atît de interesantă prin ce are al ei propriu.

— N-am o părere bună despre această nouă şcoală literară, i-am răspuns eu cu destulă mîhnire tînărului meu interlocutor. Mai ales astăzi scriitorul caută să-şi călăuzească cetitorul către adevăr, progres şi cît mai multă umanitate. Existenţialismul mi se pare că reduce pe om la un mecanism animalic, îi neagă libertatea şi conştiinţa, îi tăgăduieşte putinţa de progres. Existenţialismul neagă pe om, înecîndu-l în instinctele primare. Existenţialismul proiectează asupra pămîntului şi a omenirii umbra morţii. Asemenea indiferenţă faţă de fratele nostru omul, această stupiditate a disperării constituie morbul societăţii burghezo-capitaliste în descompunere. Ca şi romanele poliţiste, asemenea literatură devine antinomia artei, industrie de droguri pentru plictisul îmbuibaţilor.

Curînd soarele va luci — mă gîndeam eu după ce-am rămas singur — curînd soarele va luci şi primăvara va înflori în Götaland şi Dalecarlia. Viaţa chiamă poporul înainte. Scriitorii să-l însoţească spre eliberare, părăsind pe cei care nu mai au de aşteptat nimic de la viaţă.

Noaptea, din balconul de la al şaselea etaj, am ascultat stolurile de paseri migratorii, pe vîntul de la sud, chemîndu-se şi grăbind spre apele libere de la Pol.

SCRISOARE CĂTRĂ UN BĂTRÎN CAMARAD

Sîmbătă, scriitorul Konstantin Fedin, oaspete la manifestările sărbătoreşti de la noi în amintirea Marii Revoluţii din Octomvrie, a făcut cîtorva dintre scriitorii noştri o mărturisire instructivă, privitoare la integrarea «vechilor» scriitori la împrejurările nouă. Eram adunaţi în localul Uniunii din bulevardul Ana Ipătescu, şi întrunirea noastră n-avea nimic oficial. Eram camarazi de breaslă, sub semnul distinctiv al timpurilor nouă.

Pentru scriitorii care trăiseră în epoca anterioară marii revoluţii, spunea Fedin, n-a fost lesnicioasă prefacerea pe care şi-au impus-o din primul moment, cu dorinţa de a deveni elemente utile lumii socialiste. Scriitorul de altădată, trăind în lumea burgheză, nu era un om politic, nu era un militant ; cărţile lui erau un amestec de realism şi romantism, de acţiuni adese ciudate, ce se izolau de cotidian ; el însuşi se afla în marginea unei societăţi pe care n-avea motive s-o iubească. Situaţia scriitorilor în vechea Rusie era cam ca şi în restul Europei burgheze, cu deosebire că acolo scriitorii au avut a suferi mai mult, bănuiţi de simpatii pentru revoluţie. Unii au fost chiar luptători şi martiri ai revoluţiei.

Bolşevismul îi chema pe toţi ca luptători cu spiritul, alături de muncitorii cu braţele, la aşezarea altei lumi, fără exploatare şi fără clase. Scriitorul devine cetăţean şi ostaş. Uneltele lui trebuie să slujească la reconstrucţia patriei.

Omul nou sovietic pe care îl avea în preajma sa scriitorul vechi se mişca şi lucra ; trăia intens în toate sectoarele muncii. Însă, la început, în cărţile realizate, el se înfăţişa ades ca o umbră schematică, unul din «cei cu scurtă de piele», cum erau porecliţi atunci bolşevicii. A trebuit să treacă timp pînă ce scriitorul vechi a izbutit să puie în omul cu scurtă de piele din preajma sa substanţă, viaţă şi suflet. Căci între timp devenise şi el un om în care vibrau preocupările şi realizările partidului muncitorimii. Între timp se dezvălea scriitorilor şi artiştilor o epocă eroică a unor înfăptuiri uimitoare.

Am mulţămit tovarăşului Fedin pentru spovedania pe care ne-a împărtăşit-o amical şi mă grăbesc să ţi-o împărtăşesc şi dumnitale, bătrînule şi vechiule camarad.

În şase ani, poporul nostru muncitor, după ce a îndepărtat fascismul, a păşit la realizarea democraţiei sub conducerea partidului muncitorimii. Exproprierea moşierimii feudale, naţionalizarea industriei exploatatoare burgheze, naţionalizarea proprietăţilor urbane, comerţul de stat, gospodării ţărăneşti colective, reforma învăţămîntului de toate gradele, alfabetizarea maselor muncitoreşti, iată unele din înfăptuirile Partidului Muncitoresc Român şi ale guvernului democratic. Anul acesta a pornit planificarea pe cinci ani a electrificării şi irigării, spre a industrializa ţara şi a ridica nivelul de trai al lumii noastre muncitoare. Republica noastră merge cu hărnicie spre socialism. Scriitorii sînt chemaţi şi ei, ca muncitori cu spiritul, să contribuie la marea operă de civilizare. Partidul

Muncitoresc Român şi guvernul au creat scriitorilor, ca şi tuturor artiştilor noştri, loc şi condiţii spirituale şi materiale pe care nu le-au cunoscut niciodată în epoca pe care o ştii. Cea mai mare parte dintre scriitorii noştri îşi înţeleg datoria de cetăţeni şi luptători ai timpurilor nouă, după pilda prietinilor şi tovarăşilor noştri sovietici. Printre cei care totuşi pretind că îşi iubesc ţara şi poporul se vor fi mai aflînd oare, afară de tine, unii care şovăie invocînd principii estetice imuabile ?

Într-o republică populară ce-şi deschide drum nou după pilda fericită a Uniunii Sovietice, literatura nu poate fi izolată de interesul permanent al obştei muncitoare. Treburile literare devin parte integrantă şi organizată a muncii de partid. Ţara noastră n-are ce face cu literaţii «care nu fac politică» şi cu cei care pretind că dormitează în turn de fildeş. Ţara noastră are nevoie de scriitori militanţi în vederea progresului ei necontenit.

Care dintre duşmani ţi-a suflat la ureche că nu-i asigurată iniţiativa personală a scriitorului ? Dar fiecare scriitor — de talent, bineînţeles — are, desigur, nevoie de un spaţiu cît mai larg în legătură cu înclinaţiile individuale şi însuşirile specifice ; munca literară nu urmează rînduiala muncilor mecanice, nu se realizează prin şablon şi schemă, ci printr-o artă cît mai susţinută în legătură cu ridicarea nivelului cetitorilor. Realizînd caractere, drame, eroism al vremii de faţă, ţinînd samă de directivele partidului, ai cărui oşteni sîntem, putem avea bucuria în sforţările noastre de a crea liber şi de a contribui sănătos şi optimist la ridicarea colectivităţii noastre naţionale.

Oare n-am visat noi asta din tinereţă ?

Literatura de ieri era un pom în pămîntul secătuit al burgheziei ; literatura de azi e menită să crească şi să înflorească în bogatul humus al poporului întreg mun-

citor. Preocupările noastre, poziţia în faţa vieţii, perspectivele de viitor, datoria, ne cer o lucrare cu totul alta decît într-o societate decăzută, cum a fost aceea pe care am cunoscut-o noi amîndoi. O lucrare, bineînţeles, cu aceleaşi scule şi aceleaşi mijloace personale. Arta noastră de acum trebuie să exprime nobleţa muncii, biruinţa omului împotriva naturii ostile, ridicarea şi îmbunătăţirea sufletului colectiv într-o lume nouă de frăţie şi pace cu toate popoarele pămîntului.

IMPRESII DE LA AL DOILEA CONGRES MONDIAL AL PĂCII

Am putut să-mi dau bine samă la Varşovia de progresul vădit al ideii de pace şi al sentimentului de aversiune împotriva războiului. Între sala de la Pleyel de acum un an şi jumătate la Paris şi între adunarea din capitala Poloniei e un pas înainte, o pornire hotărîtă şi neînduplecată împotriva aţîţătorilor la un nou măcel în omenire.

Au fost îndelung aclamaţi la al doilea congres delegaţii popoarelor de coloare. O delegată coreeană a fost purtată în triumf de bărbaţi şi îmbrăţişată de toate femeile albe. Era o reprezentantă micuţă, firavă şi lipsită de podoaba frumuseţii. Însă omagiul i s-a adus pentru sufletul ei, pentru eroismul şi generozitatea femeii coreene în marele război de eliberare a Coreei. Unul dintre delegaţii chinezi, poet de valoare, a rostit un tăios rechizitoriu plin de umor la adresa imperialiştilor americani şi l-au aplaudat ostentativ delegaţii democraţi anglo-saxoni La vorbirea delegaţiei coreene s-a ridicat în tumult şi furtună sala.

Feţele negrilor din America şi Africa mi s-au părut încununate de o aureolă de blîndă şi sinceră frăţie. Mi-a rămas în amintire unul, cu picioarele betege, care se mişca

greu, în surîsul şi în ochii căruia fulgerau inteligenţa şi voia-bună. Era un om frumos, într-adevăr. Mi-a plăcut, pe lîngă altele, să ascult, la negrii din Africa şi Madagascar, o limbă franceză aşa cum au vorbit-o şi o vorbesc oamenii de cultură franceză. În cea mai armonioasă limbă clasică franceză, delegaţii vietnamezi vorbeau împotriva războiului Franţei capitaliste burgheze.

Înfrăţirea şi căderea deplină a ultimelor prejudecăţi rasiale a dat conferinţii de la Varşovia unitate şi putere. Delegaţii a optzeci şi două de popoare, fără osebire de rasă, opinii politice şi confesiuni religioase, şi-au simţit inimile bătînd la unison. În rezoluţiile care s-au votat se oglindeşte biruinţa «omeniei».

Mulţi scriitori şi artişti. M-a mişcat şi asta în chip deosebit. Întorcîndu-mă la Bucureşti, mi-am adus aminte de bătrînul nostru înaintaş progresist Voltaire şi am tras din raft dicţionarul lui filosofic, în care am recitit frazele lui agere şi aspre împotriva acestei vechi urgii şi boli a umanităţii.

«Filosofi moralişti — exclamă Voltaire — ardeţi-vă toate cărţile ! Ce folosesc omenie, binefacere, cumpătare, blîndeţă, înţelepciune, milă cînd cîteva dramuri de plumb trimese de la cîteva sute de paşi îmi zdrobesc trupul şi mă fac să pier la douăzeci de ani în chinuri de nedescris, în mijlocul a cinci ori şase mii de muribunzi ; cînd ochii mei privesc pentru cea din urmă oară oraşul în care m-am născut şi-l văd distrus prin fier şi foc ; şi cînd ultimele zvonuri pe care le aud urechile mele sînt vaietele femeilor şi ale pruncilor ce se prăpădesc sub ruini, şi cînd toate acestea se săvîrşesc pentru pretinsele interese ale unor oameni pe care nici nu-i cunoaştem...»

Cuvintele acestea au fost scrise acum două veacuri, cînd războiul era un joc de copii pe lîngă războaiele

actuale, în care oamenii care nu poartă arme, bătrîni, femei şi copii pot fi bombardaţi din aer şi de pe pămînt pe spaţii vaste şi amestecaţi cu pulberile şi apele ; în care victimele se numără cu zecile de milioane.

Avea dreptate bătrînul Homer cînd punea în «Iliada» sa pe Minerva, zeiţa înţelepciunii, să-i spuie lui Marte, zeul războiului, într-o adunare de zei în Olimp, că-i un nebun ş-un furios ieşit din infern.

Scriitorii găsesc rădăcini progresiste în trecutul cel mai depărtat. Breasla noastră e strîns legată de progresul umanităţii şi cei care nu-şi înţeleg datoria sînt falşi scriitori şi trădători ai unei cauze sfinte.

În adunarea furtunoasă a reprezentanţilor popoarelor lumii la Varşovia, mă gîndeam, cu inima împăcată şi cu sufletul plin de nădejde, la fraţii şi tovarăşii mei de breaslă de aici, din republica noastră populară.

PENTRU CEI DE AZI ŞI PENTRU CEI DE MÎNE

Nicăieri ca la Varşovia congresiştii păcii n-ar fi avut prilejul să găsească acele teribile mărturii ale războiului trecut, pe care le ştiau din publicaţii şi faimă, dar de care acum se apropiau, le observau cu ochii proprii, le pipăiau. În ce mă priveşte, mărturisesc că luarea aceasta de contact cu ghettoul capitalei Poloniei şi cu Oswiecim, celebrul lagăr al morţii, a fost o revelaţie înfricoşată a unei spaime ce trece dincolo de orice imaginaţie.

Din ce afunduri ale antropofagiei de odinioară a răsărit dintrodată în lumea modernă bestia fără cuget şi suflet ? Din ce disperare, din ce nebunie ?

Disperarea şi nebunia aceasta au fost argumentate în publicaţii, sistematizate în planuri de invazie a lumii, lustruite şi aurite de rasism şi naţionalism, în perspectiva unui trecut mistic şi barbar. Un popor blînd şi muncitor a fost întors către vechea lui însuşire războinică şi prădalnică. S-au mai petrecut asemenea fenomene de nebunie colectivă cînd s-au învălmăşit cruciadele evului mediu spre Orient.

Un spaţiu vast, cartierul evreiesc al Varşoviei, a fost amestecat cu pămîntul, flacăra şi aerul. Tunurile şi

avioanele hitleriştilor au spîrcuit om şi adăpost ; ce a mai rămas a fost dinamitat pas cu pas, zid cu zid. N-am mai văzut acolo, afară de monumentul mortuar, nimic în picioare ; numai moloz deasupra osemintelor, pietrişuri şi buruieni.

Acolo au trăit oameni care munceau, sufereau şi se bucurau ; acolo zîmbeau pruncilor mamele, nădăjduind pentru progenitura lor o viaţă mai bună. Acolo au trăit oameni ca mine şi ca dumneata. Pe acolo a trecut războiul, hitleriştii au lăsat ruine şi pustiu. Pe ultimii supravieţuitori i-au adunat, i-au stropit cu benzină şi le-au dat foc.

Era o înserare tristă de toamnă, se zbătea vîntul în gol şi suna ca o plîngere, lăcrima din nourii coborîţi ploaia. Priveam toate străpuns pînă în fundul sufletului şi aş fi vrut să mă trezesc ca dintr-un vis rău.

Nu mă sfiesc a mărturisi că am avut lacrimi în priviri. Mi-a fost o clipă ruşine de această lume, de această viaţă.

Dar m-am întors între fraţii mei oameni ; am văzut şantierul Varşoviei unde un popor eroic reconstruieşte din ruini detunate oraşul nou ; am reintrat în adunarea celui de-al doilea Congres Mondial al Partizanilor Păcii, am auzit pe delegaţii Chinei, ai Coreei, ai Vietnamului ; am strîns mîna negrilor din Africa şi Madagascar ; m-am încredinţat că n-a murit omenia, că o conştiinţă nouă înfloreşte ca un curcubeu asupra unei lumi îmbunătăţite prin suferinţă ; m-am gîndit la toate cîte am văzut vara trecută în Uniunea Sovietică, unde se lucrează intens pentru pace şi bună învoire între oameni, nu numai pentru pînea vieţii materiale, ci şi pentru pînea spiritului şi a inimii ; am revăzut pe prietenii noştri din celelalte democraţii populare, m-am întors cu gîndul la patria noastră, a celor treizeci de

reprezentanţi ai muncii şi aspiraţiilor noastre, care ne aflam acolo la adunarea frăţiei omeneşti pentru pace ; gîndul, pasere măiastră, s-a întors pe plaiurile ţării noastre unde oamenii muncii se frămîntă muncind cu dragoste şi îndîrjire pentru cei de azi şi pentru cei de mîne, unde fumegă uzine, se pornesc lucrări minunate, se pregătesc ogoarele de toamnă, se agită viaţa proaspătă în adunări însufleţite pentru sfaturile populare şi m-am alinat şi am crezut în adevărul cel mare, în umanitate şi pace durabilă, în progresul patriei noastre.

RĂSPUNS *

Iubiţi tovarăşi,

După ce am ascultat vorbele bune ce s-au spus despre mine şi opera mea, aş avea nevoie de timp ca să limpezesc emoţia ce mă încearcă. Mă simţesc ispitit să beneficiez de reputaţia de taciturn pe care o am şi să mă mărginesc a mulţămi pentru elogiile aduse omului şi pentru explicaţiile atingătoare făcute operei.

Aş avea totuşi ceva de spus. Emoţia mea mă poartă brusc într-un trecut destul de depărtat.

Am fost copilul preferat al mamei mele. Îi semăn ei, şi unele însuşiri în legătură cu arta mea le moştenesc de la dînsa.

De puţinele bucurii pe care maică-mea le-a avut în scurta ei viaţă se leagă ridicarea mea la o lume nouă, la cunoştinţa cărţii. Căci trebuie să vă fac, iubiţi prietini, mănturisirea că eu am fost primul individ din seminţia mamei mele care am ajuns la asemenea stare deosebită. Zeci şi sute de generaţii ale clanului din care făceam parte se petrecuseră într-un colţ de lume, la apa Moldovii, în întuneric şi suferinţă, în tristeţă şi

* Cu prilejul sărbătoririi a 70 de ani de la naşterea scriitorului.

revoltă înăbuşită împotriva unei vieţi care devenea din ce în ce mai grea şi mai apăsătoare. S-ar fi putut să trăiesc şi eu ca cei dinainte şi să nu rămînă după mine nici o amintire, ca despre frunzele şi florile anotimpurilor.

Dar s-a întîmplat să ies la lumină ; şi sufletul acestor rînduri de oameni ai tristeţii şi ai suferinţii, pe care îl aveam în mine ca un venin, sufletul acesta colectiv, care aspiră spre altă lume şi altă viaţă, mama mea mi l-a trecut mie.

Aşa încît, dacă tot ceea ce s-a spus aşa de frumos şi de atingător despre opera mea este expresia unor adevăruri, dacă am izbutit să dau ceva valabil neamului meu, apoi toate laudele pe care le primesc cu recunoştinţă vreau să le întorc umiliţilor şi ofensaţilor vieţii, acelora care s-au petrecut ca frunzele şi florile anotimpurilor şi care totuşi mi-au transmis depozitul sufletului lor, ca să-l pun în faţa lumii nouă, mărturie pentru nedreptatea imensă pe care au suferit-o şi pentru crima săvîrşită asupra lor de către asupritori. Din umilinţă, durere, foame, boli sociale şi mizerie fiziologică, acest popor abia acum s-a eliberat.

Încredinţarea mea că acestui popor i se cuvin toate laudele dumneavoastră este desăvîrşită şi absolută. Eu nu sînt decît instrumentul durerii lui.

Dacă am astăzi o bucurie, n-o am pentru laudele ce aduceţi foilor pe care le-am înegrit ; am bucuria că, exprimînd sufletul acestui popor, am putut ajunge la ceasul dezrobirii lui.

LA CUMPĂNA VEACULUI

Am ajuns la cumpăna veacului al douăzecilea. Se deschide era nouă către anul 2000.

La începutul acestui an nou, întâiul din jumătatea a doua a veacului, se cuvine să ne uităm în urmă, ca să ni se lămurească mai limpede perspectivele viitorului.

Veacul a găsit țara noastră în suferinți și sărăcie. Zic *țara noastră*, gîndindu-mă la cei care sînt sarea și pînea pămîntului, cei care erau obijduiți, care munceau fără spor și fără a cunoaște nimic din bunurile vieții. Muncitorii fabricilor erau sclavii patronilor, țăranii semănau și recoltau grîul fără a cunoaște gustul pînii albe. România veche era guvernată de o clică de îmbuibați, care țineau poporul în stare de mizerie și de ignoranță totală ; viața lui pe pămînt era închinată nefericirii, era îndemnat să creadă în visul unei vieți viitoare dintr-o altă lume.

Din desnădejdea durerii a izbucnit răscoala de la 1907, pe care guvernul de atunci a lichidat-o cu pușca și cu tunul. Morții au fost îngropați, iar celor vii oamenii stăpînirii le-au dăruit făgăduinți mincinoase.

Muncitorilor din fabrici, care s-au mișcat cerînd o viață mai bună pentru ei și pentru pruncii lor, li s-a

răspuns la fel. Strigătul dreptăţii a fost înăbuşit în sînge. Războaiele din 1913 şi 1916 şi-au întins sărăcia şi jalea şi asupra noastră. Marea Revoluţie din 1917, care a dărîmat din temelie împărăţia ţarilor şi a schimbat aşezările lumii răsăritene, a fost măsluită înţelegerii noastre şi întunecată ochilor noştri de către burghezia şi moşierimea de la noi şi de marii capitalişti din apus.

Ţara s-a scufundat în al patrulea deceniu al veacului. în bezna abjectă a fascismului ; poporul nostru muncitor a suferit crimele şi desmăţul legionarilor şi a fost trimes fără voia sa pe cîmpiile de măcel de la Don şi Volga, alături de oştile hitleriste.

Abia de cinci ani, după marea victorie a armatei sovietice, şi după eliberarea noastră de fascism, poporul nostru respiră liber. În cinci ani, muncitorimea a devenit stăpînă pe destinele ei, pămînturile moşierimii au trecut în folosinţa ţărănimii muncitoare, dinastia a fost înlăturată ; prin sfaturile populare s-a trecut la prefacerea din temelii a vechii orînduiri burgheze ; Partidul Muncitoresc Român a scos la un liman prielnic ţara printr-o serie de măsuri înţelepte şi la sfîrşitul acestui an 1950 a hotărît punerea în aplicare a planului de 5 ani şi a planului de electrificare a ţării.

Vechea ţară a mizeriei muncitorimii, a bolilor sociale, a mortalităţii infantile, a analfabetismului a fost şi nu mai este.

Ţara nouă se deschide subt auspiciile socialismului. Hidrocentrale electrice, canaluri de irigaţie, agricultură ştiinţifică, uzine metalurgice, fabrici, bunurile materiale, ale culturii şi artei, deopotrivă la oraşe şi la sate, şosele şi căi ferate pretutindeni, aducerea în agricultură a pămînturilor degradate, mlăştinoase ori sterpe, poporul

întreg mobilizat pentru contribuţia sa la civilizaţia omenirii şi pentru pace.

Cînd toate acestea se vor realiza, după două, după trei, după patru cincinale, noi, cei vechi, vom spune celor tineri :

«Noi am fost şi am lucrat de la început, cu îndemnul Partidului şi pilda Uniunii Sovietice ; am apucat timpuri grele, uneltiri ale capitaliştilor şi monopoliştilor de a sabota străduinţile noastre, ameninţări de război ; dar am crezut în îmbunătăţirea şi prefacerea lumii prin socialism şi am biruit !»

La cumpăna veacului, urăm oamenilor de astăzi ai muncii din republica noastră energie şi avînt !

DESPRE ION CREANGĂ

Am impresia că, în fața unui public care cunoaște și iubește opera marelui scriitor despre care mi-am propus să vorbesc astăzi, se cuvine să întrebuințez alt stil decît cel obișnuit și să am o altă atitudine : nu sînt aici ca să vă instruiesc.

Vă invit să facem o șezătoare de taină în amintirea celui mai autentic scriitor artist al literaturii noastre.

În unul din basmele care, de veacuri, în serile de iarnă, la vetrele țăranilor, se șoptesc ultimei generații de către bătrîni, pe cînd vînturile de peste nouă mări și nouă țări se jeluiesc în întunericul de afară, se găsește fixat un personagiu care simbolizează situația mea sentimentală din astă-sară.

A fost odată ca niciodată un împărat... Și, în toată viața lui, acel împărat cu un ochi rîdea și cu altul plîngea...

Inima mea e bucuroasă că vă pot vorbi despre «Amintirile» și «Poveștile» învățătorului meu, humuleșteanul ; dar în același timp inima mea e mîhnită ; deoarece omul a avut o carieră de suferință, iar asupra operei s-a păstrat aproape o jumătate de veac, după

moartea umilitului şi ofensatului, o tăcere semnificativă. Îi putem spune astăzi: o tăcere criminală.

Nu voi uita să vă povestesc ceva despre om.

În primul rînd ţin să protestez, cum am făcut de mai multe ori în trecut, împotriva calificării oficiale de «scriitor popular» în înţeles pejorativ, pe care diriguitorii de ieri ai României burgheze o puseseră ca pe o ştampilă convenţională asupra lui Ion Creangă. Astăzi toţi scriitorii republicii rîvnim la titulatura de scriitor popular, deoarece aria de cultură a poporului s-a lărgit surprinzător, şi viaţa noastră de luptători şi de artişti se împleteşte cu sforţările întregii lumi muncitoare de la noi pentru crearea socialismului, deci pentru ieşirea definitivă la libertate, bunăstare şi pace. În lumea de ieri, a burghezilor şi moşierimii, scriitor pentru popor însemna colecţii de basme, Ispirescu şi Anton Pann, «Alexandria», «Esopia» şi «Meşterul Perdaf».

Operele scriitorilor populari se adresau «prostimii», care, în întunericul în care orbecăia, aproape nu lua cunoştinţă de ele. Norodul gîfîia sub povara unui regim nemilostiv de asuprire şi exploatare, şi preocupările lui ţinteau la agonisirea unui codru amar de pîne. Creangă era deci oferit ignoranţei populare. Lumea de sus, cu extrem de rare excepţii, nu se ocupa de «ţărăniile» unui institutor sărac, unui răspopit, ridicat dintre oropsiţii muncitori cu palmele.

Se vădeşte asta în faptul că, în cincizeci de ani de cultură naţională şi de literatură cosmopolită, după moartea lui Creangă, nu s-a scris nici un studiu serios şi înţelegător asupra operei lui. Facultăţile de litere ale universităţilor noastre n-au elaborat, în jumătate de veac, măcar o lucrare de biografie şi sinteză a vieţii şi operei celui mai original şi mai românesc dintre

scriitorii noştri ; şi a trebuit să se găsească un străin, profesorul Jean Boutière, care să alcătuiască, acum vreo şaisprezece ani, o asemenea lucrare. I s-a făcut acestei monografii a lui Boutière o dare de samă de către cel care vă vorbeşte acum şi e adevărat că vechea Academie a acordat un premiu operei franceze ; însă lucrurile s-au oprit aici, şi pînă la apariţia lucrării profesorului G. Călinescu despre marele artist şi povestitor Ion Creangă a rămas tot atît de izolat şi necunoscut poporului său ca şi mai înainte.

Cartea lui Boutière nu contribuia decît într-o slabă măsură la cunoaşterea unui autor atît de puţin selectat şi apreciat în propria lui ţară. Era o carte scrisă pentru puţinii francezi amatori de curiozităţi. Cu toate însuşirile-i de cercetător harnic, autorul nu putea pătrunde în tainele creaţiei lui Creangă şi ale geniului artistic al poporului nostru, de aceea scriitorul român e pus alături de fraţii Grimm şi Charles Perrault, adunători de basme populare în Germania şi Franţa. Stimabile personalităţi culturale şi Charles Perrault, şi fraţii Grimm ; însă Ion Creangă este nu un adunător de folclor, ci un mare artist.

Cît de puţin era preţuit Creangă pentru incomparabilele-i juvaeruri literare la «Junimea» se vede din faptul monstruos că, la anume petreceri, cînd boierii pofteau să facă haz după masă, ca şi babacii lor de altădată, îndemnau pe ţăranul de la Humuleşti să-i amuzeze cu anume anecdote şi poveşti ruşinoase, care au circulat apoi în manuscris. Creangă, măscăriciul «Junimii», Creangă, alături de păpuşarii care cîntau pristandaua pe uliţa de dindos...

Desigur, se putea oare aştepta ceva mai serios de la popa Smîntînă, de la caterisitul diacon al Goliei, de la ţăranul sfios, al cărui tumult jovial se deslănţuia numai

după cîteva pahare de vin vechi ? «Moş Nichifor Coţcariul» era o piesă dificilă, în faţa căreia evgheniştii stăteau puţintel nedumeriţi, negustîndu-i savoarea şi neînţelegînd-o deplin. Arta lui Creangă păstra acel zîmbet hîtru al poporului, mult mai discret şi mai fin decît al franţuziţilor şi levantinilor României de ieri.

De aceea convorbiriştii l-au pus pe Creangă să joace un rol trivial la aniversările sărbătoreşti ale cercului lor faimos.

Tîrzie răsplată trebuia să vie marelui scriitor, abia la şaizeci de ani după pieirea lui, cînd guvernul democratic al României nouă şi Partidul Muncitoresc Român au creat în această ţară condiţiile altei vieţi culturale şi cînd Academia nouă a Republicii Populare Române a aşezat pe Ion Creangă între membrii săi de onoare post-mortem.

Nu numai viaţa povestitorului e un document acuzator împotriva celor care exploatau România de altădată. Au trecut puţini ani de atunci şi totuşi parcă s-ar fi petrecut acestea «la o mie patru sute»... Se găsesc în «Amintirile» lui Ion Creangă mărturii ale timpului său despre stările de lucruri de acum o sută ani, care au continuat multe decenii după aceea în dispreţul de dreptate şi om.

Şcolile, cum se arată în «Amintirile din copilărie», erau apariţii tot aşa de rare ca şi stelele cu coadă. Astăzi erau, mîne rămîneau o amintire. S-a iscat una la Humuleşti sub mîna lui bădiţa Vasile şi n-a mai fost cînd pe bădiţa Vasile l-au prins cu arcanul oamenii stăpînirii şi l-au trimes la oaste. Pînă la altă şcoală similară la Broşteni, aşa-zisa şcoală a lui Nanu, bunicul David Creangă îl duce pe feciorașul Smarandei cale de zeci de kilometri şi-l dă în gazdă lîngă apa Bistriţei la baba Irinuca, cea cu caprele rîioase.

Pe vremea aceea, copiii silabiseau în cor şi învăţau buchiile scriind pe nisip aşezat în lădiţi, după renumita metodă lancasteriană. Educaţia de obşte o alcătuiau vergile şi «calul bălan».

Şcoala de catiheţi de la Folticeni e o întocmire efemeră de cîştig în folosul protoiereului local Conta ; e un locaş de chin şi istovire a minţii bieţilor dascăli de la munte, care ţinteau să-şi facă din harul preoţiei o existenţă mai puţin penibilă, mai puţin înveninată decît a părinţilor lor.

Raporturile dintre ţărani şi clasa conducătoare de pe vremuri se oglindesc, de pildă, în vorbele înţeleptului bătrîn moş Ion Roată, deputat în divanul ad-hoc, de la 1859, care adresează boierului stăpîn cunoscutul răspuns în pilde despre unirea Principatelor Române.

Boierul, aşezat în scaun şi pufăind din ciubuc, arată un bolovan în locul unde se ţinea adunarea sătenilor şi îndeamnă pe un ţăran să-l prăvale din loc. Ţăranul încearcă fără a izbuti :

«Acuma puneţi cu toţii umărul», adaogă zîmbind boierul.

Ţăranii pun umărul şi izbutesc să desţelenească piatra.

«Vedeţi voi ? — le lămureşte boierul cu bunătate. Unde-i unul nu-i putere ; dar cînd v-aţi pus cu toţii laolaltă, aţi izbutit să urniţi stînca din loc. Aşa-i şi unirea moldovenilor cu muntenii. Acuma aţi înţeles ?»

Oamenii păreau dumeriţi. Numai moş Ion Roată se scărpina la ureche ; el părea a fi încă în îndoială.

«Apoi, cucoane — zice el — am înţeles cum că stînca asta era asupra unuia ; iar acum va fi asupra noastră a tuturor ţăranilor. Pe cînd boierii stau şi se uită ; şi, ca şi pînă acuma, nu iau parte la năcazul obştei.»

Lui Ion Creangă i se datorește, la o întrunire cetățenească de alegeri, acea vorbă pe care Iacob Negruzzi, ironizînd pe părintele Smîntînă, a consemnat-o în «Electoralele» lui : «Oameni buni, în țara asta n-ar fi rău să fie bine».

La o altă întrunire, unul dintre vorbitori nu-și putea isprăvi cuvîntarea, căutîndu-i necontenit un final, pornind o perioadă nouă și șovăind iar, învîrtindu-se ca acei cățelandri care cearcă zadarnic să-și prindă coada. Era tîrziu după ora amiezii, era cald, lumea flămîndă. «Știi ce ? — intervine deodată Creangă, ridicîndu-se de la locul lui și ștergîndu-și de sudoare obrazul cu o basma roșie. Spune și dumneata „Trăiască măria-sa domnitorul !“ și dă-ne drumul de aici : crăpăm de căldură și de sete !»

Dacă poftiți, vă pot istorisi și chestia sfîrîiacului pe care Creangă a spus-o în cercul tinerilor scriitori ieșeni adunați în strala Sărărie, la Gruber. «Convorbirile literare» se mutaseră la București, și la profesorul Eduard Gruber se adunau Mille, Niculaie Beldiceanu bătrînul, autorul «Lăutarului», frații Artur și Raul Stavri, Calistrat Hogaș, Artur Gorovei și alții.

Moș Creangă, cum îi spuneau ei, ieșea cu greu din bojdeuca lui din Țicău în vremea căldurilor verii. Într-un rînd însă se afla și el la adunarea scriitorilor ieșeni ; mai mult tăcea și asculta ce spun alții.

Constantin Mille cetește o poezie avîntată cu caracter social, cu puțin conținut și multe vorbe. Ascultătorii erau oameni cu gust subțire. După ce autorul tace, tac și ei, nu găsesc vorbe potrivite de apreciere.

— Ce spui dumneata, moș Creangă ? întreabă Eduard Gruber, ca să sfărîme momentul penibil. Îți place ?

— Place. E ca sfîrîiacul meșterului nostru Dimache de la Humulești.

— Care sfîrîiac şi care Dimache ? tresare adunarea cu cel mai mare interes. Să se spuie numaidecît povestea.

— Spun, se învoieşte Creangă.

«A trecut într-o zi pe la noi prin sat meşterul cel mare lăcătuş Dimache Mangalagiul, strigîndu-şi meseria. Vede la poartă pe moşu-meu Dumitru.

— Gospodarule, n-ai ceva de lucru ?

— Ba parcă aş avea o bucată de fier, şi aş preface-o, ca să nu putrezească.

— Dă-o încoace, domnule Dumitre, să-ţi făurească Dimache din ea ce pofteşti. Meşter mai iscusit decît mine nu se află în lume. Unde-i fierul ?

— Uite-l, zice gospodarul, aducînd o bucată de ştangă ruginită. Fă-mi ceva, să mă bucur.

— Să-ţi fac. Da ce supărare vei fi avînd dumneata ?

— Am c-un ghiavol de nepot ; numai pozne îmi face. M-a prădat de cireşe şi mi-o dat palancă la pămînt cînepa din grădină. Dacă îl mai prind cu una, îl tai bucăţi, să vie tatu-său să-l adune cu grebla. Fă-mi un topor.

— Fac, cît ai scapara, domnule Dumitre, numai să aţîţ foc, să desfac foile şi să-mi aduci dumneata o leacă de slănină ş-o bucată de mămăligă, că n-a mîncat saracul meşter Dimache de ieri de la amiază ! Iar topor cum ţi-oi meşteri eu nu-ţi face nici împăratul nemţilor.

Dimache Mangalagiul desface în juru-i sculele, aprinde focul, potriveşte foile, şi, cît se înroşeşte ştanga de fier în jar, roade un hărtănaş de slănină rîncedă, ajutîndu-se cu un dărăb uscat de pită.

Scoate apoi fierul şi prinde a-l bate vîrtos pe nicovală. Îl bate, îl suceşte ; iar îl vîră în foc, iar îl bate ; apoi îl ţine în cleşte, privindu-l cu îndoială.

— Ce-i, meştere ? întreabă moşu-meu Dumitru.

— Apoi ce să fie, cinstite gospodar ? Chiar un topor nu ţi-oi putea face ; doar o bărdiţă.

— Bine, fă bărdiţă. Numai fă ceva.

— Fac.

Meşterul bate iar, suceşte, pînă ce se opreşte din nou.

— Nici bardă nu ţi-oi putea face, domnule Dumitre ; doar un cleşte.

— Fă-mi şi cleşte şi du-te ; că-mi prăpădesc aici vremea uitîndu-mă ca un leneş la tine.

— Cleşte ţi-oi face.

Învîrteşte iar, bate şi suceşte. Parcă nici cleşte n-ar ieşi.

— Ştii ce, domnule Dumitre ?

— Oi şti dacă mi-i spune.

— Apoi aş zice să-ţi fac altceva.

— Fă ce ştii.

— Aş zice, domnule Dumitre, să-ţi fac un sfîrîiac.

— Bine, nu ştiu ce-i asta, dar fie şi sfîrîiac.

— Ei, atuncea mi-am cîştigat cu dreptate pita şi slănina, domnule Dumitre.

Înroşeşte încă o dată meşterul bucata de fier şi o trage pe nicovală şi-i dă cîteva ciocane ; apoi o aruncă în apa în care îşi ţinea pleaftura.

După cîte ştiu, moşu-meu s-a arătat mulţămit de sfîrîitură.

— Face meşterul ce poate... a oftat Dimache strîngîndu-şi sculele. Eu plată nu ţi-oi cere pe lîngă hrană, fără decît numai să-mi dai un cofăiel de apă, ca să-mi răcoresc arşiţa, după atîta trudă.»

Ion Creangă s-a născut la Humuleşti în 1835. S-au propus şi alte date ale naşterii. Eu mă întemeiez pe mărturia scriitorului, găsită pe o «poză» de la Nestor Heck, fotograful ieşan. Cartonul se află în Biblioteca

Academiei R.P.R. Pe dos, Creangă a scris: «Pozat în 19 dechemvrie 1877, în etate de 42 ani», ceea ce răspunde anului 1835. Data naşterii acceptată pînă acum a fost 1837. Socot că mărturisirea lui Creangă însuşi nu poate fi pusă la îndoială. La 1877 n-avea nici un interes să-şi sporească vîrsta cu doi ani; pe cînd la 1855, cînd se prezenta pentru o bursă la seminarul Socola, avea interes să apară cu doi ani mai tînăr.

Originea familiei lui e ardelenească, cel puţin după mamă. Bunicul, David Creangă, coboară din păstori de dincolo de munte, de la Voslab. Se pomeneşte în «Amintiri» de uncheşul Oşlobanu, şi de popa Oşlobanu de la Humuleşti, şi de vărul Nicu Oşlobanu de la şcoala de catiheţi din Folticeni. Oierii aceştia, care au descălecat dincoace de munte, ca mulţi alţii în curgerea vremii, au întemeiat sate la Pipirig şi la Ozana. Dealtminteri şi astăzi, de o parte şi de alta a munţilor, atît portul, cît şi datinile şi limba sînt impresionant de asemănătoare. Pe tatăl lui Creangă îl chema Ştefan a Petrei Ciubotariul. Pe mamă, Smaranda Creangă. În cei dintăi ani de şcoală, copilului i s-a spus Ştefănescu Ion. Mai tîrziu a adoptat numele mamei.

Humuleştenii, lipsiţi de pămînt, se îndeletniceau cu cărăuşia şi cu prelucrarea lînii, din care ţeseau şiac şi sumane; despicau şi şindrilă în pădurile de brad. Cu lemnul lucrat şi cu postavul făceau negoţ; erau oameni destoinici şi harnici, cum îi vedem şi astăzi în raionul Neamţ. Porumbul şi grîul îl cumpărau de la tîrg. Unii, mai nevoiaşi, cultivau ogoare la «cîmp» pe moşii mănăstireşti şi boiereşti. Lucrau vara; iar toamna îşi aduceau acasă partea de recoltă. În vremea verii aveau, pe pămînturile pe care se trudeau crîncen, sălaşuri de nomazi.

Greutăţile vieţii l-au silit într-un timp şi pe Ştefan

a Petrei să-şi părăsească starea de om liber şi să se ducă la muncă «în parte», în ţinutul Iaşilor, pe moşia Prigoreni, fostă cîndva a cronicarului Ion Neculce. Acolo tatăl lui Creangă a şi murit, în 1858.

N-a mai trăit mult după această dată nici Smaranda Creangă. Mama scriitorului fusese aprigă şi ageră femeie. Ea îşi pusese toate puterile ca să dea la învăţătură pe Ion, care i se părea ei că îi samănă la ascuţimea înţelegerii. Cu toată împotrivirea bărbatului, hotărîrea femeii s-a îndeplinit. Ion Creangă a învăţat buchile în sat la Humuleşti, pe urmă a trecut în şcoala domnească de la Tîrgu-Neamţ, apoi la Nanu de la Broşteni. Maică-sa l-a trimes după aceea la şcoala de catiheţi din Folticeni, iar la 1855 a intrat bursier la seminarul de la Socola. După ce a fost hirotonisit diacon, Creangă a urmat cursurile şcolii de învăţători de la Iaşi.

Părinţii i s-au prăpădit la vreme, ca să nu le mai otrăvească sufletul purtările fiului lor prea iubit. Căci după ce Creangă s-a însurat şi a trăit ani ca diacon sărac, ba la o biserică, ba la alta, în neînţelegeri cu nevastă-sa, fată de popă, şi nebăgaţi în samă de nimeni, după ce a făcut şi politică cu fracţiunea liberală fără să se căpătuiască, şi-a lăsat nevasta şi a lepădat diaconia. Prima, din voia lui ; a doua, dintr-a altora.

Izgonirea lui din cinul eclesiastic avusese ca motiv nu părăsirea Ilenii Grigoriu, soţia lui, care îi făcuse zile fripte, ci nelegiuirea de a-şi tunde barba, de a umbla cu pălărie şi straie civile, îndrăzneala de a împuşca ciorile de pe turlele mănăstirii Golia şi mai ales neruşinarea de a se duce la reprezentaţiile Teatrului Naţional.

Fără îndoială că ministrul de atunci al Instrucţiunii publice — am izbutit, însfîrşit, să-i uit numele, dar

cînd mă supăr, tot mi-l aduc aminte — l-a scos din învăţămînt pentru imoralitate.

Viaţa scriitorului a devenit cu totul precară :

«Sarac ca anul acesta, ca celalalt şi ca de cînd sînt, n-am fost niciodată», glumeşte el în «Amintiri».

Cu schimbarea ministrului, Creangă e ajutat să intre din nou în învăţămînt. În acel timp dobîndeşte şi un brevet pentru un debit de tutun în tovărăşie cu fratele său Zahei.

Care a fost viaţa scriitorului în acest răstimp ne arată bojdeuca din Ţicău, în care acesta a vieţuit mulţi ani amărîţi. Aţi văzut-o poate în fotografii : a devenit muzeu.

Sărăcuţ muzeu. Umilit muzeu, pe o margine de rîpă. O furtună ori un puhoi îl poate duce la vale, amestecîndu-l cu gunoaiele unei mahalale mărginaşe. E de mirare cum a putut stărui acolo acest adăpost şubred în care a sălăşluit în trecătoarea viaţă un fiu genial al oamenilor de la munte. E o clădire scundă de bîrne şi vălătuci, acoperită cu şindrilă. Păreţii coşcovi, lemnăria ruinată de cari şi putreziciuni. E prima etapă de la bordei la locuinţa durabilă. În răsărit, dincolo de valea Ţicăului, se ridică dealurile pleşuve ale Şorogarilor şi Ciricului, după care urmează ceaţa pustietăţilor dinspre Prut. Aceasta era priveliştea pe care o avea scriitorul din cerdacul dindos al bojdeucii. În aprilie dealurile înverzesc în pripă. În iunie şi iulie soarele copleşitor calcinează iarba. Vînturi puternice usucă plantaţiile ; rediurile abia vegetează. În vremea iernii, feeria albului zăpezii şi a crîngurilor de argint, văzute printr-un geam cît palma. Viforul se năpusteşte din crivăţ, cu modulaţii sinistre. Dacă vara cărturarul trăitor aici trebuie să se cufunde într-un poloboc cu apă, ca să se răcorească şi să iasă apoi în cerdac, să asude ca într-o muncă silnică,

apoi în vremea iernii e nevoit să se acopere cu şube, să-şi înfăşure picioarele în poclăzi şi să se ghemuiască la o măsuţă şovăielnică în preajma ferestrei. Furtuna sună afară cu larmă de valuri. În sobă focul arde fără întrerupere. După ce se domolesc viscolele lui ianuarie, pe omătul cu reflexe violete de pe dealuri, în lumina lunii, se înşiră lupii urlînd.

Aici, în strada Ţicău numărul 4, nu era numai o locuinţă mizerabilă într-o margine umilită de tîrg. Era mai cu samă un exil. Surghiunit de împrejurările vieţii, se afla aici Ion Creangă în calitatea lui de cărturar. Maică-sa Smaranda îi menise, în dragostea ei, o soartă mai bună decît a năcăjiţilor ţărani, a căror viaţă mergea neîncetat în scădere. Ea visa pentru Nică al ei un trai uşor, la tîrg. Rezultase pentru Creangă o ieşire definitivă din mediul părinţilor şi bătrînilor lui şi o oprelişte tot aşa de definitivă de a se mai întoarce îndărăt. Rezultase o viaţă care nu era legată nici de a burgheziei bogate ieşene, nici de a societăţii cultivate — reprezentată, să zicem, prin «Junimea». Creangă se simţea, cum am arătat, nelalocul său în cercul «Convorbirilor literare». «Junimea» făcea haz de el, fără a-l trata ca pe un egal. Redus la o convieţuire submediocră cu o lume mică şi robită celor trupeşti, autorul «Amintirilor» se afla într-o poziţie falsă şi faţă de colegii şi colaboratorii lui la manualele didactice. Aceştia nu puneau preţ pe prostiile pe care le putea scrie la «gazetă» un colaborator nu destul de serios al «Metodei de scriere şi cetire». După trecerea lui din viaţă, se indignau, neînţelegînd cum persoane «bine» laudă nişte poveşti ale blăstămăţiilor lui din copilărie, ba plănuiesc chiar busturi şi statui pentru un om care e departe de a fi fost mai breaz decît alţii. Pentru ei rămăsese de pomină munca înfricoşată pe care o punea colaboratorul lor ca să alcă-

tuiască o bucată de cetire: «Acul şi barosul», «Inul şi cămeşa», «Ursul păcălit de vulpe»; scria şi prefăcea, rupea şi iar scria şi prefăcea, ca într-o pedeapsă, apoi cetea, ca să-şi audă sunetul vorbelor, şi punea pe alţii să cetească spre a-şi da mai bine sama; pe cînd dumnealor scriau o bucată ca pe nimic, cît ai fuma două ţigări între două jumătăţi de vin.

Acest loc de exil, bojdeuca din Ţicău numărul 4, n-avea să fie luminat decît de apariţia lui Mihail Eminescu. Poetul a fost pentru Creangă un sprijin în creaţia lui artistică; îi aducea înţelegere şi reconfort. Însă trecerea lui Eminescu pe la Ţicău a fost de puţină durată. Creangă îl chema necontenit de la Bucureşti cu scrisori calde; se simţea şi mai sărac fără prietinia poetului. Eminescu era şi el un izolat fără situaţie socială statornică. De şi cu mult mai multă cultură şi cu sufletul mai complicat, se simţea deosebit de bine în tovărăşia povestitorului, fie la bojdeucă, fie în împrejurimile pitoreşti ale capitalei Moldovei. Creangă s-a simţit şi mai apropiat de poet după ce a fost lovit de suferinţa crudă care i-a grăbit sfîrşitul. Cam la aceeaşi vreme a fost încleştat şi el de un rău ascuns; după 1885, epilepsia, an cu an, şi-a sporit accesele, copleşindu-l. Eminescu s-a prăpădit vara, Creangă — în ultima zi a aceluiaşi an, 1889.

În ianuarie 1910 a avut loc la Humuleşti pomenirea de douăzeci de ani de la moartea lui Creangă. Locuiam atunci în Folticeni; am participat şi eu ca inspector al cercurilor culturale. Au venit cîţiva intelectuali ieşeni şi învăţători din ţinuturile învecinate. A fost o manifestare de pietate cărturărească. Ţăranii de la Humuleşti au fost participanţi din curiozitate. Am stat de vorbă cu unii din ei. Le era greu să înţeleagă motivele care adunaseră atîta lume străină la pomenirea unui

om plecat din satul lor, care nici nu era îngropat acolo şi care se făcuse faimos printr-o ieşire scandaloasă din cinul preoţesc. Poate se săvîrşesc rugăciunile şi praznicul acesta spre a cere milostivire de la Dumnezeu pentru păcatul săvîrşit. Neştiutorilor de carte nu li se putea pretinde să aibă cunoştinţă de opera scriitorului ; absolvenţii şcolilor nu se puteau îndeletnici cu nişte scrieri care erau cu totul în afară de gustul şi de putinţa lor de înţelegere. Chiar dacă le-ar fi aflat în biblioteca unei şcoli primare, «Amintirile» şi «Poveştile», opere eminamente artistice, nu erau făcute să solicite interesul lor. Lectura omului cu instrucţie puţină de atunci era «Alexandria» sau «Esopia» ; cel mult Anton Pann. Proza lui Creangă se afla la polul opus. Sentinţa obştei, dată cu ani în urmă, era condamnarea acelui înstrăinat şi răspopit diacon Ion a lui Ştefan sin Petrea Ciubotariul, căruia i s-a mai spus şi Creangă. Într-un sat cu bună rînduială morală nu s-ar fi putut nimeni singulariza cu o altă părere. Neamurile plecau fruntea şi ele, destul de ruşinate. Dealtminteri, aceste neamuri tinere, care locuiau în casa veche unde copilărise odrasla Smarandei, se grăbeau să ne arate cu mîndrie înoirile pe care le săvîrşiseră şi mobilele de tîrg pe care se învredniciseră să le cumpere şi să le aşeze în locul laviţilor antice şi a lăzii de zestre a bătrînei. Erau încredinţate că plecăm încîntaţi de toate prefacerile ce constatam. Ce interes mai avea aşa-zisul Creangă, cînd se aflau în neamul lor adevăraţi oameni de ispravă şi gospodari cu bun nume ?

Eram în acea vreme tînăr şi destul de naiv. Încredinţat că pot să restabilesc în satul său de baştină bunul renume al unui mare înaintaş din năcăjita noastră breaslă, am luat cuvîntul în biserică la sfîrşitul liturghiei şi am dezvoltat propoziţia : «Proroc în patria lui

cinste nu are». Am vorbit cu entuziasm şi am căutat să lămuresc că Ion Creangă de la Humuleşti a fost un ales dintre cei puţini. Acuma sînt bine încredinţat că n-am convins pe nimeni dintre cei care trebuiau convinşi, măcar că muierile suspinau din cînd în cînd cu mîna la gură şi-şi ştergeau lacrimile. Au mîncat după asta colivă şi au uitat de alesul lui Dumnezeu.

Creangă a dat viaţă ascuţită poveştilor lui, situîndu-le în timp şi spaţiu, creînd tipuri care se mişcă şi vorbesc fiecare după caracterul lui. Pentru asta întrebuinţează nu numai mijloace simple şi elegante de exprimare, ci un depozit secular al neamului, zicători de o mare bogăţie şi o intensă frumuseţă poetică. În plus, asupra întregului stăpîneşte un duh de voie bună care sporeşte plăcerea cetitorului.

Amintirile şi poveştile lui Creangă sînt însăşi limba vie a poporului, ridicată la un înalt potenţial artistic. Cu cît pregătirea lectorului e mai bună, cu atît muzica ei e mai înţeleasă şi sentimentul ei mai pătrunzător. Ca şi în cazul lui Eminescu, Creangă e unic în sine, însă divers în cetitori. Fiecare găseşte în «Amintiri» şi «Poveşti» noutăţi şi rezonanţe în legătură cu propriul său suflet. Acesta e, de altfel, privilegiul artei adevărate.

Nedreptatea pe care o făceau inconştient genialului lor consătean humuleştenii era explicabilă şi firească: nu tot aşa de explicabilă şi firească mi s-a părut neînţelegerea repetată a acelor care de pe catedră aşezau pe Creangă între Anton Pann şi Tilu Buhoglindă. Nu vreau să micşorez întru nimic pe Anton Pann, nici pe autorul lui Till Eulenspiegel, dar e altceva. Avem de-a face cu valori ce nu se pot compara.

Creangă iese din zona povestitorilor de basme populare, oricît de măiastră ar fi transcrierea lor. «Capra

cu trei iezi», ori «Dănilă Prepeleac», ori «Stan pățitul» nu sînt basme decît prin tema lor, îndeobște cunoscută și la alte popoare. Creangă nu le face numai românești prin limbă și amănunte caracteristice ; el pune în ele puternica suflare a creației, care învie peisagiu, om și animal, care singularizează în purtare și vorbire, care determină momente și scene dramatice de neuitat. Avem de-a face, de fapt, în unele din poveștile lui Creangă, cu cele mai originale nuvele care s-au scris în literatura noastră.

Remarcabil e și faptul că nu se găsește ceva asemănător nici într-o altă literatură. Apărut după începuturile noastre literare, străin de influențele de imitație ale timpului și într-o perioadă cînd poporul își păstra încă arta lui orală, Creangă aduce prospețimea sufletului artistic popular, adică a cîntecului și zicalei, valorificîndu-le și păstrîndu-le în putere și pentru epocile cînd cartea și gazeta scad spontaneitatea și ofilesc memoria poetului anonim. Astfel putem păstra viu în literatura noastră cultă sufletul din veac al acestui popor.

Mai este încă ceva. Dacă țăranii noștri nu vorbesc și nu pot vorbi între ei ca în proza lui Creangă, fără îndoială că recunoaștem, atît în «Povești», cît și în «Amintiri», esența cea mai subtilă a graiului nostru popular, ca și cum geniul limbii noastre s-ar fi întrupat. În această limbă în care cîntă suferinți și bucurii ale generațiilor și strălucesc metaforele acumulate de secole ca într-un tezaur, Creangă a dat la lumină un bun suprem al acestui neam, însușirile de delicatețǎ, sentiment și umor.

Cu toate rătăcirile funeste ale guvernanților de ieri, cu tot întunericul în care a fost ținut, acest neam și-a scris prin Creangă documentul imprescriptibil al dreptului său în fața lumii. Dînd cuvintelor cumpăna justă

şi ţinînd samă de importanţa artei, îi putem socoti pe Creangă şi pe Eminescu solie cătră viitorul de cultură al evului nou al umanităţii.

Pentru a ilustra ceea ce afirm, vă rog să binevoiţi a asculta «Capra cu trei iezi», pe care vreau s-o cetesc la sfîrşitul conferinţii mele. E o poveste pentru copii de la şapte la şaptezeci de ani, cum spusese Andersen. Într-o căsuţă săracă dintr-un sat din nordul Moldovii, trăieşte o văduvă cu trei copii ; însă o văduvă harnică şi energică cum a fost, bunăoară, mama eroului nostru. Îşi lasă pruncii singurei după ce le dă sfaturi bune şi ea se duce să agonisească pînea cea de toate zilele. În lipsa ei se întîmplă o cumplită nenorocire. Un cumătru, chiabur nelegiuit, îi zugrumă doi copii. Numai mezinul cuminte şi isteţ scapă şi poate mărturisi cine a fost duşmanul ucigaş. Biata văduvă, după crîncena lovitură, se reculege şi hotărăşte răzbunarea. Pofteşte pe cumătru la praznic, îşi suflecă mînicile cămăşii, îşi pune poalele în brîu, pregăteşte toate pentru pomenire şi dreptate şi împlineşte judeţul, prăbuşind pe ticălos într-o groapă de jar. Felul văduvei de a se purta, de a vorbi, de a strecura subînţelesuri şi epigrame este unic ; e vorba de isprava unei muntence din valea Bistriţii. Capra cu trei iezi e o nuvelă, nu o poveste.

Cînd l-am sărbătorit pe Eminescu, dăunăzi, şi apoi pe truditul şi năcăjitul Ion Creangă de la Humuleşti, am mulţămit călăuzitorilor republicii noastre, în numele scriitorilor, că au dat sufletului nostru această satisfacţie. Dar nu mulţămim numai pentru aceste sărbătoriri ale înaintaşilor noştri. Mulţămim din toată puterea inimii noastre Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român şi guvernului, mai ales pentru ridi-

carea poporului nostru la înţelegerea valorilor culturale. Poporul republicii noastre înaintează grabnic spre cultură ; şcolile de tot felul umplu ţara, numărul ştiutorilor de carte créşte, conştiinţa naţională şi socială deasemeni ; de unde Creangă era ieri un autor pentru cercuri restrînse, astăzi poate fi dat poporului în toată plinătatea geniului său. Se poate spune ţărănimii de astăzi şi întregului popor muncitor : «Primeşte al tău la tine !»

CEVA DESPRE MEŞTEŞUGUL SCRISULUI

Stenograma ce mi se înfăţişază după cuvîntarea mea ţinută absolvenţilor Şcolii de literatură şi critică la 4 iunie mă dezamăgeşte ; mi se pare că nu mai are nimic din cordialitatea ce mi se păruse că s-a stabilit între mine şi ascultătorii mei. În afară de unele neexactităţi, această stenogramă are în cuprinsul ei ceea ce am spus, dar e lipsită de emoţiunea ce mă leagă de tinerii mei tovarăşi ; şi unele observaţii şi incidente care par străine cursului central al vorbirii, atunci aveau legătură cu atitudinea, aprobările şi uşoarele nedumeriri ale ascultătorilor. Transcrierea nu le mai poate accepta ; proza scrisă cere conciziune şi precizie.

Arătam tinerilor mei tovarăşi că, de şi nepregătit, totuşi le puteam comunica unele lucruri ce i-ar putea interesa. Aş putea să le fac unele destăinuiri şi să le dau unele îndrumări în cariera ce şi-au ales.

Scriitorului, ca să ajungă maistru în ale scrisului, i se cere în primul rînd să aibă *talent,* adică o însuşire specială moştenită de la părinţi.

Dar după cum un pădureţ nu dă roade bune decît după ce a fost altoit cu o mlădiţă nobilă, tot aşa scriito-

rul născut cu talent cată să primească darul ce-l poate înobila.

Tînărul scriitor cu talent, presupunînd că are şi stăruinţa muncii, şi credinţă în misiunea artistului scriitor, trebuie să-şi însuşească toată producţia literară a generaţiilor care l-au precedat. Nu e vorba numai de producţia literară naţională, ci de literatura întregii umanităţi. Tînărul aspirant la meşteşugul scrisului e dator să se lege cu toţi acei care, înaintea lui, şi-au pus sufletul, gîndirea şi aspiraţiile în slujba progresului omenirii, pentru îngăduinţa şi toleranţa între popoare, pentru înţelegerea suferinţelor celor mulţi şi obijduiţi.

Această comunicare cu oamenii care ne-au reprezentat cu nobleţă breasla, această legătură cu scriitorii noştri şi cu scriitorii umanităţii din toate veacurile e cea mai mare bogăţie sufletească şi intelectuală pe care o poate cîştiga aspirantul tînăr. Şcoala în care aţi săvîrşit măcar în parte această lucrare v-a pus la îndămînă putinţa de a cîştiga mult în scurt timp. E unul din sprijinele eficace pe care Partidul Muncitoresc Român le pune la îndămîna literaturii în republica noastră.

Noi, cei vechi, ne-am dobîndit asemenea cunoaştere în timp îndelungat, cu multe greutăţi şi suferinţi. Eram izolaţi, într-o societate vitregă şi rău întocmită. Scriitorii ultimei generaţii pot, înfine, cunoaşte ajutorul colectivităţii şi statului în noua orînduire socială.

Scriitorii noştri din veacul trecut au mai avut şi alte năcazuri, pe lîngă nepăsarea şi ostilitatea păturii conducătoare. Acum un veac, s-a iscat pentru literatura şi cultura poporului român primejdia latinizanţilor şi italienizanţilor. O samă de cărturari şi scriitori au pornit o acţiune de prefacere a limbii poporului român, sub cuvînt că această limbă a suferit infiltraţii şi influenţe străine ; deci trebuie refăcut graiul nostru pe temeiuri

de latinitate. S-au întocmit dicţionare, gramatici, opere. Tot acest elan de patriotism şi grandomanie s-a stins în ridicol şi nepăsarea poporului. Minoritatea retrogradă care punea la cale o limbă artificială pentru interesul unei minorităţi conducătoare clădea pe năsip şi se desfăcea brutal de interesele poporului.

Scriitorii tineretului, Alecu Russo, Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, în Moldova ; Nicolae Bălcescu şi Grigore Alexandrescu, în Muntenia, şi alţi mulţi care i-au urmat s-au pus împotriva acestui purism lingvistic intempestiv. Limba părinţilor noştri, a spus Alecu Russo, plină de slavonisme, turcisme, grecisme şi maghiarisme, aşa cum au format-o împrejurările şi timpul, limba aceasta a păstorilor şi plugarilor, limba întregului popor român, e limba noastră a scriitorilor, care avem datoria s-o şlefuim, s-o facem să progreseze.

Asemenea comandament rămîne valabil şi pentru epoca noastră. Deosebirea e că astăzi aberaţiile de odinioară ar fi cu neputinţă să se producă. Limba, cultura, scriitorii stau în strînsă legătură cu poporul muncitor. Deci, noi, scriitorii, trebuie să-i tălmăcim aspiraţiile, luptele şi biruinţele.

Astăzi limba noastră, datorită acelor cîteva generaţii care s-au succedat în curs de o sută de ani, se află într-un stadiu destul de înaintat ca să poată servi ca instrument perfect scriitorilor tineri care se avîntă pe arena creaţiei literare ; limba aceasta, totuşi, n-a ajuns la un stadiu atît de înaintat încît să-şi fi însuşit forme fixe şi definitive — ca limbile clasice ori ca limba franceză — şi scriitorii încă lucrează şi vor mai lucra la îmbogăţirea şi înfrumuseţarea ei. Din fericire, aş zice eu, n-a ajuns la definitivare, încît generaţia de azi are încă un teren vast de muncă artistică.

Această constatare ne duce la a doua mare datorie ce se creează tinerilor scriitori în breasla scrisului. Tinerii scriitori au datoria să cunoască limba poporului de pretutindeni, *limba vie,* după ce şi-au însuşit pe cea scrisă. În această limbă vie a poporului se produc necontenit schimbări şi prefaceri în legătură cu împrejurările prin care am trecut şi trecem ; în această limbă sînt încă largi terenuri neexploatate din care limba literară poate culege cuvinte şi expresii menite să îmbogăţească limba scrisă.

Începînd de la Creangă şi Eminescu, lucrarea aceasta s-a săvîrşit cu energie şi succes. A rămas ca generaţiile următoare s-o complecteze. Veţi contribui şi voi, tineri tovarăşi scriitori, fiecare cu puterile şi însuşirile pe care le aveţi.

Încă nu s-a isprăvit în limba noastră vorbită şi scrisă chestia neologismelor. Încă nu s-a fixat definitiv glosarul limbii literare, pentru că nu e complect.

Acum zece ori doisprezece ani a fost foarte aprigă lupta pentru acceptarea sau respingerea neologismelor. S-au găsit unii retrograzi care să susţie purismul limbii populare. Erau, fără îndoială, împotriva progresului. Se ştie că limba e în necontenită prefacere.

Poporul nostru nu putea rămîne pe loc cu vorbirea lui arhaică. Odată cu lucrurile ori noţiunile nouă, el acceptă şi etichetele lor, adică vocabulele străine ce exprimă aceste lucruri şi noţiuni nouă. În cursul veacului acestuia poporul nostru a luat cunoştinţă de o mulţime de noutăţi pe care le aduce tehnica. Chiar în timpul pe care îl trăim noi acum — timp de construire a socialismului — poporul nostru intră în contact cu o serie întreagă de fenomene şi noţiuni, deci de cuvinte nouă care îi îmbogăţesc vocabularul.

Nu se ştia, acum zece ani, la ţară, ce este un tractor, ce e agrotehnica. Acum se ştie. Cu cît poporul se ridică din punct de vedere cultural şi tehnic, cu atît limba lui se îmbogăţeşte. Acolo unde poporul nu are termenul care să îmbrace lucrul nou, e necesar să accepte neologismul. De aceea ţăranul are *telegraf, telefon, gară, tren, vagon, avion, radio* şi alte sute şi sute de cuvinte pe care i le-au adus noutăţile veacului. Deasemenea, şcoala i-a dat cuvinte nouă, pe care el le întrebuinţează pe lîngă cele vechi. De pildă, *nădejde* şi *vreme* au alături pe *speranţă* şi *timp*. Ţăranul întrebuinţează *speranţă* şi *timp,* fără a lepăda *nădejdea* şi *vremea* care rămîn în expresiile fixe. Se zice *om de nădejde, bună-vremea, de vreme ce* etc. Lîngă *speranţă* şi *timp,* care poate se vor diferenţia, vor rămînea statornic în expresii vechile cuvinte : *nădejde* şi *vreme.*

Deci neologismele în vorbirea poporului şi în limba literară au un rost şi întrebuinţarea lor cu socoteală nu poate aduce decît folos. Neologismul necesar nu strică limba, ci o îmbogăţeşte.

Să nu se întrebuinţeze neologismul în locul unui cuvînt românesc care exprimă precis acelaşi lucru ; în loc de *inimă* să nu spunem *cord* chiar în medicină. *Cordial* însă e bun. *Salutări cordiale :* mai bun decît *salutări din inimă.* Un cuvînt în loc de trei.

Fiţi atenţi la particularităţile limbii vorbite a poporului. Să nu siluim limba poporului. De aceea să nu spuneţi : dă-mi *un pahar cu apă* nici *magazin cu fierărie.* Nici : îmi pun pălăria *pe cap.* Vom spune cum a spus totdeauna poporul : dă-mi un pahar *de apă,* magazin *de fierărie,* îmi pun pălăria *în cap.*

E de dorit ca tinerii scriitori să observe şi să se convingă că poporul nostru nu întrebuinţează niciodată expresii ca :

el este acela care a înfiinţat tipografia ; el e cel care cînta în pădure,
aliniate exact în cărţi şi gazete după galicisme.

Poporul se exprimă mai concis, deci mai bine.

Poporul face deosebire între *dă cartea mamei lui Gheorghe* şi *dă mamei lui Gheorghe cartea.* Poporul n-a spus niciodată *dă lui Ileana cartea lui Maria.*

De la *dă lui Calipso pălăria lui Mary,* nume de femeie neterminate în *a* — cum e rînduiala limbii române — expresia îndată s-a întins şi la numele feminine care pot forma normal genitivul şi dativul.

În ce priveşte alegerea expresiilor populare pentru îmbogăţirea şi îmbunătăţirea textului, tinerii scriitori trebuie să procedeze ca albina care nu culege din orice flori. Nu tot ce e popular e admisibil ; are drept şi poetul anonim popular să creeze versuri slabe şi expresii îndoielnice ca valoare. Scriitorul tînăr cată să-şi apropie ce e frumos şi valabil.

Mai întăi tînărul scriitor îşi însuşeşte în chip firesc vocabularul şi expresiile curente ale limbii literare, la care adaogă, dacă poate, partea lui de contribuţie. Culege cuvinte şi expresii nouă cărora le poate da loc în limba literară dacă vorbele servesc a preciza o noutate ori o nuanţă şi dacă expresiile se pot adăogi la comoara noutăţilor.

Curent, scriitorii introduc cuvinte provinciale prin personagiile nuvelelor şi romanelor. Eroii nuvelelor şi romanelor trebuie să vorbească limba colţului de ţară unde trăiesc. De multe ori tinerii scriitori exagerează întrebuinţarea unui asemenea vocabular de noutăţi, înşirînd, în locul cuvintelor întrebuinţate în literatură şi de întrebuinţare curentă în popor, dublete obscure care n-au nici frumuseţă, nici sonoritate.

Cuvîntul nou şi valoros trebuie aşa fel întrebuinţat, încît sensul lui să fie clarificat din context.

Tinerii noştri scriitori se află în faţa şi altor serii de probleme.

Capitala ţării şi gazetele au pus în circulaţie forme de vorbire care de multe ori îşi iau drepturi de întîietate faţă de vocabularul poporului luat în totalitatea lui, fără ca acest drept de întîietate să aibă o justificare desăvîrşită.

Să dăm cîteva pilde.

La Bucureşti se spune *ac* nu numai acului de cusut, ci şi *boldului* (în Ardeal *bumbuşcă*) şi *agrafei*, care e *ac de siguranţă*, şi *spelcei*, care e *ac de păr* sau *ac de cap*.

Se spune *pepene verde harbuzului* sau *lubeniţei* ; şi *pepene galben zamuzului* (zămosului) sau *cantalupului*. Se spune *prună* şi *prunei*, în general, şi *perjei*, şi *goldanei*, şi *avramei*, şi altor varietăţi care, în Ardeal şi Moldova, îşi au numele lor special.

Se spune *mulţumesc*, pe cînd în Moldova şi Ardeal, adică în optsprezece regiuni din douăzeci şi opt, se spune *mulţămesc*. Vorba vine de la *mulţi ani !* şi *a mulţămi*. E ciudată atitudinea de intransigenţă a formei necorecte.

În Moldova şi Ardeal mielul se numeşte, după înţărcare, *noaten*, şi în anul al doilea, *cîrlan*. Mînzului în anul al doilea i se spune *strîjnic* şi în al treilea — *tretin*.

Balada sună :

Dă de fin
Cîte-un tretin...
Şi de fină
O tretină...

Aici, în regiunea Dunării, cuvintele *noaten* şi *cîrlan* se întrebuinţează şi pentru puii iepii.

Vorbirea din partea cea mai mare a țării ne ajută să precizăm înțelesurile cuvintelor și să ne îmbogățim vocabularul. O noțiune — un cuvînt : *ac de siguranță*, *ac de cap*, *ac cu gămălie* trebuie să facă loc *agrafei*, *spelcii*, *boldului (bumbuștei)*. *Cîrlan* și *noaten* (sumane de noateni) să se întrebuințeze numai pentru oi ; să rămîie numai pentru căluți vorbele *strîjnic* și *tretin*.

Altceva.

Avem trei sinonime pentru zăpadă : *nea*, *zăpadă*, *omăt*. Să încercăm a le diferenția : *nea* = zăpadă ușoară de la începutul iernii ; zăpada obișnuită a iernii = *zăpadă* ; iar omăt = zăpada mare *(nămete)*.

Pentru locurile acoperite de arboret, avem o serie de cuvinte cu nuanțe interesante : *pădure*, *codru*, *sihlă*, *dumbravă*, *huceag*, *luncă*, *rediu*, *lăstăriș*. Să le întrebuințăm după înțelesul lor.

Cele trei cuvinte din limba românească : *arbore*, *copac*, *pom* să nu le confundăm.

Arborii (cuvînt vechi : hatmanul Arbore) se împart în două : *copaci*, acei arbori care nu dau poame ; și *pomi*, arborii altoiți în grădină care dau fructe : meri, peri, caiși. *Nu se poate spune pom bradului.*

Pentru cuvintele în legătură cu mirosul avem iarăși o serie de sinonime diferențiate : *miros*, *mireasmă*, *miroasnă*, *iz*, *putoare*, lîngă care au fost necesare și neologismele *parfum* și *aromă*.

Avem cuvintele *ficat* și *mai* pentru același organ. Îl preferăm pe *ficat*. *Mai* mai însemnează luna a cincea a anului ; instrument de lovit ; particolă pentru formarea comparativului. Împuținăm cu unul aceste omonime.

Se spune *rărunchi* și *rinichi*. Îl prefer pe *rărunchi*, care e mai sonor și care e legat de unele expresii fixe :

mă pătrunde durerea pînă la rărunchi, a strigat din fundul rărunchilor etc.

Se spune *taur* în Muntenia şi *buhai* în Moldova.

Aleg pe *taur* pentru că e mai sonor. Nu lepăd pe *buhai*, care rămîne instrumentul cu care copiii ură în sara de Anul Nou.

Se spune *praf* ; se mai spune *colb*, *pulbere* şi *pudră*.

Eu spun : un *praf* de chinină, *praf* de dinţi ; *colbul* drumului ; *pulbere* de vînat.

Nu uit însă pe

Dunăre, Dunăre,
Drum fără pulbere...

Aria de cunoaştere a scriitorului trebuie să se întindă de la meşteşugurile şi îndeletnicirile poporului pînă la nomenclatura paserilor, goangelor, peştilor, sălbăticiunilor, florilor, stelelor. Cel care intră deplin în acest meşteşug destul de dificil cată să cunoască părţile casei, carului, plugului, stativelor sau războiului de ţesut. Să ştie ceva despre lemnărie, tîmplărie, rotărie ; să cunoască grădinăria, să poată altoi un pom ; să se descurce în meşteşugul prisăcăriei şi curiozitatea lui să se întindă asupra tuturor îndeletnicirilor oamenilor muncii.

Aproape nu îndrăznesc să afirm că tînărul scriitor trebuie să cunoască perfect gramatica, sintaxa, ortografia şi punctuaţia.

Să aşeze totdeauna vocativul între virgule.

Să nu despartă subiectul de predicat printr-o virgulă.

Să aşeze între virgule propoziţiile incidentale.

Şovăirea din ultimii ani ai şcolii burgheze în ce priveşte învăţămîntul gramaticii ne-a dus la monstruozităţile ortografice : *Bine a-ţi venit, bine vam găsit ! duce-vâţi* sau *ducevă-ţi.*

Să zîmbim cu toţii în faţa acestor triste rămăşiţi grafice ale trecutului şi să avem încredere în şcoala nouă şi în gramaticile care se alcătuiesc. Partidul Muncitoresc Român face tot ce e necesar pentru ca generaţia nouă de scriitori să-şi îndeplinească datoria faţă de poporul muncitor, lucrînd neîncetat la înfrumuseţarea limbii, la îmbogăţirea vocabularului şi înmulţirea operelor de valoare ale literaturii noastre. Iubind poporul şi identificîndu-se cu aspiraţiile lui, lucrînd pentru a-l ridica la înălţimea culturii socialiste, scriitorul devine un oştean al poporului şi păcii.

GORKI

«Rază de lumină în împărăţia întunericului» — cum a spus Dobroliubov, caracterizînd realismul clasic rus : iată cheia literaturii lui Maxim Gorki, a succesului său între cetitorii apuseni, la începutul veacului nou XX.

Era în ajunul mişcărilor revoluţionare din 1906. Starea de nelinişte din împărăţia cea mare răsăriteană aţîţa curiozitatea unei lumi blazate care nu mai putea crede în nimic. Scepticismul şi dispreţul de om duceau pe scriitorii occidentali la un impas căruia nu-i puteau găsi ieşire. Societatea burgheză, moleşită şi trîndavă, îşi găsise judecători nemiloşi în romancieri ca Balzac, Flaubert, Daudet, Maupassant şi Zola.

Numele Emmei Bovary devine caracterizarea femeii mici burgheze (bovarism), care năzuieşte spre romantismul schimbării totale a unei vieţi fără orizont, ale cărei aventuri duc la trivial, ale cărei înfrîngeri şi deziluzii o mînă spre sinucidere stupidă. «Bouvard şi Pécuchet» serveşte lui Gustave Flaubert drept vas impur în care el îşi îneacă eroii, amestecîndu-i cu veninul dispreţului său pentru imbecilitatea burgheză. Stările sociale care închideau orizontul de viaţă al lumii vechi

impuneau unui scriitor realist ca marele Flaubert să se refugieze în stil pitoresc şi strălucitor ; dar inima artistului era bîntuită de desnădejde.

Alphonse Daudet, în apogeul succesului său, dă lungi şi triste istorisiri ca «Sapho», «Nemuritorul», «Jack», în care se perindează oameni obosiţi de viţiu, academicieni de carton, artişti decadenţi. Amintirile lui de tinereţă din Provenţa rămîn singure luminoase şi fragede ; viaţa Parisului îi impune o sumbră tristeţă, cu toată vioiciunea expresivă a stilului.

Povestirile de simplicitate clasică ale lui Guy de Maupassant sînt roase de aceeaşi ură împotriva burghezilor fără ideal şi de dispreţ pentru ţăranul normand pe care-l descrie egoist, brutal, avar, fără milă pentru semenul său.

Émile Zola, în zeci de tomuri, narează întîmplările unei familii subt al doilea imperiu, în care îngrămădeşte toate turpitudinile fiarei ce poartă numele de om.

Întreaga operă a lui Balzac e prezentarea burgheziei nesăţioase, bolnavă de virusul ce o va duce la pieire.

Pe la 1889, Anatole France scria : «Literatura noastră contimporană oscilează ca un pendul între naturalismul animalic, grosolan şi între misticismul exaltat. Ne aflăm sau în mocirlă, sau în nouri ; cale de mijloc n-avem».

Aşezaţi într-un cerc vrăjit de contradicţii fără soluţie, scriitorii Apusului îşi căutau scăparea în ireal, în frumuseţă lipsită de fundament şi adevăr. Aşa au născut neoromantismul, misticismul, istorisirile terifiante, basme de întreceri între poliţişti şi bandiţi. Încaltea acestea din urmă erau pilule de dezintoxicare de literatura desnădăjduită a secolului.

De aici pînă la decadenţa artei noastre nu era decît un pas.

Rămîneau în lumină numai marii clasici progresişti ai secolelor anterioare, în care cetitorii pasionaţi îşi căutau un refugiu.

Şi se mai aflau în alte colţuri ale continentului scriitori de romane şi nuvele care abordau probleme morale. George Eliot şi Ch. Dickens ai literaturii engleze şi mai ales marii scriitori ruşi. Realismul critic al acestora din urmă era luminat de iubirea de om, de ura contra nedreptăţii sociale şi de visul revoluţionar.

De la Nikolai Gogol la Turgheniev, Dostoievski şi Tolstoi, cărţile ruşilor au umplut ceasurile mele de veghere şi de preocupări în ultimii ani ai liceului.

Între 1900 şi 1904, pe cînd nu mai eram la Iaşi, primeam de la un modest publicist de acolo, C. Săteanu, traduceri din Maxim Gorki, pe care le publica în gazetele locale. Erau traduceri după traduceri germane. Tălmăcirile acestea de mîna a doua păstrau totuşi în ele forţa acestui geniu al marelui pămînt slav, şi-i mulţămeam prietinului meu că mă face să cunosc un sol nou din Răsărit al umiliţilor şi obijduiţilor vieţii.

Ce era mai ales nou în povestirile lui Maxim Gorki ?

Desigur, îmi plăceau priveliştile din Crimeea şi stepa ; îmi erau simpatici Makar Ciudra, mîrzacii tatari, hoţii dobrogeni. Mă mişcau poezia mării şi avîntul şoimilor. Cuvîntul «libertate» avea în paginile lui Gorki un sens luminos şi măreţ.

Dar mai ales iubeam pe oamenii lui, ţărani, cerşetori, muncitori pribegi, declasaţi plini de înţelepciune, care rătăceau pe largile cuprinsuri ale împărăţiei albe, cercetînd pe fraţii lor oamenii, căutînd dreptatea şi un sens vieţii.

Mulţi scriitori apuseni nu iubeau pe oamenii sărmani, pe muncitorii umiliţi şi exploataţi. Zola şi Maupassant au dispreţ pentru ţărani. Oamenii cu palmele bătătorite

şi cu obrazurile tăbăcite de arşiţi şi furtuni nu apăreau în piesele de teatru decît ca divertisment comic. Burgheziei nu-i pria mirosul ţăranilor adevăraţi, nici glasul care putea strica huzurul momentului printr-o povestire intempestivă, nici privirea în care ameninţau fulgerele răzbunării.

Scriitorii ruşi făcuseră loc larg în operele lor umiliţilor şi ofensaţilor vieţii. Turgheniev îi pune să rostească vorbe triste, blînde şi resemnate, dar Gorki îi făcea pe eroii lui să grăiască c-un accent aspru şi nou. Pribegii şi declasaţii din «Azilul de noapte» se exprimă cu totul îndrăzneţ, ca într-o prefaţă a revoluţiei.

Am găsit la Maxim Gorki pagini întunecate şi crude ca şi în cărţile apusenilor. Operaţii crunte, naşteri cumplite, agonii care par a exprima argumente definitive despre zădărnicia trecerii omului pe pămînt. Gorki însă iubeşte pe om, are încredere în viitor, în dreptate, în regenerare, în libertate. Este în noi ceva care ne opreşte a cădea definitiv. Oricît de orbită în spasmurile ei e femeia sluţită de suferinţi, frămîntîndu-se în colbul drumului, blăstămînd, gemînd şi aşteptînd cu scrîşniri ceasul naşterii, ea e o fiinţă umană, din aceeaşi plămadă cu noi, şi cînd viforul care o bîntuia a trecut, i se limpezesc privirile, i se luminează şi i se înfrumuseţează obrazul de o bucurie sfîntă. S-a eliberat din chinuri, e mamă.

Realismul lui Maxim Gorki nu e sterp. Prosper Merimée spunea, vorbind despre poezia lui Puşkin, că la acest poet mare «poezia înfloreşte din proza cea mai obişnuită». În paginile crude ale povestirilor lui Maxim Gorki scapără flacăra unui ideal, flacăra umanităţii.

Deasemeni, în «Amintirile» despre A. N. Alekşin, Gorki pune pe un talentat şi îndrăzneţ medic rus să opereze de viermi intestinali un copil. Oricît îşi nota în carnetele sale Zola amănunte senzaţionale pe care le

amplifica în paginile unor descrieri ale mizeriei umane, nu poate ajunge în putere, în amănunte halucinante, pagina simplă şi plină de adevăr în care medicul, bîjbîind în murdăria şi în infecţia limbricilor, smulge copilul din ghiarele morţii, şi «emoţionat pînă la ridicol», îl dăruieşte lumii şi viitorului.

Îndată după Marea Revoluţie, operele lui Gorki devin arme de luptă ale dictaturii proletariatului. Scriitorul are conştiinţa deplină a misiunii sale, punîndu-se în slujba omului nou, pentru crearea lumii nouă.

În unul din articolele sale literare, marele scriitor îşi mărturiseşte astfel principiile care îl călăuzesc :

«Tema de bază şi totodată tema principală a literaturii secolului al XIX-lea era conştiinţa pesimistă a individului în legătură cu nestabilitatea existenţii lui sociale. Schopenhauer, Hartmann, Leopardi, Stirner şi mulţi alţi filosofi întăreau această conştiinţă, propovăduind absurditatea cosmică a vieţii, predică la a cărei bază, bineînţeles, sta aceeaşi conştiinţă a lipsei sociale de apărare, a izolării sociale în care se găsea individul. În realitatea nouă pe care o creează dictatura proletariatului în Uniunea Sovietică, individul, chiar pierdut fiind în pustiul de ghiaţă al Arcticei şi trăind subt ameninţarea de fiecare clipă a morţii, nu se simte nici singur, nici fără sprijin...»

Printre meritele dictaturii proletariatului din Uniunea Sovietică trebuie să punem faptul că activitatea ei eroică, uimitoare, curăţă lumea de mucegaiul şi rugina pesimismului.

«Pînă la Gorki — spune un critic sovietic — nimeni în literatura mondială n-a izbutit să dezvăluie în aşa chip complexitatea şi bogăţia vieţii sufleteşti a omului din popor. Pînă la Gorki nimeni n-a ştiut să redea în măsura lui nu numai resfrîngerea idealului în realităţi,

ci şi forţa de nebiruit a purtătorilor idealului, lupta între vechi şi nou. Nimeni n-a coborît atît de adînc la „fundul“ societăţii, nimeni n-a demascat mai fără milă ticăloşia vieţii mici burgheze. Şi, în acelaşi timp, nimeni n-a ştiut să arate atît de puternic ca Gorki, fără cea mai mică urmă a unei „amăgiri sublime“, frumuseţa reală a omului muncitor şi posibilităţile sale de transformare a lumii.»

Scriitorul proletar de la începutul acestui veac s-a ridicat pe o culme măreaţă. Spiritul lui Gorki şi acum domină literatura nouă sovietică.

POMENIREA LUI GORKI

A fost odată ca niciodată... A fost un copil orfan, sărac şi năcăjit...

Aşa începe povestea adevărată, mai minunată decît toate ficţiunile, a copilului care se numea, acum opt decenii, Alexei Maximovici Peşkov. Era un băieţel atent şi cu sufletul curios şi neliniştit. Astfel se arată Maxim Gorki pe sine însuşi în amintirile din copilărie, cînd ne prezintă pe mama sa, pe bunica după mamă şi pe tatăl său, Maxim Peşkov, tîmplarul adormit pentru totdeauna, răpus de ftizie.

Alexei nu pătrunsese încă misterul morţii, de şi înţelegerea vieţii din jur îi era ageră. Lîngă răcnetele de disperare ale mamei lui şi bocetul cu dulci înmlădieri al bătrînei lui bunici, el stă fără lacrimi. Maică-sa, aspră cu el, îl învăţase să nu plîngă. Copii ca el aveau nevoie de un suflet dur, capabil să înfrunte nefericirile şi lipsa. Nici la înmormîntarea tîmplarului nu i se umezesc ochii. Priveşte cu luare-aminte în groapa unde e coborît sicriul tatălui său ; doi ţărani cu lopeţile stau gata să arunce ţărîna. Alexei a băgat de samă că două broscuţe şi-au găsit loc pe capacul coşciugului. Într-o clipă nu le mai vede ; ţăranii au umplut groapa cu

ţărînă. Ce s-a întîmplat cu acele mici fiinţi vii şi ciudate care au pierit dintrodată ? Asta îl preocupă îndeosebi ; la asta se gîndeşte în parahodul pe care se află cu mama şi bunica, plutind în susul apei, către vestitul şi marele oraş Nijni-Novgorod, despre care se vorbeşte în juru-i cu însufleţire.

Toate-s nouă, toate-s minunate, în zilele de toamnă aurie. Ţărmurile Volgăi se desfăşoară fără întrerupere, în peisagii încîntate ; adierile vîntului trec susurîndu-i pe la urechi copilului ; o frunză de aur flutură şi se lasă uşurel pe unda fluviului ; mama lui stă într-un colţ într-o izolare uscată ; bunica, mare şi grasă, în necontenită mişcare, se bucură de dulceaţa priveliştii : farmecul din sufletul ei sclipeşte şi în sufletul copilului.

La Nijni-Novgorod, Alexei face cunoştinţă cu bunicul, om mărunţel, aprig şi despotic, apoi cu unchii şi mătuşile, cu verişorii, cu boiangeria în care lucrează şi oameni străini. Simte duşmănia care agită lumea aceea mică din pricina intereselor ; e împuns dureros de răutatea copiilor casei ; vergile bătrînului bunic îl ard, îl sîngerează şi îi descopăr prăpastia durerii sporită de nedreptate ; se îmbolnăveşte grav şi, totuşi, în acest răstimp de mizerie, poate observa şi poate înţelege ce e blîndeţa şi delicateţa sentimentului la unii din cei pe care începuse a-i urî.

Pe urmă ghimpii şi veninul vieţii i se descopăr la orice cotitură şi la orice perspectivă nouă, după ce a ieşit din copilărie şi intră în adolescenţă. Alexei Peşkov — viitorul Maxim Gorki — cunoaşte drojdia mizeriei, încearcă felurite mijloace de a cîştiga pînea cea de toate zilele, slujbe, meserii, expediente ; cutreieră ca vagabond, alături de alţi desmoşteniţi ai soartei, drumurile încurcate ale Rusiilor, în arşiţa stepelor, în lungul fluviilor, în Caucaz, în Crimeea şi la ţărmul Mării Negre ; şi, în

acest lung răstimp al rătăcirilor lui miraculoase, ochiu-i ager şi sufletu-i sensibil înregistrează hieroglifele vieţii de rătăcitor cărora artistul din el avea să le dezvăluiască mai tîrziu taina.

Povestea care o spun e interesantă şi prin faptul unic că orfanul, sărmanul şi nepricopsitul Alexei Maximovici Peşkov, devine scriitorul fără păreche al desmoştenitilor cu care a trăit la un loc, cu care a îndurat foamea, frigul şi persecuţia. Neştiutorul se cultivă singur. Artistul îşi însuşeşte încet-încet uneltele scriitorului ; deodată Maxim Gorki, adică Maxim Amărîtul, înfloreşte ca scriitor al clasei sale, al oropsiţilor din «fundul» vieţii sociale a Rusiei împărăteşti. Ca toţi cei pe care îi prezintă în puternicele povestiri dăruite literaturii ruse, Gorki se dovedeşte revoluţionar. Glasul lui sună din adîncuri ; vagabondul şi flămîndul apar în literatura lui ca să se arate lumii nu numai nedreptatea ce se face semenilor săi, dar şi omenia care trăieşte — lumina nestinsă — în sufletele lor.

Umiliţii vieţii din cînd în cînd mai apăruseră în vechea literatură rusă. Mulţi din scriitorii ieşiţi din clasele suprapuse au avut o privire de înţelegere pentru oamenii mici şi i-au tratat ca fraţi, cu înţelegerea pe care intelectualitatea Rusiei de altădată a adus-o vieţii umile şi problemelor sociale şi morale.

«Călătoria de la Moscova la Petersburg», drama decembriştilor, sonurile de alarmă ale versurilor lui Puşkin, ale scrierilor lui Cernîşevski, Bielinski, Gogol şi Dostoievski au însemnat cu severitate această atitudine prerevoluţionară ce vestea marile prefaceri care s-au săvîrşit în timpul nostru.

Vă aduceţi aminte de una din povestirile lui Turgheniev în care e vorba de un moşneguţ blînd, un nevinovat

cum erau mulţi în marea Rusie de altădată : «Kasian de la Krasivîia Meci».

Kasianuşka, poreclit Purice, mustră întăi pe boierul vînător pentru că jertfeşte fiinţile nevinovate din cîmpii şi păduri, apoi îi vorbeşte de ţinuturile în care a trăit el odinioară.

— Nu-i aşa că era mai bine acolo ? îl întreabă vînătorul pe Kasianuşka.

— Mai bine, da... Acolo-i lărgime, apă multă... acolo-i cuibul nostru ; aici e strîmtoare, uscăciune... aici sîntem ca nişte orfani. Acolo la noi, la Krasivîia Meci, te sui pe un deal ; te uiţi, şi Dumnezeule Doamne, ce vezi ? Vezi rîul, păşunile, pădurea, după aceea biserica... şi iar păşuni. Vezi pînă departe. Te uiţi, te uiţi şi vezi departe... departe... Aici, nu-i vorbă, pămîntu-i mai bun ; brazdă grasă, spun ţăranii ; dar parcă multă pîne îmi trebuie mie ?

— Moşule, spune drept, aşa-i că ţi-i dor de locurile acelea ?

— Da, mi-i dor. Dealtminteri mă împac orişiunde. N-am pe nimeni lîngă mine ; n-am stare pe loc. Şi ce, parcă poţi sta mult acasă ? Cînd porneşti, ehei, cînd porneşti, parcă te simţi mai uşor. Te bate soarele, eşti mai subt ochiul lui Dumnezeu şi cînţi mai cu dragă inimă. Te uiţi şi cercetezi : cutare iarbă a început a creşte ; o cauţi şi o smulgi. Colo, de pildă, curge un izvor limpede, apă sfîntă ; bei, şi ţii minte locul. Paserile cerului cîntă... Ş-apoi, după Kursk, încep stepele, cît vezi cu ochii. Acela-i loc de uimire şi bucurie a omului şi bielşug a toate, şi mila lui Dumnezeu ! Spun oamenii că acele stepe se întind pînă la marea caldă, unde trăieşte paserea Gamaiun cu dulce glas, unde frunzele copacilor nu cad nici toamna, nici iarna, unde cresc mere de aur pe crengi de argint, unde fiecare trăieşte

întru voie-bună şi dreptate... Acolo aş vrea să mă duc. Altfel, pe unde n-am fost eu ! Am fost şi la Romion, şi la slăvita cetate a Simbirskului, şi chiar la Moscova cea cu clopotniţi de aur ; am fost şi pe Oka — soră bună, şi pe Tana cea albastră şi pe Volga — maica noastră, şi am văzut multă lume şi creştini buni, şi am fost în cinstite tîrguri... Şi m-aş duce şi colo, şi colo, şi dincolo... Şi nu numai eu, păcătosul... Sînt şi alţi mulţi creştini care umblă pe jos, rătăcesc prin lume şi caută adevărul...

Ce soare bun ! a şoptit el apoi.

Asemenea tipuri ca nevinovatul Kasianuşka, această nelinişte a străfundului popular al Rusiei vechi s-au întrupat în marele Gorki.

De astă dată, cu apariţia lui Gorki, striga unul de la fund, chemînd răsturnarea lumii vechi şi justiţia socială.

Însă artistul nou, care-şi punea pecetea originalităţii pe o operă deja celebră în Apusul obosit şi sceptic, urma a cunoaşte tot mai bine, mai atent şi mai de-aproape schimbările ce se pregăteau în patria lui. În Rusia de la începutul veacului nou XX trăiau şi alţi asupriţi decît cei din «Azilul de noapte». După neizbînda revoluţiei din 1905, forţa muncitorimii se încordează tot mai intens sub călăuza unor geniali organizatori de care tînărul scriitor celebru se apropie. Operele lui au acum un timbru mai grav : «Mama» e un roman în care se mişcă fiii prefacerilor sociale.

Astfel se împlineşte cariera măiastră a acestui fiu al durerii ; cîntăreţul robilor devine cîntăreţul oamenilor liberi şi îndrăzneţi.

După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, în toată puterea maturităţii, Gorki scrie romanele «Întreprinderile Artamonov» şi «Viaţa lui Klim Sanghin».

Gorki propovăduieşte tinerilor scriitori datoria ce o au intelectualii de a sprijini necurmat şi cu toată puterea

lupta politică a muncitorimii pînă la izbînda finală. Astfel el aşază temelia realismului socialist în Uniunea Sovietică.

În această a cincisprezecea pomenire a morţii scriitorului, sutele de milioane de oameni ai muncii de pe tot pămîntul îşi aduc aminte de povestea minunată a vieţii lui. A fost într-adevăr ca niciodată... Cel mai umil copil al sărmanilor lumii a ajuns cel dintăi între scriitorii lumii noi ; şi ceea ce se chiamă obişnuit moarte e pentru el viaţă deapururi.

EMINESCU

Viaţa marelui nostru poet Mihail Eminescu a fost nefericită şi scurtă. Rîndurile de tineri care se duc în fiecare primăvară să-i vadă mormîntul de la Bellu şi să i-l încunune cu flori ştiu că acum optzeci de ani scriitorii erau de cele mai multe ori jertfe ale mizeriei într-o societate nedrept alcătuită.

Cazul lui Eminescu nu e izolat. Putem adăogi, lîngă el, pe un Cîrlova, pe Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu, Nicolaie Nicoleanu, Neculai Beldiceanu, Ion Păun-Pincio, Traian Demetrescu, St. O. Iosif, lung şirag de martiri ai scrisului, într-un timp cînd clasa care conducea treburile publice în ţara noastră îi punea pe scriitori alăturea de bufoni.

Poporul cel mare, deşteptat, însfîrşit, astăzi la viaţa intelectuală, era atunci cufundat în umilinţă, sărăcie şi ignoranţă.

Să ne aducem pururi aminte de Mihail Eminescu, cel mai ales între toţi scriitorii acestui neam, apărut pe neaşteptate în literatura lîncedă şi convenţională a epocii. În viaţa lui scurtă a dus arta poeziei la înălţimi neîntrecute pînă astăzi, îmbogăţind ritmul, rima şi expresia artistică ; a dat cuvintelor simple valori nouă şi

armonii surprinzătoare, sentimentelor adîncime unică, viziunilor orizont nemărginit.

Pe lîngă acest progres al artei scrisului, Eminescu a îmbogățit limba și a legat poezia cultă de producțiile din veac ale cîntăreților anonimi ai neamului.

Acest monument măreț al literaturii poporului nostru a fost clădit în mai puțin de douăzeci de ani, în care se numără și anii de suferință cînd poetul a fost copleșit de o boală necruțătoare, care la 1889 i-a întrerupt brusc cursul vieții.

Acest monument, «mai durabil decît arama», a fost clădit între chinuri morale într-o epocă de nepăsare și neînțelegere a geniului său, în neliniștea crîncenă a vieții cotidiane, a lipsei umilitoare de haine și pîne, în exploatarea unei societăți literare și a unui club politic.

Cel mai mare poet al poporului nostru a ilustrat oarecum, în scurtul răstimp dintre 1870 și 1889, jalea și amarul întregului popor muncitor în tumultul veacurilor. Cîți copii de plugari, în curgerea anilor negri, s-au prăpădit în umilința ignoranței din cauza așezării nedrepte sociale ? Generații după generații s-au perindat ca frunzele toamnelor căzînd în uitarea morții, fără nici o pomenire de trecerea lor pe pămînt. Destinul le-a fost munca fără răsplată, asuprirea fără răscumpărare. Au fost jertfe zadarnice pînă ce a apărut un Eminescu, spre a se dovedi cît de adîncă și amară le-a fost nedreptatea. Au fost jertfe zadarnice pînă ce, în urma Marii Revoluții din Octomvrie, a venit întregului popor eliberarea.

Odată cu întemeierea Academiei nouă a Republicii Populare Române, partidul și guvernul au hotărît ca toate valorile din trecut ale poporului nostru să fie ridicate la locul ce li se cuvine. Astfel, Eminescu a fost proclamat membru de onoare post-mortem al Academiei, iar cu prilejul împlinirii unui veac de la naștere,

poetul a fost sărbătorit în toată ţara şi restituit sufletului întregului popor.

Se ştie că unii critici de altădată au aşezat pe marele poet Mihail Eminescu între scriitorii pesimişti. Filosofia şi firea lui ar fi însemnat înfrîngere şi descurajare dintr-un impuls lăuntric cu care el s-ar fi născut. Titu Maiorescu, critic cu faimă al societăţii burgheze, a spus limpede că oriunde s-ar fi născut şi în orice condiţii ar fi trăit, Eminescu ar fi fost acelaşi.

Afirmaţia aceasta e lipsită de temei. Scriitorul, pe lîngă însuşirile pe care le-a moştenit de la părinţi, e înrîurit de mediul social şi de condiţiile speciale în care i-i dat să trăiască. În România de ieri condiţiile scriitorilor şi artiştilor erau aşa fel, încît cu greu s-ar fi putut găsi optimişti.

În «Rugăciunea unui dac» se vede pînă la ce afund de desnădejde a putut ajunge poetul într-o societate vitregă :

Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pîn' ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec,
Că-n orice om din lume un duşman mi se naşte,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte,
Că chinul şi durerea simţirea-mi a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o —
Cînd ura cea mai crudă mi s-a părea amor...
Poate-oi uita durerea-mi şi voi putea să mor.

În satirele sale clocoteşte aceeaşi revoltă violentă care îl face uneori să-şi plece fruntea cu disperare :

De ce pana mea rămîne în cerneală, mă întrebi ?
De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi ?
De ce dorm, îngrămădite între galbenele file,
Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile ?
Dacă tu ştiai problema astei vieţi cu care lupt,
Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt...

În «Scrisoarea a III-a» poetul arată contrastul dintre vrednicia din trecut a poporului, apărîndu-şi «sărăcia şi nevoile şi neamul», şi decăderea societăţii contimporane trăind în huzur şi desfrîu.

De-aşa vremi se-nvredniciră cronicarii şi rapsozii.

Revolta împotriva acestei societăţi putrede şi înţelegerea lui pentru revendicările proletariatului le găsim exprimate puternic în poemul «Împărat şi proletar» :

Spuneţi-mi ce-i dreptatea ? Cei tari se îngrădiră
Cu-averea şi mărirea în cercul lor de legi ;
Prin bunuri ce furară, în veci vezi cum conspiră
Contra celor ce dînşii la lucru-i osîndiră
Şi le subjugă munca vieţii lor întregi.

. . . .

Zdrobiţi orînduiala cea crudă şi nedreaptă,
Ce lumea o împarte în mizeri şi bogaţi !...

Dragostea lui Mihail Eminescu pentru patrie se vădeşte şi în pasiunea cu care a cercetat comorile vechii poezii populare, înoind-o şi ridicînd-o la un înalt potenţial artistic.

Exemplul lui ar trebui să îndemne pe toţi poeţii şi compozitorii noştri să se adîncească în acel specific, care e numai al nostru, care poartă reflexul întristării şi bucuriei rîndurilor de oameni ce au vieţuit pe acest pămînt.

Topind în el motivele populare, Eminescu le-a reluat cu sufletul din veac al poetului anonim şi cu arta poetului modern.

Ce te legeni, codrule,
Fără ploaie, fără vînt,
Cu crengile la pămînt ?
— De ce nu m-aş legăna,
Dacă trece vremea mea !

Ziua scade, noapte crește
Și frunzișul mi-l rărește.
Bate vîntul frunza-n dungă —
Cîntăreții mi-i alungă ;
Bate vîntul dintr-o parte —
Iarna-i ici, vara-i departe.
Și de ce să nu mă plec
Dacă păsările trec !
Peste vîrf de rămurele
Trec în stoluri rîndurele,
Ducînd gîndurile mele
Și norocul meu cu ele.
Și se duc pe rînd, pe rînd,
Zarea lumii-ntunecînd.
Și se duc ca clipele,
Scuturînd aripele,
Și mă lasă pustiit,
Vestejit și amorțit
Și cu doru-mi singurel,
De mă-ngîn numai cu el !

Legătura strînsă între sufletul poporului nostru și natură, umorul și fantazia caracteristice basmelor noastre populare sînt valori fixate într-o formă măiastră și încîntătoare la Eminescu.

Iată minunatul tablou al sfîrșitului poemului «Călin, file de poveste» :

Acum iată că din codru și Călin mirele iese...

Eminescu a străbătut etapele de dezvoltare literară — pentru care, obișnuit, literaturile începătoare cheltuiesc decenii multe și generații succesive — numai în răstimpul scurt de șaptesprezece-optsprezece ani, cît i-a fost îngăduit să stăruiască printre oameni. De la Văcărescu și Conachi pînă la pastelurile lui Alecsandri a trecut aproape o jumătate de secol. Către 1880 versul românesc nu trecuse încă de forme naive, stîngace și convenționale.

Ritmurile nouă, rimele rare, bogăția expresiilor poetice au apărut brusc la noi în deceniul al IX-lea al veacului trecut odată cu el. La 1870—1880 încă se rima substantiv cu substantiv și verb cu verb. Eminescu dintrodată ne-a dat altceva :

Nu e păcat
Ca să se lepede
Clipa cea repede
Ce ni s-a dat ?

. . . .

De din vale de Rovine,
Grăim, Doamnă, cătră tine,
Nu din gură, ci din carte,
Că ne ești așa departe.

Înainte de 1880, cerul era «albastru» și luna «ca un glob de aur». De la epitetul convențional, Mihail Eminescu se înalță brusc ca într-o fîlfîire de păuni și ca «într-un colb de pietre scumpe» la împărecheri de cuvinte care nu s-au aflat niciodată împreună de la începutul lumii :

Ingînat de glas de ape,
Cînt-un corn cu-nduioșare
Tot mai tare și mai tare,
Mai aproape, mai aproape !

. . . .

Se tot duc, se duc mereu,
Trec în umbră, pier în vale,
Iară cornul plin de jale
Sună dulce, sună greu.

Blîndu-i sunet se împarte
Peste văi împrăștiet,
Mai încet, tot mai încet,
Mai departe... mai departe...

Pe lîngă asta, Eminescu a realizat în versurile lui o melodie interioară pentru care textul apare ca un libret :

Adormind de armonia
Codrului bătut de gînduri,
Flori de tei deasupra noastră
Or să cadă rînduri-rînduri.

. . . .

Dintre sute de catarge
Care lasă malurile,
Cîte oare le vor sparge
Vînturile, valurile ?

Nenţeles rămîne gîndul
Ce-ţi străbate cînturile,
Zboară veşnic, îngînîndu-l
Valurile, vînturile !

După 1881, această însuşire extraordinară a melodiilor eminesciene se găseşte acumulată în poemul «Luceafărul» şi în elegii, partea cea mai artistică a operei lui Eminescu. «Pe lîngă plopii fără soţ», «Atît de fragedă», «Cînd amintirile», «O, mamă», «Odă» şi atîtea altele în care poetul cîntă sentimentul etern omenesc al iubirii rămîn juvaere rare ale realizărilor marelui poet. Generaţia mea le-a ştiut pe de rost ; generaţii de tineri le vor murmura şi de-acum înainte în primăvara vieţii, cît va suna pe lume dulcea limbă românească.

ÎN AMINTIREA LUI CARAGIALE

N-aş putea aduce, la pomenirea lui Caragiale, o contribuţie ca a unuia care l-a cunoscut personal pe marele nostru înaintaş. N-am avut norocul să fiu în apropierea lui în vremea cînd mi-am început ucenicia ; iar cînd am ieşit în literatură, autorul «Năpastei» se afla expatriat la Berlin.

Ţinînd sama de stările de acum cincizeci de ani, s-ar putea spune că autorul nu se expatriase, ci fusese izgonit. Fusese izgonit de cei care privegheau destinele ţării, de cei care ţineau în mînă pînea şi cuţitul, împărtăşind, vai, atît de puţin pe scriitori şi artişti din ospăţul vieţii.

Caragiale nu era iubit şi stimat de lumea din fruntea treburilor, care guverna atunci regatul.

În 1905, cînd profesorul Maiorescu mi-a trimes răspuns că vrea să mă cunoască şi cînd mi-a ţinut o prelegere intimă privitoare la breasla în care intrasem de curînd, n-a uitat, bineînţeles, să-mi dea o pildă de cum *nu* trebuie să fie literatura României de atunci.

— Minciuna şi trivialul, afirma domnia sa, fac scandal ; pe cînd adevărul e modest şi stă ascuns ca vioreaua, primăvara, în frunzele uscate. Ce e bun în ţara asta se vădeşte discret şi cere o inimă generoasă pentru a fi

descoperit. Unii scriitori ai noştri, dintre cei mai considerabili, văd numai răul, şi cu îndărătnicie nu încetează de a ne face un prost serviciu faţă de lumea europeană. Domnul Caragiale — urma profesorul — a scris o operă destul de întinsă în care, bagă de samă dumneata, nu se găseşte un singur om onest. Unul singur apare în «Scrisoarea pierdută», cetăţeanul turmentat, dar şi acela e un viţios necultivat şi nefericit. Domnul Caragiale ne prezintă drept oameni caracteristici ai lumii politice conducătoare pe nişte provinciali neînsemnaţi dintr-un orăşel oarecare. Domnia sa ne înfăţişează, deasemeni, în «Noaptea furtunoasă», nişte tipuri perimate. Dar bine, ţara asta e în progres vădit, are valori eminente. Domnul Caragiale nu le vede, rîsul său e sarcastic şi nedrept ; domnul Caragiale selecţionează numai putregaiul.

Profesorul Maiorescu a ţinut să bată şaua, ca să priceapă tînărul scriitor care abia încălecase pe Pegas, şi care, după obiceiul lui, tăcea atent.

— Am cetit multe din cele ce-ai scris, mi-a spus ; se vede că avem de-a face c-un scriitor, a cărui calificare m-am grăbit a o împărtăşi lui Iorga. N-aş putea spune că, atunci cînd am vorbit cu directorul «Sămănătorului», m-am gîndit la ciudata dumitale povestire, intitulată «Doi călăraşi». Înfine, ai timp să te clarifici în problemele de literatură şi estetică.

Cine îşi aduce aminte de acea modestă nuvelă din ciclul «Povestiri din război» va înţelege numaidecît de ce Maiorescu a întrebuinţat epitetul de mai sus. *Ciudată* era pentru el apologia pe care tînărul autor o făcea unui flăcău ţăran, căzut jertfă pentru eliberarea pămîntului strămoşilor săi, a acelui pămînt pe care trudise, robind, ca şi strămoşii lui, ca să aibă pîne albă cei ce nu munceau.

De asta fusesem convocat ? De asta îmi adresau zîmbete doamnele elegante la masa la care am fost poftit după aceea ? De asta mi s-a publicat în «*Deutsche Rundschau*» traducerea unei povestiri romantice, deci convenabilă ?

Ba eu eram cu toată inima partizanul maistrului Caragiale ; îi cetisem cu entuziasm schiţele, nuvelele şi piesele de teatru. Adevărul lor corosiv era exprimat cu o artă desăvîrşită, concis şi simplu. Dar pe lîngă aceasta, adevărul lor cuprindea esenţa mizeriei funebrei *Belgii a Orientului*, cum era poreclită pe atunci ţara noastră.

Eram partizanul nuvelei «Două bilete de loterie», proaspăt apărută într-o broşură ieftină, ce se vindea la debite, odată cu gazetele, un an sau doi după intrarea lumii în secolul al douăzecilea. După obiceiul ce aveam, în marile mişcări sufleteşti faţă de literatura noastră bună, am cetit «Două bilete de loterie» nu numai celor din jurul meu, acasă ; am căutat pe prietinul meu Nicuşor Beldiceanu, l-am fixat într-un fund de divan şi l-am blagoslovit şi pe dînsul cu neuitatele tînguiri ale Chivuţei faţă de păcătoşia unui maniac şi de cruda anchetă interesată a unui subcomisar ca acei pe care i-am cunoscut noi cu toţii ; l-am lăsat după aceea pe Beldiceanu şi m-am dus la alţi doi prietini, sublocotenenţi în regimentul 16 de infanterie, unde am pătimit, şi le-am cetit şi lor.

Am fost partizanul «Năpastei», pe care critica timpului o apropia rînjind de «Puterea întunericului» ; am fost în «Academia dramatică» a lui Th. M. Stoenescu, campion al autorului meu, contra acelui tip greţos, cu nasul strîmb, pe care îl chema Caion şi care produsese un Kemeny Istvan falş, după care Caragiale ar fi plagiat «Năpasta» şi proclamase că şi «Scrisoarea pierdută» s-ar datora unei piese franţuzeşti a lui Victo-

rien Sardou. Împreună cu N. N. Beldiceanu şi Neculai Dunăreanu, am făcut scandal în acea Academie puţin celebră, unde Caion era profesor, şi ne-am suflecat mînecile pentru pedepsirea mişelului. S-a văzut mai pe urmă, în procesul de calomnie, în verdictul juraţilor care au achitat pe Caion, că nenorocitul acesta fusese pus la cale de cei care vedeau în marele scriitor un duşman al regimului. La sfîrşitul acestei tragicomedii se aşază ieşirea din ţară a scriitorului.

Deasemeni am fost partizan al «Momentelor», unde pleava societăţii bucureştene era vînturată cu o vervă satirică extraordinară.

Am fost partizanul acelui neuitat «1907, din primăvară pînă în toamnă», unde Caragiale dezvăluieşte fără înconjur realităţile înfricoşate ale statului nostru semicolonial de atunci şi starea de robie a nefericitei noastre ţărănimi, ajunsă la exasperare, arătînd cu răceală impersonală, sub care tremurau indignarea şi lacrimile, care au fost mijloacele pe care stăpînirea burgheză le-a întrebuinţat ca să aline jalea disperării poporului : represiunea sălbatică, unsprezece mii de morţi, dărîmarea cu tunul a satelor.

Tot partizan al lui Caragiale m-am simţit cînd, după 1909, ca director al Teatrului Naţional din Iaşi, am deschis o stagiune cu «O scrisoare pierdută» şi am rostit şi un cuvînt omagial înainte de începerea spectacolului.

Prea curînd după aceea, la 1912, cînd trupul lui neînsufleţit a fost adus în ţară, şi s-au adunat într-o biserică din capitală, în jurul sicriului, cei care îl preţuiau şi-l iubeau, am rostit cu durere cel din urmă cuvînt de adio unui prietin scump pe care îl vedeam atunci întăia oară. Eram preşedinte al tinerei «Societăţi a scriitorilor români».

Cu patru ani înainte, cînd se întemeiase această societate, poetul Dimitrie Anghel se întîlnise cu marele Caragiale şi-l îndemnase călduros să vie între scriitorii tineri.

Caragiale n-a primit.

— Amice, i-a zis el lui Anghel, eu înţeleg asociaţia scriitorilor altfel decît dumneavoastră ; mai degrabă aş intra într-un sindicat al chelnerilor bunăoară, care se întovărăşesc cinstit ca să-şi apere drepturile şi pînea.

Fusesem şi atunci partizanul maistrului nostru. Şi eu voiam o asemenea societate şi nu s-a putut, pentru care pricină ani şi zeci de ani am stat departe de alcătuirea pe care o înjghebasem. Cei cu pînea şi cuţitul vegheau ca societatea să nu fie altceva decît o simplă instituţie decorativă.

A venit, însfîrşit, vremea cînd toată ţara sărbătoreşte pomenirea unui mare scriitor în opera căruia a sunat glasul adevărului. Partizanii lui Caragiale sînt astăzi milioane, pretutindeni, în satele şi oraşele republicii.

UN EPISOD DIN DRAMA VIEŢII LUI CARAGIALE

Mă simt îndemnat în aceste zile de sărbătorire a marelui Caragiale, cu răsunet atît de larg în toată ţara, să evoc, prin contrast, unul din cele mai triste episoade ale vieţii noastre literare de acum jumătate de secol.

E vorba de atentatul pus la cale împotriva scriitorului nostru de conducătorii României de altădată, slujindu-se de paraziţii publicisticii de atunci.

Din povestirea simplă a împrejurărilor, tineretul României de astăzi va putea cunoaşte mai bine un aspect dintre cele mai josnice ale vieţii publice de odinioară.

Să fiu deci iertat că, în loc să închin maestrului meu laude ca pe nişte flori ale sufletului meu, voi face să se audă un rechizitoriu împotriva unor răufăcători.

Cei care în primii ani ai acestui secol zugrumau viaţa poporului muncitor de la ţară, împingîndu-l spre acel tragic 1907, pată de sînge neştearsă în istoria noastră politico-socială, denunţau pe Caragiale ca pe un duşman al statului, nedemn să primească pentru operele lui un premiu ori un loc în Academie. Recunoşteau în Caragiale talent literar, dar erau atenţi mai ales la primejdia pe care acest scriitor o înfăţişa, denunţînd ignoranţa, incultura, lăcomia şi necinstea celor care guvernau. Ipin-

gescu şi Pristanda, Rică Venturiano, Coriolan Drăgănescu, Caţavencu, Agamiţă Dandanache, Popeştii, Protopopeştii şi Piscupeştii, atîtea şi atîtea portrete ale lumii trecute, fixate în colori fără moarte ; satira acerbă împotriva românilor verzi, a patrioţilor ireductibili, a puşlamalelor politice, toate acestea indispuneau peste măsură pe bărbaţii cu răspundere ai României de la 1900.

Şeful venerat al partidului liberal, D. A. Sturza, secretar general al Academiei, pronunţase cuvinte aspre împotriva scriitorului ; se arăta adînc mîhnit şi indispus de prezenţa unui atare contimporan în viaţa publică, încît îşi asociase şi pe adversarii politici la opera de distrugere a unui inamic comun.

Nu s-au îmbrăţişat oare la 1907, după împuşcarea ţărănimii şi bombardarea satelor ? Oho ! vă încredinţez că inamicii burghezo-moşierimii nu erau trataţi cu mănuşi !

Deci, ca să înceapă, pun în circulaţie anecdote privitoare la viaţa intimă a scriitorului. Cele treizeci de moşteniri mîncate şi băute într-un timp record, patron de berării al căror principal consumator era el însuşi, vinul şi sifonul într-o luptă neizbutită de echilibrare de sara pînă dimineaţa, rînjetul levantin faţă de operele unui Vlahuţă ori unui Delavrancea, glume subţiri luate drept răspunsuri cinice şi aşa mai departe...

Nu era însă deajuns atît. Poporul nu era preacuvios şi ascetic ca Mitiţă Sturza şi aprecia opera atît de valoroasă a scriitorului fără a se preocupa de cancanuri de cafenea.

Trebuia găsit altceva.

Se afla în acea vreme în Bucureşti o tagmă de publicişti fără talent, care trăgeau pe dracu de coadă şi trăiau din expediente. Tipăreau, de pildă, o revistă şi ademe-

neau pe un neguţător, pe un fabricant ori pe un bogătaş bătrîn, să-i puie la revista lor fotografia şi biografia. Primeau pentru asta o sumă bunicică, tribut al vanităţii, şi aşezau în fruntea tipăriturii lor fotografia şi lauda, trăgînd cîteva exemplare, numai pentru cel interesat. Apoi schimbau şpalturile cu pricina cu alt material, poezii simboliste şi articole de apărare a artei pentru artă. Revista îşi asigurase apariţia numărului şi redactorii ingenioşi se strîngeau în jurul unei mese de berărie, făcînd haz de Mecena lor improvizat.

S-a găsit dintre aceştia un oarecare C. A. Ionescu-Caion, care a luat asupra sa rolul de binefăcător al patriei române, făcînd praf pe scriitorul cel primejdios.

Se mai vorbise în oficinele necuratei coaliţii, cîndva, de o «Năpastă» care-şi are obîrşia în «Puterea întunericului». Afirmaţia asta trecuse fără a tulbura pe cetitorii şi admiratorii lui Caragiale.

Caion găseşte ceva mai bun. Anume, publică în revista sa un document senzaţional doveditor al plagiatului «Năpastei».

Pasagii din opera scriitorului român erau puse pe două coloane. Replicilor «Năpastei» li se aşezau în faţă corespondenţele unei drame a unui scriitor maghiar, Kemeny Istvan.

Ca să previe obiecţia de necunoaştere a limbii maghiare, fie a lui Caragiale, fie a sa, autorul denunţului produce opera lui Kemeny Istvan într-o traducere românească de pe la 1840, tipărită cu chirilice, din care dă în facsimil o pagină.

În cursul săptămînii care a urmat acestei bombe, românii ardeleni de la noi, cunoscători ai limbii şi literaturii maghiare, au tipărit întîmpinări, demascînd pe calomniatori. Nu exista în limba maghiară nici un scriitor cu asemenea nume, iar versiunea română de la 1840

era un fals grosolan ; foaia cu chirilice fusese compusă și tipărită atunci, la o presă de mînă, de cineva care nici nu cunoștea ortografia chirilicelor.

Caion nu răspunde. Așteaptă să se amplifice zvoana. Apoi dă o altă așa-zisă dovadă de plagiat. «O scrisoare pierdută» ar fi fost copiată după o comedie franțuzească, «Rabagas», a prea cunoscutului dramaturg Victorien Sardou.

Se înțelege, eram doritor să văd ce mai poate inventa amicul Caion. Cercetez textul doveditor. Pe o coloană «Rabagas», pe o altă coloană «O scrisoare pierdută». Încerc să descopăr asămănările. Erau două texte cu desăvîrșire deosebite.

Caion, omulețul livid, cu nasul strîmb și privirile piezișe, se bizuise, pe de o parte, pe lenea cetitorilor de a cerceta texte, deasemeni pe însemnatul contingent al acelora care nu știau franțuzește. Și se mai bizuia și pe faima ce străbate vîrtej cafenelele și pe celebra vorbă a lui Don Bazilio din «Bărbierul din Sevilla» :

— Calomniați, fraților, calomniați, că ceva tot rămîne !

Gazetele interesate, dușmanii scriitorului, adică tot regimul burghezo-moșieresc, fac din afacerea asta mare scandal.

Caragiale a săvîrșit prima greșală : s-a adresat justiției, ca și cum magistrații de-atuncea reprezentau într-adevăr dreptatea. Procesul de calomnie s-a judecat la curtea cu juri și domnii jurați, aleși pe sprinceană, au achitat pe Caion. Se confirma deci calificarea de plagiator, spre hazul intelectualilor adevărați, care nu puteau decît să-și bată joc de asemenea justiție și s-o disprețuiască.

Bolnav de indignare, Caragiale face a doua greșală : pleacă din țară, părăsind prietini și cetitori, pedepsind

poporul care avea nevoie de el, după cum s-a dovedit la 1907.

Făptaşii acestei încercări de asasinat moral de mult s-au dus pe vînt, cu pulberile şi gunoaiele trecutului.

Caion a fost un stipendiat inconştient, ca acei *bravi* din cetăţile italiene de demult care se tocmeau să înjunghie pe un inamic al unui monsenior.

A fost poate nebun ? În acest caz a fost al doilea. Întăiul a fost bătrînul prim-ministru care-i garantase impunitatea.

Osînda materială ce li s-ar fi cuvenit criminalilor s-a istovit fără ca ei s-o fi ispăşit. Rămîne însă osînda cealaltă, care nu se istoveşte cît va dura acest popor român şi, cu el, opera unui mare scriitor nedreptăţit.

VICTOR HUGO, POETUL

În 1832, Victor Hugo avea numai 30 de ani ; era celebru, faima lui trecuse dincolo de hotarele Franței și ajunsese pînă în depărtata Moldovă, la Iași, în cercul tinerilor progresiști de atunci, adăpați la cultura franceză (Alecsandri, Kogălniceanu, Alecu Russo, Negri, Costache Negruzzi).

Acel neașteptat meteor pe cerul literaturii europene apăruse cu zece ani în urmă. Cînd și-a publicat primul său volum de «Ode», tînărul poet nici nu era major.

Povesteau cei care îl descoperiseră întîi că această odraslă a căpitanului Sigisbert Hugo și a Sofiei Trébuchet, fiică de negustor, încă de pe cînd era copilandru fusese încununat pentru versuri la «Jocurile florale» ale Academiei din Tuluza. În pruncie, tatăl său îl purtase cu el din garnizoană în garnizoană, ducîndu-l pînă în Italia și Spania, într-o epocă de războaie glorioase, care-l suiseră pe căpitanul Sigisbert pînă la gradul de general. A doua parte a copilăriei, Victor Hugo și-o petrecuse lîngă mama sa, la casa de la Feuillantines, care i-a inspirat așa de pătrunzătoare versuri. Sofia Trébuchet era o burgheză legitimistă vandeeană și catolică. Subt aripa ei, tînărul Hugo a privit frămîntările politice din juru-i cu

ochiul unui conservator. Cu vremea, încet-încet, spiritul său ager l-a făcut să ajungă luptător progresist al stîngii republicane.

După «Ode», opera lui Victor Hugo se îmbogăţise an cu an. La epoca de care vorbim noi, tinerii cărturari ieşeni cunoşteau romanul neguros «Han d'Islande» (1823), al doilea volum de «Ode» (1824) ; alt roman, «Bug-Jargal», şi al treilea volum de «Ode» (1825) ; îndată după asta «Baladele» (1826), care-i aduseseră faima ; şi, în 1827, drama «Cromwell», cu o prefaţă care e un manifest al romantismului. Apoi. «Orientalele» şi îndată după asta «Foi de toamnă» (1831).

Încă de la acest început măreţ, poetul dovedea însuşirile pe care le-a dezvoltat într-o lungă carieră literară, pînă în al 83-lea an al vieţii. A fost cel mai înzestrat, mai divers şi mai puternic dintre poeţii lirici francezi. Dealtminteri, poeţii care nu sînt lirici nu sînt tocmai poeţi. Geniul său neobosit a copleşit veacul. A fost un minunat creator de mituri («Legenda veacurilor»), meşter în zugrăvirea lumii sensibile şi în exprimarea tainei sufletului latent al lucrurilor («Cîntecele amurgului», «Glasuri lăuntrice», «Lumini şi umbre», «Contemplaţiile», «Arta de a fi bunic», «Cîntecele de pe uliţi şi din păduri») ; neîntrecut în tălmăcirea prin ritm şi sonorităţi a nedesluşitului şi nelogicului, Victor Hugo a creat singur, dominînd un veac de poezie, instrumentul cel mai perfect al poeziei moderne franceze, influenţînd şi întreaga poezie europeană. E îmbielşugat ca nimeni altul în inventia verbală, miraculos în meşteşugul versului, profund în simţire şi cugetare.

Dintre tinerii cărturari ieşeni de după 1830, Costache Negruzzi a fost cel mai entuziasmat faţă de noutatea

«Baladelor», de ritmurile originale, de rimele rare, de armonia interioară a versificaţiei. A încercat să le traducă.

La începuturile poeziei noastre, cînd meşteşugul versificaţiei era încă plăpînd, Negruzzi a izbutit să dea totuşi tălmăciri ale «Baladelor», care-i fac cinste. Negruzzi a fost un mare prozator, însă poeziile lui din tinereţă sînt lîncede. Cu toate acestea, pentru «Baladele» lui Victor Hugo a găsit exprimări sprintene, care pe mine mă mişcă şi acuma. Înţeleg de ce.

Au trecut de-atunci 120 de ani. Era înainte de ieşirea la lumină a lui Vasile Alecsandri, cu mult înainte de splendoarea lui Eminescu. Era în vremea cînd se puteau număra pe degetele mînii producţiile Văcăreştilor şi ale lui Conachi, cînd muza românească abia gîngăvea.

Iată în tălmăcirea lui Costache Negruzzi cîteva strofe din «Trilby zburătorul» :

Pe razele apusului
Vii, mîndre zburător ;
Mă mîngîie-a ta aripă
Şi suflul tău uşor.
Frumosu-ţi corp ce scînteie
Şi zborul tău cel lin
Sînt dulci ca şi cîntările
Ce sufletul alin.
În casa mea cea jalnică,
Trilby, bine-ai venit,
Cu glasul şi suspinele
Ce-ades am auzit.
În locuinţa-mi sîngură
Tu însă nu-i afla
O luntrăşiţă gingaşă
S-o poţi-mbrăţişa.

Şi începutul din «Uriaşul» (Balada V) :

Ostaşi ! eu primii viaţa în Galia mănoasă,
Acolo unde-odată strămoşii-mi locuia.
Ei nu mai sînt acuma ; ci numai a lor oasă
Şi naltele morminte încă se văd în ea.
Acolo raza zilei văzui întîia dată.
Abia născut fusesem, cînd tata m-a luat
În braţele-i vînoase, şi-n marea îngheţată
M-a dus de m-a scăldat.

Să ne întoarcem la Hugo. Pe lîngă însuşirile de care am pomenit, puterea-i obiectivă i-a îngăduit sa îmbrăţişeze domenii nemărginite : natura, omul, istoria, universul. În acelaşi timp, Hugo îşi însuşeşte toate acordurile şi genurile — epic, elegiac, dramatic şi satiric. Versurile lui sînt cînd izbucniri de fanfare metaforice şi antiteze, cînd modulaţii suave ; cînd zugrăvesc din trăsături largi de penel tablouri imense istorice şi legendare, cînd cizelează în cîteva versuri juvaerul unei gîze.

Unii dintre intelectualii francezi din ultima vreme vorbesc despre acest mare creator ca despre o pacoste care-i stînjeneşte. Cel mai mare, cel mai divers, cel mai fără sfîrşit. *Hélas !* Într-adevăr, vai ! Pare să nu fi rămas multor poeţi francezi de astăzi decît îngăimări de versuri dezarticulate, strofe ermetice fără punctuaţie, care conţin tot aşa de puţină substanţă cît un fagure dintr-o vară uscată.

Zadarnic aceşti mînioşi caută pete în soarele lui Hugo. Poetul acesta cu totul excepţional a fost un demiurg a cărui creaţie avea amestec de lavă, noroi şi scorii, dar după liniştirea izbucnirii putem alege aurul şi pietrele preţioase, arcadele de marmoră, cupolele de cristal, florile fin cizelate.

I se pot obiecta nesfîrşitele digresii şi excesul de patos declamator ale acelui roman haotic care se numeşte «Mizerabilii», dar paginile care ne înşeală răbdarea în această operă, ori «Notre Dame de Paris», vasta frescă a evului mediu gotic, sînt prea puţine faţă de o atît de bogată comoară de frumuseţi.

Victor Hugo a scris şi uimitoarele drame în versuri «Hernani», «Marion Delorme», «Regele petrece», «Ruy Blas» (1838), «Burgravii», pe lîngă «Cromwell», drama de care am amintit. A scris şi teatru în proză : «Lucreţia Borgia», «Maria Tudor», «Angelo, tiranul Padovei», care s-au jucat acum aproape o sută de ani la teatrul din Iaşi. «Angelo» a fost tradus de Costache Negruzzi în vremea cînd era director al acelei instituţii.

La vîrsta de 39 ani, Victor Hugo a fost ales membru al Academiei Franceze, apoi, în 1845, e numit în senatul nobililor. Asta nu-l împiedică să devie apărătorul drepturilor poporului.

După revoluţia din 1848, Hugo e oratorul preţuit al stîngii democratice. Din lupta lui contra lui Ludovic Bonaparte, care pregătea restabilirea imperiului, au ieşit pamfletele lui răsunătoare şi imprecaţiile de profet din volumul *«Les châtiments»* («Pedepsele») şi din colecţiile de poezii de la sfîrşitul carierii lui.

În momentul loviturii de stat din dechemvrie 1851, Victor Hugo a fost trecut primul pe lista proscrişilor. A părăsit pămîntul patriei şi a trăit în exil optsprezece ani. În insula engleză Guernesey, pe coasta Bretaniei, îl ajungeau apelurile lumii care-l admira, ecourile politicii reacţionare a regilor şi împăraţilor Europei, abuzurile clientelei politice a imperiului al doilea francez. Deşi se afla izgonit, marele pribeag rămînea încununat de un prestigiu universal.

Din această epocă a rămas pamfletul lui faimos, «Napoleon cel mic».

La căderea imperiului, după dezastrul de la 1870, Victor Hugo se întoarce în Franţa şi participă la opera de redresare a patriei. Glasul său cheamă intelectualitatea lumii la lupta pentru pace şi pentru izgonirea barbariei războiului din lume. Atitudinea lui e a unui profet şi poet liric, care are intuiţia unor mari schimbări necesare. Simte şi prevede în imagini colorate şi măreţe.

La moartea sa, în al optzeci şi treilea an al vieţii, poporul i-a făcut funeralii impunătoare, adevărată apoteoză. Trupul său a fost depus la Panteon.

Asta s-a întîmplat atunci, în 1885. Pe urmă, în Piaţa Victor Hugo din Paris, altă generaţie, la o sută de ani de la naştere (1902), i-a înălţat marelui poet o statuie.

Acum doisprezece ani, la o invazie nouă a barbarilor în Franţa, statuia poetului a fost dărîmată şi prefăcută în proiectile. Rămăsese numai soclul, stîncă de granit de la Guernesey [...].

Victor Hugo a rămas întreg în conştiinţa omenirii progresiste de pretutindeni şi în sufletele rănite de revoltă ale adevăraţilor patrioţi, lumea muncitoare a Franţei.

UN VIS AL LUI GOGOL

În una din nopţile lui de suferinţă, în preajma anului 1850, scriitorul atît de iubit şi în acelaşi timp atît de hulit, N. Gogol, a avut o vedenie de febră. Era un vis care îl mai încercase, nedesluşit şi trunchiat. Dar în acea noapte de care vorbim, ca şi cum ar fi fost creditori veniţi să-i ceară socoteală, au avut fiinţă în juru-i toate acele tipuri pitoreşti şi ridicole pe care le crease în operele nemuritoare fantazia lui puternică, dîndu-le lumii în povestiri şi piese. Erau personagii din «Revizorul» şi «Suflete moarte».

Bolnavul îi privea pe toţi în tăcere şi se mira cum au făcut de s-au desprins din ficţiune toţi acei oaspeţi ridicoli şi stau acum în juru-i, aţintindu-l cu ochi plini de mustrare, unii chiar cu mînie.

— Am venit la domnia ta, Nikolai Vasilievici, a zis Cicikov, cu glasu-i blînd şi ademenitor, să te întrebăm de ce ne-ai încondeiat atît de aspru, batjocorindu-ne faţă de fraţii noştri oameni. Nu te-ai gîndit că şi noi sîntem fiinţi ale Domnului Dumnezeu şi că avem drept la un loc sub soare, că avem drept să agonisim o pîne în vremurile grele în care trăim şi să ne bucurăm de o viaţă ce ni s-a hărăzit fără voia noastră ?...

Gogol tăcea, dar sufletul lui răspundea fără cuvinte :

— Tu, Cicikov, eşti lumea nouă a speculatorilor fără scrupul. Mijloacele pe care le întrebuinţezi sînt mai mult escrocherie decît muncă şi tinzi să-ţi agoniseşti nu pîne onestă, ci cozonac ; şi tihna ta la soarele vieţii vrei să ţi-o alcătuieşti în dauna muncitorimii cinstite a patriei noastre.

— Dar eu, Nikolai Vasilievici, s-a tînguit subţire Korobocika, făcîndu-şi loc printre oaspeţi cu trupu-i scurt şi gros. Cu ce sînt vinovată ? N-am prădat pe nimeni, n-am făcut rău nici unei gîze, nu răpesc nimănui lumina soarelui ; la biserică mă duc ; mă închin dimineaţa şi sara la icoana Maicii Domnului. De ce m-ai înfăţişat şi mai de rîs decît pe acest viclean Cicikov ?

— Pentru că n-ai făcut nimic, răspundea fără cuvinte sufletul lui Gogol. Pentru că de pe urma ta nu rămîne nimic în această viaţă, nici umbra unei fapte de bine ; s-ar fi cuvenit nici să nu exişti.

— Dar eu ? întrebă cu revoltă Pliuşkin, ce rău am făcut economisind ? Ce rău am săvîrşit dacă pentru banii ce împrumutam luam camătă ? N-am făcut oare fericiţi o clipă pe cei care primeau în palma lor aurul ce poate da bucurii şi izbîndă ?

— Şi pe mine cum cutezi a mă înfrunta ? a ridicat glas de supărare Sobakievici. Un bărbat falnic ca mine să fie dat în vileag de un scîrţai-scîrţai pe hîrtie ? Ce ştii tu ? ce poţi săvîrşi tu ? Vină şi te ia la trîntă cu mine, ca să vezi ce ţi-or păţi oasele.

S-a supărat şi Nozdriov. Au protestat cu indignare şi într-un singur glas personagiile «Revizorului» înşirate ca în finalul actului al patrulea.

— Nemulţămirea voastră nu mă miră, răspundea mut sufletul scriitorului. Dacă aţi fi fost simple ficţiuni, umbre vane, n-aţi fi avut puterea să vă înfă-

ţişaţi înaintea mea. Dar în voi trăiesc fiinţe reale, care săvîrşesc în timpul nostru tot răul cu putinţă, răstălmăcind credinţa, dreptatea, dragostea de semeni şi de patrie.

— Vai de noi, a suspinat Cicikov ; ştii prea bine că nu sîntem vinovaţi. Sîntem produsul unei lumi rău întocmite ; în jurul nostru sînt în putere spaima şi sila, şi fiece fiinţă a Rusiei de azi îşi caută scăpare în viclenie şi minciună.

Dacă ai fi cugetat la asta, ai fi fost mai blînd faţă de noi ; ne-ai fi lăsat în pace să ne trăim veacul. Aşa, ne tulburi, ne dai în vileag nihiliştilor ; stîrneşti lumea către zvîrcoliri ameninţătoare, care pot răsturna din temelii sfînta Rusie a părinţilor noştri. Nu înţelegi cu ce răspundere te împovărezi, Nikolai Vasilievici ? Rînduiala vieţii noastre e şi puterea Rusiei noastre ; nu poate fi societate liniştită decît atunci cînd în ea s-alege un păstor turmei şi servi proprietarilor. Cînd este o poliţie care priveghează şi judecători care trimet în Siberia pe buntuşnici. Altfel e rău de noi toţi, nu numai de noi aceştia care ne-am ostenit în sara asta să-ţi facem o vizită şi să-ţi atragem băgarea de samă, dar şi de dumneata însuţi, Nikolai Vasilievici. Noi rămînem unde sîntem, dar dumneata te duci în pustiile îngheţate de unde nimeni nu se mai întoarce.

— S-ar putea şi asta într-adevăr, suspină bolnavul simţind un fior. Mi-au mai atras luarea-aminte şi unii prietini slavofili şi stîlpi ai credinţii şi împărăţiei, ca Pogodin şi Aksakov, asupra greşalei mele de a ponegri lumea de azi. Se pare că aceştia au simţit mirosul de pucioasă al demonului în odaia mea de lucru. Alţi prietini ai mei ca Bielinski şi Puşkin rîd de şovăielile rusului vechi din mine ; ei sînt încredinţaţi că lumea păcătoasă, pe care am înfăţişat-o cu dreptate ca artist, e menită pieirii, şi în locul ei se va ridica acea Rusie

liberă pe care o visăm cu toţii şi în care credem, o Rusie a dreptăţii şi a unor orînduiri sociale nouă.

Dacă am tulburat lumea eu înfăţişările mele din «Revizorul» şi «Suflete moarte», şi dacă am greşit ponegrind şi fără a arăta care-i drumul spre îmbunătăţirea vieţii noastre, atuncea s-ar putea să deschid oamenilor mei o cale de pocăire în viitor. Pot să-i fac pe toţi, începînd cu Cicikov, să purceadă spre o viaţă nouă, spre o viaţă de jertfă spre binele semenilor noştri. Asemenea viitor aurit va fi reversul medaliei de tipuri abjecte ale lumii vechi.

Ce zic oaspeţii mei de asemenea hotărîre? De un alt Cicikov şi de un alt Hlestakov? De un Cicikov şi un Hlestakov ai unor timpuri nouă, ai dreptăţii şi adevărului.

Galeria grotescă ce se afla în jurul scriitorului, lîngă patul său de suferinţă, îl fixa acum în tăcere pe Gogol cu expresia cea mai ciudată a stigmatelor veacului lor. Toate îi ceteau sufletul ca pe o carte deschisă; mila şi generozitatea lui le erau cu totul indiferente.

Cicikov a clătinat din cap:

— Nu se poate; noi sîntem ai veacului nostru şi voim să rămînem cu ale noastre pînă la cea din urmă clipă. Poftim numai pe scriitori ca dumneata, Nikolai Vasilievici, să ne lese în pace, să nu se ocupe de noi; asta-i singura milă pe care le-o cerem. Şi, la urma urmei, nici nu credem şi nici nu socotim că e bine să se prefacă această lume păcătoasă, aşa cum a lăsat-o preabunul Dumnezeu. Ce ne pasă nouă de viitor? Întrucît ne interesează generaţiile ce vin? Să ne fie nouă bine şi atît; altceva nu pretindem.

În acea noapte scriitorul a rămas mai mîhnit ca de obicei; a trecut peste sentimentul de compătimire ce

mai era în om şi a hotărît ca partea a doua a «Sufletelor moarte», consacrată regenerării lui Cicikov & Co., să fie dată jertfă flacărilor. Scriitorul, mai mult decît omul şubred şi degrab trecător, era încredinţat că marea Rusie a lui Taras Bulba va risipi de pe sine vraja neagră a veacului ţarist, eliberînd, după suferinţi şi jertfe, pe făt-frumosul eroic al evului nou.

N. GOGOL

Tatăl lui Gogol, Vasili Afanasievici, scria piese de teatru. Scriitorul poate să fi moştenit de la tatăl său înclinarea spre literatură. De la mamă, Maria Ivanovna, i-a rămas sănătatea şovăitoare şi melancolia.

Acest geniu, unic în literatura rusă, a ars repede. Anii vieţii lui s-au oprit la al patruzeci şi treilea. A trăit nefericit.

Cu multe dureri şi puţine plăceri...

Se dovedeşte şi la Gogol că umorul şi satira lui izvorăsc dintr-o sensibilitate prea ageră. În dosul crispării rîsului sta tristeţa şi «îngrijorarea aprigă». Stările de lucruri din Rusia ţaristă, în care fuseseră jertfiţi decembriştii, îl apasă ; ridicolul unei lumi învechite în rele, cu proprietari lacomi, robiţi plăcerilor materiale, copleşiţi de manii, ignoranţă şi superstiţii, cu funcţionărime venală, c-un norod obijduit ş-o «intelighenţia» supravegheată poliţieneşte, se traduce sub condeiul lui într-o galerie de personagii groteşti, care-i strînge inima în primul rînd lui însuşi. Cu toată şarja aparentă, opera lui

înfăţişază adevărata Rusie a cinovnicilor şi moşierimii de altădată.

Se zice că Puşkin i-ar fi dat ideea «Sufletelor moarte». Cînd Gogol a cetit marelui poet capitole din «Suflete moarte», acesta a rămas profund emoţionat şi a suspinat : «Doamne, cît de tristă e Rusia asta a noastră...»

Dedesubtul acestui poem în aparenţă jovial, ca şi în piesa «Revizorul», zace durerea aspră a celui ce-şi iubeşte cu putere poporul şi-i doreşte o altă soartă.

Ca şi cum s-ar fi înspăimîntat el însuşi de tablourile ce înfăţişază, mai tîrziu, Gogol a avut ideea să scrie partea a doua a poemului, cu un Cicikov regenerat şi c-o lume înseninată. Dar schimbările lumii reale nu erau în puterea lui : dorinţa lui nu putea deveni o realitate ; de aceea şi-a ars manuscrisul volumului al doilea ; trebuia să vie zguduirea socială de după un veac, Marea Revoluţie din Octomvrie, care să dea lumină, lărgime, libertate vieţii ruse, care să deschidă orizont de aur noroadelor muncitoare răsăritene.

Cine la noi ceteşte şi preţuieşte pe Ion Creangă, în proza căruia curg nestematele graiului popular, metafore, zicători şi proverbe, bogăţie acumulată în veacuri, acela va înţelege mai bine cea dintăi operă din tinereţă a lui Nikolai Gogol : «Serile în cătunul de lîngă Dikanka», în care graiul înflorit al poporului ucrainean se împleteşte cu fantazia mitică şi pitorescul. O parte din aceste istorisiri minunate au apărut la noi într-o versiune destul de bună.

În privinţa asta, mare parte din ceea ce a dat acest meşter neîntrecut al artei scrisului, mai ales «Moşieri de altădată», «Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici», «Taras Bulba», poemul eroic al căzăcimii de la Pragurile Niprului, îl fixează ca pe un poet spe-

cific al pămîntului rus. Arta lui Gogol, de o putere plastică neîntrecută, își dezvăluie frumusețile întăi și întăi poporului rus. Străinii sînt nevoiți a se mulțămi cu fărămiturile banchetului divin, duh fără moarte, rezervat numai inițiaților. Înțeleg asta, deoarece mă refer la scriitorii noștri cei mari, la un Eminescu, îndeosebi la Creangă, care în întregimea lor sînt numai ai noștri, numai ai sufletului nostru. Așa e Nikolai Gogol pentru poporul său.

Am văzut la teatrele din Moscova reprezentațiile «Revizorului» și a unei înscenări după «Suflete moarte». Viața personagiilor era halucinant de adevărată. Nu aveam în față măști și păpuși amuzante, ci suflete care vibrau și trăiau din sîngele și substanța lui Gogol. Zgîrcitul Pliușkin, bătrîna Korobocika, moșierii Sobakievici și Nozdriov au în ignominia lor ceva tragic. Ca și Cicikov și Hlestakov, toți aceștia nu mai există, desigur, în lumea de astăzi, dar există în piesele lui Gogol, cu o putere de viață proprie, ca niște fantome ale trecutului.

Apropierea dintre două popoare care trăiesc astăzi în vecinătate, noi și ucrainenii, și care au trăit odinioară într-un fel de comunitate, după cum ne arată toponimia ținuturilor românești și cuvintele slave ale vorbirii noastre, care mărturisesc o conviețuire blîndă, se dovedește și prin faptul că noi, mai bine și mai ușor decît alte neamuri, putem înțelege acest umor izvorît din adîncul amărît al sufletului omenesc.

«Serile în cătunul de lîngă Dikanka» într-o anumită măsură le găsim în povești ale lui Creangă, cum sînt «Ivan Turbincă» și «Povestea lui Stan Pățitul». Vechiul oștean vițios Ivan găsește har înaintea cerșetorilor divini, Dumnezeu și sfîntul Petre, rătăcitori cu traista

la şold pe drumurile pămîntului, care îi binecuvintează poznaş lui Ivan torba. Însuşirea de căpetenie a acestui exponent al poporului de rînd, Ivan năcăjitul şi săracul, fost ostaş împărătesc, e bunătatea — aurul inimii omeneşti. În «Stan Păţitul», diavolul sluješte pe om cu credinţă şi cu prietinie leală, pentru a răsplăti aceeaşi minune a sufletului popular, mila.

Apusenii găsesc cel puţin stranii înfăţişările lui Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici, dacă nu inexplicabil baroce. Akakie Akakievici, eroul din «Mantaua», e o zdreanţă umană ; cinovnicii oficiului unde el funcţionează îl chinuiesc, găsind în asta o plăcere crudă.

Cei dintăi, Ivan Ivanovici şi Ivan Nikiforovici, cetăţeni ai Mirgorodului, duc o viaţă fără scop, de oameni cu tabieturi şi îndeletniciri mărunte ; îşi petrec zilele murind ceas cu ceas în mlaştina acestei vieţi. Unul are un cap ca o pară cu coada în sus, capul celuilalt e ca o pară cu coada în jos ; trag tabac, mînîncă pepeni, îngînă cîteva vorbe ; ziua trece, noaptea vine, după veri urmează iernile şi aşa mai departe. Iată că aceşti oameni într-o zi se ceartă de la un lucru de nimic, de la un hleab de puşcă. Şi din această clipă viaţa lor e închinată unei puerile şi neistovite vrăjmăşii.

Deasemeni săracul şi umilul cinovnic de la Petersburg, Akakie, copist într-o cancelarie, scriind cu devotament absurd pagini după pagini indiferente, care pentru el n-au nici o semnificaţie, ajunge la un moment dat, prin sugestia unui meşter croitor, să-şi facă o manta blănită în locul unei vechituri abjecte. Iese din zdrenţele sărăciei lui, îşi îmbracă mantaua ; după ani şi ani de robie, viaţa lui deodată prinde a înflori. Dar nişte oameni fără inimă îi dărîmă visul. Într-o noapte, pe cînd se întorcea acasă, îl dezbracă de manta, întruchiparea sensului vieţii lui. Înfricoşată tristeţă, amară

zdrobire, tragedie mai crîncenă decît toate tragediile. Moartea e singura soluţie a acestei vieţi lipsite de orizont.

În inima lui Gogol arde acea milă neistovită a sufletului slav, milă de mizeria fizică, de deşărtăciunea existenţii fără rost, de suferinţa morală, de întunericul neştiinţii şi superstiţiei, de tot ce ţine înlănţuit pe om într-o societate nedrept întocmită.

Rîde Gogol de creaţiile lui comice ? Fac haz cei care nu-l înţeleg : inima lui sîngerează.

În acest mare artist al pămîntului rusesc sună şi alte coarde. Priveliştile patriei lui, largi întinderi scăldate în lumină, zări înceţoşate de păduri, ape leneşe sticlind departe, sate revărsate pe costişe, stepa fără hotar, primăverile degrab trecătoare, verile de arşiţă nemilostivă, toamnele aurii, iernile cu vifore înfricoşate, le cunoaştem şi noi în ţinuturile noastre... Prin pulberea rotitoare, lungi tabere de cară înaintează în pasul domol şi legănat al boilor către iarmarocul de la Sorocinţi... Ca şi la noi, către vechiul iarmaroc de la Baia.

Pămîntul negru pe care plugarul îl iubeşte ca pe un părinte dătător de pîne e la fel la noi ca şi în patria lui Gogol. Şi viaţa de suferinţi a norodului, urgiile trecute în vremea invaziilor mongole, nedreptăţile crunte ale exploatatorilor : deasupra lor a sunat cîntarea ciocîrliei, a trecut vîntul zvîntînd lacrimi ; generaţii după generaţii au rîvnit tihna şi pacea fără să le aibă ; din acest trecut tragic au izvorît neliniştea sufletului slav şi rîvna de a căuta necontenit un sens vieţii.

Întorcînd ochii de la mizeria prezentului, Gogol se cufundă în trecutul liber al Ucrainei, pe care ne-o înfăţişază în poemul eroic «Taras Bulba». Căzăcimea zaporojană din veacul XVII, comunitatea de războinici luptînd contra împilării păgîne şi a domniei şleahti-

cilor, i-a fost atît de dragă, încît această povestire s-a bucurat din partea lui de prefaceri și îmbunătățiri necontenite. Din povestirea aceasta respiră o iubire adîncă pentru pămînt și oameni, pentru jertfele credinței față de patrie și vechea volnicie a unor bărbați neînduplecați. Căzăcimea de la Pragurile Niprului a fost un refugiu și pentru mulți oameni de la Siret, Prut și Dunăre, care căutau acolo frăția războinicilor fără trudă. Zaporojenii s-au amestecat și în unele tragedii ale trecutului nostru istoric, în veacul XVI și XVII. Ion-Vodă cel Cumplit a căutat alianță la Nipru, Bogdan Hmelnițki a venit în Moldova în vremea lui Vasile Lupu, cu prilejul unei nunți domnești și a unor războaie nefericite.

Adăogiți frumuseților naturii și măiestria de a zugrăvi oamenii, limba savuroasă cuprinzînd comorile depozitului popular. Cum s-ar putea da în limba noastră dulceața și scînteierea unei exprimări care în original trebuie să fie o încîntare continuă ? În vorbirea populară din «Serile în cătunul de lîngă Dikanka» nu-i îngăduit să intre nici un neologism care ar aminti altă lume și altă viață decît aceea pe care ne-o înfățișează Rudi Panko, prisacarul hahol, nici o zicală și nici un proverb care nu și-ar afla corespondentul valabil în limba noastră. Stilul lui Nikolai Gogol cuprinde taine și nuanțe care ar trebui pătrunse și apropiate spiritului și sufletului nostru. Încă din tinerețe am simțit acest lucru în cărțile lui Gogol și am visat desfătarea dumnezeiască a originalului. Mă aflu, față de ce întrevăd în acest excepțional artist, într-o necontenită neliniște și căutare în mine însumi a misterului creației lui.

Aș da un exemplu din finalul povestirii «Taras Bulba», cînd cazacii plutesc cu lotcile lor pe Nistru la vale, după pieirea atamanului, și vorbesc și povestesc trecînd printre icoanele schimbătoare ale țărmurilor.

În văzduh ciocîrlia, la alinături stufuri, cu zboruri de lebede şi ţipetele diferitelor sălbătăciuni aripate.

Iată şi răţoiul sălbatic, cu moţ, înotînd repede pe undele fluviului. Această pasere frumoasă şi puternică se chiamă *hohol.*

Am încredinţarea că Gogol n-o pomeneşte într-o simplă enumeraţie. Hoholul e un simbol al vechii vrednicii a războinicilor de la Praguri. Se înalţă de pe ape în zbor vijelios, pluteşte în cer, străbate întinderile din stepele fără hotar pînă la marea de ghiaţă şi pînă subt ecuator şi se-ntoarce iar la Nistru şi la Nipru. Acolo, aproape de viteji îndrăzneţi, e şi patria lui.

Scriitorul firav şi bolnăvicios a murit la patruzeci de ani, visînd putere, spaţii, isprăvi mari. Toate erau latent în sufletul lui ; a exteriorizat visul lui interior într-o operă fără moarte. Visul lui s-a înfiripat şi a înflorit în realităţile prezentului, în înfăptuirile măreţe pe care le săvîrşeşte norodul patriei sale, în zilele noastre, în epoca socialismului.

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA ARTICOLULUI 80

Proiectul de constituţie a Republicii Populare Române, care a fost supus acum de curînd cunoştinţii şi discuţiei poporului nostru muncitor, cuprinde un capitol privitor la «Drepturile şi datoriile fundamentale ale cetăţenilor».

Articolul 80, din acest capitol (VII), glăsuieşte astfel :

«Cetăţenii Republicii Populare Române au dreptul la învăţătură.

Acest drept este asigurat prin învăţămîntul elementar general, obligatoriu şi gratuit ; prin sistemul burselor de stat acordate studenţilor şi elevilor merituoşi din şcolile învăţămîntului superior, mediu şi elementar ; prin organizarea pe lîngă întreprinderi industriale, gospodării agricole de stat, staţiuni de maşini şi tractoare şi gospodării agricole colective a învăţămîntului profesional gratuit pentru cei ce muncesc.

Învăţămîntul de toate gradele este învăţămînt de stat.

Statul îngrijeşte de dezvoltarea ştiinţei, literaturii şi artei.»

Într-o republică ce nu recunoaşte altă categorie de oameni decît poporul muncitor, asemenea rînduială e firească. Clasa burghezo-moşierească, stăpîna României de ieri, fiind înlăturată, statul nou, călăuzit de Partidul Muncitoresc Român, are în vedere, pe lîngă progresul material, şi progresul intelectual al oamenilor muncii de toate categoriile — a celor de la oraşe şi de la ţară, muncitori cu braţele şi cu mintea.

Asemenea rînduială dreaptă a intrat aşa fel în conştiinţa poporului, încît devine un adevăr, ca lumina soarelui şi ca aerul. Ne bucurăm de lumină şi respirăm, uitînd uşor vremea cînd poporul muncitor de la noi trăia în întuneric şi se înăbuşea de nedreptate şi asuprire. Curînd, cei mai tineri vor socoti viaţa nouă viaţa de totdeauna, şi aminte de trecut îşi vor aduce numai acei care au suferit şi au luptat, cărora le-a albit părul şi-şi mai păstrează cicatricile rănilor de odinioară.

Iubiţi tovarăşi mai tineri, care vă bucuraţi de viaţa nouă şi participaţi cu hărnicie la clădirea socialismului, să nu uitaţi nici o clipă nenorocirile trecutului, luptele şi suferinţile care stau la temelia republicii noastre. Şi să cunoaşteţi urgia unor timpuri vitrege sub care era ameninţat să piară acest popor, să vă deprindeţi a cerceta trecutul, pentru a preţui cu atît mai mult prezentul.

Nu-i decît o sută de ani de cînd deputaţii ţărănimii în divanul ad-hoc, enumerînd silniciile clasei exploatatoare, lipsa de orice drepturi a poporului muncitor, povara dărilor şi angăriilor ce apăsa numai poporul, întunericul neştiinţii, traiul fără nădejde, ca şi cum seminţia aceasta ar fi fost roabă la nişte neamuri străine, declarau că muncitorii ţărani sînt pe lume ca

nişte orfani fără apărare şi nu le-au rămas decît ochii cu care să plîngă.

Uneori stau şi mă gîndesc că mai puţin înfricoşate au fost pentru acest neam românesc invaziile barbarilor şi ciumele, căci, cum au venit, aşa au trecut ; au fost vijelii şi trăsnete care n-au împiedicat cursul primăverilor şi renaşterea vieţii. Dar asuprirea nemilostivă a boierimii, exploatarea din ce în ce mai cruntă au pus în primejdie de moarte seminţia. E o crimă pentru care vinovaţii au încă a răspunde în faţa istoriei. Astăzi, foştii exploatatori ai ţării române ponegresc şi duşmănesc eliberarea poporului şi înălţarea statului — crimă şi mai oribilă.

Un mare latifundiar de altădată, un Sturdza-Şcheianu, a ascultat cu nerăbdare jeluirea unor oameni înţelepţi de pe moşiile lui — că ar trebui îmblînzită asuprirea norodului.

— Bine, să cercetăm şi vom vedea... a răspuns el.

— Şi ar trebui pe moşia de-aici a măriei tale o şcoală...

— Cum ? s-a burzuluit mînios boierul. La ce foloseşte ţăranilor şcoala ? În ce mă priveşte, am învăţătură destulă şi nu-mi trebuiesc profesori ; iar doctori găsesc destui în străinătate, unde petrec de două ori pe an. Mie îmi trebuiesc braţe de muncă, nu profesori şi doctori. Auzi dumneata ! Şcoală ţăranilor ! Alintare şi bătaie de cap. Lipsiţi din faţa domniei mele !

Prima constituţie scrisă a statelor dunărene de acum o sută şi ceva de ani statornicea definitiv privilegiile boierimii. Numai clasa suprapusă avea folosinţa şcolii, cîtă era pe-atunci, şi dreptul de-a ocupa slujbele statului.

Marele scriitor Ion Creangă povesteşte în ale sale «Amintiri din copilărie» cum era şcoala elementară pe

la 1845. Îndeobşte, nu era. Iar cînd gospodarii harnici de la Humuleşti au izbutit, cu destulă strădanie, să întemeieze una pentru pruncii lor, apoi au făcut ce puteau face nişte oameni nevoiaşi. Au găsit o şandrama, au adus dascăl un cîntăreţ de la biserică şi au trimes copiii să înceapă aşa — fără bănci şi fără material didactic. Comuna şi statul n-au avut nici un amestec în această întocmire menită să lumineze tînăra generaţie a humuleştenilor. Au avut însă un amestec, ca să dărîme această bună lucrare a obştei. Într-o zi, povesteşte Ion Creangă, pe cînd erau chemaţi oamenii la o clacă de săpături ori la trecerea unor obraze alese, iată că se iscă tumult, după care şcolarii humuleşteni văd pe învăţătorul lor, bădiţa Vasile a Ilioaei, prins, cetluit strîns şi dat pe mîna călăraşilor stăpînirii, ca să-l ducă la oaste. Fusese menit acestei slujbe grele şi lungi, cum era oastea pe vremea aceea, bădiţa Vasile, flăcău sărac, fiu singur la mamă văduvă. Şcoala a rămas legată de gard, iar ucenicii humuleşteni, cu lacrimile pe obraz.

Pentru a nu se pierde cheltuiala obştei, popa satului a luat locul lui bădiţa Vasile. Cinstita pungă a clericului s-a îngreuiat, dar grijile nu i-au sporit. Metoda de învăţămînt a sfinţiei sale se reducea la «calu bălan» şi la vergi ; elevii erau puşi să-şi împărtăşească puţinele cunoştinţi unul altuia, cuviosul învăţător avînd altele pe cap ; aşa că părerea de rău după bădiţa Vasile a sporit, sîngerînd ca o rană nevindecată.

Băiatul Smarandei Creangă a fost trimes la altă şcoală, a lui Nanu, la Broşteni, pe Bistriţa, cinci poşte depărtare, de unde s-a întors tuns chilug şi bolnav de rîie.

Şcoala de catiheţi de la Fălticeni, unde a fost trimes apoi fiul Smarandei, era o parigorie, şi sfinţia sa părintele protopop Conta avea în grijă mai mult dajdia în pro-

ducte şi bani a părinţilor decît împodobirea spirituală a ciracilor săi.

Cum întocmirile de la noi erau numai nişte provizorate, stătuleţele feudale de la Dunărea de jos şi-au prefăcut constituţia îndată după mijlocul veacului al XIX-lea, dîndu-şi o rînduială burgheză şi parlamentară, bineînţeles fără ştirea norodului. Franţa şi Belgia erau modelele claselor suprapuse. După Unirea Principatelor şi războiul independenţii, au fost înscrise pe instituţii firmele burgheziei revoluţionare, care vor fi fost valabile în Apus, dar în România au fost falsificate.

După cum în domeniul economic împroprietărirea de la 1864 a ţărănimii nu uşura întru nimic mizeria şi exploatarea plugarilor, aşa învăţămîntul obligatoriu se traducea cu amenzi şcolare, ce deveneau o calamitate pentru sărmanii săteni, fără a îndatora statul să puie şcoli la îndămîna copiilor.

Mi s-a întîmplat, în expediţiile mele vînătoreşti, să trec printr-un sat cu numele Cujba, între codrii de la Boroşeşti, pe hotarul dintre fostele ţinuturi Vaslui şi Iaşi. În acel sat, cu puţin soare şi puţină lărgime de hrană, trăiau oameni năcăjiţi, fără biserică, fără şcoală, fără drum de ieşire la lume. De cînd se întemeiase statul constituţional, regal şi parlamentar, nu-i cercetase nimeni din reprezentanţii stăpînirii, afară, bineînţeles, de perceptor, care trecea de două sau trei ori pe an pe la casele acelor năcăjiţi, să încaseze biruri şi amenzi şcolare.

— Unde vi-i şcoala ? am întrebat.

— Şcoala e la patru kilometri depărtare, mi-a răspuns un bărbat neguros, fără a mă privi. Greu să trimetem băieţii noştri în alt sat, printre rătăcănile codrului. I-am trimes de frica amenzii ; şi la vreme de iarnă au ieşit împotriva lor lupii, domnule. După spaima şi pieirea ce-a

fost, nu i-am mai lăsat. Aşa că statul ne pune la amendă. Iar din birurile ce-au vărsat părinţii noştri şi din ce vărsăm noi de cînd ne aflăm pe lume, stăpînirea nu s-a milostivit să facă un drum, să puie o pază, să clădească o şcoală. Aşa că plătim amenzi şcolare, de ne vinde perceptorul şi cenuşa din vatră. Poate a fost să fie o dreptate pe lume şi pentru noi, dar au mîncat-o lupii, pînă a ajunge în Cujba.

După războiul independenţii, se adaogă dinastiei străine capitalurile burgheziei apusene ; apar în peisagiul feudal căi ferate, fabrici, sonde ; moşierimea şi burghezia, organizate în partide politice, alternează la conducerea ţării, cătîndu-şi foloasele în tovărăşia cu străinii[...].

La 1888, am început a vedea cu ochii mei şcoala primară a timpului şi pot fi martor al acestei alcătuiri.

Împlineam opt ani, în Paşcani. Se întemeiase acolo un tîrguşor, o staţie de cale ferată şi un atelier pentru locomotive şi vagoane, pe o vastă moşie cu unsprezece sate de muncitori plugari, de douăzeci de mii de hectare întindere. Marele proprietar al acestui latifundiu îşi petrecea viaţa în străinătăţi ; nu mulţi ani după aceea, cele douăzeci de mii de hectare trebuiau să treacă în mînile unui om nou, fără ca metodele de asuprire a ţărănimii să se schimbe.

Şcoala unde m-am înfăţişat ca să dobîndesc elementele scrierii şi cetirii era o odaie scundă, cu cîteva rînduri de bănci lungi. De la catedră, domnul Trandafir, învăţătorul, bărbat înalt, ofilit de timpuriu, conducea grupul de patruzeci de copii, împărţiţi în şase clase. Toate clasele erau subt ochii lui binevoitori, şi domnul Trandafir se străduia să le treacă tuturor cunoştinţile sale. În ce condiţii se puteau călăuzi odată şase serii de copii vă las să vă închipuiţi. Totuşi am izbutit să ajung la cunoaşterea elementelor culturii numai prin iubirea şi jertfa acestui învăţător modest.

În timp ce domnul Trandafir își împlinea misiunea de a împrăștia lumină pe moșia cu unsprezece sate, un tîrg și o stație, țăranii, pe lanuri imense, adunau în hambarele boierești grîu ce urma să fie exportat în străinătate. Duminica, în tîrgușor, se întemeia adunare mare, înveselită de cele treizeci de crîșme pline stup. Atît oamenii proprietarului, cît și ai administrației comunale erau personal interesați în afacerea crîșmelor ; banii angajamentelor de muncă, foarte puțini și greu acordați, se întorceau la exploatatori. «Judecătoria de pace» judeca mii de procese pentru datorii ale țăranilor, și magistrații dădeau hotărîri întărite cu formula executorie, totdeauna în lipsa pîrîților.

Dar iată că la marele atelier de reparație al drumului de fier au apărut, dintre lucrătorii străini aduși cîndva de compania «Oppenheim», oameni drepți, care, înțelegînd în felul lor lucrurile, nu se simțeau aliați cu cei care obijduiau norodul. Acești oameni aveau club, bibliotecă, se adunau și discutau interesele muncitorimii. Între ei, la acea epocă 1888, intraseră și autohtoni care, din ucenici, ajunseseră lucrători calificați. Lîngă clubul străin s-a întemeiat club românesc și bibliotecă. Dintr-acolo a venit către elevii școalei modeste a lui domnul Trandafir un vînt nou și un cîntec pe care îl cîntam în cor, ducîndu-ne la școală pe ulița lungă a satului Vatra Pașcani :

Așa scrie prin gazeturi,
Ba și chiar prin «Monitor»,
Că avem cu toții drepturi,
Și sărac, și muncitor.

Subprefectul ne mai spune
C-avem constituțiune ;
Fie într-însa bine, rău,
Știe numai Dumnezeu.

Noi, ţăranii de la ţară,
Ziua, noaptea, greu muncim,
Muncim greu iarnă şi vară,
Numai birul să-l plătim.

De atunci sînt şaizeci şi patru de ani. N-am uitat nici strofele acestea triste ca un bocet, nici melodia lor, nici ameninţarea :

Şi ceva de mai crîcneşti,
Procurorul nemereşti...

În primăvara anului 1888, avuseseră loc mişcările ţărăneşti din jurul Bucureştilor. Plugarii cereau guvernului să le împartă pămînt, după făgăduinţa veche de mai bine de zece ani, cînd fuseseră trimeşi în campania de peste Dunăre. Mişcarea ajunsese pînă în judeţele Moldovei de nord ; guvernul trimesese trupe împotriva răzvrătiţilor. Cluburile şi gazetele muncitoreşti nu tăcuseră, după cum se poate vedea din presa de atunci. Muncitori fuseseră arestaţi şi prigoniţi ca instigatori ; se găseau între aceştia şi prietini ai mei de la Paşcani. Colonelul Lahovary, din statul-major al armatei, condusese operaţiunile contra inamicului, dăduse comunicate şi arătase numărul prizonierilor. Acei prizonieri, bătuţi şi schingiuiţi, erau foştii soldaţi care luptaseră în războiul ruso-româno-turc pentru independenţa patriei lor. Pentru acţiunea sa, colonelul a fost avansat la gradul de general. Era firesc, biruitorul fiind un exponent al moşierimii.

Se putea oare vorbi de şcoala poporului în acea epocă de amărăciune, cînd ţăranii flămînzi cereau mălai şi primeau gloanţe ? Cînd venea rîndul conservatorilor la putere, clubiştii lor care conduceau Ministerul Instrucţiei publice economiseau, consecvent şi logic, sumele înscrise în buget pentru clădirile şcolare la ţară. Am apucat acele timpuri cînd în România trăiau două popoare. Abia la

schimbările totale de astăzi, norodul de la ţară a ajuns să aibă cu dreptate şi îmbielşugare pîne şi învăţămînt.

Avem de spus cîteva lucruri interesante şi mîhnite despre învăţămîntul superior.

Învăţămîntul mediu era cu totul neînsemnat într-o ţară care avea nevoie de agronomi şi tehnicieni. Absolvenţii acestor şcoli deveneau birocraţi, concurau la lupta pentru slujbele statului. Era oare nevoie de agronomi, de pildă, cînd exploatarea latifundiilor se bizuia numai pe exploatarea braţelor de muncă ?

Odată cu întărirea burgheziei, copiii chiaburilor şi funcţionarilor de la sate au avut acces la şcolile superioare. Slujbele bugetare erau mai ales ţinta acestui tineret. Deveneau mai întăi clienţi ai cluburilor politice şi, ca să se poată îndestula solicitările partizanilor, se sporea din an în an bugetul funcţionărimii. Asemenea îmbulzeală era, fără îndoială, o primejdie ; primejdie temperată oarecum prin schimbările de regim, care îngăduiau partidelor politice să-şi plaseze clienţii. Cei scoşi din slujbe îşi aşteptau rîndul. Această stare de lucruri îndemna funcţionărimea la practici neoneste, la «şperţuri», cum se numeau bacşişurile care se instituiseră la oficii, pentru ca funcţionarii să devie binevoitori şi serviabili cu solicitanţii, veşnicile oi de tuns şi vaci de muls în această ţară, cu rele năravuri moştenite de la turci.

Bugetul statului nu putea ajunge să satisfacă rînduri tot mai numeroase de absolvenţi care se bizuiau pe slujbe. Casa Şcoalelor avea, în 1907, opt sau zece funcţionari care îi împlineau toate nevoile. În puţini ani, numărul lor a tot crescut, tinzînd spre sută.

Produceau valori numai muncitorii. 85% din populaţie era reprezentată prin plugărime, exploatată ca în

colonii ; lucrătorii industriali aveau un regim de robie, subt apăsarea capitalului cosmopolit.

În vremea primului război mondial se putea aplica absolvenţilor fără profesie şi fără slujbă ai învăţămîntului superior de la noi formula cu care un scriitor mare democrat a caracterizat pletora instruită zădarnic a regimului burghez din Franţa, cînd a dedicat una din cărţile sale *«Tuturor acelora care, hrăniţi cu greacă şi latină, au pierit de foame»*.

Cum se putea caracteriza, îndată după primul război mondial, instrucţia poporului ? Înmulţirea şcolilor devenea o calamitate pentru regim. Era necesar chiar ca poporul să rămîie în întuneric şi neştiinţă, bîntuit de superstiţii, subnutrit şi cu energia scăzută, spre a nu ajunge la cunoaşterea ignominiei conducătorilor.

Împrumuturile pe care le contractau guvernele la finanţa internaţională, comenzile de vase şi maşini, concesiile de fabrici şi industrii deveneau mijloace de îmbogăţire pentru oamenii politici ai vremii. Procentul pe care îl plăteau acestei lumi neoneste oamenii de afaceri străini cădea în sarcina nevoieşilor de la noi, pe de o parte birnici, pe de altă parte cumpărători cu preţuri ridicate a plugurilor, coaselor şi uneltelor pe care le impuneau fabricanţii străini.

Nu. Poporul n-avea nevoie să fie luminat nici într-un fel, spre a putea fi stors şi zdrobit.

Un ministru al agriculturii, fost învăţător şi personalitate proeminentă în partidul naţional-ţărănesc al lui Iuliu Maniu, a recurs la un mijloc ciudat pentru ridicarea tehnică a agriculturii ţăranilor. Nu putea trimete poporului agronomi calificaţi ; nu-i putea da pămînt îndestulător, nici unelte ieftine, nici preţuri bune pentru puţinele lui produse. A adresat plugarilor de pretutindeni şase scrisori prin gazetele timpului, socotind că şi-a făcut

astfel datoria. Acest personagiu ridicol ştia însă că poporul sărman e lipsit de instrucţia elementară şi că ţărănimea nu ceteşte gazete. Nu ştia însă că, dacă plugărimea i-ar fi cetit scrisorile, şi-ar fi făcut cea mai proastă părere despre cunoştinţile în economia agricolă ale fostului învăţător.

Miniştri, ca să zic aşa, naivi, care adresează scrisori deschise sentimentale unui popor de analfabeţi, alţii cinici, care îşi agonisesc dobînda din orice fel de tranzacţii interne şi externe, amestecul dinastiei în afaceri veroase de exploatări cu capital străin dovedeau o stare morbidă, care s-a agravat prin apariţia fascismului, a anarhiei ultimelor guverne din preajma anului 1940, prin dictatura generalului Antonescu şi umilitoarea ocupaţie hitleristă.

Lung răstimp de nedreptate organizată şi de dezvoltare strîmbă în toate sectoarele. În general, scriitorii şi artiştii de toate categoriile, ridicaţi din mijlocul norodului sărman, aveau a cheltui atîta energie, încît ajungeau către înflorirea lor ofiliţi din pricina lipsurilor, revoltaţi de nepăsarea unei societăţi vitrege, care nu-i selecta şi nu-i preţuia, şi piereau înainte de vreme, ruinaţi de tuberculoză ori cu mintea rătăcită.

Pomenim pe puţini dintre aceştia. Cîţi alţii au rămas sterpi şi necunoscuţi !

Eminescu, Creangă şi Caragiale ! În anii aceştia din urmă, poporul republicii noastre a ascultat, în adunări de pomenire sărbătorească, povestea vieţii lor mîhnite.

Înaintea acestora au fost şi alţii — Bălcescu, pierit şi aruncat în groapa comună a cerşetorilor la Palermo ; Grigore Alexandrescu, dement o jumătate de viaţă, părăsit şi uitat ; D. Bolintineanu, mort între săracii unui spital ; Neculai Filimon, vieţuind umilit ca un cîntăreţ

de biserică ; Neculai Nicoleanu, îngenunchiat în umbra nebuniei.

Apoi, după Eminescu-Creangă-Caragiale, triumvirat al disperării, mulţi alţii.

...Coşbuc, Vlahuţă, Delavrancea. Lîngă aceştia, pictori ca Andreescu şi Luchian. Apoi cîntăreţi şi actori care au pribegit la neamuri străine : Agata Bîrsescu, Popovici Bayreuth, Gabrielescu, Grozăvescu...

Şi iarăşi, scriitori căzuţi de timpuriu : Raicu Ionescu-Rion, N. Beldiceanu, Ion Adam, Ion Manolache Holda, Ion Bîrseanul, Ion Păun-Pincio, Teodor Neculuţă, Ştefan Petică, St. O Iosif, Panait Cerna, G. Topîrceanu.

Cu cîte greutăţi au luptat aceşti fii ai poporului, dînd lecţii, slugărind flămînzi, dezbrăcaţi şi desculţi ! Istovirea lor a fost ca un blăstăm. Li se potriveşte, de şi în împrejurări deosebite, cunoscutul vers al lui Alecsandri :

E lung cel şir de osîndiţi...

Cităm numai cîteva versuri ale unora dintre cei pomeniţi mai sus, mărturie despre «trecutul negru».

Din melancolia fără zare a lui Grigore Alexandrescu :

Aşa ! aşa ! iubite, s-a dus scumpul meu bine ;
Văzînd că nu-mi rămîne plăcere pe pămînt,
Văzînd că pentru mine s-au dus zilele line,
Pun mîna pe-a mea frunte şi caut un mormînt...

Versuri ale lui N. Nicoleanu, care se îngemănează cu mistica populară :

Dacă soarta nempăcată sau a cerului mînie
Te-au ursit să zaci în lanţuri, în durere şi sclavie
Pe-un pămînt al cărui soare luminos şi strălucit
Te deşteaptă şi te culcă dezolat, desmoştenit,
Şi pe care umbra nopţii nu se-ntinde, nu se lasă
Decît numai ca s-adoarmă disperarea ce te-apasă,

Nu-i aşa că, plin de jale şi cu ochii în pămînt,
Simţi că patria-i în ceruri, libertatea-ntr-un mormînt ?

Însfîrşit, revolta tragică a lui Eminescu din «Rugăciunea unui dac» :

Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pin' ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec,
Că-n orice om din lume un duşman mi se naşte,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte,
Că chinul şi durerea simţirea-mi a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o —
Cînd ura cea mai crudă mi s-a părea amor...
Poate-oi uita durerea-mi şi voi putea să mor.

A mai venit asupra acestei biete ţări şi pacostea desmăţului legionar. Un tineret incult s-a revărsat asupra vieţii publice, urmînd îndemnul şi legea de netoleranţă a hitlerismului. Cei mai mulţi dintre conducători erau stipendiaţi ai partidelor istorice şi ai demenţilor care duceau patria germană la prăbuşire, de şi o slăveau necontenit în cîntece violente.

Cei mai de samă dintre intelectualii noştri au stat subt ameninţarea asasinatului. Una din victimele asupra cărora şi-au exercitat iubirea de ţară şi popor aceşti criminali a fost Neculai Iorga. Vechiul cărturar a fost ciuruit de gloanţe, izbit cu cizmele, tîrît de barbă şi lepădat în şanţ la marginea drumului. Mă aflam la Iaşi cînd s-a produs acest eveniment al ruşinii ; des-de-dimineaţă, lăptăreasa a comunicat cu spaimă familiei mele evenimentul.

— Vai, a strigat ea, unde ajunge ţara asta, dacă tinerii omoară pe învăţaţii cei bătrîni ! Pulberea să se aleagă de capetele ucigaşilor, şi pomenirea să le fie ca a ciumei !

Cînd satele de la noi îşi boceau feciorii trimeşi silnic în Transnistria, scriitorii erau îndemnaţi să meargă după

oşteni, spre a slăvi victoriile împotriva comunismului. Totuşi, în desfăşurarea evenimentelor era o rînduială logică. Minunea statului socialist al Uniunii Sovietice se dezvăluise la noi prin răniţii care se întorceau de pe front; bunul-simţ al poporului descoperise adevărul. Victoria Armatei Roşii nu mai putea fi pusă la îndoială; putea fi un timp stăvilită, însă era înscrisă ineluctabil în istorie. Numai conducătorii României de ieri nu înţelegeau nimic. Romanii vechi, popor eminamente politic, născociseră pentru asemenea împrejurare un proverb semnificativ: «Celor pe care vrea să-i piardă, Jupiter le ia mai întăi mintea».

Forţele poporului muncitor de la noi odrăsleau şi înfloreau. Măcelul de la Tatar-Bunar, băile de sînge de la Griviţa şi din Piaţa Teatrului Naţional, suferinţile, jertfele, mucenicia au pus o plămadă înfricoşată în prefacerile rapide ce s-au produs.

Anii sumbri s-au luminat cînd a bătut ceasul eliberării, la 23 august 1944.

Şandramaua alcătuirilor criminale ale burghezilor şi moşierilor s-a surpat. Putregaiurile ei au trecut la groapa gunoaielor trecutului. O alcătuire nouă de stat a ridicat din primejdia pieirii acest popor crud încercat.

Regimul de teroare şi asuprire burghezo-moşieresc ţinuse masele largi ale norodului în bezna ignoranţei şi misticismului — refugiu al oamenilor simpli. Acel regim a promovat o pseudocultură străină de popor şi a împiedicat dezvoltarea unei culturi specific naţionale şi progresiste.

Eliberarea ţării noastre, dînd putinţă oamenilor muncii, conduşi de partid, să-şi ia soarta în propriile lor mîni, în aceeaşi clipă istorică a creat şi condiţiile pentru lichidarea situaţiei noastre dramatice.

II

Articolul 80 din Proiectul de constituţie nouă a Republicii Populare Române nu se referă la lucruri ce urmează a fi realizate de acum înainte. Ţara se află în progres din cel dintăi an al eliberării noastre ; învăţămîntul de toate gradele a fost reformat ; statul se îngrijeşte de dezvoltarea ştiinţii şi artelor.

Revoluţia noastră culturală a fost cu drept cuvînt calificată «ritm impetuos».

Aceste cuvinte se pot aplica în primul rînd lichidării analfabetismului.

În 1941 se aflau în ţara noastră peste 3.500.000 de analfabeţi.

În 1951, această cifră impresionantă, mărturisind noaptea jalnică în care zăceau mai ales muncitorii de la ţară, se afla redusă la un milion.

Deci, în şapte ani, cît statul nou, subt îndrumările Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, a lucrat pentru ridicarea culturală a poporului, două milioane şi jumătate de neştiutori de carte trecuseră la ştiinţa de carte şi se îndrumau, mare parte, către învăţămînt special, spre a răspunde nevoilor ce se creaseră în toate sectoarele de activitate ale ţării înoite.

În anul şcolar ce se isprăveşte, 1951—52, au învăţat carte 690.000 de analfabeţi.

Încă o campanie de un an şi constituţia nouă va fi înscris, la articolul 80, cea mai mare izbîndă asupra ignoranţei, superstiţiei, inerţiei.

Învăţămîntul nou al poporului nu-i o zădărnicie. Vechiul învăţămînt elementar se întemeia pe concepţia idealistă, mistică şi şovină a burgheziei ; cea mai mare parte dintre absolvenţii şcolilor elementare din trecut

nu ajungeau elemente productive. O bună parte a absolvenţilor şcolilor elementare deveneau viermi ai bugetului.

De la reforma învăţămîntului, efectuată în 1948, muncitorul intră în realităţile unei vieţi care, înălţîndu-l, fac din el în acelaşi timp un om nou, un luptător pentru progres şi întărirea statului, un om nou care, întemeindu-se pe ştiinţa marxist-leninistă, construieşte socialismul. Puterea statului creşte proporţional cu sporul de cultură a mulţimilor.

Reforma învăţămîntului public a deschis porţi largi milioanelor de copii ai poporului muncitor. Inerţia veche, drumurile zăgăzuite, dificultăţile sărăciei au încetat. Sarcina de căpetenie a statului, în acest domeniu, fiind crearea unei intelectualităţi nouă, opreliştile au fost înlăturate.

Statul nou are nevoie de conducători, ingineri şi tehnicieni care să înţeleagă politica clasei muncitoare, însuşindu-şi această politică şi fiind gata s-o înfăptuiască cinstit.

Ca rezultat al unui asemenea comandament, s-au creat şi se creează în republica noastră şcoli pentru învăţămîntul mediu şi superior.

Comparaţi :

În anul şcolar 1938—39, liceele, şcolile pedagogice şi medii tehnice numărau cam cincizeci de mii de elevi. În ultimul an şcolar, 1951—52, numărul elevilor din ramurile respective de învăţămînt au trecut de 200.000.

În învăţămîntul superior, numărul studenţilor în 1938—39 a fost de circa 29.000. Iar în 1951—52, numărul lor trece de 55.000.

Trebuie să se adaoge şi faptul că, în toate instituţiile de învăţămînt, majoritatea covîrşitoare, 90%, o formează fiii poporului muncitor.

Intelectualitatea nouă își mărește necontenit rîndurile cu muncitori ridicați în funcții de răspundere, care își îmbină activitatea curentă cu învățătura în licee și facultăți serale.

Au fost create școli speciale de doi ani, în care muncitorii se pregătesc pentru a urma învățămîntul superior. În școlile rezervelor de muncă se pregătesc muncitori calificați pentru marea industrie socialistă. În aceste școli învață aproape 90.000 de elevi. Către sfîrșitul planului cincinal, școlile rezervelor de muncă vor fi fost absolvite de 140.000 de oameni.

Cu cea mai mare hărnicie, învățămîntul țărănimii e îndrumat spre înțelegerea foloaselor agriculturii mecanizate și a gospodăriilor colective. Satul străvechilor datini va fi apropiat treptat de viața complexă orășenească, unind clasa muncitoare cu țărănimea muncitoare într-același popor puternic, unificat prin muncă luminată și prin cultură. Partidul și guvernul urmăresc în acest sens întărirea învățămîntului, atît pentru poporul român, cît și pentru minoritățile naționale. Mii de școli elementare, medii și superioare servesc grupele de altă limbă decît cea română. Din cele 28 milioane de exemplare de cărți didactice tipărite între 1948 și 1951, trei milioane de exemplare, în diferite limbi, au fost hărăzite minorităților naționale.

În ultimii treizeci de ani de școală burgheză, se produsese un fenomen cu consecințe funeste pentru lumea țărănească.

Copiii de la sate care răzbeau prin învățătură la profesii libere și funcții de stat deveneau clienți ai cluburilor partidelor politice ale clasei stăpînitoare, îmbrățișau interesele burghezo-moșierimii, se rușinau de starea pă-

rinţilor şi fraţilor rămaşi la plug şi sapă, rupeau contactul cu ei şi le deveneau duşmani. Dezertarea aceasta a fost unul dintre cele mai ruşinoase rezultate ale şcolii trecutului.

Şcoala de astăzi, organizată de Partidul Muncitoresc şi de guvernul poporului, lucrează la luminarea şi eliberarea de trecut a ţărănimii, tinzînd s-o ridice, cu însuşirile ei preţioase, cu specificul său, la binefacerile regimului socialist.

Mai mult de douăsprezece mii de cămine culturale, cu biblioteci, cu sute de mii de colective culturale şi artistice, coruri, dansuri, lecturi, colţuri roşii, adunări ale partizanilor păcii, au devenit un instrument puternic al prefacerilor dorite, al pregătirii omului nou.

Odată cu prefacerile şi progresele economice şi tehnice, superstiţiile se sting, îndărătnicia veche cedează. Altădată oamenii de la oraşe erau ocoliţi ca suspecţi şi duşmani ai norodului. Cu drept cuvînt, căci ţărănimea nu cunoscuse de la boieri şi tîrgoveţi decît împilarea şi exploatarea. Medicul şi moaşa diplomată veneau de la oraşe şi nu erau acceptaţi. Ţăranul avea faţă de administraţie şi justiţie o aspră neîncredere. Mi-a rămas în amintire, din copilărie, tabloul ţăranului înconjurat de conţopişti, jălbari şi apărători, neguţînd o reclamaţie sau un act. Cînd trăgea punga de la brîu şi o deschidea, ochii prădalnicilor, care îl privegheau pe de laturi, cercetau pe furiş conţinutul ei, ca să înţeleagă cîtă dobîndă îşi pot însuşi de la sărmanul solicitant.

Toate aceste înfăţişări urîte ale trecutului s-au dus spre a nu se mai întoarce. Revoluţia pentru sprijinul şi folosul oamenilor muncii a adus la sate încrederea. Maternităţile, dispensarele, grădiniţile de copii, cantinele au alungat ostilitatea şi au adus încredere şi prietinie. Doctorii nu

pot dovedi clientela ce li se prezintă ; bolile sociale sînt urmărite și prigonite ; mortalitatea infantilă în mediul țărănesc, catastrofală ieri, astăzi și-a răsturnat procentele în favoarea vieții. Superstițiile se sting, biruite de soarele culturii.

O lumină a duhului, o primăvară a înoirii străbate în satele țării.

Între bucuriile pe care, în ultimii ani, mi le-au prilejuit peregrinările mele, trebuie să număr și una în legătură cu lupta contra analfabetismului.

Acum trei ani și mai bine, într-un început ploios de primăvară, poposeam, înainte de a se face ziuă, într-un sat, Pietrile, în marginea Dunării, unde ne aștepta, pe mine și pe tovarășii mei, căruța care să ne coboare spre revărsările șesului ; acolo soseau zornic paserile migratorii de către miazăzi. Zvonul gîștelor mai ales suna pe o întindere largă a fluviului.

Ploaia, potecile noroioase, prin rătăcăni sălbatice, făceau din expediția în care mă aflam un act eroic, la care, dealtminteri, nu mă obliga nimeni. Cum s-a dovedit, lucram astfel, ca să-mi agonisesc reumatisme. Din ploaie, gloduri, bălți și stoluri vijelioase de gîște și rațe sălbatice, m-am întors la amiază în sat. Curgerea văzduhului contenise ; înainte de a mă urca în automobil, îmi admiram în soare pachetele de argilă cleioasă de pe bocanci și haine ; cînd, mă văd înconjurat de săteni. O delegație îmi face cunoscut că sînt poftit la examenul școlii de analfabeți din localitate. Nu la dispensariu, nu la maternitate, nu la alte alcătuiri ale republicii. Ca un cărturar ce mă aflam, eram poftit să văd școlarii vîrstnici care se așezau în rînd cu copiii lor, absolvenți mai vechi ai învățămîntului elementar. Bărbați cu bărbi cărunte, neveste care nu mai aveau tinerețǎ decît în priviri, se

supuneau rînduielii timpului nou, deveneau cetitori ai bibliotecii căminului cultural, dădeau primăverii de la Pietrile un spor de strălucire spirituală care mi-a făcut mai scumpă minunea periodică a anotimpului.

Cea mai înaltă instituţie culturală a ţării, Academia Republicii Populare Române, are un amestec viu în toate sectoarele de muncă şi progres. Institutele ei, cuprinzînd sute de tehnicieni şi oameni de ştiinţă, au participat la elaborarea planului de electrificare a ţării. Se studiază de către oamenii de ştiinţă posibilitatea de ridicare a fertilităţii solului, ameliorarea speciilor de plante şi animale, izvoarele de energie, bogăţiile minerale. Planul ştiinţific al Academiei Republicii Populare Române pe anul 1952 prevede o participare şi mai intensă a oamenilor de ştiinţă la înfăptuirea planului cincinal şi la ridicarea productivităţii muncii. Academia nouă e mîndră că activitatea ei este pusă în întregime în slujba poporului.

Vechea Academie, de tip burghez, avea un număr de fotolii de odihnă pentru oameni care îşi făcuseră un nume, era o instituţie pentru personalităţi cu activitatea sfîrşită. Iar cei care ar mai fi putut lucra nu se puteau salva din mediul ei paralizant, cu rînduială după tipic. Pe de altă parte, în vechea Academie nu-şi puteau găsi loc toate valorile reale ale culturii şi ştiinţii, din motive care trebuie căutate în afară de cultură şi ştiinţă. Oameni de mare însemnătate culturală, ca Eminescu, Creangă, Caragiale, Vlahuţă şi alţii, n-au putut pătrunde în Academia veche. Astăzi, aceste valori ale trecutului şi-au luat locul cuvenit în Academia Republicii Populare Române, ca membri de onoare post-mortem.

Literatura şi celelalte arte au dobîndit, în anii aceştia ai prefacerilor, un avînt pe care cei mai optimişti de altădată nu l-au putut bănui şi nădăjdui. Îndrumaţi de Partidul Muncitoresc Român, avînd pilda măreţei literaturi clasice ruse şi modelul realizărilor puternicei arte sovietice, artiştii noştri în domeniul literaturii, artelor plastice şi muzicii participă activ, prin creaţiile lor, la lupta pentru construirea socialismului.

Scriitorul din vremea burgheziei putea nădăjdui să tipărească o carte într-o primă ediţie de trei-patru mii de exemplare şi, în condiţiile optime, s-o retipărească din cînd în cînd, în ediţii tot aşa de modeste.

Ei bine, numai în opt ani după data pe care o socotim piatră de temelie a progresului nostru, cărţile bune se tipăresc în ediţii de zeci de ori mai mari, rapid absorbite de zecile şi sutele de mii de cetitori noi.

I se dau poporului, în acelaşi timp, în ediţii numeroase şi ieftine, cărţile vechilor noştri autori clasici, traduceri din literatura rusă veche şi nouă, reviste ilustrate, publicaţii progresiste : e o minunată naştere către lumină, către viaţă înoită, a unui popor crud încercat şi nedreptăţit altădată.

Artele sînt îndrumate spre specificul naţional. Viaţa noastră nouă se leagă astăzi de trecut, de istoria patriei, de peisagiul nostru, de tot ce este şi a fost manifestare a sufletului popular. Nu e nevoie să mai adaog că literatura burgheză de ieri se orienta către cosmopolitism şi către dispreţul valorilor naţionale.

Nivelul cultural şi politic al maselor populare se oglindeşte în creşterea uriaşă a tirajului tuturor publicaţiilor, în îmbulzeala spectatorilor la teatre totdeauna pline, în vizitarea de către popor a expoziţiilor de artă şi muzeelor.

Tirajul total al cărţilor editate în ultimii trei ani s-a ridicat la 159 milioane de exemplare.

Remarcabilă activitate culturală de mase desfăşoară sindicatele. Funcţionează astăzi, pe lîngă întreprinderile din ţară, peste 1.400 cluburi şi aproape 9.000 de colţuri roşii. Cele 5.000 de biblioteci sindicale au astăzi peste 7 milioane de volume.

În regimul de democraţie populară, a cărui forţă conducătoare este Partidul Muncitoresc Român, se făureşte o cultură nouă, socialistă în conţinut, naţională în formă, care cuprinde şi reconsiderarea critică, pe baza ştiinţii marxist-leniniste, a valorilor din trecut.

Uneori, cugetînd la ce a fost nu demult în această ţară, închid ochii şi mă cutremur numai de spaima amintirilor. Parcă trec într-un tablou neguros, între volburi de ape, sihle negre şi prăpăstii. Îmi sună în urechi versurile lui Dante, marele poet florentin de acum şase sute şi mai bine de ani. Am închipuit primei stanţe o traducere numai pentru mine :

În mijlocul cărării vieţii mele
Mă rătăcii într-o pădure sumbră
Cu rîpe-adînci şi povîrnişuri grele...

Era un drum spre gintea blăstămată a osîndiţilor. Ajungeam printre prăpăstii, în codri, undeva, unde apele grămădiseră, în etaje suprapuse, trunchiuri de păduri ucise, buşteni albi dezbrăcaţi de coajă.

Creşterile şi scăderile neregulate ale şuvoiului îngrămădiseră acele trupuri ale pădurii moarte. Suna printre ele şi subt ele apa spumegată. Ameninţarea acelor stive de lemn era şi asupra mea. Părea că un farmec necurat mă ţine în neclintire, aşteptînd catastrofa năruirii.

Tabloul acesta măreţ şi sinistru îmi era cunoscut din peregrinările mele la apa Sebeşului. Treaz, îl contemplasem cu înfricoşare. Era o închisoare de buşteni de la exploatările de păduri din susul apei. Acea închisoare era o oprire păgubitoare pentru plutit şi o primejdie în fiinţă pentru muncitorimea care avea datoria să elibereze albia.

Visul meu devenea realitate. Asistasem nu numai o dată la desfacerea acelei uriaşe încîlciri. Se găseau, în cursul puhoiului de munte, meşteri dintr-un sat cu numele Laz — meşteri lăzureni, care se pricepeau să desfacă acea primejdie de moarte care ameninţa lumea, lumea lor, a muncitorilor din valea Sebeşului.

Iată-i, apar ; desculţi şi cu puţine straie pe ei, avînd ca armă fiecare ţapina cu clonţ, pe care o mînuiesc cu luare-aminte trecînd de pe buştean pe buştean, pe care o înfing ici-colo, cercînd clădirea de trunchiuri încîlcite şi ţinîndu-şi în acelaşi timp cumpăna. Sus, cer posomorît ; pe costişe oable, pădurea neagră de brad ; în adîncime, volbura de apă care creşte de la lacurile deschise la deal, pentru această oră solemnă.

Meşterii cu ţapinile ascultă poruncile căpiteniei. Nu sînt decît zece ori doisprezece. Au lovit ici-colo în clădării ; lemnele au răspuns cu anumit son ici, cu alt son dincolo. Şi deodată, după ce au aflat cheia închisorii, meşterii lăzureni saltă cu iuţeală, bat, înfing ţapinile, sucesc şi apoi trec cu repeziciune spre mal, printre surpările de trunchiuri.

Primejdia ce se desface e pentru dînşii o ameninţare mortală. Volbura puhoiului crescut detună ; stivele se năruie. Unii dintre meşteri s-au salvat la mal, unii se cufundă în vîrtej şi trec pe subt undă ; cîteodată sînt jertfe şi apa se amestecă cu sînge.

Dar toată această amenințare, care părea înțepenită pe veci, se desface, se duce huruind la vale şi priveliştea se limpezeşte.

Aceşti luptători fără teamă, care au limpezit zarea patriei noastre, îi cunoşteam şi în jurul meu, după ce mă deşteptam la realitățile curente ale prefacerilor de la noi, după acea binecuvântată zi, 23 August 1944.

TOLSTOI

Se împlinesc 125 de ani de la naşterea lui Lev Nikolaevici Tolstoi, cel mai mare romancier al Europei veacului XIX.

Încă foarte tînăr — abia avea cincisprezece ani — Lev Nikolaevici Tolstoi cunoaşte operele lui Voltaire şi J.-J. Rousseau. Iar cătră vîrsta de douăzeci de ani — 1848 — nu mai credea în dogmele ortodoxiei dominante în Rusia. Ca toţi marii scriitori progresişti din acea epocă, tînărul graf Tolstoi intră în frămîntările apostolatului, căutării adevărului şi sensului vieţii. Dintrodată părăseşte universitatea şi se aşază la Iasnaia Poliana, moşie unde se născuse, cu hotărîrea de a ridica din mizerie şi ignoranţă pe ţăranii lui servi. Încercarea aceasta îi aduce amărăciunea dezamăgirii şi-l îndeamnă să se întoarcă la lume, adică la nepăsare, petreceri şi lene, între tinerii bogaţi ai clasei sociale din care făcea parte. Însă nu după multă vreme criza lui sufletească renaşte, solicitîndu-l necontenit cătră împlinirea unei datorii pe care o socotea necesară liniştirii sufletului său.

După o petrecere de cîţiva ani între cazacii din Caucazia, ia parte la războiul din Orient şi se distinge ca ofiţer la Sevastopol. Întors la Petersburg, începe să scrie

o serie de povestiri în care izbucnesc dintrodată marile lui însuşiri de scriitor realist şi observator nemilos al strîmbelor alcătuiri sociale. În 1858 iese din Rusia, călătorind în Elveţia, Franţa şi Germania.

În epoca aceasta a primului deceniu al activităţii sale literare, Lev Nikolaevici Tolstoi a dat literaturii prima dramă sufletească a tinereţii sale, cu titlul «Dimineaţa unui moşier», apoi o sumbră istorisire din viaţa ţăranilor servi, «Polikuşka» ; «După bal» şi «Lucerna», cu stări sufleteşti chinuite ; «Cazacii», întîmplări şi tablouri din Caucaz ; acestea toate se găsesc traduse în volumul de faţă [1]. Puterea şi însuşirile lui de creator sporesc ; alte multe lucrări apar şi sînt cunoscute nu numai în Rusia, ca «Trei morţi», «Amintiri de la Sevastopol» ş.a.m.d. Întoarcerea lui în patrie a avut loc tocmai cînd se produce emanciparea servilor, şi preocupările lui s-au întors din nou cu ardoare către idealul său din prima tinereţă, cu toate neliniştile şi îndoielile, căci guvernul ţarist nu era în stare să dea problemei ţăranilor o soluţie definitivă şi echitabilă. Se aşază iar la Iasnaia Poliana, întemeind o şcoală model pentru ţărani şi o revistă pedagogică, primind să îndeplinească şi funcţia modestă de judecător de pace.

La vîrsta de treizeci şi patru de ani, Lev Nikolaevici se căsătoreşte cu Sofia Andreevna Bers, care îi dăruieşte treisprezece copii. În liniştea vieţii de familie în care socotea să-şi găsească liman frămîntărilor lui interioare, între 1864 şi 1876, Tolstoi scrie operele lui capitale, «Război şi pace», măreaţă epopee din vremea războiului de invazie a lui Napoleon (1812), şi «Ana Karenina», istorisire de adîncă pătrundere a sufletului unei femei

[1] Acest articol a apărut ca prefaţă la vol. *Povestiri* de L. N. Tolstoi, E.S.P.L.A., 1953.

distinse din societatea contimporană a Rusiei ţariste, în care cetitorii găsesc germenii ideilor de către sfîrşitul carierii marelui scriitor.

Frămîntările lui renasc sporite în raport cu uriaşa-i personalitate şi experienţa vieţii ; răsunetul lor îl găsim în «Mărturisirea mea», operă scrisă între anii 1879 şi 1882. Genialul scriitor, celebrat în toată Europa, se leapădă de lumea semenilor săi, se îmbracă în straie ţărăneşti, ară pămîntul, lucrează cu palmele, se hotărăşte să renunţe la proprietăţi. Conflictul de neînţelegere cu Sofia Andreevna, urmaşă a baronilor nemţi de la Baltica şi mamă neînduplecată burgheză, apărînd cu unghiile şi dinţii bunurile de moştenire ale odraslelor ei, se adînceşte tot mai mult, pînă la duşmănie. Cu anii, genialul scriitor ajunge să trăiască străin între ai săi. În epoca asta de trudă morală Tolstoi publică opere ca «Moartea lui Ivan Ilici», «Sonata Kreutzer», «Puterea întunericului», «Stăpîn şi slugă», «Învierea».

Către sfîrşitul veacului îşi face şi o revizuire îndrăzneaţă a credinţii : «În ce constă credinţa mea», «Evangheliile», «Biserica şi statul», «Mîntuirea e în voi». La 1 fevruarie 1901, Sinodul Bisericii ortodoxe ruse îl excomunică, declarîndu-l eretic şi ateu.

Viaţa lui familială e din ce în ce mai tristă ; e supravegheat şi spionat ca să nu-şi înstrăineze pămînturile şi pădurile către străinii ce veneau să-l vadă. La Iasnaia Poliana soseau în pelerinaj mii de admiratori din Rusia şi de aiurea. La 10 noiemvrie 1910, Tolstoi se hotărăşte să părăsească pe ai săi spre a se pustii într-o singurătate. Părăseşte în taină casa de la Iasnaia Poliana ; dar truda vîrstei nu-i îngăduie să meargă decît pînă în guvernămîntul Riazan, la Astapovo, unde se opreşte, bolnav ; după care, în scurt timp e răpus de o congestie pulmonară.

Unii dintre cei care s-au ocupat de opera lui Tolstoi i-au reproşat lipsa de stil. E adevărat că în operele lui nu se găseşte coloratura artistică a lui N. Gogol, de pildă. Dar Tolstoi are geniul evocării, a amănuntelor caracteristice, a moravurilor şi sufletului rus ; eroii şi personagiile secundare sînt deopotrivă de vii ; adîncirea sufletească e de o forţă neegalată ; aşa încît cetitorul are impresia unor întîmplări cărora le-a fost martor şi a unor oameni pe care i-a cunoscut personal ; episoade din «Război şi pace», silueta încîntătoare a Anei Karenina nu i se şterg din amintire şi suflet niciodată.

E cel mai mare creator de viaţă al literaturii veacului XIX.

I s-a reproşat şi mania lui religioasă ; tolstoismul în straie ţărăneşti, desculţ şi cu capul gol, a fost pe vremuri o sectă cunoscută. Ca să-şi sprijine creştinismul primitiv pe care îl profesa, Tolstoi a scris istorioare morale pentru popor. Ca să ajute pe o văduvă căreia i se stricase soba, a lucrat o jumătate de zi cu mîna lui, potrivind cărămizile şi stropindu-se de tencuială, după care soba ţărăncii funcţiona şi mai rău. Cu 40 de copeici un meşter dregea soba într-un ceas ; dar Tolstoi socotea că banul e ochiul demonului.

Ce interesează asemenea ciudăţenii ce i se atribuie ? Tragedia neînţelegerii familiale, a suferinţii lui Lev Nikolaevici şi a Sofiei Andreevna rămîn fapte documentare pentru biografi. Dar romanele şi istorisirile îl vor aşeza pentru totdeauna pe Tolstoi în conştiinţa oamenilor viitorimii, ca pe un demiurg fabulos.

PRISLOP

Ne-a rămas de la cronicarii noştri cei vechi o istorisire despre descălecatul dintăi al Moldovii, pe care învăţaţii moderni au înlăturat-o, deoarece nici un document scris n-o verifica. Însă amintirea împrejurărilor extraordinare rămîne din generaţie în generaţie ; sub piatra legendei tinde spre lumină sămînţa adevărului.

Venirea în Ţara Moldovei a celor dintăi descălecători nu e o fantazie. De asta ne încredinţează locul care poartă şi astăzi numele Boura, în stînga rîului Moldova, nu departe de Mănăstirea Neamţu ; şi pădurea Bourenilor, şi schitul, şi satul cu acelaşi nume.

Boura e piscul unde vînătorii domneşti au doborît sălbătăciunea ce a rămas stema voievodatului.

Această expediţie de vînătoare a unui voievod de la Maramureş cu numele Dragoş a luminat înţelegerea şi cunoaşterea sa şi a soţilor săi, a unui rai de lunci şi păşuni neştiute încă şi nestricate, şi a unui pămînt fecioreInic plin de îmbielşugare. Aşa că pe calea pe care au urmat-o vînătorii de bouri au venit, nu tîrzie vreme, păstorii.

Astfel, cei dintăi strămoşi ai noştri moroşeni s-au aşezat la apa Bistriţii şi au răzbit mai pe urmă la şesul

cel încîntător şi dulce al Moldovii. În acel timp depărtat, veacul al XIII-lea, au prins a suna cele dintăi clopote la schiturile şi sihăstriile din munţi. Unele din acele schituri şi sihăstrii se mai află încă şi le-am văzut cu ochii noştri, după ce s-au pustiit o vreme de pojarul invaziilor şi au renăscut apoi ca minunate paseri fenix.

După un şir de trei ori patru generaţii, fericiţii stăpîni liberi ai acestei ţări nouă au auzit zvon mare de război din răsărit şi s-au tras din văi în plaiurile munţilor. Fugarii aduceau ştiri de groază. Neamuri crunte din seminţia căpcăunilor înşirau măruntaiele oamenilor pe garduri în Galiţia ; făceau să nălucească sfîrşitul lumii în curcubeiele de foc şi exploziile ierbii de puşcă adusă cu ei de la împărăţia chitailor ; dădeau spaimă cu fachia într-o mînă şi suliţa în alta, năboind ca vifore pe caii lor mărunţi şi lînoşi. Nimeni nu le putea sta împotrivă ; erau călăreţii negri ai apocalipsului şi morţii care năzuiau spre împărăţiile Apusului.

Deci acei oameni de demult, strămoşii noştri, au cunoscut ceasul desnădejdii şi s-au tras în codri. Iar păstorii şi-au îndrumat turmele pe poteci, spre înălţimile cele mai tari din munţii Călimanului. Unii au prăpădit tot şi au rămas numai cu sufletele. Alţii au izbîndit să-şi treacă oile în plaiuri ferite, dincolo de opcină.

Tătarii lui Ghinghiz-han, cum se ştie, sub călăuza înfricoşatului Subotai Behadîr, au răzbit în coasta Ungariei prin pasul Prislop şi munţii Rodnii, îndeplinindu-şi menirea funebră şi învîrtejindu-se apoi ca pulberile şi ca vijeliile.

«Behadîr» a rămas în Ţara Moldovii poreclă de spaimă. Cuvîntul l-am auzit pe Moldova, în forma «bahadîrcă», aplicat babelor vîndute demonului. Subotai cumplitul se petrecuse demult din această lume, dar blăstămul numelui său stăruie încă.

Apoi, după aceea, în alt şir de generaţii, locurile pustii de la Moldova şi Bistriţa au fost proţăpite împotriva tătarilor din pustia cea mare de dincolo de Nistru de cavalerii ioaniţi. Acestor cavaleri din neamuri apusene, aduşi de regii unguri, localnicii le-au spus nemţi. Au stat în cetatea şi mănăstirea lor de căpetenie în locul unde se află astăzi Mănăstirea Neamţu, avînd cetăţuie la zece kilometri depărtare, pe rîpa muntelui Pleşu, lîngă apa Ozanei, aproape de Tîrgu-Neamţ.

S-au petrecut şi cavalerii sfîntului Ioan de la Ierusalim. Cetatea şi biserica lor au fost părăsite, şi din pustiire a ridicat-o Alexandru cel Bun ; şi după alte spulbere ale vremii a aşezat-o definitiv, ca un juvaer fără păreche, Ştefan-Vodă cel Bătrîn.

N-am fi avut-o astăzi întru toată strălucirea, dacă un stareţ zănatic, împlinindu-şi oarecum o misiune, nu i-ar fi acoperit cu tencuială zidurile, discurile zmălţuite şi firidele de afară, ca să fie dezbrăcată în timpul nostru, acum cîteva zeci de ani, de un arhitect iscusit, şi redată, în splendoarea-i feciorelnică, peisagiului de codri ce o înconjoară.

Turnul porţii are încă, în stare bună, zugrăveli din veacul XV ; povestirea în imagini a vieţii preafericiţilor Varlaam şi Ioasaf, variantă creştină a legendei lui Buda Cakiamuni. În firidele de sus ale zidului exterior al bisericii se mai pot vedea cîteva fresce originale. În pronaos pietre de mormînt ale unor Muşatini, între care a lui Teoctist mitropolitul, care şi el era un Muşatin. În naos, în stînga, în zid, gropniţa lui Ştefan Muşat, unchiul lui Ştefan cel Mare ; în dreapta, mormîntul cu preafrumoasă inscripţie dublă în slavonă şi moldovenească a stareţului Paisie Velicikovski, reformatorul monahismului oriental. La intrarea prin uşa de afară în pro-

naos, sus în dreapta, o inscripţie de mînă cu litere latine a unui ofiţer din armata lui Ian Sobieţki, riga Poloniei, care, biruitor împotriva turcilor la Viena, proiectase cucerirea Moldovii şi, în 1691, după lupte şi harţuri, asediase cetăţuia de pe rîpa Ozanei. Acolo se afla o strajă de vînători din satul din preajmă. După cîteva zile de încercări, garnizoana s-a închinat măriei sale, pricinuindu-i cumplită mînie şi indignare, cînd, după al unsprezecelea ţăran, acela rănit, s-a dovedit că nu mai rămăsese în cetăţuie decît bufniţa singurătăţii, să huhuie imnul deşertăciunii.

În naos, în stînga, dinaintea iconostasului şi altarului, o icoană a fecioarei Maria cu pruncul Iisus, cu podoabe şi salbă de aur de la împărătiţile răsăritene, străvechi dar de la împăratul bizantin Constantin al XII-lea, cînd a venit în Moldova la domnia lui Alexandru-Vodă cel Bun. S-a dat încredinţare în acel timp că icoana ar fi fost zugrăvită de evanghelistul Luca, ceea ce, în orice caz, îi duce originea la începuturile creştinismului. Ce tînără şi gătită virgină orientală care, după miturile antice, trebuia să rămîie preacurată, deoarece născuse un zeu ! Monahii o gătesc cu văluri cernite la răstignire şi cu înflorite straie la înălţare.

Însfîrşit, sub trupul octogon de strajă, rămas în zidăria cetăţii de la ioaniţi, a fost aşezată tipografia care a împrăştiat cărţi religioase şi învăţăminte norodului nu numai din Moldova, ci din toate ţinuturile românismului.

E bine să se afle că, într-o sută de ani de stăpînire a regimului boieresc şi burghez, acest monument istoric a fost lăsat să meargă spre ruină. Iar în vara asta mi s-au bucurat ochii văzînd lucrările de renovare ale incintei, în stîlpi şi bolţi de piatră cioplită, hotărîte de guvernul democratic.

La toate aceste lucruri mă gîndeam cînd am purces, într-o dimineață de august, spre Prislop, trecătoarea descălecătorilor voievodatului Moldovii. Melodia clopotelor din turnul cetății m-a petrecut o vreme ; am stat și am ascultat-o un răstimp din drumul Pipirigului, așa de suavă ca o dulce amintire, chemînd trecutul.

Toată înșirarea de fapte și imagini acumulate în mine era o urmare logică a legendei populare a primului descălecat, a semincioarei de sub stîncă, ce se eliberase, înflorise și rodise. N-aveam nevoie de nici un pergament. Vedeam totul aievea. Am avut și halucinația auditivă a răspunsurilor simple pe care le dădeau vînătorii de la cetățuie mîndrului rigă Ian Sobieţki.

— Cum ați cutezat voi, mișeilor, slugi turcești, să vă împotriviți slavei mele ?

— Preaslăvite, a grăit vatamanul cel bătrîn al vînătorilor nemțeni, noi nu cunoaștem stăpîn decît pe măria sa Constantin-Vodă și păzim aici din tată în fecior, de la Ștefan-Vodă Bătrînul, de la Alexandru-Vodă și mai de demult...

— Tălmăciți-mi ce mugește acest cap-de-bou ! a răcnit riga.

Era însă vorba mai curînd de căpățîna bourului uriaș — *bos urus* — simbol al libertății.

Ne-am dus peste muntele Petru-Vodă, din culmea căruia am văzut plutind deasupra negurii piscul gol al Ceahlăului. Apoi am coborît în gura Largului și la Piatra-Teiului, pe apa Bistriții, loc de pelerinaj al lui Alecu Russo și Alecsandri și al altor scriitori și artiști moldoveni de la mijlocul veacului trecut. Am urmat în sus tumultul Bistriții, oprindu-ne în cîteva rînduri să stăm de vorbă cu muntenii, bărbați vioi și mîndri, și mai ales cu muntencile, care poartă catrință și umblă torcînd lînă ca în tablourile lui Neculai Grigorescu. Erau unele fru-

moase şi sprintene ca o viziune a tinereţii pictorului, pe cînd zugrăvea biserica mănăstirii de maici Agapia.

La Broşteni ne-am despărţit de Bistriţa şi am apucat drumul pe Neagra. Sate curate, viaţă nouă pretutindeni. Cît de triste mi-au apărut aceste locuri odinioară, acum aproape patruzeci de ani, cînd le-am cercetat întăia oară. Muntele era în stăpînirea exploatatorilor străini şi a capitalului internaţional. Acuma umblam printr-o ţară desrobită a oamenilor muncii.

Apoi de la Iacobeni ne-am tot dus pe Bistriţa aurie la deal. Am făcut un popas într-un cătun cu numele Botuş, la brigadierul silvic Atanasie Cordoneanu, bărbat vrednic, cu nevastă frumoasă şi doi prunci la şcoală : o fetiţă Virginia şi un fecioraş Virgiliu. Am ascultat la ei staţia radio Bucureşti într-un aparat cu galenă.

După o zi de hodină, ne-am urmat drumul spre Cîrlibaba, nume ciudat de localitate al vechii frontiere vremelnice, asupra căreia ne-am exercitat talentele de filologi ; ş-apoi ne-am dus în susul Bistriţii, tot mai mică şi mai năcăjită, pîrăuaş săltînd prin bolovănişurile muntelui, alimentat de haiturile pîrăurilor lăturalnice, ca să poată purta, cu destulă greutate, plutele. Pe urmă viforoasa şi splendida Bistriţă de la Barnar, Cruci, Broşteni, Toance — n-a mai fost.

Am urcat serpentina şoselei, *cîrjoaiele* adică, pînă hăt sus în golul muntelui, la o mie patru sute metri altitudine, pe unde au trecut, la 1240, coloanele călări de asalt şi căruţele cu corturi ale căpcăunilor lui Subotai Behadîr. Drumul vechi, de-a dreptul prin rîpi la urcuş şi coborîş, se poate cunoaşte şi acum.

Aici, sus, bîzîie pururi un vînt fără hodină. Aici e poarta Moldovii de cătră Ardeal.

Am stat în pisc şi la dus către Borşa, şi la întors, privind ţancurile masivului Căliman, mai nalte decît Ceahlăul şi înecate cînd şi cînd în bură şi negură, într-o singurătate populată de vedenii.

Am ascultat în mine un cîntec şi m-am simţit impresurat de umbrele trecutului.

CÎNTAREA ÎNTOARCERII MOROŞENILOR ÎN ŢARA MOLDOVII

Bubuie din gomăn lung prelung
Bunicul Manole cel Mare ;
Bătrînii pe tineri i-ajung
În urcuş, spre soare-răsare.

Grăbesc, după sarici, ţigăi şi bîrsănci —
Lin pălind se îngînă tălănci,
Zăvozi cu ragili de-oţel la grumazi
Adulmecă taina sihlei de brazi.

Zvon de Ineu şi alţi înalţi munţi ;
Cine ştie de unde, cu turmele,
Rătăcitori ciobani cărunţi
Încurcaseră sub neguri urmele...

În acea zi se-nşirau pe vechi poteci
În pisc, la popasul Tătarilor,
Zbiară-n Prislop, la burcuturile reci,
Binecuvîntarea magarilor.

Aşa se duc ca-nspre Rusalim
După prorocia slovei,
Unde dorm strămoşii în ţintirim
La Bistriţa, în Ţara Moldovii.

Trecuseră de zeci de ori anii,
Cocorii şi rîndunelele,
De cînd pribegeau, sărmanii,
Întrebînd vîntul şi stelele.

Învîrtejiseră în saraiuri blînde
Vijelii de joc şi fier căpcăunii
Iar după ei umbre flămînde
Urlau spre paloşul lunii.

La apa poreclită Vaseră
Feciorii acum chiuiau ca mirii,
Căci din buciume bacii cîntaseră
Primăvara nouă a izbăvirii.

Alţi fericiţi, sub molizi şi scoruşi,
Din cimpoi ori din naiuri
Se jeluiau singuri loru-şi,
Visînd prevestitele raiuri.

Înşiră, tu, poiană, în crengi, beteală
Copilelor şi zînelor găteală,
Şi flori feciorilor în cale ţîne-le,
Să-şi păuneze căpăţînele.

Înflorit-au oare ghiocei în plai
Unde fulgeră aur soarele ?
Ba şi-a scos badea nostru Neculai
Miorii şi mioarele.

Acolo, strănutînd iese din somn
La soare nou moş Martin, ca-n tot anul,
Şi se-nchină slăvitului său domn
Călimanul.

DESPRE LIMBA LITERARĂ

Comunicare prezentată la sesiunea Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R.

Cel care vă vorbeşte astăzi în cadrul Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei Republicii Populare Române nu pretinde să aducă în faţa dumneavoastră o lucrare originală.

S-a rostit de mult o glumă asupra capacităţii poetice a românului. S-ar putea dovedi că românul se naşte şi filolog. Însă vorbitorul din faţa dumneavoastră respinge asemenea însuşiri. Acest vorbitor nu e decît un scriitor de povestiri şi nuvele, care a avut prilejul, într-o carieră lungă, să observe poporul din care face parte şi să-i asculte graiurile în cele trei provincii. Umblînd şi observînd, a luat aminte la traiul şi la vorbirea neamului său şi i se pare, în aceşti ani tîrzii ai trudei lui, că ar avea ceva de spus celor mai tineri colegi ai săi.

Ţinînd sama de rînduiala nouă a Academiei R.P.R. de a se dovedi instituţie vie alături de progresul cultural obştesc, adunarea de astăzi a secţiei a şasea îmi apare ca o datorie în care mă încadrez şi eu, dacă nu cu competenţa ştiinţifică a specialiştilor, cel puţin cu dragoste pentru arta scrisului.

Prietini şi tovarăşi ! În veacurile trecute s-au scris la noi ori s-au tipărit cărţi din care cercetătorii se pot în-

credința că limba literară a poporului român are un temei mai vechi decît socot unii.

Stricătorii de limbă de acum un secol — Laurian, Massim & Co. — au stîrnit împotrivirea energică a cărturarilor cu bun simț ai românimii ; limba literară bazată pe limba poporului a rămas biruitoare.

Introducerea alfabetului latin a pus la rîndul său o desfacere destul de serioasă între timpurile nouă și trecut, din punct de vedere literar. Textele vechi, mai ales cele religioase, au rămas în taina bibliotecilor ; s-au îndeletnicit cu ele numai specialiștii. Tineretul de la mijlocul veacului XIX încoace se socotea continuator al Văcăreștilor și al lui Costache Conachi.

Puțini scriitori din generația nouă au cetit pe Grigore Ureche, Miron și Neculai Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir, cronicarul anonim al «Istoriei Țării Românești de cînd au descălicat românii», Radu Popescu, Radu Greceanu ; și mai puțini au răsfoit bibliile, evangheliile și psaltirile tipărite cu slove chirilice. Mă întreb cîți dintre ultimii noștri prozatori și poeți au ținut în mînă didahiile lui Antim Ivireanu. Avut-a vreun poet tînăr curiozitatea să se aplece asupra cărților populare ; asupra documentelor din trecut, unele scrise în limba română încă de la sfîrșitul veacului XVI ?

Limba literară a românilor nu s-a format după 1800. O găsim formată în textele de care pomenesc. Dezvoltîndu-se și progresînd, limba noastră literară merge încă spre înflorirea ei deplină.

Constatarea aceasta o facem ca să lămurim o discuție, ca să nu zic o ceartă, între scriitorii de peste munți, de dincolo de Milcov și de la București, în înțelesul că limba literară ar fi a provinciei istorice Țara Românească. E adevărat că vorbirea muntenilor e cea mai apropiată ca rostire de limba literară ; e adevărat că rosti-

rile provinciale ale moldovenilor şi ardelenilor dovedesc deosebiri. Însă nu vi se pare ciudat că limba scrisă în veacurile trecute e aceeaşi în tot cuprinsul hotarelor noastre etnice ?

Limba literară a scriitorilor moldoveni, cronicari şi ostenitori eclesiastici, e aceeaşi cu a scriitorilor munteni ; acelaşi lucru se poate spune de limba literară a ardelenilor.

Nu sînt filolog, dar îmi place să cetesc cărţile de filologie. Nu le cetesc ca să discut în contradictoriu, ci ca să judec prin mine însumi unele fapte surprinzătoare pe care le-am observat în procesul de dezvoltare a limbii noastre. Ca să-mi fie mai limpezi lucrurile, am cercetat şi ascultat limba românească din toate provinciile, la faţa locului. Am cetit texte vechi nu ca un savant, înarmat cu mijloace particulare de cercetare, ci ca un scriitor ce doreşte să-şi clarifice probleme încă nelămurite.

Astfel îmi este pe deplin înţeles acum că, în veacurile trecute ale cronicarilor şi scriitorilor eclesiastici, limba literară era unitară, ceea ce arată că anumite pături mai cultivate ale poporului din toată Dacia vorbeau, în general, aceeaşi limbă. Această limbă literară a nivelat şi deosebirile dialectale ale românilor din Munţii Apuseni, rămase mărturie în scrierile popei Grigore din Măhaci. Neîndoios că vorbirea muntenească a păstrat şi păstrează mai îndărătnic formele cele mai apropiate de limba literară, de şi marea majoritate a poporului din Dacia a avut tendinţa de a muia consoane şi vocale, depărtîndu-se în oarecare măsură de limba iniţială. Dar scriitorii acestei majorităţi au păstrat formele şi rostirile literare, contribuind prin aceasta la unificarea deplină a limbii scrise şi la stîngerea deosebirilor provinciale.

Nu voi încerca să dau o deslegare problemei formării limbii române. Din ipotezele care au fost propuse, mai

justă mi se pare aceea care pune formarea limbii poporului din Dacia Traiană la sud de Dunăre, după retragerea legiunilor sub presiunea hoardelor. Negreşit, nu tot poporul a urmat legiunile ; mare parte a populaţiei străvechi a rămas în munţi, aşteptînd timpuri mai bune. Sub protecţia împărăţiei au trecut însă toţi cei care aveau a-şi pune la adăpost şi ocrotire bunurile ; au trecut mai ales păstorii. Aceştia, în curgere de veacuri, între populaţiile romanizate din Moesia inferioară pînă la Pind, au desăvîrşit limba română, cu fond principal de cuvinte latin şi cu sintaxă deasemenea latină.

În Dacia au pătruns în acest răstimp slavii, care, timp de şase sute de ani, au trăit în bună înţelegere cu pămîntenii, precum dovedesc anumite vorbe slave rămase în limba noastră — prietin, drag, dragoste, a iubi, ibovnic, libov şi altele. Aceşti tovarăşi din veacuri, în stăruinţa lor îndelungă şi în mişcarea lor domoală spre sud, au lăsat autohtonilor cuvinte legate de agricultură şi pescuit, precum şi multe nume date apelor şi localităţilor. Nu mai vorbesc de încuscriri şi amestec ; asta se arată în ochii albaştri şi părul balai al copiilor de la Bihor, Maramureş, Valea Bistriţii şi a Moldovii.

Păstorii pribegiţi dincolo de Dunăre au găsit mijloc şi vreme să se întoarcă la baştina veche, cu turmele lor, mişcîndu-se între muntele Dormitor din Pind, la sud, şi Dormitorul din Tatra, la miazănoapte. În epocile de calm, şederea lor în păşunile vechi era mai îndelungată. Asemenea reveniri întrucîtva periodice a păstorilor au avut, fireşte, influenţă asupra limbii, aşa încît se poate spune că ciobanii au fost agenţii de legătură ai graiului nostru. Forţa lor, cu organizare aproape ostăşească, s-a menţinut în aceste vremuri grele pînă la întoarcerea seminţiei din pribegia de la miazăzi.

Întoarcerea aceasta s-a produs după ce slavii au năboit în sud. În măsura în care presiunea acestora creştea, către împlinirea celui dintăi mileniu, dacoromânii pribegi se întorceau la baştină, în acea ţară părăsită şi necontenit rîvnită, plină de toate bunurile ogoarelor, codrilor şi apelor, statornic povestită şi cîntată de bătrîni tinerilor.

Unii filologi au constatat, cu preciziune aş putea zice, întoarcerea pribegilor prin marginea Olteniei, în Banat, apoi în Crişana şi Bihor, apoi în Maramureş. Din Maramureş, păstorii necontenit au pipăit ţara de peste Carpaţi şi s-au statornicit acolo, cum arată cronicarii scriind despre descălecate.

Invazia tatarilor a găsit Moldova descălecată de voievozii maramureşeni, cum arată legenda şi toponimia. Întoarcerea pribegilor din Moesia inferioară pornise deci cu veacuri înainte.

Iată numai o parte mică din vocabularul cu care urechea mea a fost obişnuită în Valea Moldovii şi a Bistriţii şi pe care l-am găsit în tot vestul şi nordul Ardealului.

Sfadă pentru ceartă ; *prund* pentru pietriş ; *cocostîrc* pentru barză ; *horn* pentru coş ; *curechi* pentru varză ; *mîne, pîne, cîne, mîni,* pentru mîine, pîine, cîine, mîini ; *părete* şi *păreche* pentru perete şi pereche ; *mulţămesc* pentru mulţumesc ; *oloi* pentru ulei ; *mîţă* pentru pisică ; *sudalmă* pentru înjurătură ; *bade* pentru neică ; *şepte, şerpe* pentru şapte, şarpe ; *boboc* numai pentru puiul de gîscă (pentru puiul de raţă acolo se spune răţucă ; în Moldova răţuşcă) ; *laz* pentru curătură ; *cofă* pentru doniţă ; *pas, pasă* pentru treci ; *a vîşca,* altă formă a lui a mişca ; *cergă* pentru pătură ; *vintre* şi *pîntece* pentru burtă ; *curte,* reşedinţa boierului ; *ogradă,* locul împrejmuit în jurul casei ţărăneşti ; *fînaţ* pentru iarba necosită ; *nimaş* pentru imaş şi izlaz ; *groscior* pentru smîntînica pe care o lingea Ionică a lui Ştefan a Petrei

de pe ulcioarele maică-sa ; *hat* pentru răzor ; *galiţe* pentru găini ; *tureatcă* pentru carîmb ; *bună-vremea,* salutare cînd intri, sara, în casa omului ; *omăt* pentru zăpadă ; *dubit* şi *dubălărie* pentru tăbăcit şi tăbăcărie ; *straie nouă* în loc de haine noi ; *a vărui* în loc de a spoi ; *mai* pentru ficat ; *rînză* pentru pipotă ; *colb* pentru praf ; *fîntînă* pentru puţ ; fărină, harmasar, hodină, acela, aceea, aista, aiasta, faur, vition, mascur, vătămătură, bumb, tont, gadină, brăcinar, şele, jele, mire, ne lovim (ne potrivim) şi multe altele.

Toate aceste vocabule, precum şi zicătorile din partea locului se găsesc şi-n «Amintirile din copilărie» şi «Poveştile» lui Creangă. Acest mare scriitor moldovan e înţeles în tot nordul românismului pînă în Banat.

Constatarea drumului de revenire la baştină a pribegilor, filologii au făcut-o cercetînd particularităţile graiurilor din provinciile mai înainte pomenite. Am cercetat şi eu, pentru motive literare, acea cale a strămoşilor, văzînd cu ochii aşezările şi ascultînd cu urechile, în vest şi miazănoapte, graiul mamei mele şi al moldovenilor.

Cel din urmă val al pribegilor retraşi dincolo de Dunăre a răzbit de-a dreptul asupra Ţării Româneşti. Aici se afla de mai nainte românime amestecată cu populaţii de origini şi limbi diferite. S-a săvîrşit un popas de împăcare şi încuscrire. În acea epocă dunărenii spuneau ţinutului de pe Argeş în sus, Vlaşca, adică «Românească». Era un voievodat român alcătuit din revărsările de peste munţi dincoace, spre şesul îmbielşugat al fluviului. Cătră aceştia s-au adaos dunărenii.

Iată ce spune cronicarul anonim al «Istoriei Ţării Româneşti de cînd au descălicat românii» :

«...dintăi s-au coprins de românii cari au purces de la romani şi au venit spre miazănoapte. Deci trecînd apa

Dunării, au descălicat la Turnu-Severinului, alții în țara ungurească pre apa Oltului și pre apa Mureșului, și pre apa Tisei, ajungînd și pînă la Maramureș. Iar cei ce au descălicat la Turnu-Severinului s-au întins spre supt poalele muntelui pînă în apa Oltului. Alții s-au pogorît pre Dunăre în jos. Și așa împlîndu-se tot locul de ei, au venit pînă în marginea Nicopolei. Atunce s-au ales dintr-înșii boiarii care au fost de neam mare, și puseră banoveț un neam ce le zicea Basarab, să le fie lor cap, adică mari-bani. Și așezară întîi să fie scaunul la Turnu-Severinului ; al doilea scaun s-au pogorît la Strehaia ; al treilea scaun s-au pogorît la Craiova. Și așa fiind, multă vreme au trecut, tot ei oblăduind acea parte de loc. Iar cînd au fost cursul anilor de la Adam 6798 (1290), fiind în țara ungurească un voievod ce l-au chemat Radu Negru-Voievod, mare herțeg pre Almaș și pre Făgăraș, ridicatu-s-au de acolo cu toată casa lui ; și cu mulțime de noroade, români, papistași, sași, de tot felul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dîmboviței început-au a face țeară nouă. Întîi au făcut orașul ce-i zic Cîmpulung... ; de acolo au descălicat la Argeș... Iar noroadele ce pogorîse cu dînsul, unii s-au întins pre supt munți ajungînd pînă în apa Siretului, și pînă la Brăila ; iar alții s-au tins în jos peste tot locul de au făcut orașe și sate pînă în marginea Dunării și pînă în Olt...»

Netălmăcită mi-a rămas taina ce ar putea lămuri de ce graiul din această parte a românismului se ține mai apropiat de limba literară.

Această parte a lumii românești se va fi așezat mai tîrziu ? Alogenii care au învățat limba română au frînat schimbările de rostire ? Ori schimbările fonetice din nord s-au făcut sub înrîurirea slavă, mai puternică acolo ?

Pentru unitatea de limbă a poporului nostru, astăzi nu mai poate fi nici o piedică şi nici o dificultate. Şcoala şi literatura vor statornici un grai comun corect şi pentru vorbirea de toate zilele.

Deasemenea glosarul limbii literare se va îmbogăţi.

Am vorbit altădată de sărăcia relativă a glosarului dunărenilor. Dau cîteva exemple :

Se spune la Dunăre *noaten* şi *cîrlan* puilor iepei. Vocabulele acestea, în împărăţia oierilor, se întrebuinţează pentru a arăta numai puii oilor. *Noaten* e numit mielul după înţărcare, *cîrlan* e numit la un an vîrstă, *mior* şi *mioară* în anul al doilea. Iar puilor iepei li se spune în miazănoapte *mînzoc*, în primul an, *strîjnic* în al doilea an, iar în al treilea — *tretin*.

Dunărenii nu cunosc cuvintele *bold*, *agrafă* şi *spelcă*. Pentru tustrele noţiunile se întrebuinţează vorba *ac :* ac de cusut, ac cu gămălie, ac de siguranţă, ac de cap. Gîndiţi-vă cum ar putea fi descrisă surata Leana cusînd la gherghef cu podoabele obişnuite la iie şi la cununa cosiţelor.

Pepenele verde şi pepenele galben au nume deosebite în celelalte provincii româneşti, Lubeniţă şi pepene în Ardeal, harbuz şi zămos în Moldova.

Ar fi de obiectat ceva şi *umbrelei*, cînd obiectul acesta e întrebuinţat de bucureşteni la vreme de ploaie. Aş propune să aveţi şi *cortel*. Necesităţile bunului trai în Republică chiar pretind asta.

Apoi dunărenii *sparg* lemne, întrebuinţînd un verb care e mai potrivit pentru farfurii şi pahare. Dar lemnele *se taie, se curmă, se despică* în toate celelalte provincii româneşti.

În alte părţi, românii deosebesc *pomul* de *copac*. Copacul e arborele fără fructe; pomul e arborele altoit care produce poame. Dunărenii spun pom şi bradului şi fagului. Tot aşa de potrivit ar fi să spună copac mărului.

Mă întreb de multă vreme cum s-a pierdut în aceste părţi ale românimii cuvîntul *mire?* Mireasa este, mirele nu.

Dunărenii cunosc prunele, însă nu vor să primească de la moldoveni, pe lîngă prune, perjele, goldanele, avramele şi bardacele — poame foarte gustoase, vă încredinţez.

Desigur, norodul acesta, care a venit la Dunăre împins de către miazăzi de alte noroade neliniştite, şi-a făcut loc îmbulzindu-se între coloniştii din preajma cetăţilor împărăteşti de pe malul drept al Dunării. S-au împăcat cu vremea şi s-au înţeles în limba nouă. Din amestec a ieşit un popor de muncitori vrednici, aprigi la cîştig şi răzbătători.

Tipuri brune şi puternic sprîncenate. Se deosebeau de ardelenii şi moldovenii din miazănoapte în unele obiceiuri şi îndeletniciri domestice. Şi astăzi dunărenii afirmă şi neagă cu alte semne decît ardelenii şi moldovenii. Şi astăzi fabrică o brînză a lor, telemeaua, care-i altceva decît cea a păstorilor din Carpaţi. Nu spun că-i mai puţin bună.

Dunărenii muncesc pămîntul cu mai multă pricepere; cunosc legumăria irigată.

Se îndeletniceau şi cu negoţul pentru care au avut totdeauna aplecare. Cîntarul şi măsurătorile lor au fost un sistem de apărare împotriva asupririlor, nedreptăţii şi abuzului.

Dar mai ales îi laud că au rezistat castei boiereşti cu îndîrjire şi mînie. Au alimentat răscoala lui Tudor, au

izbîndit cît a fost posibil revoluţia de la 48 ; s-au burzuluit la 1888 ; şi-au sărat inima în anul cel crîncen 1907.

Moldovenii, neam blond cea mai mare parte, răbdători şi blînzi, iubind cîntecul şi petrecerea, şi-au plecat fruntea cu resemnare, ca ciobanul din balada «Mioriţii» ; s-au lăsat călăuziţi de datini străvechi, mulţămindu-se cu mîngîierea unui cîntec. Vorbirea lor e înflorită şi poetică, pe cînd a dunărenilor e legată de realism şi materie. Cînd e flămînd, moldoveanul spune : «Parcă mi-au mas şoarecii în pîntece». Dunăreanul declară aspru : «Mi s-a lipit burta de şale».

Colegul nostru răposat I. C. Visarion, care a trăit cu dunărenii, i-a descris destul de bine.

În primul deceniu al veacului nostru, C. Sandu-Aldea, nuvelist şi stilist remarcabil, a arătat pentru brăilenii lui aversiune şi lipsă de înţelegere, asemănătoare cu a marelui scriitor francez Guy de Maupassant faţă de ţăranii normanzi.

De şi socot pe aceşti fraţi ai noştri de la Dunăre deficienţi în vocabular, zicale şi palavre, mă interesează în chip deosebit (dintre ei am ales pe Mitrea Cocor), şi le prorocesc izbînzi serioase, nu numai în sectorul economic, ci şi în artă şi literatură.

În Moldova, clasele culte, boieri, preoţi, mazili şi răzăşi, slujitori domneşti, cu familiile şi slugile lor, au întrebuinţat formele corecte cu mult înainte de a apărea cărţile bisericeşti. Pe acest temei s-a format în miazănoapte limba scrisă.

În Ţara Românească, împrejurări pe care încă nu mi le explic au frînat prefacerile care se săvîrşiseră la miazănoapte. Datorită acestei statornicii, acestei fixităţi relative a graiului muntenesc, limba literară a avut un sprijin viu întru menţinerea formelor vechi pe tot teritoriul poporului dacoroman. Diferenţele de rostire care

au rămas ori s-au format nu sînt prea importante şi nu pot întuneca faptul care ne-a bucurat şi ne bucură — unitatea de fapt în limba literară a tuturor grupelor etnice româneşti, munteni, ardeleni, moldoveni.

Unele documente ne arată, în veacuri trecute, forme ca *jude, şarpe, cămaşă*, în Moldova. Dovadă neîndoielnică de unitatea limbii scrise. Deasemenea, fenomenul se petrece şi pentru limba literară din Ardeal.

Spune şi Dimitrie Cantemir în «Descrierea Moldovei»:

«Vorbirea cea mai curată se află în mijlocul Moldovei, în jurul Iaşilor, căci, din pricina Curţii Domneşti, locuitorii sînt mai cultivaţi... Femeile s-au deprins a vorbi altfel decît bărbaţii : *ghine* pentru bine : *chiatră* pentru piatră ;... bărbaţilor care întrebuinţează asemenea rostire li se spune în batjocură „feciori de babă". Locuitorii Valahiei şi Ardealului vorbesc aceeaşi limbă ca şi moldovenii, numai cît mai aspru ; de pildă, în loc de *giur* zic jur, în loc de *Dumnedzeu*, Dumnezeu ; în loc de *acmu*, acuma ; pentru *acela*, ahăla. Mai au şi alte cuvinte necunoscute moldovenilor, pe care însă nu le întrebuinţează cînd scriu ; urmează limba şi ortografia moldovenească, şi astfel mărturisesc prin faptă că limba moldovenească e mai curată ; dar să spună acest lucru pe faţă îi opreşte duşmănia cea dintre moldoveni şi munteni.»

Lăsînd la o parte trufia ce arată Dimitrie Cantemir, constatarea unităţii limbii scrise rămîne fapt deplin lămurit.

Limba aceasta literară a fost susţinută de oameni de cultură destoinici în Moldova. E destul să pomenim numai pe cîţiva : Ureche Vornicul, Miron şi Neculai Costin, Dosoftei Mitropolitul, Neculai Milescu spătaru, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir. După veacurile 17 şi 18, în epoca deşteptării naţionale, cunoaştem că Mol-

dova şi Iaşii au stat în fruntea culturii provinciilor româneşti.

Explicaţia e uşor de dat şi e legată de puterea clasei stăpînitorilor din Moldova, de bogăţia acestei clase, de depărtarea de influenţa turcească, de legăturile mai lesnicioase cu instituţiile de cultură apusene, ale Poloniei de pildă. Feudalii aceştia, care au fost o nenorocire economică şi politică pentru poporul muncitor, ispăşitu-şi-au vechea crimă prin aportul cultural al generaţiilor succesive ? N-aş crede. Căci casta aceasta puternică, vicleană şi fără scrupule a răpit poporului muncitor nu numai pămîntul, pînea cea de toate zilele, ci şi libertatea, înăbuşindu-i sufletul şi inteligenţa. Starea norodului din Moldova a fost, poate mai mult decît în Ţara Românească, una din cele mai triste din cîte a cunoscut istoria popoarelor europene.

În veacul al XIX-lea Iaşul era, fără îndoială, metropola culturii românismului. Enumerarea scriitorilor de mîna întăia pe care i-a dat lumii noastre Iaşul şi Moldova e impresionantă.

Fără Costineşti, Milescu, Neculce, Cantemir — aceştia din veacul următor n-ar fi fost. Între ei s-au dovedit cărturari de cugetare lucidă, cum au fost Kogălniceanu şi Russo, care au luptat contra latinizanţilor timpului, pentru limba poporului muncitor, ceea ce este un merit cu totul superior. Izbînda de acum un veac se valorifică mai cu samă astăzi, cînd poporul descătuşat se avîntă liber pe căile dezvoltării lui fireşti.

În ultimii o sută de ani limba noastră literară s-a îmbogăţit cu un număr mare de neologisme, cuvinte legate fie de noţiunile abstracte ale disciplinelor spirituale, fie de progresul civilizaţiei materiale şi al descoperirilor ştiinţifice ale veacului. Întrucît aceste cuvinte exprimă noutăţi ale vieţii curente, limba românească şi le-a însu-

şit cu uşurinţă, mai ales că ele ne-au venit prin canalul limbilor neolatine.

Sînt de făcut în acest capitol observaţii mai ales asupra excesului lor.

Trebuie să recunoaştem că, datorită împrejurărilor, Constituţia României după Unirea de la 1859 a creat stări de lucruri, din punct de vedere administrativ, juridic şi cultural, cu o grabă care a provocat transpunerea în limba noastră a legilor uzuale, a terminologiei ştiinţifice, juridice, medicale şi filosofice cu toptanul şi fără socoteală. Ajutînd şi spiritul de reformă al latinizanţilor şi demagogia legată de originea noastră latină, rezultatul a fost o nenorocire care s-a prelungit aproape un secol. Abia astăzi oamenii noştri de ştiinţă se silesc să îmblînzească jargonul ce s-a creat la epoca de care vorbesc.

Acum două decenii s-au găsit în presa noastră purişti care au cerut izgonirea din limba literară a neologismelor. A fost o exagerare fără noimă.

Neologismele au îmbogăţit limba. În chip firesc poporul le-a acceptat în măsura în care avea nevoie de ele. Dacă analfabeţii de odinioară le stîlceau după cum se vede în comediile lui Caragiale, apoi astăzi oamenii muncii le utilizează just şi inteligent. Au rămas şi cicatrici regretabile în legătură cu altoirea aceasta. Justa pronunţare e deficientă uneori chiar în limba intelectualilor. Nu mă refer la *penziune* şi *conzideraţie* a fraţilor noştri ardeleni (influenţă a instituţiilor chezaro-crăieşti de odinioară), ci la lunecările de la dreapta pronunţare chiar şi a cărturarilor de dincoace de munţi. Se rosteşte *cenzor* şi *cenzură ; senz* şi multe altele, în care combinaţia *ns* nu îngăduie deformarea sunetului *s*.

Ar trebui să se rostească *vitesă*, ca şi *adresă ;* şi totuşi uzul popular a impus altă rostire ; după cum mai de demult cărturarii noi au acceptat rostirea *filozof*, de

şi cărţile noastre vechi populare păstrează pronunţarea justă *filosof*, şi o, *filosoafe !*

Unde mai este cu putinţă, unde greşala nu e stăpînă încă, avem datoria să luăm partea dreptăţii, adică a cuvîntului just pronunţat. Neologismele să le folosim în măsura trebuinţii, şi atunci cînd sinonimul românesc s-a diferenţiat. *Necesitate* şi *nevoie*, de pildă, se pot întrebuinţa fiecare în felul său. *Nevoia* e materială ; *necesitatea* e intelectuală. Tot astfel avem *carenţă* cu lipsă, *straniu* cu ciudat şi altele.

Altădată jurnalistica exagera întrebuinţarea cuvintelor străine. Presa de astăzi e, aş spune, mai astîmpărată.

Ce vocabular să întrebuinţăm în cărţile de literatură ?

Întrebarea şi-o pun scriitorii. Morfologia, gramatica, ortoepia sînt bunuri cîştigate. Şcoala unifică pretutindeni, în graniţile noastre, formele de scriere corectă, precum şi ortoepia — adică dreapta pronunţare.

În afară de fondul principal de cuvinte, cum ne alegem vocabularul ?

Cînd se află în faţa unor sinonime, scriitorul va întrebuinţa cuvîntul vorbirii sale de acasă, dacă nu i se va părea că, de pildă, *rărunchi* e mai bun şi mai literar decît rinichi ; că *taur* e mai frumos decît buhai. Înţelegem şi noi şi cetitorii dubletele *ciorap-colţun, prostire-peşchir, ciubotă-cismă, plapomă-oghial.*

Nu se poate să nu se ţină samă de forme ale unor scriitori mari clasici (Eminescu, Alecsandri) ca *sară, samă, mîni, cîne, pîne, frumuseţă, bătrîneţă, tinereţă, acurateţă* şi altele, care trebuie să-şi aibă loc în gramatică şi dicţionar ca dublete ale scriitorilor moldoveni şi ardeleni.

Pentru nuvelist, lege este să puie personagiile să vorbească limba lor de baştină. Cum eroii scriitorilor pot să iasă din toate provinciile neamului nostru, limba lor cată

să aibă coloarea locală şi, fără a exagera, să se simtă în vocabularul lor că sînt moldoveni, munteni ori ardeleni.

De aici, altă lege : scriitorul să n-amestece graiurile locale. Deci să cunoască în măsura cuvenită unui scriitor vocabularul tuturor provinciilor româneşti. Vorbesc de vocabular valabil, care îmbogăţeşte armonios capitalul de cuvinte al limbii literare.

Acelaşi lucru îl pot spune despre formele fixe de vorbire, zicale, proverbe, expresii poetice.

Iubiţi colegi în arta dificilă a scrisului, tineri aspiranţi la celebritate şi nemurire, n-am a adăogi decît un ultim sfat la consideraţiile pe care vi le-am expus. Nu culegeţi numai, ci alegeţi. Cerneţi şi lepădaţi zgura. Şi priveghiaţi să desăvîrşiţi această «limbă veche şi înţeleaptă». Lepădaţi tot ce nu e în armonie cu bunul simţ al poporului. Ştiu că unii dintre dumneavoastră au alunecat către concesii de vorbire logică — e vorba de paharul *cu apă*, magazinul *cu ferărie*, depozitul *cu lemne*, ţuică bătrînă *din prune*, vin *din struguri* ; şi multe altele, de şi cunoaşteţi că poporul spune numai *pahar de apă*, depozit *de lemne* şi ţuică *de prune*.

De şi poporul deosebeşte bine verbul *a zice* de *a spune*, aţi renunţat de a desface atent nuanţele. Pusu-v-aţi problema verbelor *a merge, a umbla*, *a se duce ?* Am observat la intelectualii ardeleni neglijenţa cu care amestecă aceste vocabule. Mai aud din cînd în cînd întrebuinţîndu-se *de-acum* cu trecutul ; acest adverb nu se poate construi în româneşte decît cu viitorul sau ideea de viitor. *De-acuma nu te-oi mai vedea... De-acuma plec.*

Am băgat de samă că unii dintre dumneavoastră

adaugă verbelor pronumele personal fără să fie nevoie. Această greşală am întîlnit-o deseori în traducerile actuale. Românii adaugă verbelor pronumele ca să dea un anumit înţeles, să sublinieze. *Eu* am spus asta. Vă rog lăsaţi expresia străină : *eu sînt acela care am spus asta,* cu toate celelalte galicisme aceptate de cărturari şi orăşeni. Nu puneţi pălăria *pe cap.* Nu vă urcaţi *pe tren.* Nu spuneţi *am sete, foame, frică,* în loc de mi-e sete, mi-e foame, mi-e frică.

Eminescu ne-a învăţat să îmbinăm armonios cuvintele. Cea mai urîtă situaţie poate fi descrisă elegant de un povestitor care se supraveghează. Tindeţi către un vocabular şi un stil care să puie în valoare tot ce e frumos, precis şi simplu în limba noastră.

LIMBA POVESTIRILOR ISTORICE *

Dragi prietini şi tovarăşi, comunicarea de astăzi e o urmare firească a celei pe care am avut cinstea s-o dezvolt ieri în faţa domniilor voastre.

Ieri am făcut observări şi afirmaţii care vor apărea mai limpede astăzi, în fragmentele de tipărituri şi manuscrise vechi pe care le voi ceti ca să ilustreze propoziţiile mele.

Iarăşi ţin să vă fac atenţi că punctul meu de vedere în alegerea lecturilor nu e stînjenit de preocupări didactice. Nu ţin deloc să ne plictisim în tovărăşie. Vreau, dimpotrivă, să petrecem un ceas plăcut în comunicare spirituală cu bătrînii noştri din veacuri trecute.

Veţi îngădui totuşi să trecem repede şi peste citate fără strălucire. Acelea au scop să vă convingă că limba noastră scrisă e destul de veche. Încolo, pot da încredinţare că cei care aud întăia oară anumite pagini vor fi tot atît de mulţămiţi ca şi cei care cunosc de mult pe scriitorii de odinioară.

Excursia noastră în trecut merge pînă cătră al şaisprezecelea veac, cînd vechea slavonă boierească şi dom-

---

* Comunicare prezentată la Sesiunea din 1—2 februarie 1955 a Secţiunii de ştiinţă a limbii, literatură şi arte a Academiei R.P.R.

nească, de biserică şi cancelarie, a început a face loc limbii *proaste* a poporului de rînd.

Întăi, această mireasă, de mult adormită şi de mult aşteptîndu-şi vremea deşteptării, e nesigură şi oarecum nedumerită. Încet-încet însă îşi ia îndrăzneală, iese la lume din palatul vrăjit şi poporul o primeşte cu dragoste, încredinţîndu-i legendele şi cîntecele poeţilor lui anonimi, cu tînguirile trecutului şi nădejdile viitorimii.

Comunicarea noastră mai are un tîlc, privind pe scriitorii tineri care au început a ataca povestirea istorică. Limba literară din trecut şi limba vie a poporului sînt cele mai sigure călăuze pentru realizarea artistică a povestirii istorice, adăogind şi înţelegerea economică, politică şi socială a timpurilor trecute şi alte cîteva însuşiri de care vom vorbi mai pe urmă.

În veacurile XVII şi XVIII au apărut cîteva cărţi populare din Orient, în tălmăcire românească. Traducătorii anonimi, fără preocupare artistică, fireşte, n-au ţintit decît să se facă înţeleşi de cetitorii vremii.

Înainte de a vă ceti cîteva bucăţi din aceste cărţi în limba «proastă», socot necesar să fac cîteva observări, pentru care mă rog umilit învăţaţilor ştiinţii limbii, cercetătorilor de hîrţoage vechi şi culegătorilor de folclor să-mi acorde îngăduinţă şi iertare. Domniile lor fac bine ce fac, dar nu întotdeauna. Mai degrabă vreau să spun că s-au găsit şi se găsesc în cultura noastră bărbaţi de mare valoare ştiinţifică, dar între aceştia se află şi de acei care sînt de o valoare mai mică. Ba chiar aş putea spune că şi cei de mare valoare uneori greşesc şi se încurcă, urmărind o idee să o argumenteze şi forţînd textele să-i servească.

Aşa s-a întîmplat cu Alexandru Odobescu, scriitor mare, cercetător în ale limbii şi arheologiei. Declarîn-

du-se încîntat de «Miorița» în varianta Alecsandri, a găsit două stihuri pe care le putea întrebuința într-o argumentare a disciplinelor sale majore. Dacă, de și purta ochelari, în loc de

Mioriță laie,
Laie bucălaie

a cetit

Mioriță laie,
Laie bulucaie.

Acest *bulucaie* l-a dus într-o rătăcire istorică și filologică uimitoare, cu turcii, tătarii și alte seminții păgîne, pe cînd volumul de poezii populare întîrzia nevinovat pe birou, așteptînd pe învățat să-și vie în fire. Odobescu, după cea dintăi fierbințeală, după succesul articolului și observațiile amicilor, a băgat de samă nepotrivirea, dar prima lui obiecție, cu inima curată și sinceră, a fost că nu el a greșit, ci culegătorul baladei.

Alta. După Odobescu, Alecsandri.

Probabil că acest mare poet al nostru cunoștea numai aproximativ limba păstorilor. De aceea spune *mioriță* în loc de *mioară*, atribuind ciobanilor un fel de delicateță de *duducă*. Această mioriță e — cum am văzut — *laie*, adică neagră. Dar în alt loc al baladei dintrodată miorița e cu lînă plăviță, adică albă. Sînt și alte stihuri pe care nu le-ar recunoaște poetul anonim din veac. Totuși să ne închinăm cu recunoștință bardului de la Mircești, că a pus cu destule frumuseți valabile balada fără păreche a ciobanilor în literatura nouă.

Pe cînd lucram la povestirea mea istorică «Frații Jderi», căutam un nume în condicile negustorilor lioveni.

L-am şi găsit, după ce am observat cu nedumerire că cercetătorul şi cetitorul terfeloagelor neguţătorilor moldoveni din Lehia afirmă, punînd şi el un punct de întrebare, că ar fi existat acolo un oarecare cu numele *Ion Po malu Bogat.* Adică, mai bine zis, «pă malu bogat», de şi acest *pă* nu e prepoziţie moldovenească. Însfîrşit ce-o fi, ce n-o fi, iată o poreclă ciudată cum nu s-a mai aflat, ceva asemănător cu numele apusene ale feudalilor stăpîni de teritorii. Cît a stat şi s-a *chiorît,* cum spun moldovenii, asupra textului acel cercetător îndărătnic, cît l-a cumpănit şi l-a judecat, mi s-a părut de nespusă mirare, deoarece numele negustorului meu liovean trebuia să fie *Toma lui Bogat.*

Aşa în textele vechi, pe care vreau să vi le aduc la cunoştinţă domniilor voastre, se află greşeli de copie, greşeli de traducere, greşeli de ortografie, greşeli de punctuaţie, pe care eu nu mă sfiesc a le corecta, cum am făcut cu *Ion Po malu Bogat,* fără a mă duce la faţa locului cu lupa. Există un instrument al bunului simţ, pe care îndemn pe scriitori să şi-l însuşească dacă nu-l au.

Iată însă o anecdotă mai gravă. În ea se cuprinde o lacrimă şi o picătură de otravă a truditorilor din veac ai acestui pămînt.

Cunoaşteţi cu toţii stihurile populare ce se chiamă «Doina». Au apărut şi în foarte frumoasa antologie tipărită de curînd de Editura de stat.

Doină, doină, cîntec dulce,
Cînd te-aud nu m-aş mai duce.
Boii mei cînd aud doină
Ară ţelină şi moină.
Şi cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.

Acest text a apărut de o sută şi mai bine de ani între culegerile de poezii populare. Sună frumos şi patetic. Însă de multă vreme bănuiesc în stihurile acestea ale poetului anonim o lipsă. Sînt aproape cincizeci de ani de cînd am cetit atent studiul lui Radu Rosetti bătrînul : «De ce s-au răsculat ţăranii» şi de-atunci am căutat în popor varianta justă. Am găsit-o, avînd mai ales încredinţarea că poetul anonim nu poate alcătui stihuri de prisos, fără semnificaţie.

Deci :

Boii mei cînd aud doină
Ară-n ţelină *ca-n moină*
Şi cu doina mă plătesc
Drept o zi de boieresc.

Boii, cînd aud doina, ară lesne ţelina, ca şi cum ar fi moină, şi pot îndeplini ceea ce se chema în acele timpuri *nartul* (norma). *Nartul* unei zile de boieresc nu putea fi împlinit într-o zi, clăcaşul cheltuia muncă de două şi trei zile uneori, ca să împlinească norma căreia boierul îi spunea *o zi.*

Între manuscrisele Academiei R.P.R. se află o traducere a unei poveşti bogumilice de la începutul veacului XVII : «Povestea lui Adam şi a Evei».

Strămoaşa Eva povesteşte de călătoria lui Sit la rai. «...Încălecă Adam — spune Eva — şi se duse. Şi află pe acel giunghiat şi nu-i zise lui Cain nemică — precum îi zisese lui îngerul. Şi aduse pe Avel şi-l puse în locul ce se chiamă Rion.

Atuncea născum pe Sit.

Şi zisei către Adam :

— Nu-ţi paie rău, domnul mieu. Că iată în locul lui Avel născum altul. Şi-i puserăm lui numele *Sit.*

Atuncea Adam se răsti şi zise :

— Taci tu, muiere. Căci sufletul mieu se împuţină întru mine.

Iară Sit zise :

— Domnul mieu, eu mă voi duce la rai. Şi de acolo voi aduce oareşce. Vedea-vei şi te vei odihni.

Adam zise :

— O fiule, cum să intri tu în rai ? Nu aşa, nu aşa. Ci pasă împotriva raiului şi plîngi. Doară cumva ne va da Dumnezeu din pomul măslinului să văz. Că doară mi s-ar mai potoli boala.

Fiul său zise :

— De ce boleşti, o părintele nostru ?

Adam zise :

— O fiule, mare boală am. Cînd greşii eu şi maica voastră, atuncea zise Dumnezeu : înmulţi-se-vor suspinele tale şi pururea întru griji va să petreci...»

Iată şi o pagină din «Esopia», de la începutul veacului următor XVII.

«...Xant zise iară, aflînd prilej să bată pre Isop ; şi iar îi zise :

— Robule, dacă făcuşi pe prietinii mei iscoditori, du-te de-mi adă om neiscoditoriu.

A doua zi au mers Isop în tîrg şi căută încoace şi încolo împrejurul tîrgului, şi văzu pre un om, ţăran, şezînd sîngur, făr' de lucru, într-un loc, de atîta vreme sîngur. Şi se apropie Isop de dînsul şi-i zise, ca unui om prost :

— Te chiamă stăpînul să prînzeşti cu dînsul,

Iar ţăranul merse, neiscoditoriu, fiind om prost. Şi intră în casă şi şezu la masă nechiemat, cu îmbrăcăminte ţărăneşti care avea.

Xant zise către Isop :

— Cine este acesta ?

Isop zise :

— Om neiscoditoriu.

Xant şopti la urechile jupînesei şi-i zise să nu se mînie de ce-i va grăi :

...Că voi să fac, să bat pre Isop cu vină.

Şi zise Xant jupînesei :

— Bagă apă în leghin şi mergi de spală picioarele oaspelui.

Ţăranul zise :

— Bine vei face, jupîne, că de astă-vară nu mi-am spălat picioarele.

După aceea au pus masă şi au început a mînca.

Ţăranul însă au început a mînca, fără de cuţit, şi neîmbiet, tot de o parte. Mai pe urmă au pus în masă plăcinte şi au zis Xant să chieme plăcintarul să-l bată, că au făcut plăcintele rele ; iar plăcintele erau bune, numai că vrea să vază ce va zice ţăranul.

El zise :

— Bate-l, jupîne, că au făcut plăcintele subţiri ; să le facă mai groase.

Şi au început ţăranul a le glomozi în mîni şi a le mînca.

Şi iar au zis Xant :

— Să facă slugile afară foc mare şi să despoaie pe jupîneasă, să o bage în foc şi s-o arză.

Ţăranul au zis lui Xant :

— Mă rog dumitale, jupîne, aşteaptă să mă duc şi eu să-mi aduc muiarea şi să le arză pe amîndouă, că aşa li se cade.»

Cîteva rînduri din «Istoria a Alexandrului celui mare din Machedonia» tipărită la Sibii, la sfîrşitul veacului XVIII.

«...După aceea aduseră un tîlhariu la Alexandru ; şi-i grăi Alexandru :

— Omule, că ce tîlhăreşti ?

Omul zise :

— De sărăcie tîlhăresc eu, de ucig cîte un om, şi sînt singur, şi oamenii îm zic tîlhariu. Iară să mă ierţi, împărate, că tu eşti mai mare tîlhariu de cît mine, că tu ucizi cîte zece mii de oameni, şi-i tai pre toţi, şi ţie nu-ţi zic oamenii tîlhariu, căci ai oameni mulţi ; ei îţi zic „împărate". Iară de aş avea şi eu cum ai tu, aş fi şi eu ca tine.

Alexandru zise : — Drept grăieşti. Şi-l iertă. Şi-l îmbrăcă, şi-l puse căpitan, preste o mie de oameni mai mare.»

Nu stăruiesc asupra greutăţilor acestor începuturi ale vorbirii noastre scrise. Aceste începuturi nu sînt încă literatură. Tălmăcitorii care au dat poporului o «Alexandrie», o «Esopie», o poveste bogumilică sînt nişte umili monahi, ori dascăli, ori preoţi de ţară. Necunoscători ai meşteşugului, nu-i interesează ortografia şi punctuaţia, nu cutează să iasă din alinierea literală a operei pe care o traduc.

Sărmani truditori, adormiţi în gropniţile mănăstirilor ori sub cetinile cimitirelor din munte... Alcătuirile lor nesigure au fost ca picături de izvor din care s-a adunat în curgerea anilor şuvoiul literaturii de creaţie, oglindind ţărmuri, sate, oameni care se străduiau cu amar să iasă la lumina unei vieţi mai bune.

Îndată după aceste exemple umile, se cuvine să pomenim pe scriitorii eclesiastici care au tradus pentru popor

evangheliile şi psalmii ; pe Antim Ivireanul mitropolitul, care a mustrat pe cei mici şi pe cei mari în didahiile lui ce ni s-au păstrat scrise ; însfîrşit, pe cronicarii care au însemnat anii slavei trecute, precum şi nevoile şi răutăţile timpului de decădere a ţării.

Ne vom opri ceva mai stăruitor asupra unui cronicar excepţional înzestrat, povestitor artist, Ion Neculce, acel care a însoţit la împărăţie, după bătălia de la Stănileşti, pe vodă Dimitrie Cantemir, pribeag la curtea ţarului Petre Alexeevici.

Antim Ivireanul e georgian din Caucaz. Rob la Ţarigrad, îşi dovedise de tînăr destoinicia. Învăţase meşteşugul tipăririi cărţilor şi xilografia. În capitala Ţării Româneşti a fost adus de Constantin-Vodă Brîncoveanu. Aici a învăţat româneşte, a intrat în cinul monahicesc şi, cu anii, iar mai ales cu stăruinţă neînduplecată, a ajuns să vorbească şi să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor epocii.

În didahiile lui găsim înfăţişată epoca brîncovenească: «Ce neam — mustră el pe contimporani — ce neam înjură ca noi de lege, de cruce, de cuminecătură, de morţi, de colivă, de prescură, de ispovedanie, de botez, de cununie şi de toate tainele sfintei biserici... Şi ne ocărîm şi ne batjocorim legea. Cine dintre păgîni face aceasta ? Sau cine-şi mai ocăreşte legea ca noi ?»

Şi iarăşi :

«Fiind orbiţi de deşertăciunile cele lumeşti, nu ne bucurăm la altceva, fără numai la lucrurile întunericului veacului acestuia, şi sîntem porniţi cu toţii spre răutăţi ca o roată cînd dă devale şi nu se poate opri...»

«Neavînd dragoste între noi şi nepohtindu-ne binele unul altuia, după porunca lui Dumnezeu, nu avem nici

credinţă, nici nădejde... şi sîntem mai răi, mă iertaţi, decît păgînii.»

«Pe toţi îi hulim, pe toţi îi grăim de rău, pe toţi îi pîrîm, pe toţi îi luăm în rîs şi batjocură ; tuturor le zicem că sînt nebuni şi fără nici o socoteală ; numai pe noi înşine, voi cuteza a zice, ne facem mai înţelepţi şi decît Dumnezeu şi nu ne aducem aminte că înţelepciunea lumii aceştia este nebunie înaintea lui Dumnezeu.»

«Pre părinţii noştri îi ocărîm şi-i batem, pe bătrîni îi necinstim, pe boieri şi pe domn îi blestemăm, pe arhierei îi ţinem drept nimic, pe călugări îi clevetim, pe preoţi îi ocărîm, bisericile le ţinem ca nişte grajduri, şi, cînd mergem la dînsele, în loc de a asculta slujbele şi a ne ruga lui Dumnezeu să ne ierte păcatele, iar noi vorbim şi rîdem şi facem cu ochiul unul altuia, mai rău decît pre la cîrciumi.»

«Vino acum şi tu, muiere — zice altădată părintele Antim — să-ţi arăt cui să te asemeni.

Sara, muierea lui Avraam, îndată ce veneau oaspeţii la dînşii, se apuca de frămînta cu mîna ei pîinea şi nu răpştea asupra lui Avraam să zică : pentru aceasta m-am măritat, avînd atîta bogăţie, să frămînt pîine străinilor?

Oare să fie acum vreuna aşa ? Ba. Căci ia scoate mîna Sarei ! O văd plină de cocă. Scoate şi mîna unei muieri de acum : o văd plină de inele şi de scule.

Caut şi văd faţa Sarei plină de pielm (lichid cu care se unge pînea înainte de a o băga în cuptor). Văd şi faţa unei muieri de acum plină de fleacuri drăceşti, şi cu aceea arată că Dumnezeu n-a fost vrednic să facă chip muierii.»

Într-un rînd, părintele Antim spune că «vlădica ştie de cîte sufere ţara de la cei ce stăpînesc pămîntul acesta».

«Mîncăm carnea şi munca fratelui nostru creştinul şi bem sîngele şi sudoarea feţei lui cu lăcomia şi nesaţul ce avem...»

Acest păstor de suflete vine dintr-o cultură veche, a cărei înflorire se produsese în veacul XII.

Cuvîntările Ivireanului au adese prospeţimea limbii vorbite a epocii, şi mai cu samă la asta trebuie să luăm aminte cînd ne îndeletnicim cu povestiri din trecutul poporului nostru. Asta o spun pentru cei care socot că e potrivit să-şi coloreze violent paginile cu vocabule din suprastructura greacă şi turcă a castei stăpînitoare.

Iată stihuri din tălmăcirea lui Dosoftei mitropolitul, pe care bunicii unora dintre cei de faţă le mai cîntau, în veacul trecut, îndulcindu-se de cuvintele şi muzica lor. Lucrarea acestui ierarh distins, ieşit din categoria negustorească a Moldovei, a fost compusă la mijlocul veacului XVII.

În ce chip doreşte cerbul de fîntîni
Cîndu-l strînge setea de-l arde-n plămîni,
Sufletul meu, Doamne, aşa te doreşte
Cu sete aprinsă de mă vestezeşte.
Voie rea nu-ţi face, suflete mişele,
Nici îţi face scîrbă suspinînd cu jele,
Ce să ai nădejde spre Domnul curată
Că-ţi va tinde milă cu mînă-durată.

*

Alegem ceva din cronicari.

Cîteva rînduri din «Cronica Ţării Româneşti», scrisă de chir Rafail Monahul — cu numele mirean Radu Popescu, biv-vel vornic.

E vorba de caracterizarea bogatului şi plinului de fală voievod Constantin-Vodă Brîncoveanu.

Zice chir Rafail :

«Trecînd şi aceste întristări ce venise lui Constantin-Vodă, văzînd că şi-au dres lucrurile despre Poartă, să nu mai aibă grijă de mazîlie, se bucura, se veselea şi se lăţea în domnie, în avuţia ce strîngea din ţară, — care alt domn n-au strîns, nici s-au îmbogăţit ca el de cînd este începutul ţării, — şi altă grijă nu avea, numai să se primble pe la sate, pe la vînaturi, pe la vii pe vremea culesului...»

La aceeaşi epocă Miron Costin logofătul — trăitor în anii 1633—1691, scria într-un capitol din «Cartea pentru descălecatul dintăi a ţerei Moldovei şi a neamului moldovenesc», «de numele neamurilor acestor ţeri...» :

«Măcar că şi la istorii şi la graiul străinilor şi în de sine, cu vremea, cu veacurile, cu priminelele, am dobîndit şi alt nume, iar acel carele este vechi nume şi stă întemeiat şi înrădăcinat rămîne Români. Cum vedem, că măcar că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm : *ştii moldovineşte ?* ci : *ştii româneşte ?* (adică *rîmleneşte :* scis romanica ? pre limba latinească). Stă dar numele cel vechi ca un temei neclintit ; deşi, adaog, ori vremile îndelungate, ori străinii adaog şi alte numiri, iar cel ce este rădăcină nu se mută. Şi aşa este şi acestor ţeri, adică ţerii noastre a Moldovei şi ţerii munteneşti : numele cel drept de moşie este *român*, cum se răspund şi acum cei din ţeara ungurească, şi muntenii în ţeara lor...»

Nu mă prea prăpădesc cu firea după acest stil de bărbat prea învăţat, care adînc din cărţi ştia ; de şi ceea ce spune Miron aici are o importanţă deosebită. Chiar de aceea am şi dat întăi aste puţintele şire, pe care le întăreşte faptul că şi astăzi, în Moldova de miazănoapte, se întrebuinţează curent, ca sinonime, cuvintele *om* şi *român*.

Cu mult mai sprintenă e proza lui Miron Costin atunci cînd, de pildă, descrie o invazie de lăcuste.

Să luăm aminte :

«Cu un an înainte de ce s-au rîdicat Hmil hatmanul căzăcesc asupra leşilor, aproape de secere, eram pre atunce la şcoală la Bar în Podolia, pre cale fiind de la sat la oraş.

Numai ce văzum despre amiazăzi un nour, cum se rîdică de o parte de ceriu, un nour sau o negură.

Ne-am gîndit că vine o furtună cu ploaie, deodată, pînă ne-am tîmpinat cu nourul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol.

În loc ni s-au luat soarele de desimea muştelor. Cele care zburau mai sus, ca de trei sau patru suliţe — nu era mai sus ; iară carele era mai gios, de un stat de om şi mai gios zbura de la pămînt. Urlet, întunecare, asupra omului sosind se rîdica oarece mai sus, iară multe zbura alăturea cu omul, fără sfială de sunet, de ceva. Se rîdica în sus de la om o bucată mare de acea poiadă şi aşa mergea pe deasupra pămîntului ca de doi coţi pînă în trei suliţe în sus, tot într-o desime şi un chip.

Un stol ţinea un ceas bun şi dacă trecea acela stol, la un ceas şi giumătate sosea altul, şi aşa, stol după stol, cît ţinea de la prînz şi pînă în desară.

Unde cădea la mas, ca albinele groase zăcea. Nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol ; şi nu se pornea pînă nu se încălzea bine soarele spre aprînz, şi călătorea aşa pînă în desară şi pînă la căderea la mas. Cădea şi la popasuri ; însă unde mînea, rămînea pămîntul negru, împuţit. Nice frunză, nice pai ori de iarbă de semănătură nu rămînea. Şi se cunoştea şi unde poposea, că era locul nu aşa negru la popas ca la masul acei mînii a lui Dumnezeu.

Cîteva zile au fost acea urgie. Din părţile de gios în sus mergea. Şi tot atuncea au fost şi aice în ţară lăcuste şi după acela an şi la al doilea, însă mai puţine.»

Însfîrşit, ajungem la Ion Neculce, biv-vel vornic al Ţării-de-Jos, contimporan cu voievodul prea-învăţat Dimitrie Cantemir, pe care l-a şi însoţit în pribegie, la curtea ţarului Petre Alexeevici.

Neculce e un boier de ţară cu învăţătură modestă. Are însă darul scrisului, ceea ce-l aşază la loc de mare cinste în tagma noastră.

Mi-am propus să vă cetesc din Neculce puţine pagini. Puţine dar îndestulătoare, ca să vă daţi sama cu cine aveţi de-a face. M-aş îndemna să cetesc cît mai mult, dar, cu toată dragostea mea pentru un maistru, timpul nu ne îngăduie.

Cetesc :

«Duca-Vodă vrînd să-şi scoată banii ce au cheltuit la Poartă pentru hătmănia Ucrainei şi avînd casă grea cu mare cheltuială, — şi nu cheltuia ca un domn, după putinţa ţării, ci vrea să cheltuiască ca un crai, — şi văzînd şi vicleşugul boierilor celor ce i-au tăiat, de cum era rău de felul lui, încă şi mai rău s-au făcut şi mai groaznic asupra boierimii şi asupra ţării. Scos-au nişte hîrtii pe ţară, mari cîte de şese, cîte de opt galbeni ; şi cîte n-au îmbrăcat pre feţe le-au dat năpăşti prin sate. Şi după ce au dat tablele în vistierie, au aruncat orînduiele pe hîrtii, de un galbăn şaisprezece galbeni. Şi care luase hîrtie de şese galbeni, li se făcea mai bine de sută. Şi dacă nu găsea cu ce plini de la om, lua altuia pentru acela.

Şi pre unde era pustiu, făcea pe zlotaşi de plăteau de la casele lor ; şi bătea pe zlotaşi cu buzduganul, de au omorît vreo doi-trei.

Deci, văzînd că mor zlotaşii de buzdugan, au făcut un băţ în opt muchi, de bătea pre boieri şi pre zlotaşi cu băţul ; şi punea pre boieri dăjdi şi împrumute peste putinţa lor, cît nu se mai putea plăti, că era boul doi galbeni şi vaca un galbăn şi istoveau zlotaşii tot, şi nici cu odoarele ce le zălogea pre la neguţători nu se putea plăti. Ci era pline închisorile de boieri şi grosurile de cei săraci, de-i bătea şi-i căznea, cu capetele prin garduri şi leşinaţi de foame şi bărbaţi şi femei şi murea prin grosuri ; şi pre giupînese sărace încă le lega la puşte şi le închidea la siimeni pentru bani.

Pentru acea vrăjmăşie şi groază ce-i umpluse inima diavolul de lăcomia ce avea, urîtu-l-au toţi pre Duca-Vodă, şi se rugau toţi lui Dumnezeu să-i mîntuiască din mînile lui, şi-l blăstămau de la mic pînă la mare, de auzeau slugile lui cu urechile.

Atunce fugit-au mulţi boieri şi mazîli de groaza lui printr-alte ţări, de şi-au pustiit casele, anume : Tuduse Dubău vel spatar au fugit într-o noapte din tîrg din Iaşi în Ţara Leşască ; aşişdere şi Savel Zmucilă vel medelniceriu şi cu frate-său Gheorghiţă postelnicul ; şi i-au ajuns gonaşii la Lipcani în codrul Herţii şi s-au bătut cu dînşii şi nu le-a putut strica nimica ; şi Moţoc şi alţi mulţi.»

Mai departe :

«Şi iată leşii şi cazacii şi moldovenii au luat pre Duca-Vodă şi pre alţi boiari pre toţi. Dezbrăcîndu-i, i-au lăsat cu pieile goale şi s-au întors podgheazul cu dobîndă. Şi au dus pre Duca-Vodă în Ţara Leşască şi acolo au murit.

Cînd îl duceau pe drum, îl pusese într-o sanie cu doi cai, unul alb şi unul murg şi cu hamuri de tei, ca vai de dînsul, ocări şi sudălmi de auzea cu urechile. Şi

agiungînd spre Suceava la un sat, au poftit puţintel lapte să mînînce. Iară femeia, gazda, i-au răspuns :

— N-avem lapte să-ţi dăm, că au mîncat Duca-Vodă vacile din ţară, de l-ar mînca viermii iadului cei neadormiţi ! Că nu ştia femeia aceea că este el singur Duca-Vodă.

Iar Duca-Vodă dacă au auzit aşa, au început a suspina şi a plînge cu amar. Că el se ţinea şi vorovea în casa lui şi se ispitea să fie crai în Ţara Ungurească, şi un fecior a lui în Ţara Moldovei domn ; şi alt fecior domn în Ţara muntenească ; şi ginere-său hatman în Ucraina. El îşi ţinea lucrul pre sus. Curtea lui, masa lui, cheltuiala lui ca un crai ţinea. Şi cînd ieşea afară în norod, tot posomorît căuta ca să ieie oamenii de frică. Că el apucase învăţătură de la Vasilie-Vodă, fiind cămăraş mare la Vasilie-Vodă.

Era om nu prea înalt, şi gros, burduhos şi bătrîn. Numai îşi cernea barba ; pe atîta se cunoştea că nu avea a cătare minte, sau frica lui Dumnezeu.

Şi ce gîndea el să facă, şi la ce se ispitea, şi la ce l-au dus păcatul şi osînda de la Dumnezeu.

Şi aşa l-au dus pe Duca-Vodă în Ţara Leşască de au murit acolo. Aşa şi-au agonisit, de lăcomia banilor ce avea !»

Despre domnia lui Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino :

«Deci viind domnia la Iaşi şi aşezîndu-se în scaun, era mare foamete, că fusese ţara toată bejănită şi nu putuse oamenii ara, şi nu se făcuse pîne. Erau oamenii tot leşinaţi şi morţi, pe drumuri şi pe uliţe, cît se mînca om pe om. Şi podgheazuri din Ţara Leşască totdeauna se slobozeau, de stricau şi prădau. Tălhărit mult era ; şi de la Cotnar în sus era ţara pustie.»

Portretul lui Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino şi societatea ieşană din vremea lui :

«Dumitraşcu-Vodă era un om bătrîn, grec ţarigrădean de neamul lui de Cantacuzineşti ; şi mai înainte vreme fusese vistiernic mare în Ţara muntenească, la Grigorie-Vodă Ghica. Şi era om nestător la voroavă, telpiz, amăgitor, geambaş de cai de la Fanar din Ţarigrad.

Şi după aceste după toate era bătrîn şi curvariu. Doamna lui era la Ţarigrad. Iară el aice îşi luase o fată a unei rachieriţe de pe Podul-Vechi, anume Archipoaie ; iară pre fată o chema Aniţa. Şi era ţiitoarea lui Dumitraşcu-Vodă. Şi o purta cu sălbi de galbini şi cu haine de şahmarand şi cu şlic de sobol şi cu multe odoare împodobită. Şi era tînără şi frumoasă şi plină de suliman ca o fată de rachieriţă. Şi o trimetea cu careta domnească, cu siimeni şi cu vornici şi cu comişi, ziua amiazăzi mare, pe uliţe, la feredeu şi pre la mănăstiri şi pe la vii în primblări, şi făcea şi pre boieri de-şi trimetea giupînesele cu dînsa. Şi după ce venea de la primblări, trimetea giupîneselor daruri..., căci i-au făcut cinste de au mers cu dînsa în primblare.

Şi după ce s-au mazîlit, au luat-o cu dînsul şi au dus-o la Ţarigrad şi au măritat-o după o slugă a lui, un grec.

Căutaţi, fraţi iubiţi cetitori, de vedeţi ce este omenia şi curvia grecească ! Că el, de bătrîn, dinţi în gură nu avea ; dimineaţa îi încleia de-i punea în gură, iară sara îi descleia cu uncrop şi-i punea pe masă. Şi carne în toate posturile cu turcii dimpreună mînca. Oh ! oh ! oh ! săracă ţară a Moldovei, ce nenorocire de stăpîni ca acesta ai avut ! Ce sorţi de viaţă ţi-au căzut ! Cum au mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este,

cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag pînă astăzi în tine, Moldovă !»

E îndoielnic că acest boier moldovan îşi dădea foarte bine socoteala de stil şi valoarea cuvintelor.

Iată, de pildă, descrierea plină de naturaleţă şi vioiciune de după mazîlirea lui Constantin Duca-Vodă cel tînăr în domnia întăia :

«Deci a doua zi — spune Neculce — îl gătiră de-l porniră, cu mult calabalîc despre slujitori, pentru lefe, şi blăstămuri multe de la oameni, de auzea cu urechile, pentru văcărit. Iar doamna lui, fata Brîncoveanului-Vodă, fiind tînără şi desmierdată de tatu-său, se bocea în gura mare, munteneşte, de zicea :

— Aolio ! Aolio ! Că va pune taica pungă *dă* pungă din Bucureşti pînă în Ţarigrad şi zău nu ne va lăsa aşa, şi iar ne vom întoarce cu domnia îndărăt.»

În altă parte :

«Iară Duca-Vodă dacă a auzit că şăd Cantemireştii la casele lor cu pace, îndată se îmbrăcă cu cămeşă de ghiaţă.»

Despre împăcarea Cantacuzineştilor cu Antioh-Vodă Cantemir :

«Şi aşa au ţinut bine această pace, precum ţin cînii vinerile.»

Portretul lui Petru cel Mare, cînd a venit în Iaşi la Trei-Ierarhi, în vremea lui Dimitrie Cantemir :

«Împăratul era om mare, mai nalt mai decît toţi oamenii ; iar nu gros, rotund la faţă şi cam smad, oacheş, şi cam arunca cîteodată din cap, fluturînd.»

Către sfîrşitul veacului XVIII şi începutul celui de-al XIX-lea, această limbă relativ curată a cărturarilor de ţară s-a împestriţat de invazia levantină. Casta

suprapusă a vorbit greceşte ; nu mult după aceea franţuzeşte. Vorbele *tată* şi *mamă* au devenit într-un timp *babá* şi *nené*, mai pe urmă *papa* şi *maman*. S-au mai amestecat şi latinizanţii. În suta asta de ani, pînă la 1860, numai poporul muncitor a rămas ca o lume deosebită şi ostilă în veacul lui vechi.

Această suprastructură a limbii a trecut totuşi, ca nourii de lăcuste de care pomeneşte Miron Costin. Scriitorii timpului nou au luat legătura cu trecutul. Eminescu şi Creangă, Alecsandri, Grigore Alexandrescu şi Bălcescu au răspuns ecourilor cronicarilor şi poporului.

În regimul democrat de astăzi limba românească îşi urmează purificarea şi ridicarea ei calitativă. Dar mai este încă ; rămîne generaţiilor tinere destulă trudă pînă la desăvîrşirea acestui delicat aparat care e limba artistică.

Puţini ani după pieirea lui Mihai-Vodă Viteazul, la 1617, Matei Basarab-Voievod, domnul Ţării Româneşti, a repezit un călăreţ cu carte plină de mînie către Vasu, vameş al pescuitului bălţilor Dunării. Bătrînul căpitan de oaste striga acelui vameş în limba românească :

«Scris-au Domnia mea ţie, Vaso Vameşule : ce porc de cîine eşti tu, de cărţile Domniei mele nu le bagi în seamă ? A făcut Domnia mea cărţi părintelui Snagoveanului să-şi ia de pe lacul lui de la Spanţov, cum a fost legea şi obiceiul ; iar tu, fecior de lele, nu bagi cărţile mele în seamă. Să cauţi să-l laşi să-şi ia ce e obiceiul ; că vom trămite Domnia mea de acolo te va spînzura. Aceasta îţi scriu şi însumi am zis Domnia mea.»

Iată cum iese din acest pămînt şi din trecut limba vie — puţintel cam aspră — a căpitanului de oaste aga Matei, atît de potrivită cu oamenii şi vicleniile timpului.

Ce deosebire între limba aceasta a cărţii măriei sale Matei-Vodă, veche de aproape trei sute cincizeci de ani, şi limba vorbită acum la Snagov şi Spanţov ? Tragem învăţătură că limba poporului e statornică şi scriitorul de povestiri istorice n-are a se trudi s-o născocească.

Între limba cărţilor măriei sale Matei-Vodă şi Didahiile părintelui Antim Ivireanul, putem oare vîrî vreo desfacere ? Deasemeni răvaşul către Vasul vameşul — în afară de conţinut şi accent — nu se înrudeşte oare strîns cu paginile pe care le-am cetit mai înainte din letopiseţul lui Ion Neculce despre Dumitraşcu-Vodă Cantacuzino, Duca-Vodă şi domniţa fiica Brîncoveanului ? Deci scriitorul nou are la îndămînă materialul brut, cum are meşterul olar argila. Şi ca şi meşterul olar curăţă amestecurile impure care ar dăuna artei. Mai rămîne multă muncă, grea şi atentă, în însuşi mediul care a produs şi produce necontenit folclorul. Zădarnic îţi închipui că ţi-e destul a răsfoi colecţiile de zicători, ghicitori şi proverbe, cîntece şi balade, şi să alegi la masa de lucru ce-ţi trebuie. Limba poporului se ascultă şi se învaţă pe teren. Am petrecut şi eu tomuri după tomuri de asemenea material şi mi-a rămas din el mai mult colb, care mă făcea să strănut. Ci intră în uzina cea mare şi caută pe meşteri. Învaţă de la ei, dacă îi găseşti, nu atît a culege, cît a crea tu însuţi.

Ce-au făcut ochelăroşii tipărind atîtea tomuri pline de greşeli şi platitudini ? Află tu însuţi tainele din care ies producţiile populare, învaţă tu însuţi a rotunzi o oală nouă, a o arde, a o zugrăvi şi a o închina luminii ; învaţă că poporul are tendinţa de a spune precis, cu economie de cuvinte, cu vervă şi umor, versuri surprinzătoare, zicători şi proverbe, figuri poetice şi cimilituri. Umiliţii făuritori de juvaeruri verbale, puţini desigur,

cum se cuvine, şi-au îndeplinit şi în poporul nostru misiunea, uneori cu mare izbîndă.

Cum chemarea nu vă este să umpleţi coli multe de hîrtie fără băgările de samă pe care vi le mărturisesc, încercaţi a realiza cvintesenţa artistică, aşa cum ne învaţă marii anonimi. Fiecare încheietură a scrisului dumneavoastră să aibă argument şi strălucire. Asta spre a servi cum se cuvine un conţinut necesar luptelor noastre de acum şi ridicării de conştiinţă a lumii noastre muncitoare.

RĂSPUNS *

Mulţămesc din toată inima pentru laudele ce mă covîrşesc şi dragostea ce mă împresoară.

În euforia mea simt totuşi că picură un strop de melancolie. Am vedenia poetului anonim, strămoşul meu din veacul cel negru al poporului, care a cîntat cu întristare :

Amărîte codru des,
Ia acu am înţeles
Că din tine nu mai ies ;

C-am intrat la tinereţă
Ş-am ajuns grea bătrîneţă,
Am intrat copil blajin,
Ş-acu-s singur şi străin...

Urmaşul de astăzi al poetului vechi nu-i nici singur, nici străin. Inima lui e plină de dulceaţă şi de credinţă în înălţarea neamului său. Se simte îndemnat să dăruiască fără şovăire, cu toate puterile ce i-au mai rămas, pînă la sfîrşitul cel de obşte, pentru cultura poporului muncitor şi pentru pace.

---

* Răspunsul lui Mihail Sadoveanu la solemnitatea ce a avut loc la Prezidiul Marii Adunări Naţionale (5 noiembrie 1955), cu prilejul sărbătoririi a 75 de ani de la naşterea sa.

INDICE BIBLIOGRAFIC
AL ARTICOLELOR CUPRINSE ÎN VOLUM

Cotnari — «Însemnări ieşene», nr. 1, 1 ian. 1936, p. 3—4.

Război în Africa — «Însemnări Ieşene», nr. 2, 15 ian. 1936, p. 40—42 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 204—206.

Greşeli de tipar — «Însemnări ieşene», nr. 2, 15 ian. 1936, p. 57 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 220—221.

Eugen Lovinescu : «Bălăuca» — «Însemnări ieşene», nr. 2, 15 ian. 1936, p. 69.

Oficiu de turism — «Însemnări ieşene», nr. 3, 1 febr. 1936, p. 88—89 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 207—208.

Filologie — «Însemnări ieşene», nr. 3, 1 febr. 1936, p. 99—100 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 221—223.

Curţile cu juri — «Însemnări ieşene», nr. 3, 1 febr. 1936, p. 102.

Mihail Eminescu ori Mihai Eminescu ? — «Însemnări ieşene», nr. 3, 1 febr. 1936, p. 102—103.

Rudyard Kipling — «Însemnări ieşene», nr. 3, 1 febr. 1936, p. 111.

«Familia» — «Însemnări ieşene», nr. 3, 1 febr. 1936, p. 118—119.

G. Ibrăileanu — «Însemnări ieşene», nr. 7, 1 apr. 1936, p. 261—263 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 176—177 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 209—211.

Moartea lui A. de Herz — «Însemnări ieşene», nr. 7, 1 apr. 1936, p. 292.

Favoare — «Însemnări ieşene», nr. 7, 1 apr. 1936, p. 297 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 223—224.

Al. T. Stamatiad : «Peisagii sentimentale» — «Însemnări ieşene», nr. 7, 1 apr. 1936, p. 300.

Paştile Blajinilor sau Găocile de ouă ale profesorului Eugen Nicolau de la Ungureni — «Însemnări ieşene», nr. 8, 15 apr. 1936, p. 306—309.

Moartea lui Const. Botez — «Însemnări ieşene», nr. 8, 15 apr. 1936, p. 361 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 224—226.

Ion Diaconu : «Psihologie şi creaţie populară» — «Însemnări ieşene», nr. 8, 15 apr. 1936, p. 377—378 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 229—231.

Ion Creangă — Broşura *Ion Creangă*, Focşani, 1936. Conferinţă rostită duminecă, 17 mai 1936, în cadrul Fundaţiilor culturale, secţiunea de conferinţe, subsecţiunea Focşani.

[Pentru Topîrceanu] — «Analele Academiei Române», tom LVI, şedinţa din 28 mai 1936, p. 190—191.

Gheorghe Ghibănescu — «Însemnări ieşene», nr. 13—14, 15 iul. 1936, p. 45 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 226—227.

Elena M. Herovanu : «Cotnarii» — «Însemnări ieşene», nr. 15—16, 15 aug. 1936, p. 144 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 232—233.

«Gazeta cărţilor» — «Însemnări ieşene», nr. 15—16, 15 aug. 1936, p. 148—149.

«Adevărul literar şi artistic» — «Însemnări ieşene», nr. 17—18, 15 sept. 1936, p. 226—227 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 233—234.

Palatul cnejilor — «Însemnări ieşene», nr. 19, 1 oct. 1936, p. 229—231 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 217—219.

Realizări — «Însemnări ieşene», nr. 22, 15 nov. 1936, p. 409.

Statuia lui Mihail Kogălniceanu la Bucureşti — «Însemnări ieşene», nr. 22, 15 nov. 1936, p. 415—416 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 227—228.
Mic prospect pentru amatori vînători şi pescari — «Însemnări ieşene», nr. 24, 15 dec. 1936, p. 475—478.
Minuni — «Dimineaţa», nr. 10780, 25 dec. 1936, p. 3.
Patriotism — «Dimineaţa», nr. 10786, 2 ian. 1937, p. 3.
Astronomii şi lemnele — «Dimineaţa», nr. 10791, 7 ian. 1937, p. 1.
Solia ţărănimii — «Adevărul», nr. 16347, 14 ian. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 235—237.
Mărturisire — «Adevărul», nr. 16348, 15 ian. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 238—240.
Patruzeci şi cinci de ani de la moartea lui Creangă — «Însemnări ieşene», nr. 2, 15 ian. 1937, p. 77—79.
Ochiul care rîde — «Adevărul», nr. 16255, 23 ian. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 241—243.
Sărmanii iepuri — «Dimineaţa», nr. 10809, 26 ian. 1937, p. 7.
Evocări — «Adevărul», nr. 16258, 27 ian. 1937, p. 1.
Apel către admiratorii lui Eminescu — «Adevărul», nr. 16261, 30 ian. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 244—246.
Ion Ursu — «Adevărul», nr. 16262, 31 ian. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 247—249.
Străini — «Adevărul», nr. 16264, 4 febr. 1937, p. 1.
Mic bilanţ — «Adevărul», nr. 16265, 5 febr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 253—255.
Neîncrederea — «Adevărul», nr. 16266, 6 febr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 256—258.
Inerţie — «Adevărul», nr. 16270, 10 febr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 259—261.
Perspective nouă — «Adevărul», nr. 16271, 11 febr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 262—264.
Realităţi — «Adevărul», nr. 16277, 18 febr. 1937, p. 1.

Intelectualii — «Adevărul», nr. 16278, 19 febr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 265—268.
Fapte — «Adevărul», nr. 16283, 25 febr. 1937, p. 1.
Cale nouă — «Adevărul», nr. 16284, 26 febr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 269—272.
Feeria sărbătorilor de iarnă — «Adevărul literar», nr. 847, 28 febr. 1937, p. 1 (numai prima parte, cu unele deosebiri, sub titlul *Datini și legende*).
Un răspuns — «Adevărul», nr. 16287, 2 martie 1937, p. 1.
Legalitate — «Adevărul», nr. 16288, 3 martie 1937, p. 1.
După atentatul de la Iași — «Adevărul», nr. 16289, 4 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 273—274.
Păcat — «Adevărul», nr. 16296, 12 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 275—277.
Statistică — «Dimineața», nr. 10858, 15 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 278—279.
Privilegiu — «Adevărul», nr. 16302, 19 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 280—282.
O nouă profesiune — «Dimineața», nr. 10862, 19 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 283—284.
Medicii la sate — «Dimineața», nr. 10863, 20 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 285—286.
Polemică — «Adevărul», nr. 16310, 28 martie 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 287—290.
Aviatorii — «Dimineața», nr. 10874, 31 martie 1937, p. 1.
Democrație — «Dimineața», nr. 10881, 8 apr. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 293—295 (inclus în articolul *Umbre* — partea a treia).
D-l Iorga, despre tradiția literară — «Adevărul», nr. 16323, 13 apr. 1937, p. 1.
Climat — «Adevărul», nr. 16329, 20 apr. 1937, p. 1.
La moartea lui Topîrceanu — «Dimineața», nr. 10911, 9 mai 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 298—300.

Guernica — «Adevărul», nr. 16347, 15 mai 1937, p. 1.

Problema agriculturii la Academia Română — «Adevărul», nr. 16358, 28 mai 1937, p. 1.

Pentru Topîrceanu — «Însemnări ieşene», nr. 12, 15 iun. 1937, p. 1006—1007.

G. Topîrceanu — «Carpaţii», nr. 6, 15 iun. 1937, p. 145—146 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 301—304 (numerotat [II]).

Franţa — «Adevărul», nr. 16398, 16 iul. 1937, p. 1.

Capra neagră — «Adevărul», nr. 16401, 20 iul. 1937, p. 1.

Un document nou referitor la Ion Creangă — «Adevărul», nr. 16403, 22 iul. 1937, p. 1.

Nenorocirea spaniolă — «Adevărul», nr. 16407, 27 iul. 1937, p. 1.

Invitaţia domnului N. Iorga — «Adevărul», nr. 16466, 3 oct. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 305—307.

Dreptate, ţărănimii — «Adevărul», nr. 16508, 21 nov. 1937, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 308—310.

G. Topîrceanu — «Dimineaţa», nr. 11123, 7 dec. 1937, p. 1 (sub titlul *La dezvelirea bustului lui Topîrceanu)* ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 296—297 (numerotat [I]).

Gramatica d-lui I. Iordan — «Adevărul», nr. 16522, 8 dec. 1937, p. 1.

[Comemorarea lui I. Creangă] — «Analele Academiei Române», Memoriile secţiunii literare, seria III, tom. VIII (memoriul 9), şedinţa din 1 apr. 1938.

E vorba să se înfiinţeze o societate de ornitologie — «Carpaţii», nr. 7, 15 iul. 1938, p. 189—190.

Paşcani — «Muncă şi voie bună», nr. 1, 15 apr. 1939, p. 7.

Providenţa — «Muncă şi voie bună», nr. 2, 22 apr. 1939, p. 5.

[Liviu Rebreanu] — «Analele Academiei Române», tom. LIX, 1938—1939, şedinţa din 23 mai 1939, p. 194—195.

Amintiri și impresii — «Revista Fundațiilor», nr. 7, 1 iul. 1939, p. 52—55.
Cîteva note — «Însemnări ieșene», nr. 10, 1 oct. 1939, p. 20—22.
Cincizeci de ani de la moartea lui Ion Creangă — «Analele Academiei Române», Memoriile secțiunii literare, seria III, tom. IX, 1938—1940 (memoriul 9), ședința din 12 ian. 1940, p. 251—260.
Cuvinte, la o aniversară — «Revista română de șah», nr. 5, 20 mai 1940, p. 81.
[Prefață] — *Opere*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1940, vol. I, p. VII—X.
În legătură cu limba literară — «Ethnos» (Focșani), fasc. 2, 1941—1942, p. 22—28 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 33—39 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 311—317.
Cuvînt înainte — Prefață la vol. *Tulie Radu Teacă* de I. I. Mironescu, București, 1944, p. 7—12.
Miorița — «Carpații», nr. 9, 15 sept. 1944, p. 225 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 318—320.
Tîrgul copilăriei mele — «Torța», nr. 1, 7 ian. 1945, p. 3.
Reforma agrară — «Jurnalul de dimineață», nr. 111, 26 martie 1945, p. 1—2.
Prima treaptă — «Jurnalul de dimineață», nr. 128, 16 apr. 1945, p. 1—2.
Biruința — «Jurnalul de dimineață», nr. 134, 22 apr. 1945, p. 1—2 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 341—344.
Progresul omeniei în lumea americană — «Revista Fundațiilor», nr. 4, apr. 1945, p. 4—6.
Ziua biruinții — «Jurnalul de dimineață», nr. 145, 14 mai 1945, p. 1—2 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 345—348.
Lumina vine de la răsărit — broșură, București, Editura «Cartea rusă», 1945 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 323—340.
Literatura în Uniunea Sovietică — «Revista Fundațiilor», nr. 6, iunie 1945, p. 491—497 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 182—190 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 353—360.

23 August 1944 — «Jurnalul de dimineață», nr. 229, 24 aug. 1945, p. 1—2.

Henri Barbusse, scriitor progresist — «Jurnalul de dimineață», nr. 235, 1 sept. 1945, p. 1—2.

Înfrățire — «Jurnalul de dimineață", nr. 273, 15 oct. 1945, p. 1, 3.

Congresul tineretului progresist — «Jurnalul de dimineață», nr. 280, 24 oct. 1945, p. 1—2.

Răspuns unor cetățeni neliniștiți — «Jurnalul de dimineață», nr. 295, 10 nov. 1945, p. 1, 3.

Toate-s vechi — «Scînteia», nr. 475, 14 martie 1946, p. 1—2.

Războinicii — «Scînteia», nr. 497, 8 apr. 1946, p. 1, 4.

Totul pentru cultura poporului — «Scînteia», nr. 513, 1 mai 1946, p. 3.

Primăvara omului — «Scînteia», nr. 513, 1 mai 1946, p. 5.

Patriotism — «Scînteia», nr. 556, 24 iun. 1946, p. 1—2.

Ajutor pentru Iași — «Scînteia», nr. 557, 26 iun. 1946, p. 1.

Gorki — «Veac nou», nr. 30, 29 iun. 1946, p. 1, 8, 9, 12 ; vol. *Mărturisiri,* 1960, p. 388—398.

Orația de Anul nou — «Scînteia», nr. 715, 1 ian. 1947, p. 1, 4.

Muzeul amintirii — «Contemporanul», nr. 51, 12 sept. 1947, p. 1, 2.

Revista «Contemporanul» — „Contemporanul", nr. 52, 19 sept. 1947, p. 1 (sub titlul : *De la «Contemporanul» vechi la cel nou) ;* vol. *Evocări,* 1954, p. 162—164 ; vol. *Mărturisiri,* 1960, p. 377—379.

Amintiri — «Contemporanul», nr. 83, 30 apr. 1948, p. 3 (sub titlul : *Mediu) ;* vol. *Evocări,* 1954, p. 5—9 ; vol. *Mărturisiri,* 1960, p. 383—387.

Apologie — «Contemporanul», nr. 89, 11 iun. 1948, p. 1 ; vol. *Evocări,* 1954, p. 53—56 (sub titlul : *Bălcescu* II Apologie) ; vol. *Mărturisiri,* 1960, p. 399—402.

Puşkin şi intelectualitatea veacului său — Conferinţă ţinută luni, 6 iunie 1949, la Ateneul R.P.R., la şedinţa festivă închinată aniversării a 150 de ani de la naşterea poetului ; «Scînteia», nr. 1445, 7 iunie 1949, p. 1, 3 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 206—213 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 431—438.

Puşkin — «Viaţa românească», nr. 5—6, mai-iun. 1949, p. 3—7 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 199—205 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 423—430.

Război şi pace — «Universul», nr. 231, 2 oct. 1949, p. 1, 4 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 445—449.

Salut Congresului — «Scînteia», nr. 1668, 24 febr. 1950, p. 5 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 475—478.

Început de primăvară la Stockholm — «Flacăra», nr. 13 (117), 1 apr. 1950, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 471—474.

Scrisoare către un bătrîn camarad — «Flacăra», nr. 43 (147), 28 oct. 1950, p. 1 (sub titlul : *Scrisoare către un bătrîn coleg*) ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 498—500.

Impresii de la al doilea Congres Mondial al Păcii — «Flacăra», nr. 48 (152), 2 dec. 1950, p. 1.

Pentru cei de azi şi pentru cei de mîne — «Scînteia», nr. 1905, 3 dec. 1950, p. 1.

Răspuns — Cuvîntare la Academia R.P.R. cu prilejul sărbătoririi a 70 de ani de la naştere ; «Scînteia», nr. 1918, 17 dec. 1950, p. 2 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 496—497.

La cumpăna veacului — «Scînteia», nr. 1927b, 30 dec. 1950, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 629—631.

Despre Ion Creangă — Conferinţă ; broşură, Bucureşti, Editura de stat pentru literatură ştiinţifică şi didactică, 1951 (colecţia S.R.S.C.) (sub titlul : *Despre marele povestitor Ion Creangă*) ; vol. *Evocări*, 1954, p. 85—99 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 513—528.

Ceva despre meşteşugul scrisului — «Flacăra», nr. 24 (180), 14 iun. 1951, p. 1—2.

Gorki — vol. *Evocări*, 1954, p. 253—257 (numerotat I şi datat 1951).

Pomenirea lui Gorki — «Scînteia», nr. 2068, 17 iun. 1951, p. 3 (sub titlul : *Povestea lui Gorki)* ; vol. *Evocări*, 1954, p. 258—262 (numerotat II).

Eminescu — prefaţă la ediţia Mihail Eminescu, *Poezii*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1951, p. 3—9 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 75—81 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 460—466.

În amintirea lui Caragiale — «Scînteia», nr. 2259, 30 ian. 1952, p. 3 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 150—153 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 577—581.

Un episod din drama vieţii lui Caragiale — Conferinţă la radio, 9 febr. 1952 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 154—157.

Victor Hugo, poetul — «Universul», nr. 48, 26 febr. 1952, p. 1, 2 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 224—228 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 582—587.

Un vis al lui Gogol — «Contemporanul», nr. 9 (282), 29 febr. 1952, p. 1 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 220—223 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 594—597.

N. Gogol — «Scînteia», nr. 2288, 4 martie 1952, p. 3 (sub titlul : *Incomparabilul Gogol)* ; vol. *Evocări*, 1954, p. 215—219 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 588—592.

Însemnări pe marginea articolului 80 — Broşură, Bucureşti, Editura P.M.R., 1952 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 551—572.

Tolstoi — Prefaţă la ediţia L. N. Tolstoi, *Povestiri*, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1953, p. 7—9 ; vol. *Evocări*, 1954, p. 229—232 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 598—601.

Prislop — «Gazeta literară», nr. 26, 9 sept. 1954, p. 1 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 616—623.

Despre limba literară — «Contemporanul», nr. 5 (435), 4 febr. 1955, p. 3.

Limba povestirilor istorice — «Contemporanul», nr. 6 (436), 11 febr. 1955, p. 3 ; «Limba română», nr. 3, mai-iunie 1955, p. 5—16.

Răspuns — la solemnitatea conferirii titlului de «Erou al muncii socialiste» cu prilejul sărbătoririi a 75 ani de la naşterea sa — Palatul Marei Adunări Naţionale, 5 nov. 1955 ; «Scînteia», nr. 3433, 6 nov. 1955, p. 4 ; vol. *Mărturisiri*, 1960, p. 627.

CUPRINS

Redactor responsabil : ANDREI RUSU
Tehnoredactor : IONEL GHEORGHIU

Dat la cules 27.12.1966. Bun de tipar 15.03.1967. Apărut 1967. Tiraj 10 180 ex. 1/1 legate. Hîrtie tipar înalt tip A de 71 g/m². Format 540×840/16. Coli ed. 26,15. Coli tipar 41,5. A. nr. 19515/1966. C.Z. pentru bibliotecile mari 8R. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R—0.

Tiparul executat sub comanda nr. 70022 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — Republica Socialistă România

